SZABÓ DEZSŐ

SEGÍTSÉG!

REGÉNY HÁROM KÖTETBEN

GENIUS KIADÁS

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2018
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-963-417-347-2 (online)
MEK-18659

TARTALOM

ELSŐ KÖTET

ELŐSZÓ.

ELSŐ KÖNYV:
PARASZTOK

MÁSODIK KÖTET

ELSŐ KÖNYV:
BACZÓ MÓZES BOLDOGSÁGA

MÁSODIK KÖNYV:
A MEGTALÁLT SZOBOR

HARMADIK KÖTET

ELSŐ KÖNYV:
AZ ÖSSZETÖRT SZOBOR

MÁSODIK KÖNYV:
AZ ÖSSZETÖRT SZOBROK

HARMADIK KÖNYV:
SEGÍTSÉG!

ELSŐ KÖTET

Circumdederunt me gemitus mortis,
Dolores inferni circumdederunt me.

*

Ki tanyája ez a nyárfás?
Nem hallik be a kurjantás.
Vagy alusznak, vagy nem hallják,
Vagy talán nem is akarják...

*

ELŐSZÓ.

I.

Akarat ez a regény: feltartott paizs, védelemre rándult meztelen mell. Nem azt várom, hogy életed kis esztétikai itéleteket nyálazzon ki olvasására. Ezt a regényt nem lehet a szép és a csúf itéletével elintézni. Amint nem lehet így elintézni a vihart, a szerelmet, a végtelen emberi nyomoruságot. Semmit: ami élet és halál. Élet és halál ez a regény: tett, ölelés, bántás. Kétségbeesett kiáltás ez a regény.

Ez a kiáltás nem csak az enyim s nem én kiáltottam el először. Koppány, Dózsa György, kuruc Pázmán Péter, Zrinyi, a költő, Katona József, Berzsenyi és mások: más-más hangon jajgatták be a zuhanó időbe. De a magyar Vazul fülei nem hallottak, szemei nem láttak a Szent István ólmán keresztül. Most az én véres örökségem ez a kiáltás, hogy egy nehéz röggel fájdalmasabb legyen a magyar temető.

Ne irodalmat vakarózz, ne esztétikát ténferegj ez előtt a megáradt sírás előtt. Rontson be a véredbe, mint halálos méreg, vagy mint elküldött megváltás. Húrozza fel minden idegedet, lökje meg az izmokat, az agyvelőt: kiálts vérrel serkedő nemet, vagy zokogó igent. Rázz öklöt ellene, tagadd, káromold, üsd. Vagy sírd, jajgasd, üvöltsd fájdalmát és végtelen szerelmét.

II.

És mégis kérlek, anyából szakadt ember, anyai mellen szoptatott lélek: szabadulj rövid időre az étvágy és a vér, a hit és a rögzött vélemény nehéz lökéseitől. Légy csak ember: nyitott szemű igazság, szánalom és sebezhetetlen jóság. Olyan lélekkel hajolj ezekre a fájdalmas lapokra, amilyennel az édesanyád életét akarnád megérteni.

Nem mond ez a könyv gyűlöletet semmilyen anya fia ellen. Életből, munkából kizárást nem kiván semmilyen vér ellen. Minden küzdő ember benne van életem ölelésében s rokonnak látom a tragikus ember minden arcát. De fáj nekem az Ézsau-magyar.

De fáj, sajog, éget, de éjszakáim lidércnyomása, nappalaim láza a mostoha faj: Európa tépett, rongyos, kilökött Hamupipőkéje. Olyan sajátos szépségű arc, ős kincsű lélek, dúsan termő jóság. És minden szépsége el van rejtve a világ lelkétől. És minden kincse ügyes másoknak lakodalom s neki örök nagypéntekje van. És minden jósága ravasz másoknak jövő, neki átok és koldusbot.

Nem azt akarom, hogy más vér fölött uralkodjék. Azt akarom, hogy más vér ne nyomja szegényt. Nem azt kivánom, hogy elvegye mások vetését. Könyörgök: hogy ne vegyék el az ő munkája falatjait. Nem mást akarok hontalanná tenni. Segítségért kiáltok, hogy más ne túrja ki arról a földről, mely szenvedő, munkás apái porából állott össze.

Ime nyilván mondom: jőjjön minden vérű tiszta szándék, minden ősű erős gondolat, minden anyáju hősi elszántság a magyar munka, a magyar nyelv, a magyar jövő munkás egységébe. Mi legyünk az emberiség legszélesebb ölelése, a mi alkotásunk teljék fel az ember minden szinével. Nem azt kivánom, hogy a magyar tűzhelynél hátrány legyen az, hogy valaki más vérű. Azt kérem: ne legyen előny az, hogy valaki nem magyar.

Oh, elátkozott és meddő marad az én magyarságom is? Hiszen ez a magyarság az egész ember megteljesedése.

III.

És az én magyarságom benne van az emberiség igazságtételében.

Nekem nem kevert multu úr a magyar, akinek élvezet az élet, mert őseinek tépő karmai voltak és tudtak jogot építeni ezekhez a karmokhoz. Nekem nem az magyar, aki élvez, aki kizsákmányol, aki élősködik. Nekem az magyar, aki dolgozik. Aki hivatalban, iskolában, gyárban, műhelyben s künn a széles mezők barázdáinál csiholja az emberek kenyerét. Nekem a tízezer boldog nem magyar. Nekem magyar: az élet nyolcmillió verejtékes szomoru gladiátora. Kaput döngető jog, jogot követelő munka, emberi nagy igazságtétel az én magyarságom.

Oh, elátkozott és meddő marad az én magyarságom is? Mikor szánalom a végtelen emberi nyomoruság iránt.

IV.

Acélszerkezetű boltozat ez a regény. Minden szög, minden kő, minden homokszem az egyetlen célt építi, támasztja, tapasztja. Minden arc, minden mozdulat, minden rész és minden szó ugyanazt a fájdalmat mondja. Minden parány belső része az egyetlen nagy kiáltásnak: segítség! És mégis meg nem nyirbált, véletlenes összefutásu, ős fakadásu dús élet ez a regény, átélt fájdalom, meglátott zűr, visszhangzó sírás.

V.

Az ember nem gondol, nem akar: a világ gondolja és akarja a folyton-folyó embert. Az emberben gondoltatik és akartatik. Ezért hőseim nem ön-indulásu, csak egyénileg megokolt emberek. A mult, a faj, az emberek, a beléjük ömlő világ akarják őket, végzetesen, el nem bocsátó igézéssel mint az ős elrendelés a görög dráma mozgatottjait. Nem kiötlő események, nem akaratuktól kihívott történések teszik életük szövetét s szabják meg útjukat. Hivatalba, kávéházba, egymáshoz mennek, sétálnak, otthon ülnek. És mennek életükbe hangok, formák, szinek, mozdulatok, az anyagi világ folytonos zápora, mozdul a vérük, él az idegük, emészt a gyomruk, dolgozik a szivük, mennek át életükön emberarcok: ez mind együtt a folyton levő énjük, előteremlő életük, teljesülő végzetük.

VI.

Emberarcok! E regényben számtalanszor előfordul: hogy alakok jelennek meg, kiket bemutatok életük sokféle folyamában, hosszu oldalakon át teljesítem ki arcukat: aztán egy-két pillanat mulva eltünnek és sohasem merülnek vissza a regény életébe. Miért?

Mert az én énem nem a bőröm határáig terjed. Minden arc, mely belém jön, része az én folyton szövődő énemnek és végzetemnek. Hiszen ez a sok arc együtt adja a kort: az irtózatos dsungelt, ahol a tragikus ember vergődik.

VII.

Kétféle jellemzés van ebben a regényben. A nagyobb helyet betöltő személyek tesznek, beszélnek, akarnak, megijednek, örvendenek, fájnak: az életük jellemzi az életüket, előteremlő napjaik ezer rezdületében.

De egy regényben, mely több száz arcot idéz meg hősei tragédiájába, nem lehet mindig így jellemezni. Hiszen akkor egyetlen fejezet hosszabb volna, mint az egész Mahabaráta. A sok mellék arcot, melyek mégis részei a fő személyek végzetének, tömörített vonásokban mint elhatárolt kész adottságot mutatja be az ember. Hiszen nem csak a művészet, de az élet is: néha acélmetszetekben beszél.

VIII.

Honnan valók ezek az arcok? Honnan valók ezek a fájdalmas és nagyszerű, kicsinyes és piszkos, de mindig mély emberséggel valóságos arcok?

A főhős, Boór Bálint, élete külső körülményeit nagy részben az én életemből kapta. De azért nem kell a szerénységre predestinált hátaknak lúdbőrözniök: Jaj, ez a Szabó Dezső megint magáról beszél, megint magát magasztalja. Nem: ez nem azt jelenti, hogy a Boór Bálint alakja azonos velem. Csak ezt: Ha én kolerában voltam és aztán egy regényben meg akarom írni azt a lelkiállapotot, melyet a kolera terem az emberben: ezt nem a turócmegyei főispán náthája alapján: hanem a saját kolera-emlékeim után írom meg.

A legfájdalmasabb azonban az, hogy azok az arcok, melyekben felidézem a kort s a korban történő embert: léha, kicsinyes és gonoszszándéku embereknek alkalmat adnak arra, hogy ezeket az arcokat odavarrják a magyar élet egy-egy ismertebb alakjához, hogy vagy az illetőt, vagy a regényt, vagy mindakettőt bánthassák. Sőt: filozopterül terhelt elszültségek még kulcs-regényről is dadognak.

Az Elsodort falu még nincs nyolcéves. És kinek fontos már, hogy valamelyik alakjának volt-e élő mása és ki volt az? A regénynek semmiesetre sem fontos. Az ilyen megjelölések oktalanságára legjellemzőbb példa az, hogy e regény Farkas Miklósáról évekig úgy beszéltek, mint Ady sikerült képmásáról. Pedig, amint azt sokszor megírtam, Ady egyetlenegyszer sem merült fel előttem e regény irása alatt. Hiszen nem is ismertem annyira, hogy belső képét felidézhettem volna. Herepey Gergely, kolozsvári református pap pedig egy éven át hitte, hogy Farcádyban őt idéztem meg. Egy ellenpróbát ajánlok: Ha valaki e regény valamelyik szereplőjét megajándékozza egy ismerőse azonosságával: kutassa: ezen az ismerősén kivül nem hasonlít-é az illető alak más ismerőséhez is. Bizonyára még tíz-húsz hasonlóságot fog találni.

Honnan jöttek belém ezek az arcok? Honnan jön belém a láz, a belső seb, az élet sírása? Úgy fájtak belém a fekete napokból s némelyik arc talán ezer arcból teljesült össze. Egy párnál tudom csak a keletkezés sajátos folyamait. Így például a regényben szereplő Eckhardt János gyökér-alakja egy kolozsvári párvenü-méltóság volt, aki sok gyermekhuncutságom csiklandozta föl. Aztán, mikor ezelőtt hét évvel én is belekerültem a közélet szörnyű kavargásába, egy egész csomó kis Eckhardt János táncolt köröttem. A sok aztán, a régi és az újak, egyetlenné undorultak bennem, megtettem tanítónak, miniszternek: a csúf napok egyik jellemző arcának.

És a drága jó Borkuthy Eveline. Egy polgári lányiskola igazgatónője volt abban a vidéki városban, ahol a legtöbb csók fakadt számomra és nem volt partja a fiatalságomnak. Vele és velem történt meg az a jelenet, mely itt Eveline és Baczó Mózes közt ismétlődik. Benne ismertem meg először a nőstrébert. Aztán, az utolsó évek zagyvaságában, szerkesztőségekben, a közélet és a jótékonyság szomoruságainál mind több női arc emlékeztetett rá. És ezek az arcok mind csak feltelő szinei lettek a régi arcnak. És megszületett Eveline.

Plachota és felesége palántái szintén egy vidéki városban nőttek. A férj szerkesztő volt s a város nagyobbik üstökös-csillaga. Valóságos iskolai tipusa a kitúró idegen törtetőnek. Aztán ezer és ezer Plachotát láttam: ez a leggyakoribb gomba szegény Magyarországon.

Az egész regényben csak két alak van, kiket egyéni valóságukban vittem regényembe. Mert mindakettő mégis annyi arcot jelentett. Az egyik Postás Lajos, ki a háboru alatt Ungvárott volt napjaim szelid undorodása. A roppant ámbicióval felépített élet úgy pusztult el a háboruban. A másik, Leiter biró, a legszomorubb alak az összes között, egy másik vidéki városban volt napi íjesztésem, ahol mindenki rá fog ismerni. A szerencsétlen a beteg vég makacsságával ragaszkodott birói ciméhez, pedig ezt a hivatalt csak pár hétig viselhette. A vér szörnyű mániákusa volt s a világháborut s az első forradalom kezdetét ennek a betegségnek lázában élte meg. És ha el nem pusztul a spanyol betegségben, talán egy véres névvel több ijeszt felénk azokból a napokból. Én megfogtam ezt a nagy emberi szomoruságot s áttettem a még betegebb napok elgurultjai közé.

Legtöbb alaknál én sem látok bele a keletkezés misztériumába. Oh, ha ezek az arcok sohasem lettek volna életem lappangó lázává!

Természetes: hogy a regényben előforduló helyek: Sümeg, Visnyó, Szeged csak tetszőlegesen felvett helyek s az ott előmerülő események és arcok nem felelnek meg ottani valóságoknak. Csupán azért hívtam ezeket a helyeket elő: mert az élet egy pár nagy cirógatásáért vagyok hálás nekik.

IX.

E regény tragikus hősei az események vad rohanásában néha az ó szövetségi próféták szóostorait suhintják széjjel. Vérrel buggyanó szavakkal ostorozzák a középosztályt, az ifjuságot, a magyarság minden bántó betegségét. Nem bujok el előle: haragjuk az én haragom, fájdalmuk az én fájdalmam s azok a szavak az én megütött életemből gyötrődtek elő. De sanda mészárosok ne ürügyeskedjenek nemzetgyalázást a regényre. Először is: semmilyen osztályt, semmilyen társaságot nem lehet kinevezni nemzetnek s annak ostorozását nem lehet nemzetgyalázásnak keresztelni. Hiszen ez lehetetlenné tenné a művészet nagy történelmi feladatát, a szép ujjá fürdető erejét. Azután: én a nemzet nagy testét: a nyolcmillió munkás magyart fiatalerejű, dús kincsű emberi valóságnak tartom. Hiszen azért jajgatok levegőért, földért, jövőért számára.

X.

Erotika van a regényben, mint van az egész életben. Csak nem cenzurázhatok bele fekete gummival a világ regényirójának a munkájába, kitörölve azt, amit ő a folytatás szent örömévé tett. De ez az erotika sohasem öncélu, sohasem feleslegesen részletező. Vagy az élet tragikus meghatározottságaira, vagy vigasztaló gazdagságaira mutat. Az egész regény, mint egész művészetem, elrendelt ölelés a tiszta család, a gyermek felé.

XI.

Álltam a rohanó ember partján. Sötét habjainak zúgása az én sírásom, nehéz vizei vergődése az én lázas vizióm. Ne bántsatok, hiszen én nem én vagyok: mától holnapig ténfergő futó gond, időbe széthangzó külön név. Térben és időben szétgyökerezve: én az időtlen magyar vagyok. Csontvázak az én gyökereim s szájaim felnyilt sebek. Régi öklök mozdulnak bennem és bennem sírnak a magyar temetők.

Oh, ezek a magyar temetők nem mulhatnak tőlem! Egyszer elfutottam, tengerek, erdők, városok mögé bújtam. - Irgalom! nem vagyok magyar! Örvendeni akarok, békét akarok, szeretetet akarok! - És tengeren, erdőn, városon át ott voltak megint éjszakáim körül: - Tőlünk van az erőd, a lelked. Mi vagyunk a te értelmed. Folytatnod kell a mi nagy pörünket.

Utolsó harcom lesz-é ez a regény? Felmozdul-e a leigézett akarat, kinyúlnak-e összefogásra a kezek, visszaébred-e az ontott szemű faj az élet jogaihoz? Vagy holnap négyfelé hasítva, vagy izzó trón fájdalmában fizetem meg, hogy szánakoztam, hogy hős voltam, hogy végtelenül szerettem?

Beteg a világ és sötétülnek a napok. Az élet fáj. A holnap bizonytalan. Jöhet börtön, jöhet halál, vagy más öklözése a mostoha életnek. De mulhatatlan sírás, de milliókat megmondó fájdalom: arcom nem fog lehalványulni a századok faláról. Élő szemeim örök igézéssel fogják sugározni a tántorgó magyarba: - Élj, akarj, szeresd önmagadat!

Rókushegy, 1925 október 6-án.

a Csodálatos Élet szerzője.

ELSŐ KÖNYV:
PARASZTOK

1.

Egy légy halkan dudorászott a nagy ívlámpa körül és néha neki-nekikoppant a domború üvegnek. Szeliden repült, óvatos kanyargásokkal, odakoppanásai kiméletesen kimértek voltak. Öreg, vaskos légy volt, aki már ismerte a világot s tudta, hogy halálos veszély a világosság szomjuhozása. Meg már unta is a dolgot s így éjnek évadján jobb szeretett volna aludni egy kockacukor tetején. De hát őt így stilizálta a világ faragója s szegénynek robotolnia kellett az egyéniségét. - Ilyen pocakkal adnom kell Ikaruszt éjfél idején. Pedig hogy utálom már a világosságot. Mindig, mindig mutat és én már nem akarok látni! - sóhajtotta az árva és megint nekikoppant a fénynek. A légy zümmögése befolyta a szíveket.

Csend volt a kávéházban. Csak itt-ott lökdösődött félénken egy pár cingár suttogás. A fülledt májusi éjszaka, mint egy lágy, forró húsu roppant szerecsen kéjleány ráfeküdt a vendégek lelkére s meleg nehézsége széternyesztette a felszivárgó gondolatot, a gyülő szavakat. Ha néha valaki felkiált: fizetek, mindenki ránéz. A szemek megtágulnak, mint mikor csoda veri meg őket. Mintha az éjszaka különös zokogásában csodálkoznának, hogy vannak, hogy élnek, hogy akarnak.

Mert bár tavaszi és virágok anyja: mégis hosszu zokogás volt az éjszaka. Fenn a levegő raktárain valami csődbe jutott temetkezési vállalat rendezett végeladást. Roppant fekete posztók hulltak a föld felé s nehéz lebegéssel úsztak a fellehelt meleg párákban. A kávéház hatalmas ablakaihoz úgy tapadt a sűrű vak éjszaka, mint egy lidércnyomás. Az Egyetem ucca és az Irányi-ucca lámpái dideregve mutatták ezt a végtelen fekete sírást. És amint a panaszos piszkos aszfalt elnyult más síró szennyes aszfalt felé, amint az íjedt üres uccák üres uccákba ásítottak, amint a súlyos fekete házak komor fekete házak felé dőltek: az egész óriási alvó Budapest olyan végtelen csőd, olyan egyetlen dermedt jajgatás volt. És künn a mezőkön is, a Gellért barna oldalain, a Lágymányos hallgató síkságain, bomlott virágok kelyhében és millió csira ajakán nehéz zokogás volt az élet. A fiatal Niobé: a májusi éjszaka fekete ölébe szorította fakadó gyermekeit és jajgatva sírta a halál felé: - Minek szülni, minek teremni? Jaj, jaj, ne bántsd őket, csak most az egyszer ezeknek kegyelmezz, csak ez az egy tavasz ne haljon meg! - De a világ vak üressége nem adott feleletet, nem adott vigasztalást.

A vendégek széternyedt testtel, szétpállott lélekkel ültek a nagy meleg súlyosság alatt. A homlokokat kiverte az izzadság, a tagok önállókká hullva külön lankadtsággal érezték hiábavalóknak magukat. Ernő, az öreg főpincér, az igézett alvó biztonságával jár a vendégek között. Ötven év óta teszi ezt, ötven év óta a Központi Kávéház a világ számára. Itt volt pikkoló, itt volt pincér és harminc év óta itt szedi a pénzt. Már régóta csak megszokott teendőit látja a sok furcsaságu világból. A vendégeket is inkább a fogyasztásukról és nem az arcukról ismeri. - Ma egy hordár kereste a cukornélküli szürt világost. - Vigyen egy Budapesti Hirlapot a citromosteás nagyságának. - Igy szokott vendégeiről beszélni. És talán eszébe sem jut, hogy a cukornélküli szűrt világos kávé, a citromos tea mögött egy-egy külön arcu jajgatása jár a nyaggatott világnak. Teendőiben, számításaiban sohasem vét. Megbízható mint egy örökre szabott acélgépezet. De ha beszélgetni próbálnak vele, nem hallja. Szürke, összehúzott szemein látszik, hogy folytonos tapadással csak életének mindennap megújuló hivatalát látják. Talán már nem is él. Talán a lélek már kiköltözött belőle szélesebb levegő, életebb élet felé. A kezdetnélküli végtelen nemlevés után kapott hatvan-hetven évnyi életet, hogy lélekké: emberi sírássá, emberi kacagássá muzsikálja a rohanó csókok halálos szép zűrjét. És ez az egyetlen élet számára tipegés volt negyven-ötven kávéházi asztal körül, egy csomó szám, egy csomó piszkos

bankó, egy csomó aprópénz. És ha egy napon kidül s vak röggé rothad a vak rögök közé, megint végtelenül sohasem lesz.

Éjfél közel van, már gyérülnek a vendégek. De akik most itt vannak: itt voltak egy évvel ezelőtt is, két évvel is, öt évvel is. Mintha egyetlen örök film volna ez a kávéház, melyet egy rögzött gondolatu mozis újból és újból lejárat a bolond masinán. Csak éppen, hogy minden évben kopottabbak a képek és szürkébbek a fejek.

A kassza előtt, a nagy kerek törzsasztalnál a rendes társaság ül. Ügyvédek, orvosok, kereskedők, professzorok. Tekintélyes, éltes emberek, akiknek már húsz éve kinőtt a pocakjuk és a politikai véleményük. Mindennap elfogyasztják a feketéjüket és az újságjukat. Mindennap vitatkoznak, felhevülnek, lehülnek, lelkesednek, botránkoznak. Húsz év óta minden este tegnapi önmagukat ismétlik meg majdnem ugyanazokkal a szavakkal, ugyanazokkal a mozdulatokkal. És mindig új holnap jön s kora reggeltől lótnak-futnak, kegyetlenül és alázatosan, ravaszul és könyörgőn, ezer karommal és ezer gonddal építenek és rombolnak, ölnek és éltetnek, csakhogy felverjék csalitjában a bestia pénzt. De ha jön az este, a gondok aludni mennek mint letrombitált katonák, az ököl kézzé ernyed, az arc emberré simul. És ide sietnek, hogy egymáshoz dörzsölve az életüket, elhigyjék: hogy élnek, hogy emberek, hogy egy tekintélyes és jóarcu Isten képére teremtett lelkük van.

Egy távoli sarokban, nagyon zordul, nagyon egyedülvalón, Mike Márton, az ismert székely művész rajzolgat. Erős bronz koponyája egy örökölt dac levethetetlen pózában merevedik. Kemény vonalu arcán valami átvonuló veszekedés néma vihara mozdul. Előtte tálcán sonka van. Azértsem eszik belőle. Egy csészében feketekávé párolog. Azértsem iszik belőle. Egy pincér arra megy s halk udvariassággal kérdez valamit. Azértsem veszi észre. Dacos merevségében, mely mégis mozdulat és majdnem haragos kiáltás, olyan mint egy irredentaszobor, mely milliók megvert szívét tartja a világ arcába.

Oh, kell neki ez a sok kis apró azértis, az életkirakat dacos póza. Kell, hogy a lelkéből kiszikrázó zord szavak, a dacosan feszülő izmok erős éneke elfeledtessék élete egyetlen nagy gyávaságát, a helyrehozhatatlan árulást. Nagy tehetséggel és hősies szűzi álmokkal jött fel valaha Erdélyből a rög felé hajló székely parasztok gyermeke. Az elhivatottak nagy szerelmével tanult, dolgozott s a nyomoruság szélesebb szárnyat adott álmainak, erősebbé tette erejét. Első képein az ős mesék csecsein nőtt parasztzseni csodálatos látása és mozdító ereje igézett. Kevesen vették észre, de ezek a legjobb hozzáértők voltak és messze nyúló jövőt jósoltak neki. Éppen külföldre készült, mikor összeakadt egy ravasz, sok karmu és szomjas zsebű hisztérikával, aki meglátta a dús Kaliforniát a tapasztalatlan fiatal székelyben. Mike csak múló fellobbanással szerette a nőt, vagy talán sohasem is szerette. De ez volt az első nő, aki foglalkozott vele, aki felverte testének legmélyebb visszhangját, aki csókokkal és nagy simogatásu szavakkal meg tudta egyhiteni az anyamellre vágyó csecsemőt, mely ott sír minden művészben. Összeköltözött vele, de már a második hónap ritkuló csókjai között meglátta benne a rideg, éhes és karmos Delilát. Azóta minden héten feltette magában, hogy a jövő héten igazán szakitani fog. De ennek a lovasrohamokra született pogányerejű székelynek nem volt elég ereje a nősírással szemben. Házasságra a nő nem tudta rábírni, mert az ellenálláshoz csak passziv hősiességre volt szükség. És a vergődő művész legalább a szabadulás lehetőségét nem akarta elvesziteni. De mikor rábeszélő józan szavakkal, vagy egy irtózatos harag felmozdulásában elébe tartotta az elválás gondolatát: egy utolsó nagy jelenetben a nő mindig győztes tudott maradni. Már csúnyául éltek, napról-napra marakodtak, mint éhes kutyák. A riadt szomszédok füleibe naponként szétröpítették a Nagyszótár minden rosszillatu szavát. És ez még a kisebbik baj volt. De az ezerzsebű nő száz és száz fáradhatatlan fortéllyal űzte a szerencsétlen férfit a pénz után. A nagyszabásu vásznak, a nagyszerű álmok árván maradtak. Nagy erejét szétforgácsolta apró, gyorsan pénzre váltható könnyü ügyességekre. Egyszer csak

azon vette észre magát, hogy pikáns képeket rajzol az úri disznóság számára. És mikor mindez nem hozott elég pénzt, elszegődött riport-rajzolónak egy nagy napilaphoz. Azóta rajzol arcokat, arcokat, melyek nem érdeklik, úntatják vagy undorítják, melyekhez nincs szeme a lelkének. Semmitmondó, cédula-lelkű most kinevezett egyetemi tanárokat, tokába fejlődött, hízott szemű gazdasági tanácsosokat, fülig-száj ellenzéki képviselőt, meggyilkolt tőzsdést és gyilkoló szeretőt. Csak a keze rajzol már, csak a keze, a lélek vakra hányt szemmel zokogja az eltemetett képeket. Ezek a bamba vagy gonosz, közömbös vagy eltaszító arcok oly vastag undorodással nyomják meg a lelkét, hogy néha, mikor késő éjjel halálos fáradtan elnyul ágyában, azt álmodja, hogy lenyelte az emberiséget és arcokat hányik, undorító, irtózatos arcokat. Ilyenkor vonaglik, hörög, vergődő testét kiveri az öklendezés láza. És másnap összetörten újból kezdi a tegnap robotját.

Most már elmult negyvenéves. A régi nagy lázadó zuhatagok, melyek egy-két napra ősi szépségére tisztították vissza, állandó zsörtölődéssé, kirakatos kuruckodássá pocsolyásodtak. Ez az akart zordság, ez a nyers dacosság volt a közhasználatra összetákolt egyénisége, melyet az embertükrök úgy adtak vissza, hogy az mégis valami kárpótlás volt hiuságának. A pesti kultur-cingárok mitológiájában ő volt a csiszolatlan őserő, a pogány föld szelleme, ő volt a „paraszt". Ő aztán bőven is élt mindazzal a szabadsággal, amit ez a szerep juttatott neki. A legkényesebben finom és „kultur" társaságban káromkodott mint egy részeg kocsis s néha hallatlan durva őszinteségeket vágott az emberek arcába. És a Paul Claudelek, a Romain Rollandok, a Rabindranath Tagorék finom takarmányán pipiskelő nőstény cerebrálisok és him intellektuellek minden káromkodására, minden durvaságára még ősibb zseninek, még eredetibb egyéniségnek csodálkozták. De néha, ha nagyon hallgatott a világ és ő egészen egyedül volt: ez a nehéz álarc kiesett a kezéből és szembe nézett önmagával. Ilyenkor felkeltek benne a megfojtott sirások és mint sirató asszonyok hosszu jajgatással zokogták az eltemetett embert.

Mert temető volt már: a mindennapok gépembere egy súlyos halottat cipelt magában. És ő nehéz órákban tudta, hogy már nincs feltámadás, nincs szabadulás. Az asszony, amint látta, hogy a tükör mind több ráncot mutat az arcán s mind több csillogó szálat a hajában: negyven-éves korában odaszűlt neki egy kis fiut, hogy most már azértis örökre hozzá legyen kötve. De minek is szabadult volna már! Hogy egy nagy sajgó ürességet vonszoljon egyedül magával! Hogy hiában verje vasvesszővel a temetőt, mely nem adja vissza a fiatal holtat.

A kávéház Irányi-uccai szegletében egy kis kerek asztalnál, közvetlenül az óra alatt, három alak hajlik össze. Voltaképpen: csak kettő hajlik egy harmadik felé, aki nyársegyenesen, vezényszóra domborított mellel, parancskiáltásra tartott fejjel ül egy karosszékben. Ez az öreg Mátray generális, aki a világháboru gigászi viziói közt is meg tudott látszani a maga külön eposzával. Galiciában csodálatos hősiességgel tartott egy erődöt az utolsó katonáig, az utolsó falat kenyérig. Csak össze-vissza szabdalva tudták elfogni az oroszok. Akkor Európa minden lapja ódát zengett neki s a magyar újságírók száz aranyat is tettek a zsebeibe, hogy annál Zrinyi Miklósabb legyen. Pedig szegény hős soha életében nem látott együtt száz darabot ebből a furcsa ércből. A nagy összeomláskor visszakerült Magyarországba. De a szerény, kevés szavu férfi félrekallódott az emberek érdeklődéséből. Különben is: a forradalom kitört és új rémek új jajgatásokat vertek ki az emberek szivéből. Ki ért volna rá, hogy a maga ágoniájából kihajolva, utána kérdezzen egy árva hősnek? Ebben az időben, mikor annyi hős hemzsegett az országban, mint hangya a hangyabolyban! Az öreg úr ténfergett, koplalt, ahogy bírt. Végre, a kommün bukása után, bejutott egy biztositó intézetnél valami szerényke állásba. Most ebből él, helyesebben: most ez tartja benne annak a tudatát, hogy napról napra folyto-nosan meghal. Ebből issza reggeli kávéját, hol a kékesen fehér oldott gipsz-lé alatt kaotikus barnaságok kóvályganak, a világteremtés legdacosabb kávétlanságai. Ebből eszi délben a pa-naszos herélt levest, a könyörtelen főzeléket, melyben különös csomócskákban ad talányokat

az ős anyag a szomorusággal evő embernek. És este ebből telik újból gipsz-lére a misztikus barnaságokkal és két zsemlével. De ennek már vacsora a neve. És minél jobban bántja a nyomoruság, minél inkább kopnak az egyenruhák, minél jobban veri ki a senyvedő testet az eldugott csontváz: annál délcegebb, annál parancsolóbb, annál tábornokabb. Most, hogy az éhség örök lakója lett: szemtelen, garázda lakó, ki tele kiabálja a szomoru lakást, most már minden szék vezéri paripa alatta, minden szava vezénylő parancs. Talán nem is az emberek szemét akarja megcsalni. Talán saját szemeit akarja elzsibbasztani, saját füleit bedugni, hogy meg ne lássa, meg ne hallja önmagában a zokogó haldoklót.

A széles, borotvált képű, falánk szemű és rágós száju férfi, aki a lehető legmutatóbb bizalmassággal feszeng az ősz tábornok felé: Leidenfrost Vilmos, a milliárdos vaskereskedő. Minden új, frissen vasalt és hangosan elegáns rajta: a püspöklila nyakkendő, az angol kabát, a hódító mellény, a világító ingmell. És minden elegánciája egy-egy elhajított szekerce, mellyel a régi nyomorgó éveket akarja kiölni az emlékezetéből. A régi fekete esztendőket, amikor mint remegő inasgyerek el-elszökött mestere korbácsa elől, hogy anyjától, ki szolgáló volt egy öreg plébánusnál, egy falás kenyeret, egy korty kávét, egy melegítő ölelést kapjon. Mennyit éhezett, mennyit szenvedett, mennyi megaláztatás mart sebet életére. De amikor a világháboru eloldta a szerencse vad lovait, ő felkapott egyre s veszett nyargalással rohant be a vagyonba, a hatalomba, a nagy uraságba. A tábornoknak apró szivességeket tesz. De mindig csak éppen annyit, hogy az öreg úrnak másnap megint legyen szüksége rája. Ezért aztán ott van az öreg úr mellett minden látható helyen. És minden hallható beszédjében felidézi mint barátját az ősz katonát.

A másik B. Ádám Ferenc, a tárcacikkeiről ismert író. Valahonnan a Tisza mellől való régi nemesi családból. A B. betü, melyet soha el nem hagyna a neve mellől, Bocskorost jelent, előnév, melynek ősiségére nagyon büszke. Negyven év körüli öreg fiu, akinek nagy barna szemein félénken leskelődik ki az örök gyermeknek maradt lélek. De ezek a szemek már szomorúak s az arcon szétbággyadt az élet akarata. Sajátságos kacsa-csőr szerű száján mintha fáradt sírás vonaglana. Beszéde is emlékeztet a hápogásra. Ténfergő lelkű, akarattalan ember, aki szép tehetségét s fiatal életét úgy hullatta szét lanyha álmokban kódorogva, mint a mese bolond leánya a szitába öntött vizet. Most abból él, hogy vagy egyáltalában nem él, hanem szobájába zárkózva, becsavarva magát az ágytakarójába, koplal és alszik. Vagy apró kölcsönöket ver fel, ritka nyúlait az újjá változott Budapestnek. Mert képtelen minden munkára, minden feladatra. A pesti újságíró világban nagyon rosszul érzi magát: fájnak neki a modortalan emberek, a csúf mozdulatok, a nyers szavak. Az öreg tábornokot halálosan únja, elmaradhatatlan vaskereskedőjét még jobban. És mégis mindegyre hozzá űl, és mégis mindennap keresi. Mert az öreg úr gallérján mégis arany van, ha kopott is. Nadrágán méltóságos a széles vörös sáv, ha fakult is. És ha az öreg kegyelmes urat kedves bátyámnak szólítja, ha az visszaöcsémezi: mégis valami rangot, valami ősi színvonalon maradást érez megcsúfolt életében.

Egyik asztalnál franciák űlnek és ma este is únják egymást. Rücskös vedlett ó kokottok, kiket valami titkos szépítő bizottság űzhetett ki Galliából, hogy ne borzadjon a csók és ne dideregjen a vágy. Kecskeszakállu gyűrt emberek, kétes egzisztenciák, de akiket itt a budapesti szemek misztikus diplomáciai nagyságoknak bámulnak. Köztük igyekszik ma este is Steinbach Ede, a kis kopasz egyetemi magántanár. Mert az apró emberke mindig igyekszik, törekszik, szándékozik, akar, nem hagyja magát. Ide is hármas célból jár, eljár jégesőben és kánikulában. Itt szed a begyibe minden este annyi gallicizmust, amennyit másnap szétoszthat tanítványai közt. Egy éjjel még azt az áldozatot is meghozta a tudománynak, hogy: az egyik avult Vénuszt lakására kisérte, csakhogy a csók körül előforduló kifejezéseket megismerje. De a szegény Steinbach professzor úrnak nem volt szerencséje. Mert az agg Léda, aki jó negyedszázad óta gyors helyváltoztatásba riasztott minden Jupiter-félét, úgy meg volt hatva ettől a már nem is remélt elbukástól, hogy egész reggelig szótlanul, könnyezve és alaktalan sóhajtá-

sokkal rajongta végig a tanár úr filológiai ekszpedicióját. Másodszor az, hogy állandóan franciák közt látják, bizonyos autentikus jelleget kölcsönöz annak az ösztövér zsargonnak, mellyel naponta három órán át megforgatja a holtakat a francia temetőkben. Végül: mikor a társaság szétoszlik, künn az uccán, a homályos sarkokon külön fogja őket és eltikkadt hangon kéri, hogy a magyar kormánynál őt ajánlják a megürült egyetemi tanszékre. Amit a franciák minden este meg is igérnek neki.

Rendes helyén űl hugával Kovács Mihályné is. Mert szegény Kovácsnénak is már rendes helye van itt vagy két hónap óta. Pedig Kovács Mihálynét nem a Központi Kávéház számára szülték. Ugy húllt a nyomoruság valamelyik zsákjából a budapesti aszfaltra, nőtt apátlanul, anyátlanul pofonok, irgalom-falatok és irtózatos csókok között. Egyszer aztán egy részeges lakatos feleségül vette, hogy legyen kit büntetlenül eldöngetnie a mámor nagy keserűségeiben. Az asszony egy darabig pompásan is betöltötte ezt a hivatást s mindig tudott helyet szorítani a testén egy-egy új kékfolt számára. De egyszer, végső szorultságában, egy irgalmatlan kalapácsot dobott a felgerjedt embernek. A kalapács jóakaratu, családias jószág volt, úgy agyon verte a férjet, hogy meg se nyikkant. Kovácsné börtönbe került. De pár hónap mulva szabadon eresztették, mert a törvényszék felmentette. A dolog meglehetős zajt vert fel a lapokban és érdeklődő szemek nyiltak a Kovácsné lobogó szemű sápadtsága felé. Ujságirók meginterjuolták s ő széles csordulással áradta feléjük élete minden zivataros emlékét. Már kezdte kiválasztott lénynek érezni magát és az élet minden rugását, melyet valaha elszenvedett: elrendeltetett különös érdekű csodának nézte. Egy hírhedt budapesti milliárdos, akinek legendás kastélya volt a Rózsadombon, beteg kiváncsiságával, mellyel mindig a különös izgalmakat kereste, elment, meglátni a körüldobolt asszonyt. Rögtön beleszeretett, veszettül és végzetes eldobódással. Kovácsné bevonult a káprázatos pompába, az uralkodásba. És mint a felmelegített földből a lefagyott illatok, a dús tétlenségbe került hisztérikából felszabadult test-lelke minden ős ördöge. Ezer szeszéllyel és ezer gyűlölettel tudta naponta véresre karmolni azt, akinek mindent köszönhetett. A szerencsétlen milliárdos tűrt mindent, sőt beteg kéjt talált a minél többet tűrésben. Annyira előzékeny volt, hogy nem várt meg egy újabb repülő kalapácsot, hanem lóhalálában elérelmeszesedett és megüttette magát a gutával. Minden vagyonát nehéz gyönyörűségű szeretőjére hagyta. Az asszonyban most már minden vitorla kibomlott az őrültség szelének. Elhivatott, külön csodáju egyetlen lénynek érezte magát, akit minden eszközzel be kell reklámozni a világ kirakatába. Megírta életrajzát kétszáz oldalra rohanó egyetlenegy mondatban, ahol a helyesírási hibák varjucsapata alól ki-kivillantak a beteg élet kóros meztelenségei. Elvitte egy híres íróhoz, aki háromheti elnemolvasás után az írást végtelenül érdekesnek, az asszonyt sokat ígérő tehetségnek udvariaskodta. Ezzel végleg ellökte Kovácsnét a józanság partjától. Most már zseni és bohém lett s kitátott szájjal és égő ágyékkal futott a dicsőség után. Felszedte Budapest minden beteg fiatalját, kik az első nemi válság lázait tíz öles verssorokba torzítják, vacsorákat adott nekik, tivornyákat rendezett velük és a torkig etetett-itatott szerencsétleneket torkig olvasta felhemzsegő műveivel. Valahonnan Budapest homályából felhajtott egy hugot magának, egy vörhenyesen szőke, népileg éhes testü gyermek-hiszterikát. Ezt hurcolta mindenüvé magával, etette minden bolond szeszélyét. Az arany ketrecbe dédelgetett vad madár külön végzetévé tudott lenni a felbolygatott asszonynak. Egy idő óta idejárnak a Központi Kávéházba, ide, buzgón reggel és este, árván hagyva a rózsadombi palota harsogó pompáját. Itt tölt magába Kovácsné művésznői idegességgel öt-hat csésze feketekávészerűséget, melyektől majd kifordul a gyomra, de melyektől végzetesen kávéházi zseninek érzi magát. Itt vág elmélázó vagy révüléstől izzó arcokat, itt tölti meg a felrétegesedő „kutyanyelveket” egymásba kalimpáló végtelen fekete visításokkal. Manci, a „huga” unatkozik, véres szavakkal gyötri nénjét. Vagy pedig örök férfi-éhségével szétcserkész a kávéház hímjei közt s nagy buja beteg-zöld szemeiben odatartja magát nekik.

A kávéház nagy kerek órája tizenkettőt mutat. Az éjfél bús lélekidézésében, mint régi hulla a tó szinére, felmerül az arcokra a lélek. A megölt, a vergődő, a síró lélek, mely már éjjelre sem kiván kiállani a mindennapok taposó malmából. Még több asztalnál ülnek, mintha várnának valamit az éjszakától. Mintha a nappal gyilkos robotja után ez volna életük életebb fele. Ütődött tanárok, kik nem mernek hazamenni a butorozott szoba rosszakaratába, ahol minden dolog makacs egyhangúsággal ígézi: - Légy öngyilkos! légy öngyilkos! - Egy-két egyetemi hallgató, akik azt hiszik, hogy úgy nagyon fiatalok és élők, ha itt elúnatkozzák az éjszaka egy részét. Pénzemberek, akik a felhajszolt milliók után szétroskadva, megrágott idegekkel, az éjszaka gyilkos őszinteségében rémült szemet nyitnak az utánuk vágtató temetőre. És szétszórva mint ritka mák a szegények kalácsában: kokottok, kokottok, kokottok. De tisztes, polgári, erkölcsivilágrendes kokottok, kiken megérzik az Egyetem, az egyetemi könyvtár, a fővárosi könyvtár, a Franklin-társulat és más derék illedelmes intézmény közelléte. Öltözetük is hangsúlyozottan szolid és szelid. Legfennebb abban különbözik más nőkétől, hogy mellük, nyakuk szigorubban el van fedve. Magaviseletük, mozdulataik szerények, halkabban és félénkebben létezők. A magyar latajner világ egészségi pótlékai ők, finom és megértő Magdolnák, akik a vetkezés merészségét irodalmi beszélgetéssel tompítják. És alig hajolnak a borzasztó mosdótál fölé, már újból kifolytatódik belőlük az irodalmi téma. Mert a szerencsétlen filozopternek, az egyedülvalóságtól didergő újságirónak, a Pestsivatagba tévedt művésznek lélek kell a test odadörzsölődései közt is. Hát ők, szegények, a megállapított taksáért verejtékeznek lelket is, hol egy decit, hol másfelet. Ugy áll ez a lélek készen szomorú mesterségük kellékei közt, mint a szappan, a vázelin, a melegített mosdóvíz.

Baczó Mózes felkönyökölve a nagy asztal márványára, előre nyújtott állát tenyerébe feszíti. Elhomályosult kék szemei nézik az előtte álló párolgó poharat, melyből a furcsa fekete lé rég megszokott undorodást küld feléje. És mintha valahol, messze az éjszaka közepén, valami korgó verkli az öngyilkosság hosszuszálu, lassu nótáját őrlené. Ez a szürke, hullámtalan, szívnélküli sírás kiszűrődik mindenünnen, az éjszaka feketeségéből, az únott dolgok pórusaiból, az emberek szemeiből. És ez verejtékezik ki a homlokán. A világ únja magát és Baczó Mózesben akar meghalni. Egyszerre csak pohara elkezd nőni. Fekete levébe bedőlnek a lámpák, beloccsannak a gyűrt, kopott, fájni fáradt emberi arcok, behúllnak a falak, behúll a világ. Baczó Mózes is szökődeszkán érzi magát és lendületet akar izmaira parancsolni, hogy beugorjék a fekete lébe.

- Baczó Mózesnek nincs igaza. A művészet fejlődését nem lehet a burzsuj megszokottság kényelméből felívesíteni. A konstruktivizmus azzal, hogy a gépeket teszi a művészi alkotás sajátcéluságává, a jövőbe mélyít. Kétségtelen, hogy a modern világban a gépek adják a régi elrothadt mitológiák gigászainak a pluszát. Illik tehát, hogy a gépeket lényegesítse a levőbe a kor művésze.

A kis Kutassy mondta ezeket a szavakat. Aztán levette a szemüvegét, megtörölte és újból feltette. Ezt nagyon doktori és sajátos ténykedésnek tartotta: a szemüvege törlésével mintegy rámutatott mondatai súlyára. Baczó Mózesen átmentek a sokszor hallott szavak. Beléje hulltak, mint most levetett szennyes ruhák, melyeken érzik a nyomorult kis tisztátalan test mindennapi rossz szaga. Lelkében összefutott a nyál s egy nagy szó-köpésbe gyűlt össze: - Lócsecs! - De nem mondta ki. Ásított egyet és aztán végtelen undorodással magába küldött egy kortyot az előtte álló fekete léből.

- Már nekem beszélhettek akármit, én a szimultánizmus hive maradok, - szólt Császár Miklós, de gömbölyű arca rögtön bele is pirult a merész hitvallásba.

- Miért, te marha?! Te szimultánista marha! Nem is tudod, hogy mi fán terem a szimultánizmus. Maradj te csak jó buta magyar jogásznak és hadd az izmusokat. Azt hiszed, hogy amiért két ronda kemény tojást és egy üveg megzápult sört fizettél nekem, már benne vagy az

irodalomban! Különben is marhaság minden -izmus. Fütyülök az -izmusokra. Én én vagyok. A művészetem én vagyok. Teszek minden -izmusra és minden marhára, aki bedűl nekik.

A Kassai Molnár Pista hervadt ajkain beteg düh tajtékzott ki. Omlós haját berázta a szemeibe. Éles hangon, ordítva dobta a szavakat a megrémült fiatal ügyvéd felé. Kassai Molnár Pista mindig azt gyűlölte, azt szerette volna szétharapni, aki neki vacsorát fizetett. Mikor azért ő mindig végtelenül éhes és végtelenül szomjas marad.

- Hogy únom őket és mégis, mégis mindennap itt vagyok köztük, - sírta egy hang Baczó Mózesben.

A társaság a nagy asztal körül űlt. A zseniasztal körül, a kávéház egyetemuccai sarkában, mely végleg megadta a kávéház irodalmi jellegét. Nagyrészt még csak kéziratokban lángoló lángeszek, zseni-kukacok, csodalárvák tanyája volt az asztal. Festő, szobrász, muzsikus, színész és újságiró is vetődött közéjük és a végtelen viták mindig új lélegzettel táplálttattak. Legtöbbjüknek itt volt az igazi lakása. Itt voltak egész nap, kivéve a zárórától reggelig tartó órák titokzatosságát. Itt olvastak csodálatos szinű német folyóiratokat, melyek mindenikében egy legújabb művészet végezte el a természeti szükségeit képek, versek, ritmikus prózák és teóriák szétfecskendezésével. Itt hajoltak titokzatos alaku papírosok fölé és rohantak betükké egy-egy ilyen átkölcsönzött új művészetet, vagy egy még kiadatlan világmegváltást. Itt ettek csodálatos ebédeket, melyek egy-két karcsu szardiniából, krumplifőzelékből, szilvóriumból, feketéből és más apróságokból állottak. De néha megtörtént, hogy valamelyikük egy-két vagy több hétre is eltünt. Ez azt jelentette, hogy Ernő a hitel-garmadák tetején nem volt hajlandó továbbra is potya krumplifőzelékekkel vakolni a jövő művészetét. De ahogy pénz került valahonnan, az új-izmus papja rögtön megjelent. És mintha semmi sem történt volna: pontosan a következő szónál folytatta a félbehagyott vitát, a megszakított novellát vagy a már szélesen megalapozott teóriát. Talán titkos valójukban, az ős tisztaságok fedett mélyein mindeniknek sajgott ez az élet. Talán már undorodtak is ettől a gályától, hol mindennap ugyanazt az arcot, ugyanazt a lelket robotolták. De itt mégis kirakatban voltak. De így együtt mégis új művészetnek és hatalomnak érezték magukat. És a hosszú asztal foltos márványát titokzatos pelenkának hihették, ahol a jövő művészete fog életre vajudni.

- Maga, Pista, megint piszkos száju. Csodálatos, hogy a húszadik században, a régi világ összeomlása után ezt még valaki eredetiségnek hiszi. Petőfi volt az utolsó primitiv képviselője ennek a stílusnak, de hol vagyunk mi Petőfitől! Mi már ennél mégis csak igényesebbek vagyunk. Lássa, ez a következménye, ha valaki csak magyarul tud.

Virányi Adél, a kis szőke, púpos festőleány akarattal únt, szándékosan elnyújtott és tompított hangon hullatta maga elé szavait. Mintha egy durva kezekkel érintett ázálea-bokrocska ijedné le magáról hervadtabb szirmait. Virányi Adél még nem töltötte be a tizenkilenc évet, még nem igen festett. De ezer elmélete van, hogy az új művészetnek hogyan nem szabad festenie. Kassai Molnár Pistában, aki ma a szokottnál is éhesebb volt, felrobbant a benzin-tartó:

- Maga pedig ne kodácsoljon, maga csak egy kis buta tyúk. Azt gondolja, hogy valaki elhiszi, hogy művészetért jár közénk? Fityfranc! Azért jár, hogy itt fiatal kakasokat kapjon, akiknek odaguggoljon, amint odaguggoltak a vízözönelőtti tyúkok. Hát ez nem primitiv stilus? Ez húszadik század, ez igényesség! Fiuk, ki sajnálja ma meg az Adél igényességét.

Adél már belemerült egy konstruktivista folyóiratba, ahol egy anya mint tejvezeték hosszu csövek rendszerévé volt illusztrálva. Csak bágyadt rosszulesés rezzent át arcán. De Mindszenty Margit, aki Baczó Mózes mellett űlt, hangosan felkacagott. Széles meleg kacagása kéjes elvegyülés volt a Molnár Pista szavai közé, melyek nyersen és piszkosan, de mégis a csók forró gőzét lehelték örök-éber gerjedésére. Dús teste édes odahagyásokkal rázkódott a nevetés zökkenései szerint. Mintha ez a nagy hullámu meleg kacagás rózsaszinű kövérkés

forró húsa bugyborékai volna, mely mint egy égő tenger szüntelen zajlással áradt a férfivágy felé. Beszopó nagy meleg állati szemei mint két éhes csecsemő száj mohó befalásokkal nyelték az élet csecseit. Széles vörös száján a kacagás az élet kicsurranó pompás bora volt, mely erőt mámorít az izomba és fiatallá lázítja a vágyat az infámis halál ellen. A gazdag mell két forró hulláma dermedt volt, de feszültségében örök mozdulással: a vágyó férfiszem minden percben várhatta, hogy megindul ez a nagyszerű csók-óceán és elborítja hullámaival. Mindszenty Margit még csak a huszadik évét csókolgatta szét. Egyetemre járt, de nem tudományért. Verseket írt, de nem irodalomért. Nyilvánosan szavalgatott, de nem művészi igénykedésből. Jótékonysági buzgólkodásokban vett részt, de nem az irgalomért. Áradó csókzuhatagai folytonos előrohanásban keresték a férfit, a végtelenül el nem fáradó gigászi ölelést. És mindig csak kóstolót, csak erőpatakocskákat, csak vágy-pocsétákat talált Niagarákat kérő szomjusága. Barátai elnyúltak, kidőltek, ágyba rokkantak, megszöktek mellőle. Ez az izzó csók-tank úgy gázolta pozdorjává a férfivágyak frontjait, hogy még sohasem érezhette az ellene feszülő erő halálos kéjét.

A kacagástól rázkódó leánytest belerezgett a Baczó Mózes szemeibe. De nem mint az ismert lány, nem mint szilárd határu valósága az életnek. Alaktalan, mosódott fényű köd-baba mozgott, intett, fenyegetett lelke távolabbi tükrei felé. Az élő köd apró ezüstös bolyhokba szakadt, már zizegett is és millió apró rezdületbe mozdult. És íme egy óriási szomorufűzfa csóválta hűs haja szőkeségét a Baczó Mózes lázas lelkéhez. Suttogott, panaszolt, hívott a fa s megrázott fürtjeiből százával húlltak a parányi ezüst levelecskék. Húlltak, húlltak egymásba villózó ragyogással mint omló víznek apró fényességei. Lenn finom halk fényű avarba gyűltek egy hatalmas síron. A sírról, fáradtan meghajolva, mint rőzsét vivő öreg asszony, ó sirkő tartotta fehér homlokát a Baczó Mózes sírása felé. A kövön kopott öreg betük: - A Baczó-család nyugvó helye.

Miért áll most oda ez a sír az elfutott fiu elé? Miért küldi a kolozsvári temető sápadt követét az élet fiatal részegéhez, hogy lelke izzó ablakaira rádermessze a meghidegült apák arcát? A láz most már fázássá lett Baczó Mózesben és összevacogtak a fogai. Olyan elszánással, mintha a Szokratész kelyhe után nyulna, megragadta a poharat s magába öntött egy hatalmas kortyot. Végtelen undorodás tette keserűvé ajkait s aztán szétterjedt arcán végtelen szomorusággá.

- Nézzétek, Baczó Mózsi megint Ady-szájat keserít magának. Igazán elég szerény élet-akarás, hogy valaki csak Ady Endrévé stilizálgatja magát. Ideje volna már ezzel a pitiánerrel is leszámolni az irodalomban. Ha a Mastodon versciklusom befejezem, végre megírom róla azt a tanulmányt, melyet meg kell írni. Kimutatom, hogy az egész Adyban egy hang sem volt új s hogy nem más, mint a régi jó magyar részeg kálvinista-diák verselés utolsó felszínesedése. Az első teendő a művészetben: tabula rasát csinálni. Kidobni minden mult vacakot, új erők felívelésével teremteni nívót. Ady csak a régi ketrec egy részeg kappanja, aki a nemzetiszinű pózna körül forog s mert rikácsol, azt hiszi, hogy zenét terem.

Aprózott kis mérges falatokban harapdosta maga elé ezeket a mondatokat Lubinszky Elemér. Piszkos, hegyes, sárga fogai betegen és ernyedt dűhvel mardostak a szavakba. Keskeny sápadt arcán zöldes volt a villanylámpa fénye. Kék szláv szemeiben állandó láz fakó fénye terjengett, a fiatal önfertőző örökös idegláza, akinek egyetemessé áradt beteg nemi érzékenységében a dűh, az irigység, az élet minden mozdulata a nyomorult ágyék gerjedését veri át a senyvedő életen. Az alig húszéves fiatalember beesett, silány mellét, majdnem púposra jajgató hátát fehér Tolsztoy-zubbony takarja. A szegény, szűkös koponyára hosszú, panaszosan szőke haj feszül, lelógva hátul a vállakra. Sajátságos beteg haj, nem a fiatal élet dús előömlése, mely hullámaival beléd mámorítja a folytatódó élet nagyszerű borát. E haj érintésére végiglúdbőrözik karod, mintha kiásott hulla rögök közt nőtt haját érintenéd. Ez a Tolsztoy-zubbony, ez a mutatósan hosszu haj, az ó-világ antik zsenipózai azok, melyekben az új művészetet hirdető

lángész egyéniségnek, eredetinek, meglepően új valaminek érezi magát. Különben élete egyetlen makacs, beteg, izzó gyűlöletben lávázik: Lubinszky Elemér van, mert gyűlöl. Gyűlöli a lánytest csodálatos kelyhét, melyet az ő erőtlen, fonnyadt ajkai sohasem fognak kéjjel érinthetni. Gyűlöli a fiatal, erős izmot, a szép dolgok szépségét, gyűlöl mindent, ami erő, egészség, kacagás és élő élet. És didergő félelemmel gyűlöli a természet roppant nyers valóságait, melyek a vegetáció irtózatos életörömével zúzzák el éhes, beteg kis öntudata fontosságát. A szegény kis ember-szú mohón vetette magát neki az irodalomnak, hogy szétrághasson, elpusztíthasson mindent, ami ős egészséggel szép, földből fakadón erős. Mikor ő olyan halálosan beteg és végtelenül nyomorult.

A fa mögött, az ősi sír mögött, most már a többi sírok is felbukkantak. Lassu áradásban most már az egész kolozsvári temető jött Baczó Mózes felé. Sok százados ó sírok, melyeknek bedőlt melléről az örökzöld nagy kék szemei néznek Baczó Mózesre. Oh, hányszor nézett farkas szemet ezekkel a kék szemekkel, mit kérdeznek most és mit panaszolnak? Újabb fejfák és divatos fényes márványkövek, de a név mindeniken olyan ismerős. Az a derékon tört, félig palásttal fedett oszlop hányszor merült fel lelke megrázott mélységeiből. Annak a rozsdás vas sírnak üregéből hányszor zokogtak ó zsoltárok kétségbeesett hívással feléje. Már eláradta a temető a kávéházat, sír volt minden asztal, fejfa vagy sírkő minden vendég, a lámpák sugár haja szomorúfűzek ernyős sápadtsága volt. Jött, jött a kolozsvári temető, már hallszottak a tompa nehéz lépések, körül vette Baczó Mózest. Egy ismerős súlyos hang állj-t kiáltott s nehéz rázkódással megálltak a sírok. - Eljöttünk érted! - mondta valaki. Hangja hideg és szemrehányó volt, mint az ajtó előtt álló bíróé. Azután egy másik hang, - egy másik hang, melynek lágy simítása benne volt Baczó Mózesben mint a legrégibb, legdrágább sírása, - kérdezte: - hol van az én egyetlen fiam?

Lubinszky Elemérnek Sárkány tanár úr felelt:

- Szociológiai és társadalompszihológiai szempontból, mert engem a dolgok csak erről az oldalról érdekelnek, Lubinszky úr a szociális evolúció örök minuszának és pluszának a szintézisét adja. Igaztalan és romboló, amennyiben a mult energia-objektiváltságának pozitívumait tagadja: igaz és építő, amennyiben a jövő erőlehetőségeit akarja a szociális termés számára felszabadítani. Én ugyan nem osztom teljesen Simmel nézetét a forradalmak tömegpszihológiai okait illetőleg és ebben a tekintetben inkább Spenglerhez közeledem, ki Untergang des Abendlandes című művében a tiszta idői történés szempontjából nézi a dolgokat s így ezen a téren Bergson követője. De ha csak tisztán a James pragmatizmusának alapjára állok is...

- Pú! - pú!! - pú!!! - hallszott háromszorosan dörgő elkanyargatással az asztal alól.

A hang biológiai jellegét illetőleg senkinek sem lehetett kétsége. A tanár úr szociológiája derékon tört. Mindenki Bihari Jóskára, a vadköltőre nézett, aki eddig hallgatagon, mohó iramban verseket írt s már a hetedik lírai megnyilatkozásánál volt. Most kihivólag emelte Petőfire stilizált fejét Sárkány tanár úr felé s gúnyos-élesen mondta:

- Pardon, doktor úr, nem akartam megszakítani. A tanár úrból bizonyára az a csirke beszél ilyen finoman és tudományosan, melyet délben magába ebédelt. Bennem ma csak az Ernő rothadt babfőzeléke gondolkozik. Nem tudom, hogy az egyik szociális termésnek miért kellene elhallgatnia a másik előtt. Mindenki azoknak az anyagoknak a hangjával stréberkedik bele az egyetemes diszhármoniába, amelyekből összeeszi magát. Különben a fészkes fityfene egye meg a James pragmatizmusát.

- Bihari, maga egyszerűen rémes! - nyögdécselte Virányi Adél s halk illatu zsebkendőjével elfedte arcát.

- Bravó, Jóska! Ha a marha Muntyán szerkesztő megadja a versem árát, ezért fizetek neked egy pörköltet és két hosszulépést, - kiáltotta Kassai Molnár Pista s széles fejedelmi mozdulattal a jobb szemébe lógó fürtjét odaajándékozta a bal szemének.

A társaság nagy része jóakarattal vagy elnézőleg mosolygott Bihari felé, ki minden akart különcködése és vadsága dacára, mégis jó fiu és zöld szín volt a pesti pusztában. Sárkány tanár úr zavartan mosolygott, de azért előkelően és megállapító tekintéllyel mondta:

- Bihari úrban határozott zsenialitás nyer érvényesülést, igazi naturzseni. Ritka jelenség a kápitálista tultermelés nagyvárosi kulturájában.

Sárkány tanár úr koponyáján már széles tisztást vágott a szorgalom, pedig még csak harminchat éve megy a temető felé. De az udvarias borbély, a halál, elébe ment a félútra s rég megkezdte már a tanár úr toálettjét. Megsárgította a kis ember arcát, homlokáról, szemeiről, ajkáról lehervasztotta az élet fényét, megmaradt hajszálai közt szétöntötte fehér porát. Közben aztán, hogy kivegye a maga borravalóját: beharapott a tanár úr beleibe. A tanár úr már nem eszik: csak diétát tart. A tanár úr már nem csókol s csinos fiatal felesége, kiből három gyermeket igyekezett életre, néha zokogva néz szembe a társtalan éjszakával. A világ minden forró hullámát, melyekért érdemes ráfeszülni az élet keresztjére, gondosan elkerüli. A tanár úr nem él: a tanár úr szorgalmas. Nagykőrösön született: apja, nagyapja, minden őse roppant tímárok, herkulesi csizmadiák voltak. Az alföldi vad, zsíros vegetáció hatalmas dudorodásai: átölelhetlen bikanyakkal, melyet a gutaütés bibora tett méltóságossá, kettős tokával, hegynek szabott hassal. A torkigevések, a végtelen ivások szörnyeteges óriásai voltak. Akik sohasem voltak betegek, akiket szélhüdésben, érelpattanásban, vértolulásban egyszerre taglózott le a halál, de akik az örök bőjt előtt kiharapták a maguk részét az ennivalók világából. És ebből a századok óta áradó vad hús-zuhatagból egyszerre csak ez az élettelen, vértelen, étvágytalan nyomorult kis halálszerűség fakadt. A kis Pistát hat éven át minden nap úgy húzták ki a halál ujjai közül, mindig új félelemmel nézve a holnap elé. Akkor mégis állott annyi lélegzet belé, hogy iskolába lehetett adni. Ott egy csapásra jeles tanuló lett és végzetes elgurítással az maradt egész életére. Mint a hegyről gördülő testnek a sebesség: a fiunak a szorgalom lett éltető ereje, soha nem alvó, minden percben növő szorgalom. Ez vitte át őt az elitélt szervezet alá nyilt sírokon. Ez az egyetlen megtartó ereje ma is s talán lelke mögött ott áll a hidegkezű félelem: hogyha egy percre megszűnnék szorgalmas lenni, rögtön lerogynék valamelyik kész gödörbe. Alig volt harmadéves egyetemi hallgató, mikor nekikoppant a szociológia szónak. A szóból áradt a tudomány-szag és rengeteg szorgalom lehetőségét ígérte. Azután efélével nemigen foglalkoztak Magyarországon s messzebb lehetett jutni egy olyan úton: ahol nincs hozzáértő szem és versenytárs. Garmadába vásárolta a német szociológia termékeit és pár hét alatt olyan bibliográfiai ismeretei voltak, hogy a felszolgáló pincéreket is könyvcímekkel szórta tele. Amint az első öt könyvet elolvasta, őmaga is írt egy vékonyabb füzetet, melyben nagyon tudományosan kanyargó mondatokban, tekintélyes homályossággal mint egy hasis-álomban, visszaadta a bevett szociológiát. Ettől kezdve mindig olvasott és mindig írt szociológiai könyveket. Szegényvérű fáradt agyveleje nem bírta a nagy horizontokat, a hatalmas egybelátásokat: előtte voltak a leghomályosabbak a dolgok, melyeket olvasmányaiból összeírt. De megjelenő műveit nagyon jól átgondolt ajánlásokkal személyesen vitte el a tudomány és politika kimagasló hatalmaihoz. Ezek aztán, mert egy bizonyos arcú fiatalember évente kétszer-háromszor úntatta őket egy-egy negyed óráig valami könyv kiséretében, lassanként ehez az archoz a tudós képzetét kötötték. Így a tanár urat egyszerre csak elismert fiatal tudóssá unatkozták. Senki sem olvasta könyveit, de mindenki elismerőleg szólt tudásáról. A magyar élet hatalmas intézői pedig bölcs örömmel örvendtek, hogy az új kor látó szemű, véres kezű tudománya olyan ember kezeibe került, aki minden fiatal akaratot el fog undorítani tőle. Igy Sárkány tanár úr rohamos gyorsasággal egyetemi magántanár, az Akadémia levelező tagja, a közoktatási bizottság jegyzője és még sok más tekintélyesség lett. Az uralkodó

osztályok politikusai minden olyan helyre odabiztosították maguknak ezt a cingár szellemi kappant, ahol a gondolat erős kakasai, a jövőbe kiáltó hang és a becsületes akarat halálos veszély lettek volna számukra. Sárkány tanár urat pedig megdagasztotta a sok kitüntetés, mint a kovász a farsangi fánkot. Most már anélkül is színtelen, nyálas beszédét a raccsolás előkelőségével tette élvezhetetlenebbé. Szociológiáját úgy bontotta ki minden percben az emberek képébe, mint páva a farkát s mint súlyos szellemi táplálékról beszélt önmagáról. Ennél az asztalnál csak vendég volt. Eljött ide hetenként kétszer, bár mélyen megvetette ezt a társaságot. De azért eljött, amint eljárt minden lehető társaságba, hogy a megfigyelő szociológus látszatát népszerűsítse maga köré.

A társaság már napirendre tért a dolog fölött. Hiszen ez a zenei megnyilatkozás a Bihari Jóska enyhébb meglepetései közül való volt. Bihari maga is elfelejtette már a dolgot. Egy pohár szilvóriumot kért, felhajtotta, lábait elnyujtotta az asztal alatt. Kabátzsebéből kivett egy piszkos zacskóféle valamit, mellényzsebéből pedig egy összegyűrt cigarettapapirost. A papirost letette a márványra, nagy gondosan kicsomagolta. A zacskóból dohányt rázott rája. Dohányt, mely tanító ábra lehetett volna a Halotti Beszéd - is a por és hamu vagymuk-jához. Akkor az egész panaszos valamit cigarettává nyálazta. De a nagy meglepetés, a kétségbeesve dédelgetett eredetiség, az egyetlen petőfiség most jött. Nadrágzsebéből előmutatott egy éktelen nagy kovakövet és egy tört acélrudacskát. Az acélt többször odaverte a kovához, szikrákat csiholt ki belőle, meggyujtotta velük cigarettáját. Akkor hátravetette magát s fejedelemmé duzzadva, gőgösen nézett szét a kávéházban.

De senki sem képedt el, még csak ügyet sem vetett rá senki. A kávéházban már olyan megszokott volt a Bihari Jóska eredetisége, mint a tejeskávé sötét ülepedései vagy az Ernő főpincér doktor-ur - megszólítása. És szegény Bihari Jóskában már újból feltámadtak a megpofozott élet dühei, felcsuklotta minden keserűségét. A fiatal Drágos Jóska, mert ez volt az igazi neve, egy biharmegyei oláh paraszt család fia volt. A nagyszalontai magyar gimnáziumban magába szívta a magyar nyelvet és telt tüdővel szívta magába Petőfit. Nem csak széles fiatalságu ritmusait, hanem káprázatos pályáját: a parasztházból kifakadó őserőt, mely meghódít egy országot és szétsugárzik a világra. Ez a nagy igézet állandó izzó lázává lett, ez határozta meg minden mozdulatát. Eljött éjjel is, elverte az álmot és a fellángoló oláh gyermek magyar ritmusokat kiáltott az éjszaka széles suhanásába. Petőfi - részegen jött Pestre. Jött zseninek, világcsodájának, emberek királyának. De a könyörtelen Budapest nem állt tótágast, az emberek nem képedtek el, az írók nem ujjongtak fel az új szikra meglátásán. Szegény Petőfi-Biharinak úgy kellett verseivel végig kilincselnie a szerkesztőségeket, mint koldusasszonynak a bérbe fogadott csecsemővel. És hányszor visszadobták verseit, hányszor nem közölték a már elfogadottakat. És ha közölték is: mit adtak érte, neki, a naprendszer legnagyobb költőjének? Három verse honoráriumából sem tudott egyszer megebédelni. Irtózatos nyomoruságokat állott ki. De a szörnyű koplalások, a hajléknélküli éjszakák vak kietlenségei valami vad mámort, valami beteg kéjt gyüjtöttek a félregurult fiatal parasztba. A rongyokban, az éhség csuklásai között, az éjszakák szörnyű menedékein még zuhatagosabban Petőfinek, egyetlen eredetiségnek, végzetesen zseninek érezte magát. Ugy fitogtatta nyomoruságait, mint diplomata az érmeit s száz éve mult bohém időszerűtlenség volt az elegánsan öltözött intellektuellek, cerebrálisok és más efélék közt.

Lubinszky odahúzódott Virányi Adél mellé. A két fonnyadtan született ember-venyige mohón hajolt a német folyóiratba, mint letört ág a beteg pocsolyába. Egyszer csak a fiatalember felkiáltott: - Zseniális! - Savós kék szemein bolygó tűz csapott ki, a meddő kéjek beteg tüze. Mintha megcsiklandott hátgerincéből jönnének a szavak, kéjes nyelésekkel mondta:

- Figyeljetek ide, ez nem vacak sablon, nem felmelegített töltött káposzta, nem Csokonai-Petőfi-Ady-Pósa. Kurt Schwitters határozottan elüljár azok között, akik a jövőbe mélyítenek. Az új művészet jön, ha megpukkadnak is a vén fókák! - Aztán olvasni kezdte:

Cigarren
Ci
gar
ren
Cé
i
gé
á
err
err
e
en
Cé
Céi
CéIGé
CéIGéÁ
CéIGéÁeR
CéIGéÁeReR
CéIGéÁeReR
CéIGéÁeReR
eREeN
EeN
eN
Cé
i
gé
á
err
err
e
en
Ci
gar
ren
Cigarren

- Micsoda zseniális köpés tizezer év rothadt kulturájára! Nem érzelemverkli, nem giccs-kirakat többé a művészet. Kurrogok, kukorékolok, dadogok, ciripelek, amint a kozmosz szekszuálitása kitermeli azt belőlem, mint a madárból, az üzekedő kutyából, a szélrázott fából. Az új művészet az emberben közvetlenül megszólaló kozmosz lesz, és nem hazafias program-beszéd, nem szívlimonádé, nem lelki havifolyás.

A vézna, hitvány test kiegyenesedett, a lefűsült haj beteg kóca felmozdult, a szemekből mint részeg bakter vörös lobogót rázott a láz. A göthös fiatalemberből kilobogott a szláv nihilizmus fáklyája, hogy egyetemes pusztulásra gyújtsa a csődbe rohant világot. Baczó Mózes szemeiben megrázkódott a kolozsvári temető. A sírok dombjai rögökké gurultak szét, fák és kövek elmerültek a föld barna hullámai közé. Aztán szépen elsimult a száraz tenger s végtelen nyugodt, nagy barna síkság terült el Baczó Mózesben. És messze, a horizont túlsó szélén

megmozdult valami. Jött, jött, lassan jött feléje. Már egy fényes lap látszott, már az eke látszott, már két erős barna kéz is látszott. Az eke behasított a földbe és zsíros, nehéz életszagu rögök dőltek sorjába tőle. Már az arc is látszik: az öreg Baczó arca. Utána másik eke jön, másik ember: az öregebbik Baczó. És ekék végtelen során erős, nyugodt emberek jönnek. Minden mozdulatuk erő, termés: nagy szélességű betakaró béke. Mindenik úgy hasonlít hozzá és jaj, úgy különbözik tőle! Most mindenik rá néz. Oh, milyen mély hívó szemek, hogy szédítnek maguk felé, mint megnyilt örvény. Aztán kutatva néznek szét a föld elhagyott barnaságán. Milyen íjedt lesz az arcuk, milyen szomoru lett a szájuk. Mintha a földből felmerült apák elzokognák az otthagyott rögök panaszát: - Hova lett az én szerelmes fiam, hova lett az utolsó Baczó? Ki fogja levágni lenge hajunkat, hogy anyaszemű tehenek dús teje legyen? Ki fog csokrot szedni barna kebelünkről, hogy legyen végtelen csók és fakadó gyermek? Ki fog kenyeret hívni szelid kalászainkból, hogy jobbak legyenek a szegény, szegény emberek?

A kis Kutassy eszterhéján megint csordulásra gyűlt az esztétika. Szemüvegét megint levette, megint törölt egyet rajta. Akkor kivette a folyóiratot a Lubinszky kezéből, egy képre nyitott s a társaság felé fordítva halk, de eldöntően tekintélyes hangon magyarázta:

- Lubinszky igen adekvátul mérlegeli a jövő művészet teljesítményskáláját. Nézzék ezt a képet. Ez Piccaviának, ki kétségtelenül a legtehetségesebb konstruktivisták közé tartozik, a festménye: a francia anya. A laikus őrültségnek mondaná: semmi emberi, semmi hús, nyoma sincs az emberi testnek. Ez a középső vízszintes cső s a köréje szilárdított tetraéder jelenti a gyomrot. A hátsó cső a hátgerincet. Az első egyenes és görbe apró csövek rendszere a mellet és az ágyékot. Fenn a ventillator-szerűen mozgó motor a fejet. És íme: a csövek egész világa a bőven csorduló csap felé rohan, hiszen az egész anyaság nem más, mint egy szoptató gépezet. Nem zseniális és nem adekvát-e korunk gépmitológiájához, hogy a festészet az ideálizmus pólyájába göngyölt embert is géppé mezteleníti?

Sárkány tanár úr már teljesen visszanyerte egyensúlyát. Kis tudománybegyét megint odaduzzasztotta a társaság elé:

- Kutassy úrnak a szavában meglepő sok szociológiai pozitivum van. Simmel egy helyen azt mondja...

- Tessék gyufát venni! Tessék gyufát venni!

Ős frissességgel ömlő, édes gyermekhang énekelt a fülükbe. Egy alig tízéves kisleány tartotta kosárkáját a tanár úr elé, amely halmozva volt gyufás dobozokkal. A villany kékes beteg fényében a dúsabb nap külön aranyfényével világolt ez a gyermek. Haja meleg aranyfürtjeit olyan pazar gazdagságban, olyan gondtalan vidámságban rázta szét, hogy szinte édes kacagásokban folytatódtak be a megcsiklandott levegőbe. Nagy kerek szemei fényesen és királyian gyermek voltak. Az élet két forró csókja, szerelmes hű izenete volt ez a két szem, hogy van egészség, van élet s a holnap nem lesz beteg tegnapok koldusa. Kis kövérkés arcán a bőr oly élően rózsaszín volt, mintha kalács-sütő karácsonyi tűzhely csókolgatná. Édes széles anyacsókoló száján az élet zsírja fakadó jókedvvel volt vörös. Gazdag kis testét kopott ruha fedte. De az olcsó rongy áradó életet kapott ettől a bő omlásu gyermekségtől. Az életnek ez a nagyszerű sugara kijött a síró éjszakából, hogy diadalmas kacagását végighúzza a beteg város megszállottjain.

Sárkány tanár úrból az új megszakításra fortyogva jött ki az alkalmazott szociológia:

- Éjfél elmúlt s egy kiskoru leánygyermek így csatangol az éjszakában! Ezért nő olyan hallatlanul a gyermekbűnözés statisztikája.

Baczó Mózes lelkére ráhúllt ez a gyermekarc, mint egy messziről küldött csók. Valami széles meleg tavaszi lehellet ment át rajta s kibomlottak benne a fiatal vitorlák. Felkapta a gyermeket ölébe, rohanó szavakkal mondta:

- Gyere, kis lányom, veszek én.

Azzal benyúlt zsebébe, öt-hat bankót gyűrt a gyermek kis nyárfalevél tenyerébe. Édes dédelgetéssel szólt:

- Nesze, szivecském. A gyufát majd máskor adod ide, ha a bácsinak elfogy a gyufája.

A gyermek arcára boldog, sugaras gyermekség sütött fel. Egyik kezével megsimogatta a Baczó arcát:

- A bácsi jó, olyan jó, mint a nagyságos bácsi.

- Ki az a nagyságos bácsi? - kérdezte Baczó.

- Az egy öreg bácsi, reggel mindig ott űl annál az asztalnál. Az mindig cukorkát ad nekem és hí, hogy menjek hozzája a lakására.

Baczó Mózes arcán árnyék lebbent át. Aztán elvette Kutassy elől a folyóiratot, odatartotta Piccavia-képét a gyermek elé:

- Na, baba, ha megmondod, mi ez, kapsz ezer koronát.

A gyermek édes bölcsességgel vizsgálta végig a képet. Ujjaival követte a csövek vonalait, biggyedt kis alsó ajakával követte ujja mozdulatait. Aztán nagy-biztosan kiáltott fel:

- Ez kávémasina!

A társaság kacagott. Baczó Mózes szelid kémleléssel mondta:

- Nem, fiacskám. Ez egy mama, a te mamád.

A gyermek még egyet pillantott a képre, aztán ömlő mézű édes kacagás gőgicsélt ki belőle. Fürtéit belerázta kacagásába:

- Oh nem... ez hülyeség... az én mamám szép asszony volt, nem masina.

Baczó Mózes mély, forró, belső zokogásu csókot adott a gyermek arcára. Aztán kezébe nyomta az igért ezer koronát. Kutassy, Virányi Adél és Lubinszky nagyon finnyás arcot vágtak. Sárkány tanár úr ködbe merülő szemmel a jelenet szociológiai törvényeit próbálta megállapítani. De a Bihari Jóska, a Kassai Szabó István, a Császár ügyvéd szemeiben egyazon fényesség gyűlt fel. Az eltemetett apaság mint meleg jóság-hullám csapott át a bitangjában kószáló legényeken. Mindszenty Margit pedig ölelésre szétvetett szemekkel nézte, hogyan csókolja a fiatalember a kis lányt. És ezen a csókon át beléje lobbant: milyen nagyszerű élethullám lehetett az a férfiölelés, mely világra szerette ezt a csodálatos gyermeket. Testében millió csók mozdult fel, kiragadta a kis lányt a Baczó öléből, összevisszacsókolta haját, arcocskái zsenge duzzadását, felfényesedő nyakacskáját. Csókjai közt kacagott mint egy megkefélt boldog kanca és cirógató szavakat dobált rá: - Édesem, aranyom, cukros! - Azután ő is pénzt adott a gyermeknek, letette a földre s üresen nézett maga elé, mint egy özvegyen maradt ölelés.

A kis lány továbblengett a meggyérült vendégek között. És mintha a boldog nap izenete volna, mintha dúskalászu mezők csókját hozná az éjszaka megfáradottjainak: a gyűrött arcokon, a keserű ajkakon egy percre mindenütt mosolygás fakadt. Mikor a gyermek kiment a kávéházból, egy percre megállt a küszöbön. Vad mostohája, az éjszaka, feketén állt mögötte. A kis lány egy dal végső futamát dalolta, odamosolygott Baczónak s halvány sugárzása beletünt a sötétségbe.

Mind sűrűbben hangzott fel: - fizetek! fizetek! - Ernő félig húnyt szemmel, egyforma mozdulatokkal járta örök robotját. A zseni társaság is oszolni kezdett. Pont egy órakor Sárkány tanár úr távozott, mert diétája nem engedett további éjszakázást. Aztán Virányi Adél, Kutassy és Lubinszky álltak tovább. Császár ügyvéd az ökleire nehézkedve édesen aludt. Az árnyékszék-néni seperni kezdett a kávéház egyik csücskében. A felvert por nehéz szaga, az asztalok alúl előkotort szemét és szivarcsutkák végtelen szomoruságba folytatódtak a lelkekben. Mindenki menekülni igyekezett egy új, enyhébb szomoruság felé. Már a tábornok léptei is ráharsogtak a fekete aszfaltra. Baczó Mózes fizetett.

Mikor a kávéház ajtaján kilépett, majd összeütközött Mike Mártonnal. A festő rámordult:

- Vigyázz, marha!

De akkor felnézett, megismerte Baczót, kinek szüleinél többször megfordult Kolozsvárott. Megenyhült zordsággal mondta:

- Te vagy az, öcsém? Jobban tennéd, ha aludnál ilyenkor. Te még fiatal vagy, te még aludhatsz.

Azután a ráeső lámpafénynél egy nagy beolvasó pillantást vetett a fiatalemberre:

- Nem szeretem az arcod. Mit szólna szegény anyád, ha látná. Te is a mi útunkra kerülsz. Pedig annál olcsóbb egy töltött pisztoly.

Elköszöntek. Baczó lassu léptekkel ment a nehéz forróságu nedves éjszakában. Még nem volt az Egyetem előtt, mikor lépéseket és forró lihegést érzett maga mögött:

- Mózes, Mózeske, állj meg!

Baczó bágyadt kedvtelenséggel fordult vissza:

- Mit akarsz, Margit?

A lány forró horzsolással ért Baczóhoz:

- Gyere hozzám, Mózeske, ma gyere hozzám. Engem sohasem öleltél úgy, mint azt a gyermeket, olyan egészen. Mindig csak félig voltál az enyém. Gyere most hozzám.

- Ugyan hagyj, nem vagyok én ménló! Menj vissza a kávéházba, költsd fel Császárt, az robotra végzi az efélét.

Dühösen és undorodással mondta ezeket a szavakat. A lányból sírás csuklott fel. Ijedten állt az éjszakában. De mikor a fiatalember a Kecskeméti-ucca szélére ért s előtte állott a Kálvin-tér nagy fekete üressége, már érezte fellobbanása ernyedtségét s valami szégyenfélét is. Talán az az egyedülvalóság kevésbé sajgott volna? Talán az az izzó állati hús mégis társ és menedék lett volna? Megfordult: hátha követte a lány. Bekiáltott az ucca nagy hallgatagságába:

- Margit! Margit!

Nem jött felelet. Egy nagy csepp esett a fejére. Aztán nehéz omlással megeredt az eső.

2.

Átténfergett a Kálvin-téren, verte, verte a nekisúlyosodott eső. Tömör, meleg tavaszi eső, mely hangtalanul omlott el a poros köveken. Levette kalapját, hogy közvetlenül fürtjei közé hulljon a víz, hogy onnan csurogjon lázas homlokára. A húlló esőben a lámpákat finom köd-glória vette körül. Mintha a vak Salomé, a gerjedt májusi éjszaka száz és száz apostol levágott fejét tartaná fekete kötényében.

Gondolat és belső beszéd nélkül ért az Üllői-út huszonegyedik száma elé. Itt lábai mondták: - Itt meg szokott állani gazdánk. - És megállottak. Baczó Mózes felrezzent. Hát már hazaért. Milyen gyorsan jött, mintha kergette volna valaki. Már keze kinyúlt a csengő után. De csengetés helyett a kinyitott kéz nekitámaszkodott a kapunak. Látta maga előtt a kis keskeny butorozott szobát a két ággyal, a sivár falakkal, az elítélt butorokkal. Az egyik ágyban már alszik szobatársa, hanyatt fekve, kitátott szájjal, torkán apró hörgésekkel jön ki a vacsorára megevett szafaládé fokhagymás szaga. A két ágy között, salamoni igazsággal egyenlő távolságra, egy éjjeliedény gőzölög. A levegő irtózatosan nehéz, megnyomja az álmot és véres-szemű őrültekké teszi az álomba felmerülő arcokat. Nem, nem lehet most bemennie ebbe a minden sírnál halálosabb sírba! Nem tudja most begyömöszölni kétségbeesését ebbe a vak skatulyába, ahol az élet csúfsága megkarmolja minden parányát és testileg fáj minden részének. Jobb itt künn maradnia, az éjszaka fekete sírásában, elvegyülni a vajudó élet roppant szomoruságába.

Imbolygó léptekkel indult tovább az Üllői-úton. Omlott, omlott az eső s az ucca fekete ásításában céltalan patakok futottak és szemetet vittek a hátukon. Olyan nehezek voltak a házak az út szélein, úgy nyomták a földet, úgy egymásnak dűltek. És ezekben az óriási fekete ketrecekben, elraktározva mint egy hullakamara polcain, sorjában elnyult emberek alusznak és mindenikben ott súlyosodik az élettől nehéz lélek. Az egyetemes nehézkedés kisúlyosodott az alvó városból és rádűlt az anyjától elfutott fiu szivére. Szegény Baczó Mózes az egész céltalan világot, az egész beteg várost vitte fiatal fájdalmán.

És amint sajgó léptei egymás elé nehezedtek, amint a megcsavart lélek átfázott az egész testen, amint szemei a belső éjszakától kidideregtek a külső éjszakába: a mult napok kikeltek mély ágyukból és odajöttek a menekülő fiu sírása elé. Odaálltak és halkan énekeltek. Énekelték az eltemetett gyermek végtelen meséit, az erős ifju tiszta fakadását, az otthon széles szárnyu szerelmét. Lassan, lassan odaénekelték neki multja minden gazdagságát, hogy a megkorbácsolt lélek a mult egész boldogságával legyen boldogtalanabb.

Három évvel ezelőtt még otthon volt Kolozsvárt az édesanyja szoknyája mellett. Az öreg ház a Holdvilág-ucca szélén állott, egy hatalmas kert közepén. A kerten túl már széles mezők nyúlnak, melyeket a feleki erdő dús tüdeje lehel át frissességével. A kert s a hozzátartozó pár holdnyi szántóföld ősi birtok. Ezt a földet századok óta Baczók dédelgették kenyérré s édes gyümölcsökké. A tizenhatodik században Kalotaszegről: Türéről jött ide az elhatalmasodó paraszt család egyik tagja, hogy új földet hódítson a régi étvágynak. Itt vetette meg lábát ezen a helyen, mely akkor még erdő széle volt, távol a várostól. Azóta az erdő folyton futott el, a város folyton közeledett. Most már a ház a város szélén van s az erdő egy jó órányira. Régebben még vad állatok s vadabb emberek ellen kellett itt védekezni. A Baczó házon nem egyszer gyultak fel kóbor martalócok csóvái. A tüzet eloltották, a halottakat eltemették, a tiprott földet új csirákba gyógyították, az elrabolt állatok helyébe újakat neveltek. Nemzedékről nemzedékre izmosodva fakadt tovább a győzhetetlen paraszt faj. A ház tágasodott, a kert nőtt, a földek gyarapodtak. És évtizedről évtizedre mind több alapítvány volt az ősi református kolégyomban, melyben mindig tanult egy-két Baczó csemete. És a temetőben évtizedről évtizedre hízott a Baczó család új sírja. A család örök horgonyt vetett a kolozsvári földben.

Acél-karu, acél-koponyáju, kenyér-szivű paraszt-civisek fakadtak sorjában a Baczó törzsből. Mély gyökerű szeretettel tudtak szeretni, nagy ölelésű védő szeretettel tudtak gyűlölni. És mert a drága földet nem akarták jelentéktelen dirib-darabokra osztozni: a férfisarjak egy része Isten szántójára ment magot vetni. Mindenik Baczó nemzedékben akadt egy-két kálvinista pap. Az ősi falu, Türe, századokig nem is választott más családból lelkészt magának. És azok, akikben megvolt a kalásszá bomló földnek végtelen szerelme: jó istápolói tudtak lenni az

emberi lélekké nyilt kalásznak. A türei kálvinista istennek nagyon jó, ős testvériséggel emberi Baczó arca volt.

Egyszer aztán jött ezernyolcszáznegyvennyolc: a nagy remények, a nagy csalatások torz eposza. A családot elkapta a tüzes szél. Öt Baczó ment el, hogy a fekete gyóntatónak megsugja szerelmét a megtámadott föld iránt. Baczó Tamást, a türei papot a templom kertjében verték agyon az oláhok. Vére, agyveleje szétfreccsent a cínterem apró fejfáira. Baczó Gergelyt a gyalui harc után mellén véres rózsával találták meg a mezőn. Baczó Imrét egy katonai küldetésben gyilkolta meg valaki. A szép fiatal Baczó Gáborért a táborba ment a fekete menyasszony, a kolera, onnan csókolta el magának hűvös ágyára. A nagy elzuhanást csak az öreg Baczó Mózes élte tul kis tízéves fiával, Józseffel, a Mózes apjával. És nem csak a magvetőket ették meg a nagytorku napok. A vihar elvitte a szerzett vagyont, el a vér és verejték százados szent rögeit. A szép ősi birtokból csak a vén ház, az ősi kert s mögötte négy-öt hold szántó maradt meg. És egy csomó nehéz adósság.

Furcsa, ténfergő lélek volt a fiatal Baczó Mózes apja. Egész télen át reggeltől estig ott ült a nyitott lángu tűzhely mellett s nagy eres kék szemeivel nézett ki az apró ablakokon a megdermedt világra. Nem dolgozott, nem beszélt, nem akart. Még a pipáját is a Mózes gyerekkel töltette meg. Az akaratát teljesen a feleségénél tartotta. Nem lehetett a házon kivül csalni, még a templomba sem. Helyesebben: ide a legkevésbé. Irtózott a templomoktól, az imáktól és halálosan irtózott a papoktól. Mintha ebbe a földerős testbe visszalobbant volna a pogány ősökben eltaposott láng: vérszerinti, szerves - de beszéd és gesztus nélküli - gyűlölettel utálta a keresztény vallást. Mikor felesége, az öreg szucsáki pap egyetlen leánya, esténként a vén családi Bibliából részeket olvasott fel a kis Mózesnek, ő mindig szelid meneküléssel elaludt a székében. És mikor az asszony, néha a jó csókok szelid igézetével, néha a félelem síró könyörgésével, megfogta ezt az álmatag lelket, hogy odavonja Istene rúdjához, Baczó József bágyadt legyintéssel hárította el az örök kegyelmet: - Sohse törd magad, Mária, már én így halok meg. Be nem véteti velem azt a német huncutságot még a Herkó Páter sem. - Ez volt az egyetlen pont, ahol Herkó Páter és az asszony ellenállásra találtak ennél az odahúlló léleknél.

De amint a februárusi rögökben felfeszengett a tavasz, amint a fiatal szél meztelenné csókolta ébredő szeretőjét: Baczó József egészen más emberré lobogott. A téveteg szemekbe új lakó ült ki: az élet teremtő akarata. Az arc vonalai élővé mozdultak, a hatalmas testet megegyenesítette a munka láza. Pitymallattól az éjszaka lehúlltáig a kertet vagy a szántóföldet ápolta, ültetett, vetett, gyomlált, végezte millió toálett gondját egyetlen nagy szeretőjének, a földnek. Csodálatos egyetemes szeretettel szeretett mindent, amit a föld adott. Szerette a kalászt, de szerette a konkoly gonosz szeszélyét is s a pipacs finom lángjait órákig el tudta bámulni. Szerette végtelenül a virágokat, de szerette a burján furcsa apró mitológiáját. Hogy ismerte a föld bogarainak ezer fajtáját, hogy el tudta nézni, amint egy ilyen apró jószág nehéz tülekedésben bibelődik a roppant világgal. Hogyan dédelgette a fákat és ismerte a gyökerek étvágyát. Szájában kóstolta a földet és tudta, hogy melyik virágnak melyik rög esik jól. Minden nap míves nap volt neki s vasárnap épen úgy túrt, oltott, gyomlált, öntözött, mint máskor. Márciustól novemberig a szoba nem látta őt. Még éjjel is künn hált a tornácon, hogy gyakori felébredéseiben meg-megnézhesse a növő élet egy-egy csücskét. Hogy fölébe hajolva a fakadó csiráknak odamondhassa az idegen éjszakának: - ne bántsd őket, én virrasztok és szeretek! - De ha az új kenyér már a nyugodt magvakban pihent a kamarában, ha a gyümölcs a padlásra, a zöldség a pincébe került, ha a hidegedő rögökbe bebónyálta már a jövő kenyér magvait, ha a tél végtelen halálát rásápasztotta a földre: Baczó József visszaroskadt megint a tűzhely mellé. És volt álmodó szem, akarattalan élet, hamvába húllott tűz.

A fiatalember az Üllői-út végére ért s vak léptei már bevitték a Népligetbe. Az ég omló sírásán, az embertelen feketeségen át csak a tavasz nagy hívását figyelve: a dúsan virágzó

bokrok illatai csendes körtáncot lejtettek. Körülvették az átbotorkáló fiut és megsimogatták a szivét: - Emlékezz, emlékezz vissza mindenre, amit szerettél, - súgták neki. Baczó Mózes átlehelt szivében kinyílt a mulhatatlan dolgok szeme, hogy lássa az örökkévaló időt.

És látta most édesapját ama nevezetes éjszakán. A világháborut megelőző év volt ez s az öreg már két hónapja nehéz betegen feküdt ágyában. Mozdulni, beszélni nem tudott, az ételt ravasz tudományukkal az orvosok lopták belé. Mi baja van: nemigen tudták. Száz bajt is megállapítottak, de az egyetlen bajt nem is sejtették. És íme egy éjszaka, kéthónapi szótlan dermedtség után az öreg felült ágyában és nagy fenszóval kiáltotta kis fiát:

- Mózes! Mózes! Mózes!

A kis diák kiugrott az ágyból és odafutott az apjához. Az öreg már ki is szállt ágyából s meggyújtotta a kis éjjeli lámpát. Az füstös-vörös fényét rásírta az öreg úr alakjára. Az öreg tág, sápadt szemein már látszott a nagy megidézés, megroskadt hatalmas alakját titkos erők emelték. Halkan mondta:

- Add a kezed, fiacskám.

A gyermek nem szólt, nem kérdezett semmit: engedelmeskedett. A szemeit alig nyitó kis lélek megérezte, hogy valami végzetesen nagy dolog történik, az életnek egyetemes parancsa mozdul meg, mely ellen nincs emberi sírás, melynek meg kell történnie. A férfi roppant teste ránehezedett a zsenge fiucskára, de az most erős volt, elbírta a kasza suhanásában álló apát. Az öreg majdnem testetlen szóval parancsolta:

- Nyisd ki az ajtót!

A gyermek elvonta a reteszt és feltárta a súlyos öreg tölgyfaajtót. A sötét házba egyetlen fényes áradással szakadt be az áprilisi éjszaka. A levegőben hosszú tárogatóval nehéz léptű erős illatok jártak s harsogták a bomló csirák szilaj indulóját. A fiatal ég boldog, szerelmes várakozásában minden gyertyáját kitette ablakaiba. Az élet-Adonisz nagy tág szemeket nyitott önmagára: - Milyen szép vagyok! Milyen szép vagyok!

Az öreg kilépett a kertbe. Egy pillanatra megtántorodott. Mintha a fakadás roppant mámora a nyilt gödörbe akarná taszítani azt, akit már a sötét fejedelem elverbuvált magának. Aztán melle feldomborodott: végtelen szívással lélegzelte be az élettől nehéz levegőt. És az élet még egy utolsó ölelésre visszacsókolta erőit az elitélt tagoknak. Az öreg kiegyenesedett, lépései lázasan határozottak lettek. Már nem támaszkodott fiára, csak zsenge kis kezét fogta. Mintha mégis ez a kis kéz volna a legerősebb lánc, mely ideköti a jó kenyér és édes csókok partjához.

Odament a komoly jegenyékhez, melyek hosszú hallgatag sorban őrizték a kert középső útját. Átölelte derekukat, megsimogatta hátukat, megcsókolta kérgüket. Azok halkan morogtak öreg gazdájuknak, mint álmukban megcirógatott hűséges komondorok. Odament a virágágyáshoz, egymásután fedte fel a palántákat óvó virágcserepeket. Az egyik sárgaviolató már bátor fényes kis viráglándzsákat szúrt a levegőbe. Nagy világosság ült ki az öreg arcára, mely fényesebb volt az éjszaka világánál. Mögöttük egy szelid hang fojtott zokogással könyörgött az éjszakába:

- Jóska lelkem, az istenért, gyere be! Halálra hűtöd magadat.

Az asszony volt, aki a hosszú ápolás nehéz virrasztásaiban ezen az éjszakán álomba bódult s csak most ébredt fel. Sápadt, jó és végtelen szomoru volt arca a nagy barna kendőben az éjszaka világánál. Az öreg szembe fordult vele. Két lázas szeme nagy tapadó szeretettel fogta meg ezt az arcot, végtelen szelidséggel mondta:

- Ez kell, ez kell, Mari. Ne félj, már mindegy minden.

A hang súlyos volt a kikerülhetetlen végzéstől. Az asszony nem felelt, de fájdalmas széles száját eltakarta keszkenője csücskével. Most már ketten kisérték az öreg lépteit.

Az öreg szétjárt a kertben. Minden rögöt megvigyázott, minden csira fölé lehajolt. Néha mosolygott, néha elbújt sírás villant át arcán. Szája néma volt. De szemei halálosra felnyílt tág kelyhei beszéltek. Végtelen szeretetet, végtelen búcsut mondtak.

A kert végére értek, az összeláncolt szárnyu kapuhoz, mely kis földjükre nyilt. Az öreg újból szólt:

- Nyissátok ki a kaput!

A gyermek és az asszony nagy szélesre nyitották a kaput az öreg elé. És most olyan méltóságos, olyan fejedelmi volt a fényes mezőkbe tárt kapu előtt az öreg. Mintha a halál királyi palástot vetett volna a bevonuló parasztra s az elnyúló fényes földek az örökkévalóság hallgatag mezői lettek volna.

Mert előttük állott a kolozsvári határ az éjszaka szélesebb mezőivel. És az egymásba szakadó földtáblák között előttük volt a kis darab Baczó föld, utolsó megmaradt csücske a szétharapott ősi birtoknak. Micsoda határtalan szeretet, milyen mindennapi titáni munka kellett, hogy ezt a pár rögöt megvédje a károgó hitelezőktől, a szűkmarku évektől, a sápadtarcu szükségektől. Itt van az ő egész élete, beágyazva a rögök jóságába, a szétmaró gyökerek étvágyába, a növő élet megnőtt kedvébe. Milyen ereje lesz a holnapi vetésnek, ha a gazda örökre elmegyen?

Az öreg lassan ment végig a vetés szélén, szemei néma beszédével cirógatta a zöld szálakat. A már magasra zsendült zöld vetés fényes volt a holdban. Néha, mintha halk nevetés futott volna át a táblán, szelid hullámokba fodrozódtak zsenge szálai. - Fűből kalász leszek, kalászból kenyér leszek, kenyérből emberi jóság leszek! - kacagta halk örömmel a vetés.

Egyszerre csak megállott az öreg s mint éles hang ütésére, megszegte fejét. Szemei megtágult ölelkezéssel nyultak előre, arcán titkos kinyilatkoztatás elámulása volt. Közel hozzá, a zöld tábla szélén, finom lángocska lebbent feléje az ingó szálak közül. Mint leszállani készülő tűzpillangó lassu hintázással lebegett piros szárnyain. Mintha a föld mélyéből rebbent volna fel, szárnyas boldog öröme a rögök mély titkainak, hogy megjelentse az öreg úrnak: - Ne félj, hazatérő vándor, jóság és pihenés vár a föld mélyén.

Az öreg letérdelt, kinyult a gyönge láng után. Reszkető elámulással mondta:

- Pipacs! Pipacs április végén! Ez az izenet!

Lehajtotta fejét a virágra s majdnem elszálló finom kelyhére lehelt csókot adott. Akkor szépóvatosan félkörbe feküdt a virág mellé. Hosszu rezdületű nagy emlékeztetéssel mondta:

- Mózes, szegény kis fiam, légy jó, szeresd az édesanyádat.

Az asszony csendesen zokogott. A gyermek néma sírással nézte apját az anyja nagy fájdalmában. Az öreg most már hosszába nyult el a földön. Karjait végtelen öleléssel nyújtotta el a vetésben, ujjai reszkető tapintással ernyedtek szét a zöld fürtök között. Megint szólt:

- Fiacskám, szeresd a földet.

És akkor a távozó tenger egy utolsó vad hullámát csapta vissza feléje, utolsó szerelmes hívását. Kimarkolt egy darabot a nedves rögök közűl s a gyökerektől átfutott zöldhaju földdarabot odaszorította arcához, ráfektette homlokát, benyelte áradó szagát, csókolta, csókolta.

- Jóska, Jóska az istenért!... - könyörgött a síró asszony.

A föld kihúllott az öreg kezéből. Megint elnyult az élet fakadó ágyán. Egy percig hallgatagon nézte az ég fényes mesgyéit. Aztán nehéz zokogásban jött ki belőle:

- Oh föld, föld, föld! - A hang megtört. A karok utolsó ölelésben ernyedtek szét a földön. Az elsimult arc nyugodtan nézett a kenyér zöld fürtjei közűl az égre. Baczó Józseffel kevesebb lett az emberi fájdalom.

A fiatalember már rég maga mögött hagyta a Népligetet. Kiért a városon kivül. Elszórt házacskák s nagy-sudaru gyér fák közt ment. De minderről nem tudott semmit. Szemeiben az egész világ egyetlen sápadt halott arc volt. A vetésén elaludt öreg paraszt arca.

Aztán gyors kergetésben nagyhívásu képek mentek át rajta. Mint kis diák megy haza, hátán batyu tele nehéz könyvekkel. Édesanyja jó bivaltejes kávéval és sült máléval fogadja. - Feleltél-e, fiacskám?... Mit mondott a Kovács tanár úr?... Nem szidott össze a Török tanár úr a térképért?... Mi van felhagyva?... - Mint a jóságos öreg nap, ezer sugárral hajlik gyermekére és milyen dús, minden csirába fakadó föld ez a gyermek. Az özvegyasszony száz és száz kérdéssel kopogtatott be az épülő kis tudomány minden csücskébe, szegény gyűrött életébe betanult kis fiával tücsköt-bogarat: a rövidített szorzást, a hármasszabályt, Hollandia vasuti gócpontjait, Chile flóráját. Csakhogy a gyermeket minden gondolatában, fakadó kis lelke minden csirájában magához ölelhesse, vérrel, lélekkel tapadó magához. Hogy el ne vegyék tőle, hogy el ne veszítse.

És látta azt a csodálatos májusi estét. Egy májusi estén - oh, talán épen ez a nap volt - künn űltek édesanyjával a ház előtt. Az özvegyasszony beszélt. Szavai széles omlással hozták vissza a föld alá tért életet. Sajátos idegen és mégis régről ismert arcok jöttek a kis fiu elé s átmosták lelkén az embertenger egy-egy meleg hullámát. Hátuk mögött benn a konyhán a százados tűzhelyen még füstölgött hamujában az elköltött vacsora tüze. A halvány füst finom szaga mint egy hosszu nyírettyű családot: az ölelkezés ős boldogságát hegedülte a gyermek életén. A kert hallgatag boldogságában minden dolog, minden parány végtelen lett. És a holtak életével, a tűzhely mély emlékeivel, a violák szagával, a lombok sötét omlásával, a végtelen éggel a gyermek lelke határtalanná mélyült. Nem volt lélek és nem volt test és nem volt időre és térre tagolva külön dolgok a világ. Egyetlen végtelen szeretetben, egy óriási ölelés jóságában egyetlenegy valami volt az élet. És ez a valami a végtelenné terjedt gyermek volt. Benne volt minden csók, sejtelem és akarat. A csodálatos májusi estén a kis Baczó Mózes volt a világ.

A Nagygöncöl rúdja lehajlott s az anya nyugovóra hívta kis fiát. Bementek a csendes házba, ahol az öreg butorok is régi jóságok emlékével fodrosodtak a gyermek lelkévé. Az anya meggyujtotta az öreg lámpát és a gyermek új hullámban jóságos világító lámpa is volt. És ekkor történt a kinyilatkoztatás. Amíg az özvegy az ágyakat vetette, friss vizet hozott, elmosta a vacsora edényeit: a gyermek írni kezdett. Maga sem tudta egész tisztán, mit csinál. Írt, írt kergetett gyorsasággal. Arcán titokzatos csipkebokor csodás lobogása gyült ki. A papirosra hajló gyermekben az ős titku szent átlényegülés történt meg. A májusi estébe zsufolt világ dolgai: emberi szavakká, emberi dallammá, emberi ujjongássá lettek.

Botorkázó szavu, furcsa szavu gyermekes versike volt, de a végzetes eljegyzés záloga. Egyszer csak meleg ráhajlást érzett a háta mögött: az édesanyja mély zengésű hangja kérdezte:

- Mit írsz, fiacskám?

- Semmit... csak... csak verset.

Az özvegy most már egészen ráhajolt s fenhangon olvasta el a gyermekbetüket. Arcára nagy boldogság világolt, de fájdalmas széles ajkán azért játékos volt a mosolygás:

- Oh, te csacsi, te kis csacsi, cigle kell még neked, nem vers.

A gyermekben a rásütő anyai szemekre teljes kelyhére nyilt ki a jövő. Kigyult kis arcát odacsókolta anyja sápadt arcához. Megnőtt, fényes szemeikkel mondta:

- Meglátja, mama, hogy én leszek a század legnagyobb lírikusa, az egész világon!

Az özvegy mély hosszu csókban vonta vissza anyai életébe a gyermeket. Azután édes kötődéssel szólt:

- De előbb feküdj le, szivem, hogy el ne késs holnap az iskolából. Nem szeretném, ha a Kovács tanár úr megpofozná a század legnagyobb lírikusát.

A gyermek ágyba ment. De a rátalált láng nem engedte aludni. Amikor édesanyja lélegzésén érezte, hegy már alszik, halkan kikelt ágyából. Odament az ablakmélyedéshez, ahol cókmókja állott. Egy diktándós füzetéből kivágott egy ünnepélyes tiszta lapot. Az éjszaka beserkedő világánál tintaceruzájával széles lábon élő édes betükkel írta rá: - Én Baczó Mózes, a kolozsvári református kolégyom harmadik osztályának tagja, ma: ezerkilencszáztizenöt május huszonhatodikán éjjel féltizenegy órakor megfogadtam mamának, hogy én leszek a jövő század legnagyobb lírikusa az egész világon. Vándor, ha valaha kiásod ezt a rejtélyes írást, légy tanum, hogy megtartottam ígéretem.

Akkor elővette pléhskatulyáját, melyben kincseit tartotta: plajbászvégeket, parittyagummit, elhasznált töltényt, idegen bélyegeket és két ezüst koronát. A gazdag tartalmat szépcsendesen kiürítette, helyébe tette a nagy fogadást. A skatulyát gondosan bezárta. Óvatosságból még madzaggal is keresztbe kötötte. Kiment a konyhába és a hátsó nyitott ablakon - hogy az öreg ajtó nyikorgása fel ne ébressze az özvegyet - kimászott a kertbe. Egy pillanatra tikkadt gyönyörüséggel állott a májusi éjszakában. Aztán odament az első jegenyéhez s tövéhez elásta a skatulyát. És akkor, ott az örök erők kivilágított törvényházában, nagy esküvésre tartotta fel kezét. Hogy mindig jó, nagyon jó lesz. Hogy azok sírását fogja világgá sírni, akiket ver az élet, akik éhezik és szomjuhozzák az igazságot. Hogy nagy szánakozásában meg fogja váltani a szegény magyarokat, az országot, az egész világot.

A fiatalember egy pillanatra megállt. Végtelen elkeseredés, világtipró harag támadt fel benne. Öklét belevágta az éjszaka nedves arcába. Élete mélyén itéletes zúgással kérdezte valaki: - Piszok, gyalázatos élet, hova tetted azt a tiszta gyermeket? Hova pazaroltad azt a lobogó szűzi hitet?

De a felzajlott mult félremosta a pillanatra felgyűlt indulatot. Baczó Mózes megint mult napjai közt ment tovább. Érezte a júniusvégi reggel nagy vidámságát, mely akkor boldog kacagássá tette életét. Az érettségi lakomáról jött haza, a fiatalság bornélküli tiszta mámorával. A Felső szén-ucca hágóját repülő lépésekkel rohanja, hogy hamarabb édesanyjánál legyen. Az érettségi tegnap este későn végződött s rögtön díszes vacsorába folytatódott. Nem volt ideje hazajönnie egy jutalmazó csókra. A helybeli esti lapok tele voltak dicsőségével. Mindenből jeles volt, pályadijakat nyert, a vacsora alatt az igazgató és a tanárok ékes pohárköszöntőkben ígértek fényes jövőt neki. A világ Baczó Mózesé volt s ő megtoldta fiatalsága végtelenségével, hogy messzebb nyargalhasson benne. Az édesanyja már mindent tudott. Világító boldog arccal fogadta, betakarta sírása meleg lombjával, körülcsókolta öreg jóságos lelkével. Aztán egyszerre ünnepélyesre árnyékosodott az arca, a kálvinista papok lánya felébredt az özvegyben. Levette ujjáról megsoványodott jegygyűrűjét s katédrai széles zengéssel mondta:

- Nesze, édes fiam, fogadd el legdrágább kincsem ennek a napnak az emlékére. Szegény édesapád lelkét ez a gyűrű kötötte az én lelkemhez. És nem voltunk soha hűtlenek ehez a kötéshez. Szegénynek minden haragja elmult, minden keserűsége jósággá lett, ha erre a gyűrűre ránézett. Hordd mindig a kezeden, fiacskám, ne válj meg soha tőle. Az én lelkem veszed vele és meg fog őrizni minden gondtól, akár benned van az magad ellen, akár mástól jön ellened. Légy tiszta, légy jó mindig, fiacskám, mert csak ez az élet. Ne tántorodj soha félre attól, amit lelkedben igaznak találsz. A világ gonoszai feltámadhatnak ellened, de a seregek Ura tábort fog járni körötted. Oh Mózeske, maradj mindig az én édes jó fiam!

A bibliai zúgással áradó szavak sírásba törtek. A prédikátorok lánya megint fiát ölelő síró anyává gyengült. Mózes aznap a feleki erdőket járta. És a föld s az életbe induló legkisebb királyfi mulhatlan dolgokat mondtak egymásnak.

Azon év szeptemberében feljött Pestre. A határtól kezdve, a román vámtisztek motozásai után, a gyorsvonat nagy rohanásában egész éjszaka nem tudott aludni. Igézett oda tapadással jövőjét nézte. És mintha a vonat rohanó csattogása hosszú kürtök riadása lett volna, hogy jön a fiatal király. Jön a fiatal király, aki a szépség és igazság megváltó egységébe fogja hozni a széttépett ország egymásnak futó betegeit. Egy kőbányai átlónál zökkentette vissza a vonat a valósághoz. Kora reggel volt s a fölkelő nap vörös dűhvel gurult a sinekre, szembe a vonattal. Mintha egy levágott fejet hajítottak volna a rohanó kerekek elé. A jövőbe rontó nagy gyermek felforrósodott szivét egy hideg kéz fogta meg.

Aztán jöttek a nehéznapu évek. Három esztendő, melynek minden napján vesztett valamit felgyűlt kincseiből, melynek minden óráján összehúllt valami az eddig épült csodavárból. Az élet testvértelen kivetettje lett az anyai ölelések dédelgetett fiából. Tanárjelöltnek ment, a magyar és francia irodalmi szakra, hogy magába ölelje e két nép roppant életét, minden arcát. De az olvasás volt egyetlen kincsosztó öröme. Az egyetemen vaklátásu, papiroslelkü germán tanárok köpdöstek üres szavakat méltóságos címük magaslatáról az elibük tartott lelkekbe. A fiatalok általában műveletlen léha legénykék, vagy meddő szorgalmu, horizont nélküli törtetők voltak. A háboru és a két forradalom után irtózatos pocsolya volt Budapest, melyben apró kis torz állatok kerekedtek felül. A morális keretek széttörtek, az élet vad harapás volt a pénzért, a közélet csúfsága elborított minden tiszta szándékot. A valóság mint egy részeg néger bokszoló, fekete öklével lépten-nyomon arcba vágta az anyai csókok tiszta gyermekét. Verseit beküldte egyik-másik szerkesztőségbe - személyesen nem ment volna el egy világért sem. - És azok a lapok, melyek tehetetlen stréberek silányságait garmadában hozták, az ő nagylevegőjű új verseire nem is hederítettek. Még szerkesztői üzenetre sem méltatták. Élete minden hősi álmát megfojtották a valóság gonosz kis manói. Anyagi helyzete is mind feketébb lett. Mert nem volt lelke, hogy az özvegytől kérjen valamit, mert tudta, hogy okvetlenül megkapná, bármibe kerülne is az. Ráadásul, mindjárt az első évben, halálosan szerelmes lett egy fiatal leányba és irtózatos csalódás érte.

Minden álmát a jövőről egy valótlan világhoz kötötték, melyet édesanyja szavai, halálos ígézetű könyvek s talán vissza-visszatérő Donkisott ősök építettek bele. Ez a világ szétomlott s maga alá temette egész jövőjét. Minek a cél, a tett, az akarat az éhes csúf kis bestiák világában? - Oh anyám, édesanyám, hogy meggyilkoltál engem a te tisztaságoddal, a te örökgyermek álmaiddal! - zokogott egy hang a fiatalemberben.

Végtelen üresnek érezte magát. Minek élni, minek hadonázni a csúf napok nehéz robotját? Mikor éppen abban öl meg bennünket a világ, amiben tiszták, jók, hősök: végtelenbe lendülők vagyunk. Mikor ő nem tudja pulya célocskákkal élővé hitetni magát. Előre kiszemelt állásocskával, megszagolt vagyonkával, melyekhez az élet minden piszkán át egyengesse útját megundoríthatatlan makacssággal. Ha az élet megölte álmai titáni Baczó Mózesét, minek cipelje ezt a bullát a mindennapok latrinái közt? Ha az élet nem mitológia, nem eposz: minek fetrengeni az embergörény apró étvágyait?

Meghalni, meghalni! Visszaszivódni végtelen szétoszlásban a parányok vak rohanásába. Nem tikkadni a lélek-láz égő szomjuságait, nem fájni szorongó lélekké az embereket, a világot. Lenni vak hullám a vak tengerben, kihámlani az öntudat Nesszus-ingéből, szétgurulni a hűvös anyag változásaiban. Sötét atomok fekete zápora a világ, a tér végtelen éjszakájában. Visszasodródni húlló cseppnek e célnélküli örök omlásba! Nem érezni, nem tudni, nem fájni, hogy hiábavalók vagyunk!

A fájdalom elöntötte a fiatal élet minden mezőjét. A régi napok fényes ormai eltüntek a sötét özön alatt. Meghalni, meghalni! De nem a pisztoly vagy a Duna hangos halálával. Pátosz és esemény nélkül kihajolni az életből, észrevétlen undorodással kiejteni az életet az életből, amint a száj kiejt egy utálatos falatot. A megsemmisülés vágya határtalan, alaktalan fájdalommá oldta szét az éjszakába futott fiut.

Megállt. Teljesen átázott, fázni kezdett. Oh, hogyha itt volna a régi tűzhely s a régi jó világító arc, mely kimelegítené életéből a fájást. - Anyám, édesanyám! - sírt a felébredt gyermek Baczó Mózesben.

Az eső gyérülni kezdett s a híguló esővel szitálni kezdték az éjszaka nehéz lisztjét is. Mind-mind ritkább lett. A széthúllott éjszaka lassan visszaszivódott a dolgokba, hogy legyen a világ titkos lelke. A nap még valahol lenn vivódhatott a tenger karjai közt. Zöldes-szürke végtelen szomoruság volt a megázott tájék.

Az életdidergés mind jobban kiverte a fiatalembert. Körülnézett. Valami kertészeti telepen állhatott. Balra tőle gondos virágágyások voltak, jobbra káposzta palánták. Két óriási jegenye közt egy hátnélküli deszka-pad özvegykedett. Odament, leült. Távolról, a szétködösödő reggel mélyéből idesejtődött a vasuti hid hatalmas íve. Behúnyta szemeit. És lesátorozott lelkében látta a szürke víz széles omlását. Nagy csobbanást hallott. Egy fiatal test fölött csukódtak össze a halálos gyűrük.

Jó félóráig nem tudott magáról. Elszenderedett-é vagy fásult zsibbadásba gurult a kétségbeesés vak lejtőjén? Széles meleg csókra rezzent fel.

Fejét, mellét a nap sütötte. Nedves ruhája füstölgött tőle. Még csak az ég szélén volt a nap, de szuronyai felhasították az ég fegyencruháját s meztelenül áradt a boldog levegő kék kacagása. Mindenünnen roppant párák szálltak fel. Mint reggeli csóktól ébredő vőlegény, felmozdult az élet.

Sütötte, sütötte a nap Baczó Mózest. A levegő sepert mezői ős tisztasággal voltak jóságosak. És ebből a levegőből millió kis kéz nyult Baczó Mózeshez. Megfogták fiatal teste minden parányát s mint apró pólyából a síró gyermeket, kibontották testének millió apró lelkét, meleg tenyerükön elringatták. Egyszerre csak mindenik kis lélek elkezdett kacagni: az élet diadala bezuhogott a fiatalember fájdalmába. Millió apró tűzhely édes boldogsága öntötte el testét. És Baczó Mózes - mint drága emlékeztetést, mint szánalmat kérő jajt - könyörögte oda fájdalmának:

- Fiatal vagyok! Olyan fiatal vagyok!

Szemei már éhes megnyílással ették a világot. A kétizű világot, melyet a halál odatart lázas meghívottjainak: - Egyetek, fiacskáim, minden evés vacsora és minden vacsora úrvacsora. Aki eszik, felém jön.

Baczó Mózes már csak egyetlen óriási húr volt, élő húr a világ hegedűjén. És mintha a földdé szakadt apák feltámadtak volna benne, hogy visszaöleljék az eltévedt fiut az élethez: az édesapja hűlt ajkán tört kiáltás fájdalmas, szerelmes hívással zengett ki belőle:

- Oh föld! Föld! Föld!

Mi volt ez a kiáltás? Visszavágyás az ősi öl pihentetésébe? Segítségül hívása az apákon át feléje nyuló erős anyának? A fiatalember a fa nedves kérgére nyugtatta fejét és május ölelő hívásában sírt, sírt, mint egy kitaszított gyermek.

3.

Arcával odafordulva a roppant ablak világosságának: Boór Bálint mozdulatlanul aludt. A hatalmas test féloldalt feküdt, kissé meggörbülve, fejét előre szegve, mintha álmában tűzcsóvás szarvu bika elé toppanna. És ebben a helyzetben valahogy kiteljesedett a rengeteg férfi ős bölény jellege. A lelógó lábszárak nem voltak vastagabbak az átlag emberénél. De az inak acélkötelei, az izmok csomói áttetszettek a ráfeszült nadrágon. A gyomor és has is aránylag még szerények voltak s a negyvenedik év elernyesztő válságaiban sem polgáriasodtak még pocakká. De a mell hatalmas torlott hulláma kidomborodik, még az alvás nyugalmában is egy faltörő gép dacos mozdulatát mutatja. És ebből a törzsből vastag bika nyak haragosodik elő örök harcos mozdulással. Minden a fej felé árad, az izmok, csontok és inak e gigászi világában, a hatalmas fej felé, melyet dús szőke hullámokban borít az előömlő haj. Csodálatos fej, mely még így az alvás ernyedtségében is viharos élettel él. Sajátságos, sokféle élettel. Mert ahogy az álom lemákonyozta az egyetlen akaratot: a részek kis lelkei fellázadtak s mindenik elkezdte élni a maga külön életét. Már nem az egyetlen Boór Bálint feküdt ott, aki élete titokzatos erőiből mindennapi súlyos harcban előteremtette a maga arcát, mint egyetlen meglátott képet a márványtömeg ezernyi rejtelméből. A lezsúfolt, sötétbe lökött lelkek kijöttek az alvó élet felszinére és dacos mutatással mondták: - Azért mi élünk, mi vagyunk a valóságod és végzeted.

A fej, a maga egészében, futó látszatra, egy római cézár képét adta. Egy római cézárét, kinek minden paránya az álomban is emlékszik a koronára és mindig minden trón lesz alatta. De részletesen vizsgálva ellentétes, külön arcok bújtak elő ebből az egyetlen arcból. A hatalmas alsó állkapca előrenyult, a száj egy kissé megnyilt, a vastag vörös ajkakon fénylett az élet zsírja. Mintha valami roppant lakoma örömeire nyilnék ez az őserejű száj, hogy magává nyeljen bort, húst, kenyeret, az ömlő anyag minden változását, az egész világot. Hogy millió erőpatakban az egész világ legyen. Valami ősbárbár, ős vadkan volt ebben az állkapcában, ebben a nyilt szájban. Az evés vad ősi egészsége áradt ki belőle, a primitiv ember vegetativ akarata, ki még nem szakadt különné az erdők, sziklák, végtelen legelők zöld húsából és ereiben a világ teremtő vére kereng. Az orr klasszikus félsasorr, határozott akarat és úri parancs. De a tövén, a cimpáktól szétfutó fínom vonásokban bújt ravaszság és örökölt kegyetlenség lappang. A lehúnyt szemek nagyok, gyermekes szelidség és megszokott bágyadtság van e szemek vidékén. A homlok magas, tiszta, mintha a lélek anyagtalan álmait őrizné. A két halántéknál kidomborodik a koponya. A bő haj szőke hullámai között már sűrűn csillognak az ősz szálak. Egyik keze lelóg a diványról, szétcsüngő akarattalan ujjakkal. A másik görcsösen ökölbe szorítva mellére feszül, mint egy támadásra készülő birkózóé.

Körötte az óriási műterem hallgat. A heverődivány mellett az iróasztal van. Cseresznyefa Bidermayer-asztal, mosolygó vörösessárga fénnyel, fínom karcsu őz-lábakkal. Mert a zsúfolt lelkű gazdának van egy Bidermayer-lelke is, melynek jólesik elpihenni e mosolygó asztal fínom vonalaiban. Az asztalon a tintatartó egyszerű négyszögletű üvegkocka fekete piedesztálon, fekete fedéllel. De nagyvonalu, de trónszerű. Körötte egy csomó írás. Az asztalon nincsenek csecsebecsék: antik emlékek, modern fínomságok, azok a díszleti kellékek, melyekkel a modern művészek szeretik otthonuknak az ószer, vagy a műkereskedői kirakat látszatát adni. Egyetlen kis fénykép van egyszerű fakeretben. A fénykép egy öregasszonyt ábrázol. Ez az arc élethűségre nagyítva ott van a szemközt fekvő falon is. Mellette egy tizenhárméves fényes szemű szőke fiucska hasonló nagyságban. Az öregasszony az édesanyja, aki már régen földdé omlott a sümegi temetőben. A kis fiu a valamikori Bálintka, aki mélyre, mélyre van temetve a zord évek viharvert Boór Bálintjában. Az asztal mellett, balról, hatalmas nyitott könyvállvány. Polcain: Homérosz, Aiszkhülos, Szofoklész, Eüripidesz, Vergilius, Dante, Cervantes, Rabelais, Shakespeare és a többi, az embertenger kiötlő fároszai. Mindenik eredeti

nyelvű kiadásban. Aztán minden elképzelhető kiadása mellett a magyar népmeséknek: finn, vogul, török, hindu és egyéb mesék. A nagy magánosok mellett a nagy tömegek arcai. Az asztallal szemben, a két fénykép alatt, egy kis állványon egy öreg oszlopos francia óra. Az aranyos sas kitárt szárnyaival mozdulatlanul vigyázza az alatta tovaőrlődő időt. Az inga fényes kerekje a napot ábrázolja, egy sugárbajuszú, sugárszakállu, sugárszemű jó nagybácsit, aki kedélyes ringással lebben jobbra és balra, fel és le. De a fehér alabástrom oszlopok, az aranyos domborművű faalkotmány nemes vonalai mégis ünnepélyessé teszik az öreg órát s mintha óbenlépcsőit az örökkévalóság fehér habjai mosnák.

Aztán a szobrok titkos élete következik. A rengeteg terem közepén, piszkos zöld vászonnal betakarva, van a most lélekbe induló agyag. Félig kész vázlat: egy fiatal, tizenöt-tizenhatéves lány, félig fekvő helyzetben, kemény fakadásu édes emlőcskékkel. Zsenge ágyékát mintha odatartaná a levegő, a fény, az illatok: a világ csókjának. A fej, sajátosan, még alaktalan agyag. Tovább márványból egy álló parasztasszony. Egyik karja lelóg, másikkal bluzának egy gombját fogja, feje előre hajlik. Arcán az élet gyűröttségei, megrokkanásában néma szavu fáradság, hűséges házőrző szemeiben az örökölt ima. Ez az egyetemes: a népanya, akinek ágyéka katonát és adófizetőt terem. Akinek a mostoha munka vak inkvizitorai csavarják testét. Aki fájja a mások fájdalmát s megfeszüli a másokra kimondott ítéletet. És akinek a lelke mégis új emberbarázdákban tovább folytatódó isten. Tovább egy bronz kuvasz kutya, első lábaira sunyított fejjel, végtelenbe nyuló életpanasszal. Aztán a megütött Toldi Miklós, egy gígászi meztelen kamasz, kinek dermedt haragjából már felmozdul a halhatatlan visszaütés. Közel hozzá egy finom női arc. És betöltve a roppant termet: halk mozdulatban vagy jajgató rángásban, fagyott hullámban vagy nagy szárnyu lendülésben: az emberré sírt és kacagott világ arcai. És mint kétségbeesetten megismételt anyai hívás: a sajátos vonalak dermedt erdejéből mindegyre ugyanaz az arc merül elő, mindig más élettel: a művész saját arca. Néha alig híva elé egy-két vonással a titkolózó márványból, csak mint szeme egyik sajátos nézése, vagy ajkainak egy-egy rejtett fájdalma. Néhol gigászi mozdulásban, epikus pátosszal, világra mozduló erővel. Máshol ernyedten, megverten, a megtaposott ember százados fáradságával. Egyikben legénykedő szerelmes hencegésben az izmokból kifeszengő tavasszal. A másik márvány szorongásában olyan ijedt gyermek, olyan anyát-keresőn panaszos. És mindenik szoborban, rajzolt vázlatban, sőt: a műterem minden bútorában, kis és nagy dolgában van legalább egy vonás a művész valamelyik arcából. Mintha ős igézettel csak azokat az arcokat látná meg a rohanó csodák világában, amelyekben az élet Boór Bálinttá jajgatja, ujjongja, fenyegeti és könyörgi magát.

A műterem rengeteg kapu-ablakán: tornyai kiáltásaival, a parti házsor napos homlokával, a Duna széles levegőjével beárad Budapest. Folytonos özönlésében a külső élet lüktetésével tágítja meg a dermedt formák hallgató világát. A műterem egy Verbőczy-uccai öreg ház hátsó részében van. A hatalmas ablak alatt szakadékos mélységben virágos kert kapaszkodik, egy pár vén fával. A műteremből tágas alkóv nyillik. Ajtaja nincs. Az ajtófélfákon poros barna drapéria lóg. Az alkóv közepén komolyan és királyian hallgat a hatalmas barna ágy. Fölötte a falon egy több százéves fafeszület. A szú, mely több helyen átlyukgatta a felfeszített testet, őszintébbé, mintegy aktuálissá teszi az arc szenvedését, a tövisekre és a testre serkedt vércseppeket. Az ágy mellett éjjeli szekrény. Kancsó, pohár, egy csokor virág: viola, verbéna, rezeda és egy nehány könyv. Az alkóvból jobbra a fürdőszoba, balra a konyha nyillik.

Az öreg óra szivében rezzent valami. Aztán, mintha az emlékezetéből húzná elő, messzi rezdületű hangon ütötte a délutáni két órát. Az alvó vetett egyet a testén. Hátára fordult, testét kinyújtotta. Szemei még csukva voltak, de kezét bedugta mellényzsebébe: kivette zsebóráját. Az órát becsukott szemei elé tartotta. - Jaj, jaj - sóhajtotta csendes dúdolással. Mintha ez a szó volna a kulcs, mellyel a távozó bezárja elhagyott álom-otthonát. Aztán kinyitotta szemeit. - Már két óra, - mondták a szemei. Az órát visszatette zsebébe. Felűlt.

A két nagy nyitott szemben az álom nedves homályai gomolyogtak és valami nagy únottság. Néztek és nem láttak: mintha nem akarnának többé enni a világból. Boór Bálint felkelt. Lomha léptekkel átment a műtermen. Az alkóvban, az ággyal szemben a falon egy öreg szeplős tükör szomorkodott. Elébe állt és sajátságos: félig kémlelő, félig szánakozó arccal nézte magát.

Aztán széles vállán vont egyet. Visszament a műterembe. Egy nyeletlen seprücskét vett elő, lehajolt egy vízzel telt veder fölé, hogy felfrissítse a félig megmintázott agyagot. De ahelyett nagyot nyújtózkodott és ásított. A seprűt a földre dobta. Mint egy álmos medve egy öreg karszékhez cammogott az iróasztal mellé. Ugy beleejtette magát, hogy a temérdek jószág elnyögte rá a testamentoma felét.

Szemei kinéztek az ablak felé. Nem láttak. Feje előre súlyosodott. Nem gondolkozott. Az üres szemeken, a széthúlló vonásokon, a leeresztett állon, a külön nehezedő tagokon látszott, hogy Boór Bálint tökéletesen elfelejtette önmagát, amint az ember elfelejt egy lábaihoz zökkentett batyut.

Éles csengetés szúrt be az előszobából. A szétmálló óriás egyetlen zord arccá borult:

- A fene egye meg a bőrödet, akárki vagy! - mormogta dühösen.

A csengő megint szólt, hosszabb sürgetéssel. - Csengess, csengess, amíg megszakadsz - dohogott a művész gondolata.

Négyszer-ötször szólott a csengő. Most már csak únott volt a Bálint arca. Megint ásított, nagyot, óriásit. Kinyitotta a műterem ajtaját, kikiáltotta az előszobába:

- Csengetett valaki!

- Én vagyok, édes Bálintom, - válaszolt kivülről egy nagyon baráti és illendőséges hang.

- Akkor druszák vagyunk: én is én vagyok, - mordult vissza Boór Bálint.

- Én vagyok, Póstás Lajos, kedves Bálintom. Igen fontos beszélni valóm van veled.

Bálint kinyitotta az ajtót. Most már egy nyájas fejedelem széles udvariasságával fogadta az érkezőt:

- Te vagy, édes Lajoskám, minek köszönhetem ezt a rendkivüli szerencsét?

Élesre vasalt elegáns csíkos nadrág, gondosan vasalt fekete zsakett és hasonlóan vasalt fehér mellény jöttek be. Először csak ez az egyetemes vasaltság látszott, mint a legnagyobb fény lobogása a kis világok közt. Aztán előfontoskodott a szövetek fínom elegánciája és diszkrét színe. A vasaltságokon és fínomságokon belül egy kis barna ember mozogott.

Csinos, sötétbarna, alacsony emberke. Azzal a sajátos csinossággal, amilyennek a varróleányok és trafikus kisasszonyok képzelik a szivrablót. A vidéki cigányprímás és a jómodoru fizető pincér különös vegyüléke volt a kis ember. Fényes fekete haja gondosan hátra volt fésülve, egy-két oldalra csapzó fürttel. Apró bajuszkája csókolnivaló angolosra volt nyírva. Olajbarna arcán s ajkai körül komolyság, öntisztelet s valami útnyitó ünnepélyesség volt. Mozdulatai a vasárnapi borbélylegény s a vidéki kokott keresettségével voltak választékosak és fínomak. Ez a választékosság, mint ruhája elegánciája, valahogy egészen külön valami volt tőle s azok is egymástól, úgyhogy hárman együtt meglehetős centrifugális triászt alkottak. Hangja mély zengéssel, meggondolt ütemmel kellemesen csengett. De nagy barna szemeiben, melyeket félig mindegyre lefedett pilláival, volt valami a mindig résen levő hamis kártyás leskelődéséből, hogy mikor kell elődöfnie a végzetes lapot.

A kis emberke sajátos ringó kecsességgel lebegett be a műterembe. Boór Bálint szája elszélesedett. Halk mosolygás szüremedett rá, mely mégis olyan súlyos volt: félni lehetett: leesik s a kis embert agyonlapítja. Póstás szerkesztő úr fínom szürke kalapját a divánra dobta, maga beűlt egy karos-székbe:

- Hogy vagy, édes Bálintom? - kérdezte és valami nagy októberhatodiki nemzeti fájdalom ünnepélyesedett el az arcán.

Boór Bálint tudta, mit jelent ez a résztvevő arc e mellett a banális kérdés mellett. A fővárosban szörnyű legendákkal hizlalták egymást az emberek anyagi helyzetéről, idegei megrongáltságáról. Az erő széles uszályu megvetésével viszonozta:

- Köszönöm, igen jól, édes Lajoskám. Hallom, hogy a boldog házasság réve előtt állasz.

A kis ember sötét arca zöldre sápadt. A nagy tenyerű szavak cirógatásában megérezte az irtózatos visszaütést. Fiatal hányódó éveiben egy nála tíz évvel idősebb nővel tartatta el magát. És most ez a szétfoszlott őszirózsa kicsattanó botrány fenyegetésével kicsikarta tőle az eljegyzést. Egy pillanatra lélegzetét vesztette, sötét szemei bandzsallá torzultak, a felkavart lélekpocsolya kis szörnyetegei gyilkos harapással leselkedtek ki rajtuk. Torkán apró nyelések futottak le, aztán fokozott tisztelettel folytatta:

- Hallom, Bálintom, hogy nem a legjobb anyagi helyzetben vagy...

Bálint alsó állkapcája harapásra vonaglott. De rögtön a jókedvű fejedelem leereszkedésével mondta:

- Ne féltsetek engem, Lajoskám. Az ilyen szabásu embert mint én majd csak eltartják a fehérnépek.

A gyűlölet zöldje megint kiverte a kis ember arcát. Tikkadt részvéttel szólt:

- Ne vedd tolakodásnak, Bálintom, de egy ilyen arányu művésznek nem szabadna így élnie. A por és pókhálók mutatják, hogy még takarítónőt sem tartasz. Ezen okvetlenül változtatni kell. Én alig tudok kijönni abból a koszos tíz millióból, amit a lapom havonta kiizzad számomra. És az egész városban nyiltan beszélik, hogy neked hónapokon át egy krajcár jövedelmed sincs.

A részvétes, tisztelettel kent szavak mögött odatartotta diadalát a legyűrt titán elé: - Nézd, koszos zseni, én a senki, én a kicsike, én, akit mindig megvetettél, felédbe kerültem! - Bálint ásított egy nagyot:

- Kedves Lajoskám, ez a legsürgősebb mondanivalód?

- Nem, Bálint, én nem hiábavaló szavakért jöttem ide. Aki ismeri húszéves újságírói multamat, az tudja, hogy Póstás Lajos tesz, vagy hallgat. És aki multamat ismeri, azt is tudja, hogy az én politikámban, a keresztény morál nem csak jelszó. Póstás Lajos el tudja feledni a bántalmakat. Te, édes Bálintom, ne félj, nem szemrehányásból mondom, sokszor vérig sértettél királyi megvetéseddel. Pedig talán Póstás Lajos van valaki a nemzet életében. De én csak a művészt néztem benned. És a sokszor megbántott, lekicsinyelt Póstás Lajos most azt mondja ennek a művésznek: - Mester, neked kötelességed van a művészeteddel szemben, neked kell a jólét, hogy teremthess. Én magammal hoztam ennek a jólétnek a lehetőségét.

Bálint szemeit sajátságosan összehúzta. Az orra tövén külön apró mosolygások serkedtek s villóztak a szája széléig. Alsó ajkát leeresztette. Arca gyerekesen, majdnem hülyén tétova lett. Összetapsolta a kezeit:

- A jólét lehetőségét! Mutasd, édes Lajoskám, ezt a lehetőséget!

Póstás szerkesztő úr most már fenn űlt a bakon. Oktató, majdnem szigoru hangon folytatta:

- Azt talán te is tudod, hogy Füley gróf régóta érdeklődik irántad. De politikai bunkolózásaid s kegyetlen irodalmi kritikáid, melyekkel éppen az ő embereit ütötted agyon, elidegenítették tőled. Minek is kellett neked politikába, irodalmi harcokba egyeledned? A szobrásznak az a kötelessége, hogy szobrokat csináljon. Punktum, ezzel vége. Aki az egész világgal harcol, az előbb-utóbb a rövidebbet húzza. Nem képzeled, Bálintom, mennyit ártottál ezekkel a szélmalomharcokkal magadnak.

A művész szemei most már nagy tágra nyíltak és visszajött rájuk legsötétebb kékjük. Nagy jóleséssel mondta:

- Fejtegetéseid igen mélyek, Lajoskám. Tényleg a világ győzött. Oh, ha hamarább magyaráztad volna meg a dolgot nekem!

Póstás szerkesztő úr egyik kezét lassu megelégedéssel tette a másikba. Mintha gratulálna az elért sikerért. Most már nagylelkűvé lobogott:

- Ezekben a hadonázásokban talán felém ütöttél a legkegyetlenebbül. És én most azt kérdem tőled: Bálint, akarod, hogy állandóan milliók álljanak a rendelkezésedre?

Bálint hátát meggörbítette, fejét besunyította a két válla közé. Óriási macska lett: szemeiből, a szemektől szétsugárzóráncokból, orra cimpáiról, szája szélére apró mosolygások sugároztak Póstás felé. Kedélyes-hizelgően dorombolta:

- Hogyne akarnám, Lajoska, egyebet sem akarok.

- Hát akkor megmondhatom egyenesen, hogy a Füley gróf megbízásából jövök. Mindenekelőtt engedj meg nekem egy kérdést. Az az álló parasztasszony a legutolsó munkád?

- A legutolsó. Tavaly nyáron csináltam Sümegen. Azóta csak úgy maszatolok az agyaggal. Unom már a művészetem is.

- Ismerik sokan ezt a szobrot?

- Éppen a te Füley grófod. Akkor járt itt, hogy megvegye lapomat, mikor a szobor megérkezett. Más nem igen tud róla. Azt tudod, hogy művész, író nem jár hozzám, nem szeretnek. Az a mindenféle nép pedig, aki még nálam is megpróbálja aranyat ásni, nem azért jön, hogy a szobraimat nézze. Ezek különben úgysem számítanak.

Póstás szerkesztő szemei mint két ügyesen elhelyezett tőr húzódtak össze a megfogás vadászgyönyörűségével:

- Kedves Bálintom, azt az ajánlatot, mellyel most eléd állok, nem merném egy átlag művésznek tenni. Ezek csak hiuságukban élnek s ha hiuságukat bántod: őket ölöd meg. De a te nagy művészeted - és engedd meg, hogy ezt olyan ismerje el, akit többször vérig sértettél - fölötte áll minden kicsinyes esetlegességnek. Ajánlatom örökre megalapítja anyagi helyzeted, mert most, hogy lapod beszüntetted, mi csak a művészt látjuk benned. Szeptemberben francia, angol és olasz művészek fogják meglátogatni a Hunnia klubot, hogy a sajátos magyar kulturába, magyar művészetbe betekintést nyerjenek. Füley grófot elragadta a te parasztasszonyod. Nincs olyan összeg, melyet ő meg nem adatna kívánságodra. Ötvenmilliót kérsz: ötvenet kapsz, százat kérsz: százat kapsz. Viszont azt te magad is beláthatod, hogy azok után az ádáz harcok után, melyeket az arisztokrácia, a középosztály, a vezető állásokban levő művészek és írók, az irodalmi társaságok és mindenki ellen viseltél - látod, édes Bálintom, hogy én magamat mindig szándékosan kifelejtem a sértettek listájából - egyelőre lehetetlen a te nevednek a klub propagandájában szerepelnie. Mondom, bármily összeget kérsz, rendelkezésedre áll, de a szobor nem szerepelhet a neved alatt. Viszont a gróf égető magyar érdeknek tartja, hogy odaállítsuk ezt a szobrot az idegen művészek szemei elé, mert a kegyelmes úr szerint ma ilyent Európában senki sem tud alkotni. Jól vigyázz, Bálintom, itt nyílik egy

herkulesi arányu szép alkalom a te nagy magyar önfeláldozásod számára. A fiatal Kelecsényi báró, aki nem egy tehetséges szobrával tűnt fel, a gróf hosszas rábeszélésére hajlandónak mutatkozott, hogy a szobor szerzőségét elvállalja. Minden anyagi előny a tied. Mit jelent a te nagy tehetségednek odadobni ezt az egyetlen művet, melyhez hasonlót bármikor csinálhatsz! Füley gróf becsületszavát adja, hogy ezután a megrendelések egész záporával fognak elárasztani. Közben telik az idő: módját találjuk, hogy hidat verjünk közted és a klub között és te majd neveddel vonulhatsz be műveid diadalmas csapata élén.

Póstás szerkesztő pontot tett zengő vezércikke után. Bálint arca sötétvörös lett, szemei elfehérültek, melle feltorlott, mint támadó hullám. Felszökött székéről, az ablakhoz ment, kinézett. Egy nóta végső futamát dudorászta. Mikor visszafordult, alázatos és hizelgő volt:

- Júniusban negyvennégy éves leszek, Lajoskám: az én eszemnek is meg kell jönnie. Elfogadom az ajánlatot.

Póstás szerkesztő nagy-jólesőt nyelt. Már látta a Füley gróf felsugárzó kegyes arcát. Sietős előzékenységgel mondta:

- Határozd meg az összeget, Bálintom.

- Százötven millió.

A kis ember belső zsebéből csekkfüzetet vett elő:

- Milyen előleget parancsolsz? Húsz-huszonöt milliót?

Bálint egy pillanatig hallgatott. Összehúzta szemeit s mintha alkudozott volna önmagával. Aztán könnyedén dobta oda:

- A pénz nem sürgős. Jobb lesz majd a szobor átadásakor egész összegben. De a szobrot csak az utolsó napokban szállíthatom. Valamit még ki kell dolgoznom rajta. Hiszen még jobb lesz, ha a legutolsó percben érkezik. Nem fecsegnek előre róla.

Odavitte a szerkesztőt a szobor elé. Szemei ösztönös megtágulással csókolták magukba a csodálatos életű márványt. De aztán hunyorgatva mutogatta az emberkének:

- Nézd, itt a száj körüli vonásokon még dolgoznom kell, hogy kihozzam a nagy életfáradtságot. Itt a halántéknál pedig még egy-két simítást kell tennem, hogy tisztábban mondja az örökemberi ima nyugalmát.

Póstás szerkesztő úr, akinek összes plasztikai tanulmánya az ébenfabotja végén úriaskodó ezüst kutyafej volt, rögtön otthonossá lendült a művészi kritikában:

- Igazad van, Bálintom. Itt az orr körül változtatni kell a vonalakon. Hogy minden izma éljen s a formai megoldás teljesen kifejezze a tartalmat. Mert a művészet élet, csak az művészi alkotás, ami él.

Bálint halálos komolyan mondta:

- Kár neked a publicisztikára pazarolnod magad, Lajoskám. A műkritika volna igazi tered.

Póstás fájdalmassá árnyékosodva cirógatta rá szemeit önmaga élő szobrocskájára:

- Talán valamikor erre is ráérek, talán soha. Mindenekelőtt a nemzettel szemben vannak kötelességeink. Minden percünk, minden idegszálunk ezé az átkozott politikáé.

Sóhajtott. Bálint nagy zöld vászonnal letakarta a szobrot:

- Látod, le is takarom. Ezt már többé nem fogja senki látni. Nyugodtak lehettek: a pontos időben ott lesz.

Mikor a kis embert kikisérte, odatette fülét az előszoba ajtajához s úgy hallgatta, hogy halkulnak lefelé a léptei. És a csodálatos arc bozótjából most Néró jött elő, a felgyújtott Róma Nérója, aki vad örömmel lesi, hogy kapnak a lángok a rémülten futó árnyékokba. Bement a műterembe, kilökte karjait a levegőbe, óriásit nyujtózott. Megint csengettek. Dühösen loholt vissza az előszobába. Felnyitotta a kis kémlő-ajtócskát, kikukkantott rajta:

- Ki az?

Két meztelen térdű, harmatosan gyermek gimnázista rezzent össze az erős hangra. Válasz helyett nyeltek egy íjedtséges-nagyot. Bálint türelmetlenül kérdezte:

- Mit akartok?

Az egyik, nagy kékszemű, szőkehaju, leckemondós édes szepegéssel dadogta:

- Autogrammot akarunk kérni a legnagyobb magyar művésztől.

- Takarodjatok, gazemberek!

A két kis diák biborvörös lett, szemük kiharmatosodott. Szembe néztek egymással, aztán nehéz indulással kullogtak lefelé a lépcsőn. Bálint dohogva ment az alkóvba. Kinyitotta a nagy szekrényt, vizsgálgatta a lelógó nadrágokat:

- Megpofozom, aki még autogrammot kér tőlem! - robbant ki belőle.

Két nadrágot kiválasztott, az ágyra dobta. Aztán éjjeli szekrényéből három-négy pár viselt cipőt kurkászott elő. Orvosi részletességgel mustrálgatta őket. Megnyomkodta hatalmas hüvelykjével talpukat, tapintotta ujjahegyei közt bőrüket. Közben arca nagyon szeliddé, szemei nagyon kékké és messzenézővé lágyultak:

- Milyen szép, egészséges gyermekek voltak! - húzott át rajta egy gondolat, mint egy meleg pelyhű madár. A cipőkből is kiválasztott két párt, odadobta őket a nadrágok mellé. Akkor odaténfergett gyermekkori képe elé, nagy szomorusággal nézte a zsendülő szőke emberkalászt. Mintha a lobogó kék szemek édes kéréssel nyultak volna ki a képből:

- Bácsi, adjon autogrammot!

A csengő megint tökéletlenkedett. Súnyi, halk csengetés volt. Olyannak a csengetése, aki tudja, hogy már erről ráismernek. Bálintnak megint unottá fakult az arca. Kikiáltott:

- Te vagy, Mariska?

- Én... - lihegett be egy visszafojtott meleg hang.

Bálint ajtót nyitott. Huszonhárom-huszonnégy éves kövérkés barna lány dűlt a nyakába. A megdőlt csókzsákból lapos-nyálas csókok gurultak a férfi arcára, fejére. A művész rámordult:

- Várj a fenébe, csak nem akarsz itt a küszöbön apává tenni!

A műteremben a lány rádobta kalapját egy székre és sírni kezdett. Egészséges, de már szétomló mellét rázta a zokogás. De a síró szemek mélyén ravasz leskedés vigyázta a férfi arcát.

- Mit bőgsz? Csak nem azért jöttél, hogy a lelki zaftoddal szétspricceld a műtermemet?

A lány rádobta magát a heverő diványra, eltakarta arcát. Úgy sirt, hogy a divány acélrugói ritmikusan vele rengtek a bánatával. Szoknyája fájdalmasan fennakadt s harisnyáin felül a meztelen lábszárak búbánatos elfelejtkezéssel fedetlen maradtak.

Bálinton egyszerre bolond jókedv csapott át. Szörnyű keserves hangon énekelni kezdte s tagjait utána nyujtogatta a nóta bús galandférgeinek:

- Sújt az átok, mert szerettelek...

A lány felült. Most már csak szepegett. Duzzogó szemrehányással mondta:

- Nem is feleltél a levelemre.

- Majd én koptatom a póstások talpát, csak azért mert neked firkálni tetszik.

A lány, ki már két év óta eljárogatott Bálinthoz, azelőtt egy pár héttel egyszerre elmaradt. Várta, hogy a férfi szomjas hívással jön utána. Hogy Bálint semmi jelt nem adott, végre ő írt levelet. Duzzadt lelkű zokogó levelet. Hogy Bálint őt csak a testéért szereti. Ő most már bevégzi tanulmányait, egy pár hét mulva leteszi a polgáriskolai tanítónői képesítést: akkor itt kell hagynia az intézetet és Pestet. A jövőjéről kellene gondoskodnia, el kellene szakítania magát attól, aki benne csak élvezeti cikket lát De ez rá nézve a legírtózatosabb halál volna, aminél inkább az öngyilkosságot választja. Pedig ő a lelkével szereti Bálintot, a Bálint lelkét, a művészetet, ami testetlen és örökkévaló benne. Milyen hű ápolója tudna lenni, hogy megosztaná vele az élet terheit, hogy letörölné verejtékét.

- Hogy van lelked ilyen kegyetlenül bánni velem? - siránkozta a lány.

Bálint köldökéig kacagott.

- Lélek! lélek! Gyomlay Mariskának lelke van. Ni, hogy behorpad a divánom a lelke alatt. Tudod, drágám, hogy a rugókat mind tönkre mozogtad a lelkeddel?

Újból csengettek. Mariska felrémült egy székre, maga elé kapott egy könyvet s buzgókomolyan lapozni kezdte. Bálint ajtót nyitott. Előre kifésült ünnepélyességgel két egyetemi hallgató jött be.

Bemutatkoztak. Lécfalvi Kabos István és Baróti Balázs Benedek. Az alliterációs nevű kihúzta magát, megigazította a nyakkendőjét, szónokolni kezdett:

- Kedves Bálint bátyám, mint a menekült székely egyetemi hallgatók képviselői, ismerve ős turáni magyarságát, lángoló hazaszeretetét...

Bálint benyult a mellébe, az inge alá. Kínos arccal nyögte:

- Várj, fiam. Már reggel óta kínoz egy bolha. Hopp, megint elszalasztottam! Még kiszívja minden vérem.

A fiatalember nem zökkent ki:

- ...a legnagyobb magyar művészhez jöttünk, hogy azon a nyomoruságon, mely a nemzet jövőjét, az ifjuságot akarja aláásni, az ő nagy lelkével segítsen.

- Már ez is a léleknél van, - mormogta magában Bálint.

- Távol áll tőlünk, hogy azt kivánjuk, hogy a mai nehéz gazdasági helyzetben készpénzzel hozzon nehéz áldozatot, hanem arra kérjük, ajándékozza kegyesen egyik kisebb művét nekünk, hogy azt az éhező diákok számára kisorsolhassuk. A jövő nemzedék örök hálája...

- Félrecsúszott a nyakkendőd, - dünnyögte Bálint.

A fiatalember nyakkendőjéhez kapott. Bálint lassan ejtette egymásután a szavakat:

- Szorítsd meg jól, fiam, hogy ne jőjjön több hőhullám ki belőled. Mert már úgy fellelkesítettél, hogy majdnem kivánom a hősi halált. Hát kedves fiacskáim, édes jövő nemzedék, mikor a mult nyáron olyan irtózatos hajszát intéztek ellenem, mikor lapomban kétségbeesett hivást intéztem hozzátok, hol voltatok akkor, hol volt az a húszezer éhező diák?

- Mi akartunk... A Hetéssy tanár úr tiltott be minden mozgalmat.

- Édes jövő nemzedék, mikor minden kenyérforrásom bedugták, mikor galádul el akarták venni mindenemet, mikor egy hülye idegen sehonnai, csak azért mert államtitkár, meghurcolhatott minden bíróság előtt, hol volt az a húszezer turáni diák?

- Plachota államtitkár úrnak nagy befolyása van a diákmenzákra, nem merhettünk...

- Mikor a Toldimat kiállítottam s a jött-ment korcsok magyar sajtója agyonhallgatta vagy megpiszkolta, mikor lakáj-tanárok a katedrából s Krisztus szenzáljai Szűz Mária vagy Kálvin hóna alúl köpdösték művészetemet, csak azért, mert új szépség, ős emlékezéssel magyar és jövőt teremtőn forradalmas, hol volt az a húszezer lánglelkű diák?

- Az elnökünk, Wolfenauer Tibor akadályozott meg minden mozgalmat.

A roppant testen kidomborodott a földből jövő erők pátosza. Állkapcáin irtózatos harapás vonaglott, felégő arcát odatartotta a két megrökönyödött gyermekember elé:

Hát menjetek a Plachotáitokhoz, a Wolfenauereitekhez, idegen csiszáraitokhoz. Kolduljatok szent püspökeiteknél, kegyes grófjaitoknál, húszezer lélekért csak adnak egy kevés húsnélküli főzeléket. Megpumpolni, megrabolni, kikönyörögni a nehéz falatot a számból, azt tudnátok. De amikor jajgatok elhagyatottságomban, amikor riadót fuvok vagy sikoltom a magyar halált, akkor idegen püspökeitek szoknyája alúl sopánkodtok felforgatónak, veszélyesnek, mérgezőnek. Ti vagytok a jövő nemzedék, ti vagytok a fiatalok! Ma én, én a negyvennégy éves Boór Bálint vagyok az egyetlen fiatal Magyarországon, ma itt én vagyok a fiatalság. Ti vének vagytok mint egy tized-árára vénült szajha s az ezeréves idegen szifilis rágja lelketeket. Nincs fiatalságotok hősi akaratra, nincs szemetek az élet meglátására és földsüketek vagytok a szépség hivásai előtt. Döglött lelkű apák rothadt kölykei, dögöljetek meg, dögöljetek meg!

Kinyitotta az ajtót, kituszkolta a két elbódult fiatalembert. Most egyetlen arc volt s a külön lelkek betűntek haragja izzásába. Mellébe visszaziháltak a ki nem mondott szavak, inai, mint megfeszített szíjak, majdnem pattantak. Teljesen elfelejtette, hogy a lány is ott van. Bedobta magát egy karszékbe, sötét gőggel ült mint egy megtagadott király. És ott, szobrai hűvös élete s a nőstény macska leskődő szemei előtt olyan végzetesen, olyan nagy pusztasággal volt egyedül.

Az izzó arc lassan széternyedt. Az elszélesedett ajkakra néma zokogás vonaglott. Mariska gombolyaggá húzódva nézte a vihart. Szemei megbársonyodtak, hangja átforrósodott:

- Bálint, olyan szép vagy, ha haragszol. Ha így meg tudnád örökíteni magadat.

Bálint felkacagott:

- Jaj igaz, te is élsz. Bocsáss meg, hogy megfeledkeztem egy ilyen terjedelmes lélekről. Mi is van a lelkeddel, szivem? Úgye, fáj értem?

A lány rá tapasztotta szemei forró kerekjét:

- Nem is mondod, hogy levetkezzem? - kérdezte lassú síránkozással.

Bálintból új, édes nevetés fakadt:

- Á, a lelket szorítja a bugyogó!

Aztán felkelt, a lány mellé űlt s föléje hajolva széles ernyőjű komolysággal kérdezte:

- Mondd csak, Mariska, hát igazán lennél a feleségem?

A lány a haja tövéig elbiborosodott. Nagyot tátintott a levegőbe. Elfulva mondta:

- Miért kérded? Tudod, hogy ez életem egyetlen célja.

- Igen, drágám, de én húsz évvel idősebb vagyok. Ez sok. Nem lesz gyermekünk.

A lány könnyedén vont a vállán:

- Annál jobb. Legalább szabadok leszünk. Utazhatunk, teljesen a művészetednek élhetünk.

- De amikor én kétségbeesetten apa kívánok lenni. Odaadnám az egész művészetem egy kis szőke gyermekfejért.

- De ugyan, Bálint, honnan veszed, hogy egy ilyen Herkulesnek mint te, nem lesz gyermeke! Meglátod, milyen szép kis Bálintunk lesz. Nem képzeled, hogy én is mennyire szeretnék anya lenni.

- Gyermeket felfogadni pedig nem lehet. Idegen vér, idegen arc, idegen élet folytatása. Csak örökös fájdalom volna.

Mariska hevesen rázta a fejét:

- Nem, nem, azt semmi esetre! Sohasem tudnék jó szivvel lenni hozzá.

- De talán az ember mégis próbálkozhatna egy nagyon kis gyermekkel, - töprengett Bálint.

Mariska felvillanó arccal kapott a levegőbe, mintha egy repülő ötletet fogna el.

- Én ismerek egy szegény asszonyt. Alig egyéves csodálatos szép szőke kis bébéje van. Nem képzeled, hogy egy esztendő alatt mennyire a gyermekünkké szeretném.

Bálintból most már fergetegesen tört ki a kacagás. Legurult a diványról, végighempergett a szőnyegen. Úgy nyögte a kacagás hullámai közűl:

- Fényes, Mariska, óriási!

A lány halálosra tágult szemekkel meredt rá. Bálint úgy a földön ülve mézes hangon prédikált:

- Édes lélek, ne légy a feleségem. Ilyen alkalmazkodó tehetséget nem foglalhatok le egymagamnak. Menj, szivem, Tihanyba visszhangnak. Hidd meg: az kényelmesebb és jobb állás. A másik úgyis megzápult. Te sokkal több szótagot tudsz visszaadni, igaz, hogy csak a férfiakét. És ne vetkezz le, drágám, hagyd a lelkeden összes hüvelyedet. Tudod, szivem, veszettül szerelmes vagyok egy lányba, egy nagyon fiatalba, nagyon szépbe. Annak spórlom a csókjaimat. A kicsike pont Boór Bálintnak akar a felesége lenni! Mért nem ajánlod fel családfentartó képességeid a római pápának! Menj csak vissza, lelkem, a Boros tanár úr laboratóriumába, hiszen vele kisérleteztél először a családi kémia terén. Hátha megcsiped férjnek, az éppen hozzád való. Tudod, hogy te szörnyen pedagóga vagy. Még meztelenül is pedagóga vagy. Mindig úgy éreztem, hogy a Herbárt szelleme kísért pucéron.

Mintha más, idegen lány űlt volna a Mariska helyére. A csókot kináló száj eldurvult, a lelket mímelő vonósok dűhbe torzulva nagyon közönséges, cselédarcot adtak össze. Rosszá lett szemeiben otromba és piszkos volt a felkergetett lélek mint egy meztelen szolgáló. Érdes, elfakult hangon mondta:

- Azt hiszed, hogy én szerettelek? Azt hiszed, hogy egy huszonhárom éves leány szerethet egy negyvennégy éves kivénült bikát? Mindennap megcsaltalak volna. Azt hiszed, hogy amig hozzád jártam, te voltál a szeretőm? Különben is: Boros pünkösdkor el fog jegyezni.

Felszökött, feltette kalapját. Az előszobában megállt. Visszanézett a férfira, aki néma mosolygással kisérte ki. Belekémlelt az arcába: látszik-é a friss karmolás nyoma. De a Bálint mosolygása csak únott volt. Felfortyant dühe vért kergetett arcába. Mint egy mérges köpést vágta a férfi arcába:

- Ugyis már torkig voltam a ronda szobraiddal.

Bálint most már csendes-nyugodtan nevetett. Roppant udvariassággal nyitott ajtót s jegenye termetét földig hajtotta. A lány kissé megrezzent a küszöbön. Az ajtó előtt egy sápadt fiatalember állott, éppen habozott, hogy becsengessen-é vagy nem. Mert az ajtón egy cédulán a Bálint nyers betüi kiáltották: - Kivétel nélkül csak d. u. 2 és 3 óra közt fogadok. - Most pedig már félnégy is megvolt. Mariska lerohant a lépcsőn. Balint nyersen kiáltott a fiatalemberre:

- Mit akarsz?

A fiatalember sápadt volt s valami nagy csőd szomorúsága árnyékolta. Szemei azzal a szeretettel néztek Bálintra, mely vallásos tisztelet is s az emberélet egyetemes ölelése. Dadogva felelte:

- Tanácsot jöttem kérni és kritikát.

- Természetesen vers, úgy-e? Hát én legyek minden hülyeség bábája! Menj a fenébe!

A szavak guruló sziklái megütötték a fiatalembert. Elzsibbadva, mozdulatlanul állt a haragos férfi előtt. Ez a nagy fiatal fájdalom megfogta a Bálint szivét. Durván szólt:

- Gyere hát be.

Benn szelidebben kérdezte:

- Ki vagy, fiam?

- Baczó Mózes egyetemi hallgató vagyok. Bocsánatot kérek, hogy eljöttem. Nagyon boldogtalan vagyok. Költőnek hiszem magamat. Senki sem akar meglátni, még csak kritikát sem mondanak a verseimre. Olyan egyedül vagyok. Pedig én hiszem...

Bálint belehárított a levegőbe:

- Ezzel áll elő mindenik, hogy ő hiszi. Hát mit hiszel, fiam?

Baczó Mózes egy pillanatra elhallgatott Apró nyelések futottak le a torkán, sápadt arca fellázasodott. Aztán mélyről fakadó könyörgéssel mondta:

- Ha a Mester beletekintene egy pár versembe. Ha azt mondja, hogy nincs tehetségem, becsületszavam adom, hogy visszamegyek Kolozsvárra szántóvetőnek.

Bálintban felfeszengett a türelmetlenség. De ez a fiatal arc, melyen a szenvedés teljesre nyilt mint lótusz az árnyékos tavon, de ez a hang, melynek zengése olyan volt, mintha saját életéből jönne fel egy régi sírás, lefogták rossz szavait. Megadással mondta:

- Hát olvass fel belőlük!

A fiatalember elővette füzetjét. Egy pillanatig keresgélt benne, hogy melyiken kezdje. Bálint hátradőlt székében, szemeit félig behúnyta. Széternyedő arcán látszott, hogy gondolatait kezdi más mezőkre küldeni. De a fiatalember alig olvasott öt-hat sort: az elmosódó arcba hazajött az élet, melle kissé előrehajolt, a nagy szemek felnyiltak és sajátos elfakuló merev nézéssel fogták a fiatal költőt.

Már vagy három költeményt olvasott fel Baczó. Bálint felszökött, melléből tagolatlan hangok törtek elő. Odaállt a roppant ablak elé, mintha elébe akarna toppanni a berohanó Budapestnek. Baczó elnémult. Rémülten nézett a művészre.

- Olvass csak! Olvasd tovább! - parancsolta ez mély felzúgással.

A gyermekember tovább olvasott. Hangjában ott volt az élet és halál küszöbén álló fiatal élet könnyes nagy szorongása. De azért a szépség édes tejének gyönyörűsége is kireszketett rajta. Bálint most már fel s alá sétált a szobában, hogy rengett belé a műterem. Az arca elkomorult,

homlokán mély tüzek gyultak fel. A fiatalember minden második vers után megállott. De a parancs meg-megújult:

- Olvasd tovább!

A füzetnek vége volt. Bálint egy pillanatra úgy mérlegelte szemeivel az elnémult fiatalembert, mint egy levágásra kiszemelt zsenge fát. Egyszerre csak ráordított:

- Takarodj!

A Baczó Mózes szemei halálos szürkére tágultak. Kezei elejtették a füzetet. Dermedtségében nem tudott egy mozdulatot tenni. Az elborult férfi rádobbantott a padlóra, ingerülten hörögte:

- Takarodj, ha mondom!

A költő felvette füzetét. Felállt s valósággal tántorogva ment ki az előszobába. Mikor a kalapja után nyult, két gígászi kar forrósága ölelte be. Maga fölött látta Boór Bálint arcát, szemeiből kicsorduló könnyekkel, végtelen szomoru szeretettel. A férfi beszéde olyan volt mint egy nehéz zokogás:

- Fiam, fiam, szerencsétlen halálra itélt fiacskám! Menekülj, fuss el ebből az országból! Menj idegen boldog országba, tanuld meg nyelvét, muzsikáld abba az életedet. Te nagy tehetség vagy, csodálatos új hattyudala a halni rohanó fajnak. Menekülj, fiam! Itt rád gyújtott ház lesznek napjaid és irtózatosan vérző ciliciumok az éjszakák. Itt megölnek, amint megöltek engem. Elmarják a mindennapi falatodat, megmérgezik benned az alkotás kedvét, alárágják dacod s a hitedhez való hited. Bélpoklos vagy, fiam, mert bélpoklos ebben az országban mindenki, aki hős, aki tiszta, aki szépséget terem. Nincs számára közösség, nincs befogadó szív és kinyújtott kéz. Magamat siratom benned, fiacskám, az én meggyilkolt jobbik részemet. Menekülj, fuss innen! Jaj, jaj neked, mert magyarnak és zseninek születtél.

Baczó Mózesbe visszaforrósodott minden jóság, mely valaha életébe sütött. Az édesanyja keze, az apja arca, az otthoni dolgok ölelései, a föld friss csókjai s az édes könyvek széles szárnyai. És most ez a zokogó titán volt minden jóság és élete minden csirája felfakadt e roppant élet ölelésében. Elkezdett sírni, omlós, rázkódós jó gyermeksírással.

Bálint visszavitte a fiut a műterembe. Odaültek az ablak roppant tárulásához a vakszívű város elé. Most már nagyon jó, nagyon apa volt a Bálint arca. Melegek és szomoruak voltak szavai mint a májusi sírdomb:

- Nézz szét, fiam, ebben a műteremben. Itt van összezsúfolva minden, amit alkottam. Három év óta egyetlen szobrot sem adtam el, azelőtt is keveset. Zsákot még hordhatok a Dunaparton, de arra, hogy potyapénzen szétprédáljam műveimet, soha senki és semmi nem fog rávenni. Inkább haljak itt éhen közöttük. Oh, mit adtam én bennük ennek a lelkét vesztett fajnak! Eddig csak dadogott, vagy történelmi leckét, vagy elfutó életanekdótát mondott a magyar szobrászat, legfönnebb jól eltalált etnográfiai vonást. Én a magyar föld titokzatos mitológiájában fogantattam. Életembe nőtt ez az egész föld s az én egyéni életem lett minden ereje, vonaglása és látomása. Bennem nincs szinekre, vonalakra, illatra, hangra, izekre, lélekre és testre széttörve az öt zenéjű világ, én minden rezdületében az élet teljes szimfoniáját élem. És úgy látok és láttatok szobraim minden csücskében, hogy az nem csak forma, de mozduló beszéd, az élet jó vagy rossz ize s nagy emlékeztetésű illat, sugárzó lélek és diadalmas test. Én a millió formában kisíró magyar tragédiát ezekben a szobrokban az egyetemes emberi lélek mulhatatlan sírásává tettem. Én vagyok a véres sziklákon megnőtt faj deltája, mellyel belezuhan a nagy embertengerbe. És látod, látod, ez a műterem az én lidércnyomásos mellem, itt zsufolódik minden megmondó kiáltás. És nem hallja a világ, és nem tud senki róla!

Kezei már irtózatos öklök voltak, homlokán már felgyultak a harag tábortüzei. Egy percig hallgatott. Aztán, mint nehéz parancsu katonák, megfogó nyugodtsággal jöttek a szavak:

- Én új hang tudtam lenni a magát kiénekelt Európában. Megmutattam, hogy nálunk is lehet kezdés, hogy az egyetemes emberi vigasztalás egyik széles folyója itt is felfakadhat. Ha franciának, angolnak, zsidónak, olasznak, vagy ha születtem volna négernek, hottentottának; műveim már benne volnának a világ vérkeringésében s az öt világrész trombitálná szét nevemet. Te még nem tudod az egyetlen nagy fájdalmat: mélyjáratu hajónak születni világrabomló vitorlákkal, és elzárva, eldugva senyvedni ebben a vak és süket pocsolyában, hol undok békák röhögik szemedbe mindennapi tragédiád. Oh, bennem dagad teljessé a nehéz magyar temető és mindennap magva vesz bennem egy-egy új hadseregnek. Ismered-é pályámat? Az amerikai földhódítók nem égetik ki oly részletes dühvel a dudvát, nem taposssák úgy el az erdőt, nem irtják oly ösztönös gyűlölettel a mérges kigyókat, amint engem égettek, tapostak és írtottak itt. És hogy a holnap is süket gát legyen, kegyes papok és törekvő tanárok hazugsággal, rágalommal, beteg epéjük vad lúgjával égetnek ki a fiatal lelkekből. Mert az én művészetem nem csak szobrászat. Mindent felmozdító tüzes szele a jövőnek s ha az én szépségeim mámora megtölti a lelkeket, olyan itéletnapja lesz itt, hogy senki sem mulhatja el. Oh, hogy gyűlölöm néha a fajtámat!

- Bátyám, édes bátyám, - könyörgött fájdalmas hívással a fiatalember.

- Irtózatos, hogy mit szenvedtem. És beláttam, hogy a márvány és bronz néma nyelve nem elég a jövő felkiáltására. Itt rábeszélni és üvölteni, mutatni és öklözni kell. Be kell rontani az alvadt magyar lélek minden csücskébe, égő fáklyákat kell szétdobálni, kitárni minden ablakot. Új szemet, új fület, új élethez való akaratot adni neki. Intézményesen megsemmisíteni a fattyuvérű ragadozó arisztokráciát, istenük mellé szorítani a papokat, kioperálni a beteg, hibrid, idegen vagy rabszolga középosztályt s az élet minden sorompóját tágra nyitni a magyar falu előtt. A magyar paraszt az egyetlen megváltás. Ő a titokzatos ős kincses bánya és a jövő termése és ha az élet Szezámja még feltárul számunkra, azt csak az ő lelkéből kitermő szó nyithatja meg. Ezért kezdtem politikai és kritikai harcba, ezért alapítottam lapomat. Oh, mennyire én mutattam az élet egyetlen útját! Hány tántorgó lépésnek lettem egyetlen ereje, hány éjszaka vak kietlenségébe gyultam fároszul bele. És mit tettek? Szellemi harcot meg sem próbáltak a tetvesek, a rongyok, mert ha mind egybekapaszkodtak volna is, egy lehelletem elfújta volna őket. Hát mindennapi apró árkokat ástak ellenem, elvették kenyérforrásaim, a sajtóban megpiszkolták a nevemet. Minden részeges sváb, vagy szenteltviztől meggárgyult stréber tábornok lehetett a magyar ifjuságban, a magyar közönségben, ha hazafias hadjáratot indított ellenem. Gróf, pap s idegen hódító úszított s a magyar kutya belémharapott, hogy kiejtettem kezemből a fegyvert, mellyel őt védtem. Te nem képzeled, gyermekem, milyen vereség volt az, mikor be kellett szüntetnem lapomat. Hát ezek számára teremjek én szépséget?! Hát itt legyen akaratom az építéshez?!

- Új nemzedékek jönnek. Bátyámra még szép napok...

- Ne mondj, fiam, polyva szavakat nekem. Itt nincs jövő és nincs új nemzedék. Ezer év óta itt egyetlen nagypéntek és egyetlen kálvária van. Nézz végig az országon, hogy rendezkednek be a gyermekek és ifjak lelkében azok, akik magyargyilkolásból s a munka kirablásából élnek. Itt minden gyermek Vazul, kioltják életet látó szemeit, beólmozzák az életösztönt halló füleit. Olyan egyedül vagyok, fiam. Mindenki, aki hozzám közeledik, valamit ki akar harapni a húsomból, valamire fel akar használni. Senki, senki sem szeret lényegemért való szeretettel. Nekem már nincs hazám, mert megváltó akarat voltam, nekem már nincsenek honfitársaim, mert nagyon szerettem, és nincs jövőm, mert milliók életének születtem.

- Bátyám, bátyám! - ismételte visszalökött sírással Baczó.

Bálint megrázta magát, mintha az üldözött embervadkan a neki hajrázott kutyákat dobná le magáról. Arcára titokzatos ravaszság űlt ki, szemei gyermek huncutsággal mosolyogtak:

- Pedig azért felsűltek: az erősebb én vagyok. És fiatal vagyok, bizonyisten fiatal, fiatalabb annál a sok taknyosnál, akik most új művészet után nyafognak. Engem még nem tudtak bezavarni a halál egyik sikátorába sem: sem az alkoholba, sem a kétségbeesésbe. És ha egyszer kidobok mindent a hajómból, olyan lakodalmat fogok még lakni, hogy eláll a világ szemeszája.

Felugrott és széles mozdulással lendített a levegőbe. Aztán rátette kezét a fiatalember vállára:

- De téged féltelek, fiókám. Te nagyon tudsz fájni. Verseidben megtapogattam a sebeidet. Meg fognak ölni, fiacskám, irtózatosan megölnek. Mit akarsz, hogy fogsz küzdeni ellenük, mik a terveid?

Visszaült székébe s nagy gyóntató szemekkel nézte a gyermekembert. Az elkezdett beszélni. Beszélt az elhagyott otthonról, szüleiről, gyermekálmairól, terveiről és csalódásairól. Szavai mind gyorsabban omlottak a gyermekszív és a géniusz ős fakadásával. Bálint feléje hajolt, mintha őserdő fejét belemártaná a fiatal lélek kiáradásába. Lelke eltéresedett s a nehéz napok avarja alúl előbujtak a régi gyermekszemű virágok. Az idő utána futott a rohanó utasnak s mint elejtett virágot, odatartotta neki ebben a fiatalemberben saját fiatal lelkét, fiatal életét.

Végre Baczó elhallgatott. Fellázasodott szemei tele voltak a belső könnyek homályosságával, utolsó szavainak szomorúsága megülte a levegőt mint egy fekete madár. Egy pár percig csend volt a teremben. Aztán Bálint szólt:

- Szegény, szegény fiacskám, rég megölt magamat látom benned. Ahoz igen művész vagyok, hogy azt tanácsoljam: dobd el a pennát, öld meg életed életét, fuss vissza a földhöz, kapálj, butulj és iratkozz be az uralkodó politikai pártba. Azt ugyan tanácsolom, hogy menekülj innen, de azt is hiába. Kövesd hát azt az akaratot, melyet benned akar a világ. Legyen egy halálos szép virággal több az őrült Ofélia, Magyarország koszorujában.

Megint nyugtalan lett. Elkezdett fel s alájárni a műteremben. Aztán nagy hirtelenséggel mondta:

- Most, fiacskám, eleresztelek. Valami furcsa ügyem van még hátra és nem akarom, hogy tanuja légy. De keress fel ezután többször. Jőjj el, ha valami bajod van s jőjj akkor is, ha nincs. Ezt még ember fiának nem mondtam, hozzám csak hívatlanul jönnek az emberek. Lehet, hogy sokszor be sem eresztelek, lehet, hogy néha hamar kidoblak, vagy kellemetlen leszek. De azért jőjj mindig újból, hozd ide nekem az új szenvedés frissességével a régi Boór Bálintot.

Ahogy Baczó elment, Bálint megint a nagy szekrényt nyitotta ki. Most egy nagy prémes bundát vett elő. Aztán kiment a konyhába, onnan egy marok port s egy fátyolszitát hozott. A bundát egy állófogasra terítette a szoba egyik zugában. A port lassan, széles lendítésekkel szitálta a bundára. Úgy hogy finom por lepte el a prémet s az egész bundát. Azt a hatást tette, mintha hónapok óta állott volna ott s úgy porosodott volna meg. Akkor a nadrágokat és cipőket visszadobta a szekrénybe, rájuk zárta az ajtót s a kulcsot a szekrény tetejére dobta. A földre hullott porszemeket eltakarította s a szitát visszavitte a konyhába.

Mind türelmetlenebbül sétált a hallgatag szobrok közt. Mindegyre az öreg órára nézett. - Már öt elmult, hogy a fene álljon a göthös handléjába! - mormogta dühösen.

A jó kivánság használt. Csengettek. Diszkréten, óvatosan. Egyetlen szökéssel az előszobában volt és kipirult az arca. De ott nagyon hideg, nagyon unatkozó arcot vágott.

Kinyitotta az ajtót. Ásítva és álmos meglepetéssel kérdezte:

- Hát magát micsoda szél hozta ide, Friedländer bácsi?

A handlé megtörölte homlokát. Alázatos-kedvesen mondta:

- A nagyságos úr parancsolta, hogy jőjjek. Máskép nem mertem volna jönni. Az öreg Friedländer szereti az üzletet, mert abból tengeti az életét, de sohasem tolakodik.

Bálint megfricskázta a saját homlokát:

- Jaj igaz! - mondta finnyásan. - Hanem baj van, öreg. Már nincs szükségem pénzre. Éppen most vették meg egy szobromat. Nem találkozott a Bürner báróval, nincs tíz perce, hogy elment?

Az öreg elszontyolodott:

- Pedig, nagyságos úr, én egy nagyon jó üzletet hagytam el, hogy eleget tehessek a nagyságos úrnak. Most már csak nem engedi el üres kézzel a Friedländer bácsit. Csak akad valami a ház körül.

Bálint tovább fanyalgott:

- Jól van, na, a régi barátság kedvéért keressünk valamit. Jőjjön bennebb.

A handlé lekanyarította nyakából a rézcsattal zárt üres zsákot és ledobta az előszoba padlójára. Bálint bevezette az alkóvba. Ki akarta nyitni a szekrényt. Felmorfondírozott:

- Ez is éppen most van bezárva! Hova a fenébe tehettem a kulcsot? Lássa, öreg, ma a sors sem akarja az üzletet.

Öt percnyi keresgélés után végre rátalált a kulcsra. Kinyitotta a szekrényt. Hosszas turkálás után előhúzta a két nadrágot és a két pár cipőt. De hozzátette:

- Alig hordtam őket s igazán futó bolond vagyok, hogy eladom, mikor nincs szükségem pénzre. De ne mondja, hogy falnak állítottam.

Az öreg az ablakhoz vitte a tárgyakat s a világosság felé fordítva vizsgálta: tapintotta, hallgatta, szagolta, belehelte őket. Közben fejét csóválta, homlokát ráncolta, ajkát biggyesztette és nagyokat sóhajtott. Bálint pedig azért sem vett észre semmit, hanem beszélt, beszélt bőven, egy omlásban, az időjárásról, a termésről, a piaci árakról. Közben hanyagul mondta:

- Annyi drága holmim megy úgy prédába, hogy nem használom őket. Néha futó bolondériából megveszek valamit, aztán többé hozzá sem nyúlok. Nézze ott a szegletben azt a nagyszerű bundát. Már három esztendeje függ ott érintetlenül, amig majd a por és a moly meg nem eszi. Strassburgban láttam meg egy kirakatban s úgy megtetszett, hogy rögtön megvettem. Hát alig érkezem Budapestre, látom, hogy a Makkay képviselőnek éppen ilyen bundája van. Erre úgy megundorodtam tőle, hogy örök nyugalomra ítéltem.

A handlé odanézett. Pillanatra megtáguló szemei átvillantak. Letette a kezeiben vizsgázó nadrágot, odament a bundához, megfogta prémjét. Furcsa, éhes hunyorítással mondta:

- Ezt már inkább megvenném. Ezzel lehetne valamit csinálni, de azok... - és kicsinylően legyintett a levegőbe.

Bálint felbiggyesztette az ajkát:

- Eladni! Minek ilyent eladni? Miért? A mai rongy pénzért. Ez különben sem a Friedländer bácsinak való anyag. Nincs magának annyi pénze. Maradjon csak a nadrágoknál.

Az öreg üzleti önérzetébe beleszúrt a mondat:

- Nem olyan emberek vagyunk mi, nagyságos úr, amilyeneknek látszunk. Friedländer bácsi megveszi a rongyos nadrágot is, mert minden folthoz lehet zsákot találni. De csinálunk mi nagy üzleteket is. Veszünk mi antik butort, perzsa szőnyeget, mindent. Kötünk mi százmilliós üzleteket is.

Bálint hitetlenül mosolygott:

- Érdekes, hogy ezt a bundát mindenki meg akarja venni. Tavasz elején a Póstás szerkesztő volt itt s három millióért akarta elvinni. Pedig az akkor több pénz volt mint most öt. Szerencsétlenségére akkor is éppen nagyobb összeget kaptam.

Az öreg leeresztette a szempilláit. Azok alúl nézte a művészt:

- Három milliót én is adnék érte.

- Vizsgálja csak, öreg, tovább azt a két elegáns nadrágot és szép cipőt. Mit ad értük?

Az öreg egyszerre nagyon keserves ábrázatot vágott:

- Azt a két nadrágot! Hát mit csináljak én ezzel a két nadrággal! A szegénynek igen úri, az úr nem veszi. Különben is kopottak és már nem is divat az eféle. A cipők! A cipőkínálat a legnagyobb. Most is van vagy ötven pár a nyakamon. Mire arra kerül a sor, hogy eladja az ember, még a pénzét sem kapja meg. Hát mit kér a nagyságos úr?

Egymásután emelte fel őket, forgatta ide, forgatta oda, motyogott, visszadobta a padlóra. Bálint gyilkos hidegvérrel mondta:

- Én nem kérek semmit értük, mert nem akarom eladni őket. Maga akarja megvenni, maga igérjen.

Hosszas küzdelem után a handlé kifizette a dolgot. Mikor az előszobában zsákjába gyömöszölte az új árut, széles vigyorgással tartotta fel arcát s a Bálint szeme legmélyére nézett:

- Nagyságos úr, adok azért a bundáért három és fél milliót. Senkitől sem fog annyit kapni.

Bálint édesen elnevette magát:

- Kedves Friedländer bácsi, először is a bunda nem eladó. Másodszor: az édesapámnak sem adnám öt millión alul. És a másik percben már akkor is kötnivaló bolondnak tartanám magam. Különben is, inkább majd valami szegény fiatalembernek ajándékozom.

Az öregből kitört a keserüség:

- Nahát, bolond is volna a nagyságos úr, engedelmet kérek. Ajándékozni! Ki ajándékoz ma, mikor a lélegzet is pénzbe kerül? Ma mindenki örvendjen, ha élhet magának. És azzal a négy millióval a nagyságos úr is kezdhet valamit. Ha máshol nem, a bőrzén. Friedländer bácsi nagyon jó tippet tud.

- Melyik négy millióval? - kérdezte ártatlan csodálkozással Bálint.

- Hát nem adja négyért a nagyságos úr? - siránkozott az öreg.

- Én? Nem ettem meszet. Négy millióért én is megvenném.

Az öreg lecsapta a zsákot. Visszaloholt az alkóvba, leakasztotta a bundát, leverte róla a port. Tiz percnyi tragikus küzdelem után zsebéből előkurkászta az öt milliót Bálintnak.

Mikor az öreg után betette az ajtót, a művész táncos lépésekkel jött vissza a műterembe. Fütyülte:

- Három hétig kuvasz leszek,
Ha a szeretője leszek.

Ledobta házikabátját, tükre elé állott. Buján ömlő fürtjei közt végigszántott az öt ujjával. Szemei sötétkék derültséggel ragyogtak vissza. Előre feszített mellét ökleivel megveregette:

- Ma fiatal vagyok! Ma nagyon fiatal vagyok.

Dúdolva, legényesen illegette magát. Aztán a szekrényből világos-szürke nyári öltözetet vett elő s vidáman fütyörészve öltözködni kezdett.

4.

- Bálint bácsi! Bálint bácsi! Ildikó, itt van Bálint bácsi!

A két kis fiu otthagyta a szökőkutat, ahol egy három lábon tengődő falovacskával igyekeztek elhitetni, hogy itatják. Virágágyakon, bokrokon keresztül rövidítették az utat, úgy rohantak nagy barátjuk elé. A megrázott orgona és jázmin bokrok szirmokat hullattak lobogó fürtjeik közé. Meztelen térdecskéik friss kacagása átvillant az esteledő kert nehéz illatu levegőjén.

A másik percben már csücsörös ajakkal másztak fel Bálintra, mint egy rengeteg árbócra. Az emelintett rajtok s odadörzsölte erős férfi arcát tej-friss pofácskájukhoz. A gyermekek rohanó szavakkal újságolták:

- Sokan vannak, sokan, a báró bácsi is itt van. A kövér miniszter bácsi is, a Maczuga bácsi és még sokan.

De akkor már le is szöktek a Bálint karjairól s már a messzi bokrok virágai mögül hajlott vissza édes hangjuk:

- Mama, Ildikó, itt van Torony bácsi!

Ez volt a Bálint családi neve a gyermekeknél. Rögtön utána a kavicson felzajlottak a hatalmas léptek. A társaság akaratlanul elhallgatott. Czeglédy György, a fiatal költő, keresett ugyan valami nagy cinikusságot, hogy belefesztelenkedjék a csendbe. De mire talált valamit, már eléjük magaslott a Bálint alakja. A hang belé ragadott s elrugta lábától a kis Floki kutyát.

Rendekyné bágyadt mosolygással nyujtott kezet Bálintnak:

- Éppen jókor jön. Magának való témán rágódunk. A kedves Adyját ütöttük.

Bálint megcsókolta a hullatag fehér kéz lágy húsát. Jóétvágyu nevetéssel mondta:

- Ha ez a kéz üt, tartom a hátam Ady helyett.

- Na, hiszen te is megkapod a magadét, - kacagott Rendeky Antal.

A kert a Gellérthegy déli lejtőjén volt, a Ménesi úton. A társaság a villa hatalmas terraszán űlt. Bálint csak meghajlással üdvözölte a társaságot, melynek minden tagját ismerte már. A legtöbb arc olyan lett, mintha ajtót zárnak el az éjszaka veszedelmei elől. Szinte hallszott a kulcsok csikorgása. Bálint leűlt. Különös hideg hallgatás feszült. Mintha ez az ember egy nagy tükröt hozott volna magával. És mindenik életében felgyűlt volna a keserű köpés önmagával szemben: - Pfuj! Hát téged cipeltelek annyi hajszán át idáig.

Ildikó belekacagott a csendbe. Szemei zöldesen csillogtak, rövidre nyirott dacos szőke fürtjeit előre rázta:

- Milyen vitézek voltak az előbb s most hogy hallgatnak. Maczuga főigazgató úr, miért nem folytatja az előadását?

A főigazgató úrnál apályszerű jelenségek kezdtek történni. Kövér bősége eddig ráfolyt a szomszéd szék felére is. Most a saját székénél is kisebb területre húzódott. Behízott szemei sunyi aggodalommal kutattak segítségért az arcokon. De kihurkásodó tokáján s elszélesedő száján mint szokott fészkén ott gőgölt a tekintély pávája:

- Na, hiszen én csak az én véleményemet mondtam. Én mindig lojálisan tisztelem az ellenkező nézeteket is, - mondta méltóságos szerénységgel.

Bokody Tamás, a színész, kimerészkedett a csúfsága közepéből:

- Bizony jó, hogy jöttél, Mester. Csunyául ütöttek téged is, Adyt is. Már nekem is kezdett fájni. De én nem merek ennyi nagy úrral ujjat húzni. Én csak egyszerű komédiás vagyok.

Tarnay báró, aki Rendekyné mellett űlt s az asszony odaömlő felét egészen magának parcellázta, elszánt szó-osztagokat küldött a demokratikus Amerika felfedezésére:

- A gondolat világában nincs úr és szolga, gróf és komédiás, kedves Bokody. Nagyon könnyen megtörténhetik, hogy én magam tévedek valamiben és ön találja el az igazságot. A huszadik században már nem lehet a kasztok sorompói közé szorítani az igazságot. Különben is, én mindig elismertem, hogy az az *Á*dy nem tehetségtelen ember.

Igy mondta a költő nevét: *Á*dy. Szavai közé csaknem odatette a szokott megszólítást: tisztelt választó polgárok. De már le is szállt a demokrácia lajtorjájáról. Térdeit az asztal alatt visszaszorította a Rendekyné teste fehér elfutásához.

A kis kövér Eckhardt János felfakadt mint egy megszúrt pöfeteg gomba:

- Már engedj meg, kegyelmes uram, de én, mint volt magyar miniszter, mint a magyar keresztény társadalom szerény harcosa, azt mondom, hogy akinek a versében a zongora ugat, az vagy hülye, vagy perverz szédelgő.

Maczuga főigazgató úr látta, hogy hatalmi tulsúlyra van kilátás. Kárpótló dölyffel visszadagadt a szomszéd szék kétharmadára. Kitörő keserűséggel mondta:

- Nem is ugat, még az hagyján volna: az élet mindennapi mozzanata. De vonít, vonít, amit a kutya is csak akkor tesz, ha tűz vagy halál van a háznál. Hát már kérem, mi oka van egy zongorának vonítani, még ha szimbólum is? Kérdem, hogy állítsam én a tanárjaimat a gyermekek elé egy olyan költővel, akinek a versében vonít a zongora? Ez már szellemi bolsevizmus. Amíg pedagógiánk nemzeti és valláserkölcsi alapon áll, addig Adynak nincs helye az iskolában.

Bokody halk szomorúsággal mormolta ajkai közt, mint egy vallásos melódiát:

> Bolond hangszer: sír, nyerít és búg,
> Fusson, akinek nincs bora.

A volt miniszter az asztalra csapott:

- Hát nem csak egy részeg disznó mondhat ilyent! Nem delirium tremens kell ehez! Fusson, akinek nincs bora! Mi lenne a világból, ha mindenki futna, akinek nincs bora? Miért nem írta így: fusson, akinek nincs absintje?

Eckhardt kegyelmes úr ezelőtt tíz évvel egy vasmegyei tanyai iskolában evett főzeléket és törölte a parasztgyermekek lelógósát. A kis sváb tanítóban jó hangja tartotta a lelket. Hangja kedvéért hol itt, hol ott hívták meg egy-egy kövérebb falatra. Egyszer egy ilyen több napos lakomából hozta haza a szekér. A tanító úr nehéz alvásban hajlott előre, oda-odarángott a szekér zökkenéseinek, a szája szélén csúrgott a nyála. A részeg álom fellapozta benne az ősi katekizmust. Azt álmodta, hogy vándor cigányok ki akarják dönteni az iskola előtt álló

keresztet és ő szörnyű dulakodásban védi azt. Akkor a szekér nekizökkent valaminek, felugrott, elordította magát:

- Emberek, ne hagyjátok a Krisztust! Gyertek, haljunk meg az édes Jézusért!

Tébolygó szemmel nézett szét. És ime valóban rengeteg nép állt körötte: kiabáltak, hadonáztak. Egy falu piacára ért a szekér, nagy választói gyülekezetbe. Az ország egyik leghíresebb katolikus grófja éppen akkor végezte be programbeszédét. A kántor ordítására mindenki feléje fordult. A tömeg halljukot kiáltozott. A mámoros emberre átfolyt a valóság s ha már benne volt az elvekben, tovább hadonázott. A kis káté minden tudása visszaduzzadt fejébe: a kormány szemére vetett a Gellért guruló hordójától kezdve minden merényletet a kereszténység ellen. Különösen a bécsi békét nem tudta megbocsátani Tisza Istvánnak. Beszédére az emberek egymásba folytak a lelkesedéstől: a tömeg kész volt legyilkolni az országot, hogy megbosszulja Gellértet s a többi szabadkőmüves disznóságot. A gróf pedig áradó kegyességgel nyujtott neki kezet: - Keressen fel Pesten. Ön határozottan politikai tehetség. - Egy hét mulva már a tanító úr vezércikkeket írt egy budapesti klerikális lapnál. Ő maga csodálkozott legjobban, hogy mennyi politikai véleménye van. Mindig írt és sohasem olvasott, mindig irányított és sohasem tanult. Lassanként a hat elemi kulturális ajándékait is elfeledte. A két forradalom után képviselő lett s csakhamar beleöklelte magát egy miniszteri székbe. Itt, hozzájutva az úri bűnök dús válujához: az éhes szemű, éhes száju cingár kis emberke egy pár hét alatt olyan beteg-kövérré zabálta magát, hogy a szabója alig győzte utána nyargalni a tudományával. Mintha a nagy bűnfolyóban a készre érett hulla püffedt volna fel az úrrá rothadt kis tanítóban. Miniszteri szobájából néha kihallszott a pártfogásra talált művésznő vagy tanítónő kéjes visítása. A kis tanyai Jupiter ott végzett el mindent hivatalos szalonja izgató pompája közt. Egyszer aztán egyik főúri püspök - bejelentés nélkül - éppen akkor nyitott be hozzá, amikor egy fiatal tan-Lédával nagyon hattyu volt a kegyelmes úr. Ez aztán hattyudala is volt a miniszterségben. Le kellett mondania, de számadásait nagy kárpótlásos szemhúnyással intézték el. Ő megmaradt politikai vezérnek s a katolicizmus öregebbik oszlopának.

Sárkány tanár úr, aki a közelben lakott és mindennapi vendége volt Rendekyéknek, Eckhardt kegyelmes úr mellett ült és nagy szerényen behúzta a szociológiáját. A politika igen ingadozó volt ezekben a napokban. Ha a mérsékelt liberális elem kerül fölül: Tarnay bárónak akár két miniszteri szék is áll a rendelkezésére. De azt sem lehetett tudni: nem fog-é jönni egy új erős klerikális áram, mely Eckhardt kegyelmes urat vissza erkölcsivilágrendezi a magyar kultura csúcsára. De azért mégis elhelyezte a maga mondatát. Összehúzott homlokkal, töprengő elmélyedéssel mondta:

- Meg kell adni azonban, hogy az a harc, mely Ady körül dúl, érdekes kor-pszichológiai jelenség.

Rendekyné langyosan mondta:

- Nagy disznó volt, annyi bizonyos. Én meg sem tűröm a háznál a köteteit. Egy volt meg, az az Illés próféta sátra, vagy micsoda, azt is kidobtam. Az Ildikó szedte fel valahol. Lányos háznál csak nem lehet efélét tartani. Hanem, Bálint, maga nagyon hallgat. Pedig maga méltó társa a kedves Adyjának. Ha hallotta volna, hogy mit mondtak az előbb magáról az Eckhardt kegyelmes úr és a Maczuga főigazgató.

Hangja enyhén gúnyos és súnyian kihivó volt. De a szemek kéjes lebágyadásában, a mell hanyag hátradőlésében, ott volt a nagy nőstény gyönyörűség várakozása, melyet e hatalmas élet haragja fog okozni.

Mindenki Bálint felé fordult. Az arcokra előre kiűlt a gyengék visszafizető gyűlölete. Csak a Bokody csúf arcán égtek különös tüzek s a kinyilatkoztatás ájtatos várakozása. Az Ildikó

szemei szürkére tágultak, ajkai sajátságos kéjjel félig nyitva csücsörödtek előre, mintha egy fürdő férfi forró meztelenségét nézné. Maczuga főigazgató úr, az utolsó pillanatban, jónak látta villámhárítót rántani elő:

- Kérem, művész úr, én csak a magam véleményét mondtam. Én különben is csak morális és nemzet-pedagógiai szempontból szóltam a dologhoz. Én a művész úr tehetségét mindig tiszteltem. Quot capita, tot sensus, ahány fő, annyi vélemény.

Bálint attól a pillanattól kezdve, hogy leűlt, semmit sem hallott és semmit sem látott. Elszürkült szemmel nézett maga elé. Érzékei becsukott szájjal érintetlenül hagyták elfolyni a világot. A sok ezer és ezer apró bántó benyomás, kivillanó kis gonoszságok, irigység, gúny, melyek lépten-nyomon lesték ezt a páratlanul fejedelmi életet, sajátságos védekezést váltottak ki szervezetében. Bárhol, ahol már nem is tudatosan, hanem a rejtett ösztön biztos rátapintásával, érezhette, hogy kellemetlen eledele lesz érzékeinek: teljesen ki tudott halni a környezetből. Ez a sajátsága oda fejlődött, hogy órákig el tudott beszélgetni: felelni, kacagni, helyeselni egy társaságban, anélkül hogy tudta volna: mit beszélnek és miket mond ő maga. Most, hogy a Rendekyné fülledt szavai meghorzsolták, hirtelen felemelte fejét. És mert egy közeli ágyás közepéről pompás japáni birs ontott bíbor zuhatagot feléjük, felkiáltott:

- Micsoda virágok! Ezt még nem láttam. Mikor ültették ide?

Már fel is szökött, odarohant a cserjéhez. - De szép! De szép! - ismételgette. Ildikó megrántotta a Czeglédy György kabátját:

- Engedjen, mafla!

A fiatalember elsötétült arccal, de nagyon udvariasan utat nyitott. A kis leány odalebbent Bálint mellé. Egy pillanatra behajolt a férfi arcába. Szemeiben apró fénylapok villóztak fel, ajkáról apró sajátos kacagások törtek le. Aztán letépett a fáról egy nyitott szájú vörös csókot, tréfás zsarnoksággal parancsolta:

- Hajoljon meg, nincs lajtorjám.

Bálint lehajolt. A kis lány mellére tűzte a virágot. Akkor kis fehér öklével jót ütött a férfi hátába:

- Én adtam az utolsót! Adja vissza, ha tudja.

Elkezdett szaladni csalogató félreugrásokkal a bokrok körül. Bálint diákos nekirohanással futott utána. De a kis lány gyors kanyargásaival a megfogás pillanatában mindig tovább tudott szabadulni. Rövidre nyírt szőke haja lengő fényes kelyhéből vissza-visszanézett s hosszu diadalmas kacagásokat fürtözött a levegőbe. Betűntek a lombok közé s mind messzebbről jött vissza a lány nevetése.

A társaság egy részét kővé meresztette a megbotránkozás. Sárkány tanár úr elmerülve vizsgálgatta bal tenyere vonalait: nehogy olyan pillantással találkozzék, mely állásfoglalásra kötelez, vagy itéletet keres az ő szemeiben. Maczuga főigazgató úr valláserkölcsi alapnak érezte a másfél széket maga alatt s elképedve nézett Rendekynére. Eckhardt kegyelmes urat pukkadásra fújta a harag, mint kis diák az üres papirzacskót. Rendekyné macskás hátradörzsölődéssel nyujtózott egyet, alsó ajaka előrevonaglott, szemei elfátyolozódtak:

- Nagy gyerek ez a Bálint, - mondta sajátos mosolygással. Magában, a gondolata utána tette:

- A kis taknyos Ildikónak most jó dolga lesz.

Eckhardt kegyelmes úrban szétfütyült a harag s a legmorcosabb szavak ugattak fel benne. Fogta, fogta a farkukat, de egy falka mégis kicsapott belőle:

- Már ide művészet, oda művészet, de amért valaki kőfaragó, mégsem viselheti magát ilyen parasztul egy úri társaságban. Ha mást nem tekint mint a hölgyeket és a báró urat...

A báró közbevágott:

- A művész előtt, kedves barátom, nincs báró, csak ember. És ha a méltóságos asszonynak nincs kifogása a magaviselete ellen, nekünk nincs jogunk kritizálni.

Czeglédy György, aki eddig helyeslő arcával és tisztelettel figyelő szemeivel néma visszhangja volt mindenkinek: most saját hangot mert vállalni a dühe mögött:

- Hallotta a méltóságos asszony Boór legújabb botrányát egy tizennégy éves boltoslánnyal? Ha méltóztatik parancsolni, utánuk megyek, hogy Ildikó...

Rendeky Gizella, a háziúr vénleány testvére, hamis szőke haja dús fészke alól mosolyogva kiáltott rá:

- Ugyan, Gyuri, hagyja csókolózni őket.

Czeglédynek a szemei is szájakká torzultak és maguk elé haraptak. Maczuga főigazgató úr két tokája alá egy harmadikat gyűrt a megbotránkozás. A három toka méltóságával mondta:

- Csókolózni! Mit szól ehez a méltóságos asszony?

Rendekyné bele legyintett a levegőbe:

- Ugyan, mit szóljak hozzá! Az egyik művész, a másik gyermek, micsoda nagy szerencsétlenség, ha megcsókolják egymást. Különben is: az Ildikó ideáljai nem tartanak tovább egy hétnél. Most Boór van a soron. Nem lehet mindenki olyan szigoru erkölcsbíró, mint mi ketten, kedves Maczuga.

Huncutul, jelentősen kacagott. A Maczuga arcára sötétvörös naplemente borult. A homokon megint léptek hallatszottak s a két kis fiu győzelmes hangja:

- Mama, vendégek jönnek! Mama, vendégek jönnek.

Két idősebb nő tartott a társaság felé. Helyesebben: egy éltesebb lélek és egy idősebb nő. Mert Borkuthy Evelinenél a test s a világnak megfogható domborodásai csak megtűrt alkalmatosságok voltak, melyek közt a nemes lélek kibonthatta végtelen ideálizmusát. Ez a lélek kiütött egész valóján, mint a kövér test a ráizzadt ruhán. Járása, test-tartása, arcának folytonos nemzeti gyásza olyan volt, mintha most lépett volna ki egy keretből, ahol a fájdalmas hazát allegorizálta. A hüvely maga, mely e tultengő lélek földi pályája volt, használatban lehetett már vagy ötven év óta s egyáltalán nem volt művészi kivitelű. Az alak inkább alacsony-középtermetű volt, az arc ráncos mint egy szalmába dugott februárusi batul-alma, néhol vörös foltokkal. Ezek a vörös foltocskák kissé szerénytelenül hangsulyozzák, hogy ezen a lélekkocsonyán mégis test hártya van. Az oltár-néző szürkés kék szemek szélein hatalmas könnyzacskók táskásodnak, elárulva, hogy a fínom lélek csapadéka erősen tengeri klimára emlékeztet. Az orr papagályosan görbe. Az ember majdnem verklit képzel alája szétszórt sorscédulákkal, melyek közül ez a fenyegető csőr fogja kihúzni a végzetet. Az orr tövén, a ráncok szétfutó bozótjában elfojtott étvágy és ádáz ravaszság sejtődnek. De az egész arcot mártírságos némaságba parancsolja a száj fájdalmas pátosza. A ruha sötét, egyszerű és méltóságos. Csak egy nagy fehér gallér világít fel az arcra. Ez az a pléh-ellenző, mely a léleklámpa fényét megsokszorozva adja vissza.

A másik nő, Bethegné Bartók Flóra: ádáz zömökség két óriási szemfog közt. Mert először a két támadásra álló szemfogát látja meg az ember, ez mondja meg őt, ez benne a természet akarata. Csak azután ijed rá az ember a négyszögű tömzsi fejre, a két négyszögű dühös szemre,

a négyszögű lapos orra, a négyszögű kiátkozó szájra, a test vaskos négyszögére. Széles vaskos kezeiben úgy tart egy bús fekete réticulet, mint egy kezeibe tört buzogány vastagabb felét.

A társaság felugrott és ellelkendezte az ilyenkor szokásos mondatokat. Rendekyt az erősebb lelki mozgalmak dadogóvá tették. Már mindenki űlt és javában folyt a beszélgetés, amikor sikerült befejeznie mondatát:

- Milyen rendkívüli szerencse hozta ide Méltóságtokat?

A szokott udvarias érdeklődések, a kert és a villa megdicsérése után Eveline arca eltéresedett. Sajátságosan: a ráncok elsimultak, az orr merész büszkeséggel majd kifeszült az arcból, az alak kiegyenesedett. Mintha a gallérja is fehérebb fénnyel telt volna fel. A lélek kiduzzadt minden póruson. Ünnepélyesen kezdte:

- Kedves Emmám, méltóságos uram! Ezuttal a baráti szereteten kivül a hazafias kötelesség hozott engem és Flóra barátnőmet úri házatokba. Kérni jöttünk: kérni a nagy édesanya sírásával, a nagy édesanya sebeiért. Mi vitte az ezeréves Magyarországot a sír szélére, mi juttatta a négy folyó és három bérc hazájának legszebb részeit idegen kezekre? Az, hogy idegen kufárok magukévá lopták a magyar sajtót és a destruktív fáklya akkor gyujtotta ránk a hazát, mikor mi millió sebben vérezve védtük a küszöböt a százszor nagyobb ellenséggel szemben. Kedves Emmám, méltóságos uram, a haza mindenkitől megkéri áldozatját. Tudjuk, hogy a mai nehéz gazdasági helyzetben milyen önmegtagadást kivánunk, de aki kivánja Magyarország feltámadását, de aki hiszi, hogy Turán lelke kitör még az idegen békó alúl s Európa fölött még felcsattognak a turul szárnyai: az nem tagadhatja meg segítségét a szent ügytől. A keresztény sajtó számára kérünk filléreket...

Itt a bal könnyzacskója megnyilt s egy kövér könnycsepp gördült ki. De ez most tapasztalatlan és illetlen könnycsepp volt. Míg elődei mindig nemes melankóliával ülték meg a szem belső szögeit: ez rágurult az orr görbe ormára, elérte az orrhegyet s onnan csüngött le kómikus rezgésekkel. Borkuthy Eveline egy fínom kis zsebkendővel s még fínomabb mozdulattal eltávolította a fájdalmas lélek nedvét és folytatta:

- Több százmillióra van szükségünk, ezért kell felkeresnünk minden igaz magyart.

A Rendeky arcán látszott, hogy szeretne most hamis magyar lenni. Rendekyné lanyha kéréssel fordult feléje:

- Adjon kölcsön, Anti, ötvenezer koronát.

A férj csikorgó lelkesedéssel reszketett elő százezer koronát. Az asszony felkacagott:

- De maga is ad legalább annyit.

Rendeky beleharapott a levegőbe, de azért lebúsulta a maga százezerét. Mindenki előkotorászta a tárcáját. Maczuga széles gesztussal, elünnepélyesedett arccal nyujtott át tízezer koronát:

- Fogadja, méltóságos asszonyom ezt a szerény összeget a nemzet egy szerény napszámosától. Bár ezer annyit adhatnék erre a szent célra. Mert igazán szent cél, Borkuthy Evelinehez méltó. Én már rég rajongó csodálója vagyok a méltóságod írásainak s habár irodalomtörténetem második kötetének kétszázkilencvenkettedik lapján nem méltathattam őket érdemüknek megfelelő terjedelemben...

Borkuthy Evelineben szétsütött a nap. Arca egyszerre nagyon női arc lett. Már nem figyelt a befolyó összegekre, melyeket társnője, mohón kihajolva két szemfoga közül, besepergetett. Szétlágyuló melegséggel kérdezte:

- Olvasta, főigazgató úr, utolsó elbeszélésemet a Göncölben?

Maczuga elrévülve nézett az egek kárpitja felé:

- Hát írhat-e méltóságod egy betüt is, melyet én el nem olvasok! Micsoda fínom elbeszélés, mennyi halk női rezdület, mennyi arisztokrátikus vonás. Magyar szekfű egy sévrei vázában. Mert magyar, magyar.

Maczuga főigazgató úr nem olvasta az illető novellát. Maczuga sohasem olvasott semmit. Mindig írt. Irodalomtörténetet írt. Ős özöne volt az irodalomtörténetnek, mely elől nem volt mentő Ararát. Írt egy mázsás irodalomtörténetet a szaktudósok számára. Egy ötven kilósat az egyetemi hallgatóknak. Tíz kilósat a középiskolai diákok, öt kilósat a szegény művelt közönség számára. Az adatokat könyvei számára hervadt tanárok gyűjtötték össze valami megsegítő jóakarat reményében. És tényleg: Maczuga főigazgató melegen rázott kezet velük és kedves barátomnak tegezte őket. Az adatok közti üregeket aztán ő töltötte ki azokkal az általános frázisokkal, melyeket öt nemzedék undorodott át egymásnak. Egy újítás azonban mégis volt a főigazgató úr tudományos működésében. Minden olyan közhivatalnokot, aki a hetedik fizetési osztályon fölül volt és pennát vett valaha a kezébe: bevett irodalomtörténetébe egy-két általánosan jellemző mondat hizelgésével. Maczuga főigazgató ilyen mondatokkal töltötte meg az örökkévalóság batyuját: - A szép-próza terén kitünt Drasche-Lázár Alfréd államtitkár, ki húsz éve kedves ódon házában lakik a Krisztina-tér hatodik szám alatt s fínom irályával s minden botránkoztatót kerülő ízlésével az előkelők kedvenc írója lett. - Így a Maczuga irodalomtörténetét előkelő lakásjegyzéknek is lehetett használni. Ezért vette és ajánlotta könyveit a minisztérium és kényszerültek megvenni az iskolák, a tanárok s a szegény meggondolatlanul szült diákocskák.

A Borkuthy Eveline hangja mélyebb zengést kapott:

- És mit szól a soproni irredenta beszédemhez? Nem igazam volt?

Maczugának fogalma sem volt az Eveline szónoki tehetségének ez újabb földrajzi megszélesedéséről. De annál inkább áradott a lelkesedéstől:

- Oh, méltóságos asszonyom, rögtön utána levélben akartam üdvözölni. Minden szavát aláírom. Fájdalom, a rengeteg munka elvesz minden időt a legkedvesebb kötelességek teljesítésétől. Az ország talán majd hasznát látja, de mi rámegyünk erre a munkára.

Rendekyné huncut kötődéssel kérdezte Evelinetől:

- Tudod, édesem, ki van itt?

Borkuthy Evelinebe visszatértek soproni mondatai mint tavasznak robogó kancák s most ezek vágtatását hallgatta. Alig odaforduló lélekkel kérdezte:

- Kicsoda?

- Az a férfi, akit legjobban szeretsz, - rejtélyeskedett Rendekyné.

Eveline elpirult. Apró nevetés serkedt ajkára. Tizenhétéves lánykori mozdulatai visszajöttek a mult század tulsóbbik táskájából. A kakas elől futó jérce boldog leguggolásával mondta:

- Te mindig olyan hamis voltál, édes Emmám.

- Csak nem a König Lajos! - zúgta szemfogai közül Bethegné.

Borkuthy Eveline lelke újabban erősen párolgott a híres özvegy író felé. A vén leány arca biborvörös lett. Kéjes szégyenkezéssel nyeldeste:

- Flóra! Flóra!

Rendekyné összecsapta kezeit:

- Nem találtátok el. Boór Bálint.

A vér eltünt Eveline arcából. A zöldre változott arcra feltetszett minden év, hogy az évek kegyetlenségével legyen kegyetlenebb. Szemei egészen férfi szemek lettek, orra ragadozó. Összehúzott szája beharapott a levegőbe:

- A gazember!

Aztán mégis visszafínomodott:

- Bocsánat, hogy úri társaságban ilyen plebejus-szót használok. De ez az ember, aki megfertőzte a magyar lelket, aki eladta lelkét, elárulta a legszentebb ügyet, alig érdemel más szót.

Bartók Flóra zömök gályája komor irammal evezett segítségére:

- Sohse vond vissza, édesem. Találó szó volt az. Gazember. A legnagyobb gazember, akit ló farkára kellene kötni és aztán felakasztani. Csodálom, édes Emmám, már engedj meg, de csodálom, hogy a ti házatokba egy ilyen ember beteheti a lábát.

Rendekyné vállat vont. A báró kérdezte:

- És miért haragszik úgy rá a méltóságos asszony?

- Miért haragszom? Miért haragszom Boór Bálintra? Hát lássa, báró úr, ilyen kérdéseket tesznek az emberek, ha zsidó barátaik vannak és a liberálizmussal kacérkodnak. Egy ember, aki Csokonayt meztelenül ábrázolta mint furulyás pásztorfiut. Csokonayt anyaszült meztelenül! Egy perverz disznó, aki csak azért lopja az időt kőfaragással, hogy az emberi test undokságaiban kéjelegjen. Egy rothadt destruktív, aki a mi általánosan tisztelt barátnőnk írásait is sárba tiporta. Aki azt merte mondani, hogy Borkuthy Eveline nem magyar. Hát talán ő magyar a nyugati disznóságaival! Aki henceg, hogy nem keresztény, csakhogy megmételyezze az ifjuság lelkét. Persze, ezért fizetik a zsidók, ebből rendezhet orgiákat. Hát nem lábánál fogva kellene az ilyent felakasztani?

Az ezüst kereszt ide-oda táncolt a zord asszony nyakán, mintha főbe akarna kóllintani valakit. Elszélesedő vad szájával, kidárdásodó agyaraival, tágra harapó szemeivel: az ős erény bestia volt, a keresztény unikornus, az Istennel, törvénnyel, renddel harapó rettenetes ember-dúvad. Eckhardt kegyelmes urat magával ragadta ez a fakadó epe-kanális. Elővette a döfősebbik bátorságát:

- Mit várhatunk egy volt kommunistától. Azt mondják, hogy pertu volt Kún Bélával.

Maczuga szétkémlelt az arcokon. Aztán kitűzött arcára egy nagy darab szánakozást, mint egy fekete lobogót:

- Kár érte. Tehetsége volna. De Nyugat teljesen megrontotta. Én nem akarom hinni, hogy művészi perverzitásból tényleg együttjárt a Lenin-fiukkal, de futurista, becsületemre futurista!

Az utolsó szavakat már acsarkodva kiáltotta. Széles, zabáló szemei rosszak lettek. A futurista jelző mitológikus szörnyűségeket jelentett szótárában. Oly sokszor dühbe gurította ez a szó, hogy voltak percei: maga is kiváncsi volt megtudni, mit is jelenthet a futurizmus. Két igen sikerült cikket is írt ellene, melyek olvasását az iskolákban a minisztérium hivatalos körirattal rendelte el.

Czeglédy György alkalmasnak látta a pillanatot, hogy taposson egy-két lépést a jövője felé:

- Én sokkal fiatalabb vagyok, hogysem itélkezni merjek Bálint bátyám fölött. Még kevésbé tenném ilyen társaságban, ahol annyi illetékes előkelőség van. De annyit kénytelen vagyok megvallani, hogy az ifjuságnak az a fele, melyben még élnek a nemzeti hagyományok,

fájdalommal fordult el tőle. Végre is nekünk nem okvetlenül művészet valami csak azért, mert Párizs romlott izlését tárja elő. Azután a Bálint bátyám kalandjairól olyan furcsa hírek szállanak...

- Ne bántsák. Olyan pompás alak és legalább nem unalmas, - mondta vontatott hangon Rendekyné.

A Borkuthy Eveline atomjai megint fenséges élőképet adtak össze. Most már nyugodt-komolyan mondta:

- Kedves Emmám, ne vedd rossz néven, de te mindig csupán a nő szemével nézed a férfiakat. Boldog vagy, hogy ezt teheted. De nekünk, akik a szerencsétlen nemzet holnapját virrasszuk, akarva-nem akarva magasabb nézőpontra kell helyezkednünk. Ez az ember farag itt Toldikat, Csokonayakat, magyar parasztot és fogalma sincs a magyar pszihéről. Magyar levegő helyett francia meztelenséget ad. Láttad-e a Peturját? Mennyi vad lázadás, mennyi fenyegető pogányság van ebben az irtózatos szoborban. Már bocsánatot kérek, azt hiszem Szent István országában élünk. A magyar sohasem volt lázadó. A magyar mindig mélyen keresztény volt: imádta istenét, szerette királyát, tisztelte fellebbvalóit és a törvényeket. A magyar pszihéből mindig kikonganak Szent István harangjai s nekem nem magyar művészet az, ahol egy jobbágy szemtelenül megragadja egy főúr karját. Ne gondold, hogy családi elfogultság mondatja ezt velem, ne gondold, hogy Hont vezér késő unokája...

- Kezeit csókolom, Hont vezér késő unokája. Milyen poros a cipője, mindig mondtam, hogy jobban kellene seperni azt a vereckei szorost.

Kicsattanó kedv lobogásával szólt a hang. Boór Bálint állt előttük, valami új nagy fiatalság győzelmével az arcán. Mögötte Ildikó imbolygott, lehajtott fejjel, sajátosan elbágyadt arccal.

Nehéz csend zuhant le. A két nőt villámütötte ez a hirtelen eléjük toppanó hatalmas élet. Végre az öreg Rendeky Gizella megsajnálta a társaságot. Legmélyebb találékonyságát vette elő:

- Tényleg, igen meleg este van. Még eső lesz az éjszaka.

Bálint kegyetlen jó kedvében volt:

- Örömmel látom, kedves Eveline: a haza sorsa megint lendül egyet. A haza mindig kétszeresen lehet hálás magának. Először azért, hogy fáradozik. Másodszor: hogy azalatt nem fárassza magát regényírással.

Eveline úgy elfehéredett, hogy nagy fehér gallérja szürke lett. Mind a két nő felállott.

- Miért siettek, édeseim? - énekelte Rendekyné.

- Még sok járni valónk van, - szólt Eveline belső hidegrázással.

Bethegné szembe fordult Bálinttal. Két szemfoga majd kiszakadt a gyökereiből, úgy feszült a férfi szemei felé. Súlyos, lefojtott hangon nyögte:

- Vannak nagyon aljas férfiak.

Bálint hatalmas-édeset kacagott. Ildikó utána csilingelt apró vicogásával. Rendekyné tréfás feddéssel csóválta fejét:

- Nagy lókötő maga Bálint. Egészen elrontja az Ildikót.

Tarnay báró is felállott:

- Én is megyek méltóságtokkal. Egy darabig közös az útunk.

Eckhardt és Maczuga is csatlakoztak. Bálintot kivéve mindenki készült. Hallgatagon mentek a kert kapuja felé. Csak Rendeky próbálta ijedt jókedvével kitipegni a lelkekből a kellemetlen emlékeket. Két csodás nagyságu rózsát letépett és öreg bókkal nyujtotta át a két nőnek.

A búcsuzás azért a szokott szavakkal volt kedves. Tarnay báró, mikor lehajolt a Rendekyné kezére, odasugta neki:

- Remélem, hálás lesz, hogy viszem őket.

Rendekyné mosolygott. Aztán egy nagy fehér libbenéssel a színész mellett termett. Ráütött a vállára:

- Maga, Bokody, mit siet? Maradjon itt a barátja kedviért. Ma úgysem játszik.

A színész hosszu sovány arca elszélesedett a boldogságtól. Mikor a többiek már elég messze voltak, Rendeky a tarkóját vakarva szelid aggódással dadogta Bálintnak:

- Te szépen elkergetted őket.

- Ezek sem jönnek többet honmenteni hozzánk, - kacagott Rendekyné.

- Igaz, legalább elmentek, - sóhajtott szelid megnyugvással Rendeky.

A három nő felkacagott. Rendeky gyermekes fellobogással mondta:

- Most itt hagylak benneteket, csináljatok, amit tetszik. Megyek, folytatom Fredegundát. - És már iramlott felfelé a lépcsőkön.

- Vigyázzon, mert féltékeny leszek, - kiáltott utána az asszony.

Mikor a férj alakja betünt az előcsarnok széles világosságába, Rendekyné odaállt Bálint elé. Egészen közel hozzá, görbés feléje hajlással, fínom testét mintegy bemártva ebbe a roppant életfolyóba:

- Tudom, hogy magának Ildikó kell, maga öreg csacsi. De ma nagyszerű volt, ma magának adom.

Kezével meglegyintette a férfi arcát. Aztán hosszú visítással kacagott. Belecsimpaszkodott Bokodyba s gúnyos sürgetéssel mondta:

Jőjjön, maga Adonisz, hagyjuk magukra a fiatalokat.

Rendeky Gizellából kijött a rég megszokott bölcs tapintat:

- Megyek, megvacsoráztatom a gyermekeket.

Rendekyné a színésszel már letünt egyik út homályába. A nehéz virágu bokrok mögül vissza-énekelt:

- Vigyázz, Gizikém, az öregre!

Bálint egy pillanatig mozdulatlanul állt. Ildikó egy feléje hajló aranyeső fürtjét babrálta, de lelogó haja közül leste a férfit. Az lehajolt hozza, felkapta karjaira és futott a kert mélye felé.

5.

Késő este volt, amikor a Rendeky hangja lekiáltott egy emeleti ablakból:

- Emma, Emma! Mi az ördögöt csináltok? Már tizenegy óra.

- Olyan érdekes meséket tud ez a Bokody mondani, - kacagott vissza egy hang.

- Várjatok, lemegyek én is.

- Maga csak maradjon fenn, már úgyis mennek. Csak kikísérjük őket.

A párok előkerültek. Rendeky újból kiáltott:

- Bálint, nem nézitek meg az avar koponyámat?

- Majd máskor, most már mennünk kell. Mennyire vagy Fredegundával?

Rendeky, aki öreg korára az archeológiából félig átbolondult a regényírásba, szétbimbózó örömmel kiáltott:

- Nagyszerűen halad. Éppen csókolózik egy gall vitézzel. Óriási merészségek lesznek benne. Meglátjátok: lepipálom Zolát. Ez lesz az első naturálista ókori regény. Gyertek fel, felolvasok egy részt.

Rendekyné édes pajkossággal mondta:

- Ugyan, ne izgassa fel őket az éjszakára. Nem való eféle olvasmány két ilyen zsenge fiatalembernek. Csak feküdyék le, mi is rögtön jövünk.

A társaság nevetett. A férfiak elköszöntek a férjtől. Mikor a kapuban voltak, Rendekyné megint odadörzsölte forró kihívását Bálinthoz:

- Ugye, ma jó voltam magához? Meglátom, milyen hálás lesz.

Ildikó a Bokody csúf arcának boldog izzását nézte megtáguló, visszaolvasó szemekkel:

- Milyen furcsán csúf maga Bokody. Majdnem csiklandja az embert, - szólt és sajátos mosolygással anyjára nézett.

A két férfi hallgatagon ment egymás mellett. Csak a Bálint ajakáról tört le néha egy népdal csücske. Mindaketten fiatalon, ruganyos léptekkel mentek. Mint akiknek izmaiban most terjed szét a friss női csók íze. Köröttük, a szétömlő kertekben áhitatosan hömpölygött a tavaszi éjszaka. A levegő mint millió apró meleg női csók surlódott bőrükre. És ők úgy érezték, hogy minden pórusukból egy új férfi vágy mered a tavasz boldog méheibe. Hogy millió csókos akaratban ölelkeznek az egész tavaszi világgal.

Egyszer csak Bokody nagyot kacagott. Megállott, a homlokához csapott:

- Most már tudom!

- Mit tudsz, hogy úgy örvendesz neki? - kérdezte Bálint felrezzenve a jóleséséből.

- Tudom, hogy minek köszönhetem a mai napot.

- Minek?

- Hogy olyan csúf vagyok. Hogy olyan mindenkit megállító, minden szemet megtágító pocsék pofám van.

Édesen, majdnem csemcsegve kacagott, mint akit egy jó étel emléke csiklandoz. Bálint édes vidámsággal mondta:

- Mondasz valamit. Többször vettem észre, hogy az ilyen mitológikus ős csúfság jobban gerjeszti a csókot minden szépségnél. Egyszer fiatalkoromban az Akácfa-uccában egy népies tánchelyen egy csárdást járó fiatal szakácsnőt láttam meg. Minden külön túlzással volt csúf e rengeteg fehérnépen. A széles, bujaharapásu zöld szemek, az esőt gyűjtő tömpe orr, a férfizabáló húrkás vörös száj, a kaszárnyaölelő termet. És együtt ez a sok csúfság tüzes számum volt, mely átforrósította gerincedet s részeggé tett a vágytól. Hónapokig voltam a bolondja és talán ezzel a borzalmas nősténnyel játszta rajtam legforróbb csók-dalát a világ.

Egy lámpa fényébe értek. Bokody dacos büszkén feszítette magát Bálint felé:

- Ugye, csakugyan olyan rusnya vagyok?

- Mesésen, mérhetetlenül, tömegesen! - kacagott Bálint.

Sajátos volt a szinész arca. Egyszeri látás után visszakísértett egész életen át, mint egy bizarr dallam, egy lidércnyomásos látomás. A vasszinű kerek koponyáról vas-szinű serték dús tömöttségben rohantak szét a tér minden kinálkozása felé. Szétfutásukban a drótszerű hajszálak azt a hatást tették, hogy szemlátomást nőnek. Olyanná tették a fejet, mint a borbélyok hengerkeféje, mely a korpával a lélegzetet is kisepri az áldozatból. A két fül ijedt messzire nyulásában mintegy tüntetőleg nem akar szolidaritást vállalni ezzel a fejjel. Az összenőtt bozontos fekete szem alul két acélkék szem révül a világba, csodálatos messzinézéssel. Szakadatlan sajátos rajongó fény árad belőlük. Ilyen szeme van a máglyára vitt szentnek, aki alatt már lángol a halál s aki fölött már megnyilt az örök élet. Az arc sovány, kissé vörhenyes: az erős bor és erős vér színe. A száj mindig félig nyilt, beszél, ha hallgat is. Néma vonalain minden percben az emberi lélek nagy zuhatagait látod előáramlani. Amint megy, két karját széttartja, két nagy vörös kezét nyitott tenyérrel viszi. Így megy az Isten részege a szent zászló után, a mártir a tűz lobogásába. Léptei erősek, visszadöngők és mégis ténfergők, botladozók. Az egész alak tragikus és jó, kómikus és felfakassza benned a szánakozás könnyeit.

Bokody alig volt két évvel fiatalabb Bálintnál. Sümegi volt ő is, parasztember fia. Együtt járták a sümegi reáliskolát és később a pápai református gimnáziumot. Gyermekkoruktól nagy barátságban voltak. Bokody a hitvalló rajongásával imádta ezt a szélesvitorláju embert. Tűrte szeszélyeit, szorongta válságait. Tudott meghunyászkodó kutyája és dorgáló apja lenni. Azok közé tartozott, kik már zsenge korukban hallják magukban az egész életre elhívó hangot. Már hatéves korában eljátszotta azokat az embereket, akik valami titokzatos ős oknál fogva életévé lobbantak. Az iskolában, ha nem tudta a leckét, olyan sokszinű komikummal tudta jelenetezni ezt a nem tudást, hogy tanáraiban a nagy kacagástól szétolvadt a négyes. Ahogy a sziniakadémiát végezte, egy pár évi keserves vidéki kóborlás után egy csodálatos véletlen bejuttatta a Nemzeti Szinházba. Mély és nagy tehetség volt; de sajátosan korlátolt. Igen sok szerepben meg sem tudott moccanni s ha mégis ráerőszakolták, csapnivalóan rossz és élettelen volt. De a magyar parasztot, a nyomoruság furcsa figuráit, az élet-vizió különöseit oly dermesztő, vérbeli valósággal tudta adni, hogy a közönség lelkesedése elismerésre kényszerítette a különben ellenséges pesti kritikát.

Mikor a Gellérthegy-uccába értek és eléjük lobogott a millió szemű város, megint megálltak. Bálint kilökte karjait a levegőbe:

- Fiatal vagyok! Bizonyisten fiatal vagyok!

Nagy-legényesen nézett le Bokodyra. Az bölcs melankóliával mondta:

- Vén csacsik vagyunk mindaketten.

Bálint szembe állott a szinésszel, mintha birkózni akarna vele:

- Tudod, hogy veszettül szerelmes vagyok ebbe a kis nyavalyás csitribe. Pedig szememmel láttam, amint egyszer az undok Czeglédyvel falták egymást. Többet mondok: határozottan tudom, hogy még a Maczuga Rezsővel is gyenge tudott lenni, csakhogy megkóstolja az anyja egyik étvágyát. Fuj! Egy borjufókát inkább megbocsátanék neki. Romlott a körme hegyéig. Tízéves korában már nem volt ártatlan s lehetett már vagy ötven viszonya. Igy nevelte az anyja, aki örvendett, ha az alma a fa tövénél marad. Néha kicserélik, néha egymásnak ajánlják udvarlóikat, néha egyik a másik segítségével szerez meg valakit, néha testvériesen osztoznak. Az anyja valóságos szerelmi gócpont. Nem láttad, hogy a báró, Eckhardt s az a hüllő

Maczuga milyen kövér szemekkel tátogtak feléje. Mindenik ki akarta bőjtölni a másikat, hogy ő maradjon itt. Én aztán szétugrattam az egész bandát és te húztad ki a kvinternót.

Megindultak. De alig léptek hármat, Bálint megint megállott:

- Pedig nem igaz, hogy szerelmes vagyok belé. Ha reggel halála hírét venném, annyit sem bántana, mintha a kiflim elmaradna a kávém mellől. Csak ki kellene nyujtani az ujjam, száz lányt kapnék, sokkal szebbet, több rezgésűt, nagyobb horizontút. És mégis halálosan izgat. Tudod miért? Mert egész bizonyos, hogy ennek az elitélten született lánynak én vagyok az első kinyilatkoztatás, az első szerelem. Eddig csak játszott, nyalakodott vagy zabált. Én mint tüzes eső záporoztam rá, hogy elállt a lélegzete. Elzúzom életemmel élete minden mozdulatát és hiszed-e, hogy néha órákra lelket tudok gyújtani ebbe a beteg testbe. Aztán mindegyre kicsúszik a kezemből. Az anyja visszahódítja tőlem. Már csak azért is, mert reméli, hogy egy elkeseredett percben vele folytatom. És ez a harc, hogy én, a negyvenéves ember, mindegyre visszaragadok magamévá egy csitri lányt, aki még soha senkié sem volt, még az ölelésben sem: ez ad valami vad mámort, valami végtelen ingerlőt a dolognak. A nyavalyás Czeglédyt, a fiatalt, a huszonhatévest, a híres szavalót, úgy kilódítottam a nyeregből, hogy majd elharapta a nyelvét. Minden cseléd a zsoldomban van, azonkivül az öreg Gizella is az én kémem és egész bizonyosra tudom, hogy négy hét óta senki mással nem ölelkezett. Én vagyok a legény a csárdában. És majd ha megúnom a játékot, én fogom faképnél hagyni. Én a negyvenéves a tizenhatéves kis bakfist. Én fogom kinozni azt, aki annyi fiatalt kinozott.

Roppant termete támadóan feszült előre. De arca most végzetesen szép volt. Lázadó gigász volt, aki ellene támad a bestia időnek és visszarugja a halál kutyáit. Bokody úgy nézett rá, mint egy nagy tűzbe:

- Hej, Bálint, Bálint! - mondta félig csodálkozva, félig panaszosan.

- Mi a bajod, öreg?

- A fene egye meg ezt a cudar világot! - sóhajtott Bokody és odaköpött Pestnek.

Bálint nem kért szövegmagyarázatot ehez a tömör kivánsághoz. Hozzá volt szokva a színész homályos felkiáltásaihoz. A Krisztina-téren Bokody el akart köszönni. A Hüvösvölgyben lakott egy nyomorult ketrecben. Onnan jött be gyalog naponta a próbákra, az előadásokra, mert villanyosra nem telt. Bálint titokzatos mosolygással nézett rá, mint aki nagy ajándékot tartogat. Vidám parancsolással mondta:

- Nem fogsz hazamenni.

- Muszáj. Holnap reggel tíz órakor próbám van. Hétkor már nyakamba kell venni a világot.

- Faluzni fogunk.

A különös szóra csodálatos öröm világolt fel a színész arcára. Apró csúfságai néma kacagással villóztak fel s az összeömlött jókedv valahogy rácsúszott a hajszálaira és szétsugárzott az éjszakába. A Krisztina-tér csendes sátrai előtt bokázni kezdett. Beledúdolta a nagy hallgatásba:

Hajnalba,
Hajnal előtt
Rózsafa nyillik a
Házam előtt.

A sarki patika előtt egy öreg rendőr szundikált. Azt álmodta, hogy mind a nyolc gyermekének lyukas a cipője és hogy a szive nagyon sajog bele. A hangra felíjedt. Amint látta, hogy egy ember dalolva táncol, csendesen mondta magában:

- Ni, ez örvend. Ugy látszik, hogy alszom. Hogyan is örvendene egy valóságos emberfia ezen a világon, ahol a nyolc gyermekemnek lyukas a cipője. - És ezzel visszasűlyedt a valóságosabb álomba.

A két férfi gyorsan mászta meg a Várba felvezető lépcsőket. Fenn a Sétány fái mintha lassan konduló harangjai lettek volna a csend roppant templomának. Egy hársfából úgy jött a méz édes szaga, mint meleg a sütő-kemencéből. A Szentháromság-téren, a Mátyás-templom előtt egy percre megálltak. Mélyebb húrjaikra átrezgett az öreg kövek éneke. A városház órája éjfélt ütött. Továbbrezzentek.

Haza érkeztek. Bálint becsengetett. Az udvar mélyén egy ajtó nyikorgott. Lassu csoszogás indult a kapu felé. A kapu alatt kijött a közeledő lámpa fénye.

Zömök, rücskös öreg asszony nyitott ajtót. Ingben volt, csak egy óriási barna kendő fedte le a temetőbe készülő mulandóságait. Bálint vidáman köszöntötte:

- Jóestét, Borcsa néni, fenn van még az öreg?

- Már levetkezett. A csizmáit faggyuzza.

- Mondja, hogy öltözzék fel. Faluzni fogunk.

Az öreg asszony arca tulsugározta a kezében tartott lámpát:

- Csakhogy megjött a kedve Bálint úrfinak. Már aggódni kezdtünk.

Bokody előugrott Bálint mögül, ahol eddig bujósdit játszott. Átkarolta az öregasszonyt:

- Itt vagyok, Borcsa néni! Ma szarvat rakunk az öreg Gergely bá homlokára.

Az öregasszony felkiáltott:

- Jézus-Mária, a Károly úrfi! Egész világéletében félfertályos volt. Így megíjeszti az embergyermekét.

Aztán visszasietett az udvar mélyére. A két férfi hallgatagon várt a sötét szűk udvaron. A krumplikövek közül nedves, pincés földszag jött, a levegő bebörtönözött volt. De fenn végtelen elmélyülésből néztek le a csillagok.

Egy öreges férfihang szólt ki:

- Bálint úrfi!

- Mi az, öreg?

- Faluzni fogunk?

- Igen, siessen, Gergely bácsi.

- A gubámat is hozzam?

- Hát persze.

Egy perc mulva egy öreg paraszt jött ki a kapus lakásból. Hosszu fehér szőrű juhászbunda volt a vállán. Halkan jóestét kivánt. Bálint szólt:

- Értesítsük a sógort is.

Az udvar egyik zugába mentek, egy házikószerű kutyaólhoz. Hizelgő boldog nyöszörgés jött feléjük. Az öreg Gergely eloldta a láncot. Nagy lompos fehér kuvasz jött ki az ólból. A kutya halk örömmel táncolta körül a férfiakat s meg-megnyalta kezüket.

Visszafogott léptekkel, csendben mentek fel a lépcsőkön. A kutya mindegyre előre futott, de mindenik emeleten megvárta őket. A harmadik emeleten Bokody kicsorduló boldogsággal mondta a kutyának:

- Lompos pajtás, ma megint otthon leszünk.

Felgyujtották a műteremben a villanyt. Az egész óriási ablak nyitva volt. A mérhetetlen város, mint egy őrt álló Ciklopsz, véres szemeivel benézett a néma szobrok világába. A mélyből hűvösen jött fel a Duna lehellete.

A kutya odaguggolt az ablakhoz, mint aki várja a történendőket. Titokzatos lázas készülődés kezdődött. Bálint és Károly nagy csomó holmit cipeltek ki az alkóv nagy szekrényéből és öltözködni kezdtek. Az öreg Gergely betünt a konyhába.

Egyszerre a kutya felszökött és síró örömmel ugrándozott a két férfira. Két paraszt állott előtte lompos szőrű gubával a vállán. Bokody rengeteg látvány volt ebben a változatban. A nagy gubancos suba kitoldta csúfságát s minden szőrszála hegyéig ő volt csúf abban is. Bálint olyan volt mint egy ős paraszt király, megmaradt szálfája egy kipusztított embererdőnek.

Az öreg is előtipegett a konyhából. Egy nagy fehér deszka-asztalt cipelt. Odatette az ablak elé. Aztán három falusi széket, szalonnát, hagymát, sót, egy szalmával befont kancsó bort és poharakat tett az asztalra. Végül egy egyszerű ócska gyertyatartóban egy szál gyertyát. Mikor meggyujtotta, Bálint lecsavarta a villanyt. A hatalmas műteremben, a behemót várossal szemben szelid vidámsággal lobogott a kis jószág.

Asztalhoz űltek. Az asztalfőn Bálint űlt, szemben a várossal. Jobbján Bokody. Balján Lompos, mert neki is külön szék dukált és mellette az öreg Gergely.

Bálint szeliden mondta:

- Gergely bá, először töltsön kóstolónak.

Csodálatos meghatottság volt mindenik arcán. A kutya szelid nyugodtsággal űlt székén, nem alkalmatlankodott. Nagy meleg otthoni szemmel nézte a három parasztot.

Az öreg töltött. A három paraszt összekoccintott. Ittak. Letették a megürült poharakat A Bálint szemei nedvesek lettek s végtelen eltéresedéssel néztek maguk elé. Mintha az éjszakán át, a végzetes városon át látná a napos sümegi lankát, ahol egy meghajló öreg ember ültette a bor tőkéit. Ahol egy göndör szőke gyermek játszott a fakadó venyigék közt. Ahol egy barna öregasszony végtelen szeretettel vigyázta az öreg embert, a szöszke gyermeket.

Enni kezdtek. Lompos is megkapta a maga szép porcióját a szalonnából, még kenyeret is szelt neki Bálint. A kutya evett, de falatjai közül rá-rászerette szemeit a három falubelire. Elnedvesedő nagy szemébe lélek gyűlt és emberi szemek lettek. Mintha mondaná: - Egy anyagból esszük az életünket, a lelkünket. Meneküljünk egymáshoz a közös íjesztések elől. Mindenki testvér, aki születik, fáj és meghal.

Ettek, hallgattak. Talán már nem is voltak külön négy élet, külön sajgó négy lélek. Talán az élet, elmosva külön énjük határait, összevegyült habokba folyt tovább az időben. A századok rovátkái szétmállottak bennük, elmerültek az időknek ormai s voltak a falu, az ős paraszt, az időtlen magvető az egyforma örökkévalóságban. Voltak a kenyér ősi jósága, a rög emberhimnusza, a jó munka összefogása. Voltak az eke, voltak a kalász, voltak a csók.

Az evésnek vége volt. Már csak iddogáltak. A negyedik pohár után Bokody az éjszaka felé fordult s belebámult a messze homályosuló városba. Halkan dudorászni kezdte:

Ki tanyája ez a nyárfás?
Nem hallik be a kurjantás.
Tán alusznak, vagy nem hallják,
Vagy talán nem is akarják...

Ismétlésénél már Bálint is vele tartott. Mint ős pogány zsoltár, mint a földnek és napnak énekelt imádság: komolyan és szerelmesen, bánatos könyörgéssel és büszkén jött a nóta belőlük. Az öreg nézte őket és a szemeivel énekelt.

Amint a nóta elhangzott, a levegő szelid lányai tovább osztották édes ízét. A három férfi arca olyan egy arc volt: egy fájdalom, egy ösztönös gondolat, egyetlen dac. Az öreg Gergely odabiccentett a városnak, csufondáros, svábos nyújtással mondta:

- Pudapészt!

Bokody csúfos-büszke tokát eresztett. Hangja kövér volt:

- Láttam én már karón varjut.

Bálint széles hajtással itta ki poharát. Aztán az egyik karján megfeszítette az izmot, másik kezével megveregette a kiduzzadó hatalmas békát. Odakaccsintott a két férfinak:

- Meglátjátok, még felülkerülünk. Mi leszünk az erősebbek. Bizony isten, mi leszünk az erősebbek.

Bokody énekelve ütemezte:

- Háromszor veri ezt kendnek Ludas Matyi vissza.

Felkacagtak. Hunyorgatva, ravasz boldogsággal néztek egymás szemébe. A hat szem ablakán ugyanazzal az arccal nézett ki egy paraszt, hogy meglássa önmagát és erősebb legyen. Néha mintha Dózsa György lett volna. Néha Toldi, néha Ludas Matyi.

- Beköti még a sümegi biró a lovát a királyi palota istállójába, - hencegett Bokody.

Bálint édes emlékezéssel kacagott fel:

- Jól felhúztam a Weinkeller Hánit. Micsoda dühös volt! Csunya egy portéka, hogy a varangybéka egye meg.

- Hát az ki? - kérdezte Bokody.

- Kicsoda? Hát azt sem tudod! A Borkuthy Eveline. Az apja, az öreg sváb Weinkeller Szepi kutyatömő volt s a Bach-korszaknak volt egyik mindenre-kaphatója. Mézes, síma ember volt, a gróf urak szolgálatjukba vették. Nagyon sok méltóságos agarat és kanárit mentett meg az utókornak. Egyszer aztán az egyik Andrássy gróf beajánlotta Ferenc Józsefnek, akinek egy kedvenc vizsláját örökítette meg. Ezért királyi tanácsos és nemes Vadkerti Borkuthy József lett. A Háni lehetett akkor vagy huszonötéves s még csak titokban bűnözgetett irodalmat. De erre a Hániból Eveline lett. Kimutatta rokonságát Árpád apánk nagynénjével és kiadta elbeszéléseit. Szegény azért olyan részletesen és fáradhatatlanul előkelő és turáni, hogy eltakarja a boldogult sváb kutyatömőt. Az átöröklés egy sajátos faja érvényesült nála. Apja annyi fínom agár és előkelő cica arisztokráciáját nézte be a szemeibe, hogy ez üt most ki Eveline-Hániból. A forradalom bukása óta olyan iramban ősmagyarodik, hogy az Eveline név valószínűen csak muló állomás és egy szép reggel Emese lesz.

Bokody kómikus íjedtséggel kiáltott fel:

- De nehogy én rólam álmodjék valamit! Nem szeretnék vele kárhozni el.

Megint kacagtak. Lompos is belevihogott a jókedvükbe. Aztán ittak egy hosszú kortyot. Hallgattak. Az öreg Gergelyben kezdett szomorusággá párázni az ital. Nagyot sóhajtott:

- Bálint úrfi, én már érzem, hogy sohasem kerülök vissza Sümegre.

Az öreg a Boór család vincellérje volt. Mikor az öreg Boór meghalt s az anyai házon kivül mindent el kellett adni, Bálint felhozta az öreg párt Budapestre. Az öregnek szolgai állást szerzett egyik minisztériumban, azonkivül beajánlotta a házhoz őket házmesternek. És mert az asszony mindent tűrő, csendes ingyen igavonó állatnak bizonyult, a háziúrék megtartották őket még akkor is, mikor már Bálintot szerették volna kitenni a lakásból. A művész különös szemmel nézett az öregre:

- Nem az a fontos ám most, öreg, hogy mi kerüljünk vissza a faluba, hanem hogy a falu jőjjön fel elönteni Budapestet. Aztán Bokody felé fordult. Gyujtott fáklyákkal mentek rohamra a szavai:

- Ma hiszek, Károly. Ma újból erős és fiatal vagyok. Az a sok kis drága, okos koponyáju parasztgyermek nem fog mindig a semmibe pusztulni. A földnél marad a földhöz való. A többi majd erős tavaszi áramban jön elárasztani a műhelyt, az iskolát. A here arisztokrácia, a beteg középosztály fölött kondítja már harangját a halál, jön az új élet elhívott királya: a magyar paraszt. Dús Vezúv lesz minden magyar falu. Termékeny lávája elönti a gyárat, a boltot, a hivatalt, a közéletet s kiégeti belőlük a beteg századokat. Mi vagyunk az erős ököl, a ravasz ész, a lebírhatatlan munka. Mi vagyunk a megtartó végtelen ölelés, szentséges termő ős pogányság vagyunk mi. Mi szarunk a kegyes frázisokra s a kergés középosztály becstelen gyilkos ideálizmusára. Mi a föld, a kenyér, a hús, a pénz erős valóságaira építjük fel lelkünk csodáit. Meglátod, Károly, mi leszünk itt még a gondolat vitorlája, a gyár akarata, az üzlet győzelmese: mi, a magyar paraszt. Most még kilökött csillagok vagyunk. Magánosan dideregjük géniuszunk végzetét és átok számunkra minden kincsünk az idegen világban. De húst eszik már a magyar falu, de megmozdult a történelem. Az idő pitvarában már döngnek lépései a megváltó magyar parasztnak. Ebben az országban minden rög mélyén, minden kalász tövén, minden élet gyökerénél egy nagy szerzett tőke van eldugva. A paraszt munka, a paraszt vér, a paraszt szenvedés tőkéje. Oh, vissza fog ütni a magyar temető. Hogy le fog csapni a paraszt ököl a zsiványokra: hol a tőke és hol a kamat?!

Hirtelen megrázkodott. A négy karácsonyfát néző szem fényes káprázatában meglátta önmagát. Ajkai gunyosan elszélesedtek, vonásai szétestek. Különös nevetéssel mondta:

- No, beugrottatok? Meg akartam mutatni, hogy jó képviselőjelölt tudnék lenni. Gergely bácsi, tudja, hogy kell feltámasztani egy döglött szamarat?

Az öreg szemei elárnyékosodtak. Nem felelt.

- Szentelt vizet kell tartani az orrához s tüzes tömjént a farka alá. Akkor azt hiszi, hogy sváb püspök a mennyországban. Felugrik és elkezdi orditani: i-deál-izmus! i-deál-izmus!

Bokodyból kikanyargott a gyűlő mámor:

> Nagypénteken mossa holló a fiát,
> Ez a világ kigyót-békát rám kiált.

Az öreg Gergelynek mind jobban felhozott a lelke. Szemeiben már csüngött a sírás lába:

- Pedig biz-én szeretnék a sümegi temetőben nyugodni.

Bokody lenyelte a nóta másik felét. Rázsémbelt az öregre:

- Ne temetkezzék itt, öreg sírásó. Előbb még tapsolni fog a jutalomjátékomon. Kapjam meg egyszer a Tiborcz szerepét, az egész Budapestet a sarkam alá tiprom.

Nagyot sóhajtott. Ugy kiitta borát, hogy majd a pohár feneke is belé dűlt az itallal. Bálint kötekedve mondta:

- Szeretném már látni.

A színésznek minden csúfsága külön szomorodott el:

- Szeretnéd... szeretnéd. Hát tehetek én róla, ha elmarnak minden szerepemtől. Oh, ha úgy halok meg, hogy nem játszom meg őket. Még a koporsómban sem lesz nyugtom.

Gyermekes síránkozással mondta a szavakat. Bálint apává melegedett szemeiben. Úgy nézte a művészt, mintha mögötte az egész végzetet látná:

- Jaj, fiam, ezzel nem mondasz nagyot. A magyar temető mind ilyen nyugtalan sírokkal van tele. Gergely bácsi, hozza elő azokat a pipákat. Hűvös az éjszaka.

Az öreg előhozott három hosszuszáru pipát s egy nagy zacskó szűzdohányt. Megtöltötte őket. A három pipából nagy bolyhu felhőkben jött ki a jó füst. Meleg suhanása megsimogatta a homlokukat, a lelküket. Aztán szállt ki lassu lebegéssel az éjszakába. Ott terjedt, terjedt, parányokba foszlott. Azok eltévedtek egymástól a kietlen vakságba. És már nem volt füst, már semmivé lett. A nagyváros idegen és hűvös volt az éjszaka mélyén. Lompos fejét visszacsavarta a farkához s úgy aludt. Ők füstöltek és közben sűrűn ittak. Néha-néha egy szó lepergett a lelkük lombjáról.

Egyszer csak az öreg Gergely kinyujtotta a kezét, megtapogatta Bálint subáját:

- Kár ezért a bundáért.

- Miért, Gergely bácsi?

- Nem hordja már ezt el a Bálint úrfi. Az ilyen eltart kétszáz esztendeig. Aztán idegené lesz. Bálint úrfi az utolsó Boór. Ha meghal, oda lesz a család, mint egy kiöntött pohár víz. Pedig ilyen subája nincs a zalai főispánnak sem.

A Bálint alsó állkapcán néma zokogás vonaglott végig. Aztán a szemei végtelen szelidek, végtelen jók lettek. Belenézett a borába:

- Ha csak egy kis fiacskám volna. Egy kis kékszemű fényes fürtű fiacskám.

- Megkéstünk mi már a fajfentartástól, Nagyúr, - szólt Bokody, aki magában Tiborczot játszotta s Bálintot Bánknak nézte.

Bálint szemei sötét-kékké teltek. A füstön át messze bámult:

- Oh, hogy szeretem a gyermek-kacagást. Csodálatos fényes szigetek a gyermekkacagások. Néha, mikor az uccán gyermekeket látok, ha belém ugrándoznak mondataik vagy rám száll nagy árnyéku szemük: jön, hogy egy óriási öleléssel egyszerre mindeniket felszorítsam magamhoz. Hogy érezzem, hogy vagyok, hogy holnapom is van, hogy nem vagyok egyedül.

- Sümegen már harmadszor kapálják a kolompárt, - mondta nagy gondolkozással az öreg.

Bokody már nem hallott semmit. Már rátalált királyabbik magára a mámor szinpadán. Maga elé szavalta fojtott hangon:

A jó merániak legszebb lovon
Ficánkolódnak, - tegnap egy kesej,
Ma szürke, holnap egy fakó: - nekünk
Feleség - s porontyainkat kell befogni,
Ha veszni éhen nem kivánkozunk.

Ők játszanak, zabálnak szüntelen,
Úgy, mintha mindenik tagocska bennök
Egy-egy gyomorral volna áldva: nékünk
Kéményeinkről elpusztulnak a
Gólyák, mivel magunk emésztjük el
A hulladékot is. Szép földeinkből
Vadászni berkeket csinálnak, a
Hová nekünk belépni sem szabad;
S ha egy beteg feleség, vagy egy szegény
Himlős gyerek megkivánván, lesujtunk
Egy rossz galambfiat, tüstént kikötnek:
És aki száz meg százezert rabol,
Bírája lészen annak, akit a
Szükség garast rabolni kényszerített.

Gergely bá megint felsóhajtott:

- Kár volt nekünk ide tévedni, Bálint úrfi, e közé a sok nem jóféle ember közé. Szép, szép az a sok kőfaragás, de nem úrnak való mesterség. Ott kellett volna maradni a föld mellett, az illik Bálint úrfihoz. A föld hozott volna feleséget, gyermeket. Nem volnánk most kódisok a más portáján, a rosseb egye meg.

Bokody tovább tántorgott a mámor kárpótlásában:

El kellene pirulniok,
Midőn ezüst-arannyal varrt övek
Verődnek a lábszáraikra; mert
Véres verejtékünk gyümölcse az.
Lelkemre mondom: egy halotti fátyolt
Kötnének inkább a hasokra - leg-
Alább csak úgy külsőkép is mutatnák
A gyászt azon szegény nyomorultakért,
Kiket kiállhatatlan sajtolásaikkal
A sírba döntenek.

Bálint hallgatagon nézett szembe az éjszakával. A gyertya körül nagy árnyék szemfedők lebegtek s betakarták a bezárt férfit. Arca sötét bronzzá merevedett, ahol mozdulatlanná örökülnek az emberi fájdalmak. Bokodyt mind jobban elöntötte a mámor. Szavalata végén kiürítette poharát. Tragikus dűhvel kiáltott fel:

- Szerepet nekem! Szerepet nekem! Adjátok ide az én helyemet! Én vagyok a legnagyobb magyar szinész!

Akkor leborult az ökleire, zokogni kezdett. Félénk, megvert kutyaszemmel könyörgött Bálint felé:

- Igazán én vagyok a legnagyobb magyar szinész, Nagyúr. De eltakarnak, de félretipornak.

Bálint nem mozdult. Gergely öreg kékes szemei szomorú messziséggel néztek. Kiitta borát, szép rendesen megtörölte száját. Mint ó házból a mállott kő, úgy dűlt belőle a sóhajtás:

- Istenem, istenem, ha én a sümegi temetőben nyugodhatnék.

Bálint már nem hallotta, nem látta őket. Eltűntek a közeli formák, a terem falai beolvadtak az éjszaka vizébe: a világ az éjszaka egyetlen síksága volt. A gyertya is eltávolodott a messzi vakság ölébe. Onnan jött vissza, mint vert gyermek hívása, mint csendes női sírás. Talán már

nem is fény volt: elkapott vitorlás fehér villanása, mélytitku erdőből felrezzent szárny. Mert már erdő volt az éjszaka, nehéz csendű végtelen erdő. Lombjai már felmozdultak. A fekete zúgásu erdőben jajgatott a magános lélek. Már fa volt ő is. Mély gyökereivel fájta a földet, a kényért és a holtakat. Nehéz fekete levelek húlltak le róla:

- Sírsz, édes fiacskám, mert nem születhettél meg? Azt sírod, hogy egyedül vagyok.

Nem fakadhattál a napra élni. Megfojtott a fekete erdő, a magyar erdő. Tavaszi föld voltam és megölték a magvaimat.

A nap fiaitól elvették a szineket. A föld dajkáitól elvették a földet. A kenyér adóktól kicsikarták a kenyeret. Egyedül állok az éjszakában és számon kérem a holtakat. Azokat, akik hiában éltek és azokat, akik nem tudtak megszületni.

Én vagyok az utolsó magyar paraszt. Magammal viszem a magyar falut a föld alá. Alá viszem az elpihent szántóvetőkhöz, hogy együtt legyen minden szépség és minden fájdalom.

Én vagyok az utolsó arc és belehalványulok az elnyelő időbe. Én vagyok az utolsó zokogás és visszanémulok a rokon rögökbe.

Kihalsz, csodálatos fajtám, dús kalászu, ősi álmu magyar paraszt, a valóságos Európából. Gróf, sváb, tót, zsidó marják szét maguknak a földedet. És te a király, a zugó erők és halk szerelmek Toldija, eltűnsz mint földre öntött drága bor.

Kis pulya ló a történelem, csak törpéket bir el a hátán. Én óriás vagyok és egyedül vagyok, mert én vagyok a magyar paraszt. Oh, ha lett volna számomra elég szeretet, talán még minden jóvá lehetett volna...

Elcsuklott a hangja. Szemei az őrület döbbenésével néztek. Megindult az éjszaka, fekete vize kavargott, visszahozta a terem elzáró falait. Forgott, forgott a terem, tragikus táncban kerengték körül a néma alakok és sírt a gyertya. Kétségbeesett könyörgéssel kiáltott fel:

- Gergely bácsi, Károly, ugye lesz még szőlő s lágy kenyér?

Azok nehéz mámorban aludtak az asztalra fektetett fejjel. Besúnyítva fejét mélyen aludt a kutya is. Senkisem vigyázta az ő fájdalmát.

Nagy félelem fázott rá. Meglökte a horkoló színészt:

- Károly, Károly, ugye nincs vége mindennek, ugye, lehet remélni?

A színész megmozdult. Felemelte sötétvörös arcát tenyeréből, színtelenné szürkült szemeit kifordította. Püffedt ajkai közül nehéz lélegzéssel jött ki:

- Szerepet! Szerepet!

Az öreg Gergely álmát is meghorzsolta egy pillanatra ez a vonagló élet. Kinyult félig lecsúszott subája után. De vén keze visszacsuklott az álomba. Sóhajtása már az álmából jött:

- A sümegi temetőben akarok...

Elnémult. A nagy zuhanásu csendben a kis gyertya megíjedt. Összehúzódott, nyöszörgött és kialudt. A halál vak sátra volt a világ. A ravatalnál egyedül virrasztott a fájdalmas ember.

MÁSODIK KÖNYV:
SZENT GELLÉRT ÉJSZAKÁJA

1.

- Ezt megcsináltad. Te hüllő, te marha!

Felgyult arccal, kiszélesedő kék szemeivel ordítva dobta a szavakat társa fejéhez. Az édesen kacagott:

- Így, Mózeském, jól van, csak szavalj ki szépen minden dühöt és kakasgőgöt magadból. Annál szelidebb leszel majd a szent férfiak előtt.

- De hogy juthatott valakinek ilyen őrültség az eszébe? Hogy mertél az én nevemben tudtom nélkül ilyent tenni? Mintha taknyos gyermek volnék, akivel úgy rendelkezhetsz, ahogy akarsz. Azértsem megyek el.

Dühösen lógatta le lábait a vetetlen ágyról, melynek szélén még öltözetlenül, nyitott hálóingben űlt. És így a harag lobogása előtt olyan mamájával duzzogó nagy gyermeknek látszott. Konkoly szelid, meleg szavakkal csitítgatta:

- Hogyan mertem? Mert szeretlek. Mertem, mert a jövőd, egy nagy tehetség jövője, nekem még fontosabb mint neked. És el fogsz menni, mert tehetségednek tartozol vele és mindazoknak, akiknek műveid tűrhetőbbé fogják tenni az életet. Hiszen nem a büszkeség tart vissza tégedet, hanem az átkozott magyar gyávaság. Mit változtat az rajtad, hogy végig tűröd két olajban főtt szent János frazeológiáját? Csak célt érj, csak megjelenjenek a verseid. Szegény édesanyádnak tartozol ezzel. Képzelheted, milyen öröme lesz neki.

- De egyszerre két ilyen Kálvária. Ha legalább az egyik elmaradhatna, - mondta szelidült duzzogással Baczó.

Konkoly mosolygott. Tudta, hogy ez az alkudozás már a betörés kezdete. Két napig volt erőmámoros Baczó a Boór Bálint nagy lehelletétől. Ezen a két napon mintha okszigénnel telített bura alatt lett volna: viharos megsokszoródással akart és tett. Kiválasztotta életre ítélt verseit, szépen letisztázta, két kis kötetbe osztotta őket. Az eléje toppant élet igézete ahoz is elég erős volt, hogy a félénk, imbolygó akaratu fiu két kiadóvállalathoz be is állítson verseivel. Az egyiknél kézbe sem vették kéziratát. Kijelentették, hogy a mai gazdasági viszonyok közt csak az őrültek házán belül adhatja ki valaki egy ismeretlen író művét. A másik vállalatnál egy alacsony kis fürge emberke megnyálazott ujjaival belekúszált a kézirat lapjai közé. Szórakozott gyorsasággal futott át hol itt, hol ott egy pár sort. Közben egy üzleti levelet diktált a gépíró leánynak. Aztán különös mosolygással adta vissza:

- Miért nem ír inkább regényt, kérem. A misztikus vagy Wells-féle regényeknek van ma csak piaca. Több mázsa vers van a raktárunkon, a kutyának sem kell. Vagy talán a filmdrámát próbálja meg. Ezt fizetik még a legjobban.

Szegény Baczó Mózes aznap olyan orrvérzően, olyan néma zokogással ment haza, hogy szobatársa komolyan megíjedett. Pedig hozzá volt szokva e vulkánikus lélek nagy lecsüggedéseihez. A verseit odavágta egy sarokba s visszaharapott könnyekkel lihegte oda Konkolynak:

- Ha mégegyszer azt látod, hogy verset írok, üss pofon. Tudnék csak tizedannyit zongorázni mint te, kitolatnám a szemeimet és beállanék vak zongorásnak egy bordélyházba.

Az összehullott szárnyak mélyen megindították Konkolyt. Különben is: ennek a meleg és gazdag életnek kellett valaki, akit dédelgessen, féltsen, akinek apja-féléje legyen. Két éve laktak együtt. Nagyon sokat veszekedtek és nagyon szerették egymást. A szócsatákban mindig Baczó volt a hangosabb, a diadalmaskodó. Konkoly szelid türelemmel hagyta győzedel-

meskedni ezt a ki-kizúduló forró lírát. De az akaratban, a tettben mindig Konkoly irányított. De olyan ügyesen, hogy a nagy gyermek mindig azt hitte, hogy a saját akaratát akarja.

Konkoly másnap titokban előszedte a Baczó vers füzeteit. Nagyon ravasz tervet főzött ki, hogy barátja verseit a nyilvánosság elé juttassa. Az utolsó években két vállalat kakasviadalozott egymással, hogy magának kaparintsa a közönség lelkét és zsebét. Mindakét vállalat lobogó keresztény és magyar jelszókat csóvált. És mindakettő szivesen társult volna egy alkalmi tatárjárással, hogy a másikat tönkretegye. Az egyik a *Sursum Corda* volt, melyet a kommün bukása után hatalmas katolikus tőke hívott életre. Alig volt meg a vállalat, alig tették fel a cégtáblát a roppant palota kapuja fölé: a kálvinista szentek nagy meghökkenési gyűlésbe futottak össze. A gyűlésen olyan hévvel szónokoltak a középkori máglyákról, hogy a zsúfolt teremben érzett a perkelt hús szaga. E kellemetlen szag hatása alatt egyhangulag elhatározták, hogy ellenvállalatot alapítanak *Christus et Libertas* néven. Bajok csak a tőke összehozásánál ágaskodtak. Mert a zsebek még a középkori lángokra sem akartak megnyilni. Végre, különösen a hollandiai és angolországi kéregetések eredményével, nyélbe lehetett ütni egy legalább annyira erős vállalatot, hogy a másiknak kellemetlen lehessen. És alig hozták ki a könyvkötőtől a *Sursum Corda* első könyvét: Szent Bazil életét, a *Christus et Libertas* nyomába villámlott egy díszes kiadásu értekezéssel, melyben a híres Zalatnay Jenő mély elmével boncolgatta a kor izgató problémáját: Az Atyától származik-é a Szentlélek, vagy a Fiutól, vagy mindkettőtől, vagy egyiktől sem. Konkoly e két vállalat versengését akarta kihasználni barátja javára.

Két levelet írt barátja nevében és az ő nevét hamisítva alá. Az egyik levelet Habina püspöknek írta, a híres katolikus szónoknak, aki a *Sursum Corda* igazgató tanácsának elnöke volt. Sorokat idézve a Baczó verseiből és vitáikban eldobált szavaiból, egy még nyugtalan, kereső fiatal lelket mutatott be, azzal a sejtetéssel, hogy szerető felkarolás meg tudná nyerni a katolikus törekvések számára. Kiemelte, mint megihlető benyomásokat, a püspök bőven ömlő könyveit, melyekben a modern tudományok népszerű jelszavai s a dekadensnek szidott új magyar próza stiláris fogásai összebékekonferenciáztak Krisztussal és a szentekkel. A másik levelet Nyerges Sámuelnek, a református teológia tanárának készítette, aki a Christus et Libertas mindenhatója s a magyar kálvinizmus dédelgetett ellen-Habinája volt. Ennek felemlegette a Mózes kálvinista apáit, papi őseit és úgy tüntette fel a dolgot, mintha egy kisértések közt tántorgó lélek nyujtaná kezeit segítségért, nehogy elrántsák a Kálvin jászlától. Sunyi szavakba azt a sejtetést dugta, mintha Baczó már ajánlatot kapott volna a Sursum Cordától versei kiadására. A levelekhez hozzácsatolta Baczó egy-egy verskötetét s boldog Macchiavelli arccal tette őket póstára.

Pár nap mulva mindkét helyről megjött a válasz. Mindkét lelki hatalmasság saját kezével válaszolt. Mindakettő felhívta Baczót, hogy személyesen jelentkezzék.

A dolog nehezebbje most következett: odatörni ezt a félénk és büszke szűzi lelket, hogy kihasználja az előidézett helyzetet. Egy este, hogy eljátszotta neki pianinóján kedvenc dalait, Konkoly nagy lekönyörgő félénkséggel mondta:

- Mózeském, te most meg fogsz pofozni engem.

Aztán megvallott mindent. A levelek ravasz tartalmát, a szavak dugott értelmeit és diadalmasan mutatta elő a két választ.

Baczó Mózes percekre teljesen megnémult. Akkor beteg zivatar csapott át rajta. Ráviharzott barátjára minden rossz szót, mely mar vagy piszkol. És amikor látta, hogy barátja milyen szelid derültséggel áll a csatorna alatt, csúf gyermekdühében szétmatatott valami olyan után, ami mégis megsebezze ezt a nyugodt jóságot. Felgyult arccal köpte szemébe:

- Ilyent csak egy tehetségtelen fráter tehet. Mert tudd meg, hogy a zenében sincs semmi tehetséged. Árva flótás vagy, tehetségtelen, soha sem lesz semmi belőled.

Konkoly Zoltánnak a zene volt egyetlen élete. Az ős elhivatású tehetségnek a világ minden mély izenete hangban lett életévé. Egy évvel idősebb volt Baczónál, már negyedéves s az Egyetemen a magyar-német szakot robotolta. De minden idejét a zenének adta. Napot-éjszakát kottákat másolt, tanult, komponált, játszott egyetlen kincsén, a pianinóján. A primitiv szentek rajongása volt neki a zene: nem csak művészet: hanem hit, az élet magához ölelése, az életakarat egyetlen formája. A rádobott csúf szavak közűl nagy szánalommal nézett barátjára:

- Szegény Mózeském, hogy sajnállak: mennyire fogod szégyenleni ezeket a szavakat. Az olyan tiszta életnek mint te, nem szabad rossznak lenni: csak magadnak okozol fájdalmat vele.

Baczó másnap egész nap egy szót sem szólt barátjához. Sőt: olyanforma készületeket is tett, mintha el akarna költözni. A könyveit összekötötte egy régi nadrágszíjjal, gallérjait, fehérneműjét csomóba rakta. Konkoly ismerte már e nagy gyermek minden hullámzását, ki sem kukkant a kottái közül. Ma reggel aztán Mózes már a paplan alul kifélszemezett barátja felé, ki hajnaltól fogva a kottái előtt űlt. Végre nagyon komoly, nagyon férfias és sötét szemrehányással kérdezte:

- Mondd csak, Zoltán, hogy tehettél ilyent a megkérdezésem nélkül?

Konkoly tudta már, hogy a vendég-lélek visszament odujába s visszatért helyébe a gyermek-szemű jó fiu. És most, hogy egy órai vita után befogta az akaratát, szeliden kérlelte:

- Annak igazán semmi értelme nem volna. Vagy elmész mindkettőhöz, vagy egyikhez sem. Hiszen nem bizonyos, hogy mindkettőnél sikerül a dolog. Hátha éppen azt mulasztanád el, aki a jó választ tartogatja számodra. És így könnyebb is: egy elszánással egy délelőtt átesel mindakettőn. És nem maradsz adós szemrehányásokkal magadnak.

Baczó felugrott az ágyból. Úgy ingben nagy lépésekkel méregette a szobát. Arca nagyon komoly volt, száját összecsücsörítette, homlokán nehéz árnyékok mentek át. Egyszer csak hirtelen megállott, fejét kissé féloldalra felfelé tartotta. Nagyon jó fény világolt ki arcára, még fürtei is felvilágosodtak. Az elkényeztetett gyermek királyságával mondta:

- Nem bánom. Érted megteszem. De csak egy feltétel alatt.

- Mi az? - kérdezte kikövéredő megelégedéssel Konkoly.

- Ha eljátszod háromszor egymásután a zsoltárodat.

Konkolyból boldog kacagásban nyújtózkodott ki a megcirógatott lélek. Tettetett csodálkozással mondta:

- Eljátsszam a zsoltáromat! Én a senki, a tehetségtelen, a szegény flótás játsszam a te méltóságos tehetséges füleidnek.

Mózes füléig pirult. Kacagott és nagy szeretet volt a hangjában:

- Marha!

Aztán elkezdett táncolni a szobában. Belecsettintett ujjaival a levegőbe:

- Te, Zoltán, ha valamelyik szent Kajafás előleget talál adni, délután kimegyünk a János-hegyre és olyant mulatunk mint a pinty. Te, ha akarod, kölcsön adok arra a Bach-kottára is, hogy ne kelljen elsejére várnod.

Konkoly íjedten ugrott a pianino elé:

- Inkább eljátszom gyorsan a zsoltáromat, mert még a lakodalmi frakkom is kiszabatod abból a bankóból, melyet még a Habina püspök zsebéből kell kikereszténkedned.

Elkezdett játszani. Baczó visszaűlt az ágyra. Egyik lábát a másikra fektette, kezeit térdén összekulcsolta. Előrehajolva félig nyitott szájjal hallgatott. A szoba az udvar mélyén volt. Egyetlen rácsozott ablakkal a szürke udvarra, melynek dohos kövein mint elfalazott mostoha lány, űlt a szomoruság. Keskeny, hosszúkás szoba, éppen csakhogy elég arra, hogy két nyomoruság elférjen benne. Az egyik fal mellett egymás végibe a két ágy volt, még vetetlen mindakettő. A szoba mélyén az egyik szögletben a Konkoly pianinója volt, elömölve kották és könyvek tömegétől. A másik szegletben egy ó íróasztal csügged, félig levetkezett tintafoltos zöld vászonnal, teleszórva a Baczó lírájával. A szoba közepén egy nagyocska asztal van, rajta himlőhelyes pléh tálca egy üvegkanna vízzel és két pohárral. Az öreg kannának kitünő kémiai emlékezete van: oldalain emlékez minden salakot, mely vizeiben valaha volt. A Mózes ágya mellett egy töredelmes öreg szekrény van, melyen időnként nagy keresztyéni rohamok mennek át s ölelésre tárja két ajtószárnyait. Ilyenkor a tág kulcslyukból a földre esik a lógó kulcs. Ez a zár és ez a kulcs már harminc év óta nem zárnak s csupán pszihikai megnyugtatói a magánvagyonnak. A szekrény mindkettőjük ruhatára. De azért még szellős térségek vannak benne kihasználatlanul. A Konkoly ágya mellett a közös mosdó van, a szoba külön kis Vezuvja, ahonnan a két Hefajsztosz szappan lávát szikráz szét a kis világ minden valóságára. Még a Baczó lírája s Beethoven kottái is kapnak pöttyenéseket. A mosdó fölött egy hajdani tükör, melynek farámájából még mindig visszasejtődik valami az emberarcból. Az ablak mellett egy hátnélküli diván, mely folytonos pelikáni nagylelkűséggel osztogatja beleit a szoba lakóinak. A földön az egyik szögletben egy csomó üres literes, félliteres, háromdecis üveg, parafadugók s egy pár fájdalmas ócska cipő. Az alacsony henger-alaku vaskályha tetején, mely télen is meg tudja őrizni hidegvérét, egy vén ébresztő óra kot-kodácsol. Egyik lába papirral körülfáslizott gyufaszál. Hátáról hiányoznak a felhuzó csavarok, hangja is kehes már. De azért a vén közalkalmazott olyan igyekezettel méri az időt, mintha a végső összeroggyanás előtt még egy felsőbb fizetési osztályba akarna jutni.

Egy nem rég felfedezett tizenhatodikszázadi istenes versre irt zsoltárt Konkoly és most ezt játszotta. Fejét egészen odahajtotta a felszálló hangoknak. Különös íjesztő-vonzó fej volt ez. Majdnem vörösen rőtbarna haj, rőt-barna bajusz és szakál buja gazdagságban. Az arc is vöröses volt s ezen a rezes vörösségen kiáltott a két nagy dühös kék szem. Első látásra barbár és íjesztő volt ez a fej, a dülledt kék szemek folytonos dühével, a vörös szakál démoni tüzével s az arc örökölt szomoruságával. Ebben a szőr-rengetegben nyolc-tíz évvel idősebbnek látszott, egy fáradt Kékszakálnak, ki már minden feleségét felakasztotta a titkos szobában és aki már tudja, hogy nem érdemes újból próbálkozni. De a húsos vörös száj mindig derült volt, a gazdag vérű kacagás örök fakadásával. De a szemek dühös látszata mögött néha nagy jóságok szánakoztak kifelé.

Ez a zsoltár volt eddig a fiatal szerző legnagyobb alkotása. Nem keresztyén sírás volt, nem Krisztus juhainak bégetése. Az Európába tévedt magyar lélek ős pogány visszaemlékezése volt. Visszatalált beszélgetés a nappal, a földdel, a jóttevő dolgok erős isteneivel. Százados sírása volt annak a léleknek, mely Kálvin cégérét is csak azért vette föl, hogy elszabadulhas-son az idegen megváltó jászlaitól.

Mikor az utolsó hangok is tovább rezdültek, Konkoly megrázta bozontos fejét és fújt egy nagyot, mintha fürdőből merülne fel. Ránézett barátjára. Az még mindig úgy űlt, térdeit átkarolva, előre görnyedve, mint egy mesét ívó gyermek. És nagyon gyermek volt az arca is: ajkának sírásba vonagló görbülésével, nagy kék szemeinek hólyagos könnyeivel. Csendesen mondta maga elé: - Szegény édesanyám.

Mert erre a dallamra az élet minden íze összefutott a távoli gyermek szájában és anyja jött a lelkébe. Konkoly nagy dühös szemeivel lelkendezve kiáltotta:

- Te, ennél nagyobb dicséretet sohasem fogok kapni!

2.

Már harmadszor sétált el a nagy szürke épület előtt. - Az ötödik visszatéréskor okvetlenül be fogok menni, - mondta erős hangon magában. Egyszerre képek mentek át rajta, melyek között nem volt semmi összefüggés. Látta egykori görög tanárát, az öreg Geréb Mártont, akit ezer huncutsággal tudott bosszantani. Hallotta, amint az öreg úr kövérkés selypítő hangja mondja: - Na, Baczó Mózesz, bizonyiszten szohaszem lesz beczületesz ember belőled. - Látta anyját, amint az udvar mély kútjából felhúzza a vedret. Szép halvány arcán ott van a sóhajtás: milyen nehéz, milyen nehéz. - Aztán a Konkoly vörhenyes bajuszát látta, alatta széles vörös kacagásával. De közben azért gépiesen számolta visszatéréseit és már a nyolcadiknál tartott. - A tizenkettediknél fogok bemenni, - szólt újból és úgy markolta az akaratát, mint egy vasbotot. - Hátha nincs is otthon Nyerges? - szólt benne egy reménykedő hang a tizenegyedik elsétálásnál. De azért a tizenkettedik fordulónál nagy elhatározó lépéssel belépett. Háromszor kellett nyálát lenyelnie, amig oda tudta nyögni a kapusnak:

- Itthon van a nagytiszteletű úr?

A kapus, az öreg Tóthfalussy bácsi, a kálvinizmusnak valóságos sündisznója volt. Mert két vad-hegyes bajusza, hegyes vonásai, döfő szemei, szúró hajszálai és egyéb zordságai mint kis protestáns dárdák szúrtak a bálványimádó világba. Felmorconult a reggeli újságjából:

- Hát hol a fészkes fenébe lenne máshol!

- Én Istenem, segíts! Istenem, csak most segíts! - rimánkodott az élet Baczó Mózesben minden lépcsőfoknál. A legfelsőnél ezt is hozzátette: - Édesanyám, imádkozzál értem.

Az iroda az első emeleten volt. A folyosó olyan ellenséges és szegény volt, az ajtók fakó barnasága olyan visszataszítóan rideg. Nem volt feléje hajló lelke a dolgoknak. Majdnem elfutott, mikor észrevette, hogy már kopogtatott.

Belépett. A tágas előszobában egy asztalnál egy simára fésült halványszőke fiatalember írt, aki kérdő arccal nézett feléje. Az előszobában még egy köpcös, magas, már őszbe csavarodó úr volt. Ez kemény nagy léptekkel járt le és fel. Bronz szinű arcán, ahol sok jó lakoma emléke rózsállott, most nehéz felhők lógtak. Összeszorított ajkain felgyűlt néma káromkodás. A halvány-szőke fiatalember mézes udvariassággal kérdezte:

- A nagytiszteletű urat méltóztatik keresni?

- Igen, - nyögte Mózes.

- Milyen ügyben?

A fiatalember arca lángba borult. Jaj, vajjon ki fog férni száján a nagy dolog. Suttogásba fult hangon lehelte:

- Egy verskötetem kiadásáról van szó.

A sétáló úr megállt, mintha orron ütötték volna. Lábait szétvetette, hogy erősebb alapon álljon, kezeit bezárt marokkal mélyesztette zsebeibe, hasát kilökte és úgy nézegette a költőt. A szőke fiatalember szemei rosszak lettek. Egyszerre hideg és kimért lett:

- Kiadási ügyekben itt nem fogad a nagytiszteletű úr. Tessék a Muzeum-körutra menni, ott van a kiadóhivatal. Még nekem is oda kell mennem, ha valamelyik könyvem kiadásáról van szó.

Az utolsó mondatban a konc tövén féltékenykedő kutya harapott. Baczó halkan mentegette magát:

- A nagytiszteletű úr hívatott.

- Úgy? - szólt elnyujtott hangon a titkár. És belemélyedt az írásába.

- Öcsém verseket ír? - kérdezte nyersen a bámuló férfi.

- Igen.

A zord úr körüljárta Mózest, úgy nézegette:

- Hm, hm, verseket ír, verseket, - mormogta. Aztán felkapta fejét s odaszegző szemmel nézett Mózesre:

- Olyanokat, melyekben rímek is vannak és a sorok nagybetűkkel kezdődnek?

- Olyanokat, - hagyta rá Baczó határozatlanul.

- Az már más. Mert én a kisvári kálvinista pap vagyok. Megesküdtem, hogyha egyszer találok egy olyan bolondot, aki rím nélkül ír verseket és kis betüvel kezdi a sorokat, hát felpofozom. A múlt karácsonykor láttam ilyen verset egy aféle modern lapban a somogyvári doktor feleségénél, mert annak is félreáll a küllője. Majd hogy a gutta meg nem ütött. Különben azért ne búsuljon, öcsém, én is írtam verset, mikor elsőéves teológus koromban legátus voltam. Azért mégis kisvári kálvinista pap lettem. Átestek már az efélén különb emberek is.

Fojtó, sűrű szomoruság szállt fel Baczó Mózesben és megtöltötte minden zege-zugát. A szőke fiatalember rosszakarata mint egy rideg nyálkás kéz fogta meg. Ennek a szavai pedig vaskos csizmákkal tapostak be lelkébe. Különben is: az anyamellre született gyermekembernek elég volt egy arcvonás megrándulása, egy átvillanás valaki szemén, hogy vitorlái összerogyjanak s a mart sebekből felszálljon az élet láza. Ha nem szégyenli, veszi kalapját és fut, fut, amig emberek, házak elmaradnak és elhagyott mezők hűvösülnek rá. A falon egy csoportkép volt: egy valamikor végzett teológus nemzedék arcai. Odaállt, nézte őket. Szájak, szemek, arcok mentek be szemeibe. De mindenik olyan szomoru volt, de mindenik mögött az ő szorongása reszketett.

A belső szentély ajtaja kinyilt. Vállnélküli, mellnélküli, csipőnélküli, formanélküli sápadt nő jött ki rajta. Huszonöt és ötven év közt lehetett, közelebbi meghatározás nehéz munkát adott volna, mert az egy dimenzióvá soványodott nőn az idő nem talált helyet pontosabb feljegyzésekre. Hóna alatt hatalmas kézirat volt. A kisvári tiszteletes földontó léptekkel döngött be a helyébe. Baczó ijedten hajtotta meg magát a csúcsíves hölgy előtt és elpirult. Maga sem tudta, miért szégyenli, hogy itt látják.

Fehérvári Horváth Julia a kilenc Múzsa legnehezebb lidércnyomása volt. Mert nem volt műfaj, mellyel össze nem akasztotta volna a tengelyét és mindig a műfaj húzta a rövidebbet. Baczó egy irodalmi összejövetelről ismerte. A kommün alatt a bűnét soha meg nem bánó Magdolna kitárta keblét az emberiségnek. Futurista, aktivista s más ista-versekben terhelte a forradalom számláját. A kommün bukása után, nehogy elveszítse tanítónői állását a fővárosnál, fejest ugrott a keresztyén világnézet közepébe. Marxhoz, Leninhez, Kun Bélához döfött ódáit átírta az új napok hatalmasaihoz. Lángoló szavakkal dedikált műveivel ott volt minden nevezetesség előszobájában. Verseit meg is zenésítette, némelyikre táncot is komponált és saját tervezésű kosztümben szavalta, énekelte és táncolta el őket. Nem volt olyan érzékszerv,

amelyiknek a Julia zsenije nem tudott kellemetlenséget szerezni. Az öreg szűz kegyesen bökte oda Mózesnek:

- Mit keres itt?

- A verskötetem miatt hivatott magához a nagytiszteletű úr, - sugta Baczó.

- Akkor tovább is mehet. A kálvinizmusnak nincs érzéke a művészethez. Csak a katolicizmusban van jövő. Különben is, Nyerges annyit ért a vershez, mint a harangöntéshez. Mit akar maga, ha az én kötetem sem fogadták el.

Kilebbent, anélkül, hogy köszönt volna valakinek. Két perc mulva már a kálvinista tiszteletes is künn volt. Valami nagy jót kaphatott, mert arcáról vörösen duzzadt szét az öröm. Odarecsegte Baczónak:

- Na, öcsém, aztán csak írja azokat a verseket, amig be nem nő a feje lágya. De nagy betüvel kezdődjenek ám a sorok. Különben ne jőjjön Kisvár felé.

Mózes belépett a nagytiszteletű úr szobájába. A küszöbön, az ajtó megnyitásakor örvénylő nagyot lélegzett. Benne volt ebben a lélegzetben a szíve, az anyja arca, gyermekkori jóságai és minden imádkozhatósága. - Csak most, csak most segíts, édes istenem, - sírta a gyermekkori lelke.

A meglehetősen nagy szobában csak egynéhány kálvinistásan rideg és sötét butor volt. A falak is kálvinistásan csupaszok. Csak az íróasztal fölött függött Kálvin életnagyságu képe, éles, ravasz-kalmár profiljával. Nyerges Sámuel nagytiszteletű úr az íróasztalnál űlt. Fejét oldalra hajtva baltenyerébe fektette. Bal könyöke könnyedén érintette az asztalt. Jobb keze a tollat fogta. Mintha ez a toll a folyton előre áramló gondolatok villám-vezetője volna. Valami írás volt előtte és abba mélyedt. Ez a mélyedés olyan szemmellátható volt, mint szórakozott fürdőé a parti iszapba. Tágas s kopaszodó koponyájára és homlokára is átfolytatódott az elmerülés ünnepélyessége. Nagy kerek szemeit nagyobbakká és rejtelmesekké tette a még nagyobb és kerekebb ablaku szemüveg. Ezek a szemek még így: az olvasás felé hajolva is valami kéjes önmagára nézést, saját egyéniségének édes kóstolását mutatják. Az orr kissé sasos. Ez az orr s a barna ravaszul praktikus szemek halvány zsidóságot jellegeznek az arcra. Az arc borotvált, a száj széles. Ezen a széles szájon és az orr tövétől a száj széléig futó vonalakon a rétor örök ünnepélyessége, a szép metaforák és hasonlatok beágyazott édessége sejtődnek. A test középtermetű, sovánkás. A fej azzal az igyekezettel űl ezen a testen, hogy lehetőleg azt a hatást keltse: a gondolat, a lélek agyonnyomja, megemészti a földi hüvelyt. Úgy űlt az asztalnál, mintha valamelyik heti képeslap cimlapja volna: „a gondolkodó főpap” aláírással.

Ott állt Baczó Mózes a nagytiszteletű úr előtt. Szive átnagyobbodott a debreceni templom nagyharangjává és tűzvészre harangozott. A nagytiszteletű úr nem hallotta ezt a harangszót. Arcán sima jólesés volt, mely ezt mondta: - Milyen szép, milyen mélyen gondolkodó nagy egyházi férfi lehetek én most ennek a fiatalembernek a szemében.

Végre a nagytiszteletű úr kinézett elrévüléséből. A fiatalember összerezzent és belesápadt. Mosolygás folyt a főpap széles szájára. A sápadt embertükörben a saját nagyságát látta. De szemei a szemüveg mögött rosszak és kutatók voltak.

- Ön Baczó Mózes, nemde? Foglaljon helyet.

- Baczó Mózes vagyok, - nyeldeste a költő és besorvadt egy bőrkarosszék sötétségébe.

- A Mózes nomen jó omen, csak találjon rá ön is a maga csipkebokrára. Erdélyben, Kalotaszegen sok Baczó nevű kálvinista pap volt.

- A mi családunkból való volt mind. Huszonkét Baczó volt kálvinista pap.

- Olvasta az Erdélyi kálvinizmus élete című munkámat? Azt hiszem, sikerült képét adtam benne az erdélyi kálvinista parókiának. Itt én is megemlítek egy Baczót. Ebben a munkámban mondtam azt, hogy az erdélyi kálvinista egyház Krisztus élő teste volt a századok keresztjén.

- Olvastam, - lehelte Mózes. De már bibor volt és szerette volna leköpni önmagát. Soha még hírét sem hallotta a könyvnek.

A nagytiszteletű úr szemei melegebbek lettek. Alig rejtett mohósággal kérdezte:

- Emlékszik arra a részre, ahol a Detonátát Erdély megfagyott zengő szivének nevezem?

Mózesnek a nyelve alá dagadt a szive. - Igen, nagyon szép, - dadogta.

A főpap jóakaró hangon mondta: - Verskötetét olvastam. Szereti Petőfi Sándort?

- Gyermekkoromban tudtam minden versét könyvnélkül. Szegény édesanyám egy nagyképes Petőfiben tanított olvasni.

Az utolsó szavak akaratlanul meleg bugyogással jöttek. Mintha édesanyja jó íze csordulna lelkéből az ajakára. A nagytiszteletű úr kegyesen bólintott:

- Olvassa, fiam, olvassa nagyon sokat Petőfit. Ő az igazi költő, ő az ideál. Ő megvéd a mostani beteg irányzatoktól. Benne az élő Krisztus beszél. Ismeri azt a beszédem, melyet a Kisfaludy-társaságban róla tartottam?

- Még nem tudtam hozzájutni, - könyörgött a fiatalember.

A főpap homloka elborult. Szemei sajátosan: száj-szerűen nyeltek egyet és elsötétedtek. Szája ridegen visszautasító volt:

- Elég kár, elég kár. A mai ifjuság azt hiszi, hogy elég önmagából felépítenie életét. Nem igyekszik gyökereket bocsátani a lélek tápláló forrásaiba. Nem kellenek neki sem Krisztus, sem a próféták. Pedig ebben a beszédben, gondolom, elég találóan mutattam meg, hogy Petőfi múzsája egyszerű és természetes és hogy mindig azt írta, amit gondolt és érzett. Az a megállapításom, hogy Petőfi az Alföld lelke, valószinüleg meg fog maradni.

Szemei meghólyagosodtak és visszanéztek önmagára. Sunyin mosolygott:

- Én nem tudom, de sokan mondják, hogy a Habina püspök beszéde Petőfiről csak gyenge visszhangja volt az enyimnek. Hiában: mi eretnekek is tudunk valamit. Bennünk is az élő Krisztus lakik.

Baczó Mózesre hirtelen nagy álmosság jött. Kétségbeesve kapaszkodott elhomályosuló tudatába. Össze kellett harapnia ajkait, hogy a feltoluló ásításokat visszaszorítsa. Már nem félt, nem aggódott. Nem bánta, történjék akármi, csak mehessen innen. Csak elszabadulhasson valahová, ahol egy nagyot ordíthat, vagy lefekhetik és alhatik mindent elborító vastag álommal. Ez az álmosság elmosta minden lehető szavát. Némán, elhomályosult szemekkel tátogott a főpapra.

A nagytiszteletű úr türelmetlenné lett. Kikereste az írások közül Mózes verseit, átnyujtotta neki:

- Itt vannak a versei, barátom, visszaadom őket. Ezek bizony még egy fiatalembernek dekadens tévedései. A Petőfi-Arany hagyományokon kivül nincs magyar költészet.

Baczó átvette a verseket. Alvajáró mozdulatokkal ment az ajtó felé. A főpap, aki népszerűségét a legapróbb részletekig féltette, mégis hozzátette:

- Természetes, nem mondom, hogy nincs tehetsége. Ha visszatér a nagyok nyomdokaihoz, még egy Pósa Lajos is lehet.

Az ajtótól aztán megint visszahívta a fiatalembert:

- Nézze, csak most látom, hogy véletlenül van még egy példányom a Petőfiről tartott beszédemből. Ez az utolsó példány és én magának adom. Olvassa és olvastassa fiatal barátaival. Járjanak el a Kisfaludy- és Petőfi-társaság üléseire. Keresni kell az igazságot, az utat, az életet. Krisztus tartsa meg.

Amint az ucca élete s a külső levegő rádörzsölődtek, olyan nagy súlyosság zuhant le a fiatalemberről, hogy álmossága egyszerre elmult. Sajátos visszahatással valami konokerős elszántságot érzett. Most már azértis végigjárja az utolsó lépésig a nehéz utat, kicsikarja a végzettől a döntő elhatározást. A Sursum Corda palotája, ahová a püspök megidézte, a Markó-uccában volt és ő ezt a nagy távolságot egy negyed óra alatt rohanta meg. A Markó-ucca elején, közel a palotához, éles hang szúrt belé:

- Térjen vissza! Az istenért, térjen vissza!

Horváth Julia sajgott vele szemben, fehér izzásban a dűhtől:

- Tudom, hogy itt akar próbálkozni, - visította. - Akkor akár főbe is lőheti magát. Ezeknek középkor, ezeknek hunyorgató szentek kellenek. Csak a zsidóknak van érzékük a művészethez, csak ők jelentenek kulturát Magyarországon. Megyek a Világhoz, ott tárt karokkal fognak fogadni. Aztán beszéljen még nekem valaki kereszténységről, mert szembeköpöm. Bizonyisten szembeköpöm.

Ezzel az igérettel aztán bele fúrta magát a tulsó kiterjedésbe. Mózes látta szemeiben a nagy zsidó lap szerkesztőségét, amint tárt karokkal fogadják Juliát. Diákos, huncut kacagás buggyant ki belőle. A járókelők különös szemmel bámultak rá. - Ni, ez él és örvend! - volt egy sápadt csodálkozás a szemekben.

A kacagás felhozta az élet ízét a nagy gyermek szájába és tövén ez a mondat fakadt:

- Hogy fog szegény édesanyám örvendeni, ha megjelennek a verseim.

Mert a megkinzott gyermek most mégis egy nagy bizonyosságot termelt ki magából. Szinte örvendett az előbbi vereségének, mert az anyatérden rácirógatott morál ezt érdemül sugta neki a most rászakadó boldogságra. Amikor befordult a palota kapujába, egy cseléd futott vele szembe és neki ütődött. A cseléd fiatal volt: nagyot kacagott, tovább illant. A fiatalember úgy érezte, mintha friss lombbal érintették volna az arcát. Lelke egyik távolabbi kanyarodójánál egy régi ismert ének szállt fel, de a szavait nem tudta volna hozzámondani. Sajátságosan: a kolozsvári kolégyom nagyudvarát látta s érezte a fű nappörkölt szagát. - Olyan jó leszek, hogy megérdemeljem az élet jóságát, - szólt benne egy régi gyermek.

A Keresztény Ujság szerkesztőségének nagy társalkodójában, mert ez volt egyszersmind az igazgatóság előszobája is, már sokan voltak. Amint Mózes belépett, rögtön az a sajátságos vakérzése volt, hogy valakit megbántott. Mintha valami fájós lábra lépett volna. És már látta az arcot is. A terem tulsó felében egy diványról egy halvány, erősen hátrafésült haju szőke fiatalember szökött fel. Szemei gyűlöletre íjedtek, szája a harapás védelmére nyilt. De már minden visszasimult s a szláv cseléd édeskés mosolygásával ment Baczó elé:

- Alászolgája, kolléga úr. Micsoda csoda hozza hozzánk?

A hozzánk szót erősen, gúnyosan megnyomta. Egy hang felelt Baczó Mózesből:

- Nem tudom, a püspök úr hivatott.

Ő maga is idegennek hallotta ezt a hangot és csodálkozott, hogy a saját száján jött ki. Miért mondta ezt, miért hazudott? - nem tudta. A Roznyák arca majdnem csikorgott a felvonagló beteg dűhtől. Hát ezt hívja a püspök! Ezt, aki eretnek, aki magyar, aki senki kutyája. És neki,

a szláv testvérnek, a katolikus költőnek, aki naponta három istenes verset ír, a Krisztushoz és Máriához címzetteket nem számítva, neki egy hétig kellett kérnie a fogadtatást. Hegyes, súnyi bicskát szúrt ki a lelke zsebéből:

- Nincs valami belső baja a kedves kolléga úrnak? Olyan különösen halvány az arca.

Mózesnek fájt ez a csúf mondat, fájt ez a harapósra rángó arc, mert az ember rosszaságát karmolta ölelni született életére. Feleletet keresett, mellyel elhárítsa magától ezt a hideg nyálkásságot. Valaki a vállára tette kezét:

- Szervusz, székely testvérem, jó napot, Roznyák úr! Olvasták a tegnapi beszédemet? Jól alányaltam a miniszterelnöknek.

A szemüveg két nagy kerek táblája mögül két apró barna szem hízelgett a két fiatalember felé. Mert ez a két szem ős szoktatással mindenkinek ezt mondta: - Jaj, de kiváló, jaj de tehetséges Ön, csókolom a kezét-lábát, olyan rajongó híve vagyok. Ugye, nem haragszik rám, ugye, pártfogolni fog? - A jóétvágyas piros arc, a fekete bajusszal és elégedett mosolygással prémezett száj pedig így ajánlkoztak: - Lássa, nagyságos, méltóságos, kegyelmes úr, azért én sem vagyok kutya. De tőlem nem kell félni, én mindenre kapható vagyok, csak nem kell megfeledkezni rólam. - A magát jobbra-balra riszáló kövérkés test s a bizalmas, fényeske, kényeske pocakocska ezt dorombolták: - Lám, milyen tisztes tokácskám, milyen kedélyes megbizható pocakom van. Engem nem kell nagyon komolyan venni, ha néha fenegyerekeskedem. Az ilyen pocak nem veszélyes. Csak meg kell nyugtatni, meg kell nyugtatni.

Szász Lénárt képviselő ha nem volt a parlamentben, valakinek az előszobájában volt. Fő foglalkozása az volt: hogy székely. A többi: a rajongó irredenta költő, a mély áhitatu keresztény lirikus, az elvhű politikus stb. csak mint mellék jövedelmi források szerepeltek benne. Csodálatos tömegesen és terjedelmesen tudott székely lenni. Ha Párizsban egy erdélyi származásu ember virslis boltot nyitott, már nyújtotta feléje a postás a Lénárt úr rajongó, esetleg verses névjegyét. Ha egy háromszéki hivatalnokot reggel kilenc órakor kineveztek miniszteri tanácsosnak: kilenc óra egy perckor már Lénárt úr rázta a kezét szétáradó testvéri gratulációval. Bármilyen alkalommal bárhol jött össze két székely ember egy ünnepélyes falatra, egy meghitt kortyra: Lénárt úr már ott volt tósztozó, lelkesedő, szolidáris harmadiknak. Lénárt úr kifogyhatatlanul szolidáris volt. Erdély elvesztése az élet egyetlen nagy kvinternója volt számára. Most már a tipikus, a lelkes, a humoros, a lófő székely mellett fájdalmas székely is lehetett. Ha potyajegyet kért egy vicinálisvonathoz, ha lealkudta a borbélynál a havi előfizetés árát, ha pásztorórát kért a házigazdája szobalányától: azt most a megszállott, sárbatiport székely számára tette. Irredenta verseinek roppant tömegével pedig a szellemi termelés súlypontját határozottan Magyarország felé billentette. Megválasztását is székelységének köszönhette. Mikor már nem győzte elvekkel, ott a szónoki széken rogyásig táncolta a székely csűrdöngölőt. Ezzel aztán olyan kacagásba árasztotta a szavazókat, hogy az behengergette a képviselőségbe. Itt azonban mintha szerencséje egy kissé elhidegült volna tőle. Egy lármás ellenzéki csoporthoz csatlakozott, mert így gondolkozott: - Ha rögtön a kormánypártba lépek, senkinek sem lesz érdeke, hogy megvásároljon, így pedig majd csak bedugja valamivel a kormány a számat. El is kezdett éktelenül ordítani s a kormányt hol hazaárulónak, hol a kereszténység megrontójának, hol zsidóbérencnek leplezte le. De hízelgésre, szolgáljra, apportera beidegzett jó kutyus természete nem bírta sokáig ezt a nagy fene haragot. Ezért: ha délelőtt nagy beszédet mennydörgött a kormány ellen, délután már ott volt a miniszterelnök, a miniszterek, az államtitkárok és más hatalmasságok előszobáiban és megsugta nekik, hogy nem kell nagyon komolyan venni a dolgot: ő hazafias székely, akivel lehet beszélni. De az idő kegyetlenül telt és senki sem próbálta meg Lénárttal ezt a lehetőséget. Most már majdnem sírva cipelte az elvhűséget, mely a kutyának sem kellett.

Roznyák Gáspár, aki tegnap egy névtelen cikkben leszamarazta Lénártot, mély meghajlással mondta:

- A képviselő úr beszéde valóságos élmény volt számomra. Éppen fel akartam hívni rá a kegyelmes püspök úr figyelmét.

A Lénárt szemeiből, sajátságos szétsziporkázással, mint csillagok a tüsszentő görögtűzgyufából, egy csomó apró mosolygás villózott elő. Ezeket aztán szemüvegének nagy kerek ablakai szétvetítették az arcára, a pocakjára. A szája félig megnyilt mint a kutyának, ha jólesőn dörzsölődik. Mintha beitta volna mosolygása egy részét. Lihegésszerű kacagással mondta:

- Akar Roznyák úr potyajegyet a Lukács fürdőbe? Az igazgató székely testvérem, komám, csak egy szavamba kerül.

Már ki is vett egy névjegyet s egy vastagon csorduló töltöttpennával már kente is rá a pártfogását.

Valaki köhintett mögöttük. Nehéz, rothadt lehellet hőköltette az orrukat. A bor, sör, pálinka szaga együtt rontott benne valami erős kolbász illatával. Kassai Molnár Pista, aki eddig egy szegletben szundikált, most oda lődörgött hozzájuk. Fekete üstöke egész a balszeméig úszta meg homloka halványságát. Arcán, szemeiben végtelen megvetés nehezedett. A nadrágon át is látszott, hogy a zsebeibe dugott kezek most öklök. Ugy állott ottan, mintha döntő bokszolásra hivná fel a világot. Az illendőséges teremben minden szem ráijedt, amikor kicsattant támadó hangja:

- Hát te mit keresel itt, Mózes? Te becsületes ember vagy.

Szász Lénárt már ismerte a Molnár Pista őszinteségi teljesítményeit. Ijedt-gyorsan a Roznyák markába nyomta a félig megírt névjegyet. A következő pillanatban már a terem legtávolabbi zugában gratulált egy rettenetesen süket úrnak, aki már volt megyei hivatalnok, képviselőjelölt, forradalmi megyefőnök, ellenforradalmi kormánybiztos s most mindenből kisüketülve, belekönyökölt az irodalomba. Lénárt ravasz székely machiavellizmussal azért választotta éppen ezt a süket embert, hogy minden feltünés nélkül kiabálhasson és így a saját hangjától ne hallja azt, amit Molnár fog mondani. Roznyák, aki még ebben a rothadásban sem tudta megbocsátani a tehetséget, beledöfött a szerencsétlenbe, hogy valami botrányos lármára dühítse:

- Ah, hát a híres Kassai Molnár Pista is előszobázik, egy katolikus püspöknél!

Molnár Pista elhomályosuló szemmel nézett szét. A mámor egy újabb hulláma csuklott fel benne. Mintha újból széket keresne, hogy leűljön és aludjék. De aztán megrázta a fejét s kezének egy széles kanyargásával a tulsó oldalra simította haját. Közelebb lépett Baczóhoz. Most már halkabban mondta:

- Hát téged, szegény Mózes, mi hozott ide?

Mózes elpirult. Ennek a rég sárba gurult, hulló végzetű fiatal költőnek nem tudta megismételni az előbbi hazugságot. Roznyák arra magyarázta a fiatalember habozását, hogy szégyenli itt a Molnár ismeretségét. Megpróbálta Baczóra uszítani a tántorgó lelket:

- Amint látod, a kolléga úr nem nagyon örvend a barátságodnak.

- Menj, nimolista, mert leköplek. És tudd meg, hogy én nem kunyorogni jöttem a püspöködhöz. Azért jöttem, hogy megmondjam, hogy marha. Marha, mint te, csak díszkötéses marha.

- Pista, Pista, - kérlelte Baczó.

Molnár széles fejedelmi mozdulatot kanyarított a levegőbe, mintha a palástját igazítaná meg:

- Ne félj, öcsém, ha engem látsz. De megmondom, becsületemre megmondom. Legfennebb kirugnak. De megmondom. Engem úgyis mindennap kirugnak valahonnan. Hol korcsmából, hol bordélyból, hol püspöktől. Egész Magyarországon egyedül Kassai Molnár Pista meri neki megmondani, hogy díszkötéses marha. Ha nem ad kétszázezer korona előleget a leendő kötetemre, megmondom.

Erre a leendő kötetre három év óta már Budapest minden pontján vett fel valami előlegecskét. De a könyvnek még csak a címe volt meg: A napívók. Sokszor, mikor a szörnyű éjszakák tükrében meglátta arcát s gőggel próbálta elverni az anyjától kapott zokogást: királyi daccal nevezte magát a Napívók szerzőjének. Baczó mondott egy-két csitító szót. De ezt már nem hallotta. Visszadüllöngött egy székre, leűlt s lehullatta fejét a térdeire. Két szomszédja íjedten űlt el mellőle.

Baczó csak most nézett szét a teremben. Oh, hogy ismerte, hogy fájta, hogy undorodta ezeket az alakokat. Szabályos romántikával fésült, elegáns öltözetű, kokottosan fínom mozdulatu jó családbeli ifjak, akik a vagyon és a dicsőség útját először az irodalomban keresik, mert azt hiszik, hogy ez is olyan úri tétlenség, mint a minisztériumi alkalmazás, de dicsőségesebb. Akik elkergethetlenül bekilincselnek minden névhez jutott íróhoz, a tisztelet elképedésével arcukon s firkálásaikkal a hónuk alatt. Akik egy nehány rajongó mondat hódolata után kijelentik a „Mesternek” vagy a „mélyen tisztelt kedves bátyámnak”, hogy azért hozták munkájukat éppen hozzá birálatra, mert csak őt tartják Magyarország egyetlen élő nagyságának. És akik, ha nem kapják meg a reklámhoz szükséges szavakat, apró fogaikkal a legkegyetlenebbül rágdossák a géniusz szomorú hőseinek becsületét és becsülését. - Öregedő tanárok vagy közhivatalnokok, kikben a hajdani önképzőkör örök megszállottság lett s az erotikus mánia rögzöttségével hajszolja őket a nyomdafesték felé. És ha egy elbeszélést, egy versikét meg tudnak jelentetni valahol, nagy gerjedésükben képesek új elitéltet csókolni roskadt nőstényeikbe. Ezek a végzettől elhívott gyűlölői minden tehetségnek. - Széttört idegű beteg emberek, akik a front vagy idegen fogság hosszú tétlenségeiben, a visszafojtott csók zsúfolt vérével s az eltépett család felkisérő emlékei közt rímet, szavakat, metaforákat pattanásoztak s nem tudtak többé visszagyógyulni az életadó munkába, az erős csókba, a megváltó családba. Mert amint az ország széthúllt s az örvös napok földet, kenyeret, holnapot kimartak a szerencsétlen faj kezéből: mindenki íróvá betegedett. Az irodalom volt a roppant kór-terem, ahol a vérbajos idők minden viziója feltorzult, minden bomlott arca megmutatta magát. Baczó Mózes egyetlen remegő mondatba fázott: - Oh, hátha én is csak ilyen vagyok, de nem látom magamat!

Dél elmult, mikor rá került a sor. Nagyon bágyadt volt s az éhség émelygését érezte. Egyszer csak hallotta: - Dícsértessék az úr Jézus Krisztus. - A püspök fogadta így az ő köszönését. Szemben állt az ország legnépszerübb egyházi szónokával.

A legsúlyosabb az volt szegény fiura, hogy nem ülhetett le. Nem: mert maga a püspök is állt egy magas íróállvány előtt. A főpap jobb keze az írás megszokott mozdulatában nyult az állványra. Ez jólállott neki: majdnem portrait-szerűvé tette alakját. Ez az alak szép volt: még hatvanöt év rétege alatt is egyenes s az élet feszítő erejét mutatta. A kimagasló testet szép nagy fej koronázta: a széles homlok gondolkodásával, a félsasorr férfias határozottságával, a széles száj néma pátoszával. De ebből az első látásra klasszikus arcból: a szemek gyanakvó kutatásában, a száj és orr közt szétredőző mosolygás bújt ravaszságában elő-elő kukkant a fortélyos, ügyes, praktikus tót, aki makacs kitartással épített magának pályát, népszerűséget, hírnevet. Egyszerű, majdnem kopott reverenda volt rajta, mozdulatai is egyszerűek voltak. De ebben az egyszerűségben volt valami akartság és öncsodálat. Mintha az eldugottabb énje minden percben kicsodálkozna: - milyen nagy ember és mégis milyen egyszerű és természetes vagyok.

Szemei egy pillanat alatt átkutatták az előtte álló fiatalember lelki zsebeit. Összehúzott homlokkal, hűvös hangon kérdezte:

- Ugye, fiatal barátom, önt nem az anyagi haszon reménye kergette hozzánk? Mi szegények vagyunk s csak Krisztus szerelme tartja bennünk a lelket.

Mózesnek a lábujjaiból is az arcába tolult a vére: még szőke fürtjei is rózsaszín sugárzást kaptak. Ijedt büszkeséggel rázta meg fejét:

- Ugyan, törődöm is én a pénzzel!

A püspök ajakára halvány mosolygás serkedt erre az inkább diákos mint kegyelmes úr elé való kifakadásra. Az arca egyszerre megnyilt és nagy kedvesség jött ki rajta. A nagy primadonnák kedvessége, mely tudja, hogy nem lehet neki ellenállni.

- Nagyon örvendek, hogy hozzánk jött. Ez a legjobb bizonyítvány ideálizmusa mellett. Bár minden fiatalember az első lépésnél rászánná magát. De úgy látszik, hogy az az isteni akarat, hogy előbb tévelyegjünk. Szent Ágoston is tévelygett. Én is tévelyegtem.

Nagyon egyszerűen, majdnem alázatosan mondta az utolsó mondatot. De valahogy mégis úgy, hogy a Baczó Mózes remegésében így folytatódott:

- Mit akarsz, te kis giliszta? Látod, én, a nagy Habina püspök, én is csak ember vagyok.

Egy percig szünetet tartott, mintegy időt adva Baczónak, hogy megfussa e mondat távlatát. Aztán folytatta:

- Különben elismerem, a kezdő íróra sok veszély leselkedik. Az utóbbi évtizedben a világirodalom legnépszerűbb bálványai mind a démon megszállottjai voltak. Az ördög szebben öltözködik és jobban tetszik a szemnek, mint a Krisztus. Baudelaire-nek a Fleurs du mal-ja, Flaubertnek a Saint Antoineja, a Zola regényei, Richepin Chansons des gueux-je, Wilde Dorian Gray-je mind különböző dialektusai a kárhozatnak.

Megint megállott. Széles szempillája alúl leste a hatást. Látod, koszos kis eretnek poéta, én, a katolikus főpap, még ezeket is ismerem.

A fiatalemberre ráhullottak ezek a nevek. Mennyi szárnylendülést, a szépség mennyi vigasztalását jelentették ezek neki. Már nem látta a püspököt. Helyette a Dorottya-ucca egyik nagy butorkereskedésének fényes kirakatát látta, ahol egy amerikai könyvszekrény is ki volt állítva. A könyvszekrény polcain, hogy valóságosabban hasson a szemre, mesterséges, ál-könyvek voltak. Könyvek kemény papirosból, melyeknek csak a háta volt meg, de könyv nem volt mögöttük. Az üres hátakon aranyos betükkel írók és munkák neve szédelgett. És sajátosan: most kezdte érzékelni a szegény Molnár Pista többszörösen megismételt díszkötéses jelzőjét. Nem tudta miért: de ez a szép darab, szép fejű és szép szavu ember azoknak a dúsan aranyozott díszkötésű könyveknek a hatását tette, melyek ott hüvöslenek a fogorvos váróterme asztalán. Ha kinyitod őket: valamely nagy cég vagy fürdő reklámját találod bennük. És gyermekes azértissel látta foszlós tábláju, ujjhegyes lapu legrégibb gyermekkori könyvét: a Regélő Gólyát. Úgy jött ebből a melegség, mint megölelt édesanyjából. - De jó volna egy kis csokoládés rizskása, - ugrott lelkébe egy rövidnadrágos mondat.

A főpap, aki egyáltalán nem volt kiváncsi ennek az emberkének hangjára és véleményére, tovább hallgatta önmagát:

- Ugy hiszem, első verseit ön is inkább kritikai útbaigazításért küldte hozzánk s önmaga fogja a legigazságosabbnak találni, hogy ezeket még nem visszük a közönség elé. Ez igen szép és ritka tulajdonság egy fiatalemberben. Versein még nagyon érzik annak a szegény rothadt, pogány Adynak a hatása. Ebben a szerencsétlen alkoholistában beszélte ki magát legteljesebben magyarul az ördög. Lássa, nem véletlen ám, hogy ezt az embert a magyar kálvinizmus

termelte ki magából. Tagadásból nem lehet élni. Ahol nincs pozitiv krisztusi tartalom, ott nincs morál, nincs termés, nincs élet. Ön tudja, hisz közismert dolog, hogy én, a katolikus főpap milyen megértéssel vagyok az Egyház kivül didergő fiai iránt. Mert dideregnek, mert Krisztuson kivül nincs melegség. Nem mondom, vannak bölcs kálvinisták, akik belátják ezt és keresik a gyógyítást. Csak az egyetlen, az igazi gyógyítást nem akarják megtalálni. Lássa, én igen becsülöm az önök Nyerges Sámueljét. Minden során, és amint mondják, egyházi beszédein is látszik, hogy szorgalmasan tanulmányozza műveimet. Metaforáim, hasonlataim semmit sem vesztenek frissességükből nála. Ostobaság ezt plágiumnak nevezni! És szerénytelen volnék, ha ezt a magam hatásának ítélném. A műveimben lévő katólikum fogja meg akaratlanul a Nyerges úr lelkét.

Baczó Mózes halálos sápadt volt. Apró kínos nyelések futottak le a torkán. Egyszerre az az őrült félelme támadt, hogy nemsokára szédülni fog és felbukik. Szemei fuldokló erővel kapaszkodtak a püspök arcába. Azt, hogy az utolsó reménye is elveszett, nem érezte. Talán tudatába sem jutott. - Öt lyukra füződik a püspök cipője, öt lyukra füződik a püspök cipője, - ismételgette magában.

A püspök mosolygott és könnyedén a levegőbe hárintott:

- De hagyjuk ezt, ne beszéljünk magunkról. Ami jó van bennünk, az Krisztustól jön, ami gyenge, az a miénk. Az istenit az emberi alkotásban már a modern filozófia is kezdi elismerni. Bergson intuiciója voltaképen a bennünk megnyilvánuló isteni megmutatás. A modern pragmatizmus pedig nem zárja ki a vallásos megismerést az emberi lélek forrásai közül. Jaj, igaz, mondja csak, igaz hogy a Nyerges főprédikátor úr világi előadásait ülve szokta tartani?

- Igaz, - hullott ki Baczóból. És bolond kedve támadt, hogy öklével belevágjon a püspök tintatartójába.

- Ez hiba, határozottan hiba és igen csökkenti a szónoki hatást. Az álló emberi test a maga mozduló erejével növeli az élő szó dinamikáját. Én sohasem ülök le. Ezzel tartozom a közönségemnek. Lehet ugyan, hogy én nem értek a szónoklathoz.

Félig lehúnyta szemét, mosolygott és kéjesen hátra nyújtózott. Hallotta a tapsok lázas zaját s testén érezte a nők rátapadó forró szemét, akiket még most, hatvanötéves korában is hisztérikus rohamokba tudott felejtkeztetni a szónoklatával.

- Ma nem ebédelek, ma nem eszem semmit, - nyögte magában Baczó és sajátságos kénes ízt érzett a szájában.

A püspök kegyes tréfával ütött a fiatalember vállára:

- Sursum corda, fiatal barátom! Krisztus most is hí mindnyájunkat, csak meg kell hallani a hangját a modern Bábel zsivajában. A modern Múzsa elzüllött, csak az ágyék körül tud tapogatni: vigyük vissza az ideálizmus fehér mezőire. Dobja tűzbe az Adyját s ha magyar poétát akar olvasni, olvassa Hlatky Edét, Krepuska Özsébet és a fiatal Roznyák Gáspárt. Minden munkánk kiáltsa, mint a megbántott Pál apostol: civis christianus sum. Különben...

A fiatalember száján csukló hörgések jöttek ki. Egész arca görcsbe rángott, szeme fehérje kifordult. Az ajtó felé tántorgott, de már nem volt ereje rátalálni. Oda támasztotta fejét a falnak s irtózatos öklendezéssel hányni kezdett. Ma reggelizni is elfelejtett s a sok izgalom felkavarta anélkül is érzékeny szervezetét. A püspök óriási felháborodással kiáltott rá:

- Mit csinál, szerencsétlen! Hogy jöhetett ilyen állapotban ide?

Amint látta, hogy Baczó nem hallja, felrántotta az ajtót és türelmetlenül kikiáltott:

- Vigyék, kérem, el innen ezt az embert!

Egyszerre ötön-hatan ugrottak engedelmeskedni. A szörnyülködés egy pillanat alatt általános lett. Amint kihozták, bevezették egy szerkesztőségi szobába s a mosdó mellé állították. Akkor rögtön ott is hagyták. Nem akarták annak a látszatnak a felelősségét, mintha baráti segítséget nyújtanának egy olyannak, aki ő-ekszellenciája jelenlétében lett rosszul. Baczó már visszakapta tudatát, de még nem nyitotta fel szemeit. Úgy lehunyt szemekkel rátapogatott a vízvezetéki csapra, megeresztette s a víz alá tartotta kilázasodott homlokát. Most már felnyilt lelke két fájdalmas sebe, a két nagy szem is. Száját kimosta s két nagy pohár vizet mohón lenyelt. Aztán kitántorgott. Amint a szerkesztőségi szobákon átment, senki sem vette észre a köszöntését.

Leérkezett a kapuba. Végtelenül gyengének, hiábavalónak, megvertnek érezte magát. Szeretett volna lefeküdni a küszöbre, elaludni. Aztán nagy vágya támadt, hogy valaki sírva nézzen rá. De már künn volt Budapest aszfaltján s az idegen járókelők, saját sírjuk utját futva, nem látták az ő fájdalmát.

3.

Annuska tréfás duzzogással felkelt s vagy húsz lépésnyire űlt le a társaságtól. Ott aztán hátra feküdt a homoktól gyéren kiserkedő fűre, kitárta karjait s úgy tartotta magát oda a napnak mint egy mohó vőlegénynek. Hallgatott.

Az öreg Sisák térdei közt szorította a félig ürült üveget. Jobb kezében a telt poharat tartotta. Kerek, kopasz-fényes feje egyetlen gömbölyű kacagás volt a napban. Kabátja, mellénye mellette hevert a földön, megnyilt ingéből kifolyt kövér teste a napra. Cipői, harisnyái is levetve gőzölögtek. Úgy űlt, hogy lábainak csak a sarka érte a földet, a talpak, mint a kaktusz bütykös kezei, a nap felé fordultak. Odanyujtotta poharát a társaságnak s kövérkés, boldog hangon recsegte:

- Éljen az általános titkos választói jog!

A társaság odakoccintotta poharát s vidáman éljenzett. Csak Králik, a gépész, lökte mogorván magába a bort. Maró sötét délszláv szemeivel, sovány beteg-fehér arcával ő ebben a napban is sötét tudott maradni. Rózsi odakiáltott Annuskának:

- Hé, Annuska, gyere inni.

Az nem felelt. Sisákné anyáskodó hízelgéssel kotyogta:

- Miért nem jön inni, lelkem? Miért bújdosott el tőlünk?

Annuska vontatott, tréfásan bús hangon felelt:

- Féltem, hogy megecetesedem Králik mellett. A nap melegebben udvarol mint ő.

- Na, Králik, te megkaptad, szép gavallér vagy! - kacagott az öreg Sisák és az egész társaság ingerkedve vihogott utána. Sisák újra töltött: - Erre iszunk egyet.

A másik két leány tényleg jobban járt gavallér dolgában. Juliska mellett a szép beszédű, elegánsan öltözött Róbert pincér feküdt, Rózsi pedig a Sisákék segédjével, Osváthtal volt a legszorosabb szomszédságban. Ezeknek volt testük is, lelkük is a nő számára. Most, hogy a nap sütötte őket, fiatalnak, boldognak, hódítónak érezték magukat, amint azt a moziban és szinházban látták. De Králikot még az Annus szélesen ömlő élete sem tudta átcsalni a forradalmából a szerelmi líra terére. Most sem felelt semmit. Kibontotta az újságját és savanyu arccal olvasni kezdett.

Az öreg Sisák újból felvette a hármónikát. Kövér testével belerezegve a nótába, marcangolta:

- Egy rongy van, egy rongy van a szivem helyén.

A jóhangu Osváth s a két lány érzelmesre halkult hangon daloltak. Sisák néni a blúza kigombolásával volt elfoglalva, de rezgő tokája szejzmografálta, hogy mindjárt offenzívát indít a hangzó művészetek ellen. Róbert, a pincér, egészen irodalmi szemmel merengett a levegőbe. Sisákné elvégezte a kigombolkozást, arca már meghatottá ünnepélyesedett, alsó állkapcáját már előre nyujtotta a nóta síneire. Akkor egyszerre felkiáltott:

- Ni te, az mindjárt belepottyan a vízbe.

És kövér ujját bedöfte a levegőbe a folyó felé. Mindenki odanézett. Nem messze tőlük, ahol már meglehetősen felmagasult a part a Duna fölé, egy fiatalember állott. Különös, merev állással dűlt a víz fölé. Sisák elszakította a nótát:

- Mi a fenét bámul olyan nagyon?

- Az angyalát látja, - kacagott Rózsi.

- Bele fog esni a vízbe a szerencsétlen, - sajnálkozott Osváth, aki végzetesen jónak született s minden szóban adott valakinek egy darabot a szivéből.

- Azért sem fog bele esni, - kötekedett Rózsi.

Osváth nem ellenkezett, sohasem ellenkezett. De Juliska felvette a harcot:

- Azértis bele fog esni.

- Nem fog.

- De bele.

- Fogadjunk, hogy nem esik.

- Fogadjunk, hogy beesik.

- Mibe?

- Ha beesik, te nekem adod a szürke ridikülödet, ha nem, én neked adom az ibolyás tükröt. Vágja el, Sisák néni.

A lányok kezet fogtak. Sisákné kurta kövér mancsával elvágta a fogadást. Erre Annus is felűlt, odanézett:

- Milyen szép szőke haja van. Egészen fiatal, kár volna érte, - mondta.

Sisáknéból új ötlet csirázott:

- Hívja ide, lelkem, hogy magának is legyen valaki. Az bizonyosan nem fog maga mellett újságot olvasni, mint Ambrus.

A fiatal nő két karját hátra támasztotta a fűre, mellét elő feszítette. Éneklő hangon kiáltott a fiatalember felé:

- Fiatal úr, hány óra van?

Az nem mozdult, szemei errefelé sem rebbentek. Tovább bámult a vízbe. A nő új, huncutabb kanyargással énekelte:

- Fiatal úr, legyen olyan szives, mondja meg, hány óra van.

Semmi hatás. Mintha egy hullát állítottak volna a partra. Annus felugrott:

- Majd megmutatom, hogy rám fogsz nézni!

Felfogta ővig szoknyáját, a felsőt és az alsót is és mert bugyogó nem volt rajta, félig meztelen testtel futott a fiatalember felé. Ahogy fehér combjait egymás elé rakta, fényes villózások rezzentek szét a levegőbe. De amikor már egészen közel ért és látta, hogy a fiatalember mégsem moccan, eleresztette ruháját. Valami megokolatlan íjedéssel lassan, óvatosan lépett melléje.

Baczó összerezzent s ha a nő meg nem fogja, beesik a vízbe. Szürkére holt szemeire visszamerült élő kék szeme:

- Mégsem lehet,... - esett ki az ajkai közűl.

- Mi nem lehet? - kacagott a nő. De a másik pillanatban már ez a szenvedő fiatal arc felkisértette benne az eltemetett anyát. Kissé érdes hangja meglágyult:

- Beteg a fiatal úr?

- Nem, nem, csak nagyon szomjas vagyok, - hebegte Mózes, akinek képzelnie sem volt: hol van és hogy jutott ide.

- Jőjjön közénk, mi szivesen látjuk. - És azután hozzátette halkított kacérsággal:

- Nekem úgy sincsen párom.

Mózes csak most nézett rá a nőre. Aztán a társaságot fürkészte végig. Rögtön tudta, kivel van dolga. De azért ennek a hullott nőnek is meleg emlőkkel volt anyás a melle. Hosszú sötét haja volt s a szemeiben levő belső szemek szelidek és gyermek-dédelgetők voltak. És ő már nem tudott tovább egyedül lenni. Mint az eltévedt gyermek, akit egy jó néni visszavisz az elvesztett útra, panaszos-hálás gyermekszemmel nézett a nőre.

Ez a fiatalember egyetlen szemrándulásán észrevette, hogy az már tisztában van vele. Egészen bizalmas lett:

- Gyere, húsom, ma nagy blaumontágot tartunk. Mulass velünk, nem kell fizetni semmit. Ma mi vagyunk az urak. Tudom, hogy nem vet fel a pénz.

És már átkarolta a fiatalembert. Az engedte vinni magát. A társaság nagy derendóciával lármázott eléjük:

- Na, maga Králik, főbe lőheti magát, - visította Sisákné.

Juliska kilobogott nyilt szoknyájából, úgy kiáltott Mózes felé:

- Gyere, kis szőke, mert az Annus már majd belehalt az özvegységébe.

- De aztán van-e töltés a pisztolyában, fiatal úr? - gonoszkodott Sisák. - Mert az Annus haton alul nem adja.

- Na, megálljon, öreg malac, ezért kikap!

És Annus már nagy csattogással verte az öreg meztelen hátát. Az nagy íjedtségesen kiáltozott a felesége felé:

- Tercsi, Tercsi, segítség, eltörik a baltád nyelét.

- Poharat az ifju úrnak, poharat az ifju úrnak! - előzékenykedett Róbert.

- Vesd, le, pofám, legalább a kabátod és mellényed, előttünk nincs mit szégyelned magad, - biztatta Rózsi.

Mózes, mint minden férfi, aki nagyon a nő szerelmére termett, ösztönösen irtózott az uccai nőktől. Gyermekes érzékenységgel azt képzelte, hogy érintésük lemoshatatlan piszkot hagyna

testén. És most mégis olyan hazatérés volt neki ez a társaság. Már szerette őket és meleg, majdnem síró köszönésben nyult feléjük.

De nem is volt a társaságban semmi visszataszító. A morcos Klárik is inkább csak olyan árnyék volt, mely a többi melegét annál érezhetőbbé tette. Az öreg Sisáknak az Óriás-ucca egyik régi, tépett bőrű földszintes házában volt egy kis asztalos műhelye s egy egyszobás-konyhás lakása. Csak ennyi: mert a többi három szobában a három nő kereste a nehéz kenyeret. Sisák néni rendes, jó asszony volt, ő főzött, tisztított nekik és mert nem volt gyermeke, anyáskodott fölöttük. Ha le is nyírta a maga gyapját, sohasem tövig: hagyta, hogy a lányok is éljenek. Részeg, szájas, rendetlen nőt nem is tűrt a háznál. Igy aztán lassan kiválasztódott ez a három, akik már évek óta voltak nála s egy családdá bizalmasodtak Sisákékkal. Rendes, tisztességes, házias volt mind a három. Különben is, csak burzsoá szenteskedés és Baudelaire-betegek képzelete borzolja démonokká, raffinált vérivókká az éjszaka szomoru madarait. Nagy részük - a szegényebbek és olcsóbbak majdnem mind - teljesen egynemű atomja a kispolgári társadalomnak. Istenről, Jézusról, a rendről, az életről, a halálról, a tisztelendő úrról és a magánvagyon szentségéről éppen olyan felfogásuk van, mint egy tanító, egy adóhivatalnok, vagy egy tiszta életű lutheránus pap feleségének. S hogy kenyérkeresetük módjában nem látnak semmi tragikusan szégyenletest, ez onnan van, mert azt - vak érzéssel és szavakban meg nem mutathatóan - az egész társadalmi végzet kényszerének vagy hibájának tartják. Különben is: hogyan látnák magukat gyalázatosnak olyan tettért, melyet általában a társadalom tisztes alkotó elemeivel végeznek s amely azoknak láthatólag jólesik?

A három nő az évek folyamán testvérré melegedett a Sisákné bölcs vezetése alatt, aki a versengés minden veszélyét el tudta hárítani. A két fiatalabbik: Rózsi és Juliska még „lányok" voltak. A már huszonkilencéves Annusnak volt férje és kis lánya. A férfit a háboru, a gyermeket a járvány vitte el. A nehéz időben nehéz volt a kenyér. A fiatal özvegy rákényszerült a legnehezebb kenyér útjára.

A súlyos éjszakák lányainak nem volt naptalan az élete. Ott voltak a kerület minden lakodalmánál. Ezt úgy kell érteni: Ha híre ment, hogy valamelyik háznál esküvő lesz, ők már ott szorongtak a ház előtt órákkal azelőtt, lesték az érkező kocsikat és vendégeket, elkisérték a menetet a templomba, végignézték a szertartást. És a sok szép felvirágozott ostor és ló, a fekete cilinderes, fehéringes, frakkos vőlegény, a fehér fátyol, a menyasszonyi habruha, a csokrok, a pap titokzatos mormolása és igéző mozdulatai, a remegő fogadás, a csókos egymáshoz borulás, a boldog mosolygások és boldogabb sírás, a gratulációk: nagy békét és rangos megnyugvást vittek a lelkükbe: hogy az élet jó. Hogy van öröm és hogy a világ egy igen jóakaratu, népszerű Isten rendes, elfogadható világa. De legnagyobb boldogságuk mégis a temetések voltak. Amikor komoly, sötét ruhában, elkomolyodott és elsötétedett arccal ott várták az uccán a halottas kocsit és a gyászolókat, hallgatták a kizokogó gyászéneket, látták a kocsira rácsikorgó koporsót, ünnepélyes léptekkel kikisérték a temetőbe és ott együtt sírtak az egymással kezet fogók tisztes és előkelő világával: valami csodálatos nagy megtisztulást és önbecsülést éreztek. A halál előtti nagy együttségben valahogy ők is társadalomnak érezték magukat. Ezeken a napokon még a beszédük is megtisztult és bizonyos formákat keresett.

Aztán néha görbe napot is csaptak. Hétfői napokon, amikor úgyis pang az üzlet, ha szép idő volt, kiruccantak egész napra Budapest valamelyik levegősebb helyére, sőt néha Visegrádig vagy a torbágyi völgyig is eljutottak. Ilyenkor Rózsi letette Amália, Juliska Melanie és Annus Natália nevét s visszavették gyermekségük kalász-szagu neveit. Sisákné ilyenkor pompás elemózsiát sütött-főzött. Osváth, aki évek óta Sisákéknál segédeskedett, Rózsinak, Róbert Juliskának volt az állandója. Ők már részei voltak a megtágult családnak s mindig vele mentek. Eljött rendesen Králik is. De csak azért, hogy élete egyetlen értelmét, a benne készülő

forradalmat hegyes szavakban bele-beleszurdossa a természetbe, mely azért szemtelenül nyugodt és derült maradt.

Töltöttek és nagy zajos barátsággal koccintottak a Mózes poharához. Ő egyetlen hajtással itta magába a telt poharat. És szemei már abban a pillanatban rátapadtak a Sisákné mellett domborodó batyura, honnan fehér kenyér, hideg bécsi szelet s a halhatatlan lélek más kellékei leskelődtek. A fiatalság visszajött az elárnyékolt lakásba s már kurjantotta: élni akarok! - Annus meglátta a két fiatal szemben az emlőt kereső csecsemő szájat. Sajátságos belső hangon, majdnem szégyenkezve mondta:

- Sisák néni, kínálja meg szegényt.

Ez a szegény szó máskor öklökké vagy könnyekbe lökte volna e túlérzékeny, romántikusan büszke életet. Most olyan jó meleg sajnálkozást érzett benne. Sisákné kacér szerénységgel szabadkozta elő a dús lakomát. Az egész társaságnak megint megjött a kedve az evéshez. Juliska közösen falt egy szeletet Róberttel, versenyeztek, ki ér hamarabb a közepire. Minden falat után tapadó-hosszan megcsókolták egymást. De azért a nőnek az új him felé is volt szeme s kikacagott a nagy szerelmes csemcsegésből:

- Egyél, édes pofám, tudom, hogy ti diákok nem sokszor juttok eféléhez.

Mózesnek nem kellett biztatás. Percekig nem látott, nem hallott. Fejét elöntötte a vér, füleiben megnagyobbodva zúgott a rágás muzsikája. Csak a harapás és nyelés mozdulatainak vad örömét érezte. Nyakizmaiban egyszerre roppant erőt érzett. Szeretett volna négykézlábra állani s úgy a kezek segítsége nélkül enni, enni a drága húst, ropogtatni a csontokat. Amikor aztán semmi kínálkozás sem tudott több falatot dugni belé s már az ötödik vagy hatodik pohár bort nyelte le, mindent elmosó diák-jókedve támadt. Felugrott, féllábát felhúzta s a kakast utánozva mind sebesebb körben sántikálta körül Annust és veszettül kukorékolt. Az majdnem meztelenné kacagta magát s az egész társaság vele kacagott. Sisák felvörösödött, izzadságfényes arcán olyan gőgös ihlet volt, mintha az égő Rómát látná, amikor a hármonikába kapott.

Egy friss, divatos nótát cibált ki belőle. Erre valami új divatu néger táncra penderedtek. Mózes gyűlölte ezeket a nótákat és táncokat, de most ő ugrált a legszilajabban. Fel-felrepítette Annust a levegőbe s úgy fogta ki, mint egy labdát. A szokatlan bő étkezés, a bor, a nap s talán a szomoru éjszakák testbe zsúfolt csiklandása felkergette a lányokban a csók-csiholót: táncuk már az eggyévegyülés megkezdett gimnásztikája volt. Kacagásuk mind inkább az ágyék visításává forrósodott, a férfiak csuhaján mind jobban érzett a vérbe berontó hím üvöltése. Egyszer aztán Róbert felkapta a hátára Juliskát s egy közeli ritka levelű bokor mellé futott vele. Óriási ordítás üdvözölte a jupiteri tettet. Mózesben egyetlen vörös forgás volt a világ. A könyvek, a fínom álmok hableányai, az édesanyjától lehelt lélek: az egész volt világ kihullott belőle. Csak a hús vágya volt, a tragikus anyag vak lázadása a halál ellen. Megszorította a nőt, hogy az felsikoltott belé s úgy húrcolta egy kisebb földhányás mögé. Újabb taps, újabb ordítás tajtékzott fel, Sisák majdnem két Sisákká rajongta magát. Osváth kérő, meleg szemmel nézett Rózsira, lágyan megfogta karját, alázatosan kérdezte:

- Talán mi is?

Az édesen kacagott s már csak hárman maradtak az elemózsia körül. Králik sötét szemrehányással nézte a világot, ahol erősek és egészségesek vannak, akik mernek bolondok lenni a mostoha élet előtt. Sisák nagy filozófus mosolygással töltögetett magának. Sisák néni felállott a legmagasabb honcsokra s bölcsen vigyázott, nehogy valaki jőjjön.

Róbert és Osváth visszajöttek párjukkal. A férfiak szeme karikás volt, a nők ragyogóbbá, pirosabbá fényesedtek. Mózes és Annus csak nem akartak látszani. Ez aztán uj mulatság volt a többi számára.

- Több nap, mint kolbász, fiatalember! - kiáltotta Sisák.

- Mind megisszuk a bort, - fenyegetett Rózsi.

- Jön a rendőr, Jézusmária, jön a rendőr, - visította Sisákné.

Róbert megvastagított hangon folytatta a játékot.

- Jónapot kívánok, miért mozog ott az a honosok?

Juliska selypítőre tisztességesedett hangon felelt:

- Nem tudjuk, rendőr úr, valami disznó túrkálhat ott.

Róbert felcsattant:

- Majd adok én annak a disznónak!

Nagy, döngő lépésekkel ment a földhányás felé. Erre aztán előkerültek ők is s mosolyogva álltak a nagy kacagás-zuhany előtt. Mózes sápadt volt és apró köhögések törtek ki belőle.

A bor köré telepedtek mindnyájan. Hangjuk kissé lebágyadt. Iddogáltak. Egyszerre csak Annuska felkiáltott:

- Ni vers, ni vers, szerelmes versek!

Felszökött s diadalmasan lobogtatott egy füzetet. A Mózes levetett kabátjából, melyet a nő maga alá gyúrt párnának, fordult ki a fájdalmas írás.

- Annuska, Annuska! - szégyenkezett Mózes.

De a társaság már vad riadással halljukolt. Annuska próbált is olvasni vagy két sort, de a furcsa kézirat nem volt benne az ő ábécéjében. Róbert, akitől a kávéházban fiatal írók szoktak apró kölcsönöket kérni, ha irodalomról volt szó, mindig illetékesnek érezte magát:

- Baczó úr, itt nem müveletlen emberekkel van dolga. Én sok nívós verset olvasok. Ady Endre egy éjszaka két versét is felolvasta nekem.

És mert Mózes még mindig szabadkozott, Osváth fájdalmas-érzékenyen mondta:

- Úgy látszik, mi nagyon egyszerű emberek vagyunk a fiatal úr számára.

Mózes ennek a mondatnak nem tudott ellenállani. Igazabban: ez a mondat volt a mohón kapott alkalom, hogy engedjen. Mert az első perctől fogva, hogy a nő fellobogtatta verseit, égő vágy lökte, hogy felolvassa őket. Mindeniket, fenhangon, belehangozva a napos levegőbe. Hogy ne legyen árva és ne legyen külön fájó test és lélek: hanem egyetlen életté ömölve zuhogjon verseiben másokba. Talán ha kutyák vagy juhok ültek volna körötte, akkor is felolvassa verseit. Csakhogy szemek nézzenek rá, csakhogy éhségben, csókban és halálban rokon testek pihegjenek mellette. Hogy ne dideregje egyedül az életet, ahol örök iramban, finish nélkül rohan az anyag emberi fájdalommá. Elvette a füzetet Annustól. De a megölhetetlen jógyermek benne még most is gondolt arra, hogy ne jőjjenek zavarba hallgatói, ha majd nem tudnak élvező arcot vágni.

- Csak úgy unalomból firkáltam őket, - mondta fitymálva. - Jó lesz, ha addig lefekszenek és alusznak. Aki elégnek találja, horkanjon egyet.

Köré telepedtek. Annus testével félig ráfolyt a költő lábszáraira. Róbert félkezével feltámasztotta fejét: egészen olyanforma volt mint a híres írók a képeslevelezőlapokon. A jó Osváth előre meghatott arcot vágott és tényleg már érzett is valami efélét. Az öreg Sisák a kabátja zsebéből előkereste a szemüvegét. Egy ágytakaró igényű vörös zsebkendővel megtörölte üvegeit. Aztán feltette. Úgy érezte, hogy így sokkal inkább figyelem a figyelése.

Mózes olvasni kezdett. Eleinte bátortalanul, vizsgázó diák hangon. De aztán eltűntek előle a hallgatók. A versekből kikelt a már elrohant világ s fájdalom és öröm kezével visszajátszotta rá a tovatűnt könnyek és ujjongások Baczó Mózesét. Hangja mind inkább zene lett, úgy hogy szavak s a tér minden csalafinta segítsége nélkül is megmondta volna az időben fájó embert. A csók vak világteremtését s a nagy tántorodásokat az egyetemes csőd előtt. Arca vele játszott hangjával. Nagy szemeiben csodálatos kék suhanások mentek át.

A versek hozták a világ minden ízét. A csók és a halál párbaját, az anyai boldog szigetet, fajának árvaságát, az embertömegek kiásott sírását. Hallgatói fokozatosan sajátos változáson mentek át. Eleinte az arcokon a figyelem akart póza s valami ön-hizelgő fontoskodás volt. De lassanként az egész test meghajolt az olvasó költő felé, az alsó ajak leereszkedett, a szemek mind nagyobbra nyíltak. Annus egyszer csak levette testét a fiatalemberről: megigazította szoknyáját s tisztességesen felűlt. És nemsokára az éjszaka három lánya helyett más három nő űlt ott. Egészen más szemük volt: hol anyává, hol nagyon gyermekké tisztulva. Az arc vonalai elfeledték a ledér robot játékait. Jóvá simultak, az arcbőr meghalványult. Ruháját, tudatlanul, mindenik megigazította. Az Osváth szemeiből nagy lapos könnyek jöttek ki néma lefutással. És mikor Mózes egyik versében a magyarság nagy emberi forradalmát jósolta, Králik egyszerre közelebb űlt, arcáról eltünt a kesernyés biggyedés, nagy barna szemei mint emlőre talált szájak tapadtak a fiatalemberre. Mikor az utolsó vers is elhangzott, egy pár pillanatig nagy csend volt. Róbert szólt először, megmélyült hangon:

- Gyönyörű volt. A fiatal úr igazán az új irodalmi generáció tagja.

Efélét sokszor hallott a kávéházban s ez rangot adó komoly dicséret volt tőle. Annus családba néző meleg jó szemmel mondta:

- Milyen boldog lehet a fiatal úr mamája.

Így mondta. Maga sem vette észre, hogy most magázza és fiatalurazza Mózest. Osváth nem szólt, de örök testvérkereső szemeiben a megtalálás boldog ölelése volt. Sisák bácsi tért először vissza a külső valósághoz:

- De erre igazán igyunk egyet.

Ittak. Amint Rózsi a poharáért nyult, szoknyája fennakadt a mellette levő hátizsák csattjába s felfedte alsó testét. Egy hirtelen akaratlan mozdulattal visszatakarta magát. Senki sem nevetett, senki sem tett megjegyzést, talán észre sem vették.

Beszélgetni kezdtek. De most csendesen, nyugodtan megvárva egymás mondatait. Beszéltek a szép énekekről, a szép mozidarabokról, a színház csodáiról. Visszajött szájukba minden perc íze, amikor az ős emberi ölelkezés: a szép, visszaölelte őket a jóság tisztaságába. Látszott: hogy titkos-vakon most valami megbecsülést éreznek önmaguk iránt s az élet nagy szánalmát. A nap már véresen sütött, felhorzsolódott a svábhegyi templom dárdájától. A Duna lassu elomlása megbiborult. A földből kezdtek visszatérni a benyelt sugarak s ez a meleg mint a föld jósága ömlött felfakadt jóságukba. A távoli Kutyavillából idesejtődött a zene. Egyszer csak Annusból hangos sírás tört ki:

- Olyan szép volt a lelkem. Szőke göndör hajacskája volt és kék szeme.

És aztán omló, széles részletességgel elmesélte a gyermeke halálát. Hogy szorította torkát egy hétig a halál. Hogy visította át az éjszakákat a gyötrött kis jószág: - Mama! mama! - Ezt az egyetlen szót tudta a bestia elé tartani. Minden szem kikönnyesedett. Egy percre mindenikük apja vagy anyja volt a holt gyermeknek.

És ebben a szánalomban mindenik önmagán is szánakozott. Mert mint ásító arc ásítása, átragadott rájuk az eltemetett fájdalom. Mindenikbe felfájt minden lökése a végzetnek, mely

távolabb dobta őket az elsülyedt boldog szigettől. Osváth, aki bitang gyermeke volt egy Orczy-uccai kiskorcsmárosnénak, előtördelte szörnyű gyermekségét. Hogy anyja minden újabb szeretője újabb mostohaságot jelentett számára. Hányszor verték ki éjnek idején a házból. Hogy pumpolja most is az anyja, az utolsó krajcárjáig, hogy elmulassa a hozzá züllő emberekkel. Pedig ő halálosan szereti a könyveket, megvan neki Flammarion minden munkája. Nagy keservesen vett egy messzelátót is és egész éjszakákat nézi vele a csillagokat. Tudja mindeniknek a nevét és tud térképet készíteni az égről.

Milyen szépen lehetne élni ezen a világon. Őt már csak a reménység tartja fenn. Úgy szeretne családot alapítani, feleségért, gyermekekért dolgozni. De hogyan közeledjék egy tisztességes családhoz? Mikor az anyja megtudná és... Nem folytatta tovább. Elárnyékosodva nézett bele a szomoruságába.

A hangulat mind érzékenyebb lett. A közeli jegenyesorból is mind hosszabb árnyékok bújtak ki s már idáig feküdtek. Már Sisák néni mesélte az első szerelmét. Mózes eddig nem érzett mélységgel érezte tisztának és boldognak magát. Ez volt a nagy termés: ő volt benne mindenik könnyében, ő volt a tisztaságuk, egymáshoz hajlásuk. Ő volt a tavaszi eső és ezekben a szomoru rögökben felfakasztotta egy percre a mocsoktalan kelyhű virágot.

De a Sisákné lírájára már feljátszott benne a gyermek. Felszökött és diákosan kiáltotta:

- Jó lesz egyet mozogni, hogy megemésszük ezt a sok bánatot. Mindjárt temetkezési intézetté leszünk. Ki fog meg?

Azzal ráütött Annus vállára és elkezdett szaladni. A nők felugrottak s nagy visítozással vetették magukat utána. Róbert és Osváth is - nehezebb futással - belementek az új játékba.

Mikor nagy hercehurca után megfogták Mózest, Juliska azt indítványozta, hogy játszódjanak bújosdit. Egynek le kellett mennie a part egyik mélyebb pontjára, ahol egészen a vizet érte s ott bámulnia a Dunát, mig a többiek elbújnak. A sorshúzás Mózest tette a hunyóvá.

A többiek szétszaladtak búvóhelyet keresni. Mózes csendes léptekkel ment a part felé. Minden olyan jó volt. Az elkomolyodott levegő, a napszagu pörkölt fű, a végtelen horizont s testének apró mozdulásai. Oh érdemes dolgozni, hinni elhivatásában. Hány bukott léleknek lesz ő még a szárnya, hány megpiszkoltnak felmerülő ős tiszta arca, hány nehéz küzdőben a megváltó perc. Ezek az egyszerű emberek milyen megszépült élettel éltek az ő életében. Mint egy nagy igéret nyilt eléje az élet. A parthoz ért.

Egy perc mulva irtózatos kiáltás hallszott. Ezt a kiáltást nem lehetett félreérteni. A társaság minden tagja a parthoz szaladt. Mózes, irtózatos elvágódással, ott feküdt a kavicsos porondon. Közel hozzá, a törpe bokor ágaiba akadva, félig a vízbe lógva valami szürke halmaz ingott. Közelebb mentek hozzá. Felpüffedve, félig meztelenül, lecsapzott hajjal és kidagadt szemekkel egy már oszlásnak induló hulla volt.

4.

Mikor Bálint az ebédlőbe lépett, az az érzése volt, hogy onnan abban a pillanatban elrebbent valaki. Tekintete beleütközött az ebédlő nagy tükrébe. Ott olyan irtózatosra változva látta arcát, hogy most már valami türhetetlen sajgást érzett egész testében, mely dűh és fájdalom is volt. Leült az asztal mellé egy székre. És most, most határozottan látta egy könnyű szoknya átlebbenését a másik szoba bezáruló ajtaja mögé. Tényleg megtörtént-é ez ezelőtt egy perccel és a szem csak most fényképezte át tudatába? Vagy csak belülről egy lezsúfolt félelemből jött elé e kép, hogy kezdődjék az őrület és marcangolja a fájdalom? Pár pillanat mulva fiatal

cselédlány jött mutatott sietséggel a terembe. Arcán az a különös rögtönzött kedvesség volt, mely mögött egy íjedtség szokott leskelődni:

- Kezeit csókolom. Mindjárt jön a méltóságos asszony, csak a pongyoláját veszi fel.

Bálint szeretett volna beleöklözni a cseléd arcába, hogy a vérrel kicsorduljon a titok is a mosolygás mögül.

A cseléd visszatünt. Bálint valahogy egész testével, egész bőre felületével beszimatolt a levegőbe. A körülszorított vad önkénytelen szimatolása volt ez, amikor minden pórusán át beérzi a halált. Valamit érzett ebben a levegőben, valamit, ami a csók átmoszférájából való volt. Most már vad tapadással nézték szemei a terem két hatalmas diványát. Mindakettő egyforma nyugodtságban mutatta a közvetlen takarítás-utáni rendességet. A szépen elsimított csipke takarót, az arányosan elhelyezett himzett párnát. És mégis, mintha az egyik párna félrecsúszása valami lázas mozdulatot, a csipke fodra valami titkoló sietséget őrzött volna meg. És mintha a diván meleg barna húsában még halk vonaglások visszhangoznának.

Érezte, hogy valami féktelen, oszloprázó dűh árassza el. Ez az ő vacka, az ő utolsó menedéke az élet-vadon hajszái elől. Itt, ha nem is lelt társra az ölelésben, de legalább az elhitető erő vigasztalt, hogy még fiatal és győzelmes élet. Holt meteor már, ki még ezt a kis romlott állatot sem tudja a maga útjára ragadni? Ki meri szétfetrengeni az ő királyi ölelése nyomait?

Lassan szorította össze ökleit s mintha tenyerén érezte volna a gőgös kis nyak vonaglását. Talán leggyógyítóbb volna nekirohanni a néma anyagnak, tépni, zúzni őket, eltiporni bennük a megtörténteket. De mikor az ős-magára emlékezés őrület s csak a legőrültebb önhazudás józan és valóságos a renddé szokott őrületek világában.

- Pedig nem szeretem, egy percig sem szerettem. Mit nekem az egész nyomorult kis szajha. Honnan jön hát ez az őrület? Hiszen tudtam, hogy romlott volt már bölcsőjében.

Most már nagy megdöbbenés fogta le. Mintha halálos szakadékot pillantott volna meg magában. És mintha érezte volna, hogy minden tragédia és a halálnak íjesztései csak onnan jöhetnek és nem a külső világból. Ő-maga a lenehezedő végzet saját élete fölött. És egyszer majd eljön az elgyengítő perc, amikor lezuhan saját életére: és nem lesz segítség, nem lesz menekülés.

- Ne vágjon olyan zord képet, maga jókorkelő.

Még mindig gombolva pongyoláját, Rendekyné állott a megnyilt ajtóban szokott lanyha-kéjű mosolygásával. Bálint az újból feltorló dűhtől köszönni sem tudott. A jókorkelő jelző gúnyja új bántással harapott belé. Igaz, hogy még csak délelőtt féltizenegy óra volt. De már hetek óta majdnem mindennap ilyenkor, sőt jókorábbb is jött. És Ildikó már mindig ott remegett az ablaknál, hidegrázósan a várt ölelés kéjétől. Mert ez volt a legalkalmasabb idő. Rendeky ilyenkor sohasem volt otthon, a gyermekek is iskolában voltak, vendégektől sem lehetett félni. Hiszen éppen az asszony mondta, hogy ilyenkor jőjjön. Még tegnap is így volt és ma már mintha semmit sem tudnának róla. És még kérdezi, hogy miért vág olyan haragos arcot! Mikor nagyon nőstény szemeiben olvasni lehet, hogy minden rezdületében ismeri azt a vihart, mely most a férfiban tombol.

A nő kacagva odalebbent Bálinthoz, friss mosdás szagu kezével meglegyintette arcát:

- Még csak nem is köszön. Ballábbal kelt fel uraságod.

Megint nevetett. Leült a Bálint mellett levő székre, úgy hogy térdei már lehelték Bálint térdét. A székben inkább szétfeküdt, mint űlt s szétpálló kék szemeiben odatartotta magát neki: Vén bolond, itt vagyok én, nem jobb falat vagyok, mint az a nem neked való rongyos kis fruska? - mondta az egész teste.

- Hol van Ildikó? - kérdezte parancsoló-fenyegetőn Bálint.

- Na, maga szép gavallér. Hát én nem vagyok elég jó magának?

Bálint nem felelt. Az asszony belehajolt a férfiba:

- Ugyan mondja, mit akar maga azzal a taknyos kis csitrivel?

Kéjes-várón, halk lihegéssel lesett a férfi szemeibe. De a Bálint arcán úgy megvonaglott a szenvedés, hogy megint kacagóra fogta a dolgot:

- A kis fiu cukrot kér. Hamar cukrot a kis fiunak! Ildikó, Ildikó, gyere be! Itt van Torony bácsi!

A bácsi szót gúnyosan elnyujtotta. Pár percig csend lett. Az asszony sem szólt. Örökölt asszony húsa megérezte, hogy az első szóra talán leöklözi ez a hatalmas ember. Az ajtó óvatos lassúsággal megnyílt. A kis lány először a fejét dugta be. Erősen anyja szemeibe kémlelt. Aztán vontatott, macska nyujtózásos mozdulatokkal jött be. Arca szederjes volt s elszürkült szemeiben is csak villanásosan tünt át valami kegyetlen zöldes csillámlás. Biggyedt ajakkal mondott jó reggelt. Nagyot ásított. Aztán mint egy apró gyermek felűlt, az anyja térdére s átölelte az asszony nyakát.

Rendekyné megbabusgatta ujjaival a lány mellét:

- Gyere, gyere, mert Torony bácsi megver, ha nem tálallak fel neki.

Ildikó megint elbiggyesztette száját, aztán odadugta elfakult kis csőrét az anyja arcához:

- Mamuka, Gyuri azt mondta, hogy a kék ruha nekem sokkal jobban áll, mint a piros.

Ez a piros ruha volt Bálint kedvence, ebben szokta várni őt. Bálintban új vér buggyant fel a döfésre:

- Tegnap még hogy enyim volt minden remegő porcikája! S ma már idegen és ellenséges, - dühöngött magában s megint kiviharzott az arca.

Rendekyné jól ismerte lányát: tudta, hogy az fog legjobban elbánni ezzel a felzilált Herkules-sel. Lerázta magáról a kis lányt s tettetett sietséggel mondta:

- Na, de én magukra hagyom a fiatalokat, nekem házi teendőim is vannak. Ildikó, hozz cointreaut Torony bácsinak. Később majd én is visszajövök, ha megengedi morcosságod.

Lányos pukedlit vágott és kilebegett. Csend lett. Bálint nehéz fellegű hallgatással nézte a lányt. Az térdeit babrálta ujjaival s leárnyékolt pillái alúl leste a ránehezedő arcot. De szederjes arcán gonoszság, összeszorított ajkai körül konok elhatározás volt.

- Ki volt itt az előbb? - tört ki Bálint.

A kis leány türelmetlenül rántott egyet a vállán.

- Ki volt itt? - ismételte elsötétedő arccal Bálint.

- Senki.

A férfi zsebeibe dugta ökleit, hogy ne üssön:

- Ne hazudj! Ugye, Czeglédy György volt itt?

Ildikó kéjesen feszengett hátra székében. Most már a férfi szemeibe nézett támadó-kegyetlenül. Kihívó, szemtelen mosolygással mondta:

- És ha úgy lenne, mi volna benne. Az legalább fiatal. Csak nem szórakozhatom mindig egy vénnel.

Bálint felszökött. Felkapta kalapját, kirohant. Érezte, hogy a másik pillanatban már valami helyrehozhatatlan történnék. Akkor lett újból tudatos maga előtt, mikor a negyedórányira levő homokbánya szélén állott, kezében a kalapjával. Miért állott meg, mióta állott, nem tudta.

- Egy kissé fáj a fejem. Nagyon rég nem dolgoztam, ez az oka mindennek. Hát arra születtem én, hogy ilyen apró nyomorult kecmergésekkel rontsam magamat? Ha nincs is kinek, ha nincs is miért, dolgoznom kell. Talán a sok között mégis ez a legegészségesebb hiábavalóság.

És a roppant szervezet ereje felülkerült. Visszalökte lelke vak lomtárába az elmult perceket. Már nézte a homokbánya szeszélyes csúcsosodásait, rátátongó üregeit. Lilás, halvány-sárga, kékes és vörös üregek sajátságosan tátogtak, mintha a szembe komolyodó Sashegybe akarnának harapni. Vagy mintha a vén föld-bálna únott szájai volnának, melyet minden száján megver a csömör a beléje temetett ember-történettől. Bálint felmászott egy-egy szeszélyesebb ponkra, befürkészkedett a barlangok titkaiba két rétbe hajtva termetét. Már az örök gyermek volt: az ős mese-erdő feléje zúgatta lombjait. Látott csoda törpéket, alvó óriást és a félelem rászederjesedett bőrére. A megmélyült homályban aranyhaj lebbent át s gyermekszivének ezüst harangja felcsilingelt a szivében. Egy mélyedésben egy kis pocsolya tartott tükröt eléje. Megállott, hosszan nézte arcát. Aztán délcegen lépdelte körül s nézte a vizben hatalmas alakját. - Azért legény vagyok a talpamon! - szepegett benne a fölébredt egyetlen fájdalom.

De valami magához húzta szemeit. Az egyik halmocska napos tövénél valami vén csavargó aludt. Hátán feküdt, széthajítva lábszárait és karjait. Ruhája száz és száz folt egybemarása volt. És minden folt, mintegy magával tépve egy darab testet, külön látszott esni a föld felé, a földbe, az elbujtató végtelen pihenésbe. Halál-kaput döngető szomjas, rohanó alvás volt. A fej is, a szürkén omló szakállu, félig kopasz fej is úgy dobódott oda a földnek, mintha már legurult volna törzséről s húllna az örök lehúnyásba. Bálint elővette zsebkönyvét, nagy vonásokkal vitte át e sajátságos alakot a papirra. De már testében ő volt a hulladék ember. És amint ez a sülyedő álom a nagy megnyugvás felé mutatott útat, érezte a züllés mámorát. Milyen szabad ez az ember! Az éhes őrületek erkölcsi világrendje s a belső világ nyitott szemű birái nincsenek számára. Elszabadulva a cél és akarat zsarnokságából: felelősség, mások sírása nem gyötrik. Jött, hogy lelopja róla a védő rongyot és magára vegye. Hogy ő feküdjék helyébe; lenni a napsütésen rongy, senki, semmi, gondolat és akarat nélkül.

A gyárkémények beordítottak az elmélázásába, a harangok kiáltották a keresztény hasak örömét. Ő is megindult a Krisztina-tér felé. A Naphegy-ucca sarkán, a Ziegler vendéglő előtt eszébe jutott, hogy ebédelni is szokás. Talán jobb lesz itt, ahol csak este szoktak vendégek lenni s egyedül lehet. Oh, ma nem akarja arcát idegen szemek elé vinni: hátha áttetszenek a felszakított sebek. Bement. Leűlt az udvar egyik szegletébe, a tavaszi fák boldog kacérsága alá. Lekönyökölt az asztalra, odafordult a tulsó partról eléje panorámázó Pestnek. A pincér harmadik kérdésére riadt fel:

- Nem bírom, - húllott ki belőle két eldugott szó.

- Mit nem bír a nagyságos úr?

- Jaj igaz, mit lehet ebédelni?

A pincér terített, levest hozott eléje. Bálint nézte az udvart. Az esténként vendégekkel zsúfolt úri helyiség most csendes családi idill volt. Fától fáig vastag kötelek nyultak, rajtuk a frissen mosott ruha. Oh, valakinek vérszerinti valakije lenni s az élet parányi dolgaiban érezni a földig tartó szerelmet! A lelógós karu férfi ingek, női szoknyák között egy pár apró ruha: arasznyi bugyi, apró rékli, kis kötött sapka. Az udvar másik szegletében, a nyitott konyha előtt egy nagy barna asztalnál űlt a vendéglős családja. A nagymama roppant okuláréval zöldbabot tördelt egy szitába. Az asszony, szép szőke és fiatal, egy lámpaernyőt varrogatott buzgó előrehajlással. Fehér arcára felserkedt a vidám fiatal vér. Melle olyan gazdag ígérettel volt

anya. Száján a mosolygás az élet áldott íze volt. Mellette űlt férje, barna erős fiatal férfi, valami számolással bajlódott. Az asztal alatt egy csepp lányka egy óriási kutyán tanulgatta a papucskormányzás elemeit. Alig kétéves, haja fényes és selymesen lágy mint boldog sírás felbuggyanása. Két nagy szeme olyan kék, hogy a kékségtől még tágabbak. Nagyok, tágak: hogy ez a millió furcsaságu koszos-szép világ befuthasson a kis emberbimbóba. Pehely kezecskéivel cibálta a nagy kutya füleit s valami érdekeset csicsereghetett. Mert az nézte, nézte a gyermeket s szemei melegek voltak, mosolygók és mélyek. Nagyon emberül apa volt szemeiben az öreg kutya.

A kiterített ruhák, a napos udvar, a szelid tenyerű árnyékok, a dolgozó család, a gyermek, a kutya: Bálint sírásává lettek. A sírás átszürődött a levegőbe, át a városba, égbe, földbe. Hideg és panaszos lett a tavaszi világ. Oh, hogy didergett, milyen védtelen és gyenge volt most a herkulesi férfi. Majdnem érintetlenül taszította el az ételeket, a bort meg sem látta. Nézte a várost és látta a saját pusztaságát. Egyszerre felkapta fejét, mintha megütötték volna. Czeglédy György ment lefelé a hegyen, boldogan lóbálva kalapját kezében, szemtelenül fiatalon. Amint Bálintot meglátta, szétörvendő csúf vonásait tiszteletre parancsolta össze s mélyen meghajlott: - Jóétvágyat kívánok, Bálint bátyám. - De szemeiben gúnyos diadal csillogott. Bálint majdnem felüvöltött. - Hát mégis ott volt ez a buldog képű! Hát ezért kellett őt elkergetni!

Fizetett. De nem látta a pénzt, nem hallotta a pincért, nem tudta, hogy elhagyta a vendéglőt és hogy hazafelé megy. Most már fekete vihar sepert végig benne, élete minden fája zúgott-recsegett. Egy kirakat tükre előtt megállott, belenézett. Zilált arcu, űzött-vad szemű, nagyon negyvennégyéves ember nézett vissza. Majd belerugott a tükörbe.

Mikor a Verbőczy-uccai házhoz érkezett, a földszint egyik lakásának félig nyilt ajtaja mögül három savó-szinű idősebb lány lesett kifelé. A másik lakásból pedig egy gömbölyű hasu, nagy gömbölyű fejű, hosszu haju férfi jött ki:

- Szervusz, édes Bálint, rég nem volt szerencsém, hogy vagy? - és erősen a művész szemébe kémlelt.

- Fejedelmileg mint mindig - dobta oda Bálint.

- Na, hála istennek. A szemed ugyan nagyon körül van árkolva s a szarkalábak megsokasodtak körötte. Bizonyára sokat dolgoztál az éjszaka. Ha megengeded, egy pár perc mulva Gézával tiszteletünket tesszük nálad. Ugyis más vendégek is várnak fenn az ajtód előtt.

- A fene egye meg őket, - mormogta Bálint s felfelé indult a lépcsőn.

A második emeleten megint mindakét lakás ajtaja félig nyitva volt. Az egyik mögött egy széles szája fiatal asszony, egy vénfiu arcu hadnagy s egy őszes nő kukucskáltak kifelé. A másikból egy sima képű, egyenruhás katonaorvos barátkozott a művész felé:

- Hogy vagy, édes Bálintom? Úgy hallom, hogy az utóbbi időben sokat szenvedtél idegeiddel.

- Tévedsz, kedves barátom, a hasam ment. Ha akarod, dokumentumokkal bizonyítom.

Az orvos kedélyesen tapogatta meg Bálint karját:

- És anyagi helyzeted bizonyára a legragyogóbb állapotban van?

- Csak a te szellemed tudja túlragyogni.

- Mindjárt felmegyünk hozzád a Lajival, ha nem leszünk terhedre.

Bálint már tovább állott. A földszinten leskedő lányok, a gömbölyű úr, az első emelet kémlői és a katonaorvos: egyetlen család voltak, szülők, gyermekek, sógorok, após-anyósok. Övék volt a ház, ők vesztek össze minden reggel véresen fölötte s békültek ki este a bor, a kártya

társító sugárzása mellett. A család Erdélyből származott s a szász, oláh és székely vér meglehetős egyenlő arányban egyesült benne. És mintha az ősi marcangolások három faja az egyesült vérben is tovább akarná bántani egymást: mindenik csak a piszkát, a rosszat adta a társuláshoz, a jó kiveszett belőlük. Szászul voltak ridegek és fösvények, oláhul bosszuállók és vérre szaglók, székelyül házsártosok, csalafinták és mohók. Bálintot annak idején nagy derendóciával fogadták a lakásba, mert akkor még, első diadalai fényében, nagy szüretet igért a körülforgóknak ez a dúsan terhelt tőke. Mindennapi súlyos barátkozásban itták borát és ették akkor még bő falatjait. De amint a falkavadászat megkezdődött a művész ellen s ő is három lépésre undorodta őket vissza, halálosan meggyűlölték. Ráadásul: az utolsó években a Bálint lakásával sok milliós üzletet lehetett volna csinálni. Most már makacs, minden percben tervszerű dűhvel aknáztak ellene. Irtózatos hireket terjesztettek szét róla, lesték minden mozdulatát. Időről időre pedig kötetes beadványokat förmedtek ellene a lakáshivatalnál. Hogy lakásán hajmeresztő orgiákat űl vagy pedig hosszu sugdosásu kommunista-összejöveteleket tart, amelyeken társadalmi rendet dönt meg, hazát árul stb. A beadványokat hosszu boros estéken az egész család szerkesztette egybe, boldog éljenzésbe csapzódva fel minden döntőnek vélt aljasabb vádnál. - Ezzel kivégezzük, becsületemre kivégezzük! - ordította a pohos, aki tanácsos volt az egyik minisztériumban és ismerte, hol kell felgyujtani az itélkezők lelkét. De a beadványt mindig csak a hadnagy írta alá, egy pomázi sváb fiu, akit a család két éven át majd minden éjjel megismétlődő tivornyán alkoholizált az egyik lány férjévé. Ő katona, ő következmények nélkül teheti az efélét. Maguk a család tagjai minden kudarc után lojálisan kijelentették Bálintnak, hogy ők elitélik sógoruk eljárását és örvendenek, hogy egy ilyen művészt tisztelnek a házukban.

Bálint ajtaja előtt egész társaságot talált. Mindszenty Margit volt az egyetlen nő köztük, akit még nem is ismert. A lány zsiliptelen áradással ömlengett eléje:

- Bocsássa meg, Mester, hogy ismeretlenül háborgatom, de nem tudtam ellenállani...

- Csak addig tudjon ellenállani, amig kinyitom ezt a fene rossz ajtót, - dörmögte Bálint és haragosan megrázta a nehezen nyiló zárat.

Egy únt mozdulattal maga előtt bocsátotta őket. Margit szétnyilt, ikreket szülő szemekkel falta a művész kivert-bika alakját. Mikor úgyahogy elhelyezkedtek, Bálint is leroggyant az öreg karosszékbe:

- Na, ugye tiszteltek, azért jöttetek, és aztán?

Pomp Rezső tisztelete mély kútjából majdnem remegve húzta elő a szavakat:

- Az a hír, mester, hogy pár nap mulva röpiratod fog megjelenni. Mi, tisztelőid, már előre rajongással várjuk minden szavát.

- Várjátok, - vállvonta Bálint.

- Bizonyára erős támadás lesz benne a mai rezsim ellen?

- Szereted a turós palacsintát?

A majdnem bőr alá fésült, albinósan szőke, vizenyős kék szemű fiatalember a hajában is elpirult. E beteg napokban szétburjánoztak a titkos társaságok és ő bölcs gondoskodással tagja volt mindeniknek. Egy ilyen csoport őt bizta meg nehányad magával, hogy kémleljék Bálint minden gondolatát. Mert ezek az elszült, betegül gonosz kis emberek, kik rossz éjszakákon titkos megrohanást, ülést, külföldi cimboraságot forraltak honvédelem és ellenforradalom név alatt: halálosan remegtek e roppant forradalmas erőtől és természetesen róla is hasonló titkokat tételeztek fel. Minden leskődőnek más arccal és más szereppel kellett közelednie a művészhez. Pomp úr, aki egy budai sváb kéményseprő fia s az ordas turániak vérszövetségé-

nek alelnöke volt, a rajongó tisztelő, a tikkadásig aggódó önkéntes titkár szerepét mikeskelemenezte.

Bálint eddig pompásan tudta orránál fogva vezetni a kis budai Machiavellit s néha szánalomból rettentő titkokat szagoltatott vele. Most is már megbánta türelmetlenségét. Simogató hangon javította:

- Hát komolyan beszélve, de kérlek, ne adjátok tovább, mert nem szeretek előre harangozni, a közönség csalatkozni fog. Valami forradalmas szörnyűséget várnak tőlem, pedig ezúttal ellenkezőt adok. A szekularizáció ellen írok. Mégis csak disznóság, hogy forradalom címen éppen a jó juhok pásztoraitól akarják elmarni a legelőt. Én akarom a demokráciát, de szerzett jogokat nem ütök agyon.

Nagyon szelid arca volt, hangja is érzelmes-tisztességesre simult. Leeresztett szempillái alól marcangoló-kegyetlenül leste a simahaju albinót Az nagyot nyelt és Leiter bíróra nézett. A bíró zöldes-beteg arcával behajolt a művész arcába, összehúzott szürke szemei majd felégtek a gyűlölettől:

- Kérlek, Bálint, azért mi sem vagyunk ám olyan együgyűek, mi is tudunk ravaszok lenni. Csakhogy mi nem ordítunk mindent világgá. Mi már szóról szóra tudjuk, mi van a röpiratodban. Manapság különben is veszélyesek a röpiratok. Egy reggel csak a Duna találja felvetni a szerzőjét.

Szavaiban vér volt, vér csordulásig. És a hullaevő arcu ember, mint egy bódult szunyog, beteg kéjjel szívta saját szavait. Bálint gyermek-szeliden kérdezte:

- És hogy kerül oda a szerző?

A Leiter fakó ajakára vékony mosolygás serkedt. Sajátos erotikus kéj s valami önimádó jólesés volt e mosolygásban. Rejtelmes mozi-detektives arccal ismételte a gépiessé betegült élet refrénét:

- Jaj kérlek, mi sem vagyunk azért ostobák, mi is tudunk ravaszok lenni.

- Oh, én mindig mondtam, hogy te igazi bíró-zseni vagy. Mintha nem is születtél volna, hanem Dosztojevszky írt volna a világra.

A fakó-zöld emberke elnémult. De csúf szemeiben gyilkosság történt. Ez volt egyik végzetes tehetsége Bálintnak, hogy mindig az a szó került kezeügyébe: mely gyökerig világított, vagy beledöfött abba a legbensőbb énbe, melyet mindennapi kétségbeesett ragaszkodással hazudunk magunkba, hogy elvánszoroghassunk az élet végéig. A savó-vérű ember egy beteg vérnek volt utolsó hallucinációja. Apja, hangos szavu, bőhazafiságu tegnapi magyar, végigcsinálta a szokott megyei tragédiát. Árvaszéki elnök volt s hosszu kártyás tivornyákon szétosztotta az árvák pénzét a megye becsületbírái közt. Mikor aztán minden forrás bedugult s a számadás elől nem lehetett kitérni, egy lobogó szavu levél megírása után, ahol mocsoktalan becsületről és szeplőtlen zászlóról szavalt, főbe lőtte magát. A savanyu vérű, rossz gyomru, zilált idegzetű fiunak sajátságos elrendeltetése lett az apa halála. Jogcím lett egy egyetemes gyűlöletre és bosszura a meglopott szegények ellen. Sajátságos lelki fejlődéssel, melynek logikája mélyre van ásva a vérben, az idegek szövetében, a tolvaj apáért a meglopott világot érezte bűnösnek. Halálosan, vérszerint gyűlölt minden szegény embert, árva gyereket, parasztot, munkást. Mindenkit, aki alárendelt, kizsákmányolt, elnyomott vagy gyámoltalan és akinek könnye vád lehetett az elszökött apa ellen. Ezt az elrendelt gyűlöletet a mániáig fokozta annak a vakérzése, hogy a természet neki szegény agyvelőt, csúnya vén, sárga arcot, fiatalság nélküli fiatalságot adott. Hogy megbosszulja agyveleje mostohaságát: folytonos hazugságokban, sunyi kegyetlenségekben igyekezett félelmetes Machiavellivé stilizálni magát. Mikor aztán a kamasz évek szétszimatolásában rábukkant Dosztojevszky Raszkolnyikovjára, a vizsgálóbíró

alakja előhivta belőle a vérbe predestinált őrületet. Kémlelni, gyanakodni, titkokat felfedezni: felverni a nyomorult embervadat, meglihegtetni, rácsapni: ez volt e beteg és majdnem hülye élet napoleoni álma. Silány szervezete örökre eltiltotta a csóktól, a női ölelés tágasabb emberségétől. És így ez a magába börtönölt, roncsolt idegű ember minden életét az emberharapás véres gyönyörűségére költhette. Együtt élt egy nagyon hasonló, ideges fogas-szavu anyával, aki senkit sem szeretett s fiához is csak azért ragaszkodott, hogy legyen, akiben folytassa önzését és gyűlöletét az emberek ellen. A kommün után szétrothadó pocsolya gőze teljes kibomlásba hozta az itéletre itélt ember minden halálos csiráját. Bírói hivatalát csak egy pár hónapig folytatta. Két-három itélete után jóakaratból berendelték egy minisztériumba. Ez a teljesen műveletlen, vak agyvelejű ember egy egész csomó titkos szövetkezet központja, intézője lett. Mert az embereket sohasem az elme kiválóságai, hanem bizonyos morális sajátságok gyűjtik az egyesek köré. Most már a tikkadt ember szájához tehette a beteg idők csecseit s vért, valóságos embervért szívhatott belőlük. Ő volt az ellenforradalom hiéna falkájának legkegyetlenebb vezére. Titokban uszítani, tőrt adni a vér betege vagy pénzéhes gonosztevő kezébe, a bűntény után eltakarítani a bűnközösség minden nyomát, elveszíteni a veszélyessé levő eszközt, aláaknázni valakit, sokszorozni a kínzás gyötrelmeit: a szűk ember rendszerezett őrülete ebben érezte az ős megtorlást a fösvény természet ellen s egyéniségének megnövését. És mikor látta az áldozat szemében, hogy egy hazugságot elhitt, egy csalafintaságnak bedűlt, vagy már odatartotta torkát a rejtett kés elé: Richelieunek, Machiavellinek s más eféléknek kéjelegte magát. Bálint körül a kergült birka bódulásával keringett s mind jobban elhatalmasodó szomjusága lett, hogy ezt az óriási emberfát, mely oly megsemmisítően erős, szép és gondolattermő, ledöntse. Hogy hulláján ugrálva nagyobbnak és erősebbnek érezze magát.

Hevesi Simon, a híres zsidó újságíró, aki az ablak mélyedésébe húzódott s nagy szemüvege mögül mosolyogva nézte, hogyan ölik legfőbb erejüket a filiszteusok, most mutatott tisztelettel szólt:

- Kedves mester, ha kegyeskednék a Drámai Ujság számára egy-két kérdésre felelni.

- Kérdezzen, - ásított Bálint.

- Mi a véleménye Mesternek a König Lajos legújabb darabjáról?

Bálint tudta e kérdés kettős célját. Az ő véleményével akarják agyonütni ezt a tulsok szerencséjű jelentéktelen írót. És mert az ügyes sváb irodalmi rövidárus nagy nemzeti népszerűséggé tudta felépíteni magát, ugyanakkor a kimondott vélemény újabb hajszát vadít ellene. Lanyha megvetéssel felelt:

- König éppen olyan tehetség, mint az önök Reiner Frigyese.

Az újságíró szeme mélyén levő szem gyűlölettől lett homályos. Reiner, aki szellemeskedő, ügyes és nagyon rokonlelkű műveivel az ország összes kereskedelmi utazóját az irodalom felé csalta, volt az ő saját bálványuk s az ország világdicsőségének reklamálták. Mélyen meghajolt és jegyezte:

- A szobrász mosolyogva felelt: König egészen jelentéktelen író, a drámához pláne semmi tehetsége sincs. Ma Magyarországon csak Reiner Frigyes jelent drámairodalmat.

Most megint a művészre nézett, arca kinyilatkoztatást váró feszült figyelem volt:

- Hogyan képzeli el, mester, a mai politikai helyzet megoldását?

Bálint fáradtan hullatta az ezerszer megismételt kátés mondatot:

- Csak is egy, az ország összes adottságaira épített demokráciában, mely biztosítja a magyar falu, a magyarság nagy tömegei számára a fejlődés minden lehetőségét.

Hevesi jegyezte:

- Boór Bálint szenvedélyesen, kiáltva mondta: Magyarország belső nyugalmát s külső becsülését csak is egy liberális progresszív radikálizmus mentheti meg a nemzetközi elemek bevonásával.

- Még egyet kérdezhet, de aztán kidobom, - mondta álmos-kedélyesen a művész.

Az újságíró arca most nagyon titokzatosra és kedvesre változott:

- Kedves mester, igaz-e, hogy komoly viszonya van egy fiatal úri lánnyal és el akarja venni?

Bálint alsó állkapcáján előre torlottak az izmok, homlokán megmélyült egy függőleges redő. Aztán elszélesedett ajakkal szólt:

- Ez a kérdés se nem elég érdekes, s nem is tulbizalmas. Menjen be a fürdőszobámba, ott talál egy fehér szekrényt, abban tartom a szennyesemet. Olvassa ki levetett ingeimből és alsónadrágaimból biológiai magántitkaimat. Fényképfelvételeket is csinálhat a lapja számára.

Biccentett fejével s ez olyan fejedelmi elbocsátás volt, hogy az újságíró vette kalapját és tovább állott. De elmentében oda tudta sugni Pompnak: - Vigyázzanak rá. Nagyon idegesnek látszik. Rossz vége lehet a dolognak.

Alig húzta be az ajtót maga után, Benedek tanárból kitört a székely lelkesedés:

- Szerettem volna kirugni. Mit tolakodik ide, mit fárasztja a mestert! Kedves mester, leszel szives majd az új röpiratodból huszonöt tiszteletpéldányt adni? Nem a magam érdeke, gondolataid terjesztéséről van szó.

Leiter már körüljárt a teremben, mintha csak szórakozottan ődöngene. Véletlenül odatévedt a papirkosárhoz s csupa időtöltésből kutatni kezdett benne. Néha nagy jóleséses titokzatossággal egy-egy papirkát dugott zsebeibe. Mindszenty Margit felkelt helyéről, szemeiben feltárt ágyékkal dörzsölődött Bálinthoz:

- Mester, mikor tudna nekem öt percnyi kihallgatást adni négyszemközt? Igen fontos, rám nézve életbevágó problémáról van szó.

Bálint már nagyon fáradt és szórakozott volt. Ilyenkor aludni szokott s nem igen tudta már, hogy kik vannak körötte és mit beszélnek. Szemeiben sajátos homályu ködök szálltak át. De azért ez az áradó nőstény megmosolyogtatta:

- Tudja mit, írja meg egy szép levélben.

A lány elvörösödött. A megkorholt kutya alázatos-meleg szemeivel ragadt a férfira:

- Ugy nem lehet... okvetlenül személyesen...

Bálint széles kézlendítéssel megcirógatta a felgyult arcot:

- Jól van, kicsi. Mostanában fáradt vagyok és időm sem akad. Majd, ha jól kipihenem magamat. Tudja, egy negyvennégyéves ember már nem tud minden percben négyszemközt lelki problémát oldani.

Sajátságosan: most jólesett neki adni az öreget. Volt valami pihenés ebben a megváltásban s védelem önmaga ellen. A lány autogrammot kért s vontatott, visszaragadó léptekkel elment.

Leiter most már Pomppal sugdosódott. Benedek a szobrokat lelkesedte végig. Mindegyre felkiáltott: - Micsoda zseniálitás! - Az istókját, ilyent csak a mester tud teremteni! - Micsoda meztelenség, valósággal fajfentartó svungba hozza az embert! - Ilyent még nem pipáltak Európában!

- Olyan egyedül vagyok, - sírt egy sírás Bálintban.

Győry tanár eddig hallgatagon űlt székén. Nagy, kopasz szokrateszi homlokát hódolattal súlyosította előre. Jézsuita szemeiből, melyekben Máriára néző sima áhitat és súnyi tőr volt, most párolgott a tisztelet, mint a forrón felterített leves. Nagyon plébános arcán is mély megalázkodás és révülő figyelem volt. Mintha nem-is szűlték volna ezt az embert, hanem úgy kenték volna egybe az áhitatok minden hivatalos tégelyéből alázatos, oltárnéző, nagyon hűséges alattvalónak. Kezeiben zsebkönyvet és ceruzát tartott. És mindegyre roppant ünnepélyes arccal jegyzett valamit Bálint beszédéből. Mintha Klió titkára volna, akinek feladata betükké örökíteni a művész életét. Most, hogy a tisztelet annál nagyobb legyen, hasa legmélyebb rekeszéből húzott fel egy hangot s azzal kérdezte:

- Kedves mester, egy percre ez a bolond Benedek megzavart. Hogy is mondtad csak, mi oldja meg a mai politikai helyzetet?

- Kérdezd meg a Leitertől, ő jobban tudja. Engedjetek meg, egy percre a fürdőszobába megyek átöltözni.

Pomp úr hátrasimította hátrasimított haját, savanyu-vékony hangon mondta:

- Mi már megyünk is Tiborral. Kedves mester, te már nem vagy olyan bizalommal irántam mint valaha.

Bálint arcára egy pillanatra kijött az oroszlán. Türelmetlenül vetette fel fejét:

- Hát bíztam én valaha valakiben!

Pomp úr még albinóbbá sárgult, vonásai siránkozásra estek össze. Leiter Tibor kezet nyujtott. Tőrdöféses hangsúllyal mondta:

- Szervusz, édes Bálintom. Mi sem vagyunk ám olyan hülyék, mint némelyek gondolják. Mi is tudunk ravaszok lenni. Mi mindenről tájékozva vagyunk. Még az emberek külföldi levelezéséről is.

A külföldi levelezést rémesen megnyomta. Szikkadt agyába az a rögzött gondolat vette be magát, hogy Bálint az orosz bolsevizmussal titkolózik a mai uralom ellen. Bálint már nem is hallotta, mit beszélnek. Bement a fürdőszobába. Leiter és Pomp elköszöntek. A két tanár magára maradt.

Győry odaállott Benedek elé. Szemei sárgák lettek, arcán gyanakvás és gyűlölet sápadt:

- Mondd csak, kérlek, mit akarsz te voltaképen Boór Bálinttal?

Benedek kihivóan kacagott:

- Mit? Amit te. Azt hiszed, hogy Boór a te monopóliumod?

- De én kezdtem előbb, az én gondolatom volt. Nekem már két kötet jegyzetem van róla. Nem tisztességes dolog így kisajátítani a mások ötletét.

Benedek felpattant:

- Nem tisztességes! Meg vagy keveredve. A te ötleted! Mintha csak te jöttél volna erre az ötletre. Ez éppen úgy az én ötletem, mint a tied...

- De te csak most jöttél, mikor már érzed, hogy nemsokára kidűl és akkor egyszerre kész az üzlet. Én éveken át dolgoztam érte.

Benedek legénykedve kacagott:

- Ne síránkozz. Csináld jobban, mint én, akkor a közönség téged fog venni.

Győry egy percig hallgatott. Nagyon sápadt volt és idegesen tipegett szét a szobában. De aztán arcára megint kijött az oltárra pislogó, mindent elkenő szavu plébános. Békítő kérlelés volt hangjában:

- Nézd, hiszen ha Bálint meghal, lesz akkora érdeklődés iránta, hogy ketten is megélünk belőle. Dolgozhatnánk valami munkafelosztással, hogy az egyikünk könyve majd kiegészítse a másikét.

Benedeknek tetszett a dolog:

- Na látod, ezzel kellett volna kezdened. Én csak a magánélete intimitásait gyűjtöm. Te pedig úgyis esztetizálni szeretsz.

A Győry szavai már üzleti kézfogás voltak:

- Látod, akkor én sok jegyzettel segíthetlek, mert én csupán művészi megnyilatkozásait akarom tárgyalni. Ha valamelyik este eljössz hozzám, összehasonlíthatjuk a jegyzeteinket.

A Benedek sovány székely arcára nagy ravaszság űlt ki. Cseszle kis bajuszán pödörintett egyet, ujjait összecsettintette:

- Te, lesz dohány, az istenit! Csak most jó állandóan mellette lenni, mert a közönséget az agónia érdekli legjobban. Nekem két olyan levelem is van tőle, amelyekben megjósolja, hogy elpusztul. Meglátod, hogy sohasem csal a szimatom. Mérget vennék rá, hogy közel van a vége. Vagy hirtelen halált hal, vagy öngyilkos lesz, vagy megbomlik. Nézd csak, milyen gyűrűsek néha a szemei s milyen halálos fáradság van az arcán. Az ilyen behemót emberek törnek le a leghamarabb. Én úgy készítem a dolgot, hogyha ma kidűl, két hét mulva a könyvem megjelenhetik róla. Verni fog minden más firkát. Ferenczi Pistát a nagy művészettörténeti tudományával ki fogja törni a nyavalya.

Közeledő léptek hallszottak. A két tanár szétrezzent. Benedek megint nagy áhitattal legelte a szobrokat s fel-felkiáltott. Győry elrévült egy vázlatkönyv nézésébe.

Bálint visszajött. Bedobta magát a karosszékbe. Szomorúan mondta:

- Nem bírom már sokáig, fiuk. Olyan egyedül vagyok és sohasem lehetek egyedül. Unok már mindent. Már a munkához sincs akaratom. Minek, miért?

A két ember szeme mélyén felcsillant a zsákmány öröme. Benedek kedélyes-könnyed mosolygással berzenkedett:

- Ugyan, mester, te beszélsz ilyent! Egy vállrántással fellököd egész Budapestet. Mi már régen alulról szagoljuk az ibolyát, amikor te még az ország nagy Herkulese leszel.

De az okosabb Győry fájdalmas uszályu szavakkal mondta:

- Tényleg, nagyon fáradt vagy mester s mintha valamit sápadtál volna is. Neked vigyáznod kell, te nem vagy a magadé, a te egészségedbe mindnyájunknak van beleszólása. Okvetlenül orvost kellene hívatnod. Talán valami kezdődő cukorbajod van. Ebben a korban az ilyen erős embereknél ez igen gyakori. Ha parancsolod, felküldöm a Hómann doktort, ő a leghíresebb speciálista az efélében.

Szemei áhitatos tisztelete mögül éhesen leste, hogy a ráígézett betegség befúrja-é félelmét a művész képzeletébe, elsápad-é az arc, megdöbben-é a szem. Bálint szórakozott hanyagsággal mondta:

- Most, fiaim, a legjobb lesz, ha ti is tovább álltok. Ma nehéz napom van, fáradt vagyok. Talán alszom egyet. Majd valamelyik este találkozunk.

Győrynek már kezében is volt a kalapja s már fájdalmas, lázat-figyelő arccal nyújtotta kezét. Benedek a bucsuzáskor felkiáltott: - Te, mester, az istenit, a multkor a Philadelphiában majd megvertem azt a hüllő Patayt. Azt mondta, hogy te csak ügyes utánzó vagy s Rodin nélkül senki sem volnál. Ha Győry le nem fogja a kezem, ott nyomorítom meg. Ilyent mondani Európa legnagyobb szobrászáról!

Mikor Bálint bezárta utánuk az ajtót, nehéz sóhajtás hullott le az ajakáról. Egy percig ott állott az előszobában, mintha ott felejtette volna magát. Olyan gyermeki, olyan anyának panaszoló kék volt most a két szomoru szeme. Elernyedt szája majdnem néma sírás volt. Az egész alak úgy hívott valami ráhajoló nagy női szánalmat. Bement a műterembe, végigfeküdt a divánon. De a másik percben már a gyermekkori képe előtt állott és nézte. - A gyermekkori szemeim, a gyermekkori szemeim, - ismételte benne egy hang.

Nagyon nyugtalan volt. Mintha éjjeli homályban nehéz tehervonat loholt volna: lelke távoli ablakai előtt elgurultak a sötétbe mosódott évek. Egyszer úgy hallotta, hogy csengetett valaki. Dühösen rohant ki, de csak képzelődött. Akkor eszébe jutott, hogy két házigazdája mindjárt a nyakára fog jönni. Érezte, hogy nem tudna uralkodni magán, hogy talán megfojtaná őket. Vette kalapját, lerohant a lépcsőkön.

Aztán, hogy benne volt az uccák tolongásában, a felrázott élet már végtelen folyásu csendes szomorusággá csitult. Nagy, lemondó elfogadás húnyította le a lázadás tüzes szemű kutyáit: - Várhattam egyebet? Ez az én sorsom, ez a nekem járó kenyér.

És az erős ember szomorusága már égő szüksége volt a jóságnak. Szeretett volna cirógatni valakit, adni valamit, védő ráhajlásban apja lenni valakinek. Mint a középkori rajongó, ki azzal hűsítette a maga életsebeit, hogy végtelen szomjuságu csókkal a mások sebéből szívta ki a halált. Már nézte a mellette eltünő arcokat. És a vonások csalitjában, a termet megvert nehézségében, a szem néma vallomásaiban ezer jajgatásban talált életre itélt testvérére, az emberre.

Egyszer csak, tudata minden irányítása nélkül, az Üllői-út huszonegyedik számu háza előtt volt. Pedig amikor egyszer Baczó megmondta, hogy hol lakik, nem is vette tudomásul. Már rég nem járt nála a fiu, mi baja lehet? Most érezte, hogy jót fog tenni: látni ezt a testvér-végzetű arcot.

Az udvar mélyén, az ajtó előtt megállt. Pirongató jó hang hallszott ki:

- Na, vedd be, te félszegúszó, ne légy olyan gyerek. Bizonyisten, megpofozlak, ha nem veszed be.

Kopogtatott, belépett. Baczó az ágyban feküdt, lázas arcát az ajtó felé fordítva. Konkoly egy orvosságos üveggel s egy éktelen önkanállal anyáskodott mellette.

- Boór Bálint! - kiáltotta a beteg s szemeibe könnyek teltek.

Konkoly erre a névre és erre az alakra, mely minden jövő felé forduló szívben az egyetlen hívó zászló volt, leejtette a teli kanalat s az orvosság kiömlött a sok sebbel bús padlóra. - A fene egye meg! Alászolgája! - kiáltotta egy szájnyitással s bronz arca még vörösebb lett.

Bálint leült az ágymelletti székre, melynek hátáról a Konkoly bús kabátja csüggedte szét karjait. Most már nagyon erős volt: mert más élet erejévé lehetett. Erőt adó forró jóság volt hangjában, mint a friss húslevesben:

- Mi a bibi, édes fiacskám?

A beteg benyomta fejét a párnába. Hisztérikus, rohanó sírás omlott ki belőle. - Bátyám... bátyám... bátyám... - ismételték nehéz reszketéssel ajkai.

A hatalmas ember megcirógatta a lázas fiatal arcot. Most megint olyan egyetlen arc volt az arca, az igazi, a szeplőtelen: az édesapa arc: védelmező erő és ráhajló jóság:

- Na, csak kivele. Hozzám csak őszinte lehetsz. Mi a bibi, édes fiam?

- Irtózatos volt... a hulla... - tördelte fulladásos köhögéssel a beteg.

Konkoly látta, hogy a beteg nem tudja érthetően előadni a történteket. Ő beszélte el: hogyan hozták haza eszméletlenül barátját, mint mesélték el az egyszerű emberek az esetet s hogy Mózes azóta lázrohamaiban mindig a hullát látja, melyet saját holttestének hisz. Az orvos már többször volt nála: nyugalmat, jó táplálékot és valami csillapító szert rendelt.

Mikor szokott rohanó lélegzetű beszédével idáig ért, nagy kék szemei még dühösebben hólyagosodtak kifelé, bronz arca új vérhullámmal lett sötétebbé s ügyetlen tétovázással nézett jobbra-balra. Aztán nagy elhatározással, mint egy roppant véres borotvát, kettőbe hajtotta magát s vörös, szőrös kezét odanyujtotta a művésznek:

- Jaj igaz, pardon, Konkoly Zoltán vagyok.

Bálint széles mosolygással fogadta a fiatalember kezét. Jókká kékült szemeiben látszott, hogy már látja minden betüjében ezt a mély kincsű fiatal életet. A beteg már felülve hallgatta, nyitott szájjal, lobogó gyertyára rebbenő szemmel a saját történetét. A félszeg bemutatkozásra aztán egyszerre gyermekkacagásba fürtösödött. Szerető csúfolkodással mondta:

- Látja, Bálint bátyám, milyen kénguru ez a Zoltán. Előbb megeszi valakinél az ebédet, aztán, mikor már künn van, bekiáltja az ablakon: - Jaj, pardon, Konkoly Zoltán vagyok!

Kacagtak. A nagy nevetésben Konkoly feje ködben lemenő nappá zordult. Ugy recsegte ki a nagy rázkódásból:

- Csak te hallgass.

Most már elbeszélte Mózes is a dolgot. Beszéde tavaszi zápor volt s széles nap-kévék váltakoztak benne fergeteges rohamokkal s nehéz felhők távoli jajgatásával. Először előadta látogatását a két szent embernél. Ledobva a paplant magáról: egész testével beszélte a dolgot, utána játszva a két férfi arcát, testük egész életét. Mikor azt mesélte el: hogyan lett rosszul a püspök előtt, olyan íjedt-finnyás szent Habina arcot vágott, hogy mindahárman harsogó kacagásba borzolódtak. Aztán elmondta a bódult bolyongást, a zsibbadtságába becsengő jó női hangot, az egyszerű társaság kedvességeit. És egész összekarmolt fiatal szive bezuhogott szavaiba, amikor elmondta: hogyan fogadták versei felolvasását. De amint közeledett a végső jelenethez: már minden szaván át a hullára dermedt szeme és elzokogó nagy félelem voltak a szavai:

- Még egyszer hittem az életben. Olyan boldog voltam. Olyan nagy jövőt lélegzeltem be. És akkor rámzuhant az a hulla. Oh, bátyám, ez az itélet volt, a végső itélet és ezt nem lehet fellebbezni.

Bálint ajkán gyermek-csitító mosolygás volt, de a szemei sajátságos erős rögzítéssel néztek messzire. Hangja rekedtté fakult:

- A legjobb lesz, fiacskám, ha felszeded a sátorfádat és hazamész Kolozsvárra az édesanyád mellé jól kipihenni magadat. Meglátod, hogy egészen helyre jössz.

- Ugye, ugye, én is azt mondtam! - ujjongott nagy győzelemmel Konkoly.

A beteg arcán nagy felhő árnyéka nehezedett. Szenvedélyes síró hangon tört ki:

- Hát bátyám is ezt mondja! Ez a bronzfejű hüllő már napok óta egyebet sem hajtogat. Hát hogy menjek én így haza? Hogy vigyem az én összeroncsolt, céltalan, üres életemet a mellé a

Baczó Mózes mellé, akit édesanyám magának álmodott? Hát lehetek-é olyan kegyetlen hozzá, hogy a várt ragyogó eposz helyett egy beteg sírást vigyek vissza neki?

Szemei újból könnyel teltek s az elterjedő könny valahogy szélesebbé tette kék szomorúságukat. Bálint nagy biztatással dörzsölte a remegő lelket:

- Meglátod, fiam: amint átléped édesanyád küszöbét, nem leszel összeroncsolt, nem leszel beteg sírás. A régi gyermek leszel, akinek ölelése a régi meleget viszi anyád szivébe. Ha az én édesanyám élne.

Mózesen látszott, hogy el akar futni ettől a kérdéstől. Huncut, kaján elevenség derült ki arcára. Rámutatott Konkolyra:

- Látja, bátyám, ezt a vörös rézből vert szörnyeteget? Úgy nézze, hogy ez a bronz undorítás Magyarország legnagyobb muzsikusa. Zoltán, mutasd meg a zsoltárodat Bálint bátyámnak.

- Te ökör... te marha... - szerénykedett bús morcossággal Konkoly.

De azért nagyon boldog volt, mikor a művész is kérlelni kezdte. Bálint dermedt felérohanásban hallgatta a fiatalember játékát. Mikor az utolsó hangok is szétrezegtek, nagy csend esett közéjük. A művész arcán súlyos árnyékok kergették egymást. Felkelt, szórakozott nyugtalansággal megszorította a beteg kezét:

- Most megyek, fiacskám. Mennem kell.

Szegény Konkoly visszanyelte torkába dobogó szivét, amint a művész arcára nézett. Hát egy szava sincs hozzá, hát nem tetszik neki. Hátha tényleg nem is tehetség. Mózesből majdnem sírással szökkent ki a kérdés:

- Bátyám, bátyám, talán nem tetszett a zsoltár?

A férfi arcán látszott, hogy csak erre a hangra lesz tudatos a viselkedése és hogy messziről hívták vissza. Felvetette fejét, arcára kijött az ősi gazdag tűzhely melegsége. Nagy szeretet volt a hangjában:

- Hát nem emlékszel-é, fiam, hogy téged is ki akartalak dobni a verseid olvasása után?

A beteg arca hálás gyermekké derült és nagy ölelés volt a két szeme. Konkoly is kezdett a lelke könyöke körül valami melegséget érezni. De azért néma szepegéssel kisérte ki a művészt az udvarra.

Az udvar már majdnem egészen sötét volt. Nagy szomoruság volt a bezárt falak közt, a rossz nedvű föld felett. Konkoly vállán érezte a művész erős kezét:

- Ugye megengeded, édes fiam, hogyha néha nagyon nehéz a világ, ide meneküljek a muzsikádhoz?

Konkoly fulladásig érezte, hogy a zsugori természet nem látta el elég szellentyűvel, melyeken nagy meghatott büszkesége kitörhetne. És mert több vér már nem tolulhatott a fejébe, kilökte két karját a levegőbe s mint fulladásig nyelt vizet gájzirozta a levegőbe:

- Az istenit!

De már halálosan szégyelte is magát s belsejében dús zoológiai idézeteket szórt egyéniségére. De a művész megérezte mindazt a fiatal ölelést, fellobbanó boldogságot és keserű dacot, mely kidobta ezt a káromlást. Magához ölelte a fiatalembert. Szelid szomorusággal mondta:

- Mennyi kincs vár a magyar temetőre.

A kapuban mégegyszer visszafordult:

- Vigyázz, fiam, Mózesre. Sok okom van félteni. Te vagy az erősebb.

Űzött rohanással ment haza. Hideg és sötét volt a műterem a meghűvösödött nyári estében. A homályba öltözött alakokból mint hideg ón nehezedett át lelkére az anyag vak lelke. És mint hidegrázás didergett ki szivén: - Itthon vagyok.

Felgyujtotta a villanyt. Elővett egy vázlatkönyvet. Nagy gonddal meghegyezett egy ceruzát. Aztán űlt és bámult. Arca szétesett külön lelkeinek zsákmányává. Előre hullott alsó állkapcsában, harapásra dermedt szájában a rengeteg kivert vadkanja busult. Az arc ravatalos néma dac volt valami nagy temetés fölött, ércfal, melyet hiába döngetnek belül egy elrendelt sírás öklei. A homlok nyugodt volt és azért is a fiatalság fényével büszke. De szemei kék pelenkájában egy csecsemő sírt, anyamellet hivó keserves sírással.

Felmozdult, odaült az íróasztalához. Jegyzeteket vett elő, felnyitotta a tintatartót, megfogott egy pennát. Aztán, türelmetlenül, megint visszacsattintotta a fedelet a tintatartóra. Odaténfergett a könyvállvány elé. Ki-kivett egy könyvet, felnyitotta, visszatette. Bement a konyhába. Meggyújtotta a résón a gázt, vizet tett a fellobogó lángra. Aztán egy kávéőrlőt halomra töltött kávéval s nagy buzgón őrölni kezdte. Mikor az őrlött kávét a fövő vízbe dobta, a kibuffanó jószagú gőz egy percre boldoggá tette arcát. Csészét, cukrot, kanálkát vett elő. Odahuzott egy széket, lehullatta magát rá s ott, a résó szélén fogyasztott el lassu ámolygással vagy három csésze kávét.

A felmelegült test most már apás jósággal melegítette hóna alá a fázó lelket. Álom-lépésekkel bement az alkóvba, nagy dobásos mozdulatokkal megvetette az ágyat. Levetkezett, leoltotta a villanyt az egész lakásban, lefeküdt. Már kezdett alásülyedni az álom kútjába. Akkor egy hirtelen mozdulattal felcsavarta az éjjeli szekrény lámpáját. Kiugrott az ágyból. Bevonuló fejedelem volt, ahogy a tükör elé léptetett. Nézte a földből felfakadó nyulánk lábszárakat, az erős törzset, a hatalmas mellkast, az egész rohanó férfitestet, melynek minden tagján meglátszott, hogy mozduló felfelé torlásában egyetlen elrendelés van: hordani a fej nagyszerű koronáját. - Én nem vagyok fiatal, én nem vagyok fiatal! - üvöltött benne egy távoli oroszlán.

Átment a műterembe. Lerántotta az Ildikó készülő szobráról a zöld vásznat. Amint az életnek ez a csodálatos test-dala elébe fakadt, egy pillanatra sírók lettek a szemei. De megrázta magát, tépéses mozdulatokkal ledobta magáról a hálóinget, a rövid alsó nadrágot. Herkulesi meztelenségét odameresztette a zsenge vázlatnak: - Nézd, nézd, kis szajha! Hát ki a fiatal? Ki a király?

Roppant lendítéssel belerugott a szoborba. Az agyagtest öt-hat darabra szakadva esett szét a földön, a tartó váz sáros-meztelenül maradt. Akkor rátiport a szétesett részekre: a fakadó kis mellre, a térd halkult mosolygására, az ágyék végtelenbe hangzó hívására. A forma titokzatos himnuszából eltiport sár lett a műterem padlóján.

Ujra magára vette hálóruháit. Visszament az alkóvba, visszafeküdt. Egy percre hagyta égni a villanyt, mintha lelkes ránéző valakije volna. Nagy álom-ködök gomolyogtak a szemei felé. - Milyen jó kávé-szag van, - mondta egy átszaladó kölyök-gondolata. És mikor keze kinyúlt, hogy szokott gépiességgel eloltsa a villanyt, evezői már az álom mély vizeit verték.

5.

Szájában már érezte a nyelvével ellapított bogyócskák hűvös szétbuggyanását. Tikkadt szájában, melynek megsápadt ínyét az utolsó napok nélkülözései, titkos szorongás az idegek csalitjában s a négy fal közé szorított súlyos júniusi délután lázassá tették. Már ki is nyúlt keze a veressző bibor gerezdecskéi után, de csak álmosan előre gunnyadt kollégájának hátába ütközött. Az elharapott sóhajtás kisebbik csücske kiesett az ajkai közűl.

Az izzadságszagu idomtalan teremben Herendy Viktor tanár úr kollokváltat. És mert a tanár úr tagja a tanárvizsgáló bizottságnak, a diákság megzsúfolja a termet. Pedig már június közepe van: künn falvak, pipacscsal lángoló mezők, kenyérré rohanó kalászos földek hívnak. Az izzadt, átforrósult fiatal testek, fiuk és leányok vegyesen, egymáshoz súrlódva, átpállva egymás gőzkörébe, előre hullatott testtel hallgatják a felelő Mindszenty Margit éneklő hangját és igyekeznek odahúzni a testükbe süppedő lelket a szavak rideg csecseihez. Egy bikanyaku, hentesnek szabott diák leszorítja állát a padhoz s úgy dülleszti a szemeibe összekotort lelket az irodalom gyönyörűségeihez. De két térde két felől két női hallgatót ér s a lelkebbik lelkében: a jó húsból, friss kenyérből, édes borból szövődött drága test-lelkében izzó női ágyékok fakadnak fel hosszu hívásu csókkal. A ruha fojtóan feszül rajta, buksi fejébe felomlik a vér. A szavak átmennek rajta, nevek, évszámok s jól kicserzett öreg irodalmi megállapítások kopognak el a belső szemei előtt. De mögöttük látja zsebében kussoló tárcáját, számlálja benne a pénzt: elég lesz-e a kollokválás után egy megkönnyebbítő fizetett csókra. Bal szomszédja, kissé sápadt, de melles, húsos lány testével hallja a szomszéd férfitest beszédét. Ajkai halkan utána motyogják a felelő mondatait, nehogy kipottyanjon a tudomány jelenlegi állásából. De szem nélkül látja, fül nélkül hallja, egész testével, egész bőrével, a szomszéd hím élet minden rezdületét. És kéjes elnyulás benne, hogy a szomszéd combján megfeszül a nadrág s belegyengül, mikor a fiatalember hatalmas melle felemelkedik a gőzzé forrósodott lélegzettől. A jó öreg mitológiából feléje mászik Herkules s valami csodálatos fiatal, ős-állatian gigászi erővel tipor tikkadt női testébe. Egy percre kifakulnak tudatából a lecke szavai, a fülledt terem eltágul, érzi: fiatal teste kinyulik a végtelen térben és az űr bozontos bolygói, a nagy égő csóku világok végtelenül elzúzó férfi vággyal rohannak át rajta. Énje korlátai szétpattannak, mint valami ős buja köd, szétoldódik alaktalan kéjjé a világ csókja alatt. Előtte egy kis kiálló ádámcsutkáju filozopter, megszegényült vérrel a rossz koszttól, el-csigázva az éjszakai tanulásoktól, elszúnyadva előre gyökönt a tömör levegőbe. Hat héten át minden nappalját s éjszakái nagy részét ennek az eseménynek áldozta. És most, a próbatevés nagy napján, a szegény testből összepumpolt cingár lelkecske felmondja a szolgálatot. És ahogy egymáshoz bújnak, ahogy lusta váll lusta vállhoz dűl, fej fej mellett előre esik, mintegy odafelejtve a nehézkedésnek, amint fülledt szemüket igyekeznek odaragasztani a tanár és a felelő arcára: ezek a lélek-üzembe vett fiatal emberállatok olyan szomorúak, olyan eltévedtek. Dülledt vagy széttágult szemük úgy tele van testtel, csóknak domborodó női ágyékkal, vagy a férfi izzó meredésével. Az előre torlott állat tartó izmokban, a pad felé szegett nyakban, a test meghajlásában, a lábszárak szétfutásában szinte hangosan törtet a megölhetetlen ős-állat. Az ölelkezés és jó harapás vágyába fülledt test szinte csikorog, amint lélekké korbácsolják. Mintha az izzó levegőbe felnyíló pállott szemek hévnapon kergetett juhok síró szájai volnának és panaszos kanyargással bégetnék: - Hagyjatok meg minket az anyag nyugodt tovaomlásában. Hogy csókban és jó falatban múljunk tovább, mint fényes teste a világ-álomnak. Ne rontsátok belénk a lélek viruszát!

Mózes is idehozta magát: leforgatni a maga robotját a tudománydarálón. Pedig az utolsó hetek megnehezedtek a messze futott fiu fölött. Az üllőiúti szoba fölött mind szélesebb szárnnyal lebegett az agg vámpir, a nyomoruság. Már a Konkoly ravasz tartalékai is kifogytak: a két fiatal élet párhúzamos koplalásban próbált azértis nevetést és fiatalságot kalászozni. Sokszor már ott volt a toll a Mózes kezében, hogy panaszát odaszepegje az édesanyja szoknyájához: de nem, nem tudott betüt találni tintájában az édesanyja megszomorítására. Az utolsó napokban már alig ettek valamit. De a benne lappangó gyermek: az édesanyja nyitott szemei előtt álló jó csókért jó Mózeske mégis eljött ide, a kollokválásra. Idehozta lázas, megsanyargatott testét, beárnyékolt lelkét. Hogy a lefekvés idéző perceiben, az éjszaka hazáig nyuló megnőtt horizontjában az a gyermek azt mondhassa az anyai szemeknek: - édes mama, megtettem a kötelességem. Ugye, jó fiu vagyok!

De a test megbántott tagjai visszaduzzogtak a gazda mostohaságára, s mint haragos társaság a rosszul játszó cigányoknak, csak vézna, fáradt lelket borravalóztak össze. És amint Herendy tanár úr megindította a kollokvium-gépeket, amint a fiatal Sancho Panzák visszakérőzték az irodalom-balzsamot, melyet a méltóságos Donkisott egy féléven át beléjük csömörített: Baczó Mózesben elszédült a tudomány számára gyűlt lélek. Amint szó folyt szó után s a kicsurgó tudomány-lé, mint valami vastag, piszkos olaj, megúszta a szoba sűrű levegőjét, Mózesben mind érezhetőbb lett a világ forgása. A levegő s a kiguruló szavak apró, sötét abroncsu karikákra szakadtak, elkeveredtek, forogtak-forogtak. Torkát nagy szomjuság égette, szeretett volna valami bőlevű ételt harapni: friss gyümölcs duzzadt húsát vagy vérrel csorduló zsenge bárányhúst. Egyszerre csak a szörcsei parókia volt előtte, hova valamikor az édesanyjával nagy ünnepi látogatóba mentek. A ház mögötti kertben volt a szörcsei esperes, fiával és két szőke lobogásu lányával. Hátát hűsítették a ház árnyékának friss tenyerei. A rezeda, viola, verbéna szaga belé szállt, mint egy messziről visszavert ének és kigöngyölte lelkéből a legrégibb könnyeket. És iskolás rendben, két szép sorban előtte álltak a ribiszke bokrok, kacér, bibor, hűvös gerezdekkel csiklandozták a szomjusága lelkét. De amikor kezét kinyújtotta a neki szükséges valóság számára: Szörcse helyett megint faragott piszkos padok, irodalomba pállott fiatal testek, baj és Herendy tanár úr volt a világ.

Folyt, szökött, tódult Mindszenty Margitból a kollokvium-gájzir. Herendy tanár úr ajkait kéjes mosolygás hímezte: hogy ő a bibliai Áron tetejébe bővebb nedvű sziklát tudott konkurálni. A lány csodálatosan visszaemlékezte: melyik szót milyen hangon, milyen hajlással mondott a tanár úr, hogyan mozdult, mikor hajtotta jobbra a fejét, mikor hogyan mozdította kezét, ujjait. És mindent bámulatos pontossággal adott vissza. És Herendy tanár úr, amint erről az élő filmről ilyen rezdület-pontosan látta önmagát előbomlani, újból visszaszeretett akkori önmagába. Ő is utána mozdult, grimaszolt a lánynak s torkába visszaérezte a hangok kéjes horzsolását.

De Herendy tanáron kivül azért Margit Mindszenty Margit maradt. Melle bő habjai felfelduzzadtak, csipőjét, medencéjét széles igérettel ringatta. A hangja énekelte:

- Csokonai szegény, de becsületes szülőktől származott Debrecenben. Apja jóhírű fogorvos volt, ki családjának szentelte minden gondolatját. Anyja, a sápadt arcu vallásos asszony, különös gonddal ápolta a gyermeket, ki már igen zsenge korban elárulta nagy tehetségét.

De nagy, beharapó szemei végigtapogatták a tanár satnya testét s a belsőbbik lelke vigyorogva mondta:

- Milyen furcsa lehet a Herendy tanár úr, mikor fentartja a faját.

A külső lelke folytatta:

- Ha már most Csokonai Vitéz Mihály egyéniségét vizsgáljuk, azt találjuk, hogy már az iskola padjai közt nagy hatással volt rá Bürger, a neves ballada-költő, Gessner, az idillek lágyszavu dalnoka és a komoly Kleist.

- Hatszor csalnám meg egy nap alatt, ha én volnék a felesége, - zökkent megint elő a nőstényebbik lelke.

- A játszi Blumauer hatása mellett különösen a mélyen érző Rousseau János Jakabot kell megemlítenünk, ki Voltairerel, D'Alemberttel, Diderotval és az enciklopédistákkal az úgynevezett felvilágosodásnak volt a megalapítója s a természet csodás szépségeit és a magány megnyugtató kellemét mutatta meg Mihályunknak.

Minden jelző, minden szó és minden mozdulat teljesen a Herendy tanár úré volt. De mögötte az igazi Margit tovább folyta a maga forró életét:

- Azért kollokválás után lemegyek hozzá a filológiai szertárba. Megpróbálom felizgatni az öreget. Milyen muris lehet a tanár úr, ha kakassá melegszik.

- Ezeken az írókon kivül költőnkre még a mély humoru Terentius, a tudós Rotterdami Erasmus, a szigorú Boileau, az elegáns Charles de la Rue, a heves Metastasio, Tassoni, a pásztorjátékok jelese, a különös Loderano, Zachariae s az enyhe Schikaneder hatottak.

- Az enyhe Schikaneder hatottak, - ismételte Herendy tanár úr helyeslő-ünnepélyesen. Aztán a hangja meleg lett: - Elég volt, kisasszony, nagyon meg vagyok elégedve. - Az előtte levő indeksz halomból kikereste a Margitét s szép vékony, méltóságos betükkel beírta: - Kitünően kollokvált.

Szegény Csokonait már úgy szétosztották, hogy a következő moriturusnak Berzsenyinek kellett nekimennie. A „ható" íróknak ez a népvándorlásos özöne: az elegáns Charle de la Rue-k, a heves Metastasiók, az enyhe Schikanederek nem azt jelentették, hogy akár Margit, akár Herendy tanár úr, sőt legtöbb esetben: maga árva Vitéz Csokonai Mihály csak a kötését is látták volna az illető játszik, enyhék és hevesek műveinek. Nem, nemebb, legnemebb! Hanem hogy: ha már a Herzog budai sváb korcsmáros fia felmagolta, felcédulázta magát tudóssá és a germán szolidáritás beültette etetőnek a magyar lelki ketrecbe: az előírt heti hat órán át mégis csak kellett valamit csinálnia. És mert az irodalomról, a művészetről egy kukk mondanivalója sem volt: igyekezett telekkönyvvezetéssé, statisztikává gépesíteni az életre feszített ember öt sebén kicsurgó szépet. Ráadásul: ösztövér lelkének, mely a húsevő és ragadozó pángermán álom bódult falánkja volt, jólesett: így beosztani az utált keleti faj lelki termését fajtája szellemi gyarmatának. Árpád apánk hősi nemzete pedig nagy hálapúpot duzzadt a tanár úr munkájára. Adott neki Herendy nevet ipszilonnal, kistétényi nemességet, egyetemi katédrát, akadémiai tagságot, méltóságos címet s más kivánt szépségeket, melyeket az apró emberkék magukra kozmetikáznak a halál komoly arca előtt.

Már Berzsenyiből sem volt egy falat sem hátra. A felelő hangja elmetsződött. Az indekszbe bejöttek a megnyugtató betük, amiért volt az egész tudományos cécó és minden verejték. A tanár úr új nevet hivott. Közvetlen Mózes mellől egy erős fakadásu, köpcös, izzadt homloku kunsági gyerek ijedt kétlábra. Herendy tanár úr ajkaira különös jólesés mosolya serkedt. Mert belső tükrében most nagyon ötletesnek és megértőnek látta magát:

- Maga kiskunsági, nemde? - kérdezte azzal a hosszu uszályu hanggal, mely a katédrától pont az ötödik fizetési osztályig ér.

- Igen, méltóságos uram, - vágta ki káplárosan a kerekfejű legény.

- Mondja el Petőfi Kis-Kunságának utolsó szakaszát.

Mint az esti uccákon a lámpasoron végigvillanó villany: mosolygás elevenült a lesúlyosodó diákokra. A törekvőbbek szemében nagy csodálkozás csóválta a farkát a Herendy tanár úr szellemessége felé. A diák megrázta a fejét, mint a kutya, mikor rák után kap, aztán kiesett belőle: - Jaj, igen! - És már kisdiákos előre-hátraringással mondani kezdte:

Végre ott a város,
Közepén a templom, nagy komoly tornyával.
Szanaszét a város végén a szélmalmok
Széles vitorlákkal.
Úgy szeretek állni
A szélmalmok előtt! elnézem ezeket,
Amint vitorlájok hányja, egyre hányja
A cigánykereket.

A tanár minden sor végén helyeslőleg bólintott. A Mózes homályosságában már fel is sejlett a kérdés: mi lenne a Herendy tanár úr nyakával, ha a Mahabarátát mondanák el előtte. Amint a versnek vége volt, Herendy sajátságos ünnepélyességbe komolyodott:

- Most analizálja, kérem.

A diák térmezőkön megfeketült képe még sötétebb lett. Szemei tétován kutatták a három dimenziót. Talán a puszta bontott sörényű kancái nyihogtak el előtte, talán hűvös árok kékszemű virágai hajlottak fiatal lelkébe. Egyszerre csak bikát megállító nagy nekitoppanással kezdte:

- A gondolat, hogy barátait csak majd akkor ismeri meg, ha rossz dolga lesz: alapja, jelentése Shakespeare Athéni Timon-ának. Timon szerint a barát...

Nem folytathatta. Az egybe izzadt, nehezen szuszogó pállott diákhús vad kacagásba tajtékzott. Valami friss szél, az erdők hajának hűsítő megrázása volt ez a kacagás számukra. A tanár arca bántott lett. Sértett komolysággal fedte:

- Kérem, ez más költeményhez tartozik.

A diák elkeseredve nézett szét a sajtóhibás világban. Milyen szűkös berendezésű, elnagyolt az egész világteremtés, hogy a dolgok rendjéből ilyenkor nem ütköznek ki a szükséges igazságok. Herendy összecsücsörítette ajkát, mint a gazdasszony az ujjait, ha a tojós tyúkot tényked̈ésre ingerli. Az összevont szájból ráígéző vontatottsággal mondta a diák elé:

- A város ottlétét a házak...

A gyermekember meleg, nagy barna szemei csupa szorongás voltak. Majd berontott velük a tanár arcába, hogy kivájja onnan a folytatást. Herendy megismételte:

- A város ottlétét...

- a házak tömegét képviselő... - sugta egy könyörülő diákhang.

A fiu arca felvilágosodott. Nagy macska ugrással fogta meg:

- A város ottlétét a házak tömegét képviselő, belőle kiemelkedő nagytornyu templom jelzi, meg a városvég (mely közvetlen a szemlélő előtt áll) a maga szélmalmaival. E mesteri vázlat elegendő a megérkezés jelzésére; még kevesebb a részlet, mint a tanyavilág előbbi szakaszában, csupán annyi, amennyi a helyet egy összefoglaló szemléletben meghatározhatja, s mindössze annyit jelent, hogy: itthon vagyok. Annál érdekesebb és kedvesebb hatásu a szélmalom vitorlák játékában való gyönyörködésnek ily nyomatékos helyen, a költemény legvégén való kinyilvánítása, mintha a szemlélet...

A fiuban már teljes üzemben dolgozott a szecskavágó. Testére megint kijött a gépies ritmus, szemeiben megvakult a lélek, garatján ömlött a szó. Herendy jobbjával a szék karjára támaszkodva, fejét kissé jobbra hajtva: félig nyilt szemekkel, kéjesen elszélesedett szájjal tartott meddő nászt a szavakban előteremlő önmagával. A diákok visszasűlyedtek a gőzlő test altatásába és voltak szuszogó tompa emberhús. A bikanyaku már szempilláit is le-leejtette, pedig hüvelykjével néha belevájt az arcába, hogy el ne aludjék. Mózes sajátságos beteg émelygéssé lágyult szét. A felelő hangjának egyhangu kanyargását mintegy a gyomra korgásának érezte. Egy pillanatra ezer és ezer embert látott maga előtt, amint a pájcsli nevű étel-borzalom irtózatos habarcsát falják s szájuk két végén visszacsorog a be nem jutott lőcsedék a tálba. Valósággal kirázta az undorodás s a bántott testben az a mitológikus vágy támadt, hogy mint egy ősileg képzelt állat: felzabáljon erdőket, mezőket, folyókat és megcsiklandva torkát, kiöklendezzen mindent ide ebbe a betegszobába. Mellét, torkát facsarta a hányás görcse, orrát rothadt-savanykás szag töltötte meg. Aztán a Gargantua lova trappolt örvénylő tudatába. A behemót állat felállt két hátsó lábára és elkezdett hugyozni. Vad

zúgással folyt a sajátságos özön és mohó szétáramlása olyan nagy megkönnyebbülés volt Mózesnek. Már kacagás is fakadt belsejében. Látta, amint Herendy tanár úr a játszi Blumauerrel, az elegáns Charles de la Ruevel s az enyhe Schikanederrel éktelenül kapálózik a nehéz szagu árban. - Vajjon sikerül Zoltánnak pénzt szereznie? - kérdezte benne egy távoli hang.

Folyt, folyt a felelő hangja, folytak a szavak, szürke kanyargások szürke kanyargásokba következtek. De lassanként egy másik zaj ömlött hozzá kivülről a folyosóról. Eleinte csak halk suttogás vagy több hang egybefolyó zümmögése volt. De mind nőtt, szélesedett, dagadt: már egyes szavak éles tomahawkja hasított át a szoba levegőjén: - Marha! - Te vagy marha! - Igaza van! - A kommün alatt pénzt fogadott el. - A kommün alatt is enni kellett, te hülye! - És Mózes fölíjedt figyelemmel mind többször hallotta Boór Bálint nevét.

Mert künn nagy újság zilálta fel a lelkeket. Az Egyetem körüli uccákon s az Egyetem kapuiban apró rikkancsok osztogatták szét Boór Bálint új röpiratát. Sajátságos, jajgató véres húsu írás volt ez, melyben ez a roppant élet, mint egy kétségbeesett bárbár harcos, meztelen testtel, csupán két ökle rettenetes védelmével vitte a harcot. Röviden, a felszínre ütközött seb irtózatos összegezésével mutatta meg mindazt, ami betegség, rossz nedv, dugott halál a tragikus magyar testben. Végleges formákban állította össze eddigi tanításait: a magyarság csak is a magyar forradalom megvalósításával gyógyítható meg. Ez a forradalom a magyar falu, a magyar munkás s az új életből fakadó középosztály hármas pillérére épített demokrácia. Megszünik minden kiváltság, rang, cím, minden történelmiosztálykodás. Az állam kiszabadul az egyház halálos öleléséből. Vérbe rontó megmutatással láttatta, hogy a katolikus internácionale, az arisztokrácia s a zsidó kápitálizmus, szükségszerűen, minden belső hajlandóságuk dacára: kényszerülnek összefogni, hogy az államot megtartsák saját részvénytársaságuknak. És hogy ez a három érdekszövetség mindig a nemzetiségekkel fog életet építeni. Mert a magyar sohasem lesz elég fejős keresztény, betanított szolga, könyöklő stréber számukra. E három érdekszövetség létérdeke szerint kiszorítást, hontalanságot, elsikkadó életet jelent a magyarságra. Felszínre vetkeztette azt a hajszálcsöves munkát, mellyel a megemésztő germán imperiálizmus, - szédelgő turánkodással s az irredenta ügyes kihasználásával - aláfúrja a magyar élet még meglévő várait. Hogyan foglalják el egyházban, politikában, minisztériumokban, közoktatásban, hivatalokban a lélekformálás, irányítás, életosztás minden fontos pontját. Minden riadt éjszakájából, minden keserű napjából fonta az ostorokat, melyekkel neki támadt a vak, műveletlen, minden szociális bűnt apportirozó középosztály irtózatos meztelenségének. A halálos szeretet vad brutalitásával verte az ifjuságot, a beteg test halálos fekélyeit. Ezt a léha, gyáva s minden jövőre vak szemű zagyvalékot, mely a germán pszihé formáiba szervezve, engedi, hogy egy hazug magyarkodás és torz kereszténység jelszavaival bedresszírozzák a germán harapás és emberi kizsákmányolás uszított kutyáinak. És a végén kibontotta nagy történelmi gondolatát: az állam és nemzet relativ értékét, a magyarság külön faji megszervezését egy minden emberi értéket, minden kulturális erőt beépítő demokrácia megteremtésére.

Fájdalmas volt az írás: tele a holtak jajgatásával, mint egy felharsonázott temető. A vérző szavak: a bölcső, a barázda, a gondolat panaszai bementek a fiatal lelkekbe mint nagy sírásu visszahívó édesanyák. És mégis, mégis: a puha apák bűnein, a léha anyák hazugságain keresztül előhívták az ezeréves sírást. Az önkéntes, bűnös Vazulok vakságra születettjei érezték, hogy ők is részei az ezeréves gyilkosságnak, részei kétszeresen: mint gyilkos és mint áldozat. Érezték, hogy a kriptában ajtók pattannak fel, hogy az a nagy szárny, mely súlyos csapásaival átverdes életükön: mégis az élet, a termés, a jövő szent fakadása felé visz. A földnek, a napnak, a levegőnek ősi joga: kifakadni a földből saját mély gyökerekről, szárba szökni, beformálni az élet nedveit s a belénk rohanó világot a saját arcunk, a saját rejtett törvényeink megteljesülésébe, hogy legyünk sajátos mély titku kelyhe a titokzatos embererdőnek: feltámadt homályosan, a vér alaktalan megmutatásával a félretaposott faj fiaiban. Az évek nehéz

avarja alól a tiszta gyermek felsírt a kosztba, flirtbe, politikába prostituált léha életekben. Itt is, ott is szavak buggyantak fel, élővé izzva a felkiáltott ősi szerelemtől. De a leghangosabban magyarkodó germán vérű diákok, csodálatosan megszervezve, egy élethitre bélyegezve a vér szörnyű katekizmusával, hazaárulás, istentagadás és destrukció vádjával mumusozták el a lelkeket nagy ébresztőjüktől. És ők látszottak magyarnak, megtartónak, jövőt féltőnek, mikor az idegen vér ős parancsait agyarkodták.

A zaj mind erősebb lett. Hullámai már átverték a diák felelését. A be-bedöfő erős illatu szavak elkeveredtek a szegény Petőfi szétrágott tagjai közé. Herendy tanár úr felgolyvásodott méltósággal hallgatott kifelé s arcára, mint sérthetetlen római szenátorok, ünnepélyesen lépdeltek ki az ipszilon, a főtanácsosi cím, az akadémiai tagság s más kölykebb méltóságai. Végre idegesen csapta be az előtte nyitott indexet: - Itt nem lehet komolyan dolgozni, ez nem a tudomány szentélye többé, - mondta és elhagyta a termet.

A diákhús felmozdult a teremben és nagy lélegzés volt a felállásuk. Csak a felelő diák nézett fájdalmasan az elomlott kollokválás után. Ez a gyerekké szontyolodott, lekváros kenyérre síró arc aztán nagy röhögést borzolt ki a hallgatókból. - Nagy mázlid van te, hogy kétszer is kollokválhatsz. - Holnap majd ezt elmondhatod a Vörösmarty Vén cigányáról, - kötődtek feléje minden oldalról.

De már tolultak is ki a teremből. A többi termek is felnyiltak: öntötték magukból az átizzadt, gőzölgő diákhúst. Az egyetemi tanárok quos-ego arca nem tudta lecsillapítani a felzilált fiatalokat. A szürke, porszagu folyosók forró tömöttségében felgyult arcok lobogtak egymással szemben. Már lélekkel mámorosodott kezek hadonásztak az ütés nagy megkönnyebbülése felé. Nehéz népiességű szavak hangzottak, melyek bár a szaporodás vagy az állati anatómia körébe tartoztak, nem voltak tudományos terminusoknak nevezhetők.

A tanárok megpróbálták átúszni az örvénylő diák-folyót. És mindenik igyekezett most azt a lelkét tenni ki az ablakába, melyet leginkább szeretett a maga énjének s melynek arcát szobornak legalkalmasabbnak találta. Hingenauer tanár úr, a modern történelem professzora, aki kimutatta, hogy az Egyház, az idegen dinasztia, az arisztokrácia és Németország segítsége nélkül már rég szétették volna a magyarokat: cinikus mosolyu, megfigyelő szemű, itéletmondó szájú tudóssá fölényesült. Mint aki megszokta a történelem tömegeit olvasni. Felhúzott vézna jobb vállán mintegy ott büszkélkedett: jam vidi alios ventos. Bingenheimer tanár úr, aki a metafizika borsócskáit dobálgatta a fiatal magyar falakra s aki már matematikai képletig bizonyította be Isten létét: borotvált, húsos, étvágyas pap-arcával, libazsir-fényes plébános-nyakával, hosszú fekete császárkabátjában a hit rendíthetetlen sziklája volt a háborgó hullámok közepette. Onisioru, a renegát oláh, aki azért kapott katédrát és minden jót, mert az édesanyja fájdalmas húsából fakadt fajt piszkolta: kurucosra fent bajuszával, à la Kupetzky szemöldökével, kabátján tizenhét bajtársaság és hazafias egyesület jelvényével, nagyon torzonborz magyar, bozontos szittya s más eféle volt. Steinbach Ede kopasz homlokán, vékony ajkain, orra tövén az a sajátságos mosolygás volt, mely igazat ad mindenkinek, de a saját titkolt igazságát szét tudja lopni mindazokba, akik az ő igazságához tartoznak. Mumhárt professzor, aki hét év óta Lessinggel tapasztja a magyar lélek hézagait: sápadt, nőies vén-gyermek arcával fájdalmasan nézi ezt az ázsiai zúdulást, mintha megnyúzott hússal sajogná ezt a népvándorlási jelenetet. Ő még nem tudta megbocsátani a kilencedik század magyarjainak sűrű átlátogatásait. Benne még égtek a német falvak és jajgattak a csecsemők. A vénlányok részletes, beteg gyűlöletével gyűlölte ezt a vádolt vérű ifjuságot. Bzenszki tanár úr diákos-huncutul hunyorgatott. Ajkain a mosolygás igyekezett rákenni a fiatal lelkekre: - fiatalság bolondság. De közben megjegyzett magának egy pár arcot a vizsgai végzetes találkozásra. A kistermetű Tóth tanár, aki az öreg Gyulait filmezte heti hat órán a fiuk elé, igyekezett most is dörmögő-morcos, mosolygó-haragos nagyon Gyulai Pál lenni.

A tanár-arcok felé egyszerre tíz-húsz diák lobogott, forró mondatokban áradva elő a vérében, gyökereiben örökölt igazságot. Egyszerre húsz hang magyarázott, tiltakozott, vádolt. És az igazság-ütött fiuk arca olyan azon-együl gyermeki: anyai tejből szopott, anyai mell védő igazságára síró gyermek volt. A zsivaj még véresebb horzsolásu, a kezek még öklöbbek lettek. Mumhárt tanár úr már a zsebkendőjével fedezékezte kulturfüleit. Végre a Bingenheimer tanár úr sötét öblösségéből vaskosan és megfogón jött ki a hegyi beszéd:

- Tisztelt hallgatók, az ellentétes képzetek mérlegelésére mindenekelőtt a léleknek az a sajátos diszpozíciója szükséges, melyet a közönséges nyelvben nyugalomnak nevezünk. Az itélet gondolati eredmény, a gondolat rend. Teremtsünk tehát elsősorban rendet. Én, mint az ifjuság gondolkodásának nevelője s ugyis, mint a Botond bajtársaság fődominusza, felhívom önöket: menjünk az aulába és ott vizsgáljuk meg a kérdést a tiszta ész világánál.

Ez már megoldás volt. Ez már levette a harag, a küzdelem, a döntés felelősségét a már apákban megpuhult vállakról. - Éljen Bingenheimer tanár úr! - Éljen Bingenheimer Rajmund! - kiabálták és már tolultak az aula felé. És mert egy hórihorgas fiu a lépcsőn megbotlott s különös íjedt vékonyat nyikkant, már bő röhögésbe niagaráztak. Felnyitott ablak volt nekik ez a vad kacagás: a harcra, komoly feladatra, az itélet felelősségére nem szokott lelkek kiszökhettek rajta az élet komolyságaiból.

Mózes engedte, hogy vigye magával a tömeg sodra. Nagy gyengeséggé oldódott szét s mintha húsa, egész teste halkan kuncogó sírás lett volna. Szemeit láz verte, torka égett, az éhség felébredt kutyái marták beleit. És túl éhségen, lázon, gyengeségen, a koldus test bántó tenyerein, valami feszültség volt benne: szorongás, düh, sírás? - maga sem tudta. De nem tudott volna most kiszakadni e tömegből, ahol annyi szív, szem és száj volt, hogy a benne felgyűlt életsírást megdobogják, megsírják, megkiáltsák.

Az ifjuság betömörlött a hatalmas aulába. A tanárok a pódium komoly asztala köré űltek s most már ránc nélkül, nyugodt-simán fedte őket hivataluk palástja. A fiuk nem fértek be a lépcsőzetesen emelkedő padokba, teleállták a terem minden zeg-zugát. A tömött teremben csak a fejek látszottak: félig nyilt szájak, gyult arcok, tágult szemek. Tágult szemek: a lelkek tikkadt szájai az igazság hűs itala után.

Bingenheimer tanár úr felállott. Szemüvegét letette az asztalra. Jobb kezét felfelé fordított nyitott tenyérrel melléhez szorította, mintha már a kész igazságot tálalná rajta. Minden mozdulata olyan biztos volt, olyan szervesen nyugodt, hogy ez már majdnem döntés volt a gyengékben. Kivette zsebkendőjét, kibontotta, megtörölte orrát, a zsebkendőt szabályosan összehajtotta, betette zsebébe. Egy szempilla sem mozdult s halálos csendben guggoltak a lelkek.

- Kedves hallgatóim, önök tudják, hogy abból a millió folyamatból, melyek az ember mindenpercnyi életét kiteszik, sok nem csak nem alkalmas a megismerésre, de egyenesen gátolja azt. Kapcsoljuk ki hát egy percre az önző érdekeket s az azokból származó indulatokat és a tiszta ész világánál vizsgáljuk az esetet. Azt a röpiratot nekem is volt alkalmam átfutni az előadás előtt, hiszen hármat is nyomtak a markomba. A Boór Bálint úr itéleteit, akinek jóhiszeműségét távol vagyok kétségbevonni, igen könnyű kellő megvilágításba helyezni. A történelem mely elemei ellen hoz egyetemesen elitélő végzést? Az Egyház ellen, mely Magyarországot bevonta az európai kulturális közösségbe s lehetővé tette fenmaradását. Az arisztokrácia ellen, az ellen a történelmi osztály ellen, mely a Bethleneket, Rákócziakat, Széchenyieket adta s mely vérével és vagyonával védte a hazát. A középosztály ellen, mely a tűrés és nélkülözés bámulatos hősiességével végzi az ország mindennapi teendőit. És kikre akarja ő építeni az országot? A parasztra...

Az ifjuság nagy részéből gúnyos kacagás gurult ki, sok arc pedig dühre rángott. Csak egy pár arc meredt szomoruan előre, mint akik hallják a kakas távoli intéseit.

- Senki sem látja, hölgyeim és uraim, jobban a magyar földmunkás kiváló kvalitásait, mint én. De a parasztság irrácionális történelmi képlet. Ha az Egyház, a történelmi osztályok, a középosztály nem adnak kellő vezetéssel határozott értelmet e képletnek, könnyen a Dózsa Györgyöktől kapnak jelentést.

Az izzó trón királya most is olyan forró érintéssel ütötte meg a lelkeket, mintha a napi küzdelem egyik terhes felhője volna. Véres fogakkal voltak tele a felkiáltások:

- Csizmás diktaturát akar!

- Le a csizmával!

- Drága a tojás!

- Nem kell Trágya-Magyarország.

- Süssék meg!

Bingenheimer arca mozdulatlan maradt, szavai tovább is sima-hidegek voltak. De a mondatokba valahogy mégis felszinesedett a győzelem öröme. Csendet legyintett és még jelzettebb nyugodtsággal folytatta:

- A másik elem a munkásság...

- Abcug, le vele!

- Menjenek Kun Béla után!

- Fel kell kötni őket!

- Azt hiszem, tisztelt hallgatóim, hogy mi, akik szemeinkkel láttuk a közelmultban a munkásság szerepét...

- Gajdeszbe velük!

- Zsidóbérencek!

- Ők adták el az integrális Magyarországot!

- ...erre a nemzetközi, a haza, a trón és az oltár szent fogalmával szembe helyezkedő elemre nem építhetünk.

A fiuk: nagyrészt apró irnokok, verejtékes hivatalnokok, szegények és megalázottak fiai vad ordítással, fütyüléssel és harapó szavakkal verték vak lelküket a megalázott munka gladiátoraihoz. A tanár csak percek mulva tudta folytatni:

- Tisztelt hallgatóim, azzal kezdtem mondanivalóm, hogy én Boór Bálint úr jóhiszeműségét nem vonom kétségbe. De voltaképen mivel állunk itt szemben? A zsidó nemzetközi destrukció, mely vörös maszkjában csúfos kudarcot vallott, most a magyarkodás hamis paszomántjai alatt igyekezik magát belopni a lelkekbe. Nem azt állítom, kérem szavaimat jól megjegyezni, hogy Boór Bálint úrnak ilyen szándéka volna, akinek tehetségét különben elismerem, csak azt fájlalom, hogy ez a tehetség tévedéseivel csak ártani tud. De ő, talán tudta és akarata nélkül eszköz annak az idegen hatalomnak a kezében, mely oly jól tudja a magyar tehetségeket saját hazájuk ellen felhasználni...

Megint nagy ordítás támadt:

- Boórnak megártott a bor!

- Internálni kell!

- Mi van a tizennégyéves kis lányokkal?

- Menjen Oroszországba!

- Le fogjuk ütni mint a kutyát!

Bingenheimer nyugodt-egyenesen nézte a vihart, mint aki kezében tartja a szelek parancsát. Aztán megint intett és sajátságos gúnyos hangon mondta:

- Még csak egyet akarok mondani.

És most már szája megvető mosolygásban szélesedett el. Vonásaiba a biztos fölényesség derűje világolt fel. Majdnem játékos hangon mondta:

Végül, bár talán erről nem is volna fontos említést tennem, mégsem hagyom szó nélkül Boór úr kirohanását Németország s a német kultura ellen. Az ellen a Németország ellen, mely a nagy világégésben oly páratlan hűséggel tartott ki oldalunk mellett. Az ellen a német kultura ellen, mely napjainkig emlőin nevelte fel a magyar kulturát. Én, aki életem minden percét a magyar kulturának szentelem, német hangzásu nevem dacára is tartom magam olyan jó magyarnak mint Boór Bálint úr. Nekem nem voltak népbiztos barátaim...

- Éljen Bingenheimer tanár úr!

- Le fogjuk ütni Boór Bálintot!

- Mi van a vörös honoráriummal?

A vihar elülése után a tanár úr már emelkedett, meleg és hősi volt:

- De erkölcsi gyávaság volna tőlem, de magyarságomban érezném meggyalázva magamat, ha ki nem jelenteném: hogy Németországnak, a német kulturának mi csak hálával tartozunk s hogy a magyar szenvedés, a magyar tudomány, a magyar jövő minden szálai Németországhoz kötnek. Ezeket akartam elmondani.

A kirobbant éljen majd szétvetette az óriási termet. Azok a magyar fiuk, akik azelőtt leghangosabbak voltak Boór Bálint fájdalma mellett: most legjobban tapsoltak és éljeneztek. Mert a messzi apákban megláncolt lelkek fájták, fázták és félték a különvélemény felelősségét. Meg aztán olyan jó és kényelmes jó fiu lenni, ha az ember magyar. És a torkon kihorzsolódó hang lármája, a tapsolással megmozduló izmok legalább megfojtják a belső fájdalmas, remegő szemrehányást. A hátsó padokból lassu zúgással kezdett felszállni a Deutschland, Deutschland über alles. A véres sárba taposott őspogányság, a tűzzel, vérrel és dallal nagyszerű kurucok, annyi börtön és annyi vérpad hiábavaló mártirjainak fiai kidülledt szemekkel, gombócnyelő szájjal bőgték a győző énekét. És az elitélt fajnak ebben a morituri te salutantjában megteljesedett az emberi természetrajzi csoda: az elnyelésre meghódított élet ujjongta az őt megemésztő élet himnuszát. Egy kékszemű, csecs-szopós szájú kecskeméti gyerek, kinek apja a Balkán rögei közé rothadt a germán étvágy világbirkózásában, a hajszálai végéig ordította: - Éljen Vilmos császár, hozzák vissza Vilmos császárt! Egy uzoni székely fiu pedig égő arccal, mintha még az ősi áldozások biborát fénylené vissza, irtózatos dolgokat üvöltött Boór Bálint ellen s hangját megtoldta felrázott ökleivel. Mindenki kiabált, éljenzett, hadonázott: tovább lobogta a Bingenheimer tanár úr igazságát. De a hangok és mozdulatok vak kavargásából kiugrott egy forró hang mint egy meztelen gladiator:

- Nem úgy van!

Mindenki odanézett. Még az éneket is elmetszette ez a hang, melyben végtelen szeretet és végtelen keserűség volt. Minden arc, mint megannyi ütésre nehezedő kő, most egyetlen arc fölé súlyosodott. Egy fakadó fiatalságu, alig húszéves erdélyi fiu kiáltott és karjait szétlökte a levegőbe. Szemei úgy tele voltak a felrázott lélekkel, hogy mintegy kikeltek mélyedésükből,

beleszélesedtek a levegőbe s két emberfölötti szem forró kérése nyúlt a lelkek felé. Egy pillanatra olyan csend volt, hogy senki sem mert mozdulni benne. Mintha hallották volna a belső ajtókon a bíró hűvös kopogtatását. A tanár urak összevonták szemöldöküket. Steinbach Ede úgy elbújt a kopasz homloka mögé, hegy az egész ember egy ottfelejtett farsangi lárva volt. De Bingenheimer tanár úr szilárd-nyugodt volt mint az örök metafizika. Hidegen kérdezte:

- Van valami mondanivalója, fiatal barátom? Mondja el nyugodtan.

- Eláll! Eláll! Le vele! Ki kell dobni! - zúgott már az egész terem. S az ordítás dühe hosszú volt a percnyi csend megaláztatásáért.

Bingenheimer a legöregebb tárgyilagosságát ütötte csapra:

- Pardon, pardon, fiatal barátaim! Audiatur et altéra pars. Ne mondja senki, hogy azért győzünk, mert az ellenfélnek nem engedjük meg a védekezést.

Erre megint csend lett. Ellenséges csend, melyből hideg kezek fojtogattak a fiatalember felé. És hideg megfogó kezek nyúltak ki a rányiló szemekből is. Ott állott a fiatalember az ellene feszülő lelkek hideg küszöbén. És felszökő teste már összeroskadt, fellobogó feje már a melle felé hullott. Már lányos félénk elpirulás volt a hősi lángolás helyén. És szemei már olyan szégyenkezve, a megkorholt kutya bús révedezésével néztek szét. Mintha keresné az anyai védő szoknyát, mely mögé elbújhatna.

- Halljuk! - Nohát halljuk! - kiáltották mindenünnen. És csúf döfés volt minden kiáltás.

- Én... én... én... - kezdte a fiatalember s könyörgéstől nehéz hangja elcsuklott.

A tömeg kecske-mekegéssel csúfosan bégette utána:

- Én, één, één!

Szörnyű kacagások fakadtak fel. Olyan rosszak voltak most a szemek: széles, rikácsoló szájak: a tömegbe biztosult gyengék piszkos öröme a magános gyenge vergődése fölött. Csak egy néhány szemben volt valami bús révedezés. Az elitélt élet rejtett szomorusága: mikor egy beteg vérű család tagjai testvérük agóniájában látják a közös végzetet.

A gúnyos szavak, az írtózatos szemek vérig döfték a szegény gyermekembert. Az élet felszökött benne utolsó védelemre, mint egy bekerített vad. Rendezetlenül, gyermekes elkeseredéssel dobta ki magából a lelke ügyébe eső fájdalmakat:

- Ezt nem lehet tovább bírni... A véráldozat, a szenvedés, a munka miénk... Az aratás másé... Mi Németország áldozatja voltunk... Miért volt ez a sok magyar vér?... Boór Bálintnak igaza van... Nekünk nincs hazánk, minket kitúrnak... Ez írtózatos... Minden... minden... minden...

Szemei elhomályosultak. Felbolygatott lelkében egybeborult a szavak arca. Még csend volt. De elszélesedett gúnyos nevetés volt minden arc.

Nem bírta ezt a sok ellenséges lelket. Nem bírta ezt a testvértelen nagy hidegséget. A feléje örvénylő gondolatkaoszból már nem tudta szavakba válogatni azokat, melyek megmondták fájdalmát. Kapkodva elsűlyedő tudata után, mint végtelen panaszt, mint kétségbeesett könyörgést: belső zokogástól nehéz hangon ismételgette és ide-oda tipegett lábaival:

- Én nem tehetek róla... Én magyar vagyok... Szegény magyar paraszt fia... Én nem tehetek róla...

Az egész terem egyetlen húsos-véres röhögés rázkódása volt. Mindenki felállott: ennél már murisabb jelenetet nem lehetett várni. Füttyök, gúnyos szavak, csúfos éljenek repültek az elhomályosult fiu felé. És a legkegyetlenebbül mostohák, a legzajosabban bántók a magyar

fiuk voltak: nehogy közösnek látszódjanak a közös testből szakadt fájdalommal. Aztán a zajt a Wacht am Rhein hűs hullámai kezdték elborítani. Mindenki az ajtók felé tolongott.

Mózes már rég nem volt a teremben. A Bingenheimer beszéde alatt roppant dűh támadt fel benne. Az indulat, mint egy vérre szagló bika, szétszórta a silány test nyavalyáit és Mózes már oszloprázó erőt érzett magában. Egy döntő, mindent elsodró beszéd nagy hullámai jöttek feléje s némely mondatában már rettentő öklökkel csapott le. Egy-egy mondatfordulat makacs ismétlődéssel kínálkozott eléje. De valahányszor bele akart kezdeni, az a sajátságos félelme támadt, hogy a hangján észreveszik, hogy nem evett. A lobogó szavak visszatüremlettek lelkébe. Előre hallotta a saját hangját: furcsának, kisikamlónak, kómikusnak. Mikor aztán a szegény tiltakozó fiatalember én-én nyögéssel kezdte beszédét: Mózes sajgó megszégyenülést érzett. Olyan minden apával, minden anyával azonosnak érezte önmagát vele. Felállott s halkan, félénken, szégyenkezve kilopózott a teremből.

6.

Künn az ucca forró volt, közömbös és hiábavaló. A felégő aszfalt gőze, a járda piszka, a napi halálukat robotoló emberek: még betegebbé tették a beteg fiu szivét. A földet túró ősök kikeltek a vér ezredes ágyából, szomoru arccal, kérdő szemmel mentek el lelke ablakai előtt. Oh elfutni innen, elhagyni minden messzi repítő álmot, el a könyvek édes csecseit, az igazság-építés szent szomját, el még fajtája hősi szerelmét is: visszabújni a rögök közé, élni egy magának való szép csendes kis életet! Körülvenni magát faluval, mint egy erős öleléssel, betemetni lázas arcát hűs lombok tömörségébe, betemetni lázas lelkét a rögök szelid mindennapi gondjai közé. Az összeomlott fiu életén át megvert hadseregek futottak fekete tárogatókkal.

- Hirdetni fogom magam a lapokban. Valamelyik uradalomnál csak fogok egy gazdasági irnokságot kapni. Hátha ez az igazi életem, a nekem való út.

És szegény nagy-gyermek Baczó Mózes lázából, éhségéből, megvert fiatalságából már egy új tündérpalotát épített. Már ott volt egy csodaszép fekvésű birtokon, erős paraszt volt erős karu parasztok közt. Érezte a reggelek friss serkedését a munkába menés vidám harangozását az egészséges testben. Már déli nap dús sátrában evett együtt széles szavu parasztokkal. Már az este nagy szelidségében ment hazafelé: a barkás fűzek lehellete, a harang szava fehér abrosszal terítették imára lelkét. És már: természetesen, kikerülhetetlenül, hogy az ördögbe ne: már szőkehaju, kékszemű csodalánya volt a földesúrnak. Kibe lett szerelmes a csodalány? Hát persze, hogy Baczó Mózesbe. Őt leste reggel-este a kastély ablakából. Már találkoztak is. A földesúr már gőgös és nem akar hallani sem a dologról. Mózes már szépen szaval. A földesúr már beteg. A munkások már felzendülnek a csekély bér miatt. Brr! micsoda zendülés! Az utolsó percben Mózes odaveti magát az ostromlott kastély elé, csodálatos beszédet tart, visszaszelidíti a felgerjedt embereket a munkához. Meddig van meghatva a földesúr? Könnyekig, sőt tovább is: felemeli a munkások bérét és leányát odaadja Mózesnek feleségül.

Már majdnem tojáshajba keveredtek s éppen egy éktelen nagy mézesheti csókra tárt ölelést magában, amikor valaki megállította. A lakása előtt volt, a levélhordó éppen a kapun fordult ki s egy levelet adott át neki. Ő álom-vakon a zsebébe dugta a levelet, anélkül hogy ránézett volna, anélkül hogy tudott volna róla. Keserves, néma sírás lett az arca. A gyönyörű uradalom, a földesúr, a lánya, a megtérített munkások elzuhantak a szomoru ma lábához.

A házmesterné elfelejtett takarítani s a szoba olyan volt mint egy másnapi lelkiismeret. A mosdótál, mint hányásra tátott undorodott száj mutatta a piszkos, vastag szappanu használt vizet. A bontott ágyak savankás lehellete, a fogkrém szaga, a levetett harisnyák illata nem

tudott kimenni a szűk udvarra nyitott ablakon. Ellenkezőleg: a nedves, zárt udvar sírbolti lehellete hidegült be a szobába. Hűvös, nyálkás levegő: mintha szétrothadt testeken átfutó gyökerekből jönne. Mózes belezökkentette magát a vén divanyba, mire az leadott belsejéből egy bús-keserves darabot. Előre gunnyasztva, mozdulatlanul űlt. Lelke szürke fal lett. De mögötte, vak csatornákon, nagy sírások folytak.

Szürke kör volt a világ, de a közepén csillogott valami. És ő úgy érezte, hogy kinyújtja kezét. Nyúl, nyúl, egész teste meghajlásával nyúl valami után. Aztán mintha egy pisztoly hideg agya égetné kezét. Felrezzent. A felnyilt ajtón két bozontos bajusz lógott be.

- Nagyreményű Baczó Mózes úr itthon van?

A banális nagyreményű jelző most belerugott a szivébe. De már nagy öröm hulláma vitt vért arcába. A két bajusz mögött a pénzeslevélhordó volt.

Édesanyja küldött egymillió koronát. Az utalvány szelvényén az ódivatu betük csak ennyit mondtak: - Levél megy, csókol anyád.

Oh hogy fájt, ó milyen jólesett a világ most Baczó Mózesnek. A pénzből húszezer koronát mindjárt odalelkendezett a nagybajuszunak. Ez aztán mint nagyságos úrnak kivánt jónapot, amint elment. És ez a minden vigécnek odaosztott cím a széles szárnyu gyermekléleknek most mégis olyan meleg csiklandozás volt. - Mégsem vagyok legutolsó ember, mégsem züllöttem legalulra, - vigasztalt benne egy hang.

És azután egy forró, könnyes roppant ölelés lett. Ebben az ölelésben benne volt a mérhetetlen világ, minden ember, különösen az éhesek, benne a temetők, az isten, de valahogy úgy, hogy mégis Kolozsvár és az édesanyja volt, amit ölelt. - Édesanyám, édesanyám, - csókolta szét a szobában. Mert lelke most csak ezzel a szóval volt bebutorozva, és soha nem volt teltebb mint most.

De már nagy kópéságok mosolyogtak a szája szélén. Súnyi-ravaszul leste a Konkoly hazatértét. És amikor barátja alakja beledárdásodott a kapu nyílásába, nagyon szenvedő, nagyon kétségbeesett pózban elnyult a diványon.

Konkoly, mint rendesen, olyan szélesre nyitotta az ajtót, hogy a falak remegve kérdezték: - Vajjon nem ajtók vagyunk-e mi is? - Megállt a küszöbön. Bronz fejét, mely most egy kissé megsápadt, előre szegte mint egy bika. De rőtes haja vastag fürtjei csüggedten szétkereső ujjak voltak. Kalapját úgy odavágta az asztalra, hogy - csodás okozati összefüggésben - a szappan tartójáról lecsúszott a mosdótálba. Jobb kezét dühösen előre lökte, sajátos mozdulattal, mintha kenyértésztát dobna egy izzó sütőbe:

- A fészkes fityfene egye meg!

Mózes halálos elcsuklással nyögte:

- Kaptál pénzt?

- Kaptam sz-rt! Az a rinocerosz Juhos, amint megpillantott, már jajgatni kezdett, hogy milyen pénzzavarban van. Volt pofája az állatnak azt mondani, hogy éppen ő akart tőlem kölcsönkérni. A hülye nagynéném is elutazott. Hogy adhatnak ki jegyet a vasúti pénztárak valaki nagynénjének! Éhes vagy?

Mózes sápadt arcát kissé felemelte a divánról. Kisérteti hangon szemrehányta: - Hogy is van lelked ilyent kérdezni?

Zoltán elkezdett a tengelye körül forogni és dühösen bántotta a jobbik bajuszát. Egyszerre kitoppant a dühéből:

- Te, b...aszta, eladom a zsakettemet.

Mózes az utolsó kenetje tövéről tiltakozott:

- Nem, nem, azt nem engedem. Ez a pályádhoz, a muzsikádhoz tartozik. Ezt nem szabad soha tenned.

Köhögött. Aztán mélyről hozott sóhajtással mondta:

- Legjobb volna meghalni, Zoltán.

Zoltán belemarkolt a saját bús üstökébe. Aztán levágta magát a pianino elé. Nyögött a szék, nyögött a pianino. Zordul felnyitotta s úgy rávágott a legmélyebb húrra, hogy egyszerre tizenkét komondor morogta a Konkoly Zoltán haragját.

Egy percig csend volt. Mintha szomorufűz lehulló nedves lombja lett volna a szoba levegője. Mózes gyermek-huncutul kémlelt ki szempillái alúl. Végrendelkező hangon kérdezte:

- Zoltán, ennél egy kis paprikás csirkét ugorkasalátával?

- Te hüllő!

- Milyen bort hűttessünk jégbe melléje?

Zoltán felpattant a székről:

- Ne marhulj, te hasitottkörmű, mert még azt hiszem, hogy lázban beszélsz. Azt hiszed, nagy mulatság nekem, hogy így látlak?

Mózes felűlt. Halálos komolyan mondta:

- Zoltán, ígérd meg, hogy egy kérdésemre őszintén felelni fogsz.

- Mikor nem voltam őszinte! - harapta az vissza, de már titkon valami ünnepélyességet érzett.

Mózes egy percig hallgatott. Élvezte a jelenet ízét. Akkor hosszu uszályu lassúsággal mondta:

- Felelj őszintén: fel tudnád e váltani ezeket a százezreseket?

A csoda: az árva ember-gyermek ős apaszem juhozása, soha még úgy meg nem ütött embert, mint a pénz látása Konkolyt. Kiáltás tört ki belőle, de összeszoruló torka megfojtotta s az nagy nyekkenéssel visszavonaglott. Szemeibe, arcába felduzzadt minden vér. Ha ki nem dobja karjait a levegőbe, szétrobban. Végre könnyített egyet magán:

- Az istenit!

Mikor megtudta, honnan jön a pénz, elkezdett káromkodni mint a jégeső. És minden malacszó, melyet kidühöngött a száján: ölelkezése volt ennek a dús léleknek az emberi jóság felé. Aztán, mikor rendes, mindennapi Konkoly Zoltánná könnyítette magát, rimánkodott Mózesnek, hogy bízza rá a pénz nagyobb részét: bűn volna szétfecsérelni az anyai takarékosság könnyes filléreit. De Mózes beteg dűhvel fortyant fel:

- Vagyok olyan férfi, mint te, tudom, mit csinálok. Felettem akarsz gyámkodni!

Félóra mulva már repülő lépésekkel mentek megvacsorázni. A drága étel nagy vidítása már ott volt lábszárukban és mellük dagadásában. Egyszer csak Mózes megrántotta a Zoltán karját:

- Nézzünk be a Centribe. Hívjuk el szegény Molnár Pistát is, lakjék jól egyszer.

Kassai Molnár Pista tényleg ott zordult sötét fürtjei mögött a rendes asztaluknál. Bocskoros Ádám Ferencnek szidta a világot, mely már vázlatában hibás volt, az irodalmat, mely tehetségtelen nimolisták kigőzölgése. Lemarházta az írókat Homérosztól a Petőfi-társaság legújabb tagjáig. Csak neki legyen egyszer rendes lakása, emberhez méltó módja, majd megmutatja: mi a géniusz. Ádám Ferenc álomhályogos szemekkel tátogatott a haragos szavak felé. Bihari

Jóska és a síma Roznyák Gáspár egymás képébe mondták a verseiket, de mindenik csak önmagát látta, önmagát hallotta. Az üres feketekávés csészék előttük még a déli rendelés történelmi emlékei voltak.

A dologból természetesen az lett, hogy az egész társaság felkerekedett. Molnár Pista, mint mindig, ha adtak neki valamit: nagyon gőgös, fejedelmi és széles mozdulatu volt. Roznyák, aki tudta, hogy B. Ádám Ferenc tábornokkal is szokott együtt ülni, már kihúzott zsebéből egy kötet saját verset, úgy mentében tintaceruzával rádedikálta: - Bocskoros Ádám Ferencnek, a nagyszivű Embernek. - És átnyujtotta neki. Ádám Ferenc szemein halvány öröm ment át s bátyámuramos, meglett-írós jó kegyességgel fogadta az ajándékot.

Az Erzsébet-hídon megálltak tanakodni. Mert annyit mindenik vakon is tudott, hogy ezt a nagy fiatal étvágyat csak Budán lehet elintézni. De csak most kezdték vitatni: melyik korcsmába menjenek, ahol nagyon kevésért nagyon sokat lehet enni és inni és egy-két ordításért nem nézik ki az embert. A B. Ádám Ferenc tekintélye a Csóka korcsmát juttatta diadalra.

A Kereszt-tér és a Hadnagy-ucca sarkán van a kis korcsma. Tury Lajos, a hires novella-író utóbbi időben itt szokta magát végleg leinni és ezért irodalmi fészekké nemesült. A korcsma egy kis sajtszagu söntésből és egy szobácskából áll. De van udvara is, helyesebben: udvarkája, udvarocskája. Mert ha egyetlen nagy asztalát körül ülik: mindenki könyökével horzsolja az udvart környező anyagi látszatokat. Az asztal körül itt-ott egy-egy léc van a földbe ütve, melyeket a harmadik liter bor után lugasnak szoktak nézni. A léceken némelyhelyt barna indák lógnak s a fogyasztók képzeletére van bízva, hogy milyen lombbal tegyék élővé. Az udvar alsó felén két picurka magán lakás van, honnan egy árkocska vezet ki a kapuhoz. Az árkocskában alvó különféle nedvességek s az árnyékszék szaga sűrűvé gazdagítják az udvar levegőjét. És mindez együtt véve mégis olyan hívó, eggyüvé melegítő helyet ad, ahol az élet Spartakuszai felrázhatják öklüket a mindennapok ellen. Aztán az étel-ital olcsó s a bor nem is rossz.

A társaság majd szétözönlötte a kis udvart. Az asztalnak már ismerős vendégei voltak: Holló Géza a Göncöl könyvkiadó vállalat tulajdonosa és Kún Kelemen: Klein Sándornak, a hatalmas lapszerkesztőnek a fia, aki esztétának, kritikusnak és szinházi rendezőnek készült s ezért illendőnek találta: kiszagolni a maga részét a Csóka-udvar levegőjéből.

Holló Géza mosolyogva kelt fel. Amint szétfolyó behemót testét felszedte a székről, azt a sajátságos hatást tette, mintha mint lomha zsákot tenné önmagát a saját lusta hátára. Rövidhaju kerek fején, duzzadt borotvált arcán volt valami plébánosilag jóllakott és kedélyes. De a tömpén szaglászó orr, melynek tövéről zsiros mosolygás csurgott, a száj, melynek felső fogsora három centiméterrel künnebb vigyorgott az alsónál: valami vidáman torozó hulla-evő állat hatását tették. Puha, zsiros, lomha és szétomló volt a test, hája mintegy kitetszett a ruha felszinére és fényessé látszatta azt. Régi, bár plebejusi oláh vérrel keresztezett családjának ötezer zsiros holdja volt Heves megyében. Ő a maga részét átadta testvéreinek bérbe s e vér- és arany-salakos napokban feljött úri zsiványnak Budapestre. Először is beszervezkedett a hatalmasabb titkos szövetségekbe, ahol Budapest frakkos betyárjai hazafias és antiszemita jelszavak alatt védték egymás rablását. Aztán különféle vállalatokat, bankokat, szövetkezeteket alapított, melyek egymásután buktak meg, magukkal rántva egy csomó hazafias rajongó vagy ügyetlen számító vagyonát. Ilyenkor szétjajgatta veszteségét az egész fővárosban, de az otthoni kincstárba nagy titkos pénzküldemények mentek. De fő ragadozó barlangja a könyvkiadó vállalata volt. Mert a géniusz szerencsében bélyegzettjeit lehet legkönnyebben s a megtorló büntetés minden félelme nélkül kirabolni. Eljárt minden mulatóhelyre, korcsmába, lebujba, ahol a szellem szomoru gladiátorai a pohár, az ágyék vagy a kártya zsongításába menekülnek. Volt jó pajtás, bohém, tulevett és tulivott, dalolt és táncolt: csakhogy a meggyengült akaratot torkon ragadhassa az alkalmas percben. Ha a szerencsétlen költőnek nem

volt már bankója a szomjusága mellé, ha a szépség örök szerelmesét vad bódulásra hívta a pénzes csók: ő apró kölcsönökkel, nevetséges összegekkel pompás szerződésre tudta torkonfojtani a test-lázas lelket. Néha, a megnehezedett napokban, egy-egy író munkáját egy vacsoráért, egy liter borért, vagy egy legolcsóbb uccaleány öleléséért szerezte meg. És aztán halálos-kegyetlenül süket volt minden kérés iránt. De mecénásságát szétsiránkozta Dévénytől a Vaskapuig.

Most a zsiros szemei mögött mosolygó belső szemek határozottan Mózes felé csemcsegtek. Hájas kurta kezeit papos kegyességgel tartotta eléje:

- Holló Géza vagyok. A napokban Mindszenty Margit megmutatta a Baczó úr egyik versét. Határozott tehetség és új tehetség. Szeretném, ha kiválogatna verseiből egy kötetre valót és elhozná hozzám.

Oh, hogy felkéültek a Mózes szemei, milyen karácsonyfát megpillantó gyermek lett az arca. Soha még tér nem volt végtelenebb nyílású előtte, mint ez a pár arasznyi udvar. Lelkében ragyogó lovasok vágtattak valami nagy fényesség felé s visszaérezte anyja minden jóságát. Majdnem sírás zökkent ki belőle a nagy boldogságtól.

- Mikor vigyem el? - dadogta.

- Akár holnap, - felelt hunyorogva Holló.

Mózes egyszerre kézzel-lábbal rendelt, négy liter bort, ennivalókat. Minek takarékoskodni, mikor eléje tartva díszkötényét, már jön az aranyhaju jövő. Kellett most adnia, pazarolnia, kellett minden inséges napjáért, minden vereségéért. Nem látta, hogy Roznyákban az irigység mozgósította az epét és a májat, hogy Kún Kelemen nagyon hűvös és fölényes vele szemben, bő lobogással lelkesítette étvágyra a fiukat. Molnár Pista már tépett is egy óriási borjucsülköt a kezében. Sajátságos rohanás volt az örökéhségű fiu evése. Nem csak szája evett, irtózatos harapásokkal, a gége fulladásos meg-megtorlásával. Evett mohón előre szagló, felgerjedt liku orra, evett a hús felé hullámzó nyomoruság-zöld arca és különösen, legmohóbban ettek: nagy, beteg, éhséget jajgató szemei. Evése azt a különös hatást tette, mintha nem ő gyűrné az anyagot magába, hanem mint kergetett gyermek ő futna be az anyagba, hogy ott elbújjék, hogy kikiáltsa onnan az ezerkörmű életnek: - Jaj, jaj, nem vagyok lélek többé, nem vagyok sírás, anyag vagyok, bizonyisten anyag, vak-süket, fájástalan anyag.

És már mind ettek, mindnyájan mohón, íjedt sietséggel. Sietni, falni, nyelni minél többet a drága ételből, hogy minél több hússal legyenek élők a sápadt arcu napokból és rideg éjszakákból feléjük rágó halál előtt. Nagyokat koccintottak s éltették Holló Gézát és B. Ádám Ferencet, kinek homályos, szomoru szemei lassanként felmelegedtek.

Mikor aztán már egyik sem tudott egy falatot sem dömöckölni magába, egy percig csend lett. Szinte zavart, fázó csend. Mintha mindenik kérdezné magában: most már aztán miért vagyunk mégis együtt? A fiatalok lelki könyöke még nem mert szabadon mozogni a Holló nagy hatalma s az Ádám Ferenc idősebbsége közt. Molnár némán, vad dühvel nézte az asztalon heverő felesleges ételdarabokat. És ő most már nem tud többet enni, most mikor lehetne! Az átkoplalt évek, mint csufondáros girhes kutyák feléje forgatják véres szemeiket. És ő ezeket már nem tömheti meg soha és jóllakva is mindig éhes lesz ezekkel az évekkel! Keresett valakit, hogy kikorbácsolja rajta a rossz születés, beteg vér és elvesztett fiatalság bosszuját. Szemeiben új zöld lángok gyultak fel, átkiáltott az asztalon Roznyáknak:

- Te marha!

Az síránkozva pattant fel:

- Kérlek, már itt is kezded? Én nem vétettem semmit neked, miért mondod nekem azt, hogy marha.

Molnár Pista felkacagott. Üres, beteg, vad kacagásában kongott a kész koporsó. Aztán véres gúnnyal mordult fel:

- Te barom! Még kérdi, hogy miért mondom neki azt, hogy marha. Akkor miértezz, ha valaha nem mondom, hogy marha vagy.

Ádám Ferenc szemeit valami messzi, messzi boldogságtól húzta vissza a társasághoz. Széles kacsaszáján nagy, kövér mosolygás kotolt. Tétova, lassu hangon szólt:

- Fiuk, mondok valamit. De adjátok becsületszavatokat, hogy nem szóltok senkinek.

Megtették. Roznyák két becsületszót is adott és hátrasimította a haját. De mosolygás volt mindenik szája szélén. B. Ádám Ferencnek mindig volt egy nagy távoli szerelme s tizenöt év óta mindig házasodott, ha egy pohár borhoz jutott. És a nagy titkot mindig a becsületszó pecsétje alatt osztogatta szét.

- A nevét nem mondhatom meg. Budapest egyik legelőkelőbb családjából való. Az apja nyugalmazott államtitkár és királyi kamarás volt. A kicsi csak a jövő hónapban tölti be a tizenhét évet. Csodálatos szép szőke haját még kislányosan hátrabontva viseli. Én nem is mertem szerelemre gondolni. Könyveket vittem neki olvasni. Egyszer odaadtam neki Csendes elbeszélések című kötetemet. Azóta két nagy szemét le nem vette rólam. Egyszer két hétre Debrecenbe utaztam. Mikor elbúcsuztam, kikísért az előszobába. Egyszerre csak sírva a nyakamba hullott, nagy selymes haját rám borította.

Lassan, leppegő, mély-melegségű hangon mondta el az ős történetet, melyből előhalványlott Petőfi Etelka-kalandja s minden valaha élt költő első szívregénye. Mintha nem is szájával mondta volna, hanem az átmelegült szavak úgy páráztak volna fel két nagy tétova szeméből, útfélre széthullatott vénfiu életéből. Tikkadtan, a tizenötéves diák pirulós-félénk, könnyes szerelmével hajolt meséjébe. Ez a mese volt életének nagy kárpótlása. Ezzel csavarta mindig magát körül, ha nagyon magános volt a világ s még a pikolópincérek is könyvnélkül tudták. Roznyák gúnyos tisztelettel kérdezte:

- Mikor lesz a lakodalom?

Ádám Ferenc megrezzent, fejét kissé hátrakapta, mintha kővel dobták volna meg. Az arca árnyékos lett, szemeibe íjedtség jött ki. Az az ős döbbenet, mikor a szörnyű valóságból felénk sejtődik az az arcunk, melyre sohasem mertünk ránézni, de amelyet mégis elrendeltetett, legigazibb arcunknak remegtünk. Alsó állkapca megvonaglott, mintha előretoluló fájdalom sírná: - Miért ébresztesz fel, miért döföd belém a valóságodat? Hagyj meg bolondnak, mert megszakad a szivem. - Szeliden, távoli hangon felelt:

- Majd, ha a darabom előadják a Nemzetiben. Szegény kicsikém nem akar várni, de én csak egy nagy siker glóriájában tartom magam méltónak hozzá.

- Addig ledolgozhatnád az előlegeid, - szólt közbe Holló.

Ádám Ferenc sötét árnyékba némult. A poharak mind szaporábban ürültek. A bor, a nagy kerítő kezdett egymáshoz való lelket gyujtani bennük. Mózes még hallgatott, de a szokatlanul bő étel és ital már-már felébresztett benne egy alvó, fiatal Herkulest s az arcán már eposzok lángoltak. Zoltán alá is lovat adott a bor, már nem vigyázta dajkás gonddal barátját, nagy zene-esztétikai vitába vágtatott Kún Kelemennel. Bihari Jóska, mert más hallgatót hirtelen nem talált, a vendéglőst szorította be egy szegletbe s Pósán átszűrt Petőfis dalait szavalta a képébe. Az asztalnál mindenki beszélt, mindenki hadonázott. A gondok és a halál nyitott szemei előtt mindenki pazarolta magát, hogy elhitesse önmagával, hogy nagyon sok élete van.

Éjfél tájt az elfeketült udvar szűk fénykörébe egy nagy árnyék hajolt. Mély zengésű, kissé fáradt hang köszönt:

- Szervusztok, urak.

Nagy éljenzés loccsant fel a bedobott köszönésre. Az éjszaka és jókedvük szélén Tury Lajos állott, a tegnapelőtti irodalom legnépszerűbb alakja. A majdnem hatvanéves ember kétméteres termete előrehajlott, de inkább úri unottságból, mint a kortól. Parancsoló homloka, ragadozó sas-orra, sötét barna férfiarca a vér és a csók erős faját mutatták. De nagy barna szemeiben alaktalan ködök bolyongtak, de széles száján fáradt volt az élet. Mély zengésű hangjában volt valami az öreg órák kondulásából. Mindenki felállott, mindenki ujjongva üdvözölte. Holló kitárt karokkal ölelte a mellette levő karos székbe:

- Tudtuk, hogy eljössz, Lajos bátyám.

Az öreg úrban már nagyon sok bor volt. De ezt csak azok vették észre, akik régóta ismerték. Így járta minden éjjel végig a Tabán korcsmáit, áztatta bőven születésével kezdődő életfáradságát. De a bor sohasem tudott úrrá lenni rajta. Az ős birkózásban mindig ő maradt felül. Mozdulatai nyugodt-előkelők voltak, alig őszes haja gondosan rendezett, gondolatai összefüggők. Csendesen mondta:

- Jó, hogy itt vagytok, fiuk. Nem jó egyedül lenni. Már azt hittem, kihalt az egész Tabán. Az Avarban, az Albeckernél a Gerstlinél, Branditsnál, Maradánál nem volt egy árva lélek, még egy fia újságíró sem.

Bemutatták neki Mózest és Zoltánt. Mély barna szemeivel végigtapogatta őket. Kérdezte:

- Mik vagytok, fiaim?

Holló felelt:

- Mindakettő egyetemi hallgató még. Ez itt erdélyi kálvinista gyerek, nagyszerű versei vannak. A másik muzsikus és nagyon tehetséges.

Tury mégegyszer rájuk borította szemeit. Mintha egy nagy anyás barna kendővel takarná be az élet elől a két gyermekembert. Lassan mormogta:

- Szegény gyermekek.

Ivott. Aztán szemei szétrévedeztek az udvaron:

- Ez a hely is megváltozott. A régi Tabán elmerül a multba. Minden a föld alá kerül, ami ér valamit. Ezernyolcszázkilencvenhárom március negyedikén, lássuk, nem: ötödikén, - szeles csúf este volt - itt ittunk Vajda Jánossal és Szilágyi Dezsővel. Hol vannak ők? Kihalnak a nagy fajta magyarok. Minden kicsiny, minden modern, minden hamis.

Mintha valami sötét fa árnyéka esnék arcára, szomorú lett az és tele estével. Megint ivott, nagy hátrahajlással, teljesen kiürítve poharát. Aztán elkezdett mesélni. Ismerte minden tabáni korcsma történetét. Hol ki volt a korcsmáros, mikor és milyen bort mért, milyen ételeket készített, milyen volt a felesége, a leánya. Bőven beszélt Jókairól, Tisza Kálmánról, Mikszáthról. Mint egy kacsalábon forgó mesés kastélyt: eléjük forgatta a tejfeles töltöttkáposztás, turós-csuszás, jóboros hejehujás régi Magyarországot. Az irodalom álmodóit s a közélet nagy martalócait, akik könnyen hittek, lelkifurdalás nélkül tettek és számadás nélkül haltak meg.

Újból és újból ivott. Az éjszaka körül sátorozta görnyedt alakját, mintha a megidézett halál hajolna feléje. Mondta:

- Meghalt minden, mindenki. Vége van a magyarságnak. Ügyes kis praktikus idegenek jöttek a nagy magyar holdkórosok helyébe. Csak egy igazság van, fiuk, az egész magyar életben: az öreg Toldi, aki megássa a saját sírját.

A felfakadt lélek borulata átárnyékolt a lelkeken. Mindenki szomoru volt, de a fiataloknak ez olyan jól esett. Mert részvevés volt valami nagyban, valami időn és téren tulrontó szomoru ölelésben. Tury ivott, szivart vett elő, rágyujtott. Már keserűség és megvetés volt az ajkán:

- Meghalt az irodalom, a művészet is. Jön a semmi.

Megrázkódott. Majdnem beteg undorodás törte szét vonásait:

- Tudom, hogy én is csak egyhúron játszottam: a mult csiklandó emlékein. Pedig gazdag hegedűnek születtem s volt bennem hang sokféle nótára. De nagyon magyar voltam: kellett a pénz, az úri kényelem, a nagy áldomások. Hát játszottam a jól bevált húron: érzelmes anekdotákat, régi sírva-nevetéseket. A magyar nem szereti a tragédiát, a problémát, mely a gondolat és a tett dacára lázít a piszkos halál ellen. Hát megcsavartam a mult dolgokat és jött belőlük a limonádé. Bidermayer lelki fingerlizője voltam az üres kongásu magyar úri osztálynak. Brr, ha tudnátok, hogy milyen undorító hullát cipelek korcsmáról korcsmára. Már a Habsburgokról írok lélek-kerítő anekdotákat, hogy a belem majd kifordul. Én, akinek két nagybátyám akasztották fel. Szajha vagyok, úri szajha. Milyen jó fiuk, hogy van bor. Nem bírna az ember magyar lenni, ha halál és bor nem volna.

Mózes egész élete egyetlen nagy szemmé lett és rátapadt a beszélő férfira. Az életnek az a különös odahajlása volt ez, amikor a látszat-habok mögött a lényeget, magát az oszthatlanul tovarohanó életet látjuk meg, mely nem tagolható szét a látás, hallás: az öt érzék eledelévé, hanem egyetlenül, szavakba és érzékekbe nem tördelhetően lesz bennünk kinyilatkoztatás. A halált látta az eligért fiu, az élet húsával öltözött dolgok készülő értelmét, a magyar vetés kalászainak fekete magvát. És látta - gyermekkori olvasmányából - az utolsó Mohikánt, amint az Ontario hallgatag fűzei mellett elénekli halotti énekét földdé pihent fajtája fölött. Oh minden magyar Prométeusz egy lepecsételt parancsot örököl magában: a halál sürgető idézését. És elérkezik, elérkezik az irtózatos perc, amikor felpattan a pecsét, tudottá lesz a parancs és saját akarattal kell elébe sietni a rejtett arcu Úrnak. Hányszor sejtette, hányszor látta ő már magában a bezárt boritékon keresztül a mulhatlan betüket. És hűvös szél fekete kavargása vitte valami örök zuhanásu örvény felé. Milyen jó nem állani ellen, akarni a halál akaratát, kihalaványulni a csillogó világ fájdalmaiból. De az étel és ital fiatal vesszőkkel ütötték vérét és husát. Az inséges napokra rászakadt szokatlan bő áldomásban nyargalt a vér, felizzott a test s az agyban felriasztó lángok gyultak ki. Lassanként végtelen daccal: az életnek nagy zsarnokságával telt be. Hiszen tele van fiatalsággal, végtelen ölelések nyúlnak benne végtelen horizontok felé. Lehetetlen, hogy ezt a zsúfolt tavaszt csak a temető számára hordja magában. Egészen bizonyos: meg fogja találni faja számára az élethez parancsoló szavakat. Csordultig töltötte poharát s nagy lobogással lendítette Tury felé:

- Lesz még szőlő s lágy kenyér, édes bátyám!

A hang felzsendült az éjszakába, a fény dohányfüsttől kavargó körébe, mint egy nagy tüzes liliom. Olyan fiatal volt, úgy tele volt az élet zsenge illatával, hogy mindenki odanézett. Az ajkakon a mosolygás mondta: - Na, a Baczó Mózsit is elintézte már a Csóka bora. - Tury ráfáradta szemeit a fiatalemberre. A barna homály egy pillanatra felmelegedett és fényesebbé lett. Aztán lanyha hárítással kanyarított a levegőbe:

- Én is voltam kakaska, fiacskám. De lekonyultam, nagyon-nagyon lekonyultam. Siralomház ez az ország, fiam, és mi a három napra kitett elitéltek vagyunk. Még zabálunk, még hadonázunk, de már eltörték a fekete pálcát. Hol az a szőlő, hol az a lágy kenyér? A politikában megdöglöttünk az Árpádház kihaltával. Egyetlen jelentésünk volt az életben: hogy néha

tudtunk szépen sírni. De ennek is vége van. Meghalt a magyar irodalom. Mi már csak rosszul alkalmazott vigécek vagyunk vagy bolondos szédelgők.

- Hát Ady, hát az Ady kortársai? - kérdezte Holló.

Tury egy mélyet szívott szivarából, félretaszította poharát:

- Az agónia végső felkiáltásai voltak. Láz, láz, halálos láz. Nem adnak izmot, nem adnak akaratot, temető felé visznek.

Roznyák, aki nagyon mérsékelten iddogált és még a rendesnél is józanabb volt, ha mások megmámorosodtak, előszerénykedte a nyakát a vállai közül:

- De az új keresések, az új akarások, kedves bátyám, a futurizmus, a dadaizmus, a konstruktivizmus és a többi?

Tury hőköt kapott, mint egy nemes paripa, ha béka kerül a lábai elé. A gőgnek, az undorodásnak, az ítéletre hívott úrnak végtelen megvetésével mondta:

- Menj, mert seggbe ruglak!

Roznyák visszaíjedte fejét a pohara mögé s egy nagy illendőségeset simított a haján. De szemeibe felsötétült a megbolygatott lélekpocsolya iszapja. És magában már szörnyű névtelen cikkeket írt a kocsmákban fetrengő kivénült íróról. Kún Kelemen, aki eddig udvarias figyelemmel, a fiatal író pózában mestere előtt, hallgatta az öreg urat: most sajátos változáson ment át. Nagy sötét szemei gyanakvással és gonoszsággal teltek fel, száján gunyos mosolygás rángott végig, mely már a harapás mozdulata volt. Tisztelő hangon, de a lefojtott indulat forróságával mondta:

- Bocsásson meg, kedves bátyám, így talán mégsem lehet elintézni a fiatal Európa életakarásait. Az esztétikai termés terén...

Tury éppen nagy szívással tapasztotta a poharat szájához. De erre félbehagyta az ivást, feje a haragtól, mint egy íjesztő hajrázástól, megbozontosodott. Nehéz szavak tódultak a szája felé. Kún látta ezt s odahajolva az öreg úr elé, különös, emlékeztető mosolygással nézett felcsillogó szemeibe. Tury főjövedelmét s legkönnyebb előlegeit az apja lapjától kapta. Az öreg úrnak megrándult a felső teste, amint visszarántotta a gyeplőt. Egy pillanatra szomoru, majdnem szégyenkező lett az arca. Aztán rögtönzött kedves udvariassággal mondta: - Na, csak beszélj, fiacskám, beszélj. Lássuk, mit tudtok, - és most már kihajtotta poharát.

Kún részletesen cerebrális, intellektuel, modem és nivós volt:

- Az esztétikai termés terén egészen új törvények érvényesülnek. Helyesebben: végre érvényesülnek a törvények az eddigi anarkia helyett. A zseni: a kápitálista ideológiának ez a fantasztikus és romántikus fogalma eltűnik. Akarat, tudás, gondolat termi a művészetet is, mint a gyárat, vámszerződést, a szérumot. Az irodalom és művészet ezentul inkább kollektiv termés: közös programmu szolidáritások megvalósulása lesz. Mi már csak nevetünk azokon a beteg és homályos numeneken, melyeket zseninek, őserőnek s más efélének neveznek. Az esztétikai termés éppen úgy nem misztikum mint a kereskedelem vagy a géptan. Mi magyarok, kulturális fejlődésünk híján, még a romántikus zenebona késői visszhangjait énekelgetjük s azt hisszük eredeti nótát fújunk. Mi volt Ady? Egy érszentmihályi Baudelaire. Mi Móricz Zsigmond? Egy zsiros paraszt Strindberg. Ma Európában három név jelent művészi jövőt: a mi Rajner Frigyesünk, Cocteau és Max Jacob.

Bihari Jóska, aki a sok italtól már a haldokló Petőfivé borzolódott, mert nem hallotta Max Jacob után a saját nevét említeni, dühösen mordult fel:

- És a sümegi sakter! Ezt kellett volna legelőször említenie, ez még közelebbi rokona.

Kún előkelő nyugodtsággal felelt, de rejtett fenyegetés volt benne:

- Téved, Bihari, úr, ha az antiszemitizmust jó útnak gondolja az irodalmi pálya megfutására.

Bihari már rossz szavakba fortyant, de Holló elébe ment a zimankónak:

- Hogy is van csak az a Nyári éjszaka című verse, Bihari úr?

A dűh, mely vonásain volt s a nagy jólesés, mely e szavakra kiömlött arcára, egy pillanatig sajátságosra facsarták a fiatal költő arcizmait. De már özönös áradással szavalt. Minden szavát mint külön győzelmet domborította a levegőbe s minden szó mögött, mint egy vasárnapi legény, ott verte mellét a kérkedés: - Zseni vagyok! Petőfi vagyok! - A vers igen hosszu volt, senki sem figyelt rá. De Bihari nem látva, nem hallva, belső tapsainak nagy biztatásában fokozott forrósággal rohanta strófáit a levegőbe. Holló már meg is feledkezett róla. Csendesen mondta Kúnnak:

- Bizony abban igazad van, lehet, hogy mi meghalunk. Nagyon valószinütlen dolog magyarnak lenni s Európa most az erős valóságok világa.

- Mit? Meghalunk?! Megdöglünk, szétrothadunk, már az egész országnak hulla szaga van, - dobta ki örök dühéből Molnár Pista s gőgösen a mámoros Ady pózát sötétítette maga körül. Vállait felhúzta, fejét fél karjára támasztotta s mintha e szavakban fekete palástot terítene magára:

- Én vagyok a hulla-fejedelem.

Tury eldobta a szivar csutkáját. Most már egy vizespoharat töltött tele borral. Kiitta. Lassan bólogatta fejét, mint egy vén fűzfa:

- A magyar földnek egyetlen dallama van: circumdederunt.

B. Ádám Ferenc nagy köd közepén hallgatott. Álmai mélyéről, ahol talán gazdag úr volt s szép fiatal feleség csókolta, átszomorodott a többi szomoruságához. Nagy leppegő tétovázással mondta:

- Én nem is tudom, minek szülnek a magyar anyák. Minek születtem én? Mi értelmem van?

Sajátosan, majdnem kéjesen beszélt mindenik a halálról. Elvetélt kalászai az életnek, melyek elfordulnak a naptól az örök árnyék felé. Bihari mondta tovább végtelen versét. Roznyák, féltékeny-dühösen egy még hosszabb versét mondta magában, hogy kizsúfolja lelke füleiből a más tehetségét. Kún titkos-gúnyosan méregette szemeivel a társaságot s valami diadal leselkedett a szemei mögött. És Mózesen megint átcsapott a halál, a föld vak ölébe szétoszlás beteg mámora. Most már nagyon ivott és lázadó démonnak érezte magát. Elsülyedt benne a gyermek s magával vitte édesanyját, Kolozsvárt, az élet minden forró hívását. Mint fekete korcsmában: a halál nagy kerítője, Lucifer duhajkodott benne. Aki odarikácsolja a vetésnek, a gyümölcsnek, a friss reggelek dús virághúsának: - Nem kellesz, nem kellesz, én a halált akarom.

A Tury feje előbbre roskadt. Mély zengésű orgona-hangon kezdte:

- Kalapom szememre hányom,
Mellette hervadt virágom
Sírva nézem

Kúnt kivéve, mindenik belehajolt a nóta zsoltáros szomoruságába. A Tury éneke vén erdő nehéz zúgása volt. Csuhajos és legénykedő a Konkolyé. Óvatos mormogás a Hollóé. Eltévedt gyermek anyát hívó sírása a Mózesé. Csak a szavakban énekeltek egyazon nótát: mindenik önmagát dalolta. Mint a katakombák képein a hulla szájából kireszkető meztelen lélek: önmaga volt mindeniknek a nótája. És együttvéve, az életnek ez a sok hangja egy nagy halál-

himnuszt adott össze. Az összehajlott fejek fölött a lámpafénytől átszürt füst fényes-homályu glóriát gomolyított. Turynak kicsordult a könnye:

- Vedd fel pajtás, a vasvesszőt,
Verd meg vele a temetőt,
Mért nem kedvez semmi szépnek,
Semmi épnek.

Autó sikoltott a szomoruságukba. Csak most, hogy hirtelen elhallgattak, érezték a nóta meleg betakarását, szomoru-jó egybeölelését. Oh, egy percre mégis tudtak úgy magyarok lenni, hogy együtt voltak. Az udvar kapuja megnyilt s lobogva az éjszaka mámorától, Kovács Mihályné hozta be sápadt élő hulláját. Nyomában, mint egy éjfélre kinyilt vörös virág: Manci s legvégül egy valahol felszedett gavallér jött.

Kovácsnéról megvolt mindeniküknek a saját véleménye. Nappal, népes uccán nem szivesen kisérte volna egyikük sem. De ez a félregurult asszony mégis nő volt, a Manci teste pedig csókok sűrű szétpárázása volt. A nő-szag bement az elárnyékosodott férfi testekbe, bement mint a bor, a kenyér, a pecsenye szag az éhségbe s mégis meleget és az élet jó ízét vitte oda. Nagy zsivajgással ugráltak fel és fogadták őket. Tury már könnyed, szellemes, fínoman csiklandó volt s Kovácsné majdnem golyvát eresztett a gőgtől, hogy a híres író mellé ülhet. Manci Konkoly és B. Ádám Ferenc közé osztotta be magát. Már sok mindent összezajongtak, mikor Kovácsnénak eszébe jutott bemutatni a velük jött fiatalembert, új hódítását. Jules Raimond, francia újságíró-féle volt s a Központi kávéház egyik házi kotlója. Nagyon kedvesen kezelt végig, kijelentette, hogy Budapest igen szép fekvésű város és hogy ő mindig szimpátirozott a lovagias magyarokkal. A fiatalok éljenezték s bő vendégszeretetük előkotorta a Bartos és Chovanchák nyelvtan praktikus vonatkozásait és körüldörzsölte vele a franciát. Roznyák egészen a katalaunumi sikságig érezte bővülni magát, hogy összeszedte magában ezt a kérdést:

- N’est-ce pas, Monsieur, en France il y a quatre repas par jour, c’est à dire le petit-déjeuner, le déjeuner, le dîner et le souper?

Molnár már részegen hortyogott, de most ő is kiénekelt a mámorából:

- Aux armes, citoyens!
Formez vos bataillons!

Ádám Ferenc hosszu érzéssel dudolgatta:

Au clair de la lune,
Mon ami, Pierrot...

A francia kedves-íjedten mosolygott a feléje Galliát csorgó hunnusokra. Tury pezsgőt rendelt s a mámor forró szárnyait felverdeste a lelkekben.

Mózes már égő ház közepén volt és a lángok a halállá rohanó élet vad himnuszát énekelték füleibe. Meg akarta mutatni, hogy ő is úr: egyszerre három üveg pezsgőt rendelt. Konkolytól már csinálhatott akármit, mert az most nagyon fiatal volt a Manci fiatalsága felé. Mózes beszélt, énekelt, vitatkozott, buzdított, szidott. És sajátságosan: minden hangját, minden mozdulatát, még növekvő mámorát is másénak érezte: egy beszálló idegen lélekének. És mögötte a holdviláguccai kert, a kálvinista zsoltárok, a kolozsvári temető Baczó Mózese, a józanon maradt Baczó Mózes felé egy öregasszony arca sírt: - Mit csinálsz, Mózeske? Jaj mit csinál az én jó kis fiam!

Egy óra mulva már nehéz likőrű poharak járták. A mámoros társaság, a lelkek menekülési szüksége szerint, külön-külön részekre tördelőzött. Turyban felébredt a régi éjjelizenés idők

lovagja és sápadt virágokat rakott az öreg akácfára. Elegáns, szellemes kétértelműségekkel csiklandott Kovácsné felé, megfogta kezét, be-bepillantott bepillanthatóságaiba. Molnár már lehullta fejét két öklére s hortyogva aludt. Száján csurgott a sűrű nyál, hunyt szemei fölött vastagon püffedt a mámor. Olyan kivert, olyan minden küszöbön kivüli, olyan elitélt volt az alvó fiu. Konkoly már félreillant Mancival s a söntésben, a sonka és sajtmaradékok s kilöcsögtetett italtócsák rettentő szagában kapaszkodtak össze egy lavinás csókba. Roznyák és Bihari megint verseket mondtak egymásnak és halálosan gyűlölték egymást. B. Ádám szétterjedt, mint egy tiszamenti napos puszta s szűzi délibábokat küldött egy nagyon szőkehajú, nagyon kékszemű, belé szerelmes névtelen királynő felé. Kún a franciával beszélt igen fínom kultur-dolgokat s csak a cueillir ige fütürjében követett el egy hibát. Holló átköltözött a Mózes tövébe. Mikor a fiu legtöbb szóval lobogta szét életét, ő behajolt a mámoros gyermek arcába. Ravasz szemeit összehúzta, csúf száját nyelésre tátotta:

- Nagyon, nagyon szeretném, ha ki tudnám adni a verseit, Baczó úr.

Egy nagy hűvös ucca nyilt a Mózes mámorába. Téveteg szemmel, mintha nem tudná: nagy boldogság vagy tragédia kopogtat a lelke ablakán, kérdezte:

- De hát mi akadályozná?

Holló aggályosra borult:

- Rengeteg kiadásom van. A Roznyák verskötetén milliókat vesztettem. Most használhatom pakoló papirosnak. Senki sem vesz könyvet, különösen verses könyvet. A kiállítás költségeit még csak fedezném, de az a rengeteg honorárium.

- Micsoda honorárium? - kérdezte gyermekes felpattanással Mózes.

- Hát az ön honoráriuma.

Mózes elpirult mint egy mások előtt megölelt menyasszony.

- Nekem nem kell honorárium. Fütyülök a honoráriumra. Csak szép legyen a könyv.

Holló egyszerre száz Holló lett és mindenik barátságot forrósított Mózes felé. Beszélgettek az újabb irodalomról, koccingattak. Majd Holló lanyha szórakozottsággal egy papirost keresett elő zsebéből s vagy tíz soros szerződést írt rá. Odatartotta a fiunak:

- Talán jó lesz, ha ezt a kis firkát aláírja. Uri emberek közt elég ennyi.

Mózes olvasatlanul dobta nevét az írás alá s egész gőgös gyermekszive a torkába duzzadt. Holló zsebretette az írást s szemeivel beleásva a Baczó szemeibe, óvatos-hidegen kérdezte:

- De, ugye, ön mondott le önkényt a honoráriumról?

- Természetesen, - és megint elpirult.

Holló megcsordult szeretettel ütötte poharát az övéhez:

- Szervusz, Mózsikám, tegezzük egymást!

Ez a pohár visszavitte Mózest a mámorába. Elkezdett valamit szavalni a magyar forradalomról, a világ megtisztításáról, Boór Bálintról. De Holló már tovább sompolygott egy székkel.

Tury fizetett s köszönés nélkül szökve meg, Kovácsnéval az autóba űlt és eltüntek. Molnárt kivéve, aki már az asztal alatt aludt, mindenki felmozdult. Mózes is fizetésre hívta a korcsmárost. A Tury számláján kivül mindent ő fizetett, még a Holló vacsoráját is. A millió koronából pont ötvenezer koronája maradt.

Holló a franciával és Kúnnal már szónélkül elment. Roznyák ránézett Mózesre, mintha egy percig gondolkoznék: hajthat-é még valami hasznot neki a velemaradás. Aztán ő is Hollóék

után sietett. Bihari valamiért éktelenül szidta a világteremtést. Aztán kirohant a Kereszt-tér közepire s befeszítve mellét a szétömlő reggelbe, ordította: Bihari József vagyok, a világ legnagyobb lírikusa!

Mózesben már minden mozdulás volt: anyagok és emberek zűrös keveredésben vágtattak át rajta. Feje zúgott, a vére felgyült erdők lángját érezte. Kellett mennie, futnia valahová, szét-tombolni magát valami lehetetlen életpazarlásba. Izzó női ágyékok zuhataga vert át agyán. Valahol tudata valamelyik sikátorában a gyenge, kisebbik öcs felszabadult kiáltása mondta: - Be jó, hogy Zoltán eltünt. - A kapunál valaki megrántotta kabátját. B. Ádám Ferenc, aki a keritéssel kölcsönös támogatási viszonyba lépett, csuklotta felé boldogságtól és italtól csor-duló hangon: - Ha tudnád, milyen szép a menyasszonyom, amikor... - Mózes csak átvillanó árnyékot látott és tovarohant.

Mikor aztán pár perc mulva Konkoly és Manci visszakerültek, már csak a saját hányásában fetrengő Molnár s a nagy tor szétszórt maradékai voltak ott. Manci felvisított, amint látta, hogy az autó eltünt. De aztán kacagva dűlt Zoltánnak: Legalább veled megyek.

De Zoltán már nem hallgatott rá. Mózeshez való becsületes nagy apasága sajogva ébredt fel. Kifutott a térre: Mózes, Mózes hol vagy? - kiáltozta mindenfelé.

Mózes már messze szaladt a hűvös reggelben. Első pillanatban Annuskát akarta felkeresni, de az igen messze tetszett sürgető vágyának. Neki most, azonnal kell valaki, valami forró nő-flastrom, melyet rátapaszthat fázó életsebeire, hogy kiszívja onnan mindazt, amitől fél, ami itélet és halál benne. Nem rég egy egész napot kószált a Halászbástya vidékén. Beszívta a régi házak, a kövek lelkét, a hervadt fű szagát, minden szelid, emlékeztető babrálását a lelkéből kidomborodó világnak. És most ebből a sétából előtte állott a kis ház a szűk Donáti lépcső tetején, melynek udvarán négy nő hívta kenyérkereső csókra. Akkor nehéz undorodással vitte tovább lépteit.

A mámor vak rohanásában, csak a célágyékra szegzett szemmel, maga sem tudta milyen úton, pár perc alatt a kis ház előtt termett. A kapu be volt zárva, a házacska csendes volt, mint a temető. A Mátyás-templom egy kisebb harangjában egy koránkelő ima sírt az új nap bosszu-állása felé. Az éjjeli csók-robot ilyenkor már megszünt. A reggel irgalmában alusznak az éjszaka megcsúfoltjai.

Mózes az alacsony ablakhoz ment. Egy pillanatra odatette fülét a csend roppant kebeléhez. A saját szivét hallotta benne dobogni világgá dagadt szorongással. - Menj vissza, Mózeske, feküdj le szépen! - sírt benne egy régi rimánkodás.

Már két lépést tett lefelé a lépcsőn. Aztán megfordult. Egy idegen lélek odavitte az ablakhoz és bekopogtatott a kezeivel.

Pár pillanat mulva egy hájas idősebb nő hajolt ki az ablakon:

- Mit akarsz, kis szöszi? - ásította.

Mózesen az alkohol egy új hulláma csapott át. Imbolyogva lobogtatta a nő elé utolsó bankóját:

- Csak ez az ötvenezer koronám van, csak ötvenezer koronám, - lihegte s egyik kezével már megmarkolta a nő mellét.

A nő elvette a pénzt. Új ásítással mondta:

- Itt az ablakon is bejöhetsz, megspóroljuk a kapupénzt.

A fiu átlépett az ablakon. A szobában a sűrű levegő s a felcsuklott mámor erős tántorodásba lökték. A nő meglátta, hogy részeggel van dolga. Szeliden anyáskodott:

- Vetkezz le, pofikám. Segítsek?

És már lehajolt, kezdte kifűzni a fiatalember cipőit. Mózes nagy zökkenéssel ejtette magát egy székre s hagyta tenni a lányt. Valami csiklandozta a torkát. Nagy köhögésroham rázta meg. A száján nyál s a felkevert lakoma emlékei csordultak ki. Nehezen lihegte:

- A zsebkendőm, add ide a zsebkendőm!

A lány bekutatott a zsebeibe. A kabát egyik zsebéből kihúzta a zsebkendőt:

- Ni, egy levél! - kiáltotta.

Lehajolt, felvette a földre esett levelet, a fiatalember elé tartotta:

- Hát te fel sem bontod a leveleidet?

Mózes, a roham után megkönnyebbülve, ránézett a levélre. Most, csak most először, látta meg rajta az édesanyja sírását. Felugrott. Már józan volt és tudta magát, mint egy most kapott nehéz sebet. A lányról már megfeledkezett. Odament az ablakhoz, leűlt a párkányára, feltépte a boritékot.

Öreg szálas betük reszkettek öreg szálas betükbe, hogy az éjszakába bódult fiuhoz odahozzák a végtelen szivet:

Édes fiam!

A mai postával egymillió koronát tettem fel számodra. Többet is küldenék, édes fiam, de ezt is olyan nehéz volt összekuporgatni. Szegény anyád már nem a régi. Nagyon megöregedtem, a sok minden s a te távolléted megviselték szegény anyádat. Két hétig ágyban is feküdtem, a lábaim rettenetesen fájtak, az orvos pihenést rendelt. De most már megint dolgozom. Legalább a kertet akarom jó karban tartani, hozzon valami jövedelmet, meg a szegény apád emlékéért is. Most látom, hogy milyen kár volt azt a kis földet a kert mögött eladni, Rózsáéknak igen szép jövedelmük van belőle a mai árak mellett. Nagyon nehéz itt az élet, fiacskám. Én már nem is bánnám, ha a föld alá mennék szegény apádhoz. Csak miattad akarok élni, csak azt érjem meg, hogy téged embernek és boldognak lássalak. Mindennap háromszor imádkozom érted, már a jó Istent is csak miattad hiszem. Irj már, szivem, mert megöl a nyugtalanság. Annyi rossz álmom van felőled, olyan sápadtnak látlak éjszakánként. Ahogy teheted, jőjj rögtön haza. A pénzt oszd be okosan, ne prédálj lelkem, a szegény öreg anyád verejtéke. Várlak, édes fiam.

ölel-csókol szerető
Anyád.

U. i. Vigyázz az egészségedre. Ha legalább julius elsejére hazajönnél. A szomszéd Bartosék fia már egy hete itt van, csak te nem tudsz hazajönni. Vigyázz a pénzre!

A nap besütött az olvasó fiura. Melege szeliden mondta: - Tántorgó gyermek, jóság a világ. - Mózes lefektette arcát a levélre, mintha édesanyja puha kezére bujná felfakadt életét. És keservesen, parttalan omlással sírt, sírt.

A lány az ágy szélén ásítva, szétbabrálva testén únott szemmel nézte: mennyi lelket vonaglik ez a fiatalember az ő testi boltjában.

7.

- Te, nem látszik hátul a nyakkendőm csücske?

- Nem, nem.

- Becsületedre nem látszik?

- Menj, mert megruglak.

Huszti Ernő elijedt a Mike Márton zordságától. Ettől az embertől még az is kitelik, hogy itt a terem csodás ragyogásában, a frakkos urak és előkelően meztelen hölgyek szeme előtt, odalendíti lábát az ő rég ápolt frakjára. A kis emberke, a vendégek hullámzásában ide-oda hajlongva, Maczuga főigazgatóhoz ért, aki minden lehető szakértés minden szakértelmét kirakta az arcába s úgy nézegetett egy Csokonay szobrot. Huszti szemeiből, arcából, szájából az alázatosság apró pincsikutyái jöttek ki s farkcsóválva hajlongtak Maczuga előtt:

- Méltóságos uram, ha megengedné, kérnék valamit.

Maczuga úgy freccsent az előzékenységtől, mint bőlevű virsli a beleszúrt villára:

- Parancsolj, kedves barátom. Parancsolj bármit, amiben szolgálatodra lehetek.

És már két kezével szorongatta a Huszti hosszuujju kezeit. Az halk aggódással kérdezte:

- Méltóságos uram, ne vegye sértő bizalmasságnak, nem látszik hátul a nyakkendőm csücske?

Maczuga roppant komoly hozzáértéssel megfordította a nagyszakállu emberkét. Levette szemüvegét, hogy újból feltegye. Ujjait végigsétáltatta a Huszti gallérján. Végre megint szembe fordította a szorongó szobrászt. Aztán nagy komoly-biztosan, mintha egy akadémiai értekezés konkluzióját jelentené ki:

- Nem látszik semmisem, kedves barátom, nagyon elegáns vagy, szavamra mondom.

Huszti már megnyugodott s a következő percben már plakettjei előtt magyarázta Glodariu szerkesztőnek művészete sajtóbavalóságait. A kis ember, nyaka felé szélesedő fejével, sárga szemeivel, kétfelé sötétedő Ferenc-József szakállával olyan volt, mint egy tintába ejtett mezei árvácska. Hosszu hetek óta makacs lázzal fúrta az utakat, hogy a Hunnia klub nagy estélyére, hova csak egy pár legnevesebb művésztől kértek dolgokat, ő is elhozhasson valamit műveiből. És mert vagy hat titkos s vagy két tucat nyilt szövetségnek, ligának, klubnak, egyesületnek s más egyébnek volt jegyzője, titkára, kémje, hírhordója, kifutója: megengedték neki, hogy bemutasson vagy kettőt plakettjeiből. Erre ő elhozott vagy ötvenet, melyeken bronzba volt bántva az ország mindenkije, aki parancsol, aki adhat valamit, akitől függ valami, aki előtt jó meghajolni. Huszti Ernő volt a siker árnyéka, a Nemezis három dimenziós spadassinje. Ha valaki hétfőn este miniszter, államtitkár, gázművek igazgatója, ecetgyári főfelügyelő, lapszerkesztő, képviselő, vagy bármilyen híresség vagy hatalom lett: Huszti már kedden hajnalban ott várt-szorongott a küszöbön, hogy az illetőt szoborba, vagy legalább plakettbe rokontalanítsa. És a siker szegény torreádorjának be kellett adnia derekát, ha nem akarta, hogy Huszti minden percének házi manója legyen. Mióta agyag, bronz, gipsz ilyen esztétikai srapnelekké lettek a Huszti bosszuálló kezeiben: a statisztikai hivatal vidám alkalmazottjai szerint a halvaszületett magzatok száma kétszeresre szaporodott. Amit ők úgy magyaráztak, hogy az élet felé hajtott csecsemők visszafutottak e munkás világ képzőművészete elől. Gyűlölt is halálosan a kis ember mindenkit, aki agyaghoz vagy vésőhöz nyult. Mert tudta: hogy csak jobbat alkothatnak, mint ő. Ezért a vérszövetséges öt-hat-keresztes, szörnyű esküvéses titkos összeállásokban hazaárulónak, zsidóbérencnek, destruktivnak étvágyaztatott minden művészt a vérre szagló beteg cimborák elé. Egy elég jó művészt sikerült is egyszer legalább elveretnie s a kis ember három napig a kor Michelangelojának érezte magát.

Glodariu csak szórakozottan hallgatta barátja méltatását. Mert oltárra néző, papnak bókoló, örök kongregációs szemeiből két hódolati zászlót lengetett Plachota államtitkár felé. Az államtitkár mar termeténél fogva is hivatva volt, hogy az erkölcsi világrend vaskosabb oszlopa legyen. A lehetőleg kecses, lehetőleg karcsu frakba gyömöszölt testével olyan volt, mint egy leszórdinózott elefánt. Az anyagnak és a formának ezt a metafizikai küzdelmét kiélezték

az államtitkár összes mozgathatóinak fínom, előkelő, majdnem táncmesteri mozdulatai. Az államtitkár irodalmi emlékeivel ajándékozta hallgatóit:

- Zolát én sohasem gutiroztam és mindig kitértem a vizitjei elől, anélkül, hogy határozott refüt adtam volna neki. De a Windisch herceg estélyein kénytelen voltam többször találkozni vele. Nem tehetek róla, mindig éreztem valami különös odőrt rajta, mintha a művei szagát hordta volna magával. Mondtam is D'Annunziónak, aki abban az időben Párizsban jó pajtásom volt: mon cher ami, ce monsieur Zola sent la canaille, he is a very vulgar fellow, nicht wahr?

Az államtitkár beszédében az angol, francia, német, olasz szavak csak úgy könyökölték egymást és a hercegeket, grófokat, híres embereket. Plachota államtitkár volt a magyar kultura Probier-Mamsellje. A külföld nagy kulturális ünnepein mindenütt ő képviselte a magyar kulturát. Ez aztán nagy megtakarítást jelentett az államnak. Mert ahol egyszer megjelent, ott nem kértek több kóstolót Panónia lelki működéséből. Az Amerikába vándorolt drótostót fia a tresztinai algimnáziumban kezdte fejlődését és szerencséjét. Egy délután a hazatérő diákocskát falusi tót gyermekek megtámadták és ütlegelni kezdték. A megszorult fiu, mert látta, hogy nagyobb diákok közelednek, éktelenül kiabálta: - Magyar vagyom, magyar vagyom! A diákok aztán ki is mentették a magyarrá potyolt gyermeket az ellenség kezéből, még egy krajcárt is adtak neki. Ez a jelenet az élet kulcsa lett a nagy étvágyu, élelmes tót gyerek számára. Vizsgák, érettségi előtt ordítozta: - Magyar vagyok! magyar vagyok! - és tanárai áthonfilelkesedték a négyesek közt a nagyszerű honpolgár-palántát. Egyetemen kellett ösztöndíjat kapni: a Szezám-tárulj-os magyar-vagyok megint bevált s Plachota elvitte diák-társai elől a koncot. Amint aztán tényleg tudott annyit magyarul, hogy az egyes-számu alanyt nem hozta zavarba egy többes-számu állítmánnyal: elkezdett hóomlásos előömléssel írni. Írt verset, dalt, ódát, elbeszélő költeményt, jámbusos drámát, írt prózát: elbeszélést, regényt, genre-képet, modern drámát, írt mákámét. Kiírt minden kurucot, minden negyvennyolcas honvédet a sírjából. És hogy Párizsba is elkerült, a párizsi flirt lenge csipkéjével akasztgatta körül a súlyos kurucvértezeteket. A fosszilis kurucok és honvédek pompás valutának bizonyultak a Plachota úr számára. Ők, szegények, minden keserves magyarságukkal csak véres sárba tudtak csuklani. De Plachotának nagy aratás voltak. Minisztériumban pártfogást és gyors haladást, lapoknál széles hasábokat, a társadalomban népszerűséget és befolyást szereztek neki. Olyan biztosan és megnyugtatóan tehetségtelen volt, hogy mindenütt szivesen adtak helyet neki. Irodalmi társaságokban előkelő helyekre választották, társadalmi egyesületekben vezérszerepet játszott. Hivatalából állandóan szabadságon volt, nemcsak a hivatalos ügymenet érdekében, de mert mindig reprezentált és éjjel is a frakjában hált. Ő volt a magyar hazafiság szája, ezer szája, minden szája. A képes lapoknak már kész Plachota-kliséje volt, mely őt szónoki emelvényen, az ihlet elhajító lázában ábrázolta. És bármilyen nyilvános ünnepély volt: ezzel a klisével már előre, vaktába kinyomták az ünnep kikerülhetetlen Plachota jelenetét. De a szerencse mégis a Kommün alatt tette fel a koronát a Plachota fejére. Házi szolgája, aki Lenin-fiuvá forradalmasodott, egy szidó szóért pofonütötte őt. Ez a pofon aztán utalvány volt minden apoteózisra. Az okos Plachota felfogadott egy szinészt, átmaszkiroztatta a szolgájának s pontos újraeljátszásban lefényképeztette a mártir jelenetet. A Kommün bukása után aztán lapok, folyóiratok, plakátok ezer és ezer példányban mutatták, hogyan szenved Plachota mártir-pofont a hazáért. A Kárpátoktól az Adriáig dűlt a kárpótlás feléje. Államtitkár lett s nagytekintélyű egyesületek elnöke. Soha még államtitkárság nem hozatott oly belterjesen üzembe, mint a Plachotáé. Előszedette a fáskamarából ott alpesedő kéziratait, a pubertás bűneitől napjainkig és mind kiadatta őket. A kiadók gondolták, hogy okos dolog vele jó barátságban lenni, mert az államtól nagy kedvezményeket tud kieszközölni. A magyar irodalomba beütött a Plachotadögvész. Szinházban az ő darabját adták, kabarében az ő dalát énekelték, ünnepeken az ő irredenta verseit szavalták, lap az ő tárcáját, folyóirat az ő cikkét hozta, könyvkirakat Plachotakönyvekkel tette keserűséggé a két szem szelid birtokát. Az agyonplachotázott közönség még

a fűszerkereskedések zsúfolt illatában sem talált menedéket. Cukor, ostyepka, mosószappan, medve-cukor a Plachota elmeműveiből kapott magának múló földi mezt. Egy egész miniszteri szakosztálynak Plachota volt a szakja. A titkárja, aki a hangzó művészetekre fenekedett, Plachota-indulót írt. Az egyik fizetésnélküli gyakornok Plachota-életrajzot reménykedett a pályája küszöbére. A miniszteri tanácsosának unokaöccse Plachota-képet festett. Az egész magyar állam kezdett egy roppant gyárrá alakulni, melynek izgatott üzemében éjjel-nappal Plachotát szőttek, Plachotát fontak, Plachotát öntöttek, Plachotát minden-csináltak. És egész roppant hatalma abból állt, hogy: senki sem vette komolyan, mindenki mosolygott rajta, mindenki jó fiunak minősítette.

Maczuga már ott állott Plachota előtt s megértő, csodáló, elragadtatott szemekkel nyelte az államtitkár beszédét. A szétkövérlő behemót ember csodálatosan tudott csupa-fül lenni. Amint az államtitkár egy pillanatra elhallgatott, Maczuga rögtön közbeszúrta a jelenlétét:

- Kegyelmes uram, Zoláról mint másik disznóság eszembe jut Boór Bálint. Mi a véleménye a kegyelmes úrnak róla?

A frak megfeszült a kegyelmes úron. A gombokon látszott, hogy minden ragaszkodásukat összeszedik, hogy tovább is hivatalukban maradjanak. A szalon mása, a kecses mozdulatok egy pillantásra eltüntek. A falusi tót legény állt ott, aki a kocsma ajtaja mögül doronggal sujt le a távozó ellenfélre. Szemeiben ott volt az apja tüszője a nagy késsel, amint kifakadt:

- Az egy kommunista gazember! A kommün alatt egy szobráért, amig engem a vörös őrület hóhérai mártirizáltak, ötvenezer korona honoráriumot fogadott el. Esküszöm, hogy börtönbe fogom juttatni, amint oda juttattam a debreceni paraszt fiát, Fazekas Dénest is, akármilyen kikürtölt irodalmi nagyság. És ha Ady nem szökik a föld alá, ott rothadna most ő is.

Mihulec, újdonsült egyetemi magántanár, aki a cyraenei iskola filozófiájával foglalkozott s a világ legtárgytalanabb embere tudott lenni, szerény énekléssel jegyezte meg:

- De tehetsége van.

A kegyelmes úr megtántorodott, mint egy teli találatra. Elvérmesült szemekkel hördült a szerencsétlenre:

- Tehetsége van! Ön mindig védi a gazembereket. Vigyázzon, fiatalember, ilyen hajlamokkal nem lehet messze menni. Először be kellene bizonyítani, hogy tényleg van tehetsége. De ha tehetséges, annál gazemberebb. A tehetséges gazemberek teszik tönkre az országot. Ezektől kell első sorban megtisztítni a magyar jövőt.

De már a roppant test nyájas pukkedlibe kecsesült s az eldurvult arcot elöntötte az előzékenység zsirja. Két kezét mohó szivességgel nyujtotta előre:

- Szervusz, méltóságos uram, szervusz, kedves barátom, szervusz kedves Lajosom.

Mindenki meghajolt s mint buzgólkodó groom a szálló elé, az arcokra kijött a betanított tisztelet. König Lajos hideg elegánciával fogadta az államtitkár líráját:

- Jó-estét, szervusz, János.

A körülálló írókat, művészeket nem is vette észre. Kezet adott s már ott is hagyta a Plachota mosolygását. Elnézett az emberek fölött. Hűvösség támadt, ahol átment. Már öltözködése: hibátlan, tulhibátlan elegánciája is hűvös volt. De félreállító és hűvös volt arcának akart angolos hidegsége, az a háromlépéses előkelőség, melyen látszott, hogy minden reggel úgy veszi fel magára a keményített ingével és nyakkendőjével. A híres író egyenesen a Lederer-Strommer herceg csoportjához ment. A herceg kuszált vonásu, gályarab arcát, hol az egyik arcmező csak egyharmada volt a másiknak, most még jobban összeroncsolta a nyájasság.

Szemei, orra eltűntek a mosolygás szétfutó ráncaiban, olyan volt arca, mint egy katarrusban elhasznált zsebkendő. Messziről örvendett Könignek:

- Szervusz, Lajosom! Utolsó cikkedhez melegen gratulálok. Fölényes és döntő volt.

König mosolyogva meghajlott. De mosolygásában, meghajlásában benne volt: nem fontos a bókod és senkinek a bókja sem lehet fontos számomra. Romauer gróf, akit a kártya tartott fenn nemzetfentartó elemnek, olyan arccal gratulált, mintha egyszerre három adút kapott volna:

- Engedd meg, Lajosom, hogy én is szivemből gratuláljak. Cikked megadta a kegyelemdöfést az egész Ady-kultusznak.

Az öreg Styavnicki tábornok, aki a világháboru alatt a káposzta, krumpli és száraz répa legfőbb gondviselése volt és innen támadt barátsága a herceggel, a kegyelemdöfés szóra felkapta fejét. Azt ugyan nem tudta miről van szó, de nagy dísz-szemlés léptekkel odadöngött Könighez. Nagyon kemény, marciális és dörgő volt:

- Hurrá, Lajosom, hurrá! Ez volt aztán a sturm, gratulálok! Ütni, amig mozog, csak a halott ellenség biztos.

Ezek a szavak halálos gúny döfései is lehettek volna más szájban. De így bók volt és mindenki, maga König is annak vette. Ez az ünneplés már napok óta forrósodott a népszerű író körül, aki sok hangos diadal s minden kézzel fogható sikere után is érezhette, hogy ebben az ünneplésben van a legtöbb sziv s a közösen védekezők ölelése. König Lajos nemes-nyugodtan s mintegy neki, a magyarság Szent György lovagjának kijáró adót, fogadta ezt az ünneplést. Az ötvenes évek végét járó, alig őszülő író: magas termetével, félreállító hideg tekintetével, keresett elegánciájával most is az élet étvágyas, helyet követelő erősebbjének látszott. Mert ez a sikernek eljegyzett élet nem ismerte a nyomoruság korbácsait, a gondok nehéz éjszakáit, a szenvedély lázait: a halál csúf vagy ékes előjátékait. Ő neki már bölcsőjében ott volt a meghivó az élet lakomájához, hol karosszék, kedvenc falatok és meleg felköszöntők várták. S volt is két könyöke hozzá, hogy ezt a helyet el is foglalja. Anyja, az újverbászi sváb bábaasszony, mert a sok életcsinálástól nem ért rá nevelni, az alig tízéves fiut odaadta a szabadkai polgármester családjához játszó társnak a gyermekek mellé. A ravasz és ügyes gyermek úgy megnyerte a szülők tetszését, hogy majdnem kituszkolta szivükből az igaziakat. Taníttatták és az érettségi után a vágyak fiatal éhesét Pestre küldték az egyetemre. Mint jogász, a jó szalmáju, simabeszédű fiatalember Tisza Kálmán egyik főúri miniszterének titkárja lett. Itt volt az ő Plachotásos nagy sorsfordulója. Egyszer a minisztert kerületéből egy elkeseredett választó kereste fel. És mert a miniszter megint csak ígéretekkel kedveskedett, a beborult ember arcul akarta ütni a kegyelmes urat. König, aki a sportokban is nevelte magát az életöklözésre, odaugrott s egyetlen ökölcsapással úgy halántékon találta a mozgalmas polgárt, hogy az rögtön a csendes emberek közé került. Bár a támadás nem éppen szembe történt: az esküdtszék felmentette. Az itélet megokolása pedig valóságos dicséret volt. Ez a hulla lett a König általános belépőjegye az életdáridóhoz. Országos hős lett, a lapok cikkeket írtak róla, a folyóiratok arcképét hozták, a nők jobban voltak hangolva a fajfentartásra, ha rája néztek. Nevelő városa táviratilag üdvözölte, mint a társadalmi rend megmentőjét. A fiatalember okos szemei látták, hogy ezt az egyetlenül kinálkozó alkalmat meg kell ragadni, hogy most, mikor serkedő emlőit feléje ingerli a siker, most kell örökre magához ölelni. És mert a kis országban az irodalom volt a legnyitottabb ajtó a földi jókhoz: elkezdett írni szabályos, enyhe, zsongító elbeszéléseket és regényeket. Volt ezekben a szabatos, világos és hibátlan magyarságu elmeművekben kedves bakfis, ki a bakfisság programját enyhén csiklandó játszisággal játszogatta. Volt könnyelmű és szerelmes hadnagyocska, előírás szerint züllegető magyar nemes, sőt: dacára a Plachota óriási fogyasztásának: még kurucokat és honvédeket is tudott találni a hazafias házi fogyasztás számára. A nagyváros elegáns női fürdőiben alkalmaznak szép-fiu

masseuröket, kik ügyes ujjakkal a legálmosabb női test ösztöneit is fel tudják bizseregtetni. Ilyen lelki beau masseurje volt König a magyar úriosztály legértéktelenebb, korpával bélelt részének. De az igazi művészete: az élete volt. Bámulatosan tudott mindig úgy lenni az erősebb, a hatalmasabb oldalán, hogy az igazság, az erkölcsi rend Szent-György lovagjának látszott, ki szembe mer szállni a népszenvedélyekkel. Az antiszemita társulások védő tiszteletét élvezte, a zsidók nem bántották mint olyant, aki minden látszat dacára mégis velük van. Sohasem veszélyeztette magát semmi erős felindulással vagy véleménnyel, csak akkor, mikor tudta, hogy a megütött ellenség úgy marad, mint a miniszter választója. Adyval és kortársaival szemben, amig Ady élt és sok lap állt rendelkezésére: a néma non interventio vasalt nadrágjában korrekteskedett. Ha fiatal íróval beszélt: megértő és jövőt szagló arcot vágott. Az akadémikusok közt pedig csóválta a fejét. De most, hogy Ady már évek óta mostohája kebelén pihent, hogy átfutó nedvek harcos öklét szétosztották a torkos rögöknek: irtózatos cikket írt ellene. Hamis idézésekkel a magyarság ellenségének és rágalmazójának vádolta s mint költőt is lebecsülte. Természetes, hogy minden sváb kanonok pocakja fényes lett az örömtől: grófok, főpapok ünnepelték s az apporte-ra jól beszervezett magyar ifjuság bálványai közt ápolta.

Lederer-Strommer herceg bő beszélgetésbe melegült Königgel, a többi tisztelettel hátrább vonult. A herceg barátsága, akinek dülledt szemű politikai tervei voltak, nem csak a népszerű írónak, az ifjuság vezérének és a nemzetgyűlési képviselőnek szólt. A herceg nagyapja pénznélküli, földnélküli lézengő osztrák spadassin volt, akinek csak családi címere és adósságai lógtak a nyakában. Mikor aztán a negyvennyolcas forradalom kitört: felajánlotta szolgálatait az uralkodó háznak. És tényleg: olyan szorgalmasan gyújtott fel magyar falvakat, öletett és akasztatott, hogy méltányosnak látszott az általa jól megtrágyázott magyar földből egy jókora darabot neki adni. Így a Lederer-Strommer család máról holnapra magyar történelmi osztály, nemzetfentartó elem és konstruktiv világnézet lett. Az unoka már Tas vezérig vitte vissza származását. És éppen egy cikket kért Königtől, hogy egy hangulatos képben adja meg a család történelmi távlatát az ő páratlan művészetével. König előzékenységgel, de amelyben fölényessége semmit sem fogyott, felelte:

- Kérlek, a dolog annál kedvesebb munka nekem, mert, ha jól emlékszem, egyik ősöm együtt harcolt egy Lederer-Strommerrel a Mátyás fekete hadseregében. Közös családi emlékeket újítok fel.

A herceg gondolt magában egy vastag-nagyot. De végtelen kedvességgel hajolt meg az író előtt s tovább ment egy arra hullámzó hölgytársasággal. Königet már Borkuthy Eveline foglalta le:

- Ritkán látjuk, rossz ember.

A König jól ápolt arca egyszerre fáradt és szenvedő lett:

- Magam fájlalom ezt legjobban, édes Eveline. De rengeteg dolgom van. Egy nagyobb irredenta drámán dolgozom.

Az irredenta szóra Eveline arca mohácsi-vészes fájdalomba borult. Mögötte női táborkara - vén muszáj-szűzek, apostolságba fülledt özvegyek - utána borult. Az Eveline könnyzacskói már megnyiltak, hogy a mai napra előkészített hat cseppből leadjanak egyet. De meggondolta, hogy még nagy és nyilvánosabb könnyalkalmak várnak. Mélyet sóhajtott és mély érzelemmel nézett a König szemébe.

König egy arra menő fiatal szinésznőnek lopott oda valami kedves bókot. Evelinben felébredt a gondosan elföldelt Weinkeller Háni és egy nagyot káromkodott: - Nem fog elvenni, egész biztos, hogy nem fog elvenni, rázza ki a hideg. Fiatal csirkék után fut a vén szamár. Mégha valami nagy író volna! De a kisujjam többet ér, mint egy vagon König Lajos.

Bokody Tamás egyik kisebb terem szegletében sugározta szét elámult csúfságát. Ez a szétütő, centrifugális csúfság valahogy egybemozdult a hatalmas csillár fényével, úgy hogy a Bokody esztétikai veresége folytonos tolulásban töltötte meg az egész termet. Ő ma szereplő itt: Boór titkon odahatott Póstásnál, aki a Hunnia klub főtitkára volt, hogy őt hívják meg egyik előadónak. Szegénynek aztán nyakába varrták Plachota egy új szimbolikus irredenta szerzeményét. Körötte, lázas várakozásban a többi szereplők izgultak. Klenák Irén, aki körül hat udvarló is szellemeskedik, egy kis tükörben nézi magát, mindegyre, kielégíthetetlenül. Csak magát látja s hallja füleiben már az énekére kitörő tapsot. Erős vonású, inkább férfias arca, s széles, nagy kéjek után harapó szája lázas a türelmetlenségtől. Minden percben púderrel tompítja arcának túl élő színét. Hangja most durva és bántó. Az a hang, mely egy óra mulva a halhatatlan emberi zokogás megsírója lesz. Durva és közönséges az arc is, melynek néma beszéde nemsokára lélekké fogja szépíteni a ránéző úri Calibánokat. Apor Benedek, aki ma életében ezredikszer fogja eldübörögni a Vén cigányt, egy roppant rokokó karszék dús ölelésében űl és királyi szétdomborodása mögött számlálja, mi mindent vehet a ma esti honoráriumból. Mellette tipeg Hingenauer tanár úr fekete császárkabátban. Szemüvegét idegesen le-leveszi, hogy újból feltegye. Szokott fanyar mosolygása majdnem belesápad az izgatottságába. Belső zsebéből mindegyre egy írást vesz elő, belenéz, ajkai mozognak, visszateszi. Ma ő fog rövid történelmi pillantást vetni a magyar képzőművészet történetére. A kis Kuthy Ilonka, a csodálatos bakfis művész, aki a magyar falu illatával diadalmasan ostromolta meg Budapestet, Bokody mögé húzódik s nagy meleg barna szemeit tartja maga elé védelemül. Védelemül, mert halálosan remeg mai szereplésétől és még jobban Klenák Iréntől, aki valahányszor arra pillant, mérges, döfő szavakat szúr szétsugárzó fiatalsága felé. Mert itt most mindenik ellensége a másiknak. Mindenik sürgeti a másikat, hogy rövid legyen, mindeniket töri a fráz a tapsért, mely a másiknak fog szólni. Kicsinyes célzásokban, apró szúrásokban, kétes mosolygásokban bántják egymásba a felgyűlt életmérget. És ezek a görény lelkek mindjárt fényes szárnyu hattyuk lesznek: a végtelenség izenetét s az emberi szánalom nagy ölelését fogják hozni a lelkekbe.

A roppant csillárokból dús özönnel ömlik a fény. És a fény széles mozdulásában mintha rohanóvá lenne minden. Mintha az egymásba nyiló rengeteg termek, a tündöklő falak, a tükrök, a képek, a dús aranyozásu butorok: a dermedt látszatu anyag minden formája beleforogna a fény örvénylésébe. És mintha belekeringenének az emberek is: a frakos és egyenruhás urak, az erkölcsivilágrendesen meztelen hölgyek. Mintha tovairamló óriási zápornak csillogó átpillantása volna az egész. Szinte várja az ember, hogy az eliramló emberek felsikoltanak s karjuk kivonaglik megtartó partok után. De mindenki mosolyog, érdeklődik, kérdez, felel. Kis egymásnak való lelküket úgy cirógatják egymás ölében, mint vénkisasszonyok egymás ölebeit. És úgy hazudnak egymásnak, úgy gyűlölgetnek, döfögetik egymást, mintha nem volna holnap és nem volnának koporsók.

A pompás palotát Lederer-Strommer herceg engedte át a Hunnia klub céljaira. A Hunnia klub a társas összehozás álarcos célja alatt az arisztokrácia és főpapság nagyszerű műhelye volt, hogy újból és örökre magukévá szervezzék a magyar Kaliforniát. Ide csalogatták a középosztály felsőbb rétegeit: birákat, tanárokat, egyetemi tanárokat, ügyvédeket, az ipar és kereskedelem keresztény nagyságait, művészeket. Mindenik számára volt valami mézes madzag: méltóságos vagy főtanácsosi cím, kilátásba helyezett pártfogás, parolázó grófi tenyér vagy más zsákmányocska. Aztán ezeknek az eszével, tudásával és szorgalmával gyúrták magukénak a lelkeket, az egész társadalmat, az ország jövőjét. Látszólag mindent ezek az úgynevezett szellemi munkások csináltak. És ezek a szegény bokáig-nadrág méltóságos urak, főzelék főtanácsosok tényleg azt hitték, hogy ők terveznek, gondolnak és csinálnak közéletet. Pedig valójában ügyes és hatalmas kezek vitézjánosai voltak. Azt a szerepet játszották a tragikus magyar gyarmaton, melyet a felszabadított rabszolgák a kávéültetvényeken vagy az

eunukok a török nagyúr udvarában. Ők szónokolták vagy hizelegték, nevelték vagy büntették be régi sorstestvéreiket az uraknak országot, hatalmat, dicsőséget, pezsgőt és szajhát termő munkába.

Már Póstás Lajos is megjelent, ami azt jelentette, hogy a vendégfogadás ünnepélyes perce közeledik. A kis ember frakja, ingmelle, nyakkendője valami sajátságos, külön szorgalmu sugárzással volt frak, ingmell és nyakkendő. Ringó, kecses mozdulatokkal járta végig a vendégeket s mint okos lelki borbély: egy-két szóban minden lélekre odakente a kedvenc pomádéját. Mellette lépdelt felesége - mert a házasságnak végzetesen meg kellett történnie -, egy széthervadt, túlérett, köbtartalmas napraforgó, melynek napja már senki sem kivánt lenni. Ha Póstás az elegáncia primhegedűje, felesége az előkelőség nagybőgője volt s még ezeket a nagy termeket is teleharsogta nehéz előkelőségével. A nők közeledtére igyekeztek másfelé szórakozni, vagy mély beszélgetésbe merülni egymással: de a férfiak különös, hangsúlyozott, majdnem verejtékes udvariassággal foglalkoztak vele, mert Póstás Lajos sok díszlet mögül döfhet az emberekbe. A Póstás nyomában van, mozdulatait, beszédét visszhangozza Luczenbacher, az Andrássy-úti házmester fia, aki már főtanácsos s a legitimizmus jobbik esze, de lelkileg megmaradt házmesternek. És most is olyan pincelakásos alázattal hajlong mindenki előtt, mintha a kapukulcsot és a lámpát előzékenykedné az emberek orra elé.

Az egymásba hullámzó halk mormolásu tömegen keresztül Kelecsényi báró, előkelően nyurga fiatalember, evezett Póstás felé. A szája megadta mindenkinek a kellő mosolygást, termete ide-oda hajlott, de szemeit láz verte, arcán szorongás didergett. Pedig a ma este dicsőségéből rája vár a legnagyobb rész. Félrehívta Póstást, az izgalomtól dadogva újságolta:

- Képzeld, barátom, a szobor még nincs itt. Tíz perc mulva megérkeznek az urak s én nem tudom mit mondjak. Irtózatos!

Vonásai majdnem sírássá estek össze. Szemei megverten tébolyogtak s a küzdelemre nem szokott fiatalember mint egy gyermek tipegett Póstás előtt. Póstás kifeszítette mellét, lábujjhegyre állt, hogy nagy, biztos, mindeneket intéző Póstás Lajossá toldja ki magát:

- Ne félj, kedves barátom, én mindenre vigyázok. Póstás Lajos mellett nyugodtan lehet aludni. Most kaptam telefonértesítést Boórtól, hogy a szobor pontban kilenckor itt lesz. Tudod, hogy milyen bogaras ember. Három nap óta többször küldtem a szoborért s mindig azt izente, hogy csak az utolsó percben küldi. Nagyon fél, hogy valami pletyka támad a dolog körül. És ez végeredményben nekünk is így jobb. Ha az urak megérkeznek, egyszerűen azt mondod, úgy intézkedtél, hogy kilencre legyen itt a szobor. Ebben nincs semmi különös. Van addig, mit nézniök.

A fiatalember arcára már visszajött a rendes, cirógatásra szokott élet. Vidáman, büszkén vegyült el a hölgyek közé. A szemek feléje fordultak, a fiatal lányok nagyobbat lélegzeltek a levegőből, ahol átment. A dicsőség kőrizsbogárpora már láthatlan öleléseket izgatott feléje.

Nemsokára megérkezett Brexatoris Román, az Aisleithner miniszter titkára és jelentette Póstásnak, hogy az urak pár perc mulva megérkeznek. A miniszterszagu ember láttára a szemekbe kijött egy tisztelgő kutya s feléje csóválta a farkát. Mindenki igyekezett kezet fogni vele s egy-két kedves szóval beleérdeklődni az életébe.

Most már Póstás is izgatott lett s izgatottsága átragadt a termekbe. Póstás, Borkuthy Eveline, König, Plachota, Bingenheimer egy csoportba álltak. Ők fogják fogadni az urakat s most a jelenet utolsó részleteit beszélik meg. Egyszerre aztán megkondult a klub harangja. Mindenki az óriási fogadóterembe sietett. Póstás a fogadó bizottság élére állt. Már az Eötvös Bucsujának szentelt fájdalma volt az arcán. A Borkuthy Eveline arca olyan körvonalakba mater-dolorosásodott, hogy hasonlított a megcsonkított ország térképéhez. Ujjaival megtapogatta

könnyzacskóit. Egyetlen nagy lélegzés emelte fel a melleket: a terem főajtaján beléptek az urak, Füley Lajos gróffal élükön.

Füley gróf már elmulta a hatvanötödik évét. A majdnem kis-fius gonddal félrefésült haj, a körszakál és a bajusz már őszek voltak. Betegül, fáradtan őszek. A sápadt, beteges rozoga fej vékony rozoga nyakon rezgett. Olyan erőtlen, olyan összehullásra szánt volt az egész test, hogy az ember szinte látta örök találgatásban habozni a lelket küszöbén: - menjek, ne menjek? - De a szemek mélyre fúrt kútjaiban, de a bajusz tövén, végigsugározva a bajusz-szálakon, de a titokzatosra zárt ajkakon valami ős ravaszság volt, a feudális úr paraszti hajdanából átörökölt makacs furfangja az étvágyas életnek. Szemeivel is oly sajátságosan bandzsalított hol egyik, hol másik bajusza vége felé, hogy az ember sohasem tudta, hová néz. És a szemekben lappangó lélek bozontos róka-farkát mindig maga elé tartotta. Füley gróf született Mefisztó volt. De nem a drámák és kiváló szinészek pátétikus, geométriailag szabályos Mefisztója, aki a Faustban és az Ember tragédiájában örök igazságokat szaval a nézők hasába. Hanem az ős népi regék mélyterméső Mefisztója: az ellenséges dolgokból, a természettel felvett küzdelemből, az életharc összes viszonylatából kitetsző róka-arc, az örök vermet ásó, az örök gáncsoló. Még mint ellenzéket, csak megbírták a kormányok: de jaj volt annak a kormánynak, melyet ő támogatott. Nevével örökölt, minden szegény vérével táplált nagyravágyó álmában olyan Bismarck féle magyar kancellárnak építette fel magát, aki egész Európa ügyeit intézi. De képességei csak addig hatottak, amig aláaknázni, elgáncsolni, hátbadöfni kellett valakit. Mihelyt szervezésre, építésre, fentartásra került a sor: a már ősökben elfáradt feudális úr darabokra húllt szét, mint egy elhasznált bomba. Ennek az embernek tényleg nem csak lényege, de életereje, izmainak mindennapi innervalója a ravaszság volt. S mihelyt nem lehetett ravasz: előkelő hulla volt.

A gróf nyomán jöttek az idegen urak. Harmadik Napoleon szakállu franciák, hidegre cserzett angolok, túlszőke svédek és túlbarna olaszok. Szegények már három napja vannak Magyarországon: de a pezsgősüvegektől még nem láthatták az országot, a tósztoktól még nem hallhatták a magyar munka beszédét. Képzeletökben kezdett Magyarország egy csodálatos pays de Cocagne-nyá zsirosodni, ahol az anyaméh, csodálatos természeti kiválasztással, hóna alatt egy csomó pezsgővel, hasában egy csomó pohárköszöntővel termi világra magzatát. És csak az a kérdés tétovázott bennük, mint egy eltévedt esti tücsök: vajjon mi történik ezzel az országgal, ha az utolsó pezsgő s az utolsó toast is elpukkan. Különben igen kedvesek voltak a sok jóért és ők is elénekelték mindennap, hogy mindig rokonérzést tanusítottak a magyarok iránt, hogy a magyar lovagias nemzet és Budapest szép fekvésű város. És hogy a magyar vendégszeretet határait még a trianoni szerződés sem tudta visszaszorítani. Most is az érelmeszesedésig és a delirium tremensig nyúlnak.

Az idegeneket magyar urak nyájas serege bolygózta körül. Az egyházak részéről Habina püspök, Nyerges Sámuel és egy luteránus főpap vendégszeretgették őket. Kiséretükben volt Aisleithner gróf, aki ernyedetlen szorgalmával egyszerre két miniszteri tárcát könyökölt ki magának. A miniszter örökösen szétszimatoló, kissé túlfejlett szagló szervével, véleményt osztó szemeivel, kérlek-alásos szájával a közéleti szivesség terebélyes fája volt, mely mindenki számára tudott egy zöld ágacskát nyújtani. Az apja fillértelen német kóbor gróf volt s öreg korára bekönyörögte magát telekkönyvvezetőnek valahol Ausztriában. Aisleithner grófnak már házai voltak Budapesten s szép birtoka Monor környékén. Ő volt a germánizmus új szent Gellértje: falathoz, álláshoz, ranghoz segítette Herman tata minden kinyújtott tenyerű teremtményét. De őt már nem veszélyeztette a szeges hordó. Egészen biztos: a szegeknek olyan „kuláns", közéleti-tapintatos kormánynyilatkozatot tudna leadni, hogy azok lemondanának minden ellenzéki ténykedésről. Különben lehetséges volt minden kormányban s oly tömegesen volt államférfi, hogy miniszterelnök-jelölt nem tudott úgy mozogni, hogy beléje ne ütközzék.

Már a miniszter sarkában van Brexatoris Román, aki a miniszter jobb keze, harmadik lába, harmadik és negyedik füle. Valósággal szervi kiegészítője főnökének. Ha a miniszter éhes, neki korog a hasa. Ha a miniszter ránéz egy csinos nőre, az ő szeme huncut pillantásra rándul. Ha a miniszter összeráncolja homlokát, ő már dühbe is gurult. De már úgy is emlegetik, mint az egyik ügyosztály vezetőjét. A miniszter ilyen kérdéseket szokott tenni hozzá: - Mi is a véleményem a tanítók fizetése ügyében, Románkám? - Vagy: - Milyen állást foglalok a Kovács fegyelmijében, Brexikém? - A minisztériumokban legenda jár, hogy egyszer a miniszter - szórakozottságból vagy huncutságból - ezt kérdezte tőle: - Megy-é a hasam, Románka? - És Brexatoris elsápadt, gyomrához kapott, felragadott egy újságot és kirohant a teremből.

Magas gallérja közt minden erejével államférfi arcot strapál Feichtinger Károly s csinos barna arcát állam-titkosan komolyítja a hölgyek felé. Az alig harmincnyolcéves, de sokkal fiatalabbnak látszó férfi talán legjellemzőbb termése volt a megbolondult időknek. Ügyes, csinos, jól fésült, jól öltözködő, nagy csók-teljesitményű soffőr volt, aki valaha még egy érettségi bukásig is eljutott a kultura terén. Egy kicsit szemtelen volt, egy kicsit lódítgatott: de mindez jól állott neki s annál nagyobb volt sikere a nőknél. Sok előkelő úri nő, fülledt grófi hölgy, vagy étvágyas zsidó milliomoslány, állította meg az autót erdő szélén vagy más rejtő alkalomnál és juttatta új szerephez a boldog soffőrt. Az októberi forradalom első napján valami megrendelésre sietett autójával. Hát látja, hogy egy nagy tömeg rikoltozva tart a királyi vár felé. Feichtingerbe belecsapott a történelem mint az istennyila. Leszállt az autóról, otthagyta azt az ucca védelmébe, elkezdett dolgozni a könyökével és a leghangosabban rikoltotta a leghangosabban rikoltott rikoltásokat. Egyszerre csak a tömeg élén volt s az mint vezérét éljenezte. Igy lett államférfiuvá. Másnap már mint az egyik minisztérium államtitkára dörögte a jól bevált dörgéseket az egyház, a feudálizmus és a dinasztia ellen. A kommün alatt aztán, mert az áhított népbiztosság helyett egy pár nyaklevest kapott: nagy bőköpenyeges, széleskarimáju-kalapos, erősen összeesküvésnek stilizált ellenforradalmat szervezett a szovjet ellen. A kommün bukása utáni percben már minden budapesti honcsok tetején ő dörgött a forradalom patkányai, a vörös destrukció, a zsidó áfium ellen s hirdette a kereszténység kurzusát a trón és az oltár jegyében. Bár mondatai kissé hasonlítottak a törekvő pincér vasárnapi műveltségéhez: de csinos fiu volt sok könyökkel és sok szóval: fel tudta verni a közéletbe gerjedt nők visítását s a csatorna üvöltését. Egy időre a magyar közélet élére került, ő csinálta az esőt s a szép időt. És csak azért nem vertek pénzt a képmására, mert ebben az időben nem volt érc hozzá. Politikai tudománya egyetlen, de sikeres elvből állott, melyet soffőrkorabeli titkos ölelkezéseiből szűrt le. A nőnél annál korláttalanabbul hódít az ember, minél szertelenebbül hazudik. Mármost: a tömeg mindig nő, még ha férfiakból áll is. Tehát: minél szertelenebbül kell neki hazudni, ha uralkodni akarunk rajta. Ezért a legképtelenebb dolgokat, angol segítséget, világ-pogromot, szerb forradalmat s más egyebet igérgetett s hétfőn a legártatlanabb arccal szavalta ellenkezőjét annak, amit vasárnap mondott. Adta a nagy titkok tudóját, jósolta, hogy egy-két nap mulva ez meg ez fog történni és az üresen lejárt dodonai terminusok egy cseppet sem bántották. Végre aztán az államférfin annyira átütött a soffőr-humor, hogy egy napon, meglehetős közderültségre, legurult a hatalomról. A másik pillanatban már vad ellenzéki vezér volt. Szörnyű titkok leleplezésével fenyegetett minden kormányt. Állandóan olyan bomba volt, mely mindig elfelejtett felrobbanni a megjósolt időben. De minden multja, tudatlansága, léhasága dacára: a kereszténység egyik fő harcosának tekintették és nagy vagyont szerzett. Mert kegyelmes úr volt, mert mégis azok, akiknek félni valójuk volt, félhettek tőle. És mert a budapesti svábság csatornák körül lakó része erősen a pártján állott. Aztán a politika felé sárló hisztérikáknak ő volt a kedvelt Mén Marótja.

Puchberger Frigyes, meghatva, elünnepiesedve attól a gondolattól, hogy ő Puchberger Frigyest, a kereszténység nagy dobját viszi a lábszárain: komoly méltósággal tartotta maga elé a hasát és a világnézletét. A forradalom előtt csak hasa volt Puchbergernek, mely nyugodtan

elégítette ki plasztikai igényeit egy püspöki uradalom főjószágigazgatóságában. A forradalom, bármennyire is alkalmatlan berendezésű volt Puchberger a repülő technika számára, kirepítette a hivatalából. Ekkor történt, hogy az akkor divatba jövő világnézlet szó, mint egy vakon dobott kő, beleütközött Puchbergerbe. Ettől fogva világnézlete volt Puchbergernek, mindennap duzzadtabb. Irtózatos megvilágítással tudott leleplezni minden forradalmat, az őszövetségi bakalódásoktól napjainkig. Abszolonról, a két Gracchusról, Spartacusról, Dózsa Györgyről, Dantonról, Robespierreről, Kossuthról, sőt Kálvinról és Lutherről is olyan magánéleti szörnyűségeket tudott, melyek lehetetlenné tették ezeket az urakat minden magára csak egy kicsit is adó kaszinóban. Puchberger Frigyes napról napra szemmelláthatóan vastagodott a keresztény világnézlet mestergerendájává. A kommün után aztán, ahol csak akadt egy heverő szék, ő felállott rá: és a szónoklás története Demoszthenesztől Kossuthig nagyon kis dadogás lett Puchberger Frigyes mellett. Első napi rikoltó sikerei után elhatározta, hogy most már műveli is magát az apostoli és államférfi szerepre. Ekkor jutott a kezébe a Klupák tisztelendő úr értekezése a világ berendezéséről, melyet a jó szláv pap az aszódi katolikus legényegylet számára írt. Puchbergerben tótágast állott a világnézlet mint a fogamzásra elszélesedő tehén. Csak most látta: milyen egyszerű dolog a világ és a politika. A népet a jó Isten azért teremtette, hogy teremjen, adót fizessen, katonáskodjék és szolgálja híven urait. Ha e közben valami apró kellemetlenség éri: bejelentheti a Mennyország kártérítő bizottságánál. Minden elégedetlenség bűn: mert lázadás az isteni rend ellen. Az urak az isteni akaratnak az emberi történelemben meghúsosodott hordozói. Minden forradalom istentagadás. Puchberger a kinyilatkoztatás elrévülésével kiáltott fel a végén:

- Lám, hogy gazember disznók voltak azok, akik engem kidobtak a jószágigazgatóságból!

És most már nem lehetett bírni a világnézletével. A főváros legdomborúbb népvezére lett s nem volt keresztény kocsma, ahol meg nem védte a társadalom isteni rendjét. Minden beszéde végén kijelentette, hogy ő, ha kell, meg is hal a világnézletéért és a fajáért. A fajtám, a fajtám - ez volt közéleti szerelmi vallomásának a refréne. És tényleg: ahova a keze elért, ott még okszigént is csak sváb tüdők számára mértek. Ezért aztán az örvös szittyák, az ordas turániak és a bozontos hetumogerek megválasztották képviselőnek s betették egy olyan állásba, ahol a hatalmas jövedelemért csak éppen dolgoznia nem kellett. A világnézlet méltósága egész családján meglátszott. Felesége, gyermekei, még a szobalánya is oly ünnepélyes botladozással jártak, mintha mindegyre egy uszályt kellene félrehárítaniok. Felesége, mikor megölelte férjét, kétszer akkorára tárta ki karját, mint amilyen a békebeli ölelése volt. Mert tudta: hogy most Frigyessel együtt egy világnézletet ölel magához.

Még ott voltak a kíséretben Tarnay báró, Eckhardt János, Rendeky és Onisioru, Mumhárt, Bzenszky és Herendy professzorok. Póstás Lajos jobb lába már előre feszült, arcán a készülő szavak méltósága komorlott. Mindenekelőtt üdvözölte Füley grófot, mint a magyar kultura világgá kiötlő Atlászát. Aztán, az idegen uraknak mondott istenhozottat. Itt a magyar kultura szentélyében vannak, ahol egy pár legszebb kalászt fognak látni a megtépett nemzet dús terméséből. Rövid üdvözlésében háromszor fordult elő ez a mondat: - Én, aki húsz éve vagyok a magyar kultura szerény, de lelkes munkása.

A tolmács rövid fordítása után Eveline fenségesült elő. Mintha hátulról egy buzgó inas fekete köpenyt segített volna rá, úgy borította el szemmel láthatólag a honleányi fájdalom. Még kezeivel is olyan mozdulatot tett: mintha begombolná, hogy le ne essék. Olyan dagadt, olyan vérző szív volt e pillanatban, hogy az majdnem kitetszett a fekete szövetre. A mély húrok súlyos rezgésével kezdte és ezeknek a zokogásában még asszony volt. De csakhamar férfi hangja lett s szemei, orra, egész arca egy képviselőség felé öklöző férfivá lényegültek. Tragikus színekkel festette azt a gigászi erőfeszítést, mellyel a nemzet szent megszállottjai a széttépett haza testén is tovább építik az ős magyar lélekből fakadó kulturát. Négy könny-

cseppje a beszédközben fogyott el. A másik kettő az utolsó szónál csordult ki, mikor rendületlen hitét fejezte ki a magyar jövőben. Az ő beszédét is lefordították az idegeneknek. Aztán König németül, Plachota a francia nyelv tresztinai dialektusában, Brexatoris olaszul, Bingenheimer angolul üdvözölték a vendégeket.

Az üdvözlésre először Füley gróf felelt. Ime: itt látja egy csoportban mindazokat, akik a magyarságnak életet és jövőt jelentenek: az ős magyar lélek kiötlő megnyilatkozásait. Magyarország lelkileg intéger maradt. Amig a magyar kulturát, a magyar szépséget, a magyar lelket egy Habina püspök, egy Aisleithner, egy Plachota, egy König, egy Nyerges Sámuel, egy Borkuthy Eveline, egy Bingenheimer, egy Hingenauer, egy Maczuga, egy Klenák Irén - de hogy is tudná mind elsorolni, hiszen akkor mindenkit meg kellene nevezni, aki jelen van a teremben - képviselik: addig el meri mondani, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz.

Egész komolyan, sőt akart meghatottsággal beszélt. De az arc megmaradt a gúnyos rókaarcnak, mellyel saját mondatait is ravaszul szaglászta körül. Olyan sajátságos volt, mikor ez az arc mondta el az utolsó mondat hangzatos biztatását. Mintha a magyar jövő nyitott kalitka volna, tele holt madarakkal. És a közeledő róka étvágya humorában mondaná: - Na, röpüljetek el, kicsikéim! - Percekig zuhogott a taps. Plachota boldogságában elfelejtette előbbi haragját és odasúgta a hozzá közel álló Mihulecnek:

- Nem vette észre, édes barátom, hogy engem előbb említett, mint König Lajost? Füley gróf az egyetlen arisztokrata, aki teljesen jártas a magyar irodalomban.

Azután egy szakállas francia beszélt. Természetesen: a legjobb indulattal volt a magyar nemzet iránt. Elismerte, hogy a triánoni szerződés miatt sokat szenvedett a magyar nemzet és sok mindent vettek el tőle: határozottan elismerte. De csak dolgozzék a magyar, aki dolgozik, él.

Póstás, aki az egész beszédből csak a Triánon szót értette, azt hitte, hogy a francia a triánoni béke megváltoztatását igéri. Harsogva vezényelt éljent és erre az egész terem őrült lelkesedésbe zúdult. Majd szétosztották maguk közt a franciát. Utána Habina püspök ajándékozta meg a lelkeket egy pár nemes gondolattal a művészetről:

- A rózsa, az szép, hölgyeim és uraim, de nem művészet. A szobor művészet, mert szép plusz emberi lélek. A magyarságnak ezt a pluszát jöttünk el megnézni. A rózsa csak anyag: földből kinőtt, magból lett matéria. A szobor anyag és lélek. Mozdulatlanság és szárnyalás. Mozdulatlan mint anyag, szárnyalás Isten felé, mint lélek. A művészet a meglelkesített anyag centripetális ereje. A centrum: Isten. A művészet a legegyetemesebb istenkeresés.

Beszéde rövid negyedóráig tartott és a végén különösen Kelecsényi szobrára hívta fel a figyelmet. Amig beszélt, Nyerges Sámuel szemüvege mögül áhitatos mosolygással hallgatta s közben-közben helyeslőleg biccentett a fejével. De voltaképen félretaszítottnak, üldözött protestánsnak érezte magát. Neki volna most ott a helye, ő mutatná meg, hogy kell ilyen alkalommal beszélni. Fanyar megjegyzések fakadtak benne a beszéd nyomán: - Én nem rózsával kezdtem volna, ez már lejárt szimbóluma a szépnek. - A centripetális szó igen tudományoskodó egy hangulatkeltésre szánt szónoklatban. - A művészet nem istenkeresés, a művészet a megtalált Isten boldog öröme a mozdulatlan anyagban. - És egy nagy metafora-felhő kelt fel benne s vigasztalva borította be a keserűségét, mint Illés prófétát.

Most Hingenauer tanár úr űlt egy kis asztalka elé. Egész feje körül csavart hetvenöt hajszála sötét keretében sápadt volt a koponyája. A fanyar mosolygás leszorongott az ajakáról, de szemei megmaradtak szúrósnak és kritikusnak. Tompa, tudós hangon kezdte olvasni értekezését. De már senki sem figyelt rá. Mindenki az idegenek felé volt élet, azok pedig a hölgyeket nézegették. Csak egy kis karika-lábu olasz, akinek életét a pezsgő adakozóvá duzzasztotta, kiáltott mindegyre bravót közbe. Egyszer aztán Aisleithner ügyesen odasugta Hingenauernek,

hogy értekezése kiváló, de fejezze be. A tanár sápadt tapsok közt tűnt le. És mert a színészek szereplésére csak vacsora közben került a sor, megkezdték a kiállított művek bemutatását.

Plachota először is a Huszti Ernő plakettjeihez vitte az idegeneket. Ott rögtön kikereste a saját képét: - Akkor készült, mikor Botond házassága című regényem megjelent, - lelkendezte az uraknak. Aztán olyan lett az arca, mint egy kibontott pávafarok és megveregette a Huszti vállát: - Ez derék művész, a sujet megválasztásában és kidolgozásában egyaránt kitünő. - Az idegenek tétován néztek egymásra s majdnem csikorgott az arcuk, amint méltányló kifejezésbe facsarták. Csak a kis talián tudott visszaböfögni egy pohár pezsgőnyi lelkesedést: - Superbo, superbo, un altro Cellini, - és kezet szorított a boldogságban majdnem szétpárázó Husztival.

Alig néztek meg egy pár dolgot, amikor az előcsarnok ajtajánál tolongás támadt. Kelecsényi báró arcán, szemein kilobogott a győzelem. Póstás Lajos mély tisztelettel jelentette, hogy a Kelecsényi báró csodás szobra, a magyar képzőművészet legtökéletesebb virága megérkezett. A hír végig futott a termeken, mindenki tolongott meglátni a csodát. A nők ajkán már ott volt az eltikkadó: ah!, a férfiakén az elámulástól forró gratuláció. Zöld vászonba beburkolva hat birkózó karu munkás hozta a hatalmas tömeget. Kelecsényi báró, kidagadva önmagából mint egy húsvéti kalács, boldogan vezényelte, hová állítsák a szobrot, hogy a fény szőke leányai még szebbé cirógassák. Az urak körülállták, Füley gróf arcán már műértő helyeslés volt, Póstás olyan arcot vágott, mint egy békebeli trén-szakács, ha a tábori konyha ablakán a Gotterhalte zúgott be. Minden fej belehajtott a közös várakozásba.

A szobor helyén állott. Akkor Kelecsényi, mintha egy apótheózis sugárzása elől vonná el a függönyt, meghúzta a vászon szárnyait összefűző zsinórt. A burok két felé válva esett a földre. Ott állt a szobor, de már szobor volt mindenki. A Lóth feleségének csodája egyszerre több száz példányban ismétlődött. A döbbenettől jéggé fagyott levegőben dermedt arcok, eltágult szemek meredtek a szobor felé.

Egy óriási gipsz-kecske állott előttük a nősténye rohanás ledér pózában. A fej úgy volt kecske, hogy bizarr-gúnyosan, ravasz-buján a Füley gróf feje volt, bámulatos, lényegszerinti azonossággal. De fej volt hasán, a támadó fallosz fölött, fej a két térden. A has arcában a Habina jól táplált ideálizmusa, a térd arcain Nyerges és Kelecsényi vigyorogták elő legbelső lelküket. És hátul a párzástól felkiáltó jellé rohant rövid farok alatt Póstás ájulva látta meg saját bandzsal tekintetű, kecskére vált arcát.

Szegény Kelecsényi báró abban a pózban fagyott be a levegőbe, melyben a zsinórt meghúzta. Jobb keze előrenyujtva, egyik lába előre lépve, arcán a Gorgon fej borzalmas visszatükrözésével. Póstás fehér volt, mint az ingmelle, de gyilkossá sötétült szemeiben már méreg és tőr volt. Ajkára kis nyálbuborék jött ki. A Füley gróf vonásai is szétzilálódtak, mint egy széltől felkavart csalit és egy pillanatra megjelent az ős ragadozó-úr, aki most képes volna leszurni valakit. De a másik percben már bágyadtan legyintett s mosolyogva fordult az idegenek felé:

- C'est une plaisanterie assez mal placée.

És már kész is volt a mesével. Kelecsényire több művész nagyon haragudott, hogy egy arisztokrata elüti őket a pályázaton. Ezek bizonyára az utolsó percben belopóztak a rosszul őrzött műterembe s ezzel a szörnyeteggel cserélték ki a szobrot. Valószinüleg a munkások is meg voltak vesztegetve. Csak az eredetinek ne legyen baja, úgy ez a rossz tréfa meg is bocsátható. Végtelenül értékes kincset veszítene vele nemcsak a magyar, hanem a világ művészete.

De az idegen urak legtöbbjén érdekes változás ment végbe. Eddig udvarias figyelemmel nézegettek s hűvös, kötelességszerű bókokat mondtak. Most egyszerre élővé lendültek s szemeikben megjelent az a fény, melyet egy nagy alkotásban elénk rohanó lélek szokott

felgyujtani. Közelebb mentek a szoborhoz, mohó hajlásokkal nézték minden oldalát, apró kiáltásokat hullattak: - C'est magnifique! - Épatant! - Quelle hardiesse! - Végre egy francia műintézet igazgatója elragadtatva mondta:

- Akárki csinálta ezt a rengeteg tréfát, nagyszerű művésznek kell lennie.

Fuley gróf már maga is elismeréssel ízlelgette a szobrot. A közönség is felszabadult a jégpáncél alúl. Hangos nevetés, tréfa és tetszés túláradták a megbotránkozók komolykodását. A nők a csók csiklandásával lopták szemeiket a gigászi erotika felé s a szobron át már odagyengültek az ismeretlen művésznek. Póstás felhasználta ezt a nagy összekavarodást: odament Bokodyhoz, aki a rémület és gyönyörűség görcsös vegyületével nézte barátja roppant tréfáját. A Póstás arca fehéren izzott, megfojtó szemei rátapadtak a művész hosszu vörös nyakára, úgy lihegte az arcába:

- Bokody, hagyja el rögtön a klub helyiségét!

Bokody úgy tápászkodott ki a csodálkozásából, mint egy több lábát elvesztett keresztes pók.

- Hát ez már mi? - dadogta megbiborulva.

- Hagyja el rögtön a termet! - harapta újból a dűh veszettségével Póstás.

Bokodynak mindkét kézelője kibukott a frak ujjaiból. - De a szerepem, - hebegte szétmálva.

- Bokody úrnak nincs szerepe. Menjen ahoz a gazember barátjához, a gazember Boór Bálinthoz, mert gazember. Bizonyára csak azért ajánlotta ide, hogy legyen egy kéme, aki elbeszélhesse ezt a rettenetes botrányt. De meg fogja fizetni, meg fogja fizetni. Hagyja el rögtön a termet, mert szolgákat hivatok.

Bokody ezalatt egészen megváltozott. Csúfságai egyenként derültek fel s mint hancurozó kamaszok, valami nagy huncut derültséget futballoztak össze. Olyan étvágyas-csemcsegőn nézett a kis szerkesztőre, mint egy jó hazai falatra. Parasztos-csendesen mondta:

- Jól van, jól, azért nem kell megrepedni. Hanem ez szép szobor, igen szép szobor. Póstás úrnak még nem láttam ilyen sikerült fényképét, csak kárt ne tegyen benne az a kópé kecske.

Huncutul kacagott és ez a kacagás úgy tele volt a magyar falu visszaütő ős humorával, olyan Ludas Matyi volt ebben a percben. Megvonogatta vállát és kedélyes-nyugodtan kiment a teremből.

Mikor az óriási étkezőbe mentek át, Póstás odafúrakozott Füley gróf mellé s halkan, hebegve a belső hidegrázástól, bocsánatot kért a történtekért és megigérte, hogy elégtételt fog szerezni.

Füley különös mosolygással nézett rá:

- Minek ez a nagy kétségbeesés? Talán nincs megelégedve a képmása elhelyezésével? Gondolja meg, hogy a feje én vagyok.

Az étkező roppant asztala köré körülbelül százötvenen ültek a kiválasztottak közül. A többi, a melléktermekben, kisebb asztalok szabadabb kedélyessége mellé került. És az ős legenda: a tejjel-mézzel folyó csodás magyar Kánaánról itt most tényleg megmutatta magát. Az ételek és italok mérhetlen táborában, mint egy mesés rengeteg zsúfoltságában, szinte látni lehetett ólálkodni a lelkeket, vérszomjast vagy siránkozót, a birtoklás éhezőjét vagy a csók őrültjét, melyeket a maguk kis felelős lelkévé fognak belőlük enni az anyagból összetákolt emberek. Ha lett volna varázsvessző vagy babonás szó, melynek érintésére ezek a méltóságos és kegyelmes ételek és italok széthulltak volna mindama jajgatássá, vérré, verejtékké, átokká, melyekből lettek. De nem volt biró a látszatok mögött s mozdulatlan ízes pecsenyék, kacér illatu sütemények és csókra kerítő pezsgők várták az úri étvágyakat.

Az elhelyezkedés után a beszélgetés még mindig a magyar művészetről folyt. Mert mégis kellett egy téma, melyben a sok evésnek guruló élet társas lénnyé emberiesedjék. Az egyik idegen úr, maga is művész, kérdezte:

- Tegnap a művészotthonban tett látogatásunk alkalmával valaki sokat beszélt nekem egy Boór Bálint nevű művészről. Azt mondta, hogy óriási tehetség. Megmutatta egy művének a fényképmásolatát. Amennyire erről meg lehet itélni, nagyszerű dolog lehet. Miért nem láttuk itt egy művét sem?

Füley könnyedén hárította el a kérdést:

- Az egy elzüllött ember, aki talán lehetett volna valaki. Talán már nem is él. Annyi bizonyos, hogy már rég nem dolgozik.

De Plachota rögtön a nyomába fortyant:

- Az egy kommunista gazember! Nem szobrot csinál az, hanem összeesküvéseket. Ő a magyar destrukció főforrása. A magánélete is irtózatos. Magam se tudom, mi tudta eddig megmenteni a börtöntől.

Borkuthy Eveline villáján egy hatalmas csirkecomb készült Evelinné lenni. De azért úgy emelte fel szemeit, hogy nagyon lélek, nagyon ideálizmus volt:

- Én láttam valaha vagy két munkáját. Fogalma sincs a magyar pszihéről. Perverz idegen modorosságokkal, üres furcsaságokkal igyekszik hatni és betegesen érzéki. Az ilyen művészetet éppen úgy kell irtani, mint a bacillusokat. Hogy lehet magyar művész az, aki soha egy hangot sem hallott meg az ős magyar erdő zúgásából, mely a mi lelkünk alaphangja?

Szavai körül olyan történelmi távlatot mélyített, hogy a többiek szinte látták, mint egy testetlen vizvezetéki csövet, amint egy finom köldökzsinór, anyák, nemzedékek, évezredek nagy során át Weinkeller Hánitól a Dul király kisebbik lányához vezet. König hideg-nyugodtan összegezte:

- Ezek a faluból, parasztból felkerült emberek megbízhatatlanok a politikában is, a művészetben is. A politikát a művész hisztériájával csinálják, a művészetet szétpolitizálják. Különben is: Boór nem volt soha igazi tehetség. Csodálatos, hogyan gyűlöli ez az ember a magyarságot. Ha csak rajta mulna: ma kitörne a parasztlázadás és mi mindnyájan alighanem rosszul járnánk. Egész nyiltan hirdeti, hogy a mai előkelő kulturközéposztály helyett egy parasztokból lett középosztályt akar.

- Botot a parasztnak, botot és kalodát, ez a helyes politika. A paraszt olyan mint a kutya: ha nem ütik, harap, ha ütik, szolgál, - intézte el huszárosan a politikai bonyodalmat Styavnicki tábornok.

- A magyar falu már is sokban hódolt a destruktiv világnézletnek. A paraszt önző, nem lelkesedik ideálokért. A jobbágy-felszabadítás alighanem egy nagy történelmi kimarjulás volt, - mondta ünnepélyesen Puchberger és magában örömmel vette észre, hogy az elvek terén már mestere, Klupák tisztelendő fölé került.

Nemsokára megkezdődtek a pohárköszöntők s az idegenek káprázva látták, hogy Magyarországon több szó van mint máshol az egész világon. Puchberger köszöntője tette a legnagyobb hatást. Kijelentette, hogy eddig csak nézte, nézte a világtörténelmet. De most kiáll a magyar vártára, és ő, Puchberger Frigyes odadörgi minden forradalomnak és minden destrukciónak: most már elég, most már éppen elég volt! A közönség felállott s úgy tapsolt neki. Glodariu odasugta a mellette ülő Mihulecnek: történelmi perceket élünk.

A tósztok általában megegyeztek abban, hogy a magyar kulturát élő sövénynek nevezték minden forradalom ellen s ebben a sövény-kulturában való egyesülésre hivtak fel. Az Eveline

beszéde alatt, mikor anyai fájdalommal ecsetelte a destruktiv erők, egy Ady, egy Móricz Zsigmond, egy Boór Bálint galád pusztításait az irodalomban és a művészetben, a kis taliánból kifordult a magyar vendégszeretet, s úgy kellett nagy kiméletesen elvinni. De öklendezései közül is kiszimpátírozott a lovagias magyarok felé. Huszti hetekig dicsekedett, hogy ő és Glodariu vitték ki: - Ha nem hiszitek, megmutathatom, a frakkomon még most is látszik a nyoma.

A fekete kávé volt az olajág, mely a tósztözön megszüntét jelentette. Most Klenák Irén énekelt. És csodálatos: mintha az ének alatt ezek az irtózatos és undorító arcok megszépültek volna. Mintha az Isten és törvény agyarakkal törtető vad élet-zabálókba belopózott volna: egy kis lélek, egy kevés ember.

Azután már bővebben folyt a pezsgő s a felszabadult hangulat zuhogóbbá tette a termet. A dugott én kezdett felmozdulni, a titkos kéz kezdte elejteni a nehéz álarcot, mert tudta, hogy most már mindenkinek más szeme van. A megelégült gyomrok mint telt rothadásu mocsarak, jókedv-lángot lidérceskedtek. A nők válla meztelenebb lett s a felforrósodott levegőben párzás volt. A szavak is most már nőstény és him szavak voltak. És amint ez a sok fényes arc egymás felé hajolt, kacagott, evett, ivott, beszélt, amint a sok kar lendült, a kezek s az ujjak bizarr árnyéka táncolt: mintha nem külön-külön egyének lettek volna. Mintha nem lett volna egy külön Füley gróf, külön Feichtinger, külön Plachota, Borkuthy Eveline, Bingenheimer, Puchberger, Habina és a többi: gyomruk, epéjük, ágyékuk különakaratu elhatároltságában. Mintha az ős ijedelmek egyetlen százfejű, százkarú szörnyetege zabált, röhögött, ágált volna a fáradtan alvó ország fölött.

Szerteszét pedig, az elfeküdt mérhetetlen városban, nyomoruság-uccák fülledt kuszáltságában, sápadt vackaik lidércnyomásában aludtak a munkások. Azok, akik termik a pezsgős üveget és a pezsgőt, a fínom poharat, a habos abroszt, a csillárt, az aranyos széket, a fejedelmi asztalt. És alvó gyermekek híg húsában, fojtott tüdőcskékben, rosszul táplált idegekben rágcsáltak a halál egerei. És a kis alvók éhes kis szájai felnyiltak a szörnyű levegőbe, szomoru kelyhei az éjszakának s kérték az álomtól a nappal megtagadott falatját. És az apák kezein, melyeket a történelem fellobbanó haragja odaverdesett az örök rácsokhoz, még ott alvadt a vér. De jaj, az álom biztatásában megint öklökké szorultak a kezek. És az életet fojtó levegőben, az éhség görcsei s a holnapi gondok nyitott szeme előtt: a nyomorult ágy mégis felmozdul, két vézna női kar mégis csók után nyúlik, s a munkától letaglózott, két álom közt tántorgó gladiátor mégis ölel, hogy a történelem taposó malma meg ne álljon.

És hónapos szobákban, padlás-műtermek szegénységében, vagy kiverve, valahol az éjszaka irgalmában, feküdtek a lélek lázas kőművesei, a szellem, az álom, a jövő szent terhesei. Élet felé fakadó virágai a halálos fajnak, nagy sírásra kondult harangjai a sülyedő országnak. Elkergetett kutyái az életnek: asztalt és szivet senki sem terít számukra. Oh, számukra nincs biztató szó, nincs ajtót nyitó kéz. Rokontalanok, mert fajtájuk örök kifejezői. Hazátlanok, mert az összefogott munka megtisztult hazáját jelentik. Rájuk ütve a bélyeg: a társadalom ellensége, mert milliókat egybeölelő igazságnak születtek. És mégis: az álom tépő lázaiban, az ébrenlét kietlen gondjaiban, a börtön és az éhhalál íjesztései közt, az egyedülvalóság csüggedésében, idegen orgiák zaja mellett: mégis álmodnak, mégis alkotnak, mégis teremnek. Mert kell a drága halott a szemrehányó magyar temetőknek.

És mindenütt az elfeketült országban a távoli ég hideg húnyása alatt: aludtak a magyar falvak. Aludt a rög barna kovácsa. De fél szemmel, de fél szivvel s övéi szivében is szorongott az éjszakába téresült mezők felé. Nem nyughatik nyugton a vak óriás, ki hátán viszi az ügyesek, a ravaszok, a kicsinyek világtörténelmét. Künn kenyérben, borban, húsban terem az urak fínom lelke és lelket igázó hatalma. Vigyázz, Bence, jég meg ne verje, lopó meg ne lopja, torkos állat kárt ne tegyen benne. Nem elég, hogy hullnak a csemetéid? Ragadó vészben,

tudatlanságban, alkoholban lesi a halál csókjaidat, lágy selymes bölcsők dús termője. Oh elhagyott magyar falu, ó termő magyar falu, ó augusztusi pazar éjszaka!

És túl az elitélt ország határain: Galiciában, Ukrajnában, Oroszországban, a Balkánon, Tyrolban, Olaszországban, Flandriában csendes rögök énekeltek a hallgató ég alatt: - Magyar paraszt voltam, kenyeret termeltem. Magyar paraszt voltam, vérem szétöntöttem. Most, hogy földdé lettem, megint kenyeret és bort termek. Vegyetek és egyetek, vegyetek és igyatok, kedves idegen éhesek és szomjasok. Mi volna értelmem, ha ti nem ennétek, ha ti nem innátok? Mi volna életem, ha ti nem élősködnétek rajtam?

8.

Egész nap nehéz forró párák nyomták a levegőt. És Bálint egész nap ott hevert a divánon mint egy hulla. Idegein súlyos várakozás feszült, vérrel feltelt feje szédült, tudata alaktalan forró tikkadtság volt. De amint délben kitört a vihar: minden lerobbanó villámmal s a leszakadó vízoszloppal fokonként könnyebbült. És amint a vihar odább állt, elgyengülve, de csodálatos testi boldogságban szenderedett el. Mintha ez az ősemlékezésü test egyhúsu valóság lett volna a kozmosszal s a tér és anyag roppant életét fájta és örvendte izmaiban.

De most már, felébredve délutáni szendergéséből, ott űlt, ingujjban, meztelen mellel, a nyitott ablak roppant lélegzése előtt. Olvasott. A csatornákban s lenn a kertben még hallszott a felgyűlt vizek dudoló szétfolyása. Bálint végtelenül nyugodt és erős volt.

Már augusztus közepe felé járt s hetek óta nehéz lángokkal fűtött a nyár. Más évben ilyenkor már rég lemenekült Sümegre, elbújni az ősi ház hűvös gerendái alá, a hervadozó kert lágykezű bánatához. Visszakapcsolódni a föld, a szelid dolgok, az egyszerű emberek életének szálai közé, melyek élete ős szövetét fonták. Most: hogy annyifelől dűlt rá a világ: most nem tudott elmozdulni Budapestről. Mintha valami elintéző, végleges tragédiát várt volna. És nem akarta, hogy a vad hajrá beteg, piszkos kutyái után törtessenek az anyai ház tiszta hallgatásába.

Mert most már a hajrá egyetemes volt a végső ledöfés makacs akaratával. Az a herkulesi pofon, melyet a Hunnia klub estéjén adott, minden gyűlöletet besarkantyuzott az elkeseredett hajszába. Hát még mer védekezni, mer visszaütni, apró nyálas beteg gyűlöletük elé ki meri bontani roppant élete erős kacagását. Nem elég, hogy gígászian erős az aljas, hogy zseni, hogy elzúzóan nagy művész, hanem még azt sem engedi, hogy a kicsinyek, a gonoszkák, a buták apró fogaikkal lassanként szétrágcsálják! Bármennyire is titokban tartották Póstásék a dolgot, már másodnapon szétszivárgott a tréfa az egész városban, honnan, milyen utakon, nem lehetett tudni. Óriási kacagás és óriási megbotránkozás tette pár napig élővé az embereket. Az óvatosabbak és okosak, az ellenforradalom és a germán szervezkedés ügyesei, most nagyszerűen fölhasználhatták az alkalmat, hogy kölcsön vett köpenyeg alatt üssék agyon. A legnagyobb krisztusi türelemmel sem lehet tovább kímélni ezt az embert, aki ilyen kegyetlenül cégérezteti az országot a külföld előtt és aki állandó veszélye az egész keresztény társadalomnak.

A hajtóvadászat terveit s a hajrá derekát a titkos társaságok végezték. Füley és a többi hatalmasok csak nem felelős és semmit sem vállaló hunyorítással nézték a dolgot. Ezek a titkos összeállások egy újabb szakasz voltak a magyarság belső tragédiájában. A kommün bukásakor: az összeomlás nagy tanítása s a két forradalom sajgó szégyenei után közmondássá lett, hogy a legnagyobb baj a fejetlen időkben a középosztály szervezetlensége volt. Nosza: elkezdtek szervezkedni. Szervezkedtek éjjel és nappal. De különösen éjjel. Mert a világháborúban vérszagra részegített, a két forradalomban megkorbácsolt idegeknek kellett a bújás, a

titkos nagy eskü, a sajátságos szimbólumok és jelszók lúdbőröztető misztikuma. Az évezredes sionhegyi karótól eloldott ember-vérebnek kellett a tovább ölés, a készülő harapás kéjes titka, az áldozat testének forró vonaglásai. És az ima-pihés iskolákban szelid dalokkal, erkölcsi mesékkel táplált, a hivatal alázatosságában társadalmi lénnyé simított emberek: most a mindennap mosolygó arca alatt irtózatos tervek titkát vitték. És ezek az elgurult biztosítási hivatalnokok, felajzott ügyvédek, közéletbe gárgyult tanítók, kificamodott miniszteri hivatalnokok: az új fórum gorillái, görényei és hiénái gyávaságukban s a vér beteg szomjuhozásában is mégis szánalomra méltók voltak. Mert gonoszságuk nem az ő külön kis lelkük gonoszsága, harapásuk nem apró fogaik külön ingere, véres szomjuságuk nem torkuk felelős bűne volt. Az őrült Emberevő, a háboru, hogy nagy konyhája csődbe jutott a frontokon: most bennük támadt fel, agyarkodott, tépett s végtelen szomjusággal üvöltött fel a beteg szivekben: vért, vért, vért!

És a titkos társaságok napról napra szaporodtak. Az első időkben alig volt éjszaka, mely beteg méhében ne torzított volna egyet a világra. Az összehozó jelszavak szépek s a nagy fájdalom dédelgetői voltak. A régi Magyarország visszaszerzése, a magyarság védő megszervezése egy új jövő számára. De amint a régi történelmi érdekszövetségek magukhoz tértek a nagy megtántorodásból, mindenre kapható spadassinjük: az ellenforradalom kezeibe kerítette ezeket a szervezeteket, hogy a kicsúszott országot visszaszervezzék a régi részvénytársasággá. És ezek közt a felbolygatott, beteg vagy egy közös gyűlöletbe íjedt emberek közt minden lehetséges volt.

Tényleg: sajátságos ember-zűr voltak ezek a titkos társaságok. És átvilágításuk megmondja az egész kort: a korlátlan becstelenségek korát. Ide jöttek az elgurultak, a nagy szerelem rajongói, a végtelen fájdalom elbódultjai. Akikben felvérzett a szétroncsolt ország s homályos lelküket végtelen szomjuság égette: kiélni ezt a halálos szeretetet egy óriási lezúzó gyűlöletben. Hogy az ellenség torkára szoruló marokban, az árulóba kést döfő karban érezzék nagy szeretetük feloldó megelégülését. Ezeket a lelkeket minden perc hőssé vagy gazemberré, mártirrá vagy gyilkossá tudta lobogtatni. Ezek voltak a legszánandóbbak. Mert amikor áldozat került lezuhanó lelkük alá: ők voltak a legsiralmasabb áldozat az ügyes meglökők kezében. Voltak aztán igen sokan a szétmállott hadseregből, akiknek a világháboru véres-víg majális volt, ahol idegeik rászoktak a büntetlen rablások, nagy zabálások és könnyű gyilkolások vad ízére. Ezek aztán, mint a tizenhatodik század spadassinjei, szétkinálták tőrré dugott kardjukat, beálltak minden ügy, minden jelszó szolgálatába, egyszerre a legellentétesebbekbe is: hogy a nemes szavak árnyékában folytathassák a vér és zsákmány irtózatos tivornyáit. Ezekben a nehéz szemű emberekben, beágyazva a vérbe, a felajzott idegekbe: követelőn és legénykedve élt tovább a háboruban felódázott, felmonétázott, paptól áldott emberölés jogfolytonossága. Aztán ide futottak a perpetuum mobile kelekólái: a megváltó politikai tervek, az egyetemes panaceák, a csalhatatlan elméletek készítői. Félig bolond, félig szédelgő kolontosok, akik itt végtelen szózáporban hullhatták agyrémeiket a mások nyakába. És, mint riasztott nyáj bégető sokasága: idetolongtak a hivatalnokok, a tanítók, a tanárok, a más eszére élők. Én is beszervezkedtem, a sógorod is beszervezkedett, az ipád is beszervezkedett: jaj, égszakadás, földindulás, szervezkedj be te is, pajtás! Egyesültek azzal a szociális szándékkal, hogyha valami baj lesz: rögtön szétfutnak. De ha valamin osztozkodni kell: mindnyájan részt kérnek belőle. De a legveszélyesebbek voltak az úri társadalom vasalt nadrágu, vasalt lelkű törtetői. Az ügyes összehunyorgatók, akik ezekben az összeállásokban rögtön meglátták a nagyszerű eszközt: állás, hatalom, vagyon szerzésre. Ezek kezében voltak a fonalak: ők rángatták a bűnt, az őrületet, a betegséget és a gyávaságot. A haszon dereka mindig az övék volt, a felelősség soha. De a bűn és téboly kizsákmányolásának hierarchiájában mégis legfelül a germán imperiálizmus ügyes szervezői állottak, akik egyaránt mozgatták a mozdítottakat és a mozgatókat, hogy a magyarságot megtartsák a német étvágy láncos vagy láncatlan komondorának.

Ezek a földalatti szervezetek most közös paranccsal mozdultak meg Bálint ellen. A dolog, bölcs megalapozással, legalul kezdődött: a szesz-kloákák, a véres lebujok beteg levegőjében. Buda összes züllött korcsmáiban, ahol az ital felé hajló szerencsétlen oly könnyen rábukik a késre: Scheuthauer, Smotzer, Berwerth és hasonló nevű „ébredő magyarok" uszították az elmerült lelkeket egy mindent elintéző mozdulatra. Az éjfél borgőzös összehajlásában részeges ujságírók, elbocsátott vurstli alkalmazottak s a bűn egyéb verbunkosai vetették a gyilkosságmagot. Hogy itt lakik, közel hozzájuk az, aki a kereszténység ügyét eladta a zsidóknak, aki Németországot, a magyarság egyetlen várható üdvösségét, elárulta az antantnak. Más egészséges országban már rég leszúrták volna az uccasarkon. Ő pedig szabadon sétálgathat s folytathatja sötét munkáját. Mert mindenki gyáva, nem akad egy hős, aki megváltsa tőle az országot. De meg is fognak bűnhődni. Mert ha egyszer Oroszország lábra kap és ide hozza veres lobogóját, Boór Bálint véres lábát rá fogja tenni az ország nyakára és ki fog irtani mindenkit, aki istent hisz, szereti a hazát és tovább is rendes családi életet akar élni. Ezek a véres ujjmutatások szerencsére igen ártatlan szavalatok maradtak. A budai korcsmák sváb és szláv vegyüléke bár hosszu szócsatákkal purgózza a közéleti hasát: a sör nagy szelidítésében nem alkalmas tragikus elintézésekre. Különben is ez volt a legszelidebb eszköz, melyet megpróbáltak a művész ellen.

Bújt forrásokból szétterjedt a hír, hogy beteg hajlamai vannak a gyermeklányokhoz. És mindegyre tíz-tizenkétéves lányok nyitottak be Bálinthoz, lehetőleg hiányos öltözetben s megejtően szende arccal, de felgyujtó mozdulatokkal ajánlkoztak modelnek, vagy más ürügyet hoztak elő. Egyszer, mikor egy ilyen korán hullott virág távozott tőle, valami visszatartotta a művészt a nyitott ajtóju előszobában. Alulról a lépcsőházból hallotta a Homonnay Lajos lefojtott hangját:

- Nó, mondd el, mit mondott neked, de mindent elmondj ám.

- Azt, hogy nincs szüksége rám, - felelte az anyától elmaradt gyermek.

- Te hazudsz. Látom, hogy eltagadsz valamit. Ugye, azt is mondta, hogy gusztusos kis lány vagy?

- Nem mondta.

- Nem mondta? Látod, hogy hazudsz! Hát akkor miért fogta meg a térdeidet, miért nyult a szoknyád alá?

- Nem nyult hozzám, - felelt a kis lány az elképedés hangján.

- Ha letagadod, hogy megcsiklandozott a szoknyád alatt, börtönbe fogsz kerülni. Ha szépen megvallod, kapsz valamit.

A megijesztett kis lány nehéz jajveszékeléssel sírni kezdett. Homonnay erre íjedt-hirtelen elküldte. A következő alkalommal, hogy új kisérleti lány nyitott be a művészhez, Bálint kiment a lépcsőházba s földrengető hangon kiáltotta:

- Lajos! Lajos! Homonnay Lajos!

Minden ajtó megnyilt, mindenikből kiváncsi fej bukkant ki. A kövér Homonnay is kiduzzadt. Nagy előzékenyen kérdezte:

- Parancsolsz valamit, mesterem?

Bálint, mintha halálos veszély rémületében remegne, lázas sürgetéssel lihegte:

- Az istenért, gyere fel gyorsan!

A kövér ember felizzadott a lépcsőkön. Bálint rámutatott az előszobában álló kis lányra. Gyermekes-síró panasszal mondta:

- Nézd, kérlek, ez a lány el akar csábítani. Ments meg tőle, te mindig jó barátom voltál, ments meg tőle.

Homonnaynak sötétté dagadtak a szemei, de szótlanul lenyelte a dolgot. Ezek a kisérletek aztán el is maradtak. De nemsokára sápadtarcu, bozontos fejű, hol munkás, hol lecsúszott látájner kinézésű fiatalemberek állítottak be Bálinthoz. Előadták, hogy internálva voltak és hogy mennyit szenvedtek a forradalomért. Tudják, hogy Bálint most az egyetlen fárosz a magyar pusztán: eljöttek felajánlani szolgálataikat. Nekik külföldön is összeköttetésük van az emigránsokkal, a nemzetközi munkássággal és Oroszországgal is. Tovább már nem lehet tűrni a reakciót, itt az ideje tenni valamit. Meg kell váltani az országot ebből a pocsolyából. Bálint édes mosolygással mondta:

- Hát legyünk mutyiba megváltók.

Aztán bánatos komolyan elbeszélgetett velük. Kérdezte: mit kellene tenni, hogyan gondolják a nagy forradalom megindítását. Végre halálos komolyan szólt:

- Tudják, nekünk ott vannak embereink, ahol nem is gondolják. Van egy testi-lelki jó barátom, Leiter biró. Ez minden csepp vérét a forradalomnak áldozza. Hozzá adok ajánló levelet, ő legjobban tudja, hol kell kezdeni.

És egy pár sorban a biró jóakaratába ajánlotta az illetőket. Ezek az alakok is eltüntek. De a Leiter zöldes-szürke arcbőre minden látogatásnál lázasabb volt a gyűlölettől.

Ezek azonban még csak ostoba mókák voltak: korlátolt és beteg agyvelők iromba kisérletei. De rendszeresen, bölcs helyrajzi tervvel terjesztették a hírt, hogy Boór Bálintnak, beteg fajtalankodásaiban a gyermek lányokkal, annyira megromoltak az idegei, hogy a szanatórium vagy a végső összeomlás napok kérdése. Borzalmas eseteket mondtak el felfordult idegéletéről. És ez az ó kor gígászai közé szabott átléta egyszer csak látta, hogy mindenünnen íjedt vagy szánakozó arcok merednek rá. Hogy fájdalmas arccal kérdezősködnek egészsége, éjszakái nyugalma után. Hogy minden mozdulatára, mondataira lopva nézegetnek egymás szemébe. Természetesen, hamar átértette a dolgot. És ebben a körülöklözött titánban meg volt az a vad erő, hogy sajátságos mondatokkal, hirtelen mozdulatokkal maga táplálta ezt a hírt. Hogy erejének öntudata még féktelenebb legyen a megvetésben, mellyel az emberi ostobaságot tiporta.

A kommün alatt a tanácsköztársaság muszáj-paranccsal megvett tőle egy Petőfi mellszobrot ötvenezer koronáért. A díjat az akkori fehér pénzben fizették ki neki. Ezt az összeget ő akkor, mikor a pénz volt a legnagyobb valótlanság, bedobta egy fiókba. Mikor aztán, jóval a kommün bukása után, a szükség eszébe juttatta ezt a pénzt, már nem volt semmi értéke. Most a kincstár keresetet indított ellene, hogy a pénzt valorizálva fizesse vissza, ami, különösen az ő anyagi helyzetében, hatalmas összeget jelentett.

Egy napon idézést kapott. Valami Seifner-Szokoly Ernő indított pert ellene húsz millió korona megtérítéséért. A művész soha ezt a nevet nem hallotta. Később annyit megtudott, hogy az illető lopásért öt évig volt börtönben. Írásai, tanui voltak az adósságról. Az alsóbiróság csodálatos gyorsasággal, három hét alatt elintézte az ügyet. Seifner-Szokolynak megitélte a húsz milliót és még hatalmas perköltséget vetett a művész vállára.

Hosszas húza-vona után s az ügyészség kedve ellenére röpirata ellen is megindították az eljárást lázitás, nemzetgyalázás s a külföld előtt a nemzet hitelének rontása címén. De pert indítottak ellene, vagy ötvenet, a legcifrább ürügyek alatt minden oldalról. Azonkivül állandóan idézgették mindenféle hivatalba s a hivatalnokok sértő tiszteletlenséggel bántak vele. Leveleit néha heteken át nem kapta meg. Az úgynevezett keresztény újságok, melyek eddigelé lehetőleg agyonhallgatták, hazug híreket hoztak állítólagos dőzsöléseiről, pazarlásáról, lakása

pompájáról, a sorok mögé bujtatott aljas célzásokkal. Egyik városi muzeumban egy csodálatos szobrát lelkes hazafiak éjszakának idején összetörték. A hajsza olyan kegyetlen, oly minden percet betöltően részletes volt a nagyszerű vad ellen, hogy Benedek tanár már elkészítette a Titán halála című vezércikkét. Hogy a koporsó fölött ő adja meg az első elégtételt s a kezdődő apótheózis először neki legyen üzlet.

A föld, a jó kenyérbe, a tápláló húsba, az édes borba cirógatott föld most hálálta meg a fiuban az apák munkás szeretetét. Ezekben a felzaklatott napokban, mikor minden percére külön tördöfés jutott s élete minden rezdületét gonosz szemek kárörröme leste: Bálint visszatalálta minden őserejét. Az ős-pásztor nagy magánosságának erejét, aki az embertelen pusztán begyűri a süvege elejét s hagyja magára hullani a zimankót. És villámok s fergeteges zápor közt mozdulatlan-nyugodtan néz a végtelenbe. Soha olyan nyugodt, olyan erős nem volt ez a széles lombu embertölgy, mint ezekben a napokban. Arca is mindig egylelkűen derült volt. És szemeiben volt valami az örökkévalóság tisztaságából.

Dolgozni azonban nem dolgozott. Valami mély belső elfordulás volt ez minden alkotástól, minden akarattól, hogy kifelé hasson életével. Ez már majdnem elfordulás volt saját fajától. Nem gyűlölet, nem bosszu: a minden gyökerében megsértett igazságérzet: az eltaposott szeretet szükségszerű eltökélése. Mikor az egész országban hajrát üvöltöttek ellene: egy szív, egy ököl sem mozdult fel mellette abban a fajban, melynek örök kifejezése lett. Ez a faj a legaljasabb öngyilkosságba züllött: hagyja, hogy idegen csirkefogók dorongolják le legnagyobb értékeit. Mit birkózzék ő azok érdekében a halállal, akik maguk henteregnek a halál felé?

De nagyon sokat olvasott, nagyon sokat sétált. Új, gyermek bámulással nézte a világ dolgait. Lelke mint elkészülő király félrehárította az embereket, a napok apró gondoskodásait és szájához tette az örökkévalóság emlőit. Szélesebb felszívódással, millió visszhangot verve fel, ment beléje a betük és a dolgok lelke. A fattyu szenvedélyek, emberek, mára való akaratok kitöredeztek megtágult horizontjából és ő a széppé örökült emberi sírásokban s a fában, a fűben, a felhőben, az esőben: az élet nagy ismétlődéseiben élte a mulhatatlant. Sok történelmet és sok természettudományt olvasott. Ez a sok forrásu renaissance-lélek arra született, hogy az ős-minden összes tégláiból építsen egy mérhetetlen emberi katédrálist. De különösen a néplélek hagyományait olvasta.

Az ablak előtt űlt és olvasott. Szülőföldje népmeséit olvasta, ki tudja, hányadikszor. Az Erős János történetét, aki roppant földerejével mindig ravasz idegeneknek dolgozik. Bántást és koplalást kap bérül. És zokszót nem ejt és nem haragszik soha. De ha a végén mégis felmozdul ökle: ravasz szerződéssel szíjat hasítanak a hátából. A Vasgyuró kalandjait, aki világdöntő erejét bolond furcsaságokra pazarolja. A Hét holló titokzatát, az elhagyott embergyermek testvérkeresését a fákban, az állatokban: a természet meleg húsában. Az elhagyott Hamupipőkét, aki sírva hajolja bánatát az életadókból lett föld felé. Mélyre ásott harangok kondultak meg az olvasó férfiban. Lelke messzi csalitjaiból előjött az eltévedt gyermek. És kis hősi öklét felrázta a rossz világ ellen s szemeiben felfénylett a mások bajáért fakadó könny. A megűzött, körül nyílazott, kitagadott férfiban csodásan ékes teljes kelyhére nyilt az ember. Mély áhitat töltötte el s nem átkozta az elhívó végzetet. Oh mégis, mégis így volt jó: tisztának, hősnek, végtelen ölelkezésnek lenni. Szétosztódni milliók életévé, mint a jó kenyér, mint az erőt adó bor: vegyétek és egyétek. A halál ellen mégis legjobb dac: a szánalom és a szeretet.

És most már: a visszakereső gyökerek alatt eltéresült a talaj. A röghöz rög keveredett, mint szelid hullámhoz a hullám, a gyökerekkel más gyökerek futottak szét: és ő a mult mérhetlen avarjában benne érezte magát népe életében, az örök faluban. Mennyire az a föld küldte őt, melyekből felpáráztak ezek a mesék s milyen ősileg egyek. A tragikus élet két kegyetlensége: a természet és az úr közt földbontó erejével, csavaros huncutságával vivódó magyar paraszt. És mintha őserdő talajába lefúrtan, látná a gyökerek időtlen zűrében titkos csatornákon a

nedvek szétrohanását: látta önmagát fajtájában a mindenidőben. Onnan nőtt megint elő: örökkévaló arcával, örökrevaló megkiáltójának.

És akkor, mint a gazda: ha sok herce-hurca, gondok s a világ nehéz haragjai után látja aranylani a feldúsult asztagokat: Bálint áhitatos csendben érezte az elvégzett munka, a begyűjtött áldás szent örömét. Letette a könyvet. Elsétált művei közt, melyek annyi formában mondták faját: a naphoz való vágyat s az örök fájdalmakat. Forró hála nagy ölelése nyilt ki benne. Minden így volt jó: jó volt a szenvedés, a nehéz éjszakák, a titáni harc. Jó még az egyedülvalóság is. Mert termés volt s az ő fájdalmában faja fájdalmai lettek örök szépségekké. Eltéresedett a terem: a szobrok visszaoldódtak az életté, melynek örök szimbólumaivá tömörültek. Elnyult mezők kalászaiban készült a kenyér titka. Kis ház körül duzzadt gyermekek játszottak. S hallszott a nóta, a mese és a csók.

Csengettek. A terem visszaszükült napi koporsójává, a földek, az arcok, a hangok hűvös szobrokká. Bálint arca egy pillanatra szomoruvá árnyékosodott. Aztán mosolygást parancsolt ki szájára. - Éljük a valótlan, a halott életünket, mert az igazi életet nem lehet ingyen kapni, - mondta magában.

Ajtót nyitott. Leiter biró, Pomp Rezső és Győry tanár jöttek látogatóba. Pomp és Győry a halott-látogatós, részvéttel bélelt arcukat vették fel. Olyan fájdalmasan nyitott szájjal köszöntek a művésznek, mintha részvétükről biztosítanák a saját hullája fölött. A Leiter biró szemei felgerjedt vizslakölykök voltak, melyek már nyaltak az áldozat véréből s most viháncolva rohannak előre, hogy ott legyenek az utolsó véres vonaglásoknál.

Bálint széles kart tárt eléjük:

- Nagyon szép, hogy eljöttetek. Mindig öröm az embernek, ha olyanok veszik körül, akik szeretik.

Győry plébános arca még szélesebb részvétbe lapult. Úgy nézett Bálintra, mintha gyöngéden félrehárított szemfedő alatt vizsgálná a szeretett halott arcát:

- Kissé sápadt vagy, mester, szemeid alá vannak árkolva, hogy érzed magad?

- Fiatalon és erősen, amint az egy jó magyar Herkuleshez illik, - kacagott Bálint. Két karját kinyujtotta s roppant mellét odadomborította a három tetem-néző elé.

Azok egymásra néztek. Leiter savós arcán a pórusok apró szájak voltak s egy nagy harapást adtak össze. Hát még mindig élettel duzzadó melle van, még két zúzó karja van, még nem rágják a férgek! Kutató szemekkel kérdezte:

- Nem háborgatunk, édes Bálintom? Talán valami látogatást vársz?

Erre a kérdésre is összenéztek s szemükben valami vérrel etetett bestia öröm villantotta ki a fogait. Bálint betessékelte őket:

- Nem várok én senkit a világon, legfennebb titeket vártalak. Mert titeket mindig várlak.

A műteremben Pomp új álmélkodással járt végig a szobrok közt:

- Mennyi remekmű! Micsoda milliárdos vagy te, mester! - kiáltott fel lelkesedve.

- Jó volna a mester örököse lenni - szólt sajátos mosolygással Győry. De már visszaíjedt a legkongregációsabb képéhez. Kezeit kinyújtotta, mintha egy ügyetlenül megérintett seb fájdalmáért könyörögne bocsánatot. Mélyült hangon mentegetődzött:

- Ne érts félre, mester. Nem azért mondom, mintha esetleg muló indiszpoziciód veszélyesnek tartanám. Adja az isten, hogy te temess el mindnyájunkat. Micsoda karok, micsoda mell!

Leiter nagyon fontos és sürgölődő lett:

- Kedves Bálintom, bármennyire is nem szeretsz bennünket, mi mindig a te érdekedben forgolódunk. Mert talán mi sem vagyunk olyan buták, mint te gondolod. Ugye, Pomp, hogy éjjel-nappal a Bálint érdekében szaladgálunk? Hisszük, sikerül megcsinálni, hogy az állam nagyobb vásárlást eszközöljön nálad.

Olyan mosolygással nézett Bálintra, mintha tükörbe nézne és ott mély villanása Machiavellinek látná magát. Bálint nyugodt derültséggel felelt:

- Köszönöm, köszönöm. Hiszen ha ti nem volnátok, már rég a koporsóban volnék.

A beszélgetés tovább folyt. Nagyon szirupos, nagyon megnyalt medvecukor volt mind a három látogató. De valami biztos diadal, valami leső várakozás bújt mind a három szemében, egymásnak lopott pillantásaiban. Leiter többször megnézte az óráját. Egyszer aztán csengettek. Egy és ugyanazon öröm villámlott át mind a három szemén. Leiter kópéskodó hangon mondta:

- Látod, mégis vártál valakit.

Győry kicsiklandott a lelki reverendája alúl:

- Bizonyára valami szép kis lány jön. Boldog ember a mester: neki száz is van, mi meg koplalunk.

Amint Bálint kinyitotta az előszoba ajtaját, két ember állott előtte. Aktatáska volt mindkettő kezében s mindkettő körül az a sajátságos hűvös légkör, amely államot, törvényt, paragrafust mond a felriadt emberállatnak.

- Mit akarnak az urak? - kérdezte Bálint.

Azok bemutatkoztak:

- Meizler Vilmos, a kincstár megbizott ügyvédje.

- Ludinszki Ottó, birósági végrehajtó.

Bálintnak egy pillanatra minden vére az agyára tolult. Egész élete egyetlen lezuhanásra hajló óriási szikla volt. De aztán hideg-tompán mondta:

- Kerüljenek bennebb az urak.

Az érkezők szeme összevillant a három vendégével. Bálint most már nevetve mondta:

- Éppen jó, hogy jöttek az urak. Kiegészítik ezt a kedves baráti kört.

Az ügyvéd előadta, hogy foglalni jöttek a kincstár követelése számára a kommün alatt adott honorárium ügyében. A szemek majd belevájtak a Bálint arcába, hogy felássák a húst s azon keresztül érezzék a lélek vonaglását, kibuggyanó vérét. Bálint tudott mosolyogni:

- De hiszen még csak az alsó bíróság itélt és megfellebbeztük a dolgot.

- Jaj, a kincstár biztosítani akarja magát. Nehogy aztán, mikor jövünk, ne találjunk semmit, - szólt szemtelen vigyorgással a végrehajtó.

Bálint úgy tett, mintha nem értette volna a sértést:

- Tessék, végezzék a kötelességüket. - Aztán a másik háromhoz fordult:

- Parancsoljatok csak helyet foglalni. Sohase zsenirozzátok magatokat. Ki tudja, űlhettek-é holnap ezeken a székeken? Képzeld, Tiborkám, milyen pompás esetem volt a mult vasárnap.

És könnyedén, szellemesen, szinesen bimbózó szavakban mesélte el egyik futólagos hódítását. Oda sem ügyelt a hivatalos eljárásnak. A három vendégen valósággal testileg látszott, hogy a pukkadásig szenvednek ennek a roppant erőnek a derültségétől. Pedig a végrehajtó

mindent elkövetett, hogy agyarra ingerelje a felvert vadkant. Durván ráncigálta a butorokat, folytonosan vigyorgott, szellemeskedő megjegyzéseket tett, kihúzta a fiókokat, kutatott bennük. Bálint egy kéziratcsomóját megvetve lökte félre:

- Na, ezt nem írjuk fel. A sajtosok nem jönnek el az árverésre.

Hosszan, piszkosan, döfősen kacagott. Bálint tovább mesélt, szélesedő humorral, fel-felgazdagodó nevetéssel. - Látod, így kell tyúkot fogni, Tiborkám. Hát mi a te legutolsó szerelmi kalandod?

A csók-proletár biró beleharapott az ajkaiba. A végrehajtó kideltázó szemtelenséggel mutatott a szobrokra:

- És most ezekre a figurákra kerül a sor.

Bálint egész élete felszökött mint egy rosszul eltalált vad. Csodálatos: erre egyáltalán nem gondolt. Hogy hozzá lehessen nyulni az ő szobraihoz. Hogy kótyavetyére dobhassák azokat az alkotásokat, melyek faja életigazolói a világ termésében. Egy pillanatra úgy érezte, hogy lezuhan és vele dűl a ház, az ucca, a világ. Aztán nyugodt-figyelmesen nyult a Leiter nyakához:

- Ni, Tiborkám, félrecsúszott a nyakkendőd, - és megigazította.

A végrehajtó zsörtölődött:

- De hogy a fenébe írjam én fel ezeket? Ha csak annyit írok, hogy ennyi meg ennyi szobor, ki lehet cserélni őket. - Bálint felállott:

- Majd én diktálom a nevüket, akkor nem lehet semmi zavar, - és kezdte:

- A fiatal Toldi, fiát váró parasztasszony, Koppány az utolsó harc előtt...

Mintha mindenik név a halhatatlanság széles szárnyát nyitotta volna a terembe. Mindenik alkotás egy örök arc, egy mulhatlan kiáltás a népek véres piacán: hogy idetévedt egy sajátos arcu, külön álmu emberfajta, hogy letagadhatatlan gazdagság és mulhatlan emberi termés. Titokzatos mélyű őshang, mely nélkül csonka az emberi harmónia. Amint diktálta a neveket, hangja egy pillanatra elföldelt zokogás volt. De irtózatos akarata megint hideg-nyugodtra simította.

Már vége felé járt a foglalás. Leiter, mintha részvétesen ődöngene a teremben, oda lopta magát a végrehajtó háta mögé:

- Legyen még szemtelenebb, - sugta neki.

A végrehajtó szétnézett a teremben. Meglátta a Bálint édesanyjának arcképét. Csúf, széles szájából úgy jött a vigyorgás, mint valami beteg kotyvalék emészete:

- Ni, ni, ezt a vén ténsasszonyt csak felírjuk. Hátha majd akad gavallérja az árverésen.

Ez már annyira aljas volt, hogy nem érintette Bálintot, mint egy lába alatt freccsentő varangy. Palástosan, koronásan, ősi küldetéssel király volt, amint mondta:

- Irja barátom: Boór Bálint szobrászművész édesanyjának a képe.

A két birósági ember végre mégis elment. Amig Bálint kikisérte őket, Leiter odasugta a másik kettőnek:

- A hatóság elleni erőszak elmaradt. Jobban tud uralkodni magán, mint gondoltam. A gyalázatos!

Bálint édes kacagással, könnyed bohémkedéssel tért vissza:

- Pompás, fiuk! Elértem, amit akartam. Meglátjátok, hogy egész Budapest itt lesz az árverésen. Milliárdokat fogok kapni. Tiborkám, neked fogok egy pompás vizslát venni. Még jó, hogy titeket nem írtak fel. Mert barátaim mégis a legnagyobb kincseim.

Győry a legoltárosabb felét fordította ki a szemeinek s fájdalmas hangon részvétezett:

- Igazán sajnáljuk, mester, hogy ilyen fájdalmas jelenetnek kellett tanui lennünk. Ha tudtuk volna, nem terheltünk volna mi is.

Bálint éppen felelni akart, de a csengő ismét megszólalt. Ideges, sürgető, egymás sarkát tapodó apró csengetések voltak, érzett bennük a felgerjedt sietség. Bálint ajtót nyitott. Mint egy tavaszi fergetegtől bedobott virág, Ildikó repült a nyakába.

Valósággal felmászott a hatalmas férfira. Magához szorította bölény nyakát, csókolta mint a záporeső. A csók nagy felhőszakadásából fulladásos lihegve ejtett szókat:

- Látod, nem bujhatsz el tőlem. Nem feleltél egy levelemre sem, nem jöttél el a hívásainkra. Hát itt vagyok, itt vagyok, dobj ki, mert megeszlek.

Bálint az után a jelenet s a vérébe hullott mondat után nem tette be a lábát Rendekyékhez. Ildikó sem igen gondolt rá: volt ki szórakoztassa. De amikor a Hunnia estélyén, ahol anyjával ő is ott volt, megtudta, hogy ez a rengeteg tréfa a Bálint erejéből zúdult kis hunyorgató ellenségeire: minden ösztöne szárnyat verdesett a nagyszerű férfi után. Több levelet írt neki, könyörgött, igért, édes-gyermekül hizelkedett. Nem kapott választ. Akkor az anyjával hívatta meg hol ebédre, hol vacsorára a művészt. Ezekre a meghivásokra is csend volt a felelet. Akkor apját küldte el hozzá, hogy visszahozza az elkergetett nemes vadat. Az is sikertelen volt. A sok üres próbálkozás valóságos szerelem-félét forrósított a gyökértelen csókokra itélt kislányba. És most ide rontott, mint a nap, mint a szél, mint a természet nagy kivánkozásai.

A három vendég gyilkolásra sötétült szemmel nézte a jelenetet. Hát e felé a férfi felé még mindig hullnak a nők, még mindig az erős csókok királya! A kislány első mámoros rohama után érezte, hogy erősen nézik. Amint meglátta ezt a három savanyu arcot, nagyot kacagott és édes, cukrot kérő hangon kényeskedte:

- Kergesd el ezt a három pasit, én csak hozzád jöttem.

Akkor megismerte köztük Leiter birót, aki járatos volt a házukhoz. Duzzogva fenyegette feléje kis öklét:

- Aztán vigyázzon, maga jogi ecetes ugorka, el ne járjon a szája. Papa úgysem fog hinni semmit, papa csak nekem hisz. Magát pedig agyon fogja lőni, mint egy kutyát.

Leugrott a földre s a meztelen csókra születettek szemérmetlenségével kacagott. Aztán kislányos pukkedlit csinált:

- Pá, urak, pá, bácsik, legyen máskor is szerencsém.

Most már Bálintban is minden pogány erő, minden megzabolázott dac csuhajt kiáltott. Felkapta a kislányt a levegőbe, meglóbálta mint egy győzedelmi zászlót. Arcán, termetén, mint sebezhetetlen arany-vért, ragyogott a fiatal erő. Kiáltása az élet gazdag kacagása volt:

- Látjátok, engem nem lehet detronizálni. Itt az én koronám, még király vagyok.

- Ugy látszik, mi itt feleslegesek leszünk, - nyögte Leiter. Valósággal rázta a gyűlölet hidege. Kimenet oda is szúrt a kis lánynak:

- Adja át, baba, üdvözletem a papának. Jobb művészi nevelést igazán nem adhatott a lányának. - Bálint melegen köszönte meg a távozóknak, hogy ilyen perceiben is résztvettek.

De mikor az ajtó bezárult a három embercsőd mögött, mikor a távozó léptek lefelé halkultak: egyszerre érezte, hogy ő is csak anyától szült fiu. Minden dűh, keserűség és zokogás, melyet vissza lökött lelkébe: most mint halálos fáradság ólomja öntötte el tagjait. Most kellett, hogy mutassa gyengeségét, hogy sírjon, hogy panaszoljon valakinek. Hiszen ez a vaklelkű fiatal test mégis nő, emlővel fakadó mellei vannak, mint annak a fájdalmas szent mellnek, mely őt a világ ízeire szoptatta. Most mindegy neki, hogy ennek nincsenek igazi szemei és fülei, hogy meglássák és meghallják bánatát. De mégis tágasabb lesz vele fájdalma, mégis oda kell zokognia összekarmolt életét az örök szépség e muló habjának, mint ahogy az őrült Ödiposz jajgatott a süket tengernek. Magához szorította a kis lányt, erős férfi arcát betemette zsenge mellébe és sírt, sírt mint egy viharos folyó.

A kis lány nagy zöldes szemei döbbent-csodálkozóra nyiltak. De ez a férfizokogás olyan mélyről zsúfolt panasz volt, úgy benne volt az anyamell kétségbeesett kérése és olyan tragikusan szép volt, hogy az elitélt test most mégis valami lélek-félét visszhangzott rá. Kis sziromkezeivel lágyan simogatta a férfi erős fürtjeit s hangjában sebre hajló jó kis hugocska volt:

- Bálint, Bálint, ne sírj, édes Bálint.

A hatalmas ember térdeire űltette ezt a csillogó ember-pelyhet. Hosszu dédelgetéssel, mintha gyermekének, panaszosan, mintha anyjának szólna, mondta:

- Szegény kis csókra nyilt virág, ma legyen lelked, ma legyen szived. Édes kis halálos virágom, ma szeress, ma sajnálj, ma legyen irgalom a csókodban. Nem bírom tovább, nincs többé hinni valóm, nincs senkim és már a győzelem is undorít. Mindent bepiszkoltak, megrontották az élet minden ízét. Minden gazdagságom lidércnyomás lett, minden erőm csak halált idéz.

Egy hosszu, beheggesztő, elzsongító szép órát töltöttek együtt. A csúf ölelésekre itélt fiatal test ma mégis lélektávlattal mélyült s szemei is egészen új, egészen más szemek voltak. Talán ez a gyermek virág most erre a pillanatra nyilt teljes kelyhére, talán csak ez a hozzá hajtott roppant élet nagy hívása tudta felidézni minden lehető szépségét. És talán ha majd jönnek az irtózatos elvégezések, csak ezt a két szemet tarthatja maga elé mint mentő hárítást: irgalom, könyörület, ezzel a két szemmel néztem egyszer férfira.

Egyszer aztán, nagy sajnálkozással, mintha érezné, hogy egyetlenszer felmerült legszebb önmagától búcsuzik, a kis lány az időhöz ébredt:

- Sietnem kell haza. Várnak, vendégeink vannak. Kisérj el hazáig.

Mikor már majdnem a Rendeky kertnél voltak, látták, hogy Czeglédy György zord-busan jön ki onnan. A kis lányba visszalobbant a férfi-ölő halálos-csóku lázadó angyal. Elszélesedő szemekkel, sajátságos ágyékkacagással mondta:

- Nézd, te, az a ronda Czeglédy. Úgy gyűlölöm és mégis ide tolakodik, pedig megmondtam neki. Tudod mit, ölelj és csókolj meg, hogy pukkadjon.

Egyet köhintett, hogy a fiatalember szemét odahúzza. Akkor a Bálint nyakába ugrott. A művésznek most édes volt a bosszu. Felemelte Ildikót, majd a testébe rontotta testét. Mikor letette, odakiáltott Czeglédynek, aki kerülő úton akart elsompolyogni:

- Hova futsz, Gyurka öcsém, még csak nem is köszönsz a menyasszonyodnak.

Czeglédy már udvariasan köszönt. De a szemeiből tizenkét, lánggal kergetett bika döfte ki szarvait. Ildikó széles szemtelenséggel kacagott a fiu arcába:

- Maga, Gyuri, most olyan, mint egy temetkezési intézet. - Aztán macskás dörzsölődéssel tette hozzá:

- Ha tudná, milyen szép délutánt töltöttem a világ legnagyobb művészével.

Köszönt a két férfinak, belebbent a kertbe. De azok alig tettek két lépést, vérbe csiklandó hangja utánuk jött:

- Gyuri! Gyuri!

- Parancsoljon, Ildikó, - kapott a hang után a fiatalember, mint egy porba-dobott harcsa.

- Kár, hogy maga verseket ír.

Az utolsó szó már hosszufürtű kacagásba nyult el s a lány eltünt a bokrok közt. Bálint nagy legényesen nyujtózkodott egyet:

- Milyen szép nyári délután van, Gyurka öcsém.

A fiatalember sötét volt mint egy tintás üveg és minden csúfsága feljött az arcára. Ha ki tudta volna késsel ontani ezt a mosolygó diadalt a művész szemeiből! De azért udvarias-simán kérdezte:

- Milyen szobron dolgozik most, Bálint bátyám?

Bálint hetyke könnyelműséggel felelt:

- Nem dolgozom én semmiféle szobron. Azaz, csak élő szobrokon, néha.

Huncut, diadalmas mosolygással tette döfőssé az utolsó mondatot. A fiatalember egy halálos-megfojtót nyelt. Bálint kedélyesen mondta:

- Gyere, fiacskám, igyunk meg egy pohár sört. Ugyis rég nem beszélgettünk együtt.

Felsétáltak a Busuló Juhászhoz a Gellérthegyre. Leültek szembe a Kelenföldnek elnyuló síksággal s a vigyázó Sasheggyel. Fák és dolgok már hosszu árnyékokat terítettek.

A fiatalember mohón itta ki az első pohár sört. Bálint újat rendelt s meleg atyáskodással mondta:

- Neked is már jó volna a jövőre gondolnod, fiam. A sok ifjusági szereplés, elnökösködés, szónoklás csak megjárja egy darabig. De tapsokból nem lehet megélni.

A fiatalember hátra rántotta fejét, mint a kutya, ha égő szenet közelítenek feléje. Majdnem fehérre izzította a dűh, de nagyon tisztességes öcsémuramosan felelt:

- Ősszel leteszem az utolsó vizsgámat. Különben is, nagy összeköttetéseim vannak. Honnan jöttél most, bátyám, Ildikóval?

Bálint könnyedén legyintett:

- Csak innen közelről. Igaz, mi van az enyedi házatokkal?

- El kellett adnunk, nehogy elvegyék a románok. Pedig így a pénzből nem sok jut egy testvérnek. Nem a bátyám műtermét volt megnézni Ildikó?

- Valami aféle. Hanem, tudod, én is gondolkozom, ne költözzem-é végleg falura. A sümegi kis házba.

- Meg fogja únni bátyám. Ki kisérte el oda Ildikót?

- Kell is annak kiséret - kacagott Bálint -, ismerte ő jól az utat. Nem szándékozol külföldön tanulmányutat tenni?

- Csak nem egyedül volt Ildikó bátyámnál?

Bálint megint nevetett:

- Ej Gyurka, te nem a kérdésemre felelsz.

A fiatalember vére felduzzadt a fejébe, kivastagodott ajkából majd kiszökkent a vér. Mert minden szó most nehéz hazugság volt a szájában. Feltáguló szemei csak azt látták, azt az idegébe, vérébe rontott jelenetet, amint az Ildikó meztelen testét testéhez gyűri ez a roppant ember. Ez a látomás úgy átégette a fiatalember testét, hogy szeretett volna felordítani, vagy egy üveget odavágni a Bálint fejéhez. De mikor őt símaságra, szavak alatt döfésre, alázatos gyűlöletre nevelték.

Mohón ivott. Az ital mind jobban meglátszott rajta. Bálint könnyű vacsorát rendelt s borra fordította az ivást. Az utolsó falatoknál Czeglédy már össze-visszabeszélt házasságról, Ildikóról, öngyilkosságról, ideális szerelemről. Nyálas, kuncogó megvert kutya lett. Sírva borult az asztalra, mintha népdalban lett volna:

- Bálint bátyám, Bálint bátyám, az isten áldja meg, ne vegye el tőlem Ildikót. Megölöm magamat, becsületemre, megölöm magamat.

Bálint mosolyogva nézett a levegőbe:

- Ne félj, ne félj, öcsikém, visszaadom majd neked. Minek tartanék meg én egy ilyen nyefle kis lányt? De most jó lesz haza menni.

Fizetett. Aztán megrázta a két öklére búsuló fiatalembert:

- Gyere, öreg, mindjárt éjszaka lesz.

Az felkelt, de visszaesett, mint egy ázott tuskó. Egészen agyag-részeg volt. A nagy gerjedelemben ivott szokatlanul sok ital kiöntötte belőle a mindennapi nagy erővel magába fegyelmezett ügyes, okos józan lelket. Keserves, panaszos szavak nyálaztak ki belőle s újból és újból fel akart kelni. Bálint bedomborította mellét az estébe:

- Gyere, fiacskám, huszonhatéves fiatal fiacskám. Gyere, csak nem te vagy a gyengébb, te, a fiatal? Látod, fiatal fiacskám, én, a negyvenen tuljáró, én, a Bálint bátyád, báátyáád, elvettem a szeretődet és akkor veszem el, amikor akarom. Most pedig a borban győztelek le. Nézd, rajtam a nyoma sem látszik. Ki a legény, édes öregem? Szervusz, aludj, kedves kis fiatalom.

A korcsmárosnak odaszólott, hogy vigyázzon a fiura. Az különben már végignyult a padon és aludta a bánatát. Bálint egy pár lépést lefelé tett, hogy hazamenjen. De az augusztusi este megfogta, visszatérítette. Legényesen, fütyörészve ment fel a Citadella mellett, a hegy déli oldalán. Egyszer csak, alig ötven lépés után, a fütty leszakadt ajakáról, lábai megálltak. Egy szakadással, mint magas bércek köde, nagy álmosság gomolyogta körül. Az a pihés, áthatlan mély álmosság, mely gyermekkora estéin lepte meg, ha egész napon a mezőket futotta. Lefeküdt a fűre és - gondolat, kép, érzés nélkül - abban a pillanatban mélyen elaludt.

Összerázkódott az éjszaka hűvösségétől. Csodálatos derült üresség volt benne. Mintha a teremtés első éjszakáján homálylana feléje az ismeretlen világ. Mintha az édesanya fájdalmas testétől kezdve minden ima, minden csók, minden mérés és minden fájdalom: az egész volt világ kihullott volna belőle. Felűlt Az elmélyült éjszakában csodálkoztak a tágra nyilt csillagok. Percek teltek el, amíg megint tudta, hogy hol van. - Jaj, igaz, Boór Bálint vagyok, - mondta csendesen. És ez a megismerés szomoru és jóleső volt, mint egy visszaemlékezett gyermeksírás. Megnézte óráját. Éjfél elmult.

Felállott. Kinyújtózott, hogy leverje magáról a hűvösséget. Eszeágában sem volt, hogy hazamenjen. Valami megérett titok, valami neki szánt izenet - hívás, jóslat? - rejtőzött az éjszakában. Lassu léptekkel megindult a hegy legmagasabb pontja, a keletre néző sziklák felé.

Az a hely, ahol aludt, alig volt nyolcvan lépésre a szikláktól. És mégis olyan hosszú volt az út, és mégis olyan lassan haladt előre. Minden lépése olyan tudatba sajgóan óvatos volt, mintha

ez volna az a lépés, mely megold valamit, mely odaállít a végső formula elé, mely megmondja az életet: a szenvedések értelmét és a jövőt. Felriadott életén mind jobban feszültek a húrok s mint egy roppant hegedűt vitte magát az éjszaka kezei elé. Talán a barna homályban már ott van a nyirettyű s a végzeti kéz, melyek most el fogják játszani rajta a dalt, amiért van, mely a teljes Boór Bálint, minden ereje és sejtése és amelyből mindig csak egy részt tudott megláttatni. Az égen, mint felgyujtott vetés égő kalászai, pernyétlen fellobogással pattantak szét a hulló csillagok.

Végre odaért a sziklákhoz: semmi, semmi. Csak alvó város, csak végtelen tér, csak éjszaka. Hűvös szél bújt ki az éjszaka szoknyája alúl. Megbántotta a dolgokat és meglúdbőrözte lelkét. Felajzott, egész testén átsajgó lelkét.

Leűlt a legmagasabb sziklára, az alvó várossal szemben. Aratták, aratták a tüzes kalászokat az égen. De ő most nem látta az eget, nem a várost: a világnak nem volt domborodása, hangja, illata számára. Mélység nélkül rajzolt lapos diszlet volt a világ: Mintha az eddigi világot minden alakjával és mozdulásával ő teremtette volna ki magából. És most a megúnt látomás visszaszürkült volna semmivé.

Hányszor ült ő már ezen a sziklán. Mint húszéves gyermek, friss titánja az elbocsátó falunak, mikor először próbálta az anyagot átparancsolni, hogy mondja a világ álmait: hányszor jött ide. Jött csak azért, hogy hegyet másszon, hogy megfeszülő izmaiban, feldomborodó mellében érezze az erő vad borát. Hogy sziklákat lásson s bennük gígászi lelke búját alakjait. Hogy végtelen térrel bővüljön, hogy álmait itt építse fel a rohanó város fölé. Hányszor nézte szerelmes szemmel ezt a várost, ezt a gyönyörű mostohát, mely úgy űl a Duna két partján, mint a népek ékes királynéja. És ölébe hív mindenkit, aki akar, aki mer, a gondolat és a fény keresőit. Ahol még a bűn is csak az alkotás fekete forgácsa, ahol a betegség is csak a jövő felé rohanás láza. Itt tette egész életre eljegyző egyetlen nagy esküjét: hogy mérhetetlen erejével úgy meglöki faját az élet, az alkotás, a szépség és a gondolat felé, hogy az az emberi barázda élére kerüljön. Oh, hogyha ebben a beölelő városban fog megtörténni a külön lélekre morzsolt néptöredékek nagy kézfogása a magyar gondolat, a magyar alkotás nagy egységében! Hányszor menekült ide a mostoha élet bezárt marka elől, éhesen, bizonytalanul az éjjel fekvőhelyéről. És királyi dús kincsekkel rakta meg a jövő szekerét. Oh őrült faj, mely őt így el tudta pazarolni! Öngyilkos beteg faj, mely nem akart az ő erejében feltámadni!

Most már élete óriási fekete kehely volt, tele a halál keserűségével. Oh, milyen egyedül űlt ott az alvó város, az elfeküdt ország fölött, a végtelen éjszakában. Fenn egy duhaj isten tivornyázó nagy gőggel dobta szét drágaságait. Húlltak, húlltak a lobogó ékességek az űr fekete hallgatásába.

Itt van most: hadakat verő erőkkel, itt élete dús nyarával, ezer aratásra zsúfolt terméssel. És szét kell tipornia magában a nyarat, mint hiábavaló tüzet, meg kell fojtania szivét, hagyni szétrothadni a kalászokat. Minek teremjen, minek teremjen? Ilyen élettel a siralomházba született.

Felrázta öklét az éjszakába. A fájdalom kovácsa csavarta egész test-lelkét, mint egy átizzított vasrudat. Mérhetetlen seb volt az éjszakában, vérző száj, melyen ott dermedt egy roppant kiáltás: segítség! segítség! Oh, ha szétterjengve az űrben, mint elintéző zivatar támadhatna fel s villámmal és zúzó özönnel tehetne végső törvényt a mocsárba sülyedt ország fölött. Ha nem lehet itt többé emberül és magyarul élni: pusztuljon temetővé az apró rablók világa. Legyen itt egy óriási sír, emléke egy halni húlló népnek.

- Nagyságos úr, nagyságos úr, - esdekelt halk kéréssel egy hang.

Összerázkódott. Mint aki fél, hogy fájdalma meztelenségében látja meg valaki. Szétnézett. Nem látott senkit. - Hát már hallucinálok is? - mondta, mint egy magára néző orvos.

- Nagyságos úr, - könyörgött a hang, most már egészen közel hozzá.

Felugrott. És most már húzta valami a szemeit, mint végzetes szemek a beteg alvót. Lábánál, kimagasodva a mélységből, egy fej látszott. Csak egy fej. Oh, hányszor fakadt fel ez a fej életébe, mint a legmélyebb seb. Hányszor nézett ezzel a két nagy megverő sötét szemmel önmaga életére, hogy jobban meglássa a tragédiáját. Hányszor ízlelte életét ezzel a széles keserű szájjal, hogy jobban érezzék minden elrendeltetett fájdalom. - Képzelődöm, képzelődöm, - remegett benne a józan ember. De azért kitört ajkán a kiáltás:

- Ady Endre!

- Nagyságos úr, ne féljen, jó ember vagyok, - csitított és rimánkodott a fej.

A hangban olyan földhöz, kenyérhez kötött nyomoruság kuncogott, hogy visszajózanította Bálintot a gőgjéhez. Kidomborította testét az éjszakába: - Én félek? - kérdezte malomkőemelő hangon. De már a szánalom tette lágyabbá:

- Mit akar? Mit keres itt éjfél idején?

A fej mellett egy csonka: három ujju, de ügyes kéz jelent meg. Megkapaszkodott a sziklán s felhúzta a testet. Az irtózatos, panaszos, vádló testet, melyen az egyik kar teljesen hiányzott, egyik láb pedig orsóalakú fatuskóba végződött. A rongyos alak meztelensége itt is, ott is kisírt a fekete cafatok alúl, melle és nyaka pedig teljesen csupasz volt. És ami a legcsodálatosabb volt s beleütött Bálintba, mint egy tűzvészre rázott harang: ez az éjszakából kimerülő alak, széles vállaival, bika nyakával, hatalmas sötét fejével, nagy, halált néző lobogó szemeivel, szájának fájdalmas szélességével íjesztően hasonlított a Vér és Arany költőjéhez. Mintha a szenvedés mitológiájának ikrei lettek volna, elküldve két különböző útra. Bálintnak minden élete a szemébe tólult. Végzetes tapadással nézte, sírta, magára sebezte ezt az alakot. A homlokát kiverte a verejték. Visszaűlt a sziklára s a végzetre döbbent élet hangján kérdezte:

- Mit akar, hogy kerül ide?

A nyomorék háromujju kezében száraz, hántott-kérgű bot volt, azzal tette szilárdabbá magát. Nagy fekete szemei időtlen panasszal áradtak Bálint felé. Ijedten könyörgött:

- Csak rendőrt ne hívjon a nagyságos úr, nem akarok én semmi rosszat. Itt háltam egy mélyedésben. Aztán, ahogy a nagyságos úr jött, felébredtem. És amint láttam, hogy olyan szomoruan űl a kövön, gondoltam, hogy a jó isten küldte. Tegnap dél óta nem volt egy falat kenyér a számban s gondoltam, hogy a nagyságos urat is bántja valami és meg fog könyörülni az én bajomon. Ha csak egy félkiló kenyérre való pénzem volna. De ha kellemetlen a nagyságos úrnak, tovább megyek. Nem vagyok én rossz ember, nem voltam én soha senkinek a terhére.

Minden szó súlyos fekete rög volt és koporsót döngetett a Bálint lelkében. Kérdezte:

- Hogy hívják?

- Ijjas Nagy Ferenc vagyok instálom.

- Hogy jutott ilyen nyomoruságba?

- Hát a háboru, nagyságos uram, meg a sok minden, ami utána jött. Nem csak én vagyok így.

Bálint csak most jutott a gondolkodás nyugodtságába vissza. Eddig az az íjedt érzése volt, hogy talán mégis egy rég lappangó vízióban saját végzetével beszél. Szeliden szólt:

- Űljön le előbb, úgy jobban elbeszélgethetünk.

Az ember nagy tisztességadással a Bálint lábaihoz űlt. Meglevő térdén keresztül fektette botját. Bálint mondta:

- Mondja el részletesen, mi volt a háboru előtt, hol élt, hogy jutott ebbe az állapotba. Hátha segíthetünk valamit magán.

Az ember vont egyet a vállán, mint aki nem nagy érdekességet lát a mondanivalóján:

- Nem sok elmesélni való van azon instálom. Mások is jártak így, mégpedig sokan. Én siroki ember vagyok, Heves megyébe való, ottan élt minden nemzetségem. Én bekerültem a szilvási gazdaságba, a Graffheiden grófékhoz. Feleséget is onnan vettem. Rendes ember voltam. Akkora darab erdőt őriztem a grófnak, hogy egy napig sem lehetett bejárni. És soha semmi sem fordult elő, a gróf is sokszor megdicsért. Mert azelőtt nagyon lopták a vadat, most pedig egy fia őz sem hibázott. Kemény legény voltam én, nagyságos úr, ha most nem is látszik rajtam.

A szerencsétlen úgy űlve is kihúzta magát. És így még panaszlóbb volt a letépett kar, a csonka láb. A három ujj megpödörte a félre hervadt bajuszt. Bálint hallgatott. Az ember egy percig mintha szót várt volna. Valami életet hitető szót. Ilyenfélét: - Meglátszik még most is magán. - De Bálint nem tudott szóba mozdulni. Az ember folytatta:

- Aztán kiütött a háboru. A gróf úr azt mondta, hogy felmentet. De csak nem űlhettem otthon a feleségem szoknyája mellett, mikor a többi harcolt. Aztán meg fúrt is a szerbek disznósága, hogy azt a szegény főherceget úgy elemésztették a feleségével együtt. Pedig két családom is volt: az egyik már nevendék leány, tizenhárméves elmult, a másik egy hatéves pulya kis fiu. Aztán csak elmentem én is. Az orosz fronton, ott csak aféle majális volt a háboru. Hanem mikor a Doberdóra vittek, az már csúnya mulatság volt. Sokszor még most sem tudok attól aludni, amit ott láttam. Ottmaradt az egyik kezem, meg ennek két ujja, ni.

Megmutatta csonka kezét. Kacagott, de ez talán csak szokásmód volt nála:

- Éppen akkor kerültem ki a kórházból, mikor a front szétzavarodott. Hát egy csomón felkerekedtünk és úgy gyalogszerrel jöttünk haza. Mert ott azt mondták, hogy eljövünk a határig, ott aztán megvetjük a lábunkat és nem engedjük az országot. Aztán én gondoltam, hogy én is csak jó lehetek valamire. Mert ezzel az én három ujju kezemmel, ha célba veszek valakit, az nem tesz több cukrot a kávéjába.

Botját, mint egy puskát csodálatos ügyességgel szorította hónalja alá, úgy hogy keze tartotta is a bot végét, de egy ujja ott volt a képzelt ravaszon. Odairányította az éjszaka egy pontjára, félszemét behunyta. Egy pillanatig így célozta ez az emberroncs vak puskájával az éjszakát. Aztán ledobta a botot maga mellé. Lemondóan sóhajtott:

- Aztán, mikor megérkeztünk, csak jöttek a pesti urak és elkezdtek beszélni. Azt mondták, dobjunk el minden fegyvert, mert az antant megígérte, hogy akkor nem bántja az országot. Hát mi eldobtunk mindent. Aztán én hazamentem a Fónagy Istvánnal, aki a szomszéd Visnyóra való volt.

Itt nagyot nyelt a csonka ember, mintha keserű lé löccsent volna a torkára:

- Ami a háboruban volt, az még csak meglett volna, mert azért háboru. De a nemjója csak otthon jött. Közben már írta a feleségem a kórházba, hogy a kis pulyánk meghalt, elvitte a spanyol. Hát amint hazaérkezem, csak néz a feleségem, néz a leányom, olyanná serdült, mint egy őszi barack. Csak más ember voltam én nekik a félkarommal meg a csonka kezemmel. Akármit tettem, rosszul volt, akárhol álltam, az útjokban voltam. Nem volt más nevem, mint: te csonka, te félember, te madárijesztő. Aztán nem igen szerettem a mozgásukat, meg az intéző két úrfia is sokat járkált felénk. Egyszer rá is szóltam az egyikre. Aztán két nap mulva jön az intéző úr és azt mondja:

- Nézze, Nagy Ferenc, nem való maga többé erre az állásra. Hanem legyen, én jó ember vagyok, szánalomból meghagyom. De ha csak félkezével szolgálja az uraságot, félfizetés jár. Majd a fiam elhozza az új szerződést. - Én mondtam neki: De Boysch úr, én ezzel a háromujju kezemmel éppen úgy megőrzöm az erdőt, mint eddig. Aztán a Boysch úr azt mondta:

- Menjen hát a grófhoz, mondja meg neki.

- El is mentem. Hát alig lát meg a gróf, nagy mérgesen nekem ugrik: - Hát te is forradalmat akarsz, te semmirekellő, te is el akarod rabolni az urak pénzét! - És hogy majd így meg úgy ad ő nekem forradalmat.

Az ember arcán nagy nyugtalanság ömlött el. Botját megint kezébe vette s kaparta vele a földet:

- Hát ez megvolt. Nem is volt már nekem otthonom, nagyságos úr, és sokszor kivánkoztam ki a Doberdóra. Lehet, hogy én is türelmetlen voltam, az ilyen nyomorék embernek fájósabb a tyúkszeme, meg a nagy igazságtalanság is bántott. De az bizonyos, hogy a feleségem s a lányom sem voltak semmi szivvel hozzám. Még az ételt is úgy dobták oda nekem, mint a kutyának.

Nagyot nyelt. Elhallgatott. Botjával megverte a földet. Folytatta:

- Egyszer aztán éppen a kerülésből jöttem vissza, mert ezekben a zivataros időkben kellett ám járni az erdőt, hogy baj ne essék, hát csak üresen találom a házat. Futok ide, futok oda, csak szemembe kacagnak mindenütt: - Ni, csonka szalad ép után. - Aztán csak megtudtam, hogy a feleségem elment a cseh erdésszel valami dunántúli faluba, a lányomat pedig Pesten látták az intéző fiával.

Megint elhallgatott. Szemei szomoru vizsgálódással néztek befelé. Nagy megjuhászodással mondta:

- Az embernek igazságosnak kell lenni, ha fáj is. Feleségem, a szerencsétlen, még fiatal volt, gyermek volt, mikor hozzám jött. Két kar csak jobban ölel, mint egy. A lányomat pedig a feleségem nevelte. Az, szegény, még úgy sem hibás.

Ránézett Bálintra, mintha szókarót várna a véleménye mellé. Az hallgatott.

- Aztán beütött a fene kommunizmus, vagy hogy hívják. Csak elterjed a hír, hogy jönnek a csehek meg a románok, még azt a darabka országot is el akarják foglalni. Aztán pesti urak jöttek le sorozni a vörös hadseregbe. Nekem már úgysem volt élet az élet, gondolom, legalább az ország vegye hasznát. Mikor jelentkeztem, úgy kacagtak az urak, hogy majd megpukkadtak. De addig erősködtem, amig csak bevettek. Azután még nagy derendációval mutogattak, hogy lám, még csonkán is védem a proletár hazát. El is vertük egy párszor az ellenséget, de nekem egy lábammal kevesebb lett, mert lapulni nem tudtam.

Nem is akartak felszedni a földről, azt mondták, ezért már kár a fáradság. Én csak annyit kértem, hogy öljenek meg. De egy fiatalember mégis csak megszánt és bevittek a kassai kórházba. Az orvos urak is azt mondták, hogy ördögöm van, úgy lehet engem nyesni, faragni, mint a fát, s hamarosan ki is dobtak, amint magamtól mozdulni tudtam. Hová menjek, mit tegyek? Azt tudtam, hogy az uradalomba nem vesznek vissza, de mégis csak Szilvásra mentem. Nagyon megszerettem azt a helyet, minden állatot ismerek ott az erdőben, meg a kis pulyám is ott lett földdé. Estére érkeztem oda. Bekopogtatok egy ismerős csőszházba és szállást kérek az éjszakára. Hát csak hümmögnek, csak izéznek, de megengedték, hogy a félszerben lepihenjek. Reggel éktelen lármára ébredek, hogy majd bedűl a félszer. Hát a Boysch intéző hadnagy fia jön egy fiatal tisztféle úrral, akit Sauer grófnak hivtak, meg egy csomó tiszt és katona utánuk. Nekem rontanak: így kommunista, úgy kommunista, és úgy

rugdostak, hogy azt hittem, most már mindennek vége. Nem is bántam én egy kukkot sem, hadd verjenek agyon. Mikor aztán csupa, de csupa vér voltam, elvittek egy másik csőszházba. Volt ott még egy csomó összevert ember egymásra hajítva, hogy betegség volt nézni őket. A magam sebeit nem is éreztem, de majd megvett a hideg a szegény Fónagy komámért, akinek a fél arcáról lenyúzták a bőrt, pedig négy családja volt. Elkezdtek ott vallatni bennünket: így Kun Béla, úgy Számuelly, piff, puff, rugdostak, pofoztak. A Sauer gróf égő szenet tett a tenyerembe és úgy kacagott: - Na, kutya, most örvendj, hogy nincs másik kezed, mert az is sülne. - Én mind csak nem szóltam. De amikor a fiatal Boysch hadnagy is megrugott, engem is megszállt a nemjó: Rugsz, ugy-e, kurvafia, de a háboru alatt az anyád szoknyája alatt bujtál. Én ott hagytam a fél lábam azért, hogy te aztán megrughass a te lábaddal. - Erre aztán a Pauler főgépész ugy hasba rugott, hogy elvesztettem az eszméletemet.

Ott voltunk bezárva egy nagy csomón az ólban. Szánalom volt nézni azt a sok szegény összezúzott paraszti embert. Én voltam a legboldogabb közöttük, mert nekem nem volt mit vesztenem. Aztán Egerbe vittek bennünket. Ott voltam vagy hat hétig a tömlöcben, amig végre biró elé állítottak. Meg kell adni, igen tudományos, művelt ember volt a Brechtenberg biró úr. Igen, igen szépen beszélt a kommunizmusról és hogy nekünk, paraszti embereknek, mik a kötelességeink. Csuda volt hallgatni. Aztán elitéltek két évre. Most meg itt vagyok. Munkát ezzel a sanyaru testtel sehol sem kapok. Ha segítségért folyamodom, mindenki azt firtatja: mi voltam, hol voltam, nem voltam kommunista? Néha koldulok, ha nem lát más ember. Mert ha észreveszik, bezárnak vagy eltoloncolnak és ilyenkor egy pár pofon is kijár. Nagyon, nagyon szeretném látni mégegyszer Sirokot. De csak nem mehetek így haza. Az atyámfiai meghalnának szégyenükben, hogy ilyen rongyember a rokonuk.

Bálint megszólalt:

- És a felesége, a leánya?

- Ki tudja, hol vannak szegények. Hírüket sem hallottam azóta. Még jó, hogy ilyen tépetten nem vagyok a nyakukon.

Egy pár percig hallgattak. Az ember megint megszólalt. Mintha legmélyebb húrjai rezdültek volna meg:

- Még csak megjárná minden. Ha éhezik az embergyermeke, hát éhezik, azért született. Csak egy szál cigaretta volna néha.

Bálint hallgatott. Az emberi lélek legvégső határán volt, mikor képtelen szóval, képpel, sírással megmondani az életet. Mikor csak egy megoldás volna: összeszorított öklökkel, meztelen testtel nekirohanni a világnak, törni, tépni, rombolni, ahol éri s az összezúzott véres csonkkal üvöltve vágódni el, mint írtózatos, vérbe íjesztő tiltakozás. Milyen egyazonos az ő sorsa ezzel a megcsonkított paraszttal. Mindketten arra születtek, hogy népek termő fájává legyenek és ez az elemésztő végzetük. Hiszen ő még irtózatosabban nyomorék: megbénítva minden jóságában, megtörve alkotó akaratában, megfojtva minden erejében. Oh, a megvert Boór Bálint meztelensége siralmasabb, mint ezé a szerencsétlené. Szemei halálos meredéssel néztek a paraszt csodálatosan emlékeztető arcára. Micsoda elvégezés hozta össze az éjszakában a magyar tragédia két egysorsu ikreit: a parasztot és a géniuszt, két bűnbakját a magyar halálnak? Hát ezért kellett ide tévednie Európába a napsugaras fajnak? Így kellett ezer éven át megfizetni egy Magyarországot, ahol az odabotlott, odacsörtetett apró idegen zabálók államot, jogrendet, kereszténységet dőzsöltek? A magyar termett, adott, védett - robotolt, vérzett, éhendöglött ezer éven át.

A csonka ember némán, félő leselkedéssel nézett a roppant ember fekete izzásába. És egyszerű lelke vakon megtapogatta, hogy abban most nagy zivatar szárnyai verdesnek. Felkelt. Majdnem sajnálkozó hangon mondta:

- Bocsánatot kérek, nagyságos úr, ha alkalmatlan voltam. Talán tovább is állok.

Bálint felszökött. Kivette pénztárcáját és cigaretta-dobozát. Belegyömöszölte az ember nyomorék markába:

- Fogja, fogja, - és előretoluló hatalmas állkapcán görcsökben rándult a visszafojtott sírás.

Majdnem futva indult lefelé. De vagy száz lépés után megállt. - Hátha képzelődés volt, hátha belsőmből jött látomás volt az egész? - Visszanézett.

Fenn a sziklán, az alvó város roppant álma fölött, a lobogó tejút fínom fény-párájában állott a megtépett ember. Hántott kérgű fehér botja hóna alatt volt. Kezében még tartotta a két tárcát, szemeivel előre bámulva, mintha valamit nem értene, mintha kérdezne valamit az éjszakától. Bálint, egy végtelen zokogás hidegétől rázva, nézte az éjszakába nyuló alakot. És íme: mintha annak szemei megüregesedtek volna. A nyomorék élet húsa lehervadt. Már csak fehérült csontok álló váza volt a test. Már botja suhanásra emelt kasza. És Bálint ott látta a magyar nyár, a magyar aratások fölött a tépett magyar nyáj egyetlen pásztorát, egyetlen pátrónusát: az öreg királyt, a halált.

MÁSODIK KÖTET

Circumdederunt me gemitus mortis
Dolores inferni circumdederunt me.

*

Ki tanyája ez a nyárfás?
Nem hallik be a kurjantás.
Vagy alusznak, vagy nem hallják,
Vagy talán nem is akarják...

*

ELSŐ KÖNYV:
BACZÓ MÓZES BOLDOGSÁGA

1.

Piff! puff! Minden hógolyóra, mely a művész széles hátán puffant szét, friss gyermekkacagások, télre nyilt kis piros rózsák, dobódtak a levegőbe. A reggeli nap ingyen boldogsága, a frissen esett hó szűzi lehellete és ezek a gyermekkacagások úgy illettek egymáshoz. Bálint füle, haja, mert kalapját is lecélozták a betyárok, még szája csücskei s egész ruhája tele voltak hóval. Nagy mumusos íjesztéssel kiáltott oda nekik:

- Na, lókötők, most már igazán végetek van. Hóba temetem az egész bandát.

Felmarkolt egy óriási összepaskolt hótömeget, nagy hétmérföldes léptekkel szaladt a gyermekek felé. Azok éktelen visítással szúrogatták a tél fiatal húsát s iramodtak a világ másik széle felé. Egy kis nyolcéves parasztlányka, két szőkefonatos, kékszemű embervirág, belehorpadt a hó egy lágy felcsomózásába. Bálint nyakoncsípte:

- Na, Katica, most véged van!

Felemelte félkezével a kislányt. Fitos kis arcát odaszorította a másik kezében levő hó puha labdájához. Az tüszkölt, köpködött, sikított, mint egy tejbe dugott macskagyerek. A többi már megállott, már közeledett kémlelni az édes íjedtségű csatát. Az egyik, egy bölömbika hangu paraszt kis fiu elkiáltotta:

- Gyertek, ne hagyjuk Katicát!

Erre nagy gágogással visszafelé rohant az egész tábor. Hógolyókat kaptak fel kis madárfészek markukba s roppant hajításosan dobták Bálintra. Aztán neki rohantak, vagy tíz a lábait húzgálta, sokan Katicát próbálták kinyúzni a kezéből, a többi pedig a hó-töltény muníciójáť paskolta széjjel. Mint egy fényes folyóban, az egész kis sereg benne lubickolt a Bálint széles, erős kacagásában.

Az uccán elmenők mind odanéztek. A nők és az egyszerűbb emberek meg is álltak. Az a tágas, jó mosolygás nyilt ki ajkukra, mely már cimboraság a látott huncutsággal. Az a pár úri ember pedig, akinek ilyen jókor dolga volt a téli reggelben, fanyar száj-húzódással tágított arra szemet. És úgy sietett tovább, mint akinek megvan a maga külön véleménye. - Boór Bálint adja a fiatalt. - Ez, úgy látszik, képviselő akar lenni, hogy így népszerűsködik. - Azért jött le Pestről, hogy mutogassa az eredetiségét. Azt hiszi, neki minden szabad. - Ilyenféle epevirágok nyiltak be az ablaktalan lelkekbe. És örvendtek, hogy a mindennapi reggeli, ebéd, vacsora és hivatal szürke robotjába most mégis akadt egy külön házi gyűlöletük és megbotránkozásuk. - Élek, élek, mert gyűlölök! - kattogta a kis életmasinájuk és takaros kis pocakjuk pocakabb lett. A szemben levő főszolgabirói hivatal ablakjában pedig a kis Medve Lajos főbiró spanyol-csizma szemeibe szorította a művész roppant alakját. - Hát ez idejön az ő hivatalos tekintélye elé rendetlenkedni! Hát már Sümegen is forradalmat akar! Nem volt elég a kommunizmusból!

A közeli iskolában nyolcra csengettek. A gyermekek kis teste akaratlanul odarándult a fegyelem, a rend, a készülő komoly élet felé. De olyan édes volt ez a havas hancúrozás ezzel a vidám óriással. És nevető arcuk már megint Bálint felé nyilt. De a művész már letette Katicát. Apás komolykodással mondta:

- Na porontyok, be az iskolába! Az lesz a legügyesebb gyerek, aki leghamarabb ér az iskola kapujához.

A gyermekek felkapdosták az egyik uccai fa vaskalodájához rakott táskájukat s egyéb cókmókjukat. Egymást lökve, visítva futottak a cél felé. Az iskola kapujából még visszanéztek nagy barátukra: látta-é vitézi futásukat. Az még egy nagy meleg mosolygást bontott rájuk s tovább ment.

Már hosszu hetek óta volt itt Sümegen. Budapesten csak állta a pörök záporát, az idézések hercehurcáját, a pletykát s az irtózatos arcokat és csak szeptemberben volt két napig Sümegen. De hogy főtárgyalásra egyik ügyét sem tudta érlelni, hogy még mindig csak a bika felbőszítésénél tartottak a lassu torreádorok: vont egy nagy ebura-fakós vállat s november elején megint lejött az ősi küszöbhöz. Azóta itt van. Hallgatja a csendes dolgokat, időjárást vigyáz, gyermekkel játszik és nézi a napok elsuhanó szárnyait.

Ma amint a tiszta fejű téli reggelben rendes sétáját tette, összetalálkozott az uccán egy csomó ismerős gyermekkel. Mert pajtása volt majd minden gyermek, tudta nevüket, éveik számát, kalkulusaikat, írásukat, apró lelkük száz babráját. És mert friss hó esett, hamarjában nagy fehér offenzivát indított az apró emberkék ellen. Nagy csata kerekedett belőle, mely annál vidámabb volt, mert ez volt az utolsó iskola-nap a karácsonyi vakáció előtt. Harmadnapra már karácsony szombatja lesz: az édes várások estéje.

Visszatartott hazafelé. Ereiben a vér, tüdejében a belélegzett levegő, szemeiben a fehér havu házacskák s a házacskákon a learanyló nap énekeltek. Énekelték a mindennapi gondok, az apró bibik, a rendes munka, az egymáshoz hajolt arcok, a tűzhely jóságát. Bálintban mély harangok harangozták vasárnappá az életet. - Mennyire ide való vagyok én. Itt van szétbujtatva ős valóm a kis házakban, az egyszerű dolgokban, a kenyérben és a szelid állatokban. Most visszaépítenek ős televény-magammá. Hogy elzsibbadjon a másik életem, hogy ne fájjon az emberekbe nőtt Boór Bálint.

Befordult a falu kis terére, ahol Sümeg nagy-komolyságosan kulturát és várost játszogat. Ahol a szürke szekunda kaszárnya, a reáliskola előtt áll bronzba örökült alapítója, a derék kékfestő: Ramasetter Vince. Akinek bronz halhatatlansága a galambok és verebek emésztési állomása lett. De így is árad belőle a kultura és a sümegiek nagyon büszkék, hogy az alatt a sok galamb és veréb guánó alatt egy valóságos bronz szobruk van. A reáliskola mellett tekintélylik a községháza és mellette egy valóságos kézzel fogható, kutyától nedvesíthető falu múzeum van. Ez a szó jelenti a legnagyobb szájtátást Sümegen és vidékén. Az öreg főbiró, mikor egyszer Egerszegen meg akarta kóstolni, hogyan esik a névjegy: így diktálta nevét a nyomdásznak: Béres János, múzeumos főbiró. És a múzeumban tényleg föld alúl kinyugtalanított öreg koponyák vannak, melyeket kineveznek hol dák, hol római, hol avar, hol gepida koponyának. Azok csendesen tűrik az új minősítést, csakhogy hozzájáruljanak Sümeg dicsőségéhez. És nem csóválják magukat. Aztán vannak ott ősi vértezetek és hajdani sisaktaréjok. A megszorult diák-csibészek, ha pénzre van szükségük, a tavalyi korcsolyájuk ormát hun sisaktaréjjá rozsdásítják és úgy adják el a múzeumnak. És a sümegi múzeumba gyűl a történelem, mint csatorna alá tett kádban az esővíz.

A múzeummal szemben fénylik a kávéház. Ez a nyugati modernség, a fekete kávé, a pezsgő, a kasszirnő s más lúdbőröztető kárhozatok szeglete. Mellette szaglik a patika: mint egy intő figyelmeztetés sötétedik ledérebb szomszédja mellett. A patika előtt egy akácfa, mely leveleit rég emlékbe osztogatta a szél fiatal lányainak. Ez a fa és a világtörténelem éppen olyan szoros kapcsolatban vannak egymással, mint a bronz Ramasetter Vince és az ég madarainak az étvágya. Itt beszéli meg Pósa Balázs, a patikus, a kül és belpolitika, valamint a világegyetem egyéb dolgait a plébánossal, a főbiróval, a gazdatiszttel és Sümeg többi uraival. Mindenre van véleményük, mindent elintéznek és disznóság, hogy a világtörténelem mégis félrefartat tőlük. A bölcs lelkek guanója az elhangzott szavakban mint nehéz avar űli meg a fa alját. És ha

valaki arra megy: akaratlanul, rálepve politikai, teológiai, szociológiai és más véleményekkel telik meg a lelke. Amint kenyérszaggal telik meg az orr a nyilt sütő előtt.

A patika küszöbén most egyedül állt a patikus. Szemeinek apró vizslái szimatolták a világot; nehogy valami olyan merjen történni, amire Pósa Balázsnak nincs véleménye. Hangjában leereszkedés, de szigoruság is volt:

- Na, jóreggelt Boór úr, hát csak eljött Sümegre?

- El.

- Hát ugye, mindenütt jó, de mégis csak legjobb otthon?

- Tényleg.

- Csakhogy bizony Sümeg kicsi hely, nagyon kicsiny.

- Csak megfér az ember benne.

- Itt nem igen lehet párizsi erkölcsök szerint élni. Hamar rosszul járna az ember.

- Meg is érdemelné, - mondta Bálint komolyan.

A patikus egy pillanatra elhallgatott. Egyik kezével kissé felemelte kalapját, a másikkal megvakarta a tarkóját. Aztán akart könnyedséggel, de amelyben benne volt a nagy félelem előre támadó merészsége, mondta:

- Na, hát Sümegen is volt egyszer kommunizmus. Először és utoljára. Mert tudom istenem, hogy csúnyául megjárná, aki mégegyszer be akarná hozni.

- Fel kell kötni a legelső fára, erre ni, - szörnyítette a dolgot a művész.

A patikus nyelt egy nagyot. Szemei megsötétedtek. Kinyitotta a patika ajtaját, óvatos, kémlő hangon suttogta be:

- Szefi, itt vagy a gyógyszertárban?

- Igen, mit akarsz? - kérdezte egy női hang.

- Menj be, kérlek, egy percre a gyermekekhez. Kényes dologról van szó.

Ez a feleségének szólt. Az asszony, kinek ártatlanságát húsz év óta védte a gondos férj, be is illant a lakásba. A patikus most már nem kertelt. Egyenesen nekivágtatott az ellenségnek. Az arcán szigoruság, megbotránkozás s mégis a térítő megnyerő kedvessége volt:

- Mondja csak, kedves Boór úr, ne vegye rossz néven a bizalmasságot, de boldogult édesapjával jó lábon álltam, muszáj az isten teremtményét pucéron faragni meg?

- Az isten sem teremti őket sem frakban, sem dupla szoknyában.

Most már sionhegyi tiltakozás lett a patikus:

- Ezt komolyan nem mondhatja, Boór úr. Az isten azért teremt bennünket meztelenül, hogy legyen szorgalmunk a ruha megszerzésére és miénk legyen a szemérem érdeme. Különben is: a valóság valóság, a művészet művészet. A művészet arra való, hogy az én lelkemet felemelje. Az ekszkrementum is valóság. Le fogja-é azt festeni, Boór úr? Hogyan fogja felemelni az én lelkemet az ekszkrementum?

Boór úgy élvezte ezt az embert, mint egy sajátos ízű gyümölcsöt, mely egy egész talaj életéről ad hírt. Keresett valami jó nekivaló feleletet, de hirtelen nem talált. A patikus, hogy látta az arc futó töprengését, azt hitte, hogy már fogja a lelke farkát. Nagyon rábeszélő, nagyon csalogató volt:

- Nem csodálnám, ha valami senkifia volna. De az apja a Dunántul legrégibb családjából való, ha kedves édesanyja, nyugodjék csendesen, az egyszerű nép gyermeke is volt. Nem mondom, faragjon csak tovább, mindenki nem lehet főszolgabiró vagy patikus, isten őrizzen, hogy élnénk akkor mi meg! Jobb is, ha szobrokat csinál, mintha politizál. Az istenért, csak ne politizáljon, nem Boór úrnak való az. Hanem hát vannak tisztességes témák...

- Szervusz, Bálint. Hát te hol a francban bújkálsz, hogy sohasem lát az ember?

A harsogó hang egy kis emberből jött ki. Már ott is termett közöttük. Kemény-legényesen megrázta a Bálint kezét. Aztán hason bökte a patikust:

- Hát, te mindentudó méregkeverő, miket hazudoztál ennek az embernek? Igaz, hogy az új cselédedet is feldomborítottad?

A patikus apró-hegyesen kacagott, mint aki tükörben örvendi a férfiuságát. Ráütött a kis ember vállára:

- Mikor mentek vaddisznóra?

- Mikor? Hát csak holnap, hogy a fráz törje ki. Két nap mulva Karácsony és ma még tanítanunk kell, hogy a flektifusz cifrázzon iparművészeti termékké minden főigazgatót. Azzal adják a lelkiismeretest, hogy a szegény tanárokat dolgoztatják. Mondtuk annak a búval fogalmazott igazgatónak, hogy adja a mai napot igazgatói napnak s így toldjuk meg a vakációt. De annak mindjárt a nadrágába megy a bátorsága. Itt is fogom én hagyni az egész tanárságot, itt én. Már tanulom is a csizmadia mesterséget. Olyan csizmadia leszek mint a pinty.

Bordás Mihály tanár úr húsz év óta fekszi meg Sümeg gyomrát. Mert Bordás tanár úr olyan mint a fokhagyma, az oroszhal, a hagymás rostélyos. Aki ma beszél vele, még másnap is felböfögi. Bordás tanár minden pillanatban roppant természetes, nagyon őszinte s már nem is a tenyerén hordja, hanem az emberek orrához vagdossa a szivét. Az Ádám paradicsomi B-listára helyezése óta ő az egyetlen kézzelfogható tanár, aki a főigazgató előtt is a padlóra mer köpni. Utolsó főigazgatója, egy gondosan mani-, pedi- és lelki-kűrözött papember, szeliden meg is rótta ezért. De Bordás tanár előtt nincs tekintély, mint a természet előtt nincs. Nyersegyszerűen felelte: - Csak nem köphetek a főigazgató úr zsebibe. - Az igazgató e jelenet után két éjszaka forró mustármaglisztet borogatott a szivére. Már két billentyűje működését gyengítette meg a Bordás mokánybercisége. De nem lehetett ellene tenni semmit. Mert Sümeg a legbüntetőbb állomás. Az áthelyezés kitüntetést jelentett volna. És mert szolgálati évei után egész nyugdijat kapna, nem küldik el. Legalább dolgozzék, ha fizetik.

- Hogy vagytok otthon, Mihály? - kérdezte Bálint.

- Otthon? Miért kérded tőlem? Ha a feleségemre vagy kiváncsi, kérdezd meg a Fürst írnokától, mert, ha jól tudom, most ahoz dörzsöli a negyvenötéves bájait. Ha pedig a kölyökre vagy kiváncsi, akkor tudakozódjál a Molnárék szolgálójánál. Attól kapott egy olyan csóknyavalyát, hogy két hét óta sántít bele. Az apja fia, vagy mi a fene.

Durván, szaggatottan kacagott és nézte a hatást az arcokon. A patikus hájasan, kenegetőn vele nevetett. Bordás átkiáltott a tulsó járdára:

- Dícsértessék az úr Jézus, szent atyám. Hova koslat olyan lóhalálába?

- Nem jössz egy kicsit velünk pletykálni? - kérdezte a patikus.

A plébános a tulsó oldalon majdnem futó lépésben sietett tova. Úgy fordította el fejét, mintha most látná először életében a tulsó sor házait. A kiáltásokra - úgy elfordított fejjel - nagy kalapot emelt:

- Laudetur Jesus Christus.

- Hát ma miért nem állasz meg minálunk? - kérdezte a patikus. Mert a plébános minden reggel és minden délután résztvett a patika előtti világelintézésben.

- Dolgom van, - kiáltott még mindig elfordított fejjel a plébános és még jobban rohant.

- Hát ennek ma mi állt a hasába? - kérdezte Bordás.

Bálint szeliden nevetett:

- Nem akar velem egy levegőt szívni és nem akarja a szemeit bűnbe hozni a látásommal.

Bordás türelmetlenkedett:

- Na, gyere, Bálint, álljunk tovább. Egy darabig úgyis egy úton megyünk. Ez a fene patikus még pálinkával sem kínálja az embert.

Alig tettek együtt egy pár lépést, Bordás kérdezte:

- Hát te mikor kerülsz már börtönbe vagy a bolondok házába? Azt mondják, hogy már mind-kettőhöz közel állsz.

- Kik mentek holnap vadászni? - kérdezte elhárítólag Bálint.

A kis ember íjedten kapott a szó után:

- Az istenért, el ne gyere! Engem ütnének agyon, ha eljönnél. Tudod, ott lesz a főszolgabiró is, az állat, s most szükségem van a jóindulatára a fiam kinevezésénél. Azt hinné, hogy én hoztalak el és sohasem bocsátaná meg. Nem azért mondom, mert nekem az atyaisten sem imponál és teszek minden főszolgabiróra.

- Eszem ágában sincs elmenni. Csak kérdeztem, hogy kik lesznek ott.

- Ott lesz a hülye Kertész. Eljön a marha, hogy amig ő aggancsok után szalad, a felesége nyugodtan szerezzen neki még egy pár aggancsot. Engem is megcsal a feleségem, de én már huszonöt év óta tudom, ő pedig nem is sejti, az ökör. Aztán ott lesz Túrócy is. Legalább meg-kérdezhetem tőle, mennyit sikkasztott már az egyesület pénztárából. Eljön a Török tanító is, mert csak akkor tudja magát tökrészegre inni, ha puska van a vállán. Ott lesz a Bárány kép-viselő is a ronda gyárosával. Majd belerugok a gyárába, aztán interpellálhat. Ott lesz még...

A kis ember összerezzent. Hirtelen kezet nyujtott Bálintnak:

- Jaj, szervusz, bemegyek ide a boltba valamiért. Jön az a tapir-fejű igazgató, nem akarom, hogy együtt lásson.

Beugrott a sarki fűszeres boltba, Bálint tovább ment. A tulsó soron jött vele szembe az igazgató. Valamit elveszthetett, mert nagyon vizsgálta a földet. De amint Bálint elhaladta őt, visszafordult s egy nagy epés-kiváncsit nézett a tovamenő művészen. - Csak nem fog itt végleg letelepedni! - mormogta magában.

Bálint elhaladta a templomot s a várhegyet a szőlőknek hágó úton. Mert az öreg ház künn volt a szőlőben, a hegy oldalában, elől egy félholdas kerttel. Mögötte a szőlő már nem volt a Bálint tulajdona. Ez volt az öreg Jobbágy István ősi otthona. Az öreg ravasz parasztkirály itt volt az esze Csabrendek, Nyirád, Sümeg, Prága parasztjainak. Mert csak az anyja részéről volt a sümegi földé Boór Bálint. Apja, Boór Benedek, a somogyi ősnemesi családnak, mely valaha egy nádorba is kimagasodott és Koppánnyal tartott rokonságot, volt utolsó nyugtalanja. Minden rög elomlásával, Benedek úr nem akart szegény ember lenni ott, ahol ősei kiskirályok voltak. Ide jött megyét szolgálni Zalába és így került Sümegre. Itt ismerte meg a parasztkirály híres szép lányát, Annát. A nehéz pénzű paraszt nem szivesen adta oda lányát a koldus úrnak. De a Jobbágy család kálvinista sziget volt ebben a katolikus tengerben s Benedek úr is a Kálvin magyar pogányságához tartozott. Meg Anna is nagyon szerelmes volt. Ez a két dolog

döntött. Csak azt kötötte ki az öreg úr, hogy Benedek hagyja ott a vármegyét és álljon a gazdaságnak. A Bálint apja pénzért sem tudott ennél jobb kívánságot magának. Az öreg Jobbágy azért egy kicsit mindig görbe szemmel nézett úri vejére, aki inkább értett a szerzemény szétmorzsolásához mint a szerzéshez.

Bálint gyorsan - gondolat és szó nélkül - ment a szőlők közt. Mintha valami keserű íz jött volna a lelke szájába, de nem akarta ízlelgetni. Elért a kertajtóhoz. Kinyitotta, belépett. Most már léptei meglassúdtak, meg-megállott, nézte a leszemfedőzött kertet. Minden hó alatt volt. Csak a karók és a megvetkezett fák álltak ki a nagy fehérségből. De a hó domborodásai ismerősek voltak neki. Tudta, hol álmodnak rózsát az elbujtatott tövek, hol rejlenek a georgina gumói, hol fogja fejét először felütni az ibolya. Hisz ennek a kertnek minden rögét magában hordja és talán azért nem tudta kopárrá hervasztani az irtózatos élet, mert örök fakadással benne terem ez a kert. Aztán visszanézett. Lenn volt Sümeg a hegy lábánál, várhegyén a romok szürke csipkéjével, templomával és temetője fehér köveivel. Milyen kicsi innen: csupa nap és csupa mosolygás. Széles fehér utak futnak szét tőle a sikság roppant reménységébe. És mindenfelé nagy jegenye csoportok, mint elbocsátott zsoldos csapatok, morcoskodnak íjesztő árnyékot a napos síkra. Ez a horizont tágított világölelő lelket a gyermek szemeibe. Az itt feltántorodott szél bontotta ki benne az örök vitorlákat. Már nem volt benne az imént látott emberek rossz íze. A hatalmas fa ősi talaja fölé bomolva tudta minden gyökerét és teljes életére nyilt ki.

A hó lefogta különben is csendesült lépteit. Amint a küszöbhöz ért, belülről beszédet hallott:

- Üljön szépen, mert bizonyisten a kezeire ütök, - mondta egy női hang.

- Volna szive hozzá? - kérdezte a Bokody hangja.

- Volna bizony. Rendes ember nem nyulkál a tisztességes női személy után. Majd megmondom a nagyságos úrnak.

- Hát nem sajnálna meg egy ilyen szép legényt mint én vagyok? - kötekedett tovább a szinész.

- Az úr is van olyan szép mint más férfi. Minden férfi egyforma, mind egy mintában gyúrták őket.

A Bokody hangja diadalmas ölelkezéssel lökte ki:

- Drága lelkem, ezért megölelem! Hát nem vagyok csúfabb mint más?

Dulakodás hallszott s a nő zsörtölődése:

- Most már igazán az úrhoz verem ezt a palacsintasütőt.

Bálint benyitott. Bokody mint riasztott kakas ugrott el az asszonytól. Elébe kacagott a hazatérő gazdának.

- Hát te hogy cseppentél ide? - kérdezte Bálint és öröm csengett a csodálkozásába.

A Bokody kirohanó szemei egy pillanatra valami fájdalmat ejtettek el. De aztán nagy jókedvvel mondta:

- Tudod, nagyon belém állott a Karácsony. Aztán régen nem láttam az öregeket. Kértem vagy kétheti szabadságot. Úgy sem adnak semmi szerepet.

Bálint megcsóválta a fejét:

- Kétheti szabadság, éppen most az évad derekán! Hogyan is adhatták meg? Vigyázz, nem jó vége lesz.

Bokody nagy huncutságos kötődéssel mutatott rá Annára, aki a tűzhely lobogása felé hajolva ügyelte a lángost:

- Nézd csak, ezt a csábító némbert. Két lángost igért, csak hogy megcsókoljam. Ha nem jössz, még elvesztem a fiuságomat.

Anna kilökte két karját, hogy szélesebb legyen a méltatlankodása. Egyik kezében a palacsintasütő volt a párolgó lángossal, a másikban valami konyharongy. Ragyás arca vörös volt a tűztől és a méltatlankodástól. Kancsal, felfelé fordult egyik szeme egy arasszal fennebb haragudott, mint a másik:

- Bizonyisten, ha nem nézném a nagyságos urat, a Bokody úrhoz verném ezt a palacsintasütőt. Pedig kár volna a lángosért.

Bokody tragikus állásba lökte magát. Örök Bánk Bánjából, melynek minden betűjét tudta, szavalni kezdte:

> - Oh mely hideg! Mit is beszélek én
> Ezent megunt fagyos személy üres
> Szivének, aki eddig sem tudá azt,
> Hogy mit tegyen forróan érzeni.

Bálint megfogta a szinészt. Háttal tartotta oda a haragvó asszonynak:

- Jőjjön, jőjjön, Anna, verje ki rajta a haragját.

Anna már mosolygott. De olyan zord szemöldököt vont a mosolygás felé, hogy látszott: erkölcse még dörög és villámlik. Feltálalta a villásreggelit, oda a tűzhely padkájára, ott szokott Bálint mindig enni. A két férfi hozzáűlt falatozni. Felhőtlenül, könnyű szavakkal beszélgettek. Anna már az ebéd tennivalói körül forgolódott.

Nem konyha volt, ahol űltek: hatalmas tűzhelyével, a szabadon lobogó lánggal, barna öreg szálfagerendáival, eltéresült arányaival az ősi tűzhely-terem volt. Valami időtlen régiség, messzire visszavivő emlékezet volt a sziklaszerű tűzhelyben, a füsttel evődött gerendákban, a nehéz falakban, az ó cifrázatu edényekben, a barna butorokban. Mintha beetetve a dolgokba, mint régi illat eltett ódon ruhákba: ott lappangana a férfi barna gondja, a nő etető fehér melle, a gyermek kacagása. Mint pára a jó ételből, mint jó nézés a szívvel bélelt szemekből: kiszállott a család a dolgokból s láthatlan párájával melegen ülte meg a két férfit. És az élet két kiűzöttjében most jóság és szeretet volt a világ.

Legjavában ettek, mikor az ajtónál gyermekhang kuncogott be:

- Mama, mama!

- Megint az a rossz kölyök alkalmatlankodik, - szégyenkezett bosszusan Anna. De Bálint rákorholt:

- Ugyan ne prézsmitáljon mindig. Eressze be azt a gyermeket.

Anna kinyitotta az ajtót. A tél bebuffanó párájában két öklöcske s mögöttük egy négyéves kis leány jöttek be. A két ököl két szemet dörzsölt keserűvé s a lebiggyedt kis ajakon csüngött a lenehezedő sírás lába. Anna ráripakodott:

- Na hát igazán hitvány gyermek vagy, Manci, az isten akárhova tegye a dolgodat. Nem tudsz otthon maradni a testvérkéid mellett! Neked mindig itt kell lábatlankodni. Egyszer csak kidob a nagyságos úr veled együtt.

De Bokody már felugrott egy darab lángossal a kezében. Felkapta a kis leányt, elébe tartotta a jószagu falatot. A kis leány szemeiből, elédesült szájából optimista folyamatok kezdtek sugárzani. Nézte a lángost és a Bokody arcát. A lángos után nyult. És amikor már a kezében volt, kizökkenő kacagással mondta:

- Jaj be csúf a bácsi.

A két férfi harsogó kacagásba lobbant. Bokody a gyermeket térdére űltette, együtt ettek. Most már nagyon jó szeme kezdett lenni Annának Bokody felé. Megkérdezte tőle:

- Nem parancsol még egy lángost, Bokody úr?

- Kérek én. De nem úgy, ahogy az előbb akarta adni, a palacsintasütővel együtt.

Anna mosolyogva húzta végig kezét a gyermek haján. És ez a mozdulat már nagy megbocsátó kibékülés volt a csúnya férfival. A szegény asszonynak négy eleven gondja közűl ez a kis lány volt a harmadik. Pali, a legnagyobb, már hétéves volt és kenyeret keresett. Hol libát őrzött, hol konda után szaladgált, vagy kifutott valamelyik fűszeres boltnak. Mariska, a második, már elmult ötéves, ő helyettesíti otthon az anyját. Ő takarítgat, ő törülgeti kis testvérei illetlenségeit és enni ad nekik. A Bokody térdén ringó Manci a család zimankója, záporos könnyű, viharos kacagásu kis zsarnok. A legkisebbik, Pista, még csak hároméves és orrlikaiból s nadrágja hátuljából bősz nemtörődömségek lógnak bele az erkölcsi világrendbe.

A szerencsétlen asszony sorsa egy sok példányban előfordult tragédia külön kiadása volt. Férje végigharcolta a világháborut, őrmester lett, kapott kis ezüstérmet, Károly-keresztet s egyszer egy tábornok megveregette a vállát. Az összeomlás után az élet nehéz lett: a zavarodás új maszatu apostolai kijelentették Sipos Istvánnak, hogy ötévi kínszenvedése nem érdem, hanem aljas imperiálizmus volt. Csillagait letépték, kitüntetéseit leköpték, örvendhetett, hogy a fejéhez nem vágták. A megharagított falu elernyedt munkájában foglalkozás sem igen akadt, pedig zsellér munkából tartotta fenn családját. Ha az Anna ezerkezű gondossága nem lett volna, talán mind éhen vesznek. Amint a vörös megváltás után kiütött a fekete megváltás: egy este borgőzös úrfélék, több tisztnek öltözve, rontottak be a Siposék putrijába: - Te vagy-é az a Sipos István? - Az ártatlan ember a legtermészetesebben felelte, hogy igen. Hiszen ehez hozzá is szokott, olyan rég volt már Sipos István. Sipos István kezdett lenni már akkor, mikor édesanyja, a nyomorult zsellérasszony, az aratás nehéz munkájában oda szülte a suhanó kaszák alá. Sipos István volt, mikor, kivül rekedve a népiskola jólétéből, télen-nyáron mezitláb, véletlen falaton tengődve őrizte a boldog gyomrok disznóit. Sipos István volt, mikor csodaképen élővé fejlődve, huszonegyéves korában elvitték a császárt szolgálni. Sipos István volt az adókönyvében, mindig Sipos István. Sipos István volt, mikor az egyetemes gaztett elején virágok és pálinkát gőzölő ordító szájak közt komoly illetődéssel ment a halál elé. Sipos István volt az öt irtózatos év vak tébolyu rémei közt, mindig a helyén, mindig bátran, mindig hűségesen. Sipos István volt a lövész-árok nyujtott ágoniájában, a tábori kórház lázálmaiban és ha néha egy-két napra kiszakadhatott a gyilkosság fertelméből: Sipos István volt, ha reszkető igás párjába új és új életet csókolt, hogy a nagyságos, méltóságos, kegyelmes, fenséges és felséges urak ne fogyjanak ki a Sipos Istvánokból. És mégis: most nevének egyszerű igenlésére neki estek az urak, ütötték, rugták. Kommunistának, zsidó hóhérnak s minden rossznak nevezték. Hiába jajgatott az anya-mellű asszony vérbe átrontó irtózatos könyörgéssel. Hiába nyúlt kegyelemért a négy zokogó gyermek karja. A szegény parasztot, a véres mezők őrző hű kutyáját csurgó vérbe marcangolva, félig holtan elhurcolták. Hiában futott az asszony hetekig fűhöz-fához őrjöngő könyörgéssel, hiába hívott tanukat: a plébánost, a jegyzőt, az öreg nyugalmazott Debreczeny őrnagyot. Hogy férje engedelmes juh, rendes adófizető, példás katona és csendes ember volt. Hírt sem hallott róla. Végre, mint egy ontott szemű rém, vak hír járt szét s bekopogtatott az elfeketült lélek ablakain, hogy a szerencsétlen embert többedmagával halálra kínozták s elkaparták a földbe. A földbe, mely nem tudott fel-

visítani, mikor a gyilkos sarkok védőjét taposták rögei közé. Egyszer aztán mégis megtudott mindent. Férje tévedésnek lett áldozata: az alvégi Sipos István helyett küldték az ibolyák alá, aki tényleg a kommunisták embere volt. Ügyesen, kéz-alatt azt is tudtára adták, hogy jó lesz nem jajgatni tulságos hangosan: ha nem akarja, hogy a négy gyermek teljesen árván maradjon. És a szegény asszonynak volt ereje visszaszegezni a fájdalmat lelkébe, mint egy vak ólomkoporsóba, melynek súlyát magával cipelte a nap lehúzó gondjai közt. Szerencsére a Forray uraság, kinek hatalmas szőlője a Bálint szomszédságába volt, megtette az asszonyt saját külön csőszének s a présház mellett egy kis vityilót adott neki lakásul. Így legalább már otthonuk volt. Az asszony mosást vállalhatott és télen arra is tudott időt szakítani, hogy eljárt házakhoz tisztogatni-főzni. Bálintnak nagy öröme volt, hogy az asszony elvállalta háza gondját, amig ő Sümegen tanyázik. És az asszonynak is áldás volt: mert akkor futott át gyermekeihez, amikor akart. Azonkivül a Bálint szegénysége még mindig elég gazdag volt arra, hogy mindennap akadjon valami falat a négy kis száj számára.

Bokody a beszélgetés közben tréfásan, de sajátságos ízű hangon mondta:

- Tudod mit, Mesterem? Neked ez a kert most nem hoz egy batkát sem. Az a gazember Juhász házőrzés címen mindent magának harácsol. Még a vetőmagjait is veled fizetteti, pedig tőle akár kosarakban vihetnék szét fényes nappal az egész házat. Tégy meg engem jószágigazgatódnak. Én megélek belőle s még egy zsák krumpli neked is fog jutni évente.

Bálint lelke legfinomabb csápjaival tapogatta, hogy nem csak tréfa ez a tréfa. De azért kacagva felelt:

- Adnám én, de ez a csavaros fejű Juhász életfogytiglani szerződést csalt ki tőlem a maga részére. Tudod, hogy milyen agyaglábú vagyok az ilyen dolgokban. Most is saját csirkéim dupla áron vásárolgatom tőle. De téged nem is mernélek ide tenni az Anna tövébe. Az asszony ingatag és te szép fiu vagy.

Másnap reggel, a Karácsony-szombatja előtti napon, Anna még be sem hozta a cipőit: s Bálint már kilökte karjait az ágyból. Nagy zengéssel énekelte:

Mennyből az angyal
Leszállt hozzátok...

A bejövő Annának pedig riadó örömmel újságolta:

- Anna, Annuska, Ankuca, Annuci, ma veszünk karácsonyfát! Egyet veszek a maga négy betyárjának, egyet a kis Bálintnak. A Boórék szegény kis Bálintjának. Megérdemli: olyan árva szegény. Még csak egyszer kell lefeküdni és itt lesz az angyal!

Ez elmaradhatatlan hagyomány volt Bálintnál. Mióta elkerült szüleitől, bárhol, bármilyen viszonyok közt is - volt, hogy téli kabátját adta el érte - karácsonyfát állított és fenvirrasztotta a karácsonyéjszakát. Úgy állt a fa feldíszítve egészen Vizkereszt napjáig. Akkor behívott az uccáról egy csomó gyermeket s nagy megrohanásos fakopasztást rendezett. Érdekes, hogy ez a hatalmas művészi géniusz utált minden egyénit, minden úgynevezett eredetiséget. De végtelenül szerette a típust, az élet örök formáit, a nagy banalitásokat. Ezekben látta az élet ritmusát, az emberi lélek örökkévalóságát. És ennek az ős visszafordulásu pogány léleknek, aki Koppány földjén fakadt s a hagyomány szerint az ősi lelket védő nagyúr véréből: vérrel, lélekkel, egész élettel ölelt ünnepe volt a Karácsony. Mert az ő életében a Betlehemhez kölcsönzött ünnep visszatágult eredeti értelmére. Az emberi folytatás vidám ünnepe volt ez neki, az elszennyesedett ember megváltó megújulása a családban: a csókból fakadó gyermekben. A tűzhely roppant sugárzásu ünnepe: az ellenség-férfi és ellenség-nő nagy békekötése a jövővé fakadott csókban. Sokszor mondta természettudományoskodó társainak: - Ti nem tudjátok átvinni azokat a szemeket, melyekkel az anyagi természet rendjét látjátok, az emberi

természetbe. A Karácsony, Húsvét, Püsköst nem keresztény és nem vallásos találmányok. Ezek vannak, mióta van ember, éppen olyan orgánikus, pozitiv létezéssel, mint az okszigén. Nem tudom, hogy a karácsonyfa, melyet belélegzik a gyermek, miért volna kevésbé természetes és szükségszerű jelenség, mint a levegő okszigénje.

A reggeli alatt bőven beszélte meg Annával az ünnep főznivalóit. Mert a sült malacon, a dorongfánkon s más száj-örömön át még mindig gyermeksége szelid órái hajoltak át és két tisztes arc jó öregségét látta. Aztán bement az éléskamarába. Egészen hadvezéri állással tartott szemlét az öt üveg paradicsom, négy kiló zsir, tíz kiló nullás liszt és más apróságok fölött. A birtoklás ős mámora, a gyökeretverés öröme, a háztűz széles öntudata hízott ki arcára. Nagyon józan, nagyon gazda: és mélyen mindenek mögött: nagyon gyermek volt. Nagy aggódó odahajlással vizsgálta végig a paradicsomos üvegeket: nem bolyhozott-e még penész a felszinükre?

Kilenc óra után kiment a piacra. A főuccán, a Kisfaludy vendéglő körül, befolyva a mellékuccákba, nyüzsgött az ünnepi várakozás víg vására. És a sok öröm közt mint öröm-hírnökül küldött kölyök erdő, gyermekfácskái a bozontos rengetegnek: picurka, kicsiny, nagy, nagyobb fenyőfák kinálkoztak. Illatuk friss volt, mint a gyermekarc érintése s csilingelt a lélekben, mint egy jó kacagás. És jól körülbundázott asszonyok, urak, szellős ruháju szegény emberek válogattak, szörnyűködtek, alkudtak. Legtöbbje gyermeket vezetett kezén, némelyik körül öthat is gerezdesedett. És a gyermekek szemeiben már ott volt a felgyujtott gyertyák ragyogása s a tél pirosra csipte kisugárzó boldogságukat. Bálint nagy körülményesen járkált a piac sorai közt, mintha az életet eldöntő fegyvert kellene kiválasztania. Dehogy sietett, dehogy választott volna rögtön. Mint ahogy a kártyás hunyorított szemmel, lassú nézegetéssel sunyít a szerencse szoknyája alá: kortyokban élvezte a karácsonyi vásárlás örömét. Mert amint ott sétált az anyák, apák gondoskodása s a gyermekek öröme közt: lassanként apává téresedett. A kis gyermekarcok, a kihuncutkázó fürtök, az életet csókoló édes szájacskák befodorodtak testének bolyhaiba. Ő volt apja minden gyermeknek. A kis testükben csörgedező vér az ő vérének bőségéből volt. A befürtözött nyakacskájukon fel- s lejáró lélegzet az ő mellének hatalmas fúvójából élt. Nagy, örömre nyilt fényes szemük az ő lelkéből merült ki meselátó, életet evő torkos szemekké s kis lábuk tapodása izmai édes íze volt. Csodálatos testi kitágulással volt benne minden kis élet. Mintha ő lett volna az élet ősi tűzhelye s minden fakadó élet egy belőle bimbózó lángocska volna.

És itt is ismétlődött az a jelenség, mely mindenütt kisérte. Az egyszerű emberek, a gyermekek és a nők, amint megpillantották, azzal az akaratlan, orgánikus mosolygással hajoltak arcába, mellyel a növények a napot és a friss levegőt isszák. De a kulturáltak, a hangsúlyozottan urak, az ember-kibányászás rangos ügynökei szemükben elsötétedtek, szájuk az elsiklott harapás dühét mutatta. Mintha ez a roppant élet az ő életük rovására volna, mintha valami ősi örökségben rövidítette volna meg őket. A vér időtlen szociálizmusával gyűlölték az erőnek, az észnek, az életnek ezt az összetorlott rengeteg tőkéjét. Látása megütötte őket, mint az éhezőt a gazdagok lakomája.

Végre aztán mégis megvett két nagyon erdőt-mondó, egyenes szálu, sok gyermeklombu fenyőt. Aztán a sátrakat és boltokat járta be s majdnem minden pénzét ráköltötte az édes haszontalanságokra. Az Anna Pali gyermeke negyedmagával cipelte haza a zsákmányt és bő ajándékot kaptak. Mert ezekben a Karácsonyt horzsoló napokban még vérberontóbb szüksége volt az adás, a kapásra felfényesedő szemek látása. Az egyik fát a hozzávalókkal letették Annáéknál. Ő a saját fájával egész délelőtt bibelődött, amig egy nagy faedényben jó egyenesre erősítette. De a diszítést másnapra hagyta. És az egész buzgóságos, ingujjra vetkőzős munka alatt szállt belőle, mint a meleg a jó kályhából:

Mennyből az angyal
Leszállt hozzátok,
Pásztorok, pásztorok!

Ebéd után, megbeszélés szerint, elment Bokodyhoz, hogy együtt tegyenek egy nagy sétát a téli erdőben. Az öreg Bokodyék kis vityilója a falu nyugati végén, a Sárállás szemetes partján volt, melynek befagyott tócsáján most gyermekek csicsonkáztak. Az öreg Bokody, a hetvenet jól meghaladt meggörbült paraszt, a ház előtt állott és nézte a levegőt. Sajátságos merő és összehúzódó nézéssel, mintha erős tűzbe bámulna. Karjai lelógtak. Háta már nagyon utánozta a sírok dombját. Lábai is karikára rogytak. Bálint kezet nyujtott neki:

- Jónapot, kedves Gergely bátyám.

Az öreg összehúzta szemeit. Gyanus-óvatosan nyujtotta kezét, mintha olvasatlan összeget venne át:

- Jónapot adjon isten.

- Hát tudja-e még, Gergely bácsi, hogy ki vagyok?

- Tudom-e? Hát hogyne tudnám. Amiért öreg az ember, csak tud valamit.

- Itthon van-é a Tamás?

- Kicsoda? - kérdezte az öreg, mintha sohasem hallotta volna e nevet.

- A Tamás.

Az öreg úgy tett, mintha messziről jött volna e névhez:

- Jaj, a fiu! Bizonyára itthon van, ha nem ment el.

- Hát ugye, örvendenek nagyon, hogy hazajött Karácsonyra.

Az öreg vállat és bajuszt vont:

- Öreg embernek már csak egy öröme van, a temető.

Bálint tudta, hogy az öregek nincsenek nagyon megelégedve a fiuk pályájával. Alá akarta támasztani barátja tekintélyét:

- Nagy művész lett a fiából, Gergely bácsi. Egész Budapest ismeri.

Az öreg keserűt nyelt:

- Oda is való ő Budapestre, ha olyan nagy bűvész. Sümegen nincs kinek bűvészkedni.

- De hát csak örvend, hogy olyan híres ember lett a fiából!

Az öreg melle, válla, egész teste fokozatosan mozdult fel, mint a föld, ha fájdalmas állat vonaglik alatta. Aztán kitört. De bágyadt, keserű, hulló szavu haraggal:

- Híres! híres! Mit ád a zsidó a hírért! A hír nem föld, nem marha, nem pénz. Ki látott már hírből gatyát szabni! Aztán olyan félig szült ember lett az én fiam, se nem paraszt, se nem úr. A Rochnitzer zsidó fiának szebb ruhája van, aki pántlikával járja a házakat. Pedig ahoz minden paraszt goromba lehet. Az ember azt sem tudja, hogy bánjék a saját fiával. Hát ha bűvész, ő lássa.

Vállat vont s már megint beleveszett a levegőbe. Bálint látta, hogy csak terhére van az öregnek. Bement az udvarra. Amint benyitott a konyhába: a konyha közepén, a földön szétterpeszkedve, térdei közt egy hatalmas libát tömve, űlt az öreg parasztasszony. A liba száját ujjaival szétfeszítette s óriási marokkal kukoricát gyömöszölt belé. A liba tüsszögve, nyögve, gágogva tiltakozott a gazdasági javak aránytalan elosztása ellen. Az asszony fedte:

- Ülj csendesen, a fene egye meg a bőrödet.

Nedves földszag, konyhaedények lehe s nyomoruság-szag volt a kis konyha súlyos levegőjében. Bálint nagyot nyelve kedveskedett:

- Jó napot kivánok, Ágnes néni, milyen szép libájuk van.

Az öreg parasztasszony arcán ijedség rándult át. Kezei abba a mozdulatba zökkentek, mintha köténye alá akarná dugni az állatot. Aztán nagy keserves kárvallással mondta:

- Jaj bizony ez az egyetlen élő állatunk, meg két nevendék jérce. Hát mondtam az uramnak, ezt csak meghízlaljuk Karácsonyra. Egyszer egy évben legyen nekünk is egy jó falatunk, értünk is született a Krisztus. Pedig már tíz liter kukoricával tartozunk a Holbáéknak. Én nem tudom, mit akar a jó isten ezzel a világgal, hogy ilyen nagy a nyomoruság. Most aztán ez a nagy fiu is hazahozta a gyomrát. Miből fogok én két férfi-népet táplálni! Honnan vegyem a pénzt? Lopni csak nem mehetek.

Egy nagy vas-csizmás láb lépett a Bálint szivére és megtiporta. Alig tudta kierőltetni a kérdést:

- Hol van Tamás?

Az asszony arcára régi bosszankodás jött fel:

- Ott kajtat valahol az udvar fenekén, ha el nem kódorgott valahová. Mit bízzon az ember rá, nem falusi ember ez már. Parasztnak úrféle, úrnak meg azért csak olyan szecska-féle. Ha legalább hivatalba ment volna, mint a Némethy szomszéd fia. Egy oskolások voltak s az már irnok a főszolgabiróságon, a hajduk is köszönnek neki. Az én fiam csak olyan húzzad-Jancsi féle úr.

Bálint már hallotta a háta mögött a Tamás földet bántó lábait. Megfordult. Sötétté mélyült kék szemeiben nagy szeretet volt. Úgy nézett rá, mint aki egy végzet mélyét látja meg. Tamás kacagva mondta:

- Beszélgettem a disznónkkal. Te, nem képzeled, milyen intelligens disznónk van. Ha látja a képemet, valósággal kacag. Láttál-e már disznót kacagni?

Az öreg asszony majd megfojtotta a libát, úgy integetett Tamásnak. Bálint meglepetve kérdezte:

- Hát van disznótok?

Tamás dicsekedett:

- De mekkora! Akkora, mint a Nemzeti Szinház. A mult hónapban kilencet malacozott. Hála istennek. Őnagyságának nem szigoruak az erkölcsei.

Az öreg asszony dühösen zsörtölődött fel:

- Csak hirdesd, hirdesd, hogy disznónk van. Eredj ki a kapuba, kiáltsd ki. Tudod, hogy tartozunk az árával, tudod, hogy a malacok mind adósságba mentek. Annyi, mintha az a disznó nem is a mienk volna. Majd még azt hiszi a nagyságos úr, hogy felvet a pénz bennünket.

Bálint megnyugtatta az öreg asszonyt és siettette az indulást. A sümegprágai tölgyes erdő felé mentek. Bálint nagyon beszédes és meleg szavu volt. Beszélt a Bokody szerepeiről, birálta játékát, kiemelte nagy sajátságait, hangsúlyozta jövő kilátásait. Azután mondta:

- Még csak meg kellene házasodnod. Csak ne szinésznőt végy el. Valami jó pénzes lányt. Neked még szép diadalmas Karácsonyaid lesznek, pajtás.

Már Prága falu széléhez értek. Bokody megállt. Féloldalra fordította fejét. Kissé felfelé fordult szemmel nézte Bálintot. Látszott: nagyon kaján, nagyon vesébe látó arcot akar vágni. Biberachi hangon mondta:

- Nagyúr, te ma nagyon szépen beszélsz velem.

- Csak nem szidhatom az apád istenét, - kacagott Bálint.

- Te ma nagyon szépeket mondasz nekem.

Bálint már hallgatott. Tamás folytatta. De kajánkodó hangjában már ott rezgett a ledömöcköl sziv:

- Ez nem a te szokásod, nagyúr. És tudom, most miért teszed.

A két férfi összenézett. És a két viharvert ember szemében megjelent egy csepp abból a vízből, mely mégis emberré, mégis testvérré, mégis lélekké mossa az írtózatos isten képmását.

Mikor átmentek a falun, Bálint csendesen mondta:

- Nézd csak, milyen halott ez a falu.

És tényleg: a felhő-hasu ég, a párnás rétegű hó alatt olyan elhagyott, olyan csendes volt a kis falu. Mintha életformára épített temető lett volna. És mintha minden tűzhely, minden ágy helyén csendes koporsók őriznének elcsendesedett embereket. Csak az utolsó ház udvarán láttak egy élő lényt. Egy borju, szétterpesztve négy lábát, keserves bőgéssel sírt be a havas mezőkbe.

Elértek az erdőhöz. Az erdő szélén, elég távol egymástól, vénhedt fa-ükapák, több százados tölgyfák álltak. Csodálatos alakú, csavart törzsű, ezer gyökérkaru fa-táltosok, olyan gyötörtek, dermedten is kínnal vonaglók. Milyen mumus-óriások voltak ezek, mikor régen alatta rablósdit játszottak. Áshatatlan mély csend volt az erdőben. A száraz lombokat és csupasz ágakat megfeküdte a hó. De az ég barna borulata valami nagy szelidséget, valami otthonossá fájt szomoruságot szorított a puha erdőre. Hallgatva léptek egymás mellett. Összerezzentek. Egy varju szállt fel. Fekete szárnyaival lomhán verdesett az alvó levegőbe.

Amint egy mellékösvényen mentek, mind bennebb az erdő mély hívásába: egyszerre megvillant valami előttük. Valaki egy fatörzs mögé ugrott. Odanéztek: a faderék mögül egy puskacső volt feléjük irányítva.

- Ki van ott? - kiáltott Bálint.

A hangra a cső leereszkedett. A fatörzs mögül egy férfi lépett elő. A fekete prémes sipkából kisápadt az arc, melynek vonásai közt régi szenvedés és bújt félelem lappangott. A fehér homlok magas és széles volt: világosan látó elmét és parancsoló akaratot mondott. A szemek aprók, mély tüzűek, ravaszul pisláncsolók. De most tüzük körül, didergőn mint egy meztelen koldus, befészkelt rémület reszket. Szép férfias nagy bajusz, széles, erős szavu száj. Zömök, közép termet, széles vállakkal. Úr volt, de paraszt-úr, falu eszének, falu parancsának született paraszti fejedelem. Megkönnyebbült hangon, de amely még rekedt volt az előbbi felindulástól, mondta:

- Te vagy az, Bálint? Nagyon örvendek, hogy most veled találkozom. Régen nem láttalak. - Aztán szurósan, gyanakvással méregette Bokodyt:

- Barátod? - kérdezte tétován.

Bokody nevetett:

- Nem ismer meg, kegyelmes uram? Bokody Tamás vagyok, az öreg Bokody Gergely fia. Pedig Pesten is többször találkoztunk.

A férfi fáradt szájára halvány mosolygás jött. Kezet nyujtott:

- Te vagy az, öcsém? Az már más. Nagyon jó, hogy jöttetek. Megengeditek, hogy veletek tartsak?

Olyan halálos ténfergés, olyan forró menekülni vágyás volt az erős férfi hangjában. Bálint meleg szavakat terített feléje:

- Nagyon örülünk, kedves bátyám. - Aztán kedélyesen kacagott:

- Lám, a kálvinista isten milyen ravaszul összehozza híveit, ha azok nem is járnak templomba. Azt hiszem, hogy hármunkban Sümeg minden kálvinista családja képviselve van.

Közrefogták a férfit, továbbmentek. Az sajátságosan mindig lövésre készen tartotta puskáját. Fürkészve kérdezte:

- Nem láttatok senkit az erdőben? Olyan pesti formáju embereket!

- Nem mi semmilyen formájut, csak egy varjut, - felelt Bokody.

Az ember szemei még apróbbakká rezzentek. Mohón kérdezte:

- Merre repült tőletek, jobbra vagy balra?

- Erre ni, - mutatta Bokody a jobb kezével.

A férfi sóhajtott, mintha terhet hullatna le magáról. Aztán szomoruan nevetett:

- Lássátok: a kegyelmes úrban hogy megmaradt a paraszt. A babona erősebb, mint az uraság.

A feje előre roskadt. Egy pár percig úgy ment a két férfi közt, mintha magában valami nagy szomoruságggal beszélne. Aztán megállt. Kutató, lélek alá néző szemekkel szúrt a Bálint arcába:

- Mondd csak, Bálint, nem tartasz te haragot rám?

Bálint elképedt:

- Én! Mi az ördögért haragudnék én éppen te rád, bátyám? Azt hiszed, hogy az országban olyan sok Rostás Pál Ferenc van, hogy rád már haragszom, és éppen én? Ha minden falu csak egy melléd való legényt adna, holnap talán nálunk is hajnalt harangoznának.

Pál Ferenc megfogta a Bálint két karját. Arcán gyanakvás és feltörő nagy szenvedés volt. Úgy nézett Bálintra, mint egy vallatott gyermek arcára:

- Igazán nem gúnyolódol? Igazán nem haragszol rám? Mert neked, neked egyedül van jogod az urak közt haragudni rám. Mert te megláttad a magyar parasztot.

Olyan végtelen szenvedés mélyült a vallató arc mögé, hogy Bálint nagy szánalommal nyilt felé. Szeliden mondta:

- Nem értelek, bátyám.

A férfi megtörölte kiverejtékező homlokát. Szemeiből a ravaszság, arcáról az ős paraszt minden védő ösztöne eltünt. Csak szenvedés volt rajta, csak omlásra nehezült néma zokogás. Látszott: elérkezett a perc, amikor gyónni kell. Gyónni bárkinek s ha nincs emberi fül, kikiáltani a lélekbe tört tövist a pusztának, a homoknak, a szélnek, mert különben leszakad a világ. Mind szélesebb keserűséggel jöttek belőle a szavak:

- Miért kimélsz? Miért nem piszkolsz meg, ahogy megérdemlem? Hiszen neked van rá a legtöbb jogod, te láthattad legjobban a bűnömet. Miniszter voltam, kegyelmes úr vagyok! Pfuj, hogy undorodom magamtól!

Kiköpött és elsikálta csizmájával. Aztán összerezzent és ebben a percben olyan félénk paraszt: az évezredek úrtól, állattól, tűztől, víztől, vihartól félő kitagadottja volt. Szétnézett, felemelte puskáját, odarohant egy fához. Körüljárta a fát és már szégyenkezve jött vissza:

- Azt hittem, mozgott valaki. Ismered a Leiter birót és a Freissberger doktort?

- Leitert ismerem, az nekem is házi hiénám. De a másikhoz nincs szerencsém, - felelt Bálint. Aztán összehúzta szemeit, elnevette magát:

- Várj, csak várj, bátyám. Az a Freissberger nem egy nyurga, vörhenyes, még elég fiatal ember?

- Az, az, - lihegte Pál Ferenc s valami mélyre ásott rémület döbbenete fagyott arcára.

Bálint most már emlékezett:

- Persze, persze. Egy este az utolsó röpiratom megjelenése után beállított hozzám vagy harmadmagával. Nem tudom, milyen szittya, vagy turáni, vagy mi a fene egyesület nevében jöttek. Kijelentették, hogy ha mégegyszer politikai dolgot írok, vagy az ők keresztény morálját sértő szobrot csinálok, komolyan fellépnek ellenem. Emlékszem a nyavalyásra: olyan kómikus volt, mikor szétálló füleivel, csúnya harapásu szájával igyekezett minél rémesebb lenni.

- Mit feleltél nekik? - kérdezte új íjedséggel Rostás.

- Ők komolyan akartak fellépni ellenem, én vidáman leléptettem őket. Úgy kidobtam mind a hármat, hogy legurultak a lépcsőn, - nevetett Bálint.

Rostás úgy nézett Bálintra, mint egy halálraitélt emberre:

- Az istenért, vigyázz magadra! Ezek ellen az emberek ellen nincs védelem. Látod, én is halálra vagyok itélve. Meglátod, meglátod: vagy mint öngyilkost fognak egyszer megtalálni, vagy valami hirtelen halállal halok meg. Így ölték meg Lakatos birót, akit napok mulva egy levélkével a kezében találtak meg, hogy önmaga vetett véget az életének. Így tették el láb alól Borbély tanácsost, akinél agyszélhüdést állapítottak meg. És bizonyisten nem képzelődöm: tegnap láttam ezt a két embert az erdőben, reám lestek. Meghalni most, éppen most, mikor mindent jóvá akartam tenni!

Bálint az erősek odaálló szánalmával nézett erre az emberre, ki vérben és végzetben annyira testvére volt. Széles melegségű szavakkal mondta:

- Kedves bátyám, téged a sok munka megviselt. Ideges vagy egy kissé. Hidd meg, csak magadat íjeszted. Ezeknek az embereknek ideje lejárt. Sokkal gyávábbak, hogy most merjenek valamit megkisérteni, és éppen veled szemben. És igazán nem tudom, mit kellene neked jóvá tenned.

Rostásnak végtelen fájdalom vonaglott az arcára. Homloka világítóvá fehérült. De most valami nagy lemondás, valami önmagát verő mély bűnbánat nemesítette meg vonásait. Most már a kiötlő ember volt, az emberfárosz, aki népek világosságának született és aki tévedéseiben is nagy tud maradni. Úgy emelte fel fejét, mintha a rá váró kereszt fekete testéhez tenné:

- Bálint öcsém, te, aki olyan nagy vagy, egyetlen nagysága, egyetlen kincse ennek a szegény országnak, ne légy most kicsiny velem szemben. Ne etesd üres szavakkal a fájdalmamat. Hidd meg, néha a kimélet kegyetlenebb, mint a nyers itélet. Te tudod, hogyan küzdtem fel magam, már meglett korban, a paraszti sorból. Tudod, hogy a magyar falu miért segített erejével. Mert a magyar falu szája, esze és joga voltam. A magyar paraszt hazájává akartam tenni az országot. A magyar falunak akartam megadni az állam kialakulásában azt a súlyt, mely

megilleti. A magyar paraszt hite tett politikai lobogóvá. Aztán nagyurak közé kerültem és gyenge lettem. Levettek lábamról a grófi parolák, a nagyúri cirógatások, a miniszterség, a kegyelmes cafrang és elárultam a falut. Engedtem, hogy a nevem alatt úgy fortélyoskodják ki a neki érkezett idő erejéből, ahogy akarják. Oh, milyen hitvány vagyok én, Bálint!

A két férfi hallgatott.

Rostás megtorpant. Két szeme szögén, szája két szélén, bajusza tövén ráncok sugaraztak szét. Szemeit még jobban összehúzta s most már minden ráncában ravasz mosolygás bújt. Az ős alkuvó paraszté volt most az arca. Diadalmas-ravaszul mondta:

- Pedig milyen erős voltam, én voltam a legerősebb köztük. Ha tudnád, hogy tudtam én játszani ezekkel a papir fejű urakkal és hogy féltek tőlem! Én egy szaglásra tudtam őket könyvnélkül, ők sohasem láttak belém, soha, mindig megcsaltam őket. Nem a fej hibázott nálam, hanem a sziv.

Kacagott. De a kacagás vége már a dűh keserű acsarkodása volt:

- És ezzel az erővel hagytam magamat lekegyelmesurazni! Soha nem lesz még olyan pillanata a parasztnak, mint most volt. Ő vette meg vérével az országot a háboruban, ő vette meg paraszterejével az országot a két forradalom alatt. Mindent neki lehetett köszönni, most volt a perc, mikor odazuhant joga minden lelkiismeretre. És én most árultam el! Féltem a tüzes tróntól, kegyelmes úr voltam, miniszter voltam. Csodálom, hogy még senki sem köpött az arcomba.

Elhallgatott egy percre. A téli erdő súlyos csendje húllott a három férfi szivére. Rostás fogai összevacogtak a belső didergéstől:

- És most kell meghalnom, most, amikor mindent megbántam, amikor még mindent jóvá tudnék tenni. Oh, hogy fel tudnám most két karomon emelni a magyar falut. De nincs kegyelem számomra: nagyon félnek tőlem. Sok tátott szájnak az érdeke, hogy én elpusztuljak.

Az egyik bokor megnesszent. A férfi hangja eltört. Az ölés vad agyarkodása űlt arcára. Lövésre kapta puskáját. Egy nyúl szaladt el tőlük. Éktelen igyekezettel vitte szegény nyúl életét, úgy látszik, ő már ilyen csekélységért is érdemesnek tartotta fáradni. Rostás leengedte fegyverét. Szemei megtágultak, arca egészen zöld volt, mint aki a megpillantott halált didergi.

- Balfelé futott, - mondta rekedt hangon.

Aztán a két férfihoz fordult s lázas kéréssel sürgette:

- Kisérjetek haza, kisérjetek haza. Nyugtalan lehet szegény feleségem. Ő kétszeresen szenved meg mindent.

A vonagló ember az utolsó évek politikai életének egyetlen történelmi alakja volt. Ravasz erejével, széles látásu eszével a háboru előtt az egész vidék parasztságának vezérévé magasult. Az összeomláskor egyetlen beölelő szempillantásban meglátta a történelmi helyzetet. Az egyszerű sümegi paraszt, mikor mindenki becstelenül megfutott, aki addig politikát ferblizett: széles vállával odatoppant a forradalom idegenei elé és követelte a magyar falu jussát. És ha akkor ő kezébe kerítheti az események rúdját: kétségtelenül az a magyar forradalom valósul meg, mely magyar jövőt és emberi igazságot jelentett volna. A kommün alatt aztán neki is bujdosnia kellett. Az új változás elején megint megjelent a fórumon. Most már nagy párttal a háta mögött és odatartotta a falu erős tenyerét az új kalandorok elé, hogy a nagy történelmi adósságot megszedje. A két forradalom alatt a parasztság annyira az egyetlen erkölcsi és anyagi erő volt, hogy a magyar falunak ezt a hatalmas küldöttjét még az ellenforradalom vérebei is csak körülszagolták, de nem merték bántani. Különben is: átrontó tekintetével, paraszti furfangjával bírta a csatát minden alamuszi terv ellen. A megszeppent érdekszövet-

ségek ügyesei aztán okosabbat találtak ki. Nagy tisztelettel vették körül, magasztalták, kikérték mindenben a véleményét és tárcanélküli miniszterséget is adtak neki. És ez a földerejű, ravasz-szemű paraszt tulságosan magyar volt, hogy a szép szónak, az ünneplésnek, a nagyuraságnak ellene tudott volna állani. Minden este halálos undorodással vitte magát az ágyba, mert érezte, mint ad fel napról napra mindent, amiért neki ereje s a falunak hite volt benne. A nagy belső földrengésben minden este megfogadta, hogy holnap igazán megrázza az oszlopot, holnap ismét visszatisztul, visszaerősödik a magyar faluhoz. De a holnapból minden nap holnap lett. Az Erős János meséje csodálatosan testesült meg a mese földjéből kinőtt emberben. Fokonként lopták meg, percről percre csalták: és János nem haragudott. Lassanként utolérte minden magyar géniusz szokott tragédiája. Teljesen elmagánosodott, még barátaival szemben is. A feléje hajló tiszteleten mind jobban átütött a gúny s még alantas hivatalnokai is „az a sült paraszt" néven emlegették. Rendszeresen terjesztett rágalmakkal hidegítették el még híveit is tőle. Teljesen aláásták, hogy amelyik percben visszaemlékszik ős önmagára, minden aknát fel lehessen robbantani alatta. Ez a burkolt hajsza, a bársonyba rejtett karmok s különösen az éjszaka felmerülő szemrehányó szemek megtörték acél-egészségét. A falu hatalmas Toldija megrokkant. Fáradtan, halálos undorodással eltelve az emberek és önmaga iránt; talán már csak arra volt alkalmas, hogy megássa önmaga sírját. Az egyenes barázdát hasító parasztból valóságos Hamletje lett a magyar falunak. Minden éjjel visszajött belé a régi tiszta harcos és ennek számonkérő szemei előtt megfogadta, hogy másnap megkezdi a magyar falu nagy történelmi harcát. Aztán eljött a másnap és lelkével most már ezer félelem, ezer aggodalom játszott kötélhúzást. Amit az egyik percben megváltó tervnek látott, a másik percben az ország vesztét látta benne. Az az erő, mely oly biztos vágással suhintotta a kaszát, az ész, mely oly nyílegyenesen mutatott az akarat elé: félénk tántorgóvá lett. Már látta minden dolognak a visszáját is és ahol döntő felelősséget kellett volna vállalni: ő csak aggódni, csak ténferegni tudott.

Bálint és Tamás hazáig kisérték a megidézett embert. A falu szélén egy kis fiu jött velük szembe, egy literes üveggel a kezében. Nagyon rongyos volt s piszkos lábai meztelenül taposták a puha havat. Rostás hátrahökkent s az arca új sápadással lett fehér. Aztán nagy apaság forrósodott szája köré, lehajolt, felvette karjára a gyermeket:

- Ki fia vagy, gyermekem?

- A Márton József édesapámé.

Rostásnak megcsordult a szeme. Tenyerébe szorította az egyik kis mocskos lábat, mintha azzal az egész gyermeket elbujtatná a tél elől. Magabeszélőn mondta:

- Miattam jársz mezitláb. Az én adósságom minden mezitlábas paraszt gyermek. Oh Istenem, Istenem!

Most már bomlott rémület volt szemeiben. Kivette tárcáját. Két darab millió koronás bankjegyet nyomott a gyermek markába:

- Nesze, fiacskám, Mondd meg apádnak, hogy vegyen ezzel a pénzzel neked csizmát.

Letette a gyermeket. Az íjedt hüledezőn ment tovább és vissza-visszanézett. Kis markából a szél cibálta maga felé a két bankót. Rostás hosszan nézett utána. Gonosz, vad mosolygással mondta:

- Nézzétek, úgy látszik, a szél is történelmi osztály.

A két férfi meleg, nyugodt szavakkal igyekezett elzsongítani a vergődő lelket. Odaértek a Rostás kuriához. A kapuban Rostás megállott. Kisértetivé nőtt szemekkel nézte Bálintot. Hosszasan szorította kezét:

- Ne felejtsd el a mai napot, Bálint. Ha nem látsz többé, ne felejtsd el. Te tudni fogod, hogyha sokat vétkeztem, sokat is szenvedtem.

Már a szomszéd ucca kanyarulatánál voltak, mikor a Rostás mély férfihangja utánuk rezgett:

- Vigyázz magadra, Boór Bálint, moriturus te salutat!

2.

Másnap reggel Bálint már hatkor felébredt. Pedig nehéz éjszakája volt. Nem tudott szabadulni a Rostás alakjától. Megint felnyilt benne minden koporsó s halott járása volt reggelig. De azért, ahogy kinyitotta a szemeit, csak rákezdett a mai nap nótájára:

- Mennyből az angyal...

De ma már nem a tegnapi tüdővel énekelte. Fáradtan hajlott lefelé a nóta, mint a páráktól megnyomott füst. Bekiáltotta Annát, aki még az udvaron sepergette az éjjel esett havat.

- Ma este jön az angyal! - kiáltotta neki.

Az asszony anyás-elnézően nevetett. Bálint már ki is ugrott az ágyból:

- Aztán, drága Anna, délig készítsen szépen mindent elő számomra. Akkor hazamehet és holnapután reggelig felém se nézzen. Legalább ünnepen legyen a gyermekei között. Különben is: a Karácsonyt mindig teljesen egyedül töltöm.

Egész délelőtt a karácsonyfát diszítgette; Mindegyre behívta Annát a konyháról. Apró kérdezgetésekben tette részletesebbé a készülődés örömét: jól van-é így, nem tett-é tulságos sok gyertyát fel, nem fog valamelyik ág leszakadni? Még Pesten megvette magának karácsonyi ajándékul Don Kihoténak nagy kétkötetes díszkiadását a Doré illusztrációival. Odatette meglepetésnek a feldiszített fa tövébe. A karácsonyfa a tiszta szobában volt felállítva. Az öreg butorok szelid mosolygásokat bimbóztak a karácsonyfa csillogásaira. A falról az édesapja és anyja arca komoly szemmel nézték a gyermekké visszamenekülő öreg fiut. A téli nap békét és jóakaratot köszönt be az ablakokon.

De már az ebédnél alig tudott enni valamit. Ebéd után elbocsátotta Annát, megrakva minden jókkal s pénzt is adott neki. Amint az asszony harciasan kemény, kissé bicegő alakja kitűnt a kertből, nagy nyugtalanság fogta el. Lefeküdt a diványra, hogy megaludja rendes délutáni álmát. De már a második percben felugrott. Odament a karácsonyfához, nézegette. Két diót s egy gyertyát leoldott, máshova aggatta. Aztán végiglézengte a lakást, mint egy régről visszatért lélek. Benyitott az éléskamarába, benézett minden edénybe, tésztákat, ízeket, hideg sültet megkóstolt. Megint a szobákat járta végig. Fiókokat húzott ki, könyveket lapozott fel. - Megyek, járok egyet, holnap úgysem mozdulok ki, - mondta magában. Felvette bundáját, bezárta a hallgató házat, nekitartott a falunak.

Közben borulásra fordult az idő. A feltápászkodott balatoni szél mindegyre havat tépett a felhőkből. Még nem jutott ki a szőlőkből, mikor a hóval pászmázott erős szélben egy alak küzködött vele szembe. Vörös arca tele volt félig elolvadt nagy pelyhekkel, rövid kabátját majd kiszedte a szél a nyakából. Az jobbra-balra verdesett, mint fájdalmas denevérszárny. Két melléhez szorított karja tele volt halmozva nagy, kisebb, mégkisebb s picurka pakkokkal. És mert harmadik keze nem volt ahoz, hogy a kalapját óvja a széltől, az be volt húzva az orra hegyéig, úgyhogy alig tudott lépni tőle.

- Csak nem hozzám tartasz ilyen hadi felszereléssel. Olyan vagy, mintha egy egész hadsereg trénje volnál, - kacagott Bálint.

Bokody láthatólag zavarban volt. Megguggította alakját: azt hitte, hogy akkor több részét bújtatja el a kalapja alá:

- Nem, nem, máshova megyek, - dadogta ki a pakkok közül.

- Máshova? Csak nem az erdőn fogsz karácsonyestét tartani!

- Izé, de kíváncsi vagy. A szegény Anna gyerekeinek viszek egyet-mást.

Bálint tapsolt:

- Ni, a Krőzus! Tiborc mint jótékonysági egyesület. Tamás, le fogom fényképeztetni a szivedet. Eredj hát gyorsan, add be a keresztényi szeretetedet, megvárlak. Csavarogjunk egyet az este előtt.

Bokody sajátságosan bokázott a hóban:

- Ne várj, kérlek. Tudod, megigértem a szegény Annának, hogy segítek feldiszíteni a karácsonyfájukat. Aztán inkább náluk töltöm a karácsony estét, mint az én otthonomban.

Az utolsó mondatot már kideltázó lírával mondta. Bálint hátba ütötte:

- De vigyázz, vén kujon, nehogy az angyal egy ötödik gyermeket hozzon annak az asszonynak, mert letöröm a derekadat. Tudod, hogy milyen ellenállhatatlan vagy. Elég törődés szegénynek az a négy.

- Ez nem lesz egyedül, ez tud együtt lenni, - mondta a Bálint gondolata, amint tovább ment.

Beérkezett a faluba. Az embereken látszott: hogy ma minden mozdulatuk, szemük, mosolygásuk, szavuk: mind haza tart, hogy ma a gyermek nevetése felé rohan az egész világ. A Bálint léptei megsúlyosodtak. Különös kínzó érzés nőtt benne: mintha valamit el kellene rejtenie, mintha szégyellene valamit. Azon vette észre magát, hogy vidámra parancsolta az arcát és legényes-könnyedén lépked. De mintha egy jégtorlaszon áttörő zuhatag sírása harsogott volna a fülei mellett.

Bement egy boltba. Vásárolt apró haszontalanságokat. Csakhogy emberarcok hajoljanak feléje, hogy mondott szavakban legyen együtt valakivel. Aztán megint az uccákon ténfergett. Tétován, mindegyre változtatva útját. Mindegyre visszatért oda, ahol már járt. Mindjobban fokozódott belső didergése. A kávéház elé ért. Sohasem szokott ide járni. Most vagy háromszor elsétált előtte, mintha szégyen volna bemennie. És tényleg: sajátságos szégyenérzéssel nyitott be.

Az elég tágas kávéháznak ezen a héten még valószinüleg nem volt szellőztető napja. Mert a füsttől opálossá homályosult levegőben a dohány, a sör, a pálinka és a kilehelt ételek szaga rontott. Pedig kevesen voltak benne: a közeledő ünnep itt is űrt csinált. A kasszánál, előre hullatva örök formára fésült fejét, űlt a kassza-kisasszony, mint egy bágyadt szfinksz, mely már megúnta, hogy örökké szfinksznek kell stilizálnia magát. A kasszához közel egy pincér vájta a fogát és nézte a levegőt. Nadrágja egyik zsebéből egy piszkos asztalkendő sírt a nézők szemébe. A kassza baloldalán, külön ülve egy kis asztalnál, egy ember valami pálinkát ivott. Már vagy a tizedik pohárnál tartott. Nagy barna szemei hontalanul néztek előre. Valami ittrekedt kereskedelmi utazó, aki talán az elhagyott otthon fájdalmát itatja. Néha, amint leküld magába egy pohárkát, rápillant a kasszabeli híves csókfőre és szemei egy pillanatra nagyon férfivá lobognak. Mintha gondolkoznék: ne melegítsen maga köré ezzel a megvásárolható únott nőhússal családot az emlékeztető éjszakára? Egy másik asztalnál két vigéc kártyázott. Szellemes viccekben igyekeztek élővé gyúrni magukat. A legbelső szeglet asztalánál, a törzsasztallá melegített fészek körül négyen ültek. A fiatal Füzessy szolgabiró, akinek dülledt béka-szemeire, duzzadt ajkára már kivonaglott a mámor. Török tanító, aki nagy zenei tehetség s az alkohol mindennapi perben van a hegedűvel, hogy magáénak rántsa az ingatag embert. És

mert az alkohol csókja maróbb és jobban kizsongítja az életet: a hegedű mind hosszabb özvegységben vár. A harmadik Havas tanár, akibe Párizs, Flórenc, Róma belemérgezték a csak szépségben, csak esztétizálásban, csak kulturában élés vágyát. Itt tanár már tizenkét év óta. Itt, ahol az uccákat por és trágya fedik, ahol naponta kétszer disznókonda sivít végig a házak közt, ahol vasárnap délután hármonika a zene és ahol a patikusnak irodalmi véleményei vannak! Szenvedélyesen veszi a könyveket, a képeket, a folyóiratokat: elbújtatja közéjük életét. És ír, ír fiókjának tanulmányokat, esztétikai méltatásokat: hogy nagyvárost, tudományt és kulturát hitessen maga köré. Nem jár sehova, lányra nem néz. Csak ezek közé a titkos tüzű lelkek közé jön el néha, hogy kibeszélhesse könyvekben felszívott lelkét. De az asztalfőn ülő nő a legérdekesebb. Hatalmas, szétmálló testű. Nagy mellével ráfolyik az asztalra. Szája széles, gúnyos, életet megköpő, fájdalmat megvető. Szemei nagyok, szürkék, halálosan únottak. Az egyikre már, mint egy örök szemfedő, ráborult a szemhéj s csak orvos segítségével tudja felemelni. Ez Olasz Margit, aki férfibb és cinikusabb tud lenni minden férfinál. A jó családból való nő valaha szép volt s szemei feléje hulló férfiakat láttak. Húszéves korában volt valami érzelmes-romántikus szerelmi drámája egy kóbor színésszel, szökési tervvel, szülői átokkal és temetői nagy elbúcsuzással. Aztán betegségek rohanták meg, elcsúfították a csók kezeügyéből. Az erős eszű, eredeti zamatu lélek unalmában írónő lett. Verseket, elbeszéléseket, tanulmányokat írt a helyi lapba, de ha megjelentek, már halálosan únta őket. Mert csókra, ölelésre, férfivágyra született test-lelke egyetlen nagy titkos sírássá tette a megrabolt életet. Szülei elhaltak, saját akaratu zsarnok ura lett vagyonának. Élt különcködő férfiéletet s egyetlen mulatsága az volt, ha a jámbor sümegi lelkek botránkozásba borzolódtak tettei nyomán.

Keményen ittak már a délután elején. Mert ezek mind a négyen kivert lelkek voltak: el akarták fojtani magukban a régi karácsonyi gyermek sírását. Bálintnak nagyon megörvendtek, mert ez a négy bolygó lélek az ő hadseregéhez tartozott.

Amint leűlt hozzájuk, itallal kínálták. - Ma nem iszom, - mondta Bálint és félretolta a poharat.

Füzessy nyitva-alvó, álom-hályogos szemeivel ránézett. Elgörbült ajakán fájdalom volt:

- Mester, te nem iszol? Nagy kegyetlenség ez tőled. Sokkal emberebbnek érezném magamat, ha te is innál.

- Lacinak már szive van, ez az ötödik litert jelenti, - gúnyolódott Margit.

Havas félő reménykedéssel nézett Bálintra, mint a nagyon szerelmes kérő a döntő pillanatban. Eltikkadt hangon mondta:

- Mester, én írtam egy esztétikai méltatást a mesterről. Ha egyszer kegyeskednék elolvasni.

Bálint nagyon únta az efélét, de a mai nap lefogta rosszaságát. - Hozza el egyszer hozzám a tanár úr, - mondta lehetőleg érdeklődő arccal.

Havasnak ünnepélyes lett az arca, mintha egy előtte levő oltárról tizenkét gyertya világítna rá. Titok-felbontó, halk meleg hangon mondta:

- Kimutattam benne, hogy mi a gyökérlényege annak a nagy ujságnak, amit a mester jelent a művészetben. A mester ösztönös művészi látásában elért ahoz a világlátáshoz, ahol a tudomány van. Semmi sem álló, semmi sem mozdulatlan vagy dermedt a mesternél. A mester szemeiben minden anyag, az egész élet örök rohanás, folytonos tovamozdulás. Hiszen érdekes, így van ez még a mester írásaiban is. A mester ígésítette az egész mondatot: jelző, tárgy, határozó, minden igeszerű lett, hogy mondja ezt a folytonos tovazáporozását, minden levőnek, mert a világ ige. A mester örvénylő atom-gyökeréig látta meg a világot és ez határozza meg egész művészi technikáját. A mesternél a holttest szétrohan, rohanás az alvó test is, akár egy homályos verembe hajított kő. Csodálatos, csodálatos!

Halkan, vallomás-szerűen, vallásos cirógatással mondta szavait. Bálint már a belső szemeivel is ránézett. Eddig csak úgy futó köszönésekből ismerte a tanárt. Hány ilyen félrehullott papja lehet az országban, hány dugott láng éghet így az ő lángjától! Török tanító felemelte mámorba zökkent bronzvirágos arcát. Rekedt, csúf éjszakásos hangon hajolt a Havas arcába:

- Marha vagy, marha. Sümegen művészetről beszél. Kár hogy nincs itt a hegedűm, szeretnék belerugni.

- Hogyan állsz a szerelemmel mester, - kérdezte Margit.

- Elcsaptam magamtól.

A nő arca kegyetlenné torzult:

- Tudod, miért szeretlek téged legjobban, mester? Nem a műveidért, nem az írásaidért, pedig azok nélkül nem volna élet az életem. Hanem mert már legalább ezer nőt tört ki a fráz érted, mert szenvedtek, mert legázoltad őket. Te tudsz úgy bánni velük, ahogy megérdemlik. Kihajítani őket, mint egy pohár italt, aztán a földhöz vágni, letiporni, megköpni őket. Gyalázatos, aljas és buta minden tyúk.

Bálint értette, hogy ezek a karmos szavak véres jajgatások: - Jaj, csúf vagyok, jaj, nem szeretnek, jaj már negyvenötéves vagyok, jaj, elmulik az élet és nem keres a csók! Füzessyn különös elevenség csapott át:

- Tudod, mester, hogy az én princim a leghülyébb állat a világon. És nekem éppen e mellé a főbiró mellé kellett kerülnöm. Valamelyik napon idézést fogsz kapni. Eljárást indított ellened, amiért havazodtál a gyermekekkel. Uccai csendháborítás és középületek megrongálása címen. Az iskolába pedig hivatalos átiratot küldött, hogy kérdezzék ki a gyermekeket, nem erkölcstelen célzattal havazodtál velük. És ezt az állatot nem tartják ketrecben. Reggelig inni fogok. Akkor talán majd beszámíthatatlan állapotban leszek. Elmegyek hozzá és bele fogok rugni. Becsületemre bele fogok rugni.

A fiatalember, kinek szép vonásait még nem tudta szétdulni az alkohol, nagy hátrahajlással itta ki poharát. Aztán, mintha messziről egy női arc nyilna feléje, arca végtelen szeliddé mélyült. Ujjaival lágyan babrálta az asztalt, az ajkai közül halkan bomlott ki:

- Son regard est pareil au regard des statues,
Et, pour sa voix, laintaine et calme, elle a
L'inflexion des voix chères qui se sont tues.

Bálint úgy nézett a fiatalemberre mint Faust a fekete kutyára, mikor Mefisztó kezdett kifeszengeni belőle. Hogyan került ez a vers a részegségéről, csókos tivornyáiról, vad tréfáiról híres daróc szolgabiróba? Margit észrevette a művész arcán a csodálkozást.

- Ne csodálkozz, mester. Tudod, hogy ez a szeszbe mártott magyar szolgabiró úgy ismeri a modern francia, olasz, angol lírát és mind eredetiben, hogy csoda? Ha néha titokban nálam kimerészkedik a legjobbik lelke, százával mondja el nekem az európai líra legszebb dolgait. De szégyelli a pasas, mert ha megtudnák Sümegen, különc bolondnak csúfolnák s talán még hivatalát is elvesztené. Nézz meg minket jól, Bálint. Mi mind a négyen hordunk egy ilyen illusztris hullát magunkban s ha néha a szesz feldagad bennünk, a hulla kiúszik a felszínre.

- Holnap, Karácsony első napján belerugok a hegedűmbe, - acsarkodott Török.

Bálint felkelt. Hiában marasztották, elköszönt. Az a láthatatlan hideg kéz, mely annyiszor nyult ki torka után, most megint fojtogatta. A küszöbön mégegyszer visszanézett. Olyan végtelen, dermedt sírású nagy pusztaságnak látta az egész kávéházat. És mindenik vendég körül, hiában űltek együtt, olyan határtalan magánosság volt. A dolgokon, az emberek arcán,

még a divánok megkopott plüstakaróján is valami egyetemes csőd szomorusága ütött ki. Mikor didergő lélekkel kilépett az uccára, úgy érezte, mintha kályha melege csapná meg.

Pedig az ucca kietlen és mostoha volt. A szél, mint egy részeg kocsis, hosszu hó-ostorokat csavart a levegőben. Már hazafelé indult, de aztán mégis csak visszafordult. - Még nem, még nem, - mondta benne egy idegen íjedtség. - Hova menjek? Itt csak nem ténfereghetek az uccákon. - Megnézte óráját: még csak három óra volt. A temető felé vette útját.

A széles uccán, a részeg szél haragjában két apró lányka mendegélt előtte. Közbül egy éktelen nagy csizmát vittek. Mindenikük fogta egyik fülét a kivörösödött kis kezével s úgy lóbálták maguk közt. Vézna kis testükön megcsavarta a szél a könnyü nyári rongyot. Szöszke hajukhoz odaragadtak a hópelyhek és gyémántossá tették. Szemük behavazott nefelejcse könnyesen csillogott ki. De mosolygott az ajkuk és könnyű szavak röpkedtek rajta.

Bálint elérte őket. Feléjük hajolt s az arca olyan jó, olyan apa volt, hogy a gyermekek mosolyogtak neki mint kenyeret adó kéznek. Kérdezte:

- Hol jártok, kislányok, ebben a csúnya időben?

A nagyobbik kedves, mutatott bátorsággal felelt:

- Az idesapám csizmáját hozzuk haza a Schaffer bácsitól. Két flekket tett a sarkára.

A kisebbik azalatt nagy kék szemeibe csodálkozta a hatalmas férfit. De nem akart ő sem hátra maradni:

- Schaffer bácsi nem pénzért csinálta. Apuka dolgozni fog majd érte a Schaffer bácsi szőlőjében.

- Ki lányai vagytok?

- A Szabó Ferencé. Ott lakunk ni, - és kis kezével a Sárállás felé mutatott.

- Hányan vagytok testvérek?

- Hárman vagyunk testvérek és van két fiu.

- Hát a fiuk nem testvérek?

- Azok fiuk, - mondta bölcs tanító hangon az idősebbik.

- Hát mondd el szépen a gyermekek neveit.

A kis lány a saját mellére mutatott: - Szabó Sárika, - aztán a kis huga felé bökött: - Szabó Esztike, Szabó Márta, az még kicsi és otthon van, Szabó Laji és Szabó Zsiga.

A kisebbik sem bírta a hallgatást:

- Még van két testvérünk, de azok meghaltak tavaly.

A nagyobbik megtoldta: - Szabó Mariska és Szabó Ferike.

- Miben haltak meg?

A kisebbik felelt:

- Kis legyek ették meg a tüdejüket.

Bálint ránézett a két kis arcra. A habfínom fehér bőr, a fellázasodott kis arcocskák, a nagyon tiszta kék szemek mögött látta szövögetni a halált. A kisebbik már köhécselt is, de nagy beszélhetnékje volt:

- A Némethyéknek, akik a szomszédunkban laktak, négy kis gyermekük tüdejét ette meg a légy, a Horváthéknak pedig a kis Jancsiét és az Ilonkáét.

A nagyobbik elnevette magát, mintha frissen csiklandták volna:

- A doktor bácsi azt mondta, hogy itt a Sárálláson úgy fordulnak fel a gyermekek, mint a mérgezett patkányok.

A kisebbikből is édes nevetés fakadt ki. Bálint kérdezte:

- Van karácsonyfátok?

A nagyobbik nagyon bölcsen felelt. Mintegy mutatva, hogy nem fáj:

- Nincsen, mert mama beteg. De apuka azt mondta, hogyha nagyon jók leszünk, kapunk lekváros kenyeret, szilvalekvárral.

A temető ucca sarkához értek. A harmadik házban egy kis fűszeres bolt volt, az anyag sok hívó titkával. Bálint megint lehajtotta arcát a gyermekek felé:

- Nézzétek gyermekek, nekem ma reggel a kis Jézus azt sugta, hogy Szabó Sárika, Esztike és a testvérkéi számára hagyott itt valamit a Csonka boltosnál. Nézzük meg, mi igaz belőle.

A gyermekek felgerjedt kíváncsisággal, de előre szégyenkezve az esetleges csalódástól, vontatott-örvendve követték a rengeteg nagy bácsit. Bálint bevitte őket a boltba, vett nekik mindenből, ami a Karácsony nyakékéhez tartozik. Aztán vett teát, rumot a beteg anyának, egy üveg bort az apának. Pénz már nem is volt nála, úgy iratta fel a nevére. Szép csomagokba pakkoltatott mindent, gondosan berendezte a két gyermek kezébe. Azok meresztették a szemüket. Nem merték megköszönni: féltek, hogy a köszönés valóságára eltünik a fényes álom. De szemeikben már nagy felgyujtott karácsonyfa világolt, s kis állukat már csiklandták az öröm szelid ujjai. Bálint apásan mondta:

- Most menjetek szépen haza. Legyetek jó gyermekek.

A nagyobbik még szétrévülte szeme kék csodálkozását, de nem jött szó az ajakára. De a kisebbnek már szemeibe, szájába buggyant felforrósodott kis szive:

- A bácsi jó. Imádkozni fogok, hogy a bácsi ne forduljon fel, mint a mérgezett patkány.

Bálint nézte: hogy tipeg hazafelé a boldogság nőtt gyorsaságával a két gyermek. Kis habjai a végtelen emberi nyomoruságnak, halálnak fakadt gyenge virágok. Lelkét bejárta a szánalom, mint egy gondos jó öreg háziasszony és lágy sírással mosta le az élet kormát és füstjét. Oh mégis jó jó lenni, szomjasan, végtelenül. Mégis ez az egyetlen vigasztalás, az egyetlen kapaszkodás az örök zuhanásban.

Már a nagy jegenyék mentén ment. A meztelen óriások karjai között bontott fehér hajjal visított a tél. Egy helyen a szél kéményfüstöt csavart szembe. És ez a meleg füst most olyan társ, olyan család felé téresedés volt az egyedüli emberben.

Elért a temetőhöz. Szép a sümegi temető. A tél bosszujában is olyan volt, mint egy vidám kert. Nagy fehér derű lebegett az elcsitult szenvedések fölött. Nyugatról, a felhők mögül, valami fény derengett ide s mintha itt világosabb lett volna. Egy nagy komoly fűzfa éktelenül hadonázott, mintha egy roppant barna barát prédikált volna: - feltámadunk, feltámadunk! - A kis fák rázták karjaikat, ide-oda dobták fejüket, fütyültek, bokáztak, majd megszakadtak nevettükben. A fejfák tilinkóztak a széllel, a sírboltok bugtak üregszájukkal. A csendes emberek fölött, a téli szél vad kergetésében hancúrozott a temető. Bálint a temető északi szegletébe ment, ahol több mint huszonöt fejfán kopik a Jobbágy név. Köztük egy díszesebb sírkő. Itt aluszik Boór Benedek és felesége Jobbágy Anna.

Megállott a behavazott sír fölött. Itt: hűvös boltjában az elsimító földnek folyik egybe a hajdani somogyi oligarchák utolsó sarjának s a hajdani jobbágyok lányának pora. És neki ebből a két egybeszakadt testből kellett kinőnie. A két folyamnak: az évszázadokon át fakadó

úr és jobbágy testnek ő a közös deltája. Mint átörökölt égő seb: anyja teste sajog, kiált igazságtétel és jövő után benne. És a végzet titokzatos kárpótlása szerint ezt a parancsot az úrapák minden erejével teljesítheti. Az évezredes zsákmány urai benne odavetik vállukat a paraszt szekeréhez, hogy visszafizessék az ezeréves robotot. Így lett ő faja megteljesült arca az elérkezett időben. És lelkében mégis hit, mégis akarat mozdult fel az élet felé. Mégis, mégis érdemes dolgozni, teljesíteni a végzetes elhívatást. Alkotni kell, harcolni kell, kiáltani kell az utolsó lehelletig.

A téli vihar ezalatt nőttön nőtt. Nagy fehér cafatokba tépte szét a felhőket, jajgatott, visított s forgott maga körül mint egy nyavalyatörős leány. Minden felmozdult a temetőben. A száraz fűszálak sziszegve lobogtak, a bokrok fütyöltek és tépték egymást, a szálfákon valami földalatti orgona mélyebb sípjai zúgtak ki. És a sírnál álló férfi fellobogott a világ fúvásaira. Mégegyszer megindul: ő lesz fellobogó tüze az új életnek. Bele fog kapni a lelkekbe, bele ordítja a vér mozdulásaiba, az idegek szövetébe, a szövődő élet titkos mélyeibe: jőjjetek élni, akarjatok élni! Újjá fürdeti elzsibbadt faját a munka, a szépség, a szabadság fakadó forrásainál. Felajzott élete roppant húrjai odafeszültek a kergetett világ ujjainak. És a temető őrjöngő riadása mint az élet, mint a hit, mint a kezdés himnusza reszketett át rajta.

Már párázott fel az este a dolgok pórusaiból, mikor elhagyta a temetőt. A szél sokat juhászodott, apró hópelyhek kavargó tánca volt a levegő. Az uccák pusztára ürültek, még állatot sem lehetett látni. Az ablakok itt-ott felfényesedtek már a meggyujtott lámpától. Mikor a Beretzky fűszeres elé ért, már egészen sötét volt. A fűszeres bolt már be volt zárva. De a lakás ablakaiból nagy ragyogás vidámsága barátkozott kifelé. Bálint megállt, benézett az egyik ablakon. A nagy szoba közepén már ékes gyertyákkal égett a hatalmas karácsonyfa. Az apa, anya és a nagy fiu az utolsó csinosításokat végezték rajta. A szomszéd szobából gyermeknevetés hallszott ki. Elkapta fejét, tovább rohant, mintha szivén marták volna.

Már majdnem otthon volt, mikor az a huncut ötlete támadt, hogy meglesi a Tamás karácsony estéjét. Halkan belopózott a szomszéd szőlőbe. A kis kaliba ablakaiból is nagy világosság jött ki. És tovább mint a fény, be a sötétség vak sikátoraiba: ének terjedt a kis házból. A Bokody zúgó baritonja, melyet a négy gyermek tétova hangja cirádázott körül:

- Mennyből az angyal...

A hó felfogta a hatalmas ember óvatos lépteit. Odahajolt a sugárzó kis ablakhoz. A karácsonyfa teljes pompájában lobogott. Bokody a fa előtt űlt a padlón, ölében, vállán, térdein a négy gyermek. Mindenik kezecskéje tele az angyal jóságával, mindenik arcán széttündöklő boldogság. Bokody majd megszőkült a kicsorduló nagy jókedvtől. Anna a tűzhely szabad lángjánál viaskodott a vacsorával, káplárosan-kemény alakját körülgőzölögték a fövő edények. Az ének elpatakzott. Bokody két karjával felhintáztatta a levegőbe a legkisebb gyermeket s abból hosszú ezüst visítások sündisznósodtak szét. Anna odazsörtölődött:

- Egészen elrontja Bokody úr őket azzal a nagy kényeztetéssel.

- Ne kárpáljon, mert mindjárt megcsókolom. Legalább ma este legyen szegényeknek apjuk.

Anna a gőz-glóriából odafordította arcát a férfi felé. A sok fény teljesre világította ezt az arcot. És a szétfutó haragos-zord vonások most összelágyultak, csúfságuk jósággá juhászodott, mintha már kancsal sem lett volna. Bálintot vonzotta ez a jelenet mint napos sziget a sötét vizeken hánykódót. Már kinyult keze, hogy megkopogtassa az ablakot. Hogy jó szivvel behívják, hogy étvágy legyen az étvágyukkal, öröm az örömükkel, hogy ő is együtt legyen. Aztán megfordult. Félénk-tétován elhagyta a telket.

Haza ért. Megfeketült ablakaival hallgatott a ház a hallgatag kertben. Sajátságos nyugtalanság nőtt benne, amint a kerten átment. Egy helyen megbotlott valami gyökérbe s ez úgy átdöngött

egész szivén. Az ajtónál kivette zsebéből a kulcsot, de percekig nem tette a zárba. Mint egy letakart roppant koporsó, olyan volt a behavazott ház. És úgy szorongta, hogy ha felnyitja, egy hulla fog kibukni belőle. Sajátságosan: a régi diáktemetések éneke húzott át rajta, mint egy felíjesztett varjusereg:

- *Kitették a holttestet az udvarra...*

Aztán mégis csak kinyitotta az ajtót. A kulcs zajára feldobogott a ház, mintha egy nagy sziv riadna benne. Bálint egyszerre öt szál gyufát gyujtott, úgy kereste meg a lámpát. A lámpa aztán szép szőke sugárhajával mégis olyan élő, olyan valaki volt, mint egy lágykezű, kékszemű hugocska. A két szobát egybenyitotta a tűzhellyel. A kályhákban s a tűzhelyen felszította a parazsat és bőven tett fát rája. A lakomát Anna már délben a karácsonyfa alá készítette. Egész sült malacot, salátát, fánkot, három butelia vörösbort. Bálint lassu mozgással felgyujtotta a karácsonyfa gyertyáit.

Már lobogó fényben volt az egész fa. Bálint állt, nézte mozdulatlanul. Valami szorította a torkát. Aztán mégis rágyujtott az énekre:

- Mennyből az angyal...

Hatalmas hangja átzúgta az emlékező házat s mint roppant fa fekete lombja, kihajlott a kertbe a didergő tőkék fölé. Háromszor énekelte el. Szemei nedvesen csillogtak. És mintha sírról tépett virággal próbálna tavaszt hitetni: - Milyen szép! milyen szép! - ismételte magában a gyermeki elragadtatás szavait.

De már nagyon üresnek, nagyon hiábavalónak, kissé szomorkásan kómikusnak érezte magát. - Mit csináljak? mit csináljak? - ténfergett benne a lélek.

Ételhez, italhoz nem volt kedve hozzányulni. Nagy léptekkel méregette át a szobákat. Megmegállt a karácsonyfa előtt. Aztán vette Doré Donkihotéját, leült a fa sugárzása alá, nézte a képeket.

Az előforgó képek átmentek a külső szemein. A sovány lovag szikár hosszusága, ócska vértjével, rossz gebéjével, amint azt hiszi, hogy szép, fiatal, vágtat és győz. A pocakos Sancho, amint minden percben lesi: mit kell tartania: hátulját az ütésnek, vagy markát a megigért nagy zsákmánynak. A bozontos erdők, emberformára gyötrött fáikkal, majdnem felzúgtak a papirosról. A rémekkel népesített levegő: mert mitológiát kellett teremtenie szegény Donkihoténak: hogy legyen méltó ellenség és legyen eposz. A legyőzött hadak disznó-röfögése és birkabégetése, hogy hülye káprázattá tegyék a hősi apotheózist. Egyszer csak megszünt lapozni a kéz. A lélek leejtette a felkapott ürügyet. A férfi hatalmas feje lehullott a könyvre és sírni kezdett.

Felpattantak benne a koporsók: minden napja, fiatalsága, ereje, szépsége, jósága kikeltek és nagy jajgatással sírták a homokra szétöntött drága életet. Sorba álltak mint sirató asszonyok és a fekete kórus minden sírása egyetlen mondattá csordult: - Egyedül vagyok! egyedül vagyok! - Kiötlő ereje, jósága, lángesze: mind mind csak pusztaságot csináltak körötte. Ha nők hemzsegtek feléje: ereje vad boráért tették. Szerették herkulesi izmait, szerették mint egy cirkuszi bikát. A rajongó álarcosok, a tisztelőt játszók jöttek hozzá neve reklámjáért, vagy könnyű zsákmányra, potya-szagra vagy ledér kiváncsiságból. De őt: a végtelen jóságot, őt: a faja végzetébe átrontó halhatatlan szeretetet, őt: a belőle fakadó szépségek álmát, senki sem látta, senki sem szerette. Úgy megy a föld alá, hogy sohasem látta meg arcát egy szem emberi ölelésében. Dallam volt, csodás ősfakadásu ének, mely sohasem fog átrezegni az emberek szivén: vakon dobva vesz be az enyészetbe. Ha állat volna, házőrző kutya: meleg szemek néznének a szemébe és hálás kezek dédelgetnék. Ha gyertya volna, szegény szoba világa: rátágult szemekből mosolyognának lelkek feléje. Ha hegy volna, magános orom: fiatal

szemek lobognának felé s rátűznék lelküket, mint diadalmas zászlót. Ha rög volna, egyforma darabja a titokzatos földnek: estnek hányásában, reggel fakadásán aggódó szemek szerelme lesné: - jaj, nem bántja semmi? jaj, nem vesz el egy csirája? jaj, fog-e teremni? És ő ideszületett géniusznak a magyar sivatagba! És ősmindenes gazdagságával az élet nyomorult flagellánsa lett. Mert minden jósága korbács, mely magára üt, minden szeretete cilicium, mely őt vérzi, minden alkotása vad csahos véreb, mely őt veri fel mint űzött vadat s az ő sarkaiból serkent vért.

Oh, hogyha zsidónak, franciának, olasznak, vagy bármely más élő faj fiának született volna! Hogy minden sziv hívó tűzhelye, minden szem felfakadt ölelése volna. Hogy mint elrohant zápor a vetésekben: az emberek nagy frissülésében látná továbbélni bővült önmagát. Hogy ott volna minden csókban, minden akaratban, minden felszökő gondolat gyökerén. Volna egy faj hite, ereje, győzelmi dala. És így vak halotti ének, meddő circumdederunt, mely süket koporsókra hull. A fázó lélek, mintha a semmi kietlen küszöbén jajgatná karjait a végtelenbe, kétségbeesett sírással sírta: - Magyar vagyok, jaj, jaj, magyar vagyok!

És akkor a torozó ősök daca feltámadt benne. Úgy fájt a megmarcangolt lélek, hogy az anyagba rohant, mint egy kergetett titán. Neki esett a húsnak, vadul tépte fogaival, óriásikat nyelt. Egy hajtásra szívta ki egy butélia lelkét. Olyan kétségbeesett-rohanón evett, mintha vak kapun döngetne testvér után. Arca rettenetes lett, mint egy ölni rohanó meztelen harcosé. Szemei elvérmesedtek, alsó állkapcája előre torlott, száján a harapás ős kéje viharzott. Oh, ha ebben a mohó áldomásban széttörhetné az élet szabott korlátait, ha kirohanhatna emberségéből, mint egy pestissel fertőzött várból, ha vissza futhatna az anyag végtelen, néma, lélek nélküli zuhatagába! Hogy legyen egy az ős mindennel, a földdel, a vízzel, a tűzzel, a levegővel és ne sajogjon külön, mint egy felmart seb: jaj, jaj, én én vagyok!

A gyertyák tövig égtek a fán. Megborzasodott lángjuk már sercentette a fenyő leveleit. Két-három hatalmas fúvással eloltotta az összes lángokat. Fojtó, rossz, ellenséges füst borzongott az elgyászosodott levegőben. A lámpa fénye most már olyan magános sírás volt. Oh, milyen halott lett a ragyogó fa, milyen temetői pusztaság, milyen hűvösítő váz. Jött, hogy leüsse az öklével. Leüsse az egész Karácsonyt: minden fát és minden kacagást, hogy ne hazudjon sugarakat a végtelen vak feketeségbe.

Már nem evett. Nem kellett többé az étel és az ital. Nem ő menekült az anyagba. Az anyag lett sajgó, öklöző több fájdalom benne. A mámor lehetetlen volt számára: a bor csak felkarmolta józanságát. Roppant nyitott szem volt, melynek dermedtségében benne sajgott az egész élet, minden sírás.

Egy percre az a gondolata támadt, hogy kifut az éjszakába. Hogy itt hagyja az ősi házat, hova az elköltözött anya nem tud visszajönni, hogy védelmet öleljen fia köré. Odament az egyik ablakhoz. Végtelen kietlenség, sötét döbbenet volt a világ a fekete ég alatt. Nem virrasztott sehol fény a magára hagyott ember számára.

Visszaült a karszékbe. Szó, gondolat, határolt érzés kienyészett tudatából. Valami mély homályos örvénnyel nézett farkas-szemet. Az a vak sejtése volt, hogyha megmozdul: belezuhan a házzal, a faluval, az országgal, egész szétvérző életével együtt. Az éjszaka pedig ment tovább, hogy máshol is legyen sötétség és remegés. A lámpában kifogyott a petróleum. Egyet szisszent, mint megtaposott bogárka és kilobbant. A tűzhelyen s a kályhákban is hamuvá omlott a tűz. És amikor az ablakokon kezdett besápadni a reggel: Bálint ott űlt még a tor omladékán, a világtalanná lett fa előtt: előre hajolva, vak nézésbe dermedt szemekkel.

Másnap, az egész ünnep első napját az ágyban töltötte. Elhajított, vak dobódással aludt álomtalan álmot. Ünnep másodnapján még nem nyitotta fel szemeit, amikor Anna nagy újságolással tört be a házba:

- Nagyságos úr, nagyságos úr, meghalt a Rostás kegyelmes úr!

Bálint kiugrott az ágyból. Lidércnyomásos szemekkel bámult az asszonyra.

- Tegnap nagyon sok vendég volt a kegyelmes úrnál. Éppen vacsorához űltek s akkor bejött egy cseléd, hogy valaki sürgősen akar beszélni a kegyelmes úrral. A kegyelmes úr egész vidáman kiment. Hát csak várják, de nem jön. A kegyelmes asszony szegény kimegy utána s egyszerre csak jajgatás hallszik. A kegyelmes úr holtan feküdt az udvaron. Egy pesti orvos is volt a vendégek közt, az megvizsgálta és azt mondta, hogy szélhüdés érte az agyát. Szegény kegyelmes asszony, se nem él, se nem hal.

Anna ránézett Bálintra és elsikoltotta magát. Olyan irtózatosan az ölés, a gyilkos szétmorzsolás mozdulatába dermedt a roppant férfi, hogy az asszony egy percre őrültnek gondolta.

- Vizet, hozzon vizet!

A poharat egy hajtásra kiitta. Most már halálos fáradság oldotta minden tagját. Mintha őt ölték volna meg. Leűlt, hosszasan bámult maga elé.

- Megfizetek, meg fogok fizetni, - súgta csendesen és megint öklök voltak a kezei.

Aztán arra gondolt, hogy rögtön átmegy a halottas házhoz. Sajátságos félelem tartotta vissza. Ne legyen ott ez a hulla szemeiben, amikor alkotni akar. Érezte, hogy nem maradhat többé a faluban. Ez a hulla úgy megdagadt, hogy nem tudna elférni tőle. Az Anna nagy csodálkozására kiadta a rendeletet, hogy pakkoljon, mert Pestre kell mennie.

Olyan rohamos szüksége volt, hogy Pesten legyen, hogy az égetett seb sajgásával várta át azt a negyedórát, melyet az állomáson kellett töltenie a Tapolcára menő vonat megérkezéséig. A váróteremben vele együtt három egyetemi hallgató várakozott. Tányérsapkájuk tele volt aggatva mindenféle hazafias egyesület jelvényeivel. A falu nagy újságjáról, Rostás haláláról beszélgettek:

- Hátcsak megdöglött a kommunista kegyelmes úr, - mondta az egyik.

A második már határozottan szellemes akart lenni:

- Azt hallom, hogy egy bronz csizmát fognak a síremlékére állítani, mint az utolsó csizmás miniszternek.

A harmadik már történelmi itéletet mondott:

- Örvendhet, hogy ilyen simán szabadult meg. Pedig ő jobban megérdemelte a Dózsa György sorsát, mint az a sült gazember.

Bálint ismerte látásból a három fiatalembert. Kettő közülök helybeli parasztgazdának volt a fia, a harmadik az egyik tanítóé. A nyomoruság-hús megtagadta a belőle kinőtt védő kezet. A művész valósággal kitántorodott a váróteremből. Egy hulla-ország szagát hozták szivébe ezek a szavak.

A szomszéd istvándi állomáson a vonat egy percet késlekedett, hogy bevárjon egy vágtató úri kocsit. A kocsiból egy helybeli földesúr, Leiter biró és Freissberger doktor szálltak ki. A földesúr elbúcsuzott tőlük. Leiter és Freissberger felszálltak a vonatra. Bálint csak egy pillanatra látta arcukat. A Leiter biró örökéhségü zöld arcán most valami irtózatos jóllakottság beteg kéje volt.

3.

Baczó Mózes lassított élvezettel harapdosta a reggelivé kinevezett kiflit s minden harapással nyelt egyet a napfényből. Mert a februárusi napból folyt a meleg szánakozás a szegény embereknek. Közben-közben ránézett a hentes-kirakat zsiros-húsos elérhetetlenségeire és nagyon táplálónak érezte a kiflit.

Ott állt az Üllői-úton, közel a lakásukhoz, egy hentesüzlet kirakata előtt. Tudattalanul, akaratlanul állt meg ott. A sok legszükségesebbtől is megszűrt életnek jóleset, ha legalább a szemek legelik az anyag gazdag duzzadásait. Mert már hosszu hónapok óta meztelen volt az élet marka a szegény fiu számára. Az után az éjszaka után, hogy olyan dőre-gyermekül eltékozolta az édesanyja millióját: nem mert, nem volt ereje hazamenni az édesanyai szemek elé. Itt ténfergett az egész nyáron a fővárosban, adogatta el fehérneműjét, ruháit. Kezdett beletörni a nyomoruság csúfságaiba: a piszkos gallérba, a kibuggyant ujju cipőbe: a nyomoruság lassu züllésébe. Az új tanévre be sem iratkozott az egyetemre s ha a Zoltán testvéri ereje nem lett volna, talán már régen elpusztul ez a csak ölelésben erős lélek, mely rögtön gyámoltalanná gyengült, ha dédelgetés nem fáslizta körül. Végre, körülbelül egy hónappal ezelőtt, a nyomoruság végső agóniájában állást kapott a Nemzeti Zászló szerkesztőségében. Nehéz kenyér volt ez számára. De a nyomoruság hozzá juhászította a tűréshez.

Még délelőtt féltizenegy óra sem mult: a szerkesztőség egészen közel volt s csak tizenegykor kezdődtek a hivatalos órák. Olyan jó volt itt állni, a februárusi nap korai kegyelmében: nem gondolkodni, nem fájni, nem tenni semmit: hagyni hullani magát mint egy bágyadt vízesést az idő puha jóságában. - Ha holnap előleget kapok, veszek egy kiló füstölt kolbászt. - Ebben a mondatban nyilt szirmokba a napba felszivódó lelke. Ez a mondat volt most egész lelke.

Két veréb nagy viháncolással csapott át a napos levegőn. Leszálltak a lábához. Nagy marakodással kapdosták el a kiflijéből lehullt pár morzsát. A kifli egyik csücske még ott volt a kezében. Nézte a madarakat és nézte a kifli-véget. Mintegy mérlegelte: mi fogja jobban növeszteni életét: ha lenyeli, vagy odamorzsálja a verebeknek. Mégis az utóbbira határozta el magát. A verebek boldog szökdécseléssel torkoskodták fel a hulló mannát és bölcs megértéssel csiripelték: - Lám, mégis van értelme, hogy ember van a világon.

- Maga egyetemi hallgató?

Egy húsz-huszonkétéves fiatal lány kérdezte ezt tőle valami olyan hirtelen bizalmassággal, amilyen csak gyermekből vagy együgyű lélekből szokott kizökkenni. Urileány volt. Ruhája szövetén, elkészítése módján látszott, hogy az előkelő társasághoz tartozik. De az is: hogy ezt a ruhát nagy gondossággal tartják meg ilyennek, mert helyébe újat nem lehet venni. Haja sárgás-szőke volt. Szemei örök csodálkozásra nyitottak, egész világoskékek, néha majdnem szürkévé színtelenülők. A kissé eltátott széles szájon sajátságos ártatlan mosolygás. Az egész arcon, mely nem volt szép, de csúnya sem, valami szőke elbámulás, valami lefegyverzően gyermeki, majdnem a szent együgyűség derűje volt. Baczó, amint a valósághoz zökkent erre a kérdésre, érezte, hogy ez az arc többször elment a szeme könyöke mellett. Megrázta fejét, mint aki hirtelen zavarba jött s úgy hebegte:

- Igen.

Ez ugyan egy kissé már anakronizmus volt részéről, de nem volt fontos. A lány a legtermészetesebben mondta:

- Akkor fogja ezt a pénzt és vegyen tíz deka zsírt nekem itt a hentesnél. Tudja, én Mátray tábornok unokahuga vagyok, a boltban most sokan vannak, nem akarom, hogy lássák, hogy egy tábornok a hugával csak így tengeti magát. Maga diák, magához éppen talál. Különben én látásból rég ismerem magukat. A szomszédjukban lakunk a negyedik emeleten.

Mózes meglehetős álom-kórosan ment be a zsírért. Benn a hús, a szalonna, a zsír erős illata egy kissé meg is szédítette és sápadtabb volt, mikor kijött. A lány kifakadó, minden keserűség vagy gúny nélküli, egészen gyermeknevetéssel nevetett, amint átvette a zsírt:

- Lássa, milyen gyáva vagyok, pedig vörös katona is voltam.

Mózes tótágast állott a szemeiben. A lány megint nevetett.

- Nem hallott róla? Én vagyok a Mátray Katica, tanárnő vagyok a retekuccai polgári fiuiskolában. Tudja, sokkal jobb a fiukkal vesződni, mint a lányokkal. Mert egy kicsit szerelmesek az emberbe és ez segít a tanításban. Mikor kiütött a kommün, megvallom, engem is lelkesített az eszme. Beállottam vörös katonának a nagybácsi tudta nélkül. Pedig akkor még a ferencvárosi kongregáció tagja voltam. De én akkor nem láttam semmi ellentétet az igazi kereszténység és az új forradalom közt. Hanem aztán csak elbocsátottak. Mert mikor a puskával kellett bánni, majd kiszúrtam az egész század szemit és lelőttem az egyik főhadnagy farkaskutyáját. Szegénykét úgy sajnáltam. A kommün után igazoló-bizottság elé is állítottak az iskolában. De nagyon jók voltak hozzám. Az egész iskola, az igazgató és a tanári kar úgy kacagtak, hogy a könnyük csurgott. Nem is lett semmi bajom. Nagybácsi csak vállat vont s azt mondta, bolond vagyok. Pedig ugye, nem voltam bolond? Ha ráér, látogasson meg minket, nagybácsi örülni fog. Ugyis nagyon egyedül élünk. Köszönöm a zsírt.

Egy lélegzetre és olyan felhőtlen bizalmassággal mondta el mindezt, mintha évek óta ismerték volna egymást. Már tovalebbent, de visszafordult:

- Jaj igaz, ha eljön, mondja a nagybácsinak, hogy pompás egészségben van és egészen fiatalos. Ez örömet fog neki okozni.

Megint lépett vagy kettőt, megint visszacsilingelt a fejével:

- De jó lesz, ha előbb jól beuzsonnázik. Mert tudja, nálunk nem terem fű.

Mózes látásból ismerte a tábornokot, tudta sorsát és azt is, hogy a szomszédban lakik. És most már arra is emlékezett, hogy ő sokszor látta ezt a gyermek-derűs arcot az Üllői-úton. Már vissza tudta azt is látni, hogy többször lejtett el szürkület idején kisebb-nagyobb pakkokkal mellette. Nevetés nyilt ki benne, nem rosszakaratu, nem gúnyos. - Furcsán taníthatja ez a tanítványait, - mondta magában.

Megindult a szerkesztőségbe. A Nemzeti Zászló, mely reggeli napilap volt, összefogva a Turul szépirodalmi folyóirattal, a Kinizsi-uccában bérelt ki magának egy idomtalan nagy házat. Maga a Kinizsi-ucca is szürke, szegény-szagu ucca. A szerkesztőség épülete ólom-szinű, mindig szomoru, mindig árnyékos, izzadság-bűzű kaszárnya volt. - Kimegyek Délamerikába református hittérítőnek. - Ebbe a mondatba nyilt a Mózes élete, mikor áthaladt a kapun, hogy legyen vigasztalása és megkönnyebbüljön a lélegzete.

A szerkesztőség egymásba unatkozó szobáiban még csak Glodariu szerkesztő, Fehérvári Horváth Julia, Brozicsevics-Benedek Zsolt és egy hervadt gépíró kisasszony voltak fenn. Glodariu szerkesztő azért jött minden reggel másfél órával hamarabb: korábban még a szolgáknál is, hogy az ellene szövődő terveket szemmel tartsa és meghiusítsa. Mert Glodariu ellen mindig aknát ásott az egész szerkesztőség, hogy kirepítsék állásából. De azért is jött korán, hogy azt, akire éppen akkor nehéz szívvel volt, kiáskálhassa a laptól. Mert Glodariu szerkesztő mindig ki akart áskálni valakit. Horváth Julia, akinek hontalan termékenysége végre itt tintához jutott, jókor jött azért, hogy súlyosan hajadoni éjszakáit megrövidítse s többet leheljen be a férfiszagu levegőből. De azért is: hogy a korábban és magánosan jövő újságírókat megpróbálja erőszakos gondolatra bírni. De ezekből, mihelyt Juliát meglátták, kiveszett minden máteriálizmus és hallatlanul félénkek lettek. Meg aztán azért is korán jött: hogy írjon, minél többet, minél szenvedélyesebben, hogy áporodottra felzsúfolt hajadonságát

a műfajok csatornáin zúgassa le. Benedek Zsolt, akinek igazi neve Brozicsevics Szvetozár volt, korán jött, hogy lehetőleg megtudjon valakiről valami rosszat, valami magánéleti piszkot vagy egyéni vereséget. Mert ő mindig leleplezett, kegyelemdöfést adott, elfűrészelt. Különben adta az ősmagyart, eredeti nevét és szüleit letagadta s állandóan azzal foglalkozott, hogy másoknak a származásában piszkált.

Glodariu szerkesztői fontoskodással mondta:

- Baczó úr, írjon kritikát a Zbiskó Albin darabjáról, az Attila édesapánkról és a Kosztolányi Dezső legújabb verskötetéről. A Zbiskó művéről ki fogja emelni, hogy az ős magyar lélek egyik leghatalmasabb megnyilatkozása és a modern magyar drámának König és Plachota után legizmosabb tehetsége. Meg fogja azt is írni, hogy a Hunnia klub díszvacsorát fog adni tiszteletére. A Kosztolányi könyvét húzza le úgy, ahogy csak tudja. Különösen emelje ki, hogy a nyugati dekadencia erkölcsi posványában fetreng és a zsidó átmoszféra miazmáit hordja magában.

Mózes elsápadt, mert nagyon szerette a Kis gyermek panaszainak költőjét. Ezt a gyermeknek maradt és mégis a nagyváros messzi kulturájával fáradt és bonyolult lelket. Aki sajátságos gyermek-öreg szemeivel a mindennapi dolgokat, a napok egyszerű, muló történéseit tudta az életdöbbenet új mitológiájává látni. Már be is akarta jelenteni lázadását, amikor Brozicsevics közbedühödött:

- A Kosztolányi könyvét adjátok nekem. A Zbiskó drámája nem kell. Dicsérni nem dicsérem az atyaistent sem. Különösen nem azt a tarjagos tótot, aki a huszadik században is korccal köti a gatyáját. Bizonyisten, azzal köti, a mosónéja mondta. Látszik, hogy parasztból lett. Hanem Kosztolányit, azt elfűrészelem. Úgy kivégzem, hogy sohasem támad fel belőle. Tudjátok, hogy otthon már rozsliszttel főznek. Vége van már a liberális lakomának.

A vékony dongáju ember-görény beteg, keskeny, sárgás-barna arcába mindegyre felszivódott a tultengő epe. Úgy vette át a verses kötetet, mintha egy madarat fojtana meg. Mózes leült asztalához és belemerült a Zbiskó drámájába, ahol vágtató jámbusok nagy fene hunságokat igyekeztek összezajongani. Glodariu ujból kormányzott:

- Julia, maga írjon egy részletes szines tudósítást a krisztinavárosi kongregáció ünnepéről. Emelje ki, hogy a kereszténység a magyarság fenmaradásának sine-qua-nonja. El ne felejtse szidni a zsidó mételyt.

Julia tulbuzgott:

- Írhatok a székely ifjak jánoshegyi ünnepéről is?

Glodariu, akinek félszeme kancsal volt s mindig azt a hatást tette, mintha be akarna bicegni a másik szemébe, fölényesen nézett le Juliára. Csúf sárga szakállát, sárgás bajuszát, súnyin harapó száját fényessé faggyazta az öntudat:

- Azt már megírtam én. Figyeljenek csak: hogyan lehet valamit röviden és szinesen beadni a közönségnek.

Felvett egy ívet az asztaláról. Fokozatosan melegedő, meghatott hangon olvasta:

- Ős pogány ünnep a Jánoshegyen. A mindenünnen kikergetett magyar ifjuság lélekemelő ünnepélyen áldozott e hó tizenkilencedikén a Jánoshegy még kopasz fái közt az ős pogány Hadurnak, az egyetlen igaz istennek, a bosszuállónak. Tegnap a tavasz felé figyelő fák közt ős Turán szele zúgott s a bűnös és idegen város fölött a turul csattogtatta szárnyait. A műsor első pontja Plachota államtitkár volt. Mintha szumir őseinek áldozati lángja csapott volna fel e nagy szittya lelkében: lángoló szavakkal rajzolta elénk a turáni lélek óriási sajátságait. Fák, sziklák s az egek kiterjesztett kárpitjai rendültek meg attól a tomboló lelkesedéstől, mely

csipkebokor beszédét követte. Utána, mintha a kirgiz puszták hajdani rettenete robogott volna elénk: Feichtinger Károly fehér lóhátról buzdította összetartásra a turáni lelkeket. Beszéde végén inditványozta, hogy Turán nagy katonájának, Kémál pasának díszkardot küldjünk. Majd Glodariu Vazul, a Nemzeti Zászló közszeretetben álló ismert szerkesztője őspogány csácsogásaival keltett végtelen derültséget. Aztán Puchberger Frigyes, a keresztény világnézet ez óriása, lángoló szavakkal ostorozta azokat, akik a turáni lelket nyugati métellyel mérgezik, az alkoholista Adykat, a szádista Boór Bálintokat. És biztosította Németországot Turán rendíthetetlen kitartásáról az utolsó csepp vérig, az utolsó falat kenyérig. Aztán az áldozás magasztos jelenetei következtek, hol a hetumoger szent szokásai szerint áldoztak az ős istennek, Hadurnak. Az ünnepélyről üdvözlő táviratot küldtek Hindenburgnak, Habina püspöknek, a kereszténység nagy fáklya-hordójának és Lederer-Strommer hercegnek, az Árpádok utolsó karakán ivadékának. A közönség késő este, az ős zend induló hangjai mellett, melyet rovásírásu kottákból a zseniális magyar lelkű muzsikus, Zulaviczky Fedor rekonstruált, áhitatos lélekkel s egy felejthetetlen lelki élmény emlékével távozott az ünnepélyről.

- Marha, - mondta félhangon Brozicsevics.

Glodariu gratulációt fogadó mosolygással nézett körül. De csak a Julia csók-éhes szemei feszültek rá kellő esztétikai elpilledéssel. - Ezek mind ki akarnak túrni innen. Majd meglátjuk, ki dobja ki a másikat, - mormogta magában és nagy búsan beletehénkedett egy irredenta vers írásába.

A Nemzeti Zászló és Glodariu találkozásában éppen olyan ős, lényeg és forma szerinti elrendelés volt mint a Romeo és Juliáéban. A Nemzeti Zászló az ellenforradalom hivatalos nagydobja volt, mely az ember-kloáka torz lelkeit dobolta fel mindennap az emberi igazság szomjazói ellen. Egyházi és világi hatalmasságok s Németország titkos pénze táplálta Gutenbergnek ezt a legvégső erkölcsi csődjét. Mert a régi érdekszövetségek védelme mellett feladata volt: a magyar vért állandóan a német érdek rendelkezésére heccelni. Ordítóan irredenta volt, titkos ölelkezésben a megcsonkító Ausztriával. Bőgedelmesen keresztény és üvöltően turáni-pogány volt egyszerre. Fő üzlete az antiszemitizmus volt s mindennap eldörögte a zsidók ellen, hogy megmételyezték az ország erkölcseit. Maga pedig olyan eszközökkel és olyan hangon dolgozott, mely még a legöregebb sajtóbanditákat is fejcsóválásra mozgatta. A lap mögött titkos bizottság állott, melynek Puchberger és Feichtinger voltak a látható fejei. Mert voltak láthatatlan fejei is. De a szörnyű kloáka mozdítója, a bűz-fecskendő irányítója, a nagy ekszkrementum-sztratéga: Glodariu volt.

Ez az ember tipikus alakja volt a kor szomoru természetrajzának. A pálinkába hullott erdélyi román paraszt fia nyolcéves korában megszökött a hazai rugásoktól. Egy vidéki szerzetesházban lett konyha-inas, ahol a hulladékok mellett egy kis írást és olvasást is zsiroztak bele. Aztán tímár mesterségre adták, de a munka kemény falat volt a lomha kamasz fogainak. Különben is nehéz agyvelejű, hályogos értelmű csenevész volt. De lappangott benne valami húsba etetett ravaszság, a csirkére vadászó görény ős testi okossága. És úgy tudott ministrálni, olyan Máriára néző képet vágott állandóan, hogy a barátok kivették a mesterség rabságából. Úgy ahogy egy pár évi iskolát akasztottak a nyakába s kispapot faragtak belőle. De az öt sebre siránkozó arc alatt annyi aljas hajlandóságot: beteg torkosságot, lopási ösztönt és hazugságot fedeztek fel, hogy mégis távoznia kellett a rendházból. Innen kezdve egy pár évig buvó patak lett a Glodariu élete: eltűnt. Egyszer aztán, pár évvel a világháboru előtt, felbukkant Budapesten egy kis klerikális lapnál mint költő, vezércikkíró és a kereszténység keresztes vitéze. A forradalom alatt aztán el is íjedt Bécsbe s mert ott kölcsönkéregetésekből élt, úgy maradt meg a magyarországi urak emlékezetében, mint a forradalom egyik mártirja. Ebből aztán nagy tőkét kovácsolt Glodariu. A kommün bukása után kiadta Szentelt Mártirok című könyvét, melyben megírta a forradalom áldozatainak szenvedéseit. Ez aztán kettős hasznot

malacozott neki. Először is: a könyvben a saját életrajza foglalta el a legnagyobb helyet: bámulatos volt, hogy hányszor és hány helyen mentette meg, váltotta meg a hazát, a kereszténységet s más szent ügyet. Azután: hogy kellő helypénzért bárkit is felvett könyvébe s e mártirsági belépődíjból a különben szegény ördög hatalmas összeget szedett össze. Az eddig legényéletet kószáló, már harmincötéves férfi most már végleges honfoglalásra gondolt. Elvette Onisiorunak, az egyetemi tanárnak már a harminc éven túlra hervadt leányát: Gyöngyvért. Nagy koszorúzott-ökrös, árvalányhajas-kalpagos, mozsárdurranásos turáni lakodalmat tartottak, mely Budapest minden uccagyerekének szétállította a bokáit. Már úgy ott volt a Glodariu szaga minden ellenforradalmi körben, hogy a Puchberger világnézleti szeme felfedezte benne a fogyhatlan bűzű elv-görényt. Így lett Glodariu az újonnan alapított Nemzeti Zászló zászlótartója. Ráadásul, hogy a lelkek az esztétikai legelőn is helyes irányba terelődjenek, az ellenforradalmi Fekete Kéz egy folyóiratot alapított Turul címen, melynek Borkuthy Eveline lett a főszerkesztője s ahova Glodariu lerakogatta a verseit. A két lapnak közös helyisége volt a Kinizsi-uccai szomoru házban. De Glodariut senki sem szerette a két szerkesztőségben. Mert minden pénzt magának habzsolt. A piszkos üzletekhez csak a saját tenyerét engedte. Az újságíróknak nyomorult fizetést adott és azzal is rendesen adós maradt.

Közben teljesre gyűlt a szerkesztőség. A szürke, porszagu nagy szobák olyanok lettek, mint a romántikus drámák züllött lebuja, ahol a szanatóriumok szököttjei elkeveredtek az éjszaka véres kalandoraival. Írtózatos borgőz közepette már pennájával agyarkodott Militzer Keresztély, a ferencvárosi korcsmák házi zsenije, kinek az íróasztalához sokszor kondért kellett tenni, hogy legalább az asztalt kimélje meg öklendezéseitől. És aki, ha nem az éjszaka szörnyű zabálásait hányta vissza: a keresztény erkölcsi felfogást védte hasbarugó mondataival. Mellette szőkéllett a sima kis Piacsek, egy felvidéki tót plébános megállandósult csókja. Ez a főpapokról és világi nagyurakról írogatott édesen kenegető riportokat. Ki is pénzelték már kétszer is Párizsba és nagy jövőt igérgettek neki. Féligre húnyt szemmel, nem látva senkit, nem hallva semmit, gépies mozdulatokkal megy az asztalához az öreg Glosz Károly, aki már huszonnyolc éve eteti vezércikkekkel a lelkeket. Már írja is a vezércikket a kiszabott témáról, de nem tudja: miről és mit ír. Így gépel ő behunyt lélekkel huszonnyolc év óta mindennap. És mégis százan és százan lehetnek, akik cikkére lelkesedésbe: nagy ölelésre vagy gyilkos gondolatra lódulnak. Ő nem tud semmiről semmit, nem érez semmit, nincs semmilyen véleménye, nem gyűlöl és nem szeret. Mert a nappal az ő életének halott fele. Csak éjjel él. Éjjel, mikor sovány tagjait élővé fűti a kártya láza, szemeiben fellobog a visszatért lélek s a nappal összeizzadt filléreit az újságírók körének kártyaasztalához viszi. Ott a sajátságos lapok igézete előtt reménykedik, rajong, kétségbeesik, kegyetlen, szánakozik, imádkozik, átkoz. Nappal vak mozgásu gép: ha más lapnál más eszmét szolgál, észre sem veszi. Talán nem fogja észrevenni, ha egyszer meghal. Talán már halott s csak önmagának tovább mozgó kisértete.

Roppant könyvhalmaz előtt mélyed Dragomán Aurél. Ő a szerkesztőség kulturális nivója. A mindig mosolygó, már erősen kopaszodó kis örmény: nem csak nem bukott meg az érettségin: de egyetemet is végzett, de doktorátust is tett, de: egyetemi magántanári képesítése is van. Ő a Nemzeti Zászló tudományos tekintélye és a Turul nehezebb rovatait is ő vezeti. Tud németül, franciául, sőt: egyszer egy olyan könyv is volt a kezében, amelyről Glodariu megesküdött volna, hogy valóságos eredeti ős-angol. Különben tudományos működése a lapnál abban merült ki, hogy apró hizelgő pletykákat írt az egyetemi tanárokról, akadémiai tagokról s más földi és égi tekintélyekről. És különösen abban: hogy minden névtelenül írt cikkében felhívta a közoktatásügyi minisztert: hogy Dragomán Aurélt, a külföldön is ismeretes fiatal tudóst juttassa már be valamelyik egyetemi tanszékbe, akármelyikbe. Nagy szellemi tekintély volt a kollegák közt s neki még Brozicsevics is szokott: te marha-megszólítása helyett azt mondta: te Dragomán.

És a többi mind: kik a mai falat, vagy talán egy új inggallér gondjai közt, unottan és elfordult lélekkel, vagy gonoszul és mániákusan, készítették a tömeg lelkét: elvét, gyűlöletét, rajongását: mind a bűn vagy a betegség megszállottai voltak. Langer Konrád, aki negyedik gimnázista korában kilopta a szomszéd tanuló zsebéből a tárcát s ezért kicsapták az iskolából. Azután volt minden: pikkoló pincér, csaposlegény, trén-őrmester, katona-tanács tagja, falusi direktóriumi elnök, gyári utazó, börze-síber. Már százszor érezte horzsolódni mellén a közeledő börtön rácsait. Szerencsére: mikor legnagyobb volt a veszély, egy korcsmai verekedésben, melyet a lapok világnézleti harcnak tülköltek, megpofozott egy zsidó korcsmárost. Ezért aztán a kereszténység nagyobbik bunkója, az ellenforradalom Bayardja lett és síp, dob, zene mellett tették meg a Nemzeti Zászló munkatársává, ahol csupán zsidólógiával foglalkozott. A vörös szeplős, nagyorru, csúf-tót képű Vratarics, akit egy gyilkosság tett a nemzeti lélek építőjévé. Nagybátyja, részeges, kötekedő gazdag molnármester, pénz dolgában nagyon szűkre fogta gyámfiát. Az okos Vratarics várt egy kiadós jogos-felindulásos alkalmat. Egyszer, hogy az öreg nyaklevest igért neki, úgy hozzá nyult egy sörös üveggel a nagybátyai halántékhoz, hogy abból tüstént megboldogult molnármester lett. A béke jó-bácsi esküdtszéke felmentette a heves mozgásu unokaöcsöt. És mert a lapok írtak róla, sőt: a Tolnai Világlapja arcképét is közölte: Vratarics csendes ügyvédsegédből egyszerre egyéniséggé duzzadt. Politikai véleményei lettek, lapokhoz kezdett írni s most már szó-buzogányokat verdesett az ellenkező nézetűek fejéhez. A világháboruban egy huszárezred trénjénél volt tiszt s rengeteg libát mészároltatott le. Ez olyan öntudatgolyvát pörsentett a lelkére, hogy most már mindenkit a volt huszárfőhadnagyságával rémített félre az útjából. Ő volt az ellenforradalom nagyon bikának stilizált bikája s vezércikkei a Nemzeti Zászló legpukkanóbb kézigránátjai voltak. De azért Lederer-Strommer hercegnek még mindig kezet csókolt. És álmában ott volt: hogyha nem tudja Magyarországot a diktátorsága alá sörös-üvegíteni, jogi ügyvivője lesz a hercegnek. A hosszu sovány székely fiu: Dálnoky Balázs, aki a lap gyermekrovatát látja el egymaga. A szegény vénfiunak éppen annyi fizetése van, hogy az éhenhalást mindig másnapra tűzi ki napirendre. Lakást nem is tud fogadni: itt hál a szerkesztőség egyik köz-zsiru diványán. Úgy hogy a munkatársak nem tudják elhatározni: a diván lett-é Dálnoky szagu, vagy Dálnoky divánszagu. Ruhája már olyan kopott, hogy a szolga szobájában egy virágcserépbe fügemagot vetett, hogy annak igérkező levelével pótolja a szövőipar hiányait. A hosszu ember a sok koplalástól teljesen csontra száradt, szemeiben, mint ablakban leskődő hervadt vén leány, sír az éhség. És mert állandóan csingi-lingis, kedvesen selypítő gyermek-versikéket csinál: ez a leguggolva mosolygás és édeskedő selypítés örökre rászáradt irtózatosan kikoplalt arcára, szétüregesedett szájára, beszédmódjára. A szerencsétlen majd szétdől az éhségtől, élete folytonos zokogás: és csak mosolyogni, csak édeskedő selypítéssel, gyermekes kényeskedéssel tud beszélni. Fizetése felemeléséért is így könyörög: - Drága tici szertesztő báci, Dálnoty báci éhenhal, ha nem tap több papálni valót. - Természetesen, csak kikacagják s folytatják a tréfát azzal, hogy nem teljesítik kérését. És az átrobotolt napok inségei után: a nyomor-lázas éjszakákon látja maga felé közeledni a második csontembert, látja feléje villanni a könyörtelen kaszát: de annak is csak vigyorogni tud. Sírás helyett az elé is csak mestersége zörgőit tudja odarázni: - Édesz tici halál báci, ne cináljon bibit Dálnotynak, Dálnoty jó dermek. - De az nem fog kacagni és nem lesz irgalmas.

Pont délben megjelent Borkuthy Eveline is a kis Tóth tanárral. Tóth volt az irodalmi szárnysegéde Evelinenek. A kis zömök emberke nagy gömbölyű fejét már nem is mint fejet, hanem mint irodalmi szaktekintélyt hordozta vállain. Valaha a debreceni kolégyomban, a pubertás más két bűnténye közt, Arany-szagu eposzokat és sápadt elbeszéléseket írt. Kapott abból minden szerkesztőség, de a dolgot egyik sem árulta el. Mikor egyetemi hallgató korában megismételt utolsó kisérletét is ilyen hallatlan titoktartás követte: részletes gyűlölet burjánzott fel benne az irodalom: minden tehetség és minden zseni ellen. E gyűlöletnek egy percben született ikertestvére volt a féktelen vágy: hogy tanár legyen az egyetem valamelyik irodalmi

tanszékén. És mert csak egy félcentiméterrel volt magasabb az öreg Gyulai Pálnál: nagyon Gyulainak, Jókaiakat és Petőfiket koppangató mokány legénynek érezte magát. Ráadásul: véletlenül kezébe tévedt Brunetièrenek egy tanulmánya a legmodernebb irodalom ellen: és erre végleg kimondta, hogy konzervativ és erkölcsivilágrendes tekintély lesz. Valósággal csuda-pipa volt a kis ember önmaga kezében, melyben sohasem volt dohány, de amellyel úgy tudott füstölögni, hogy a naiv emberek egy dohánygyár kéményének nézték. Kevés szavu volt, de ha beszélt, gúnyos, lekicsinylő megjegyzéseket tett a más tehetségére, a más munkájára, hogy a megcsúfoltnak ne jusson eszébe kérdezni: hát vajjon ennek az embernek van-é tehetsége? A szegény megriadt egyetemi hallgatók pedig nem mertek e gúny és kritika háta mögé nézni. A vesébe látás fölényes mosolygását örökítette magára. És ezért nagyon tartalmas embernek tartották, mert a kalendáriumokban a nagy filozófusok ajkán van ilyen mosolygás. Nagyszerűen tudott úgy lenni mindig a hatalmas és befolyásos emberek pártján, mintha makrancos, zsörtölő, Gyulai-Pálos függetlenséggel csak is a maga véleményét duzzogná. A mindenkitől üldözött zsenin vagy tehetségen úgy tudott még egy veszélytelen-népszerűt döfni, mintha a népszerűség ellen védené a gyengébb igazságot és becsületet.

A Mózes asztalánál megálltak. Eveline, mint egy nagy gesztenyesütő ernyőt: nagy pártfogó mosolygást nyitott a fiatalember elpirulása fölé, aki udvariasan felállott. Tóth kis pocakját kilökte, kedélyes-gúnyosan biccentett a fejével:

- Na, Baczó úr, elolvastam a Turulhoz beadott három versét.

Mózesnek szőkébb és pirosabb lett az arca, kékebbek és lányosak a szemei. Tóth mintegy időt engedett a kellő megindulásnak, mellyel itéletét fogadja. Közben mosolyogva odaszólt Piacseknek:

- Piacsek úr, gratulálok a két népies dalához, a jövő számban jönni fognak. Végre van valaki, akinek a vers még mindig vers és nem szétrugdalt próza.

Ez már felhő volt a Mózes feje fölött. Megint Mózeshez fordult:

- Olvasta Arany Jánost?

- Minden szebb versét könyv nélkül tudom.

A kis ember megcsóválta fejét:

- Hát akkor hogy írhat valaki olyan verset, mintha a Boór Bálint szobrászi elveit fordítná át az irodalomba? Hiszen az az ember, barátom, bolond, futóbolond.

Döntő súlyossággal, de nagyon elégedett mosollyal mondta ezt a véleményét. Eveline nagy meleg szivet nyitott szemeiben Mózes felé:

- Keressen fel holnap tíz órakor a lakásomon, - mondta komoly-melegen. - Egy és más mondanivalóm lesz. - Aztán odasugta Tóthnak: - Majd beszélek én a fiu fejével.

Eveline és Tóth betűntek a főszerkesztői szoba plüs-butoros előkelőségébe. Új alak gazdagította a szerkesztőséget. Magas, vékony, barna ember, sajátságos bicegő járással, pedig nem volt nyomorék. Különben minden bicegett ezen az emberen, kinek látása olyan volt a szemnek, mint a sötétben érintett béka tapintása a tenyérnek. Szemei is valahogy sántán, sötéten sunyogtak jobbra és balra. Szája mindegyre félre rángott. Leűlt egy asztalhoz, az egyetlen üres helyre. Már űlt és csak azután nézett szét és sugdosta oda a maga köszönését:

- Szervusz, Glodariu, pá, Julia, jóreggelt Baczó úr.

Ez a göthös, rossz rugókon járó ember volt a szerkesztőség lidércnyomása. Még Brozicsevics is behúzta fejét a nyakába, ha elhüvöslött mellette. Thineberg Gusztávot Sauer gróf és Leiter biró pártfogolták be a laphoz. Egy szegedi szabadcsapatban volt tiszt és írtózatos dolgokat

meséltek róla. Aztán, hogy a megalakult hadsereg kiszégyelte magából, képviselőjelöltnek lépett fel. De hívei minden ordítása és fenyegetése dacára megbukott. Akkor betették ide a szerkesztőségbe. Itt kivételes tisztelettel bántak vele. Akkor jött-ment, amikor akart, azt tett és nem tett, ami neki tetszett. Mindig bőven volt pénze. A véres legendák még sűrűbbre gyűltek körötte. Sokszor látták éjjel a Filatory-gát tájékán, Csepelen vagy a Duna más titoktartó helyén, amint különös alaku pakkokat dobált a vízbe. Rebesgették, hogy feleségének, akit egy külvárosi lebuj kasszájától vitt az oltárhoz, két gazdag udvarlója is nyomtalanul eltünt. De legjobban megütötte az újságírók képzeletét az az eset, mely ezelőtt vagy két hónappal a szerkesztőségben történt. A különben csendes hangu, ragadósan udvarias férfi összeveszett a szerkesztőség egy fiatal tagjával, s az felfortyanó dühében rablógyilkosnak nevezte. Két nap mulva Glodariu, aki, mint mindig, legelsőnek ment fel a szerkesztőségbe: a fiatalembert asztalánál találta, karjaira ráhullatott átlőtt fejjel. A revolver lábainál volt, előtte pedig egy írás: - Meguntam az életemet, önként dobtam el, értesítsék kiméletesen édesanyámat. - Azóta Glodariu mindennap kétszer kínálta meg előleggel Thineberget s Brozicsevics, aki mindenkit megmart, igen tisztelt Gusztáv barátomnak szólongatta.

Glodariu bement Borkuthy Evelinehez valami megbeszélésre. Brozicsevics rögtön feldugta a fejét az írásból:

- Kollégák, hát mikor fogjuk már ezt a marhát kidobni innen!

- Tegnap két zsidó tőzsdéssel láttam a Központi kávéházban, - döfte oda simán Dragomán.

Piacsek már szóra tátotta a száját, de beharapta, mert Glodariu már visszajött a terembe. A szerkesztő odaszólt Horváth Juliához:

- Julia, Borkuthy Eveline kéreti egy percre.

Julia, mint egy óriási zsákvarró tű, beszúrta magát a párnázott ajtók mögé. Brozicsevics most Glodariuhoz fordult:

- Vazulkám, mikor repited ki már innen ezt a vén muszáj-szűzet! Ha sokáig látjuk itt, mind eunukká csorbulunk. Hogy tudjam én mindennap megvédeni azt a konstruktiv világrendet, melybe egy ilyen rozsdás tű van szúrva?

Glodariuból kifakadt a panasz:

- Kedves Zsoltom, te tudhatod, hogy én szeretnék a leginkább megszabadulni tőle. Valósággal megfullaszt a verseivel és egyéb szörnyűségével. El is fűrészelem mindennap ott benn. De minél több rosszat mondok róla, Borkuthy Eveline annál makacsabbul ragaszkodik hozzá.

- Azért tartja itt, hogy legyen egy nő mellette, aki nála is csúfabb, - rikácsolt Brozicsevics.

- Tudják az urak, kit főz most a Julia? - luciferkedett megint Dragomán.

Mindenki ránézett. A vágtató keresztény, hazafias, erkölcstisztító, építő világnézetes mondatok megálltak mint árok szélére rohant lovak. Dragomán rámutatott a mámorában vágtatva író Militzerre.

Nagy kacagás tört ki. Mindenki gúnyosan gratulált. Militzer kibömbölt a kereszténység védelméből és a felböfögött borgőzből:

- Hány percent alkohol tartalma van? Negyven percenten felül elveszem feleségül.

Ujra erőltetett, vad nevetés zudult fel. De Julia már künn volt, boldog arccal, mert egy versét felvették a Turulba. Mézédes, éneklő hangon mondta:

- Brozicsevics, Tóth professzor szeretne beszélni magával.

Brozicsevics felhörcsökösödött:

- Szeretne, szeretne, hát jőjjön ide hozzám, ha szeretne beszélni velem. Benedek Zsolt van annyi a keresztény Magyarországon, hogy akárki hozzá jöhet, ha beszélni akar vele. Az istennek sem megyek! - Azzal belökte írását a fiókba, odament a szerkesztőség egyetlen tükréhez, megigazította nyakkendőjét, lekefélte kabátját. És olyan morcos-dölyfösen ment be, mintha az be nem menés lett volna.

Glodariu felkelt. Odament az ajtóhoz: jól be van-é téve? Aztán fejét előre nyujtva, lehalkított hangon mondta:

- Kedves kollegák, most egymás között vagyunk, őszinték lehetünk. Hajlandók vagytok még továbbra is együtt szolgálni ezzel a veszett kutyával, aki mindnyájunkat megmar?

- Ki kell rugni, ki kell rugni! - bőgte Militzer. - Tehetségtelen fráter, mindig az én gondolataimat lopja el és a kártyában is csal. - Aztán felkelt és kitántorgott a teremből. Militzer Brozicsevicsnek különös, elválaszthatatlan barátja volt, éjjelenként együtt ittak. Ezért nagyon gyűlölték és piszkolták egymást, mert mindenik így bosszulta meg azt a tudatba sajgó züllést, hogy a másik barátja.

- Engem is mindig sérteget, még női érzésemben is. És már a disznó szavaival is torkig vagyok, - nyögte Julia.

Glodariu arcán felfénylett a leszúrás öröme:

- Tegnap beszéltem Puchbergerrel. Azt mondta, hogy ha egy beadványban kérjük az elbocsátását és ezt mindenki aláírja, rögtön kiteszik.

Mindenki buzgón ajánlkozott. Dragomán már papirost vett elő. Glodariuval összebujva a kérvényt fogalmazták, amikor Dálnoky megszólalt:

- Dálnoty báci nem irja alá.

Glodariu ráagyarkodott:

- Akkor maga is repülni fog. Árulót nem tűrünk magunk közt.

Thineberg felemelte sötét fejét. Most szólt először:

- Én sem írom alá. Nekem Brozicsevics barátom.

Egy pillanatig halálos csend lett. Brozicsevics kilépett a belső teremből. Glodariu tisztelő mosolygással ment eléje:

- Zsolt, kérlek, téged mint kiváló stilisztát kérlek meg az egész szerkesztőség nevében, írj egy beadványt, hogy a Militzer eltávolítását egyhanguan kivánjuk. Azt még sem lehet kivánni, hogy itt szagoljuk egy örök-részeg ember bűzét napról napra. Meg aztán veszélyezteti a lap jó hirnevét is a vendégeknél.

Brozicsevics sárga arca sárgábbra gyult, szemei megfogasodtak a harapós örömtől:

- Ne féljetek! Úgy elfűrészelem, hogy rögtön repülni fog. Tegnap is velem fizettetett két pohár fröccsöt, pedig nekem családom is van. Különben is műveletlen, tehetségtelen disznó.

És már ráhajolt egy ív papirosra, rohanta a ledöfő sorokat. Szelid, félénk hang reszketett át a szobákon:

- Jónapot kivánok.

Egy kis szőke egyenruhás fiu egy éktelen nagy levél félét tartott maga elé. El-elakadozó hangon mondta:

- A méltóságos Puchberger úr küldi ezt a vezércikket. Azt izeni, hogy okvetlenül benne legyen a mai lapban.

A gyermek még nem tette ki a lábát, Brozicsevics már átmordult az egyik epéjéből a másikba:

- Megint valami marhaság.

Glodariu felbontotta a boritékot. Sajátságos mosolygással olvasta:

- A címe: Keresztény ideálizmust követelünk.

- Tudják azt az urak, hogy Puchberger a tárgy t-ragját két t-vel írja? - kérdezte Dragomán.

- Az semmi, - dárdázta Vratarics. - A mult este a vasutasokhoz intézett beszédében azt mondta: - A tizennyolcadik század végén az őrült Cromwell és a kéjbe fulladt Danton forradalommal aknázták alá az elgyöngült Európát.

- Puchberger a legnagyobb barom Budapesten, legközelebb végleg ledöföm, - bölömbikázta Militzer, aki már visszajött a megkönnyebbítéséből.

Glodariu nagy lemondással intett:

- Hát ki kell adnom a cikket, nincs más, mit tenni. Baczó úr, írjon egy pár sort a napi hirek elé. Hivja fel a közönség figyelmét a Puchberger mai cikkére. Ne felejtse ki a minősítéséből, hogy ő ma a keresztény világnézet legmélyebb gondolkodója.

Egy írtózatos vérbe rontó hang üvöltött át a szobákon:

- Húszt, húszt, húszikát!

A lélekroncsoló hangra egy riadással szöktek fel helyeikről. Borkuthy Eveline és Tóth tanár is kiíjedtek a belső szobából. A szolgák s a helyiségben levő nehány idegen is beszaladtak. Dálnoky, felállva az asztalára, üregeiből kilobogó szemmel, arca minden barázdája végén külön-külön irtózatos vigyorgással, karjait szétlökve ordította az ember-vad ős éhségét: húst, húst, húst. És a szerencsétlen, hogy még a bomlott agy tragédiájában is nevetséges legyen, ezt is a gyermek selypítésével üvöltötte: húszt, húszt, húszikát!

Egy percig egy mozdulat nem rezdült, egy hang nem rebbent. Túl az én apró okosságain, a napi gonoszságokon és nekik jutott nyomorult kis lelkükön: minden test érezte ebben az ordításban a megkorbácsolt ős testvért. Hús a húsnak, vér a vérnek, ideg az idegnek adta át ezt a jajgatást és dermedt hulla volt minden arc. Brozicsevics tért először szavakba vissza:

- Megbolondult a pasas.

Az őrült előre nyujtotta fejét, szétharapott a levegőben. Újból kihasadt belőle a megcsavart test fájdalma:

- Húst, húst, meghalok! Jaj, jaj, már csontváz vagyok! Nézzétek, csontváz vagyok!

Arcán egymásba csuklottak a mosolygások s a csontváz széles szörnyű röhögését adták össze. Letépte magáról a pókhálóvá kopott kabátot, a szennyes inget, lerugta a nadrágot, mindent. Kiötlő bordáival, behorpadt keskeny mellével, vékony lábszárai síró didergésével meztelenül állott a szemek előtt.

Aztán, mintha a rádöbbent arcokban valami nagyon szánalomra méltót olvasott volna, dédelgető vigyorgással síránkozta oda:

- Sajnállak titeket. Bizonyisten sajnállak.

És zűrös agyában a szánalom már belekapaszkodott a nagy szimbólumba. Széttárta karjait s mintha teste végtelen nyomorusága fekete keresztről zokogott volna le, nagy hívással kiáltozta:

- Én vagyok a Krisztus! Én vagyok a Krisztus!

Elkezdte mellét tépni, mintha csontra száradt bőrét osztaná szét a feléje nyíló embereknek:

- Vegyétek és egyétek! - ismételgette és csurgottak a könnyei.

Mentőkért telefonáltak. A szolgák addig is lefogták. Nem állott ellent, hagyta, hogy csinál-janak vele, amit akarnak. De mintha zuhanó lelke visszafürödött volna az erdélyi szélbe s erdélyi tűzhely küldené csókját koldus pőreségéhez: gyermekes, kényeskedő könyörgéssel rimánkodott a megfogó karok közt:

- Fatányéroszt! Fatányéroszt akarok! Egy kici fatányéroszt!

Mikor elvitték, mintha a kigyötört lélek visszatért volna a szétrugott ember-rögbe. Nagy alázatosan hajtotta fejét Eveline felé:

- Kezeit csókolom. Bocsánatot kérek. Nem fogok többet lármázni, csendesen leszek.

Senki sem tudott dolgozni. Talán mindenik érezett élete mélyén egy ilyen alakot. Mindeniket titkos félelem rázta. És mindenik kegyetlen volt a félelméért s maga elé tartotta mindennapi kis gonoszságát.

- Mindig gondoltam, hogy ez lesz a vége, - sóhajtotta Julia, aki nála is hiába próbálkozott.

- Meg fogja tölteni gyermekversekkel a Lipótmezőt, - szellemeskedett Militzer, aki már teljesen szétlélegzelte tegnapi mámorát.

- Na, csakhogy nem hallom többé a folytonos előleg-kunyorálását, - könnyebbült meg Glodariu.

Brozicsevics valami sajátságos súnyi győzelmet érzett, hogy nem ő, hanem ez a szerencsétlen őrült meg. Ebbe az emberbe most bele lehet tiporni mint a sárba. Ez most már tanuval bizonyíthatóan nyomorultabb mint ő a rossz gyomrával, beteg idegeivel, örökké sajgó irígységével. Titokzatos mosolygással mondta:

- Ti nem is tudtátok, hogy ennek az éhenkórásznak apja van. A szegények házában él. Azt mondják, hogy ahányszor Dálnoky meglátogatta, mindig eltünt egy-két pokróc vagy lepedő az intézetből.

Baczó Mózes eddig félig nyilt szájjal, folyton lázasabbra növő szemekkel nézte ezeket az embereket, mintha egy valótlan álom íjesztéseire dermedne. Most felugrott. Nagy kék szemeiből kivont pallos lángolt ki, termete teljes magasságra egyenesedett. Biró volt most, kit mint ős kinyilatkoztatás, hívott el az emberi szánalom. Oda állt a hulla-evő ember elé:

- Hogy értette ezt?

Mindenki tág szemet meresztett. Brozicsevics elfehérült, de gőgje legyűrte a gyávaságot:

- Ni, ni, hát ez mit akar? Talán maga is megbolondult, fiatal barátom?

Mózes egészen odalépett az ember lélegzetéhez:

- Hogy értette azt, amit mondott? Mondja ki nyiltan mindenki előtt: meg akarta rágalmazni azt a szerencsétlent?

Brozicsevics szétnézett, de a sok szem fentartotta:

- Az nem tartozik magára.

- Hát akkor ez magára tartozik. - És Mózes úgy vágta pofon, hogy az székestől felbukott.

Senki sem lépett közbe. Senki semmilyen mozdulat felelősségét nem vállalta. Mózes kissé hátravetett testtel, kitárt tenyerű kézzel várta, hogy a nyomorult feltápászkodjék.

Az felszeszpetelődött. Egészen zöld volt s ajkaira kifehérlett a tajték. Kezeivel kiugrott gallérját igazgatta. Gondolata most is a ránéző szemeknek beszélt:

- Vagyok olyan úr, hogy ne kezdjek dulakodni. És sokkal inkább keresztény vagyok, hogysem párbaj-komédiát játsszak. De meg fogja fizetni.

Mózes keresve nézett szét. Mintha várná, hogy valaki helyt áll ezért a mocsár-emberért. Aztán szó, köszönés nélkül elhagyta a szerkesztőséget.

4.

De amint az uccán volt, tenyerén, mint szájon a rossz étel ízét, érezte a Brozicsevics arcának puha nyálkásságát. Halálos undorodás futott fel karján a szivéig. Már szégyelte és utálta mozdulatát: megütni egy ilyen beteg férget, ki csak dühös nyállal tud felelni a bántalomra. Hiszen nem is azért a mondásért ütött ő és nem is éppen csak Brozicsevicset ütötte. Elhallgatott ő már tőle sokkal igazságtalanabb rágalmakat ártatlan emberekről, egyszer még azt is szó nélkül hagyta, hogy Boór Bálintot szidta. Hanem már tele gyűlt a kloáka emberek csúfságával s az a szerencsétlen éhségbe őrült alak mintegy szimbolikus áldozat volt szemében, melyet a fertelmes világ marka elébe roncsolt. Ezért ütött: minden csúfságért, minden áldozatért s öklét az egész világ arcába vágta. Hát ez a világ, ezek az emberek, ezekből van az élete szövete, ezekből van család és történelem! És ezek is anyától születtek és anyamellen szoptak lelket magukba, mint ő!

Nem tudott volna most ebédelni egy világért sem. Kihányta volna az első falatot s talán, felbolygatva, kihányta volna lelkét, szivét, egész megpiszkolt életét. Sajátságos rothadt savanykás szagot érzett. Mintha orrát, száját, szemeit, füleit, összes érzékeit szennyes ládák lehelnék tele a levetett ruha áporodott szagával. Valósággal futó lépésben rohant el az emberek között s homlokát kiverte a láz nedve. Az Üllői-út sarkán egy inasgyerek egy üveget vert a földhöz. A puffanó zajra halálos íjedtséggel botlott meg és szájába dobogott a szive. Mintha egy revolver sült volna el. Egy revolver, melyet megtöltve, felhúzva ott érez mindig élete mélyén egy lázas kézben, melynek ujjai már a ravaszon reszketnek. Amint hazaért, a hideg szobában, hol már egy vagy két hete nem volt tűz, úgy ruhásan rávetette magát az ágyra, magára csavarta a paplant. Befúrta arcát a párnába, testét az ágyba, mintha az eltakaró földbe menekülne. Igyekezett nem érezni, nem gondolkozni: halott lenni.

- El, el kell menekülnöm valahová. Még ma írok Debrecenbe, hogy rövidített theológiai tanfolyamon képezzenek ki misszionáriusnak. Elmegyek Délamerikába, elhagyom örökre ezt a földet, adok azt, ami nekem nincs: hitet. És képzelete felmozdult. Élete égő romjai közé őserdők rázták be bozontos fejüket s végtelen szomjúságán az Amazon rohant át zuhatagos szélességével.

És már fel is ugrott. Egy rohanásra megírta a levelet: egy kergetett lélek lihegő és meghatóan gyermekes segélykiáltásait. A debreceni theológia dékánjához címezte. Rögtön elfutott a főpostára és ajánlva feladta. Mikor a gondosan tárcába tett vevénnyel megint hazafelé tartott, megkönnyebbülve, de halálosan fáradtnak érezte magát. És csodálatosan: az élet becéztető csókjaira született élete már álmokat párázott fel. Már nagy vitorlás tutajon evezett föl az Amazon mozdult tengerén. Olyan jól esett az izmok feszülése az ős-tiszta levegőben. Csodálatos fák hajoltak a partról a vízbe s nagy madarak kék szárnyai szelték a levegőt. A parton egy leány várt rá.

Most jobban érezte a szoba hidegét. Megint csak az ágy ölelésébe menekült. Zoltán még tegnap elutazott valamelyik pestvidéki rokonához átkosztolni egy pár napot és lehetőleg zsákmánnyal térni vissza. Annak is alaposan beborult, szegény fejének. A Zeneakadémián

nem kapta meg az ösztöndíjat, mely egyetlenül nagy tehetségét megillette. Fillér nélkül, még be sem iratkozhatott. A tanári vizsga költségeit sem tudta fedezni, az is elmaradt. Ha a pianinója nincs: talán még az ő makacsul kitartó ereje is megrokkant volna.

Egész szürkületig feküdt Mózes az ágyán, vak éberséggel, hátat duzzogva az életnek. Akkor eszébe jutott délelőtti találkozása a Mátray tábornok unokahugával. A szoba olyan hideg, rideg és mostoha volt, hogy elhatározta: már csak menekülésből is átlátogat. Kiugrott az ágyból, lekefélte magát. Megnedvesített tenyérrel megdörzsölte arcát, jó pirosra törülte. Aztán levetette a gallérját és a nyakkendőjét. Összes gallérjai és nyakkendői fölött szemlét tartott: melyik a legkevésbé piszkos és a legkevésbé kopott. A vége az lett, hogy azokat tette újból föl, melyeket levetett. Még rendezett egyet a haján a tükör előtt, felvette határozatlan jellegű felöltőjét s átment a szomszéd házba.

A csengetésre maga Katica jött, cselédre nem telt a hadi dicsőségből. Kutya hideg volt az előszobában. Mózes meg is jegyezte magában, hogy ez a veder nem tropikusabb az ő cseberjénél. A lány, úgy látszik, látta a fiatalember lelkét a szemén keresztül, mert gyermekesen felkacagott:

- Na, maga felsült, ha melegedni jött hozzánk.

A szalonban nem volt sokkal melegebb. De a tábornok azért a nagy cserépkályha mellett űlt, mely konokul nem akart emlékezni az utolsó fűtés benyomásaira. Hanem azért az öreg úr egészen sütkérező jelleget adott az ott ülésének. Nem állott fel, de nagyon szúrósan rávizsgált a fiatalember arcára és szivesen nyujtotta kezét:

- Hozott isten, édes öcsém. Az én kis pintyőkém már sokat csicsergett rólad. Ülj közel a kályhához.

Mózes engedelmeskedett, ha nem is látta be a dolog gyakorlati jelentőségét. A tábornok kérdezte:

- Ugye, egyetemi hallgató vagy?

Mózes megint elpirult és megint igent mondott. Elmondta, hogy negyedéves francia-magyar szakos tanárjelölt s hogy még két vizsgája van hátra. Maga sem tudta, miért: elhallgatta, hogy a Nemzeti Zászló szerkesztőségében dolgozik.

A tábornokon látszott, hogy ez a szép tiszta fiatal arc s ez a még gyermekcsordulásu hang jó hatást tett rá. Odaszólt Katicának:

- Pintyőkém, kináld meg cigarettával Mózes öcsémet.

Margit egy trafikbeli papirskatulyát tartott a fiatalember elé, melyben két árva hölgycigaretta búsult. A fiatalember érezte a nagy szegénység lefojtott sóhajtását. Most már hajáig pirulva hebegte:

- Köszönöm, nem dohányzom.

A lány megint meglátta lelkét és naiv őszinteséggel szólt:

- Látom, hogy azért nem vesz, mert azt hiszi, hogy nekünk sincs több. Vehet egész bátran, a hálóban még három egész cigarettánk van, ugye, bácsika?

Ezt már kicsattanó büszkeséggel mondta. Mózes rágyujtott. A tábornok fáradt, nehézszavu ember volt. Mózes merevnek, félénknek érezte magát e két különös lélek közt. Nehezen ment a beszélgetés. Katica belekacagott a csendbe:

- Milyen furcsa. Mi most nem találjuk, hogy mit beszéljünk. Mintha zavarban volnánk, pedig ennek nincs értelme. Baczó is szegény, mi is szegények vagyunk, nincs mit szégyeljük egy-

más mellett magunkat. Az ember sokszor van így, hogy semmiért szégyenkezik. Így voltam én a Balló Kálmánnal. Mindig azt hittem, hogy rengeteg mondanivalóm van neki. Aztán, ha együtt voltunk, nem tudtam egy szót sem találni magamban. Pedig fülig szerelmes voltam belé.

Mózes kapott a témán. Kedves hamiskodással kérdezte:

- Hát Katica már volt szerelmes?

A lány a levegőbe csettintett ujjaival:

- Oh, már vagy húszszor. Nekem mindig szerelmesnek kell lennem valakibe, nem is tudnék anélkül élni. Egyszer meg is akartam mérgezni magamat, ugye, nagybácsi?

A tábornok hozzászokott huga kérdéseihez s csak szeme feléje fordított mosolygásával felelt neki. Mózes tovább kötekedett:

- És most is szerelmes valakibe?

Katica dicsekedett, mint egy kitüntető monétával:

- Most vagyok csak igazán. Ez az igazi. A többi hamar elmult, mert megismertem őket. Ez örökre fog tartani.

- És ha nem tolakodás, szabad tudnom a boldog halandó nevét.

A lány megrázta fejét:

- Azt nem, azt nem. Ha egyszer kimondja az ember, mit ér az egész szerelem? Ezt még a nagybácsi sem tudja. Ugye, nagybácsi?

- Te Erdélyből való vagy? - kérdezte a tábornok.

- Igen. Régi félig paraszt, félig kálvinista papi családból.

- Szegény Erdély. A mi familiánk is onnan származott valaha. Mindig az volt a tervem a békében, hogy elhagyom a hadsereget, egy kis fűszerüzletet nyitok és annyit keresek, hogy Erdélyben egy-két hold földecskét s egy szép kis falusi házat veszek. Aztán mindig csak katona maradtam. Jött a háboru, tábornok lettem. Most már a sírhelyemre valót sem próbálnám összekuporgatni. Tudja is a fene, minek van ilyen vén csont a világon. Ugyan, ha talán mégegyszer háboru lesz, nekem is hasznom vehetik. Ha egyebet nem, elpusztulni én is fogok tudni.

Katica fellobogott:

- Mégegyszer háboru! Hogy is mondhatsz ilyet, nagybácsi! Megmondtam, hogy efféléről hallani sem akarok. Ha mégegyszer háboru lesz, odaállok a harcoló felek közé és megmagyarázom, hogy milyen szörnyű bűnt követnek el és hogy szeretnünk kell egymást. Meglátod, hogy hallgatni fognak a szavamra. Ugye, Baczó?

Egész természetesen, mint magától értődő dolgot mondta ezt a rémítő naivságot, a tréfa minden árnyalata nélkül. Baczó határozottan zavarban volt. Nem tudta, hova sorozza ezt a különös lelket. De azért ficsurkodott:

- Én már lábaihoz is rakom a fegyvert.

A lány fitymálásra vonta az ajkát:

- Ez szó, szó, szó. A férfiak olyan utálatosan udvariasak. Mikor én a lényegről beszélek, ők igyekeznek eleget tenni egy külső formának. Pedig az az igazi férfi, aki mindig csak a lényeget nézi. Úgy beszélnek velem, mintha gyermek volnék. Pedig ugyancsak nem vagyok gyermek. Ugye, nagybácsi?

A tábornok eltompult, mélyről jövő hangon kérdezte:

- Mennyi lehet most egy sültnek való malac?

Mózesnek fogalma sem volt róla. Az öreg úr messze, messze nézett:

- Olyan rég szeretnék egy jó puha malaccombot enni, párolt káposztával. A Katica édesanyja, szegény boldogult öcsém felesége mindig azt készített Karácsonyra. Oda van a jó világ, oda örökre. Már mi csak a temető felé megyünk.

Mózesnek hervadhatatlanul gyermek szivére könnyek fakadtak. Egy szem-ölelésben látta a tábornok pályáját, a három világrészben gyilkoló eposzt, az örök szorongást, hogy ezer és ezer ember életét megmentse, a tiszta hősi felajánlkozást. És a hullák torlaszán, a vér pocsétákon, a halál ágoniájában őrjöngő tömegeken: az egész egybe látott világháborun át egy sovány kéz nyult ki egy tányér után, melyen egy malac-comb volt párolt káposztával. Az arca olyan távoli, olyan kisfiusan szomoru lett, hogy Katica nagyra nyilt olvasó szemmel nézett rá:

- Ne beszélj ilyeneket, nagybácsi. Látod, hogy elszomorítod Baczót. Maga Mózes nagyon becsületes fiu lehet. Én már érzem, hogy szeretni fogjuk egymást. Tudja, hogy most ebben a szomoruságban nagyon szép volt!

Mózes nemsokára elbúcsuzott. A tábornok őszinte melegséggel hívta meg máskorra is. Ő fáradt ember, kevés szavu, de majd elcsevegnek a pintyőkéjével. Neki jól fog esni hallgatni. Katica kikisérte az előszobába a fiatalembert. A Mózes felsőkabátján meglátott egy nagyon sajátkezű fércelést. Felnevetett:

- Ezen igazán meglátszik, hogy egy francia-magyar szakos filozopter varrta meg. Hagyja csak, holnap iskola után időt szakasztok, befutok magukhoz és megvarrom tisztességesen.

Mózes felíjedt:

- Csak nem jön el maga hozzánk!

Katica megint azzal a sajátságos, pátosz- és majdnem tudatnélküli kérdéssel nézett a fiatalember szemébe:

- Miért nem? Oh, én már nagyon sok férfi lakásán voltam. A Fehér kollegámat egy hétig ápoltam a csúf hónapos szobájában. Nem volt szegénynek senkije, még az éjjelijét is én cipelgettem. Sok esemény van már az én hátam mögött.

Mózes egész este olyan volt, mint egy felbolygatott hegedű. Ez a látogatás nagyon sok húrjába markolt bele s csak nagyon későn tudott elaludni. Álmában zavart kavargásban látott malac-combot, ágyut, egy betegen fekvő tanárt, a Brozicsevics hulla-arcát, egy meztelen őrültet. És mindegyre előmerült ez a különös lány, aki olyan időtlenül egyszerű és néha mégis olyan mélyről jövő emberi melegséget sugároz. Lázasan és köhécselve kelt fel másnap reggel.

Ezek a súnyi, bujó lázak és apró köhögések nem először jelentkeztek nála. A sok éjszakázás, az idegein átrohanó viharok, a nagy rálepő szomoruságok s az utolsó idők nélkülözése kikezdték ezt a végtelenül érzékeny, anyai dédelgetésre született életet. Néha halálosan bágyadt volt. Az élet legkisebb mozdulatához sem volt kedve vagy ereje. Néha meg viharos torlódással kergette az élet, hogy pazarolja önmagát éjjeli virtusokban vagy éjt és napot átrohanó falánk olvasásokban. A legfőbb baja mégis valami belső elfordulás, organikus undor volt az irtózatos, emberekkel irtózatos világtól. Nem ügyelt magára. Téli éjszakán, bortól és kocsma-gőztől felizzva, hajadonfőn, felöltő nélkül kószálta az uccákat. Mintha valami nagyon csúnyától, nagyon megalázótól félne jövője útján és szántszándékkal rohanna a halál elé, hogy a csúfító élet utól ne érje.

Tíz órakor már ott csüngött egy budai villamos bőrfogantyuján, útban Borkuthy Evelinehez, akinek a Rózsadombon, a Zárda-uccában volt a villája. A Krisztina-téri állomásnál egy negyven év körüli férfi szállt fel. Amint meglátta Mózest, elképedve nyujtott kezet feléje:

- Hát te nem haltál meg, Jenő?!

Mózes elsápadt. Ijedt zavarral nézett az illetőre. Az kedves szemrehányással mondta:

- Hát meg sem ismersz, Jenőkém? Itt az a hír terjedt, hogy Berlinben spanyolban meghaltál.

- Nem vagyok Jenő, tévedni tetszik, - hebegte Mózes.

- Ön nem Széll Jenő? - mondta majdnem kiáltva az idegen.

Mózes most már mutatta a türelmetlenségét:

- Nem, nem és nem is ismerek semmiféle Jenőt.

- Csodálatos, csodálatos, - csóválta fejét az ember és beűlt a kocsiba.

Mózesbe nagyon beleszúrt ez a futó véletlen. Hát már ott van valahol az arca a koporsóban, befagyva az örök érzéketlenségbe és ő még itt tántorog, keres és jajgat. - Csak már Zoltán jönne legalább vissza, - mondta magában.

Mikor a villa rácsos kapujában csengetett, egy zord arcu öreg nő jött ki. Nagy orrleharapósan kérdezte:

- Kit keres?

- Borkuthy Eveline őnagyságát.

- Nincs itthon, - harapta oda az öreg rémület és sarkon fordult. Aztán megint megfordult. Tetőtől talpig végigmérte a fiatalembert, kinek egész öltözetén kiütköztek a nehéz napok:

- Ki maga?

- Baczó Mózes.

- Akkor itthon van. Meghagyta, hogy csak magának van itthon. Nem gondoltam, hogy ilyen toprongyos várandósága van, a fene egye meg az irodalmát.

A rossz szavakra minden szegénység: fűtetlen szoba, szégyelt ruha, hiába várt póstás, átaludt ebéd visszazuhant a Mózes lelkébe. Nagyon bátortalanná lett. Elakadt a lélegzete, mikor a szobalány kinyitotta előtte az Eveline dolgozószobáját. - Legalább a cipőmet kentem volna meg. - Ebbe a mondatba dűlt minden remegése.

Eveline íróasztalánál űlt, külön erre az alkalomra elmélyedve. Úgy tett, mintha csak pár pillanat mulva rezzent volna fel a gondolataiból. Szinte lehetett látni, hogy repkednek feje körül a félreíjesztett gondolatok, mint szétbúsított őszi legyek. Az ajaka szokványos-kedvesen mosolygott a fiatalembernek. De a szeme mélyén felcsillant egy másik mosolygás: a nőstény öröme, ha az áhított meztelenséget pillantja meg. Orra is úgy kanyarodott a levegőbe, mintha valami jó pecsenyét szimatolna. Különben látszott, hogy készült erre a fogadásra. Arcán a modern kozmetika minden vívmányát szóhoz juttatta. Azok jutottak is mint a kefekötő. Nem csak nagy kikeményített fehér gallérja, de fínom fehér csipke-mell is verte a fényt arcára, melynek vörös foltjait most letompította a rizspor. A haja lehetőleg à la madame Récamier volt összetöprengve. Mögötte, mint barna távlat, sokszázados könyvek ó bőre komorodott. Mintha ravasz számítással a polcra gyűjtött századokkal tenné fiatalabbá magát. És a Mózes remegésébe tényleg felhalványlott a mosolygás, hogy nem Eveline a legvénebb bőr a szobában. Dacára, hogy Eveline egyetlenegy mozdulata sem mutatta: mégis olyan étvágyosan nő, olyan percre gerjedt volt, hogy Mózesnek összevacogtak a fogai. A nő szemei látták a

fiatalember félénkségét. Ezt lányos szűziességnek, a tapasztalatlan kezdő édes félénkségének magyarázta és ez még káviárosabbá tette előtte ezt a szép fiatal falatot. Közvetlen melléje egy karszék volt állítva. Nagy bátorító feléjehajlással mondta:

- Isten hozta, kedves Baczó, üljön ide mellém. Nagyon jól tette, hogy eljött. Sok mondanivalóm van.

Aztán parancsoló, már majdnem férfi-hangon kiáltotta a szobalánynak:

- Liza, ne felejtse el, nem vagyok itthon senkinek. Hozzon teát és sonkát.

Mózes leült. De úgy, hogy a széket akaratlanul tovább tolta egy pár arasszal. Evelineből sugárzott a pártfogás, mint a megnyomott szódavizesüvegből a víz:

- Nézze, kedves Mózes, ugye, megengedi, hogy így hívjam, tekintsen engem úgy, mint nénikéjét, aki csak javát akarja. Olvastam több dolgát, határozottan nagy tehetségnek tartom.

Sajátságos, hogy Mózesben, aki oly gyorsfakadású volt minden feléje hajló szeretettel szemben: most minél melegebbek voltak a szavak, annál inkább nőtt a belső hideglelés. Egy kukkot sem tudott kidadogni.

Evelinenek hizelgett a fiatalember zavara. A nagyhirű egyéniség és a nő kettős hatásának tudta be. Közelebb húzta székét:

- Magának sokat kellene hozzám járnia. Én ott volnék lelke minden mozdulásánál, kisérném keze minden vonását és szeliden megfognám, ha félreficamodna.

Lágyan, alig rászállón megfogta a fiatalember kezét. A forró fiatal kéz érintésére, melyben lázasan keringett a tavaszi vér, a nő szeme kitágult beszívó meleg női ágyékká. Ajkait elfolyta az élvezet zsirja, térdét térdeihez rontotta s behajolva a fiatalember arcába, hogy orra majd annak a szemeibe ért, felforrósodó hangon, melyben már kéjes elnyulás volt, sugta:

- Maga, Mózes, olyan érzéki a verseiben.

Mózes, akinek testében tényleg millió csira volt a csók felé, most e ráhajló csúf öreg lány mellett egészen meghajadonult íjedtében. Most értette csak a római Lukréciát s a tőr kivánatosabb menedékét. Elsápadt, fogai összeverődtek. Székét jól tovább taszította és úgy dadogta íjedt-elhárítón:

- De csak a verseimben.

A mozdulatban olyan szervi visszaborzadás volt, a tavasznak, a fiatal csókra termett fiatal testnek olyan vérszerű tiltakozása: hogy a nő azonnal megértette. Az előbb nagyon nő volt s most egy pillantás alatt teljesen mássá változott. Alsó állkapca előre tolult a dűh harapására, szája keserű férfiszáj lett, orra fenyegető ragadozó-csőr, szemei vérmes-gőgös büntető férfiszemek. Arca zöld volt átütő vörös foltokkal. Visszalökte székét, mintha az előbbi érintés véletlenes lett volna. Szigoru hangon, melynek kicsattanó dühét lehetőleg mégis lefogta, mondta:

- Bizony, bizony, kedves Baczó úr, azt rosszul teszi, hogy éppen a verseiben érzéki. Ilyen irodalommal nem lehet újjá építeni a keresztény Magyarországot. Hagyjuk ezt a zsidóknak és a franciáknak. Ön teljesen meg van mételyezve a nyugati méregtől. Hogy adjam én az ön verseit egy tizenhatéves lány kezébe?

Szavai mind jobban átfültek a felizzó dühtől. Úgy lebegett tekintete a fiatalember fölött, mint egy vérre részegült karvaly.

- Én nem azoknak írok, - nyögte Mózes.

- Nem azoknak ír? Hát kiknek? Talán a lupánárok szerencsétleneinek? Nem, édes Baczó uram, még ott nem vagyunk, hogy ilyen nyavalyát fogadjunk be a lelkünkbe. Hála istennek, még vagyunk egy páran, akik meg tudjuk védeni az ideálizmust és a keresztény morált. És ha csak én volnék egyedül: egymagam odaállanék a destrukció elé s csak a testemen keresztül törhetne tovább.

Önvigasztalólag, keserű bosszuval: felmagasló és hős volt. Egy percig saját szobrát űlte, aztán ügyesebbre fogta a hangját:

- Én jóakarója vagyok, kedves Baczó úr, mert valószinű, hogy nem minden tehetség nélkül való. Azért is hivattam el, hogy úgyis, mint magyar nő, úgyis, mint a keresztény irodalom szerény munkása, kérjem önt: hagyja ott a szennyet, az érzékek undorító gőzét, keresse a lélek tisztább virágait. Fájdalom, engem sok szempont, sok lélek érdeke köt s tekintettel, hogy tegnap még olyan erőszakos jelenettel rontotta a szerkesztőség jó hírét, a legnagyobb sajnálattal kell tudtára adnom, hogy el van bocsátva. Azért hívtam ide, hogy lehetőleg kiméletes módon tudja meg. Természetes, mivel az ön hibájából történt a dolog, semmi fizetésre igényt nem tarthat. Higyje meg, fiatalember, én fájlalom ezt legjobban. De én nemzetemnek és hitemnek vagyok felelős.

Mózes felállott és tétován nézett az öreg könyvek sarkára. Ebben a percben lépett be a szobalány, gőzölgő teás csészékkel és felszeletelt sonkával. Eveline arcán kegyetlen mosolygás villant át:

- Azért ihatik egy csésze teát, ha akar, - mondta hideg-gúnyosan.

Mózes dadogta, hogy csak most reggelizett. Mikor, nem tudta, hogyan, künn volt s a morcos öreg néni vezette vissza a kapuhoz, a vén érdes szemek megint végigmérték:

- Na, maga ugyan hamar künn van. Gyenge kis irodalma lehet.

Még nem volt a Zárda-ucca sarkán Mózes s már édes kacagásba fakadt élete. Ez a jelenet határozottan élővé frissítette. - Csakhogy nem vesztettem el a fiuságomat! Hogy fog Zoltán kacagni, ha megtudja, - mondta magában. És élete minden csengője összecsilingelt.

Otthon a házmesterné egy kis levélkét adott át neki. Egy irka-lap volt levéllé gyűrve:

- Kedves Mózes, holnap nincs tanításunk. Ha ráér, reggel kilenckor legyen a kapunknál, lógjunk egyet a budai hegyekben. Van két diós kiflim, elteszem holnapra, az egyik a magáé lesz. Várja hugocskája, Katica.

Mózes elgondolkozott. Tényleg: egy gyermek-lélekkel van dolga, vagy egy ügyes férfifogó furfanggal? Aztán vállat vont: - Nekem úgyis mindegy.

Este már aludt egy nótát, amikor egyszerre vad dörömbölés zúgatta az ajtót s behasított a Zoltán hangja:

- Eressz be, te marmota!

- Éljen Konkoly Zoltán, a világ legnagyobb zeneművésze! - kiáltotta Mózes. Ujjongva ugrott ki az ágyból, felgyujtotta a villanyt, ajtót nyitott. Széles kart tárt eléje:

- Csakhogy jössz, csakhogy jössz!

Zoltán nagy jól eséssel morcoskodott:

- Na, ne légy olyan bőven baráti, nem érdemes. A drága unokabátyámék nem voltak otthon. Vácon voltak vásáron, látszik, hogy parasztok. Egy napot elkosztoltam a birónál, akivel valami sógorságban vagyok. Már künn voltam az állomáson, amikor meggondoltam, hogy zsákmány nélkül mégsem illik visszajönni. Újból bementem a faluba, bemásztam a bátyám

portájára s a tyúkok alúl kiszedtem a friss tojásokat. Van vagy huszonöt. - És mindenik zsebéből tojásokat kezdett előszedni.

Mózes rohanó újságolással mesélt el mindent. A Mátray unokahugát, a szerkesztőség szörnyűségeit. Most már szinesen, eposszá szélesedve jött ki a tegnap és a ma belőle. Mikor az Eveline hirtelen haragjához ért, percekig a hasukat fogták, úgy kacagtak. Zoltánnak ködbe fulladt nap lett az arca s minden ere végén egy guttaütés leselkedett. De rögtön felébredt az aggódása:

- De hogy fogsz mármost megint kenyérhez jutni?

- Hogy érted ezt? - kérdezte elámulva Mózes.

- Hogy! Hát kirugtak a Nemzeti Zászlótól.

Mózesben a dolog ez a része csak most lett tudatossá. Homlokára csapott:

- Jaj, igaz! Jaj, igaz!

Nyomban megfőztek egy nehány tojást s be az éjszakába beszélgettek, muzsikáltak. Fiatal életüket áttavaszította az együttlét melege. És mikor lefeküdtek s az alvás elvette tőlük a téres nyomoruságot, a két alvó arc: a gondok nehéz árnyékában, az élet leskődése s az eldugott itélet előtt: mégis jó kacagást mutatott a feléjük jövő álomnak.

5.

- Mózeske, Mózeske!

A hang lágy kéréssel hajolt az alvó fiura, de az nem mozdult. Félkörbe fekve az ágyon, kifelé hajolva, feje majdnem egészen lecsüngött. Olyan szomoru volt, olyan anyától elszaladt ez az alvó fiu. Megnőtt hullámos haján még aranyi ott az ifjuság. De az arca olyan sápadt volt, olyan megfogyatkozott. Csak a két pofacsont körül volt két lázas folt. Olyan hullás volt fekvésében valami szomoru mélység vonzása felé. Katica új ébresztéssel kérlelte:

- Mózes, keljen már fel.

A fiu mégsem mozdult. Behullva az álom mély hasadékaiba, a széternyedt lélek nem akart visszatérni a nappal íjesztései közé. Pedig künn az áprilisi nap trombitált s az élet nagy hadserege felmozdult nagyon élni. Katica most már gyengén megérintette az alvót:

- Mózeske, már nyolc óra!

Az alvó vetett egyet magán. És mintha álmában visszamenekült volna a régi évek pihés ölébe: első mozdulatára gyermek zökkent ki belőle. Kisfiusan dörzsölte meg szemeit, aztán nagy kék bámulással nézett az előtte álló lányra. Amint a szemei megmagyarázták befelé, hogy ki áll előtte, felkiáltott:

- Katica! Katica!

Nagy ölelés és a lezuhanásnak kapaszkodó két karja volt ez a kiáltás. A két fiatal életben mély meleg barátság gyűlt fel, mely Mózesben néha egészen szerelem-féle volt. Sokat volt Katicáéknál és különösen sokat kószáltak együtt. Az öreg tábornok is nagyon megszerette, a lány pedig minden elrendeltetett jóságával pajtása volt. De amint a végzet elébe tette ezt a tiszta lángu ember-mécsest, gondoskodott arról is, hogy nehéz boru gyűljön a nem teherre született vállak fölé. Nem tudott semmilyen álláshoz jutni. Igaz: hogy lótni-futni, kilincselni, ajánlkozni képtelen volt. Minden este elepekedett sorsa fölött, ágyában az első órát képzelete mindig hősi és nagyon gyakorlati megindulásokkal töltötte. És másnap megint csak nem ment

sehova, nem próbált semmit. Minél jobban közeledett a végső csőd, annál képtelenebb volt tenni valamit az elhárítására. Mintha az inség, mint egy végzetes szemű megrontó, előre eligézte volna az élet minden mozdulatától. Ráadásul a Zoltán helyzete is teljesen elfeketült. Hogy - minden segélyforrás híján - nem képezhette magát tovább a zenében, még kottákat sem vehetett: a szükség az ő dühösen derült és makacsul fiatal lelkét is megnyomta. Lassanként egy egész más Konkoly Zoltánná vadult. Haját, szakállát, bajuszát éktelen bozontosra hagyta rengetegülni. Még mosdani is ritkán mosdott. Gallérja, fehérneműje sírta a piszkot, nyakkendőt már nem is viselt. Ha a cipője fejbőre kilyukadt: ujjával még továbbhasította, ha piszokfoltot kapott a nadrágja, azértis hozzáfente a tintás tollát. A pianinóhoz napokig hozzá sem nyult. Ő, akinek a zene volt étele, itala és levegője. Csak mogorván kerülgette, mint a kutya az esti homályba merült ismeretlen alaku dolgot. Napról napra különösebb, házsártosabb és távolibb lett. Vagy káromkodott mindenért, mint egy tyúkszemes vén kocsis, vagy valami zord, dacos, elzárt hallgatásba fásult. Az utóbbi időkben már mindegyre eltünt két-három napra. Az ilyen utakból rendesen késő éjjel vagy hajnalban tért meg. Valószinűleg: Budapest vidékén kóborolt, mert szörnyű porosan s halálra fáradva jött haza. Néha aztán két napig meg sem mozdult ágyában.

Természetes, hogy barátjának ez a mássá idegenülése még súlyosította a Mózes terheit. Nem érezte többé maga mögött az aggódó két szemet, a kinyujtott kart, melyek mégis valami anyafélét jelentettek számára. Gyermekes, tudattalan önzésében elhidegüléssel, önzéssel, hálátlansággal kezdte vádolni - ha még nem is szavakká érve - barátját. Napról napra mind kevesebbet beszéltek egymással s beszédjük rendesen veszekedés volt. És ezeket a veszekedéseket már nem követték azok a meleg kibékülések, melyekben a Zoltán okos jósága még erősebbé tette barátságukat. Minél nagyobb nyomoruság súlyosodott a két fiatalemberre: annál magánosabbak voltak egymással szemben. Lassanként két puszta sziget lett a szoba, melyeknek két koldus királya nem tudott többé egymásnak szivet mutatni.

Az utolsó két hét aztán halálos vonaglás volt Mózesre. Zoltán mintha végleg eltünt volna s ő teljesen magára volt hagyatva. Annyira félt, hogy az éhség már kilátszik belőle s ruháján is oly hangosan sírtak már a megvert napok, hogy Mátrayékhoz sem mert többé átmenni. Levelet írt Katicának, hogy valami nagyobb munkán dolgozik s vagy két hétig nem veheti el magát a hangulat egységétől. De minden reggel jókor felkelt, hogy felhajszoljon egy-egy csatangoló házalót. És elalkudozott vele jó félórát egy kopott nadrág, egy ing, egy rossz cipő fölött, hogy legalább annak a napnak meglegyen a betevő falatja. Néha két-három napon át csak száraz kenyeret evett, néha azt sem. Aztán elfogyott minden eladhatója, csak az a legszükségesebbje maradt, mely meztelenségét elfedte. Most már takarékoskodott a mozdulatokkal, hogy az élet ki ne fogyjon izmaiból. Egész nap az ágyán feküdt, aludt, megint aludt s közben nagy pohár vizeket ivott, hogy belső égését oltogassa. Oh, hányszor járt most az édesanyja lázas szemei előtt, párolgó ételt és puha foszló kalácsot tartva kezeiben, hosszu hívással betakaró meleg szemeiben. De minél inkább süllyedt a visszahozhatatlan felé: annál inkább lehetetlen volt megírnia haza a rég dugott vallomást, vagy kérnie valamit bárkitől is. Ha a mostoha világ nem tud már csodát teremteni: találják ott holtan, ő nem viszi vereségét senki szemei elé.

A fiatalember arcán olyan nyilt beszéd volt a nyomoruság: meghúzódott vonásai, elhalványult cserepes ajka, fehéressé világosult megnőtt szemei úgy sírták az anyag elfordult csecseit, hogy Katica mindent tudott már. Hangosan felkiáltott:

- Szent Isten, hát ezt mivel érdemeltem! - és kibuggyantak a könnyei.

- Mit? Mit? - kérdezte riadtan Mózes.

- Mit, mit! Azt, hogy maga is csak olyan mint a többi, nem a lényeget nézi. Én nem szégyeltem maga előtt a tíz deka zsirt, nem a fűtetlen szobát, nem semmi nyomoruságunkat. És

maga eltitkolta, előttem titkolta el, hogy szükségben van. És éppen akkor, mikor a bácsi nyugdiját felemelték és az én fizetésemet is. Elbujik előlünk akkor, amikor a leginkább lehettünk volna együtt. Milyen jó lett volna magával megosztani, amink van, mennyivel erősebbnek érezné magát az ember. Megveti a mi szegénységünket, nem adja meg neki azt az örömet, hogy magának segítségére lehessünk. Kedvem volna a hátához verni a ridikülömet.

- Dolgom volt, sokat kellett dolgoznom, - nyögte Baczó, de az arca már gyermekül megváltó volt.

- Dolga volt, pfuj, még most is hazudik. Ilyen hazugságok takarják el azt, ami a legszebb az emberben, amiért érdemes, hogy van ember. Most bújjon ki az úrfi az ágyból, mert nyakon öntöm. A két harmadik osztályt rám bizták, hogy vigyem ki egész napi kirándulásra. Gondoltam, magát is magammal viszem, elég gyermek hozzá. Kilenc órára várnak a gyerekek az iskola előtt. Gyorsan ugorjék ki és öltözzön fel. Én még felszaladok, hogy összepakoljam az elemózsiát, várni fogom a ház előtt. De Mózes, ha nem jön, nagyon utálni fogom. Undorodni fogok magától, mert azt bántja meg, aki jó kis hugocskája akar lenni.

Már rohant kifelé, már be is húzta maga után az ajtót. De megint bedugta a fejét, most már kacagott:

- Aztán nehogy megint valami sürgős dolga akadjon, a biblia letisztázása vagy egyéb. Úgyis két bő étvágyra készitettem ennivalót. De bicskát hozzon.

Mózes kiugrott az ágyból. Eleinte bizony megtántorodott, mint aki hosszasan feküdt betegségben. Gyengének, lázvertnek érezte magát. De amikor a mosdótálba dugta fejét, a víz mégis felmozdította fiatal vérét. Most már egyszerre lobogó kedve volt. A tágas tavaszi nézés, a nap széles sütése már ott voltak szétölelkező szivében. És már melegre nedvesedett szemekkel látta maga előtt ennek a jóságos lánynak az arcát, aki olyan egyszerűen, olyan ős fakadással közelít szivet feléje.

Pár perc mulva már ott is állt a szomszéd kapuban. Nemsokára aztán, hasát kissé előre tartva, egy éktelen, pokrócba pakkolt csomagot nagy átkarolással szorítva melléhez, Katica jött lefelé a lépcsőkön. Csak nagy veszekedés árán engedte, hogy Mózes elvegye tőle a pakkot. Az iskola jó messze volt, Buda tulsó felén. Nagy diákos örömmel űltek villamosra.

A villamos tele volt kenyér után siető emberekkel. Katica leűlt, nagy fényes dicsőséggel nézegette Mózest, a pakkot és az embereket. Egyszer csak felkiáltott:

- Igaz, disznótepertőnk is van!

Többen mosolyogva néztek oda, Mózes elpirult. Katica kissé elszontyolodva mondta:

- Lássa, maga elpirul az efélére.

Az Erzsébet-hidnál két beszélgető úr űlt fel. Tanárféle emberek lehettek, mert az arcukon ott volt az okosabbság biztonsága. Az egyik kezében újságot tartott. Mikor leűlt, felnyitotta s alig olvasott belőle egy pár sort, odaszólt a másiknak:

- Már megint ezzel a Boór Bálinttal van baj.

A Katica egész teste megrándult, mintha egy előtte megütött gyermeknek a segítségére akarna rohanni. Vézna kis melle előre domborodott, nyaka kétszer akkorára egyenesedett, fejét úgy tartotta arra felé, mintha egy házra fellobbant lángra ügyelne, szemei előre feszültek.

- Mi van vele megint? - kérdezte a másik fölényesen, mint aki szokva van ahoz, hogy katéd-ráról hullassa le szavait.

- A rendőrség valami szeméremsértő szobráért beidézte. Ő elment, de nagy hangon kijelentette, hogy nem ismer semmilyen fórumot, semmilyen birót a művészete fölött. Aztán sarkon fordult és otthagyta a rendőrbirót.

A másik levette szemüvegét, úgy csattant fel:

- Le is csukattam volna én rögtön. Jól mondta Maczuga méltóságos úr: ezek az emberek már megint mindent mernek. Az uccán kellene leütni az ilyen embert, mint a veszett kutyát.

A másik már szájat nyitott a válaszra. De Katica felszökött a helyéről s közéjük lobogott. Világos, bámuló szemei most sötétebbre lángoltak s a bámulat helyén valami nagy haragos elszörnyülködés volt. Rendesen halvány arca most feltelt vérrel. Odakiáltott az arcukba:

- Kiről beszélnek így?!

Azok meglepetve néztek erre a nekik viharzó úrilányra. Katica felemelte a jobbkezét s kissé tanítónős mozdulattal rázta az egyik úr arca elé.

- Boór Bálintról beszélnek így! Aki most Magyarország egyetlen büszkesége, aki a legnagyobb magyar művész a honfoglalástól kezdve! Máshol aranyba foglalnák a lába nyomát és maguk meg akarják gyilkolni. Pfuj, szégyeljék magukat, maguk taplófejűek!

Ez az utolsó jelző a legsúlyosabb szóbuzogány volt, melyet a gyermekek fejéhez szokott vágni. Mózes, aki csak most ócsudott fel az ámulásából, kérlelve húzogatta a lány karját:

- Katica, az istenért, Katica!

A lány nekitámadt:

- Lássa, maga ilyenkor engem csitít, ahelyett, hogy velem kiáltana, mert ez az igazság. Ezek tanárok, ezek magyar tanárok! Méregkeverők, nem tanárok.

Mindenki odanézett. A legtöbben jóízűen mosolyogtak: ma mégis történt valami, amit érdemes elmesélni. Mózes új rémülettel könyörgött:

- Katica, Katica, mindjárt le kell szállnunk.

- Mégis csak különös, hogy ilyen kitételeknek legyen kitéve egy úriember, - háborgott az egyik tanár.

De már akkor Mózes nagyon vitézi állásba állt Katica elé, aki visszaült helyére. A két tanár újságjába mélyedt.

Az iskola előtt nagy zsibongással már ott várt a két osztály, fiuk és leányok vegyesen. Hátizsákban, táskában, zsirt verejtékező papirosban szorongatták kis hasuk mára való örömeit. A Katica láttára az a sajátságos jó mosolygás jött arcukra, mikor a gyermekek maguknál még gyermekebbet látnak. Nagy és fontos mondanivalókkal és kérdésekkel tolongták körül. Egyszerre harminc nyujtogatta kis mutatóujját az orra elé. Katica most már teljesen az övék volt. Úgy tartotta arcát oda a feléje fakadó kis lelkeknek, mintha anyamadár-csőrrel fiókákat etetne. Végre valahogy lesimította a ziláltabb lelkeket s kettős sorba állította őket. Maga Mózessel a hadsereg hátvédének állt. Mikor megindultak, kissé hamis, kissé félénk hangon adta meg a kezdést:

- Szittya vitézek, a harc riadalma
Ne rettentessen benneteket!

A gyermekekben a világ minden cíntányéra egymásnak ütközött s úgy csörömpölt ki belőlük. Katica előre nyujtott nyakkal, kissé hátra zökkent kalappal velük énekelt. De egyszer csak leszakadt a nóta ajakáról. Felkacagott:

- Jól megadtam nekik.

Mózes bátyáskodva rázta a fejét:

- Lássa, Katica, ilyent nem szabad tenni. Ha valaki szereti Boór Bálintot, én szeretem. Talán az életet is csak miatta tudom becsülni. De mi lenne, ha az ember minden szamár beszédre perpatvart kezdene. És mi lett volna, ha ezek az emberek most durváskodtak volna magával?

A lány csodálkozó komolysággal nézte:

- Milyen furcsák maguk, hogy nem tudnak a valóságban élni. A látszat, mindig csak a látszat. Így kellett tenni, ezt mondta a belső parancs. Mi lett volna, ha durváskodtak volna? Maga jól megpofozta volna őket. - Aztán édes nevetéssel csitította:

- Ne féljen, nem lett volna nagy dolga velük. Mert én előbb kikapartam volna a szemüket.

Mózes elgondolkozott. A gyermekek már az „Egy szekunda nem a világ" ősbosszuját énekelték előttük. A fiatalember mélyről felbuzgó meleggel mondta:

- Tudja, Katica, hogy én sokszor elaggódom a maga jövőjén. Nem tudom, gondolkozott-e maga rajta, hogy azzal a lehetetlen tiszta gyermekséggel, amilyen maga, hogyan fog megélni a borzasztó emberek között?

Katica úgy mosolygott, mint aki naiv gyermekokoskodást hall:

- Ugyan, a jövőm! - Gundel Pista, töröld meg az orrodat! - Mit kell a jövőmön gondolkodni? Most huszonhárméves vagyok, jövő évben huszonnégy éves leszek, aztán huszonöt és így tovább. - Pap Mariska, húzd fel a harisnyádat! - A jövőt elintézi az idő. A fő az, hogy az ember tiszta és jó legyen mindennap. - Kéry Feri, nyaklevest kapsz, ha nem hagysz békét az Ilonkának.

Derüsen, mint nem nagyon fontos dologról, beszélt s közben egy pillanatra sem vette le gondját a gyermekekről, kik most már, a mező szabadságában, nagyobb csoportokra töredeztek.

Mózes erősen a lány szemébe olvasott:

- Hát mondja csak, Katica, ilyen fiatalon őszintén meg van elégedve ezzel az élettel?

A Katica szemei új csodálkozás sátrát borították a fiatalemberre:

- Ezzel az élettel? Nem értem magát, Mózes. Hát lehet boldogabb élet ennél? Pénz, az igaz, lehetne több is szegény nagybácsinak, hogy kedvét tölthesse. De fél év óta, hogy háztartást teremtettem köréje, ez sem olyan nagy tragédia. Én pedig már semmi pénzzel sem lehetnék jókedvübb és boldogabb. A nagybácsi olyan jó, sokat sétálok a szabadban és sok szép dolgot olvasok. Aztán ezek a gyermekek is nagy örömeim és jól elfoglalnak. Nem bánt soha senki, mindenki mosolyog, ha lát.

És mert a gyermekek torkából friss hullámmal csapott ki: - Árnyas erdőben szeretnék lakni nyáron át, - kissé vékony, hamis hangjával ő is bekanyargott az énekbe. Mutatóujjával tréfásan ingerkedve ütötte a taktust a Mózes orra elé.

Mózes hosszan hallgatott. Talán nem is annyira a lányon töprengett, mint inkább azt az új önmagát csodálta, akit ez a lány kiváltott belőle. Eddig bárkivel volt bensőbb viszonyban, lánnyal vagy baráttal: sok felszivásu lángeszével, naiv önszépséglátásával, hamar-gúnyos szemeivel rögtön a másik fölött érezte magát. Ő volt, aki diktált, akihez alkalmazkodtak, aki nem törődött, hogy milyen visszhangot ver fel. És most ez a sokszor majdnem együgyü lány átlendíti egy egészen másik világba, ahol ő gyámoltalan, homályosan lát s a tükörben foltokat pillant meg arcán. Most kezdte érteni a primitiv olasz művészek szent képeit: a tiszta együgyüség éles meglátását a dolgok fölötti dolgokban.

És ő, aki néha egy perc hatása alatt örök időkre odadobottnak érezte magát egy-egy lány felé, most hosszu tünődéssel kérdezte magától: - Vajjon szerelmes vagyok-é belé? Vagy csak szeretem? Vagy csak sajnálkozást érzek iránta?

Felértek a Rókus-hegy tetejére, túl a Fillér-uccán, egy virágos füvű rétre, melyet itt-ott virágzó fák lakodalmi bokrétája diszített. A gyermekek szétbimbózó zsivajgással futottak a fűnek. Kis zsenge testükkel behemperegtek a virágok közé, életmézes kis szájuk kikacagott a virágkelyhek közűl. Katica és Mózes egy nagy virágzó fa alatt ütöttek tábort. Katicának első dolga volt, hogy rangos büszkeséggel kipakkolja az elemózsia nagyszerűségeit. A jó paprikásszalonnát, disznótepertőt, hideg bécsiszeletet, pogácsát, egy nagy üveg limonádét, két poharat. Sovány nyaka felgolyvásodott az örömtől, amint kinálta Mózest. Biztatásul maga már bele is kezdett a szalonnába. Mózes még e két szem egyszerű melege előtt sem tudta elvetni a rátársadalmazott gyengeségeket. Mondta, hogy nem igen éhes, csak éppen a forma kedvéért eszik s hogy Katicát ne haragítsa meg. De fiatalsága őszintébb volt s a harmadik falatnál már oly mohón nekilendült, mint egy kergetett kapás. Minden jó íznek mélyén, minden rágó izma tövén egy kis szív volt. És a tavaszi nap roppant ragyogásában, a fa áldott bokrétája alatt, a gyermeklelkek friss felbugyogásában: a jó étel szétterjedt benne és felbabrálta a jó-gyermek Mózest. Minden kis szive egybe zengett. Nagy könny sötétítette el kék szemeit, kicsordult az arcára s onnan leesett a paprikás szalonnára. Katica a maga falatjai közül tág, meglátó szemmel nézte és édes gyönyörűséggel mondta:

- Lássa, Mózeske, most megint nagyon szép.

A fiatalember kezéből kiesett az étel. Rányomta fejét a lány térdére és omlósan, szabadulón zokogott. Hulltak a rossz napok, hulltak a rossz arcok, a beteg gondolatok, hulltak a félelmek fiatal életéről. Az örök virág teljes csokru kelyhe nyilt fel benne. A lány arca olyan tiszta, olyan jó volt, mintha egy kis testvér álmát vigyázná s annak alvó lágy lehellete tenné gyengén rózsaszínné meghajlott arcát. Kezei nagy testvériséggel cirógatták a szőke fürtöket. A fiatalember sírásba tördelte a szavakat.

- Olyan jó itt maga mellett, Katica. Ne hagyjon el soha, legyen mindig mellettem. Maga az erősebb, maga a bölcsebb, mert maga mer egészen gyermek lenni. Én már bepiszkolódtam, én már öreg vagyok.

Közben a gyermekek elvégezték a reggeli torkoskodást. Körbe álltak, forogni kezdtek. Kis zsir-maszatos szájukról párolgott az ének:

Zöld asztalon ég a gyertya;
Barna kis lány koppangatja,
Hol eloltja, hol meggyujtja,
Csak a szivem szomorítja.
Állj ki már,
Nagy szamár.

Katica az ételt visszapakkolta s a fa gyökerének hűsébe tette. Most szelid elnyúlással, fejüket a tenyerükbe fektetve, nézték a játszó gyermekeket. Az ének mindegyre megismétlődött az édes arcocskák forgásában. A frissen csorduló gyermekhangok olyan puhán csókolták lelkü-ket, mintha elsimuló galambszárnyak verdestek volna rájuk. Olyan nagy valóság volt a tavasz az ég egész boldog sátra alatt. A fák körül millió bogár élt: evett és szeretett. A csók fényes zápora eltakarta a halált, a fájdalmat és a nyomoruságot. Most már ők is felugrottak. Beálltak a gyermekek közé, hancuroztak a boldog lélegzet-vesztésig.

Aztán, mikor a dél nagy komoly forrósága lesúlyosodott, a gyermekek megint letelepedtek. Katica szétjárt köztük, segített nekik az ebéd okos elintézésében. Ebéd után a zsenge tagokat elnyomta a meleg, a gyermekek elpilledtek egy kissé. Katica és Mózes lassan beszélgettek.

- Olyan régen nem volt ilyen napom. Kolozsvár óta. Olyan nyugodt vagyok, majdnem kezdek hinni az életben. Ezt magának köszönhetem, - mondta Mózes.

- Lássa, csacsi, minden napja ilyen lehetne. Csak akarni kell, csak merni kell. Olyan, olyan nagy csacsik maguk.

Nem magyarázta meg, miért. Talán nem is tudta volna. Elővett egy könyvet, malmot rajzolt egy tiszta lapjára, a földön fehér és barna kövecskéket keresett. Elkezdtek malmozni, veszekedtek, édes-nagyokat nevettek. De a lány félszeme azért mindig a gyermekeken volt s mindegyre mellettük termett egy-egy elintéző parancsa.

Egyszer felszökött, két gyermek szörnyű nagy összekapását futott elintézni. Amikor izzadt homlokkal visszafelé szaladt, előre kiáltotta Mózesnek:

- Mózeske, keresse meg a zsebkendőmet. Ott lesz a ridikülömben.

Mózes jó férfi-ügyetlenséggel kezdett kutatni s természetesen éppen a zsebkendőt nem találta. Mint egy cséplésre hozott zsákot, kifordította az egész ridikül titkát. A százféle apróság közül egy fénykép esett ki.

Akaratlan mohósággal kapott utána. Boór Bálint közismert mellképe volt. A nagy horizontnak felvetett fej, az előretorló mell tudattalan, természetes pátosza. Az erő és géniusz forró sugárzása. Kérdezve tartotta a képet a lány elé.

Katica elpirult. Talán most először, mióta őt Mózes ismerte. Mintha arca egy pillanatra szomoruságra rezdült volna. De már mosolygott, ős fürdetésű tiszta mosolygással:

- Csodálkozik rajta?

- Nem, nem, de...

A lány közbevágott, mintha félne, hogy Mózes valami olyant mond, amit jobb nem mondani:

- Az ő képe mindenkinél ott lehet. Ő ma az élet, a jövő, az igazság. Tudja, Mózes, kell valakit magunk fölött tisztelnünk, akiért szép feladattá lesz az, hogy emberek vagyunk. Ma ő biztat és ő szenved.

Szemei áttisztultak s mélyebb patakkal folytak a világ felé. Arca is olyan lehelt tiszta volt: látni lehetett a vér csendes futását. Az ajakon testetlen tiszta csók volt a lélegzet. A sovány, rendesen igénytelen arcra feljött mélyre dugott ős szépsége. Mózes mély beivó szemekkel nézett rá:

- Igaza van, Katica. Én is benne vagyok jobb és ha néha a jövő felé bizakodom, tőle van az erőm, - mondta hosszas hallgatás után.

Katica a homlokára csapott:

- Oh én csacsi, legfőbb csacsi! Most jut csak eszembe, cigi is van.

Azzal maga alá terített felöltője zsebéből előkurkászott egy rémesen körülcsomagolt valamit:

- Tessék úrfi, ezt a nagybácsi küldi.

Mózes kibontotta végtelen pelenkájából a rejtett jót. Egy cigarettatöltő acélhüvely volt benne a töltőszárral.

Katica éktelen rémülettel kiáltott fel:

- Jézus, mit pakkoltam be cigaretta helyett! De legalább van mivel tölteni.

- Dohány és cigaretta-papiros nélkül.

Katica nagyon elszomorodott:

- Igaz, igaz, az is szükséges a dologhoz.

Egy jó negyedóráig töprengve nézett maga elé. Csak a Mózes újból felcsapó elevensége tudta visszahozni a jókedvéhez.

Már délután öt óra mult, a nap nagyon meghajlott s még mindig nem tudták rászánni magukat a takarodóra. A két nagy gyermek nem tudta elvenni száját a dús nap emlőitől. Szívták, szívták a világ tejét s életük átölelte az életet. A gyermekek kissé leárnyékulva komoly sorokba ültek és nagy áhitattal énekelni kezdték:

- Alkonyodik már a nap...

Lágy kezekkel, halkan osztogatták szét az éneket a levegő lányai. Mint gyönyörű almát tették egymás kezébe, melynek érintése jó és illata hálára csiklandja a szivet. Meghatott volt a levegő s úgy állott a virágos rét fölött, mint egy csendes ima. Meghatottak voltak a horizont szélén álló hegyek. Lassu, sötét kék búgással kisérték az éneket, mint jó, barna öregasszony az iskolából hazatérő gyermekeket. Meghatott volt a nap s már nem lehetett tudni, hogy fény-e vagy csók e nagy rezdületlen jóság. Ölelés volt az ég, ringó párna volt a föld.

- Katica, lenne a feleségem? - kérdezte tikkadt gyorsasággal Mózes.

Katica gyermek-ravaszul nevetett:

- Hiszen csak ezt akartam. Tudtam, hogy meg fogom főzni, hogy meg fog kérni. Lássa, én már ismertem magát jóval az első találkozásunk előtt. Sokat figyeltem, hallottam is magáról. Meg aztán ott volt az arca és a szeme. És láttam, hogy mi nagyon egyek vagyunk. Mindaketten nem valók vagyunk erre a világra, de teljesen ellenkező értelemben. Mindkettőnkből hiányzik valami. És valamiből, de másból-másból, mindkettőnkben túlsok van. Aztán édesen nevetett:

- A vagyonunkat is könnyű lesz a telekkönyv egy lapjára írni.

- Maga fondorlelkű, maga ős Machiavelli, - kacagott Mózes. Ráhajolt a lányra, megcsókolta. Az visszalehelt egy csókot a fejére. A két csókba hulltak a fáról a fehér szirmok.

- Na, nézd te a betyárját, majd kitépi a haját annak a szegény kis lánynak!

Ezzel a sikítással felugrott Katica a Mózes karjai közül. Nagy dárdás vitézséggel odarohant egy nagyobbacska barna fiuhoz, aki egy szöszke kis lány hajfonatán indult gyökér-tanulmányokat végezni.

- Hát szabad így bánni a gyengébbel, egy kis lánnyal? Te szerecsen óriás, te emberevő! Nesze, nesze!

És könnyű kis kezeivel lezáporozott a megszeppent kis Kékszakál hátára.

6.

Bálint öltözését már bevégezte, de még egy negyedórát otthon akart várni, nehogy igen korán érkezzék. Gondosan, a régi napok ölelő hiuságával csipte ki magát, hogy ne legyen árnyék a fiatalok boldogságában. Mózes hivta meg az eljegyzési ünnepélyére s délután három órára tűztek ki találkát a fogaskerekű állomáshoz. Ott fogja már várni az egész társaság. Onnan mennek majd együtt a kis mezei vendéglőbe, ahol a két nagy gyermek kiszemelte magának a legméltóbb keretet az eljegyzéshez.

Még alig volt negyedhárom s mégis már megszólalt a csengő. - Még vasárnap sem hagynak békét, de repülni is fog a pasas, - morgott Bálint. Az előszobából kikiáltott:

- Ki az? Nem fogadhatok. El kell mennem hazulról.

Elfogódott női hang válaszolt:

- Csak rövid beszédem volna a mesterrel.

Erre mégis ajtót nyitott. Harminc-harminckétéves nő jött be. Ruhája halványzöldje sárgás arcát még vérszegényebbé tette. Szemeiből az idős lányok hosszu sóvárgása nyúlt ki. Eltikkadó nagy tisztelettel nézett a művészre:

- Mester, két napig utaztam, hogy önt láthassam. Hosszu évek vágya teljesedett most be.

Hangja tompa, fakó volt, mintha torka fel lett volna sebezve. Bálint udvariasan mentegetőzött:

- Tessék besétálni. De legnagyobb sajnálatomra csak öt percig lehetek rendelkezésére. Egyetlen barátom eljegyzésére kell mennem.

Az eljegyzés szóra súnyi öröm lobbant fel az éhes szemekben, mint aki egy fontos vállalatra indulóban lópatkót talál az úton. Templomba menő áhitatos szétnézéssel lépett be a műteremből:

- Mennyi remekmű! - kiáltott fel vallásos elragadtatással.

- Tessék leűlni.

Leűltek. A nő, aki hosszu mondókákat készített a célja elé, most, hogy öt percre volt ideje szabva, zavartan hallgatott. De a Bálint szemeiben olyan türelmetlen sürgetés volt, hogy mégis szóra íjedt:

- Mester, önt minden oldalról gyalázatosan üldözik.

Bálint fitymálva legyintett a levegőbe.

- Pedig ön ma az egyetlen európai nagysága a magyar szellemnek.

- Ezt nálad nélkül is tudom, - dohogta a lelke zsebében Bálint.

- Ön nehéz anyagi gondokkal küzködik, melyek még művészi alkotását is megbénítják.

Most már kilyukadt a Bálint türelmének a zsákja:

- Ugyan, kérem, csak nem azért jött, hogy ezt elújságolja nekem. - És megnézte az óráját.

A lány sárga arca átvörösödött s így elpirulva egészen szeplős volt. Torkán görcsös nyelések gyűrődtek le. El-elakadva beszélt tovább:

- Külföldre sem mehetett régen. Pedig tudom, mennyire szeretett külföldön utazni. Mester, ha akarja, én lehetővé teszem, hogy állandóan ott éljen, ahol akar és többé semmi anyagi gondja ne legyen.

Sóvár, velős-koncot szívó szemekkel nézte Bálintot. Térdei eltávolodtak egymástól, szoknyája véletlenül térdig lebbent. Meztelenség villant ki. Látszott, úgy készült erre a látogatásra, hogy nem vett alsó ruhát.

A Bálint álla elszélesedett, két vízszintes barázda árkolódott rá. Orra tövén, szája szélén alig látható mosolygás-erecskék folytak szét:

- És hogyan jutok mind e földi jóhoz?

A nő most már nekilendült eltökéléssel vágta ki:

- Azt sem kívánom, hogy feleségül vegyen. Csak az oldala mellett akarok mindig lenni. Ápoló, virrasztó szelleme leszek. Egy megértő lélek fogja kisérni minden léptét. A mester mint férfi is olyan nagyszerű jelenség.

Ez már a megáporodott vén szűz kiáltása volt. Bálint felállt. Nagyon komoly udvariassággal hajtotta meg magát:

- Nagyon köszönöm önzetlen szép ajánlatát. De lehetetlen elfogadnom. Különben sem akarok külföldre menni. Anyagi gondjaim sincsenek.

A lányba valósággal befojtódott minden élet. Nyaka megbicsaklott, arca túlzöldülte a ruháját. Mikor az előszobában volt, mégis szembefordult a művésszel. Most már felizzott arcát feldugta a férfi arcába s szemeiben az a kigomboló mosolygás volt, melyet férfi nem érthet félre:

- Most már látom, hogy sok valótlant mondanak a mesterről.

- Például? - mosolygott Bálint.

A lány mosolygása már az övén alul villant:

- Hogy a nővendégeivel nagyon erőszakos s azok egy pillanatra sem léphetnek be büntetlenül a mesterhez.

Bálintnak csak most villant szemébe az előbbi szoknya-lebbenés. Nevetve hajtotta meg magát:

- Oh, én még a középkorból való vagyok. Én még oltáron látom a nőt.

És nagy-szélesre kinyitotta az ajtót. A nő szemei zöld méreggel rontottak feléje. Sarkon fordult, elment.

- Hát van okom panaszra? Nem a legszebb jövő áll előttem. Még lehetek falu bikája, - mondta a Bálint gondolata.

Ez a jelenet nem volt egyedül álló s ehez hasonló az utóbbi időben gyakran megismétlődött. Amint az egyetemes hajsza szétcsaholt az egész országban, a lapokban üvöltő sorok agyarkodtak, az ellene indított pörök híre szétment s minden társaság megvívta a maga külön Boór Bálint vitáját: mind több nőétvágy gerjedt e nagyszerű vad felé, mely oly királyi nembánomsággal csörtette tovább életét egy ország üldözése előtt. Gyermeklányok, elvirult vén szűzek, asszonyok a legkülönbözőbb ürügy alatt jöttek: hogy a halálra kergetett férfi elé odatartsák éhes vágyukat és a csók görcseiben érezzék az agyonhajszolt élet halálos vonaglásait. A római hetajra beteg étvágya volt ez: megkóstolni a két halálos küzdelem közt lihegő gladiátor utolsó öleléseit. Bálint most már sokszor igen durva volt velük szemben és ezek a kidobott bestiák még növelték a furcsa legendákat neve körül.

A hajsza pedig, fáradhatatlan részletességgel, nőtt napról napra. És ha nem tudták megsebezni személyében, ütöttek rajta azokban, akikhez ragaszkodott. Amint Budapestre érkezett, rögtön megtudta a Bokody különös viselkedésének az okát. Összekapdosott ürügyek alatt végleg elbocsátották a szinháztól. Könnyű volt megértenie, hogy ez azoknak a kezeknek az ütése volt, melyek feléje akartak ezzel bántani. És mert a házban még volt három lélek, melyek emberi meleget jelentettek számára: Gergely bácsi, a felesége s a Lompos kutya, Homonnayék kitették az öreg pár szűrét mindenestől. Azok, szegények, alig kaptak valami irgalom-barakot Pest-Szent-Lőrincen. Ő maga is idézést kapott a lakáshivataltól valami tárgyalásra május végére. A Homonnayék hadnagy sógora most széles fronton indította meg a támadást. Egy negyvenkilós beadványt zúdított a művész ellen. Kérte rögtöni kilakoltatását: hazaárulás,

istentagadás, művész-álarc alá bújt pornográfia, erkölcstelenség és más vétségek címén. A beadványhoz mellékelte mindazokat a hirlapi cikkeket, melyeket valaha Bálint ellen írtak. Aki ellen ilyen cikkeket írnak, az nem szennyezhet be egy tisztességes polgári házat. A beadvány lendületes mondatait, hosszu éjszakákon keresztül, a kövér Homonnay Lajos fogalmazta, aki úgy cipelte magával a régi önképzőkört, mint görény a bűz-erszényét.

Egy régebbi szobra másolatát, mellyel akkor pályadíjat nyert, lefoglaltatták a rendőrséggel a műkereskedőnél, mint köz-szeméremsértőt. Perei még mindig várandós állapotban voltak. Alig volt nap, hogy ne kellett volna megjelennie a Markó-uccában. Olyan terjedelmes volt az üldözés, hogy borbélya egy napon dadogó szemérmetességgel állt eléje: Ő mindig nagyon büszke volt, hogy ilyen híres művészt borotvált. És mégis könyörög, hogy ne tüntesse ki többé. Neki családja van, szüksége van minden falatra. Úri vendégeinek nagy része pedig kijelentette, hogy ők többé nem hozzák a keresztény szakállukat olyan üzletbe, ahova Boór Bálint jár.

Bálint most - miért, miért nem - maga sem tudta, annyira követte az ösztön vak mutatásait: adta a beteget, a leomlottat, az élet küszöbére kiroskadtat. Ha előszobája csengője szólt: előre szenvedő arcot vágott. Hatalmas tagjait a fájdalom vonszolásával cipelte, beszédjében el-elakadt. Hol veséjét, hol tüdejét, idegeit vagy szétomló emlékezetét siránkozta. A hozzá befürkésző szimatolóknak iszonyu meséket mondott el éjszakai kínjairól, belső szétbomlásának jeleiről. És mint minden nagy gyermek és nagy művész: meg is szerette szerepét. Jólesett neki ez a halálosdi játék. Ténferegni az élet szélén, a nagy nyavalyák védelmében, melyek mint nehéz ágyuk sora, megvédnek az élet gonoszaitól. Sokszor nevetve vette észre magán, hogy már mikor egyedül van is: bánatos arccal mozgatja tagjait, nyögdös és sajnálja magát. A színjátszás annyira sikerült, hogy tényleg megsápadt, arcán fáradtság volt, szemeiben a halált látó révetegsége tágult. Kora reggelenként lejárt az Erzsébet-hidfő Hungária-forrásához. És ott olyan elbúcsuzó borulattal itta a forrás utálatos kénes, meleg vizét, hogy az emberek már mögötte látták a temetkezési intézet fekete posztóját. A hatalmas szervezet halált mimelt s koldus kezekkel könyörögte az emberek felé: - Ne bántsatok! Igaz, hogy lángész vagyok, de döglődő lángész.

És ez a kitartó játéka ennek a sok forrásu életnek, hadi fortélynak is jól bevált. Amint a körülleskelődők napról napra vitték szét a készülő halál evangéliumát s a közönségben is legendává lett betegsége: az üldözők okosabbjai meghökkentek. Mert azt mindnyájan tudták: ha egyszer ez a test utolsót vonaglik, ha a karok megdermednek, ha a halál behullja a világlátó szemeket, ha a megfagyott arc felfoltosodik s az elnémult szájon kicsurog a halál írtózatos böfögése: ez a hulla nagyhatalom lesz, a legnagyobb hatalom az országban. Sokan, akiknek ma még fenyegető veszély vagy nehéz itélet: egyszerre meg fogják szagolni azt az üzletet, melyet ez a nagy hulla jelent az apotheózis első felgyujtóinak. Aztán: a most megfélemlítettek, az elnémított tiszták s a tömegek hallgató húrjait felzengeti a halál ütése. Ezek az ügyes és jó szimatu emberek tudták, hogyan lesz a halott hazaárulóból és destruktiv elemből egy pár nap alatt nemzeti hős és országos szent. És tudták, hogy akkor soknak jó üzlete lesz, megmutatni a közönség sír felé áradó szánalmának: kik voltak a felelősök e nagy fárosz kioltásában. Felelősség! felelősség! Ez volt a közös íjesztő, melytől mindenkinek borsókázott a háta. Hiszen ezek az apró gonoszkák még az otthon biztos egyedülvalóságában, önmaguk előtt sem mertek felelősek lenni. Ezért a főhajszások lassítottak a tempóban, mintegy dermedni hagyták az offenzivát. Minden puskát lövésre készen tartva, de mégis várva, hátha a halál maga minden feltünő segítség nélkül elejti a vadat. Sokan pedig, az előre szimatosok, a holnapra üzleteskedők, már jöttek felmutatni ujjukat a holnap nagy halottjának: - nézd, drága haldokló, én jó fiu vagyok. Légy tanu mellettem, hogy én, amikor tudtam, hogy biztosan meg fogsz gebbedni, végső vonaglásodban nagy embernek tiszteltelek. Adj egy pár sor írást róla, vagy egy szép dedikációs kötetet, vagy fényképeztesd le magadat velem. Aztán halj meg, de

tüstént, hogy megnyithassam a kegyelet és elégtételadás bodegáját sírodon. - És mind több látogató nyitott be hozzá, a nemzeti fájdalom gyászával arcán, a rajongás elrévülésével ajakán. Némelyik apró emléket kért. Némelyik megelégedett autogrammal. Némelyiknek csak az kellett, hogy tudják, hogy ő most Boór Bálint barátjától jön. Póstásék, akik biztos zúgból irányították a vadászatot: nagy zajos nemeslelkűséggel kérvényt köröztek az írók és művészek között, melyben az államfőt Bálint sajtóperének törlésére kérték. A kérvényt megható lelki nagysággal elsősorban Póstás, Bingenheimer, König Lajos és Borkuthy Eveline írták alá s közvetlen utánuk mindazok, akiknek titkos, suba alatti kezük rászorult a művész torkára. Az ügyes fogásnak hármas haszna is volt. Először: Hencidától Boncidáig folyt a nagylelkűségük, hogy ők vetik közbe magukat, ők, akiket Boór olyan kegyetlenül bántalmazott. Másodszor: ha Bálint megújult harcban feléjük legyint: mint a hálátlanság fekete szörnyetegét lehet átadni a jól felszított közdűhnek. És végre: ha sikerül ledöfni a vadat: ők borulhatnak legelőször a véres hullára s ők zokoghatják magukénak az apotheózis első percentjeit.

És Bálint, akit üldözés, erőszak és fortély nem tudott alárágni: e hulla-részvényesek láttára néha tényleg beteg lett halálos undorodásában. Az ilyenekkel szemben kegyetlenül durva tudott lenni s ez betegsége és összeférhetetlensége legendáit még sötétebbé tette. És ez a nő is hányásra ingerelte ínyét, mint egy beteg-zsiros étel. - Ma jó kedvem kell, hogy legyen, ma a fiatal Boór Bálint akarok lenni. - És nehogy még egy ilyen látogató előre megölje délutánját, gyalog indult meg a találkozóra.

Mózesék már félháromtól kezdve vártak rá a Fogaskerekű-állomásnál. Mózes új elegáns tavaszi ruhában volt, kifehérlő új fehérneművel. A fiatalember egész öltözetén, haján, tartásán látszott, hogy megint két női szem vigyázásában, két női kéz meleg gondozásában van. Egészen visszatisztult az édes anyja jófiu Mózesévé. Csak a szemeiben volt valami, ami megmondta, hogy már felejthetetlen szomoruságokkal és nagy íjedtségekkel nézett szembe. Három hét óta már megint állása is volt. Katica, még a nyilatkozó nap után, nyakába vette a fővárost. Elment minden bankba, szerkesztőségbe, minisztériumokba s a világ legtermészetesebb hangján adta elő, hogy neki van egy jegyese, aki nagy lírai tehetség és hogy gazemberek lesznek, ha ezt az értékes fiatalembert kenyér nélkül hagyják. Természetesen: a legtöbb helyen szemébe mosolyogtak. Nem egy helyen meglehetős érdesen voltak hidegek a különös lánnyal szemben. De Póstás, mikor megtudta, hogy a híres Mátray tábornok unokahúgával áll szemben: értékesíthető nemzeti viszonyt szagolt meg s Baczót felvette a Független Lap szerkesztőségébe.

Katica fehérben volt s egy éktelen nagy új ridikült lógatott kezében, melyet a régi helyébe maga csinált. Valami rangos anyaság volt arca nagy ártatlanságán. Mindegyre igazított valamit két fián: a tábornokon és Mózesen. Hol a nyakkendőjüket igazította meg, hol egy hajfürtöt simított a helyére, vagy a kézelőjükön babrált valamit becézgető fejcsóválással. A tábornok katonai díszben volt s összes kitüntetéseinek jelvénye a mellére sorakozott. Az öreg úr messze néző szomoruságán ma mégis nagy nyugodtság és mosolygó jóság szűrődött át. A nagy vörös szőrcsomó mellettük, melyből két dagadt kék szem dühösödött ki: Zoltán volt, akit nagynehezen lehetett megkeríteni a mai ünnepségre. És velük volt még Kassai Molnár Pista. Mózes nagyon szerette és szánta ezt a posványba hullott ember-meteort. Akarta, hogy egy falat és egy mosolygás neki is jusson a boldogságukból. A legnagyobb feladat volt: olyan burkot keríteni a Molnár Pista földi hüvelyére, melyben tisztességes emberek közé lehet vinni. Mózes, Zoltán és Katica két napig jártak ebben az ügyben. A nadrág a tábornoknak egy polgári hüvelye volt. Kabátot és mellényt egy jogász adott, akit Mindszenty Margit arra a hétre vőlegény-jelöltjének nevezett ki. Kalap nem kellett, fehérneműt a Mózes megújított ruhatára kölcsönzött. A szegény költőbe minden ruhadarabbal átment a gazdájából valami. És ő riadt bizonytalansággal nézett ki soklelkű elegánciájából: vajjon nem szünt-é meg teljesen Kassai Molnár Pista lenni?

Minden közeledő villamos elé odahajoltak: nem látják-é rajta a Bálint kiötlő alakját. Egyszer csak a Katica arcára mélyről jövő tűz égett fel:

- Jön Boór Bálint, - mondta.

Éppen egy villamos közeledett feléjük. Rákutattak a szemükkel. - Dehogy jön, csak a szemed káprázik, pintyőkém, - mondta Mátray.

- De igen, ott a sarkon, most fordult be a Retek-uccába.

Mind elnevették magukat.

- Talán telepátiás szemed van, mókusom, hogy oda el tudsz látni? Nagy szolgálatot tehettél volna a háboruban.

- Pedig jön, én látom. Meglátják, hogy mindjárt itt lesz, - felelt hitvalló makacskodással Katica.

Mindnyájan abba az irányba fordultak. Egy pár perc mulva a Városmajor fái mellett feltünt a Bálint hatalmas alakja. Katica szétsugárzó diadallal kiáltotta:

- Ugye, mondtam!

- Furcsa, furcsa kis lány ez az én pintyőkém, - dünnyögött Mátray. - Vigyázz, Mózeském, szegénykére.

Bálint odaért. Mert kölcsönös megegyezéssel minden előzetes látogatást mellőztek, csak most ismerkedett meg Mátrayval. A két férfi sajátos, mélyre ásó szemmel nézett egymás arcába. Mintha kutatnák: azt a belső arcot találják-é mögötte, melyet várnak. Meleg, jó kézfogásuk mutatta, hogy igen. Katica villámgyorsan lehajolt s mint egy iskolás kislány, megcsókolta a művész kezét. Bálint visszahökkent, Mózes elbiborulva hebegte:

- Katica, Katica!

A lány széles mozdulattal mutatta Bálintnak Mózest:

- Lám, ilyen az én gyermek-vőlegényem. Mindent különösnek tart, ami természetes. Pedig ő is szivesen megtenné.

Mátray elnéző mosolygással mentegette:

- Furcsa kis lány ez, művész úr. Furcsa, de nincs nála jobb lélek a világon.

Kassai Molnár Pistát is csak most mutatták be a művésznek. Alig tettek egy pár lépést a Fogaskerekű-állomással szemben hegynek menő lépcsőkön, hogy a Fillér-uccába jussanak: Molnár Pista zord titokzatossággal érintette meg a művész karját:

- Mester, valami nagyon bizalmas közlenivalóm volna.

Mózesnek a torkába dagadt a szive. Nem tudott mást gondolni, mint hogy a szegény költő meg akarja pumpolni Bálintot. Zoltán is morgott egy vaskos - marhát - a barbarossaságába. Bálint egy pár lépésre hátra maradt. Molnár Pista keserűn fakadt eléje:

- Mester, előttem már szar az egész világ. Még annál is undokabb. Csak a Mester imponál nekem.

Bálint mosolygott.

- Mester, én egy undorító disznó vagyok. Ha én iszom, akkor elrontom ezeknek a szegény embereknek a mulatságát.

- Akkor ne igyál, fiam, - mondta szeliden Bálint.

- Ne igyam! Itt kezdődik a bibi. Ne igyam! Megesküdtem, becsületszavamat adtam magamnak, hogy nem fogok inni. De az én esküm, az én becsületszavam ennyi, ni!

Előre hajolt, kiköpött. Lábával elsikálta és kezével elhárította homlokáról a fürtöt:

- Mester, ha más próbálja meg, hogy megfogja a kezem, hogy ne igyam, a fejéhez vágok minden üveget, még ha a Krisztus unokaöccse is. Ha a mester a kis ujjával megérinti a karom, nem fogok inni egész este. És talán holnap reggel egy percre becsülni fogom magamat. Tessék elhinni, ezért is megéri.

Bálint mély szánalommal olvasta magába ezt az elitélt életet. Kezet nyujtott:

- Áll az alku. Csak vagy szembe, vagy közvetlenül mellém űlj.

Visszatértek a társasághoz. Zoltán és Mózes íjedt szemmel kutatták a művész arcát, de azon csak valami meghatott jóság volt. - Nem nyúlt a zsebébe - sugta Zoltán Mózesnek -, még sem az lehetett.

A társalgás eleinte nehezen indult. Bálint jelenléte, akaratlanul is, elünnepiesedte a lelkeket. Bálint pedig érezte a saját súlyát ezekben az elhallgatott emberekben s ez kissé őt is nehézkessé tette. De amikor a Fillér-uccából egy üres házhelyen keresztül áttértek a Bogár-uccába s eléje bomlott a roppant sugárzásban ringó város, egyszerre felvillanyozódott. A Bogár- és Mák-uccák egybeszakadásánál nagy füves tér örvendezett. A tér közepén egy ókori uccai petróleum-lámpa emlékezett. A lámpa oszlopát valamikor rossz kezek vagy vihar kitörhették. Mert úgy volt újból feltámasztva a rosszul ásott gödörbe, nagy nyers kődarabokkal. Így is féloldalra búsult az árva, mint egy öreg tüdőbajos énektanár. És félre kornyadozott az üvegburában a lámpa tulipánja is. Mintha csendesen sírdogálná nagyobb nénjének, a napnak: - Világítanom kell, jaj, világítanom kell! - Bálint, amint megpillantotta ebben a rengeteg tündöklésben ezt a közvilágítási búbánatot, felkacagva mutatott rá:

- Ni, a Boór Bálint jól eltalált szobra.

Ez a friss kacagás felszabadította a fiatalokban a megbújt gyermeket. Katica odafutott s a ridiküljéből kiálló csokorból odatűzött a lámpa lábához egy szép vérző rózsát. Paposan, misésen széttárta karjait:

- Gloria Hungariae, Te laudamus! - kiáltotta széles lobogással.

Zoltán pedig nagy karmesteri lóbálással állt az oszlop elé s pocakos ünnepélyességgel énekelte:

- Isten, áldd meg a magyart...

Molnár Pista is tüzet fogott. Követelően kiabálta:

- Én vagyok a polgármester, én vagyok a polgármester, helyet követelek!

Ellökte Zoltánt a lámpa elől. Meghúzogatta a kabátját, igazított egyet a nyakkendőjén, háromszor köhintett. Aztán, neki fordulva a bámuló városnak, szónokolni kezdett:

- Tisztelt közönség, kedves polgártársak, hazafiak! Ez a szobor a legnagyobb művész és legnagyobb magyar: Boór Bálint emlékét hirdeti, akit meggyilkoltunk, hogy szobrot emelhessünk neki. Mert hogyan lehetne szobrot emelni egy lángésznek, aki még eszik? Az evés az egyszerű, mulandó emberek dolga, a zseni, az halhatatlan. Mi egyszerű mulandó emberek vagyunk, mi eszünk, ez a mi mesterségünk. Mi nem kontárkodunk a lángész mesterségébe: mi nem vagyunk halhatatlanok. De ha a lángész belekontárkodik a mi mesterségünkbe és eszik: mi kupán vágjuk, hogy térjen vissza a saját mesterségéhez és legyen halhatatlan. Mi, keresztény testvéreim, Boór Bálintot kupán vágtuk, Boór Bálint halhatatlan. Éljen Boór Bálint, mert meghalt! Éljen a király, éljen az oltár, éljen a haza!

- Éljen, éljen! - zuhogott fel a jókedv a társaságból.

Zoltán nagy vörös nevetéssel mondta:

- Hat év óta ismerem Pistát. Még ennyi értelmes mondatot egyvégben nem hallottam tőle.

A jég meg volt törve. Most már egyik huncutság a másikat követte. A Mák-ucca egyetlen házából két farkaskutya ugatott a kirándulókra. Molnár Pista és Zoltán négykézlábra vetették magukat és olyan meggyőzően ugattak vissza, hogy a két leversenyzett kutya elhülve fordult egymással szembe: - Te, nem is bolondság az, amit ezek ugatnak, - morogta az egyik. - És tiszta irodalmi nyelven ugatnak, - dünnyögte a másik és végignyalta nyelvét a száján. A Tövis-uccában Zoltán, aki most már megint a régi sugárzású Konkoly Zoltán volt, beletemetkezett egy szalmakazalba. Mikor kihúzták onnan, abszoloni sörénye, szakálla, bajusza tele volt szalma-törekkel. Az uccán ácsorgó gyermekek visítva futottak szét tőle.

A Tövis-uccából kiértek az Eszter-uccába, faltalan mező-ucca. Már előttük magaslott a Vérhalom, tetején a Gajdos József kis vendéglőjével. Ez a Vörösmarty-eposzt zúgó név nagyon illik ehez a dombhoz. Ott áll a roppant horizont közepén. Oldalairól nagy napos mezők szélesednek tova, melyeken mintha nehéz vértezetű hexaméterek robognának. Látszik ide az egész város és komoly félkörben a budai hegyek. Katica és Mózes egy vasárnapon nagy csavargásukban ide tévedtek. És amint látták ezt a horizontot és az itt mulató népet: elhatározták, hogy itten és vasárnap fogják megtartani eljegyzésüket. Hogy boldogságuk ezzel a nagy mellű tágassággal bővüljön és egyesülésükben benne legyen ez a sok nevető arc. Hogy azután bármikor látnak ilyen arcot, mondhassák: - Ez is a mi hervadhatatlan csókunk része.

És tényleg: a kocsma körül s messze elfolyva a domb elnyult lábainál: mindenütt nyüzsgött a vasárnap. A füves réteken s a kis erdőcske szélén munkáscsaládok százai szívták magukat az élet napos kebelére, hogy a hetedik nap irgalma megfizesse a hat könyörtelen napot. És az élet jó volt a hozzá menekült nagy gyermekekhez. Friss pázsittal, szétölelkező fákkal, nagy áldású éggel ringatta feléjük: érdemes élni, érdemes küzdeni, érdemes szenvedni. Jó a kenyér, jó a csók, jó az élet zöld húsa: a világ.

Néhol már, kisebb-nagyobb csoportokban letáborozva, ettek. A majszoló zsiros szájakon kacagott a nap. Aztán megszámlálhatatlan csoportban játékokat játszottak, egyszerűt, gyermekit, de amelyek az élet és a csók hosszu rezdületét vitték a testbe. Egy helyen fiatal lányok és fiuk váltogatott köre forgott és énekelte:

Elvesztettem kiskendőmet, fáj a szivem érte.
Megtalálta egy kis leány, csókot kiván érte.
Szabad péntek, szabad szombat, szabad szappanozni,
Szabad az én szeretőmnek egy pár csókot adni.

És akkor mindenik fiu megcsókolta a párját. Aztán a forgás és az ének újból kezdődött új csók felé. Ez volt az egész. Egyszerű és mély, mint az élet.

A társaság vidám kíváncsisággal evezett szét a vasárnapozó tömegben. Amint az öröm báránykái mind többszörös odasurlódásban melegítették lelkükhöz puha gyapjukat: Bálintba már átlobbant a tömeg. Szemei lakodalmi sátrává tágultak minden örömnek, minden szinnek és mozduló formának. Nézte ezt a tömeget s nagy eltéresedéssel látta maga elé nyílni a jövő útját. Hogy tud játszani ez a munkás nép, még az idősebbje is! Hogy tud odagazdagodni az apró örömöknek, milyen fiatal és dús az élete. Mennyi nedv, mennyi sugár fut össze szövődő sudarába. És milyen tisztán és természetesen közvetlen a nők viszonya a férfiakhoz, még erősebb tréfájuk is milyen egészséges és földből fakadó. Semmi lelki önfertőzés, beteg agyvelősködés, sápadt ténfergés. És most már egész világosan látta: hogy a mai középosztály csak beteg átmenet a régi világ természetes egységéből; az úr-egységből az új világ termé-

szetes egységébe: a munkás-egységbe. És a kacagó, lakomázó, játszó tömegben, mint egy vajudó anyában, érezte vonaglani a jövő roppant csecsemőjét.

Egy helyen barna csoportba állva, férfiak énekeltek. A körültolongó lányok és gyermekek ezüsttel futtatták be a férfiak sötét hangját. Az éneklő munkások meglátták Bálintot. Szemeikben az a sajátos fény lobogott fel: mint amikor kibontott zászlót lát valaki, mely tűzhelyért, gyermekért, egybeölelő gondolatért állta a vér záporát. Az ének letört ajkukról. Néma meghajlással szélesítettek utat a művész elé. Akinek kalap volt a fején, levette. Hangtalan, önkényt felnyiló tisztelet volt ez, a tömeg mély rátalálása a szimbólum-emberre. A szélen álló fiatal lányok és gyermekek ajakán halkan, mint védő titok, forrón, mint új hit szava, lobogott tovább: - Boór Bálint, Boór Bálint! - Katica kiszélesedő szemekkel nézte a művész arcát. Némán, de végtelenbe nyíló jó mosolygással fogadta a munkások üdvözletét. És ez az arc, mely oly kegyetlenül tudott cinikus lenni, most megsápadt s minden visszatartó ereje dacára, meghatott volt. Van hát pillanat, mely neki is fizet.

Felértek a vendéglőhöz, a domb csúcsára. Itt is minden asztal körül volt űlve, a tehetősebb étvágyak itt mulattak. De az udvar városra néző sarkán, egy kis nyitott filagóriában, ahonnan legmesszebbre ölelő volt a kilátás, külön terített asztal várt az eljegyzésre. A vendéglősné egy nagy mezei virágcsokrot is figyelmeskedett az asztal közepére. Ma Katica és Mózes űltek az asztalfőre. Mátray és Bálint az asztal két oldalán, Zoltán és Molnár Pista az asztal végén kaptak helyet. Molnár Pista közvetlenül Bálint mellett.

Mielőtt ételhez nyúltak volna. Mátray elővette a két gyűrűt. Csendes megindulással mondta:

- Itt vannak a gyűrűk. Húzzátok fel egymás kezére, kössétek meg egymást. Legyetek boldogok.

A fiatalok felhúzták a gyűrűket. Megcsókolták egymást és Mátray homlokon csókolta őket. Bálint mosolygott:

- Én hozomra adom az eljegyzési ajándékomat. Az első gyermeknek én leszek a keresztapja és megmintázom.

Katica a legnagyobb ártatlansággal fohászkodott fel:

- De kár, hogy nincs meg az a gyermek, ugye, nagybácsi?

Kacagtak. Az első áldomásivásnál Molnár Pista, mintha egy felajánlott koronát taszítana el magától, lefelé fordította poharát:

- Nem iszom! - mondta cézári eltökéléssel. - Ez az én eljegyzési ajándékom.

- Pista, ha ikreket szülnél, nem csodálnálak jobban, - döfött feléje Zoltán.

- Mester, nem akar megházasodni sohasem? - kérdezte Katica.

- De igen, szivikém. Már csinálják a nászágyam a sümegi temetőben. Csak a menyasszony még kelleti magát.

A Katica arcára nagy árnyék esett. Úgy nézte a művészt, mintha egy gyermeket ütnének a szemei előtt. Aztán egyszerre csak felkiáltott:

- Lássa, mester, maga is csak egy tévelygő gyermeke Istennek.

Ez a felkiáltás ezekről a gyermekajkakról olyan furcsa volt, hogy mindnyájukból nevetés zökkent ki. Katica nem jött zavarba:

- Igen, mert maga is a halált akarja. Pedig az élet az Isten akarata. Az élet mindig szebb, csak nem akarják meglátni.

A tábornok elrévedezve mondta:

- Sok van ebben a kis lányban a Mátray-fajból. Ilyen volt az apja: a boldogult öcsém is. Ő is mindig arról beszélt, hogy csak a lényeget kell nézni s még a kabátját sem tudta begombolni. De itt az én életem is. Én csendes kis fűszeresnek születtem. Mindig az volt az álmom: egy csendes uccacarkon sokféle jószagu dolgot árulgatni. Öreg asszonyráncos tenyerébe ötre sót, tízre rizskását adni. Kis lánykák, gyermekek apró kezeit, mint kis madárcsőröket, cukorkával, medvemézzel tömni. Aztán egy kis kertben virágokat ültetni, öntözgetni. És addig szagoltam a nem levő fűszereimet, amig tábornok lett belőlem. És most minden kirakatban marciálisnak kell lennem, hogyha meg is szakadok belé. És ha ma-holnap meghalok, úgy megyek a föld alá, hogy egy percig sem éltem azt a valómat, ami igazán vagyok. Igaz, hogy így lődözni fognak a síromnál.

Molnár Pista faragott egyet a keserű költőnek címzett szobrán:

- Az élet a tisztelt végok furfangos szádizmusa. Minden születési bizonyítvány utalvány egy pisztolyra, mellyel az ember agyonlője magát. A halál Isten egyetlen mentsége.

Bálint csendesen jegyezte meg:

- Egy pici igaz van abban, amit mondasz, ha túlsok tintába is mártod. Talán minden emberi jóságunk a haláltól van.

Mózes különös rezzenéssel hallgatta ezeket a szavakat. Aztán majdnem síró íjedtséggel szisszent fel:

- Mindenki halálról beszél az én eljegyzésemen.

- Éljen, éljen Mózes és a jobbik fele! Ma kirugjuk a ház oldalát! - kiáltotta Zoltán.

Összekoccintottak. Az udvaron egy öttagu cigánybanda játszott. Bár fáradozásuk inkább sértő szándék volt, mint zene. De a vasárnapi közönségnek azért ez is vidám csuhaj, könnyítő sírás, felfakadt csók: megnövesztő élet volt. A vendégség fiatalja már egymásba karolt és táncolni kezdtek. Zoltán elvette a primástól a hegedűt, odament a jegyesek mögé, elkezdte húzni. Nagy éljenzést kapott a közönségtől s a tánc általános lett. Mátray Molnár Pistával tárgyalt valamit. Katica pedig odahajolva Bálinthoz, lobogó arccal magyarázgatott. Mózes halkan kérte:

- Jőjjön, Katica, táncoljunk egyet.

A lány nem hallotta. Tovább beszélt a művésznek. Mózes megint kérlelte:

- Katica, jőjjön táncolni.

A lánynak most sem volt füle számára. Mózes gyermek-szomoruan fakadt ki:

- Katica, maga el is felejtette, hogy én is vagyok.

A lány felrezzent. Nagy engeszteléssel simította kezét a Mózes arcához. Felkeltek, táncoltak. Mózesen látszott, hogy ereiben a tánc ősi bora folyik és hogy a ritmus benne volt az őt fogantató csókban. De Katica ügyetlenül, jobbra-balra hibázva, nagyon tanítónősen rakta a lábait. Mózes egy pár nehéz perc után elcsüggedett:

- Mégis, inkább űljünk le beszélgetni.

- Jaj, de jó! Úgy nem állhatom a táncot. Különben is, ki tudja, mikor fogok még Boór Bálint mellett ülni? - örvendezett a lány.

Molnár Pista felugrott, felkért egy csinos polgárleányt. Eszeveszetten keringett be a forró kavargásba. Az elitélt fiu táncában is volt valami halálba rohanás, valami lázas önpusztítás. Nagy sötét szemei mint temetői fáklyák égtek, homloka terítői fehér volt. Szinte látszott: hogy

ez a lány neki most a megtagadott üveg, a megnyargaló mámor, mellyel kilázasítja magán a halál felé zuhanás kéjét.

Zoltánnak már majdnem leszakadt a keze. De úgy üvöltötték a hogy-voltot a táncoló párok, olyan mámor jött a feléje fényesedő szemekből, hogy újból és újból, szilajabban és szilajabban húzta. Nagy lombos feje olyan volt, mint egy szélben rázott fa, vörös arcáról omlott az izzadság. Végre mégis le kellett tennie a hegedűt. Hosszabb szünet halkult az udvarra.

A társaság összehajolt. Most már nyugodtabban folyt a társalgás. Mindeniküknek volt szavakba dugni való szive, felpáráztak mint átmelegedett földek. Bálint hosszasan nézte a felduzzadó város roppant valóságát. Egyszer csak kifakadt belőle:

- Szép ez a város. A sok őrület, gonoszság és butaság közt, melyek egy idő óta szétjárnak az országban, talán a legkiáltóbb az a tervszerű, rendszeres szidalmazás, melyet csirkefogó prófétáink rádobálnak Budapestre. Igaz, én mutattam rá először, hogy milyen fájdalmasan idegen ez a város a magyar paraszttal, a magyar géniusszal, a magyar lélek sajátos arcával szemben. De ez más dolog. Ez voltaképen nem a főváros bűne. Csak egy kórtünete annak az egyetemes nyavalyának, mely az idegen dinasztia s idegen érdekű uralkodó osztályok történelem-csinálása volt. De nézzétek ezt a várost. Lehet-e szebb műhelye az emberi munkának, szebb ígérete az emberi jövőnek? Valami szimbolikus összefogás van ebben a városban. Amint sikságok, hegyek s az óriási folyó idesietnek, hogy itt egy nagy emberi otthont adjanak össze: mintha erős karok nyúlnának egymás felé: fogjatok össze, legyen béke, munka és jóság a világ. Olyan ezerarcu ez a város és megtalálhatja itt minden lélek a maga testhezálló otthonát. Ezer titkos bújással valótlan és szép, mint az álom, erős és valóságos, mint a gyár. Hiába vonítanak Herman tata keresztényei: ez a nagy csatatér, ahol a magyarság élet-halál kérdése eldűl. Azért is fenekedik annyi étvágy körötte. Pedig ha kiszorítanak e város küszöbén kivül, rögtön temetővé zuhanunk. A magyar honfoglalás nem volt meg. Árpád hódítói csak ezeréves Kaliforniát teremtettek az országból, ahol a magyarság kizsákmányolt kincse, igás barma és védő gládiátora volt a történelem idegen kalandorainak. A magyar honfoglalás itt Budapesten fog eldűlni. Ha el tudjuk érni, hogy a mi gondolatunk legyen formáló ereje, a mi munkánk élő lüktetése, a mi fajtánk eleven húsa Budapestnek: megnyertük a kétségbeesett csatát. És nézzétek milyen jó, milyen szelid kacagásu ez a nép, Budapest népe. Hányféle faj öntötte ide ezt a tömeget s e sok fakadásu élet öröme most mégis a magyar nyelvben, a magyar dal ritmusában kap formát. Ez a nép Európa legemberibb városi népe, nem volt soha tigris, még a történelmi hisztéria pillanataiban sem. Mit lehetne alkotni ezzel a néppel a magyar gondolat egységében! Csak, csak...

Elhallgatott. Keserűen legyintett a levegőbe. Mindnyájan előre hajoltak, minden lélek bemártódott e kiomló hatalmas élet árjába, mint szomjas lombok az elfutó folyóba. Hogy hangja elállt, majdnem hátra kapták fejüket, mintha feszült húrt vágtak volna el előttük. Bálint odakoccintotta poharát. Katica a megkezdett kinyilatkoztatás gyönyörűségével kérte:

- Beszéljen tovább, mester, beszéljen!

Bálint most már kötekedett:

- Timafalvi szegelet,
Feltúrták a bivalok.

- Na nem így, úgy ahogy az előbb beszélt, a lelkéből, - könyörgött a leány.

- A lelkemből? Hát van nekem lelkem? - Aztán, mintha észrevette volna, hogy a rossz Boór Bálint szabadult elő, tréfás panaszkodással mondta:

- Hiszen ez a szép vers volt a lelkem minden butorzata.

Molnár Pista nála szokatlan nyugodt komolysággal szólt:

- Én elnéztem a mestert, amint előre hajolva beszélt. Ez volt Boór Bálint, az igazi, Boór Bálint sub specie aeternitatis. Boór Bálint, az emberi evangéliummá fakadó magyar ige. Így állítanám a szobrát az országház elé.

- Nem, nem! Bálint bátyámnak álló szobor kell, előre lépő lábbal, ütésre emelt öklökkel, az örök Toldi Miklós legfelsőbb megvalósulása. És a szobornak ott kell állania Budapest valamelyik kapujában, - mondta Mózes.

Konkolynak is volt véleménye:

Én a Kálvin-tér közepén emelnék szobrot a mesternek. Egy roppant sziklatömegből híva elő alakját. Hogy együtt mutassa az erőt és a gondolatot, az ösztönt és a formát.

Katica nem vette le szemeit a művész arcáról. Elhomályosodó szemmel kérdezte:

- És a mester hogy képzelné el a saját szobrát? A mester kétszeresen is a legilletékesebb a dologban.

Bálint ki akart térni a kérdés elől:

- Kis furfangos, így akar kibújni a dolog alúl, de nem menekül. Hogyan képzeli maga? Ha már minden áron szobrot akarnak nekem emelni az eljegyzésükön.

- Oh, én arra való vagyok, hogy higyjem a kredót, nemhogy én csináljam, - duzzogott szemrehányón Katica.

Bálint mosolygott. Mutatni akarta, hogy csak játszik a többi kedvéért. De nagy messzeség tágult a szemeibe:

- Hát jól van, gyermek, vállalom a megrendelést. Szobrot emelek Boór úrnak. Hát én például nem szeretném, ha nekem itt is, ott is szobrot emelnének az országban, minden rendezett tanácsu város valamelyik uccasarkán. Utóvégre a magukat három lábra rögtönző kutyák támaszkodjanak máshoz, ne hozzám. Nekem egyetlenegy emlékem legyen: egyetlenegy szobrom a Gellérthegy keleti szikláin, Budapest élete fölött. Ott álljak mint örök pásztora egy örök szerelemnek. Onnan szálljon végtelen hívásom az elszéledő nyáj árvái felé. És ne legyen az országban olyan gyermek, akit legalább egyszer fel nem hoztak hozzám. Ott értse meg, mit jelentettem én ennek az árva fajnak. Mert akkor látni fogja elrendelt útját. Legyen május elseje az én napom, az én búcsum, akkor jőjjenek hozzám az élet szomjazói. Hogy dermedt kezein mégis áradó élettel mutassa Budapest roppant műhelyét: Gyertek dolgozni, gyertek összefogni, gyertek teremni. Hogy a magyarság járjon az emberi barázda elején, a magyarság jelentse a legemberibb szabadságot, a legméltányosabb jogot, a legtöbb életet adó tudást.

Akaratlanul belekomolyodott a beszédbe. Szavai széles szárnyakkal verték a lelkeket. Észrevette magát s tréfásan kiáltotta önmagára a közismert adoma szavait:

- Szállsz le, Móric, arról a szoborról!

Egy percig hallgattak. Mintha tünő suhanások lettek volna a levegőben. Aztán Mátray révedezett:

- Én is elengedném a síremlékemről a csákót, a kardot és az ágyut. Egy kinyújtott gyermektenyeret szeretnék rajta, melybe egy rücskös jó öreg kéz két krajcárra sárga cukrot tesz.

Édesen nevettek. Katicának is volt sírra való kívánsága:

- Nekem elég lesz, ha fű nő a síromon. De szeretném, ha nádas szélén állana. Úgy szeretem elhallgatni a békák énekét. Olyan hosszu tünődés van a hangjukban.

- Kvak, kvak, kuruty, kuruty! - mókázott Zoltán.

A Mózes szemei megint felpanaszoltak:

- Már megint temetőben vagyunk!

- Megyek, elmuzsikálom a halált, - ugrott fel Zoltán. A zene és tánc újból megkezdődött.

Szürkülni kezdett. Itt is, ott is társaságok szeszpetelődtek s külön nótával indultak hazafelé. Mindenfelé nevek szálltak a levegőbe édes hívással: - Ilonka, Ilonka! - Pista, hol vagy? - Mariska, szedd a lábadat! - A hangok hosszu rezgéssel szőtték át a tavaszi estét. Egy helyen, a kis erdőcske szélén egy társaság tüzet rakott. Hervadt füstje ideszállt s szelid melankólia lett a lelkekben. A lángot pedig körülállták, énekelni kezdték:

- Éj van, csend és nyugalomnak éje.

A nóta nagy, sötétkék harangvirága belenyilt a leszálló estébe. A tánc megszünt. Most már szomorkodni valót húzott Zoltán a cigányok kíséretével. Messzi zokogással hívta elő a Bálint kedves nótáját:

- Ki tanyája ez a nyárfás?

Mind többen mozdultak hazafelé. Az este megsűrűsödött. A szomszéd asztal mellett egy bölcsőben felébredt a gyermek és sírta éhségét. Éktelen búbánattá muzsikálta a gömbölyű világot. Anyja, egy fiatal gyermekszemű nő, felvette. Kibontotta pelenkájából, hogy kis tagjai szabadon rugdalózhassanak. Aztán odabontotta neki mellét. A gyermek szívta, falta az anyai emlőt, hogy egy emberi fájdalommal több duzzadjon be a világba.

Már éjszakává komolyodott a világ. A távolban egymásután nyitotta fel szemeit az óriási város. Nagy komor lángok: dühösek és bozontosak, apró kis fénybimbók: mosolygók vagy panaszosak, és széles sátru láng-ernyők véreztek fel a sötétbe. Áhitat és jóság állt az ég elsápadó boltjai alatt. Az öreg Mátray, akit a szokatlan bor megelevenített, lefojtott hangon emlékezett:

- Nem a zimankó, nem a hó, a szél, a fagy volt a legnehezebb a háboruban. Hanem az ilyen esték. Amikor mindenkinek a szájára visszajöttek a régi csókok, amikor mindenki ölelésre, jóságra, családra nyillott: akkor tartani őket percre-készen a gyilkolásra. Mikor az ember maga is azt vezényelné: - Csókolj, ölelj, szeress, vess új magot az emberbarázdába! És azt kell üvölteni: ölj, lőjj, mérgezz, vágj, harapj, tégy nyomorékká, csinálj árvákat, özvegyeket, tedd temetővé a szántóföldet és hullává a szántóvetőt! Őrültség, gazság, halálos tébolyodás!

- De azért hőssé lett a tábornok úr, - mondta Zoltán, aki már visszaült a társasághoz.

Az öreg úr kilökte mellét mint egy felajánlt bizonyságot:

- Én azért lettem hős, mert nagyon szerettem.

Mózes közelebb húzódott Katicához. Hallgatott. Lelke belemélyült a mélyülő éjszakába, az elfeküdött évekbe. Életének minden íze visszajött szájába. Olyan halálosan keserű és olyan végtelenül édes volt és mégis félt valamitől, boldog volt és mégsem tudta hinni. Lefogott, forró hangon kérdezte Katicától:

- Katica, igazán szeret?

A lány egész hangosan, majdnem szórakozottan felelte:

- Csacsi, hogy kérdezhet ilyent? Én mindig szerettem magát, ugye, bácsika?

Mózes köré, valami alaktalan nagy szomoruság ködlött. A régi menekülő szó felnyilt lelkébe, mint sötét zugban felejtett virág: - Anyám, édesanyám!

Már alig volt vendég a kocsmában. Az erdőcske szélén még lobogott a láng. A körülülők homályalakjai iderajzolódtak. Még szállt az ének belőlük:

Maradt itthon kettő-három nyomorult,
Rátok lányok még az ég is beborult.

- Talán már mi is mennénk haza, - szólt Mátray.

Készülődni kezdtek. Akkor vették észre, hogy Molnár Pista már rég eltünt. Zoltán felugrott, hogy felhajkurássza, de Bálint magára vállalta a dolgot.

Szétjárt az udvaron, de sehol sem találta a fiatalembert. Gajdosné aztán megkérdezte, kit keres:

- Olyan lógos fürtű, sötét szemű volt?

- Az, az, - felelte Bálint.

Gajdosné nevetett:

- Az két liter bort kért és odament vele a kertbe, ahul ni.

Bálint bement a kertbe. A kert füves lejtőjén, egy bokor mellett feküdt Molnár Pista. Az egyik üveg már üresen hevert lábainál. A másikat most szívta halálos hosszu hozzátapadással.

Bálint lehajolt, megérintette a boldogtalant:

- Fiam, hát csak ennyire tudtál erős lenni?

A fiatalember odahajította a kiürült üveget egy fatuskóhoz, hogy az visítva repült darabokra. Aztán sötét fejét részeg, öklendező zokogással furta a földbe:

- Meghalni! Oh, meghalni, meghalni!

MÁSODIK KÖNYV:
A MEGTALÁLT SZOBOR

1.

A fiatal Kapcsos szőkesége vörössé ízzott a vitában:

- Már nekem akármit beszéltek: nekem zászló kell, nekem elv kell, melyben higyjek és kitartsak mellette. Vele vesszem, vagy vele győzzek. És akinek mindegy, milyen zászlót, milyen elvet szolgál, az erkölcstelen újságíró.

Az egész szerkesztőség kacagott. A vörhenyes, szeplős Hanák epésen mondta:

- Kapcsos szűzességi filmet játszik. Ötszáz méter, csak ma látható.

Az öreg Maday megsimította őszes kecskeszakállát. Bágyadtan csitított:

- Hagyjátok, szegény Grätchen, higyje még ma azt, hogy a gyermekek attól születnek, hogy a szerető szivek elrebegik a házi áldást. Mihelyt első találkája lesz a nyomorusággal, máskép fog beszélni.

Kucsera nagy kerek fejével belehajolt a Kapcsos arcába. Komázó könnyedséggel magyarázgatott:

- Kedves fiókám, szamárságokat beszélsz. Ezért ma te fogod kifizetni a sörömet a Zenélő Pokolban. Azt szavalod: erkölcstelen újságíró. Drágám, tudod mi az a pleonázmus? Ez archipleonazmus. Valóságos koca-pleonázmus tizenkét malaccal, te vagy a tizenharmadik. Annyi, mintha ezt mondanád: palacsintát sütő palacsintasütő. Szűzikém, jártál-e már konyhában? Láttad-é azokat a pléh-formákat, melyekkel a tésztának alakot ad a szakácsné? Az egyik csillag, a másik kifli, a harmadik félhold és így tovább. Vegyük a te kedvedért a csillagformát, ez elég magasztos. Rányomod a tésztára, a tészta csillag lesz. De ha egy darab sárra nyomod, azt is csillaggá teszi. És - bocsáss meg, ideális barátom, ha egy ekszkrementumra nyomja rá: abból ekszkrementum-csillag lesz. Ilyen forma az újságíró, a te kedvedért legyen megint csillag. Kommunizmust gyúrsz belé, formál vörös csillagot, klerikálizmust: kész a betlehemi csillag. Mi most konzervativ és legitimista tésztát teszünk csillaggá. És ez az igazi újságíró, mindenki más kótyagos műkedvelő. Formák vagyunk, kikben a szervezkedett étvágyak, pártok, érdekcsoportok formálják a napok tésztáját. Az azonban igazán megvigasztalhat, hogy azok még erkölcstelenebbek, akik velünk nyomkodnak, mint mi, akik nyomkodunk. Végeredményben mi teljesen ártatlanok vagyunk, amint a forma nem felelős azért az anyagért, melynek csillagformát ad. Többet mondok: mi a szépség és örökkévalóság munkásai vagyunk. Mert mi a formáé az ekszkrementum-csillagban? Az ekszkrementum? Nem, azért ő nem felelős. Hanem a csillag-forma, mely tiszta és szép. Tehát ő még ennek az ocsmány anyagnak is, hogy a te kedves jelződdel éljek, magasztos formát ad. Mi a történelem-ekszkrementumnak adjuk a szépség formáját. Amit a politika nagy rablói és kis csirkefogói otrombán és csúful akarnak: mi annak a forma kárpótló szépségét adjuk. Tehát voltaképen mi vagyunk a történelem szépsége. Látod, fiacskám, a legitimizmus és az a konzervativ politika, melyet mi csinálunk, pocsék egy disznóság. De élvezetes és szép, ha én vezércikkbe formálom. Egy korsót és egy vágást fogsz fizetni.

- Éljen! éljen! - viháncolt az egész szerkesztőség.

- Jankó, ezért kapsz egy tormás virslit a Zenélőben, - kiáltott a hosszu Kozma.

Az elegáns, barna Pásztory, aki a szerkesztőség Don Juanja volt, ráhelyeselt:

- Teljesen igaza van Jankónak. Mi vagyunk a kápitálista kor spadasszinjei, vagy ha zengzetesebben tetszik: a sajtó-condottierik. Ha a borbély bármilyen nézetű embert, aki megfizeti, kiszolgál a borotvájával és nem erkölcstelen, miért volnánk mi erkölcstelenebbek, mert ugyanezt tesszük a pennánkkal? Mindakettő vágó szerszám. Csakhogy a mienk jobban vág és jobban nyúz.

A fiatal Kapcsos még olyan közel volt az önképzőkörhöz, hogy egész harmatos undorodással kezdte idézni:

- Im, nagy Isten,
Tekints le és pirulj, mi nyomorult,
Akit remeknek alkotál, az ember!

Most már harsogó kacagással dűltek egymásba. A kis halvány Mráz Ilona, akinek már minden budapesti lap szerkesztőségében megbocsátottak, mert mindenütt nagyon szeretett, csinált lobogással tárta karjait a fiatalember felé:

- Tölts vélem egy éjjelt, nagy férfiu!

Erre aztán üvöltve kacagtak, mint napos tisztásra bukkant farkasok. Kucsera pártfogó hangon rémítette Kapcsost:

- Na, fiatal barátom, ne gondolja, hogy ez Ilonkánál klasszikus idézet. Ezen a felhíváson mi is átestünk pályánk kezdetén. Ő az újságírók erotikájában az alfa és az ómega. II faut passer par là.

- Szemtelen, - nevetett Ilonka, - mikor te kezdted a pályádat, nekem még a tervrajzomat sem készítették el.

- Jó kedvük van az uraknak, - mondta egy hang.

Póstás állott a főszerkesztői szoba megnyilt ajtajában. Kezében a Független Lap legutóbbi száma volt. A sötét barna arc fehérre ízzott a haragtól. Szemei majdnem bandzsallá sötétedtek és sajátságos apró, aládöfő pillantásokat szúrtak szét. A fiatal Kapcsos beletemetkezett az írásba. A többi is észrevette, hogy tengeri zivatar van a kis fekete mosdótálban. A Kucsera arca fájdalmas érdeklődésre részvétesedett:

- Mi baj van, Lajoskám?

Póstás előre tartotta a lapot, mint egy véres lepedőt. A karja tövestől reszketett. Szemeit körül jártatta s az arcok úgy érezték, mintha egy rossz bélyegző kerekje marna rájuk. Elrekedt hangon kérdezte:

- Ki írta a tegnapi számba a Mai nap nevezetességei című rovatot?

- Maday tata, - mondta Hanák.

Maday hanyagul javította ki:

- Rajtam volt a sor, de én a kis Baczó Mózes nyakába varrtam. Különben elolvastam az írását, de nem láttam semmi szerencsétlenséget benne.

Póstás felhörcsökösödött:

- Nem láttál! Persze, hogy nem láttál. Mert nektek mindegy a lap ügye, hiszen mindenért csak én szenvedek. Ilyent írni a mi lapunkba!

És olvasni kezdte:

- A mai napon, június huszonötödikén tölti be Boór Bálint, a nagy magyar művész, negyvennegyedik életévét.

Megint körülnézett a teremben, mintha valami végitélet lezuhanását várná. Maday könnyedén kérdezte:

- Hát ebben mi van?

- Mi van benne! Neked semmi sincs benne. A te gázsidból azért egy fillért sem vonnak le. De mit szól ehez Füley gróf, mit Habina, mit a többi? Mit szól az egész arisztokrácia, a klérus? Hogy mi ünnepeljük ezt a gazembert!

- Tényleg disznóság, - helyeselt Kucsera.

Hanáknak minden szeplője kis súnyi mosolygás lett az ártás örömétől:

- Hiszen, kérlek, főszerkesztő úr, nem tudtad? Baczó belső embere Boór Bálintnak. Boór volt a tanuja az eljegyzésén is, Boór, akit soha senki semmilyen alkalomra nem tud megnyerni. Valószinű, hogy kémkedésre juttatták be ide.

- Ki is fog innen repülni. De hát hol is van? Már féltizenkettő és még nincs itt! - fortyogott Póstás.

- Szerelmes ember, nem csoda, ha késik, - mentegette Kozma.

- Nem bánom, ha kidobjátok. Nagyon hallgatag, behúzódott ember. Az ilyen mellett mindig úgy érzi magát az ember, mintha egy vizsgálóbiró két szeme nézné. Jól járnánk mi, ha itt vizsgálóbirói szemek nézegetnének bennünket! - vigyorgott Kucsera.

- Én sem állhatom, olyan elhúzódó, hogy valósággal hajadonnak érzi magát mellette az ember, - sóhajtotta Mráz Ilonka.

Ez már megint kacagást csalt elő. Még Póstás is elmosolyogta magát. Kucsera a levegőbe csettintett ujjaival:

- Tudod mit, Lajoskám? Ha már kidobjuk, élvezzünk is valamit azért az árért. Dugjuk el az asztalát s a székét és tegyünk ugy, mintha sohasem láttuk volna. És ha makacskodik, kivezettetjük, mint egy idegent.

A Póstás arca egy pillanatra a csirke nyakát elharapó görény arcává kegyetlenült. De aztán visszakomolyodott magára szoktatott méltóságához:

- Nem, ilyen tréfát én nem engedhetek meg magamnak. Szabályszerűen el kell bocsátanom.

Hanák talált közvetítő tervet:

- Te méltóztass csak bemenni, főszerkesztő úr, mi majd elszórakozunk vele. Mikor aztán elég lesz a muriból, én a csengővel jelt adok és te meg méltóztatsz jelenni, mint a tragédia ötödik felvonása.

Mózes az egyik ablaknál dolgozott, egy külön kis asztalon. Mohó örömükben még szolgát sem hívtak. Kucsera és Hanák fogták az asztalt és a széket, elrejtették egy mellékhelyiségbe. Az előszoba szolgájának pedig meghagyták, értesítse őket, ha jön Baczó. Póstás bement a szobájába.

Pár perc mulva a szolga berohant:

- Jön a Baczó úr!

Mindenki írásba dugta a fejét és nagyon elmélyedő arcot vágott. Baczó szokott vak nézésével jött be, mely a külvilág mindennapi dolgait meg sem látta. Ez a befelé fordított nézés egy idő óta mind jobban elhatalmasodott rajta. Már egy hónapja voltak jegyesek Katicával. A lány nagyon testvér, nagyon jó volt hozzá, de Mózes mégis érzett valami ürességet viszonyukban. Mintha ez az egyszerű üveg-lélek mégis homályos volna, mégis minden percben kisiklana a

kezei közűl, mégsem volna az övé. Mindenképen furcsa volt ez a lány. Néha majdnem együgyűnek látszott, néha - hosszu percekig -, mintha értelem és lélek elköltözött volna belőle s csak egy sajgó üresség volt a fiatalember mellett. Mózes lassanként mind fájdalmasabban, mind didergőbben érezte egyedülinek és elhagyottnak magát mellette. Anélkül hogy a legkisebb panasza lehetett volna ellene. Aztán a szerkesztőségi munka is undorította. Nem tudott betörni ezek közé az emberek közé, ebbe a salakos feladatba. Az édesanyja is nyomta, mint egy kisiklott rázuhant vonat. Valami baj is lehetett otthon. Most már alig kapott írást hazulról. Akkor is csak egy-egy levelezőlapot és anyja rendesen másra bízta az írást. Most már végtelenül vágyott haza, ha csak egy pár napra is. Kerített is már útlevelet és meg sem írta anyjának eljegyzését, mert maga akarta levinni a hírt. Sírni egy nagyot, zokogó megvallásban omlani az anyai térdekre: talán ez megvált, talán ez új életre fürdet. És egészsége sem volt valami fényes. Esténként furcsa lázai voltak, köhécselt. Néha olyan ernyedt volt, hogy a pennát is alig bírta. Arca meghúzódott, szemei megnőttek. Valami halálos nagy szomoruság és téveteg keresés volt tágasságukban. Csak haja fiatal fényessége volt még a régi. És mindennek ráadásául, ami talán a legtöbb bántással ásott benne: Holló hétről hétre halasztotta versei kiadását. Az utolsó találkozáskor pedig kijelentette, hogy - mert a papiros ára és a munkabérek felszöktek - egyelőre szó sem lehet róla.

Mózes gépiesen leköszönte a mindennapit s észre sem vette, hogy nem felelt senki rá. Az eféle különben sem volt kötelező a szerkesztőségben. Egyenesen kiszabott helyére ment. Lelke úgy elúszott gondjaiban, annyira csak a külső, testi élete volt itt: hogy kinyújtotta a kezét a székért s már meg is tette a leülő mozdulatot, mikor észrevette, hogy a szék és az asztal nincsenek a helyükön. A teste leesésre rándult, de hirtelen kiegyenesedett. Az írás felé hajló arcok kiduzzadtak a kacagás visszanyelésétől. Mózes még most is tétova nézéssel kérdezte:

- Hol az asztalom?

Senki sem felelt. Egy arc sem mozdult feléje. Csak a Hanák szemei lopakodtak az áldozat arcához, mint két vércsefióka, hogy éhes csőrrel lessék a kibuggyanó vért.

- Kucsera úr, kérem, hova lett az asztalom? - kérdezte Mózes.

A Kucsera nagy gömbölyű feje a teli hold lassuságával emelkedett fel az asztaltól. Úgy tett, mintha a kérdésnek csak neszét és nem a szavát értette volna. Hideg udvariassággal kérdezte:

- Kit tetszik keresni?

Most már a többi is felnézett eltávolító idegen arccal. Mózes neszezte, hogy valami tréfa fő a dologban. Szomoruságán megható volt a jó-gyermek mosolygás:

- Hova tették az asztalom?

Mráz Ilonka utánozta a fiatalember hanglejtését és úgy kérdezte:

- Kihez van szerencsénk?

Mózes nevetett, mint aki belemegy a tréfába:

- Nem bánom, megkeresem. De legalább mondják, hogy forró, ha közel járok hozzá.

Hanák kicsattanó szemtelenséggel támadt rá:

- Kicsoda az úr? Mégis különös, hogy egy holt idegen itt elkezdjen kedélyeskedni. Kit keres?

- Jól van, jól. Ha csak azt akarják, hogy keressem, hát legyen. - Benyitott egyik mellékszobába. Hanák rákiáltott:

- Kérem, mindjárt hivatom a szolgát. Vagy mondja meg, mit akar, vagy kivezettetjük.

Mózesnek kissé türelmetlenre borult az arca:

- Kedves kolléga, a tréfa csak úgy jó, ha nem hosszu. Hol van az asztalom?

Hanák megsokasodott:

- Micsoda kolléga? Nem vagyok én a maga kollégája. - Aztán a többihez fordult:

- Ez a szerencsétlen bolond. Azt hiszi, hogy itt asztalosműhely van.

Ilonka elvicogta magát, de rögtön eldugta az arcát. Mózes arcára már láng csapott ki:

- Nézze, Hanák, ez már kezd otrombaság lenni. Folytassák most mással. Adják elő az asztalom.

Kucsera becsengette a szolgát:

- Ferenc, ez az úr itt vagy beteg, vagy botrányt akar csinálni. Vezesse ki.

- Ferenc, adja elő rögtön az asztalom, - parancsolta Mózes.

- Tessék távozni, tisztelt úr, - mordult rá a szolga.

Mózes most már kirobbant:

- Ferenc, ha nem adja elő rögtön az asztalom, úgy pofonütöm, hogy felfordul.

A főszerkesztői szoba megnyilt. Kilépett Póstás. Most már hideg-nyugodt volt, mint egy döfésben biztos kés. Lábujjhegyre állott. Úgy nézte végig tetőtől talpig a fiatal embert.

- Az ön asztalát? Hol van itt önnek asztala? - kérdezte gúnyosan.

Mózes kiszélesedő kékséggel nézett a kis emberre:

- Hát akkor hogy dolgozzam? - nyögte majdnem gyermekes panasszal.

Póstás úgy mondta a szavakat, mintha ízletes, bőlevű kolbászkákat harapdosna:

- Kedves uram, nekünk tényleg volt egy Baczó Mózes nevű munkatársunk, aki kötelezte magát, hogy rendes munkaidőben, déli tizenegy órakor mindig pontosan megjelenik. Ez a Baczó Mózes kilépett a szerkesztőségből, amit azzal adott tudtunkra, hogy egyszerűen nem jött el ebben az időben. Egy másik háromnegyed tizenkettőkor betérő Baczó Mózes úrral nincs módunkban szerződést kötni.

- Az orvosnál voltam! - mondta hangjában felszökő sírással. És megint elpirult.

- Kedves Baczó Mózes úr, a betegeknek a szanatóriumokban van helyük és nem a Független Lap szerkesztőségében. Nagyon örvendtünk a rendkivüli szerencsének, de ha a kötelességét elhagyta, hagyja el a helyiséget is.

Mózesből kijajgatott a megrugott igazság:

- De hát ez mégis lehetetlenség. Egy félórái késés miatt így bánni az emberrel!

A fullánk most jött ki a Póstás hüvelyéből:

- Hiszen így jobb lesz Baczó úrnak is. Több ideje lesz vigyázni a Boór Bálint életének évfordulóit. Akár ki is adhat egy Boór Bálint kalendáriumot.

Most már nyers, piszkos, hulladékos kacagás buggyant ki az embercsatornákból. Mózes megértett mindent, amint a homlok megérti a nekizuhanó követ. Az igazságtalanság, a becstelenség, az emberi kegyetlenség mint részeg szüretelők rátiportak a szivére s minden könnyet a szemei felé sajtoltak. Sarkon fordult, úgy rohant ki, nehogy kibuggyanó könnyeit lássák.

Az uccán aztán már nem érzett sem dühöt, sem elkeseredést. Végtelen üres fáradtságba zsibbadt. Aludni, aludni! Elfutni az álomba, mint egy hűvös sötétségbe, mely mindent eltakar, mindent elcsitít. Majdnem lefeküdt egy kapualjába. Alig tudta hazavonszolni magát. Rádűlt az ágyra. Bután, elólmosodott fejjel aludt délután három óráig.

Akkor felkelt s csak mikor a mosdótálból kiemelte elsúlyosodott fejét, zökkent rá, hogy megint elkésett. Egy idő óta majdnem minden délután nagy sétát tettek a jegyesével és Bálinttal. A művész nagyon megszerette ezt a két életbe tévedt valótlan lelket s ezek a kószálások felfrissítették. Alkotó erői is megmozdultak: keresni, tervezgetni kezdett. Ez a két lélek volt most minden ember: az ember számára. Rendekyékhez nem járt többé. Úgy érezte, hogy az az utolsó jelenet Ildikóval a lehető legszebb befejezése volt viszonyuknak és kár volna csúnyábbra rontani az utóízét. Úgy látszik, Ildikó is másfelé hullámzott, mert ő sem adott életjelt magáról. Azok pedig, akik lakásán felkeresték, nem emberi arccal mentek hozzá.

Mózes már a kapuban találkozott Katicával. A lány tanítónős-komolyan szidta:

- Ugyan, Mózes, hogy tud ilyenkor elkésni! Már éppen jöttem, hogy elverjem. Ha engem várat, az nem baj. De Boór Bálint csak nem várhat ránk. Az istenért, siessünk!

Már jó messze haladtak a villamoson, mikor a leány meglátta a szomoruság új sápadását Mózes arcán és észrevette a rásúlyosodó hallgatagságot. Megbabrálta ujjaival a fiatalember arcát:

- Mózeske, magának valami baja van.

- Egy kissé fáj a fejem. Az éjszakám volt kissé nyugtalan.

Katica mosolyogva érintette meg a Mózes orra hegyét:

- Nincs hazugság nélkül? Puha az orra.

Aztán be sem várva a Mózes feleletét, messze aggódó szemekkel tünődött:

- Még Boór Bálint azt hiszi, hogy nem fogunk jönni. Csak várna meg!

Még alig hagyták el a Palota-tért, Katica, aki egész csipőig hajolt ki a villamosból, összetapsolta kezeit:

- Ott van, ott van, még vár ránk! - és arca kilobogott az örömtől.

A Krisztina-téren, a farkasréti villamos végállomásánál várta őket Bálint. Katica még a mozgó villamosból ugrott ki:

- Mester, az istenért, ne haragudjék. Ez a rossz fiu késett. Fáj szegénykének a feje.

Bálint ránézett a fiatalemberre. Összehúzódtak a szemei:

- Öcsém, neked valami komoly bajod van.

Mózes elpirult. Könyörögve tartotta szemeibe szomorúságát, mint egy köténYt: ne, ne akarjatok meztelenül látni, tele vagyok varral, véres sebekkel, ütésekkel. Nem akarom szánalommal verni meg a sziveteket. - Nehezen erőltette ki:

- Egy kissé fáj a fejem.

Bálint most már mélyen nézett a szemeibe. Benyúló, megfogó nézéssel. De nem szólt semmit.

Felszálltak a farkasréti villamosra. A kocsiban nem igen beszéltek. Mindahárom maga elé nézett. Mintha mindenikük félt volna a másikra nézni, mintha egy pillantás leejtett függöny lett volna. Csak Katica kiáltott fel egyszer:

- Jaj, elfelejtettem cigarettákat tölteni a nagybácsinak. Mindennap úgy várom ezt a sétát, hogy elvesztem a fejem belé. Olyan jó nagyon várni valamit. Ugye, Mózeske?

Mózes valami nagy sülyedésből rezzent fel. Olyan eleven fájdalom nyilt az arcára, hogy az majdnem segítségkiáltás volt:

- Én! Jaj, vagy igen, persze, - mondta s igyekezett egy mosolygással mindent elseperni az arcáról.

Tegnapi megbeszélésük szerint a temetőnél szálltak ki. Szétődöngtek a nagy napos temetőben. A juniusvégi napban a sírok, mint csókra gerjedt mellek, lihegték a forróságot. A levegőbe felizzott a virágok szaga s a kövek és fejfák lángolása, a megöntözött por párája. Nehéz és részegítő volt a nyár bora a temető fölött. Ez a különös zsúfolt-fűszerű temető-mámor forgóvá tette a levegőt, a sirokat, a dombokat. Mintha földbe le, földből fel forró zúgásu keringéssel vitte volna őket az élet-halál bomlott körhintája. Mózes halálos sápadt volt és majdnem tántorgott a lábain. Mintha mélyre ásott borpince nehéz levegőjében volna.

Mikor a temető felső részéhez értek, mely már hegynek mászik s melyet ujabban toldották a kenyér földjéből a halottak kertjéhez: a frissen hantolt, kis-fejfás sírdombok iskolás sorai előtt egy öreg-öreg temető-őr űlt egy széken. Arccal a sírok sorai felé fordult. Olyan öreg volt, hogy ragyogó ezüst haja, ezüst szemöldökei, ezüst bajusza és szakálla csillogó mohának látszottak. Szemei vak, behallgató bámulással néztek be a napos levegőbe. Szája félig nyitva volt. Mosolygott. A végtelenség nagy ürességének anyagtalan mosolygásával. Mosolygott két arca is. Kezében ostorrá hajtott fűzfavesszőt tartott s meg-meglegyintette. Mintha öreg pásztor volna s vigyázná a mulandóság apró juhait, a sírokat. A nap, a tér, a levegő: olyan elmélyült nagy csendesség volt az öreg körül. Mindhármukat megütötte ez a sajátságos kép. Egy percig hallgatagon nézték. Bálint szólt:

- Jónapot, öreg.

Az öreg meg sem rezzent. A mosolygások érintetlenül tovább ragyogtak rajta. Szakálla, szemöldjei, bajusza folyó ezüst voltak a napban. A vessző csak lóbálózott a föld juhocskái felé.

Bálint megismételte:

- Jónapot, öreg. Mit csinál? Hogy tud így ülni ebben a nagy hőségben?

Az öreg mozdulatlan maradt. Földsüket volt. Úgy űlt ott temetői trónján, mintha behallgatna az örökkévalóságba s hallaná a sírok kipárázó énekét. Bálint és Katica tovább mentek.

Már a temető hátsó kijárásánál voltak, mikor észrevették, hogy Mózes hátramaradt. Visszakeresgéltek a szemükkel. Mózes ott állt az öreg mellett. Nagy, halálos italt ivó szemekkel nézte az öreget s a csendes sírok nyáját. Az arca olyan volt, mint egy gyermeké, ki most juhászodik vigasztalásba valami keserves nagy sírásból. Bálint megcsóválta a fejét. Katica odakiáltott:

- Mózeske, hát magát még a halál is elcsábítja tőlem?

Mózes odaébredt, futólépésben érte el őket. - Csak a halál, - mondta különös nevetéssel.

Kimentek a temetőből, felténferegtek az egyik hegyi útra. Ma nagyon kevés szó történt köztük, mintha esőre csüngő nehéz felhő lett volna mindhárom lelke. Már majdnem a hegy tetején voltak, mikor egy fa-csoport mögül egy kis cserkészcsapat jött feléjük. Tizennégy-tizenötéves fiuk lehettek. Peckesen, fegyelmezett sorban lépkedtek, igyekeztek jól megdöngetni lábukkal a vén termő hátát. A kis mellüket nagy toldimiklósosan odafeszítették a világnak. Rózsás arcukon, mint friss gyümölcs tövén a volt virág csészéje, még látszott az édes csók, melyből fakadtak. Meztelen térdük előre villant a parádés lépésben és fénylapokat

vetett szét. Közvetlen Bálinték mellett mentek el. Amint vezérük, egy-két évvel idősebb deák, meglátta Bálintot, friss csóku arca gyűlöletre borult s egész hallhatóan morogta oda a fiuknak:

- Ez a hazaáruló Boór Bálint, az istentagadó.

Mindenik kis arc Bálint felé fordult. És játékos kezük már ököl volt, az anyát látó szemekben kést mutatott a felbántott lélek, a csókos arc ütő férfivá sötétült. Olyan becsületesen, olyan buzgó fakadással, olyan gyermek hősiességgel gyűlölték ezt az ismeretlen nagy férfit és vakon neki mentek volna, hogy kis kezeikkel széttépjék. Az egyik, mintha nem is tudná, ki van közelükben, tüntető kihívással eresztette ki friss hangját, mint egy újan font ostort:

Magyar cserkész, te véded meg a várat,
Azt kövessed, ki szereti hazádat.
Hallgass apánk, Füley gróf szavára,
Habinára, Plachotára és másra,
Kik szebb jövőt hoznak szegény hazánkra.

Nem ejti meg a mi lelkünk a méreg,
Melyet Adyk s Boór Bálintok beszélnek,
Árulóknak nem hallgatunk szavukra,
Magyar cserkész, jól vigyázzunk magunkra,
Kössünk inkább kötelet a nyakukra.

A második szónál már vele énekelt az egész. Kihívó daccal, az igazságot tevő friss lélek lobogásával. A Bálint nevét s a „Kössünk inkább kötelet a nyakukra” sort kilüktették, mintha kis öklük hajolna ki a nótából, hogy kiüsse a szivük haragját. Mózes Bálintra nézett. Minden szeretete felgyűlt abban az íjedelemben, melyet az erős férfi látása okozott. A művész arca zöldre sápadt, vonásai szétestek. A szájához vivő hatalmas izmokon néma sírás vonaglott. Szemei szürkére fakultak, kinőttek üregeikből s úgy néztek valami rémre, mint egy vízből felmerült nyitott szemű hulla. Lesúlyosodó homlokán apró cseppek gyöngyöztek ki.

- Bátyám, bátyám, hiszen gyermekek, nem tudják, mit beszélnek, - kiáltott Mózes.

Bálint nem felelt. Kivette zsebkendőjét, homlokát törölgette. Katica hátra maradt. A majdnem együgyű gyermek-arc most végtelen fájdalommal mélyült. Ajkai mozogtak, mintha sírást nyelnének le s kezeit összetördelte.

Eredeti tervük szerint visszatértek ozsonnázni a Döntő Ferenc kis kocsmájába. A hegyoldalon, boldog almafák alatt áll a kis vendéglő. Előtte, körötte a mélyben, mint egy faltalan álomban, sugárzik a temető, az egész élő Budapest és vidéke. Már közel voltak a kocsmához, mikor Bálint, teljesen önmagának beszélve, mondta:

- Megöltek, megöltek még a jövőben is. Minden hiába volt.

A kocsma kapujában már megpróbált erős lenni. Maga előtt engedte a két fiatalt:

- Menjetek előre, fiacskáim, én csak elefánt vagyok. - És irtózatos erőfeszítéssel mosolygott hozzá:

Leűltek. Csend volt. Egyik sem merte szavakkal lökni meg ezt a felmart sebű fájdalmat. Bálint sűrűn törülgette a homlokát. Az evésnél aztán egy-két falat után felállott. Ujból tudott mosolyogni:

- Ugye, megbocsáttok, fiacskáim, hogy magatokra hagylak? Ma nagyon öreg vagyok s a ti fiatalságotok még öregebbé tesz. Holnap majd megint találkozni fogunk.

Kezet fogott velük. Katicának lágyan, alig-érintőn megcirógatta a haját. Alig tünt el alakja, Katica megpillantotta a padon a művész ottfelejtett zsebkendőjét. Rávetette magát s viharos zokogással csókolgatta:

- Oh, hogy szenved, hogy szenved s én nem vehetem el tőle a fájdalmat! - fuldokolta.

Mózes lezuhanó szívvel íjedt a síró leány felé:

- Katica, Katica, maga szerelmes Boór Bálintba!

A lány elvette arcától a zsebkendőt. Nagy fájdalmából megint kikandikált az együgyűen csodálkozó gyermek:

- Hát ezt csak most veszi észre? Én azt hittem, hogy mindig tudta.

Mózes hallgatott. A lány arcán most már felgyúlt máglya világolt. Úgy mondta el hitvallását:

- Szeretem őt végtelenül. Mióta őt szeretem, kiesett belőlem az isten, mert nem fért el mellette. Szeretnék föld lenni előtte, hogy engem tiporjon. Szeretnék cselédje lenni, hogy rajtam verje ki, ha bántja az élet. Szeretném cseppenként odaadni neki a vérem, hogy hosszu haldoklásban érezzem, hogy neki adom az életem. Oh, Mózeske, ha meghalhatnék érte, hogy ne szenvedjen, hogy magammal vigyem minden fájdalmát!

A fiatalember hallgatott. Nézett, nézett, szemeiből kicsordult egy könny. Oh, milyen egyedül volt minden fájdalmával, minden szeretetével. Katica egy pár perc mulva megenyhült, már evett is. Szemgolyója még nedvességben úszott, de már mosolygás duzzogott ki a falatok közül:

- Nem is vigasztal a szenvedésemben. Haragszik?

Mózes megcirógatta a lány fejét. De a szólásra képtelen volt. A lány a homlokára ütött:

- Jaj, igaz! Hiszen maga a jegyesem, magának én ezzel szomoruságot okoztam. Ugye, nem haragszik? Ugye, nem esik rosszul? Hiszen én azért magát nagyon szeretem. Tudja, az a másik szerelem úgyis olyan, mint ha valaki a tengert vagy a csillagos eget szereti. Ezt el kell néznie nekem, enélkül nem tudnék élni. De éppen ez a szerelem tesz jóvá és magát is annál jobban szeretem, mert Bálint is szereti. Ugye nem fáj?

- Milyen különösen legeltette az az öreg ember a sírokat, - mondta kitérőleg Mózes.

- Lássa, én is olyan furcsának találtam. És mikor ilyen furcsákat látok, el is mondom nagybácsinak, de ő mindig azt mondja, hogy kis bolond vagyok. Mintha ezzel el volna intézve a dolog. Ugye, nem vagyok bolond?

Mikor hazaérve elváltak, Mózes hosszan ölelte magához a lányt és mély, lelket átvivő csókot adott neki. A lány mégegyszer belenézett a szemeibe:

- Ugye, nem haragszik? Ugye nem fáj?

Aztán, mikor Mózes tett már egy pár lépést, utána kiáltott:

- Tudja, Mózeske, én is sancta simplicitásnak születtem. De én magamat rakom a máglyára.

Mózes odamosolygott az estéből kihajló gyermek arcnak s betűnt a kapu sötétségébe.

Zoltán már az ágyban olvasott, ing nélkül, meztelen felső testtel. A szobában nehéz volt a benrekedt meleg. A nyitott ablakon bejött a kis udvar rosszakarata.

- Szervusz öreg, - erőltette ki magából Mózes.

Zoltán felnézett erre a sajátságos, idegen hangra. Írtózatos szenvedés volt barátja arcán. Földhöz verte a könyvet, egyenesre űlt ágyában. Vörös bozontosságából kiszúrta a mondatot:

- Mózes, mi bajod?

Mózes felelni akart. Lezuhant az egyik székre, betakarta karjaiba fejét, nehéz csuklással sírni kezdett.

- Reggel jókor utazom Kolozsvárra, - fuldokolta végre.

- Csak nem a mamáddal történt valami!

Mózes tagadásra rázta a fejét. Egy pár percig úgy űlt ott hallgatva, könnyesen, fiatal fejét félrehajtva, mint esős fűzlombot. Zoltán váró aggódással nézte. Aztán Mózes az asztalhoz tántorgott, leűlt, levelet írt Katicának:

> - Kedves Katica, nem volt bátorságom megmondani, hogy egy pár napra leutazom szegény öreg édesanyámhoz. Maga tudja, hogy milyen régen nem láttam s újabban hírt sem kapok felőle. Elmegyek, hogy az áldását kérjem ránk, különösen a maga kis gyermekes szöszke fejére. Nagyon szeretem, Katica, a tegnapi nap után még jobban, mint eddig. A Boór Bálint szeretete ma Magyarországon vallás és így egy hitnek rajongói vagyunk s annál közelebb vagyunk egymáshoz. Gondoljon sokat rám, akinek már csak magában van értelmem.

A levelet átadta Zoltánnak.

- Nagyon kérlek, holnap reggel minél hamarabb vidd át ezt a levelet Katicáékhoz.

Zoltán dülledtre íjedt néma szemekkel nézett e roppant szenvedés felé. Mózes látta, hogy barátja magyarázatot vár. Nagyon jó szelidséggel kérlelte:

- Tudom, Zoltikám, hogy mindent el kellene mondanom neked. De most képtelen volnék rá. Rám jönne újból minden szenvedés és már nem birnám ki. Ugye, nem haragszol? Majd levélben, vagy ha hazajövök.

A két fiatalemberről leesett minden rossz szó, minden hidegség, amit a rossz napokban egymásra nehezítettek. A szenvedés és géniusz ős testvériségében visszataláltak egymáshoz.

Az egész éjszakát átbeszélgették. Zoltán eljátszotta dalait, különösen zsoltárát ismételte meg sokszor. Mózes állandóan a gyermekkoráról, a kolozsvári napokról beszélt.

A vonat reggel jókor indult Kolozsvárra. Mózes az utolsó percben némán megölelte, megcsókolta Zoltánt. Felszökött a megránduló vonatra.

Zoltán futva ment ki a perronról, nehogy ott elrívja magát. Nagy világomlásában nekiment egy elegánsan lépkedő úrnak s jól ráhágott a lábára. Ráadásul még ő ordított rá:

- Úgy pofonvágom, hogy felkarikázik! Éppen ilyenkor! Éppen ilyenkor! - Nagy dühös kék szemeit elöntötte a könny és ráfolyt szakálla vöröses szálaira.

2.

Ment a vonat, ment az örök fájdalmak földje felé. Ment és már nem volt vonat. A földre súlyosodó vas, a síró láncok, a zakatoló kerekek, a mozdony lihegő melle: Baczó Mózes fájdalma voltak az élet rohanásában. Mert amint az első elzsibbadástól visszaéledt szenvedéseihez: az egész rohanásra gerjedt vas behemót eggyé húsosodott az életével. Az ő idegei futották át az egész szörnyű testet, izmai belefeszültek roppant mozdulásaiba és rohanása az ő két kétségbeesetten kitárt karja volt az anyai arc vigasztalása felé. Az egész vonatot Baczó Mózes sajgotta, vonaglotta, nyíllallotta át a megterített országon keresztül.

Mert, mintha az élet ki akarta volna venni a halál kezéből a beárnyékolt fiu lelkét: nagy ünnepre terített asztalt az elnyúlt földeken. Az aratás javában folyt az egész Alföldön. Csókból fakadt emberek hívó énekkel borították hosszu rendekbe a csók felszító parázsát, a kalászokba búj kenyeret. Ez volt a csók nagy ünnepe: a föld átlényegülése emberi csókká. A romokba zuhító, vérivó vak golyó öléből ma mégis diadalmasan merült elő az emberi csók. Az elhajló kalász bújt aranyában már ott reszketett az ágyék melege, a felgyult szivek hosszu rezgése, az ölelés és a dal nagy menekülése, a tűzhely ömlő boldogsága. A föld odatartotta dús emlőit az elrohanó fiunak: - Jer, fiacskám, én megverem benned a halált s erőd és hited leszek. - A nászra érett élet barna melléből kalászt, kenyeret, napot és a folytatás csókénekét dalolta a húllottlelkű fiunak, hogy forró hívásával visszahozza a napsütötte partokhoz. És amint a fiatalember szemei kitágultak a vágtató vaslóból: felkeringtek a mezők, nehéz lódulással megindultak a rendek, rohantak a buzakeresztek, vágtattak az osztagok. És mint olvadt arany ős özönét: a föld minden kalászát bezuhogtatta a futó vonat ablakain, hogy megtöltse a fiu lelkét kenyérrel: erővel, hittel, diadalmas élettel.

És a külön szakadt patak, a vér, megértette az ős anyatenger bezuhogó beszédét. Mint korai rögön serkedő búza zsenge zöldje, mint fiatal lány lenge szőkesége tavaszi kert ajtajában: megállott a remény a Mózes lelke küszöbén. Félénk kis kezeit előre nyújtotta s ujjainak érintése olyan jó volt, mint jó öreg édesanyja szemének barna melege. Énekelni is kezdett, szerényen és félve, mert roppant dermedt kutyák tátott vörös szemekkel nézték. Éneke lágyan mosta a sebeket, mint lányhaj szelid suhogása a feléje hajló lelket. - Oh, lesz számomra még élet, nem veszhetek el ennyi ízével a világnak, - mondta magában a megfutott nagy gyermek. És két kitágult kék szeme forró ölelés volt az élet, a munka, a jövő felé: - Szeretlek, szeretlek, szeretlek!

A román határon, mikor a vámvizsgálat és útlevélbemutatás miatt ki kellett szállnia a vonatból: döbbent először a valóságra, hogy hazamegy. Meg is íjedt, nem is akarta hinni. De minden szenvedései mögött s a lezuhant évek romjain valami nagy ujjongás forró tiprásait érezte. Titkos, vak remény kelt föl benne, hogy az a Baczó Mózes, akit az utolsó évek hazudtak össze az ő mindennapi sajgó énjévé: a visszamerülő város első érintésére szétbuborékol. És ő újból az a szűzi hősi gyermek lesz, amilyennek az édesanyja csókjából fogant.

A vonat, közbejött akadályok miatt, több órát vesztegelt a határállomáson. Már permetélt az este, mikor a Királyhágó sziklái közé jutott. A mély vágású völgyekben nagy zokogás volt a rohanó vonat s mint óriási özvegyek siratócsoportja, keringtek utána a hegyek. Csodálatos este volt: a hold a völgy mélyén futó folyócskát elszélesítette nagy parttalan szőke világossággá. És Mózes érezte, hogy szétpárázik, mint hulló zuhatag vize. És ő lesz a csend, lesz a hallgató erdő, a titokzatos sziklák: a világ.

Aztán, mintha a vonat teste érezné a benne fokozódó lázt: mind gyorsabban hallszottak egymásután az ismert állomásnevek: Csucsa, Bánfihunyad, Magyarnádas. És amikor Bácsot elhagyta a vonat: széles karéjba lendülő mozdulással, az éjszakában, a holdvilágban, lámpái fellehelt fényében közeledett feléje a csodálatos város. A Mózes egész élete annyira odafeszült a közeledő végtelen szerelem fölé, vére, idegei, húsa: egész test-lelke annyira előre dobódott már az időben: hogyha megszurták volna, nem érzi s talán vér sem fakad az előre rohant életből.

Amint leszállt a vonatról, az első léptei tántorogtak, mint a hosszas nagy betegé, akit először vesz körül a nap és a nagy levegő. Pakkját betette másnapig a ruhatárba. Gyalog indult neki az éjszakában alvó városnak.

Közel az állomáshoz, az ucca széles nyílásában még egy bomlott zenekar összezsufolt zűrje kábított. Gyalogjárók mohó rohanása sepert el mellette, autók és kocsik zakatoltak a hangos köveken, viszontlátások sikoltottak, gyermekek sírtak és hordárok káromkodtak. Egy vörös

ablaku sarki lebujból, honnan valami piszkos zene löcsögött ki, egy ember tántorgott az uccára. Annyi lelke még kiúszott az italból, hogy egy vak kiáltássá ágaskodjék, melynek már nem volt értelme. Talán a zuhanó segítségkiáltása volt, vagy a megbánás utolsó csuklása. Aztán előre, arcra bukott a gránitköveken, hogy majd szétloccsant a feje. Úgy maradt mozdulatlanul, hangtalanul, kitárt karral a földön, mintha visszamenést könyörögne a kilökő rögöktől. Mózes meglassította lépteit. Hagyta, hogy muljanak el a megérkezés hullámai.

Mikor aztán a széles Ferenc József-út közepéig ért: már csend volt, éjszaka és holdvilág. Léptei, mint elmaradt gyermekek, kiáltozva jöttek utána.

A házak hallgatag sora fehér volt a holdban. És ő már lelke szűzen maradt rengetegében Toldi Miklós volt, ki az alvó Nagyfalu széles uccáján megy a fájdalmas anya felé. A Wesselényi-uccában egy helyen akaratlanul megállott. Egy könyvkereskedő kirakata előtt volt. Itt volt ez a bolt régen is: itt vette az első francia könyvet, melyet már egy nyelésben el tudott olvasni: a Daudet Belle Nivernaisét. Testében érezte a mese felé hajlás édességét, szemeiben a szánalom könnyes tágulását, szivében a kacagások jó ízét. Már hajós volt ő is: lomha barna vontató hajón csendesen úszott el a napos vizen. A hajó végén, mint lengő kelyhű virágcsokor, egy vörös szalagos kis lány állott.

Megérkezett a Mátyás-térre. És egyszerre roppant szárnyak bomoltak ki életéből az éjszakába. Melle feldomborodásában ott volt a Mátyás-szobor világnak torló daca. A székesegyház belőle ívelődött fel, az ő lelkének szárnyas áhitata volt az élet, a szépség az emberi ölelés felé. És az egész tér: a holddal elfolyt kövek, a nehéz nyugodtságu házak ott voltak benne. Hányszor hallotta sétálni szomoruságát a felpanaszló köveken.

A Jókai-uccában egy egyemeletes ház földszinti, rácsozott ablakai előtt megint megállott. Itt valaha valaki lakott, aki nagyon megbánthatta Erdélyt. Nem tudta: kicsoda, nem tudta: mivel. Második elemista volt, hazament az iskolából. Kis lelke éppen az Ontário fűzei közt ballagott: hallgatta az utolsó mohikán gyászdalát a kipusztult faj fölött. Egyszerre csak itt nagylángu vörös zsivaj lobbant eléje. Fiatalemberek nagy csoportja s a hozzájuk ragadt nép dobálta a rácsozott ablakokat és „hazaáruló”, „magyarfaló” és más kiáltásokat szúrt a levegőbe. Ő nem tudta, miről van szó. De kis testét átlobogta a tömeg, kezecskéi beleöklösödtek a zúgó igazságtételbe, nagy rohamtrombitává feszült s kiharsogta: - Éljen Kossuth Lajos, a magyar nemzet megváltója! - Egy rendőr, aki egy nagy sárga lovon éppen a válla fölött őrizgette az államrendet: lesajnálkozott két lógó bajusza közül: - Ugyan, taknyos, menj haza az anyádhoz és válts pelenkát. - Oh, hogy megverték, hogy megsározták akkor ezek a szavak. Hát a benne feldübörgő igazságtevő eposzt így intézheti el valaki a bajusza végéről! És az ő öklei, az ő dárdát rántó, vágtató lelke nem tehetnek semmit ellene. Ez volt első találkozása az élet nagy lehetetlenségeivel és sebe sohasem hegedt be egészen. Otthon pedig jó darabig nagyon szomorkás volt. De sajátos szégyenkezése még anyjának sem engedte bevallani a nagy vereséget.

A Szentgyörgy-téren halkabb nyirettyűvel játszott rajta az örök ígézetű város. Itt látta meg először tizenkétéves korában Adriennet, egy táblabiró kis lányát, aki a Májális-uccában lakott. És ez a fehér-szirmu kis arc, a nagy tiszta homlok, a meleg érintésű nagy barna szemek lettek hosszu esztendőkre a világ titokzatos értelme. Minden olvasott könyv, minden vers és rikkató történet, az átkóborolt erdők, a végigmerengett falvak s a roppant ég lobogó világai: mind, mind arravalók voltak, hogy élőbbre domborítsák lelke falain ezt a tiszta harmatu arcot. Nagy boldog véletlenből három év mulva együtt konfirmáltak Adrienne-nel a farkasuccai öreg templomban. És mikor az ünnepség végén ki kellett menni a nagy fogadáshoz és az életbe indító áldáshoz: Adrienne vezette a lányokat és ő a fiukat. A lányka és ő voltak az első térdeplő pár, az ő fejükön pihentek meg először a konfirmáló pap: az ősz Herepey Gergely kezei. És akkor, ott, az öreg pap kezei alatt a kis lány feléje fordította arcát. És ő belenézett

szemeibe, melyek mélyek voltak, mint tavasszal az esti mezők. Oh, volt-e két tisztább lélek az öreg barna padok közt? Vajjon azt a másik életet is így szétpazarolta a sors?

Befordult a hegynek vivő Trefort-uccába. Bár az idő sokat rontott és sokat épített a szegénynépű uccán: itt megnyiltak az ismerős dolgok s hű ölük mélyén jó kacagások, apró sírások, rettegések, álmok, piros kiáltások voltak. Úgy öntötték elő gyermeknapjait, mint mély fakadásu friss vizet s megfürdették vele. Egy rozoga, gólyalábra rokkant egyemeletes ház előtt kiborsózott a háta. Itt lakott Zabola bácsi, a részeges cigánykovács, aki mint egy szörnyű arcu felhő nyomta meg gyermekképzeletét. Hogy a torkába, dobogott a szive, mikor ez előtt a ház előtt el kellett mennie. Egy másik, nagy sárgásbarna sarokházból mintha rozsdás ének ütötte volna meg a füleit:

Fel, fel a magas hegyekre,
Látni lenn a völgyeket!

Itt lakott valaha Orbán tanító, a bor és a dal elgurult szeretője. Egész délután ivott, egész este verte a feleségét. De egész délután, egész este, éjszaka és mindig: dalokat komponált és nehéz borízű hangján rezegte ki az ucca csodálkozásába. Egy polgári dalárda elnöke is volt, de elcsapták a részegsége miatt és mint tanítót is nyugdíjazták. Ez végkép meglökte a leomló embert. Most már csak ezt az egy nótát üvöltötte mindig, volt dalárdája minden hangján. Egyszer aztán olyan lendülős pofont adott a feleségének, hogy a lelke is gyökerestől vele szakadt. A nyújtóztatók alig tudták betörni az örök békébe, örök pofonra dermedt kezét. A ház előtt egy kis sikátor nyúlik a Cigány-patak felé. Ennek a mélyén lakott Lugossy Pista bácsi, az édesapja barátja, az egyetlen ember, akivel az öreg elpolitizált. Különös, másféllelkű ember volt ez a Lugossy bácsi. Régi nemesi családból sarjadt s elrendeltetett úr volt élete minden rezdületében. Még gyermek fővel kiszökött Olaszországba, Garibaldi eposzába és ott kapitánnyá tudta kitüntetni magát. Aztán hazajött, végezte tanulmányait s Kolozsvár főjegyzője lett. Valami nagy igazságtalanság kivette ezt a kenyeret a kezéből s ez az akkor még fiatal férfinak örök végzete lett. Nem panaszkodott, nem tiltakozott, eljött ide, az öreg apai házba, melyet óriási vadkert vett körül. Itt élte le hosszu életét a borospohár s egy szétmálló testű román gazdasszony közt. A városba soha le nem ment, egyetlen útja havonta egyszer Mózesékhez vezetett, hogy az öreg Baczóval megszellőztesse a politikai véleményeit. Később, amint az idő behavazta fejét, a bor és a magánosság megzavarták ezt a páratlanul nemes agyvelőt. Őrült szerelmes lett a gazdasszonyába s a szomszédok irtózatos meséket tudtak: hogyan táncolnak együtt meztelenül az elvadult kert görcsös fái közt. Mindenét ráköltötte, maga koplalt is érte és rongyokba züllött. De a rongyok alatt is, a piszokban is megmaradt három lépésre visszatartó igazi úrnak. Már a hetven felé járt, mikor a konyha-Dulcinea otthagyta egy őrmester erősebb öleléséért. Az öreg úr egy pár napig tébolyodottan futkosott kertjében, borzadalmas üvöltésekkel híva vissza szeretőjét. Aztán meghalt s a házat és a vén kertet ráhagyta a más ölelésébe futott nőre.

Fennebb egy földszintes kis zöld ház nézett rá az éjszakából. Itt volt az Osztermanné fűszeres boltja, ide futott ő néha öt krajcárra sóért, két krajcárra sárgacukorért, háromra szekfűszegért, kis markában szorongatva a kincses dolgok árát. A titokzatos fiókok, a vitorla-bontó illatok, az apró anyagok zsúfolt mitológiája nagy messziségeket tágították lelkébe. Vidám hajón volt duzzadt mellű, erős parancsu kapitány s ment titkos sziget rejtett kincsei felé. A ház szomszédjában most az őrültek házának egyik épületszárnya hűvöslött feléje. Akkor még itt a Meskó-ház volt, nagy nyilt udvarával, mélyén egy kertre búslakodó kis házzal. Itt lakott gyermekkora hervadhatatlan barátja, valami Dezső, kék tó-szemű, ezüst haju, lobogó lelkű gyermek hős. Együtt jártak az iskolába, osztálytársak voltak. Együtt barangolták az erdőket s együtt éltek ezer mesét, hogy kis szivük torkig itassák a szépség, az igazság mámorával.

Dezsőnek is olyan jóságos, nagy barna szemű édesanyja volt, mint neki. Hova lettek? Milyen sírás lett belőlük a lezuhant időben?

A Trefort-ucca tetején, a Holdvilág-ucca széles torkában megállt és visszanézett az alvó városra. A holdvilág szétoldotta a dolgokat, az uccák, a házak, a Fellegvár körvonalait s az egymásba ködlő házsorok mintegy ringtak a hold felemelő vizében. Fényes fehér selyemkendő mosdatta az alvó város fáradt arcát. Mintha az egész város kiszálló ringó álma volna az elzsongított földnek, a szépség és a halhatatlan fájdalmak álma. Olyan könnyű és fehér volt az egész város, mint szőke hattyu úszása átfénylő vizen. Csak itt-ott hallgatott hűvös árnyék, lecsúszott terítő az éjszaka ravataláról. Fellehelt szelid sírás volt a város, tűnő hattyu énekelte a múlás ezüst sírását: Jaj, elomlik a hab, leomlik a gát, mindent elborít a barna halál. - Komolyan, mint megfogant szűz, áhitattal, mint sírboltot nyitó fiu: a bontott haju éjszaka odaűlt a századok hárfájához s Baczó Mózesben énekeltek az ódon arcu évek.

A Holdvilág-ucca már majdnem falu. A kis fehérfalu házikók csurogtak a holdtól. Most már űzött-gyorsan siettette lépteit, mintha kergetné valaki, mintha elkésne valamiről. Oh, rádobódni az anyai térdekre, befúrni fejét az életadó mellbe, fogni kezeivel az édes öreg kezeket, érezni haján a barna szemek meleg sátorát és sírni, sírni, elsírni mindent, ami megvert, ami megpiszkolt: az egész világot. Már sokasodtak a könnyek lelke ereszén, már ölelt karjában az ölelés és csókolt ajkában egy soha mástól nem érintett csók. És mégis, mintha valami hideg árnyékokat dobna rá: minden lépésre nagyobb félelmet érez. Úgy visszafagy a lélegzete, úgy döbbenti a szive dobogása. Mintha egyetlen hangjára, egyetlen kinyúlására valami irtózatos történnék az éjszakában.

És végre a fehér házsor végén, messze fenn az erdők lehellete felé: ott állott a csodálatos kert, régi nehéz barna kapujával s benne az öreg Baczó ház. Folyton ezt várták a szemei és most mégis úgy ütött a szivébe, mintha anyját látná a ravatalon. Olyan csend volt a kertben, úgy hallgatott a ház és úgy megsúlyosodott az éjszaka. Egy percre jött, hogy fellármázza a szomszédokat. Hogy felgyujtott lámpák lobogásában, felriadt arcok kiáltásai közt közeledjék a házhoz, melynek borzadalmas csendjében anyja alszik.

A kertajtó zárva volt, de ismerte jól a fortélyát. Benyúlt kezével és félretolta az öreg tölgyfareteszt. Nyikorogva, hosszu jajgatással nyilt meg a nehéz ajtó.

- Jaj! Jaj! - mondta az öreg cseléd a hazatérő fiunak.

Lassan, fennakadt szivvel, alig érintve a földet, ment a ház felé. És mégis úgy csikorgott a kavics, és mégis feldobogott a kert alvó szive. A jegenyék körül különös susogás támadt, mint egy neheztelő kérdés. A ház nagy barna tetője olyan súlyos volt a reszkető sápadt falakon. Az ablakok mélyre néző szemrehányó szemek voltak. A ház előtt egy ott felejtett balta feküdt. Fényes lapja úgy átvágott a lelkén. Már felemelte ujját, hogy kopogtasson és úgy vacogta a lelke: - Jaj, mit hoztam haza, elátkozott fiu! Fekete zsákot tele sírással.

Kopogtatott. A csend visszaütött, mint egy jeges kéz. Várt. Semmi mozdulás. Most jobban verte meg az ablakot. A megbántó hangoktól nagy döbbenet feszült az éjszakára. A rémület roppant kutyája felűlt s feléje forgatta szemeit. Mintha a hold gyult fáklyájával egy nagy temetésre idézne. Nem mozdult mozgás a csendbe fagyott házban.

Most már őrült rémület kergette fel vérét. Odament az ajtóhoz, rázta, rugta, ökleivel verte és majd szétszakadt a szive. Egyszer csak megállott. Valami csoszogás hallszott belülről. És egy hang - ó ez a hang, hogy megverte szivét! - félénk ébredéssel kérdezte:

- Kopogtat valaki?

- Anyám, édesanyám, én vagyok, Mózes, - kiáltott és hangja fekete sírás omlása volt.

A csoszogás odaért az ajtóhoz. Megint szólt a hang, de már nagy döbbenés volt benne:

- Kopogtatott valaki?

- Mama lelkem, én vagyok, Mózes, - sírta újból a fiu.

Csend lett. De érezni lehetett a halk öreg lehelletet az ajtó másik felén. - Anyám, miért nem nyit ajtót? - könyörgött Mózes.

Újból, lassu vontatással csoszogtak a lépések, de már távolodtak az ajtótól. Mózes tébolyodott íjedtséggel rázta meg az ajtót:

- Mama lelkem, nem hallja? Nyisson ajtót, én vagyok, Mózes!

A léptek visszajöttek az ajtóhoz. - Én Istenem! - hullatta az öreg hang, mint egy bánatos fohászkodást. Aztán hallani lehetett a retesz félretolását. Most már a vén kulcs is megfordult a zárban és ez is bejajgatta a Mózes vérébe: jaj! jaj! jaj!

Megnyilt az ajtó. A hold ráesett a barna küszöbre. Egy behavazott fejű öreg asszony állt Mózes előtt. Az arc megsoványkodott, beesett. A nagy barna szemekben valami idegen tágasság. A széles ajkakon reszketett az öreg fájdalom.

- Ki az? Mit akar? - kérdezte az öreg asszony és nagyot nyelt, mint aki fél.

A Mózes megtaposott szivéből mint freccsentett vér szökött ki: - Anyám, édesanyám! - Ráomlott az öregasszony kezeire és fergetegesen sírni kezdett.

- Ni, ni, ez Mózes, ez csakugyan Mózeske. Vacsoráltál, édes fiam? - mondta öreg motyogással az anya.

- Mama, édes mama, mi baja van? Jaj, hogy megváltozott! - zokogott a fiu.

- Beszélj, fiacskám, hangosabban. Majd minden hallásomat elvesztettem. Azt is elvesztettem. Várj csak, fiam, van még jó hideg tejfeles fuszulyka és sajtos tészta. Már csak meggyujtom azt a lámpát.

Eltipegett a síró fiutól, meggyujtotta a lámpát. Most volt számadó nagy perce a messze futott fiunak. A mennyezet barna gerendái, a régi arcu butorok, a bágyadt fényű lámpa megkövezték a meztelen lelket. Éles, mérgezett durva kavicsokkal dobálták véresre: - Itt is az anyád szenvedett, ez is az anyád nélkülözése, itt sóhajtott az anyád, itt sírt hiába utánad, rajtam reszkettek feléd karjai, itt marták le szép arcát a bánat kutyái, melyeket te kötöttél el, rossz fiu, szivtelen fiu.

Mózes odatántorgott az öreg divánhoz. Befúrta magát ványolt húsába és görcsösen, tépőn, összeomlón sírt. Az öregasszony nem látta fia szenvedését. Kezei, lábai, mint szoktatott kezesállatok, a régi anyai gondok után matattak. Fehér abroszt, kenyeret, sót, tányért, kanalat, villát tett az asztalra. Egy öreg rozsdás ollóval megigazította a füstöt síró lámpát. Egy kék lábasban előhozta a hideg zöldbablevest, valami újságpapirt tett az abroszra, úgy tette rá a lábast. Ő is leűlt az asztalhoz, ölébe tette kezeit. Úgy szólt rá fiára:

- Gyere, fiacskám, egyél.

Mózes odaámbolygott, leűlt a fehér tányér elé. De amint a lámpa világában ráesett édesanyja arca, újból, nőtt zivatarral szalad ki belőle a sírás. Az öregasszony kinyújtotta kezeit, reszketve simogatta végig a könnyektől csurgó arcot. Bölcsőre hajló becézgetéssel mondta:

- Te sírsz, Mózeske. Mi bajod van, fiacskám? Várj csak, hogy nézzelek meg jobban.

Felkelt. Széttipegett a szobában. Ide, oda, keresett a kezeivel. - Ennye na, hova tettem az ókulárém? - zsörtölődött öregesen. - Talán az ablakpárkányon lesz.

Odament az egyik ablakhoz. Nagy fehérvirágu szegfű volt ott egy cserépben. Csendes töprengéssel mondta:

- Ezt a virágot sem öntöztem meg, szegényt. Az én öreg fejem is mindennap egy nótát felejt.

Kicsoszogott a konyhába, vizet mert egy kádból, ráöntötte a virágra. Mózes halálos odahajlással nézte a mozdulatait. Az öregasszony letette az edényt. Most már csendesen, magának beszélőn dünnyögte:

- Ideje már lefeküdni. Eloltom ezt a fene lámpát, úgyis drága a petróleum.

A lámpa felé ment. Ott meglátta fia feléje nyiló kétségbeesett arcát. Csendesen elnevette magát:

- Nó, lásd csak, Mózeske, már elfelejtettem, hogy hazajöttél. Bizony az én öreg fejem már nem ér egy batkát sem. Mindegyre elfelejtek mindent. Különösen, ha megzavarnak. Igaz, az ókulárét kerestem.

Nagy nehezen előkereste a fekete pántlikával megtoldott szemüveget, feltette:

- Mit is akartam, ni? Jaj, igaz, már csak megnézlek, fiacskám.

Levette a lámpáról a tulipánt, hogy a fény erősebb legyen. Odaült egészen Mózeshez, hogy öreg térdei érintették a fia testét. Két remegő keze közé vette a fiu arcát, úgy tartotta a lámpa világa felé. Mózes hagyta, hogy tegyen vele, amit akar. A sírás rázta mellét, de szája visszaharapta a hangokat. Szemeiből néma ömléssel dagadtak ki a könnyek. Az öreg asszony nézte, nézte a síró fiut. Ujból szemüvegéhez nyúlt, még jobban arcához közelítette az arcot. És mintha a fiu sírása odahullott volna az idő elé s a visszatorlott évek betörtek volna az elhomályosult életbe: a régi anya visszatért az elomlott életbe. A nagy barna szemekbe visszajött a régi meleg, a sápadt arc vonásai megelevenültek és mondták a régi szeretetet. A széles száj elgörbült s keserves nagy ölelés zokogása tört ki rajta:

- Mózeske! Mózeske!

A fiu sírása visszarántotta a lelket a megürült házba és ebben a hangban már benne volt az egész édesanya. A két fej összehullott, kétségbeesett, odaszorító, nem engedő ölelésbe csapzottak össze. A két sírás összefolyt árja eggyé mosta a két életet.

- Fiam, fiacskám, olyan egyedül voltam, olyan rég várlak, - tördelte az anya. Öreg kezei, mint vihartól vert virágágyásban, szétmatattak a meghervadt fiatal arcon. Aztán, mintha segítségül hívná bánatukhoz a földdé omlott öreg társat, csendesen sóhajtotta:

- Szegény apád, szegény édesapád.

A jó sírás átmosta a megölelt fiut. Mint tavaszi havak patakjai, szétfutotta az egész életet, előgördített minden bibit, vereséget, tövises napot. Nehéz panaszu felgyűlt szavakat vett árjára s hozta ki a vonagló ajkakra:

- Oh, mama lelkem, mennyit szenvedtem, milyen irtózatos az élet.

Az öregasszony látta, hogy a fia szája mozog. Régi cirógatásokkal babrálgatta a fiu haját:

- Nem értem, fiacskám. Beszélj egy kicsit hangosabban. Jaj, látod, a zöld fuszulykáról egészen megfeledkeztem. Ni, még hozzá sem nyúltál, lelkem gyermekem. Egyél valamit, ne menj üres gyomorral az ágyba. Igaz, megvetem az ágyadat. Jaj, de öreg haszontalan asszony lettem, azt sem tudom, hol áll a fejem.

Mózes úgy érezte, mintha az előbbi ölelésből valami hideg verembe zuhant volna. Odaténfergett az asztalhoz s magába erőszakolt a hideg levesből egy-két kanálnyit. Az öregasszony megvetette az ágyat, mely ott állott a régi helyén: fejjel az ő ágyának. Közben-közben mondogatott valamit:

- Csakhogy már elvégezted azt az egyetemet.

- Nem képzeled, lelkem, milyen drágaság van most, négy lejt elvesznek egy rongyos tojásért.

- Hidd meg, hogy a szomszéd Séráék lopják a veteményt a kertből. Tegnap is hiányzott négy fő kalarábé. Meg is kérdeztem a vén Séránétól: jól esett-é a töltött kalarábé? Nagyot is nézett a vén boszorkány. Hogy az ilyent nem égetik el borsószalmán. Bizony már elkelne egy kis eső.

A felömlő panasz, a megszabadító sírás visszahúlltak Mózesbe, mint meszes kövekkel maró lugos patak. Az anyai mell nem visszhangzott szivet többé, a két drága barna szemben nem volt szem az ő szenvedése számára. Hiába jajgatná életét ebbe az összeomlott öregasszonyba, mint egy süket barlang vak vermébe: annak már nem tud sírása lenni az ő sírása, az már nem tud anyja lenni az ő lelkének. - Jaj, jaj, itt is egyedül vagyok, itt vagyok a legfájdalmasabban egyedül! - kiáltozott; egy sírás a gazdátlan gyermekben.

Az öregasszony ravasz mosolygással jött feléje:

- Tudod, mit csináltam? Négy fő kalarábét behintettem kénporral a levelek alatt. Hadd forduljon fel a gyomra annak a vén hárpiának tőle. Akkor tagadja majd, hogy lopja az enyimet.

Mózes nagy könyörgéssel hajolt föléje:

- Mama lelkem, hát efféléről beszél most nekem? Hát nem kíváncsi, hol jártam, mit tettem négy év alatt? Ha tudná, édes mama, hogy szenvedek.

Megint kiverte szemeit a belső verejték. Az öregasszony csitítgatva mondta:

- Jó, jó, fiam, majd azt főzök holnap délre. Ha nem mondtad volna is.

Mózes felriadt:

- Miről beszél, édesanyám?

Ezt meghallotta az öregasszony. Gyermekhez lehajlón mondta a jóízű titkot:

- Hát az olaszkáposztás csirkéről és a csokoládés rizskásáról. Holnap délben azt kapsz Mózeske. Látod, fiam, a legnagyobb bajban is mindig tartottam egy pár csirkét, hogyha hazajössz, legyen meg a kedves ételed.

Mózes lehajlott az öregasszony kezére és rácsókolta könnyeit. Mintha koporsóra hajolt volna örök búcsuzásra, hogy a messze induló csolnakban mégegyszer rálehelje végtelen szeretetét a régi édesanyára. - Nagyon fáradt vagyok - mondta - és összevacogtak a fogai.

- Feküdj le, fiókám, megviselt ez a sok utazás. Nem ért semmi baj az úton?

De feleletet már nem várt. Odament az asztalhoz, kezdte elrakosgatni a feltálalt dolgokat. Mózes levetkezett, lefeküdt. Az öregasszony odajött, ráült az ágya szélére:

- Szoktál még imádkozni, fiam?

Mózes egy nehéz mosolygást álcázott újból feltörő zokogása elé. Az öregasszony megfogta fia két kezét, összetette:

- Úgy mint régen, Mózeske, mondd utánam, - és öreg hangja tördelte, mint jó kenyeret:

- Miatyánk, ki vagy a mennyekben.

Mózes utána mondta:

- Megszenteltessék a te neved.

A fiu ezt is ismételte. Az öregasszony elhallgatott, maga elé töprengett, mintha valami mély kút mélyén keresne vizet. Aztán megcsóválta a fejét:

- Ej, ej, az én rossz fejem. Nem tettem a cseberbe vizet. Maholnap szétesik, úgy kiszárad.

Kitipegett a konyhába, vizet öntött az edénybe. - Én istenem, én istenem! - sóhajtott, mikor visszajött. Eloltotta a lámpát és lefeküdt.

Mózes a párna alá temette fejét, hogy elfojtsa fergeteges sírását. Vagy két óra mulva, hogy felérzett a fájdalom bódultságából, az a fattyu gondolata támadt: hogy az egész utazás és minden, ami történt: egy vad láznak az íjesztései voltak. Hogy otthon van az üllőiúti szobában és a Zoltán alvása piheg mellette. A sajgásig beszorított szemhéjakkal űlt fel az ágyban. Lassan, lassan nyitotta fel szemeit. A szive vert, mint egy halálra kongatott harang.

A hold jött be az ablakokon s mintha hallgató fehér arcok nézték volna egymást a barna árnyékok közt. Oh, ez az a ház, ezek a butorok, ahol felnőtt a fájdalmas emberpalánta. De most mégis olyan idegen csendű, mintha halott feküdnék a szobában. Mózes felszökött az ágyból. Odament az édesanyja ágyához.

Kifelé fordulva, aludt az öregasszony a hold terítője alatt. Megnyilt ajkai súlytalan álmot pihegtek. És mintha a ráhajló fiu arca átszívódna álmába, álom-szépült öreg vonásaira megint visszajött a régi édesanya. Mintha az álom nagy adakozásában, ebben a behavazott ember-rögben megint lélek lett volna a fia számára.

Mózes, lehellet-könnyen, hogy meg ne roncsolja az álom szárnyait, leült az ágy szélére. És a mozdulatlan éjszakában kitátott szemekkel, néma sírással virrasztotta a lehunyt szemű édes-anyát.

3.

Hajnalban fázott fel rövid álomszerű zsibbadásából. Halkan felöltözött. Nagy óvatosan kinyitotta az ajtót, kilépett a kertbe. Még nagy szürkeségek bolyhozódtak a horizont szélén s hűvös volt a levegő. A virágok, a fák lombjai könnyektől csurogtak. Fáradt sírás és nagy szomoruság volt az éjszakából felmerülő világ.

Fázott. Szürke ólom-börtön volt az élete, ablaktalan, mint egy őrült zárkáé s ő zsibbadt aláhullással nem akart már rést törni homlokával, szivével a tág levegőre. - Hűvös van, hűvös van, - mondta gépiesen.

A küszöb előtt volt egy nagy fatuskó, régi ismerőse. Ráült. A lábánál a porban egy hangya mozdult tova. Hosszan nézte, amíg betűnt a porszemek rengetegébe.

Az idő telt s a nap mégsem jött. Mert lassanként nagy kékes-barna felhők űlték meg a levegő vállait. Üres felhők: a zivatart kirázták magukból más aratások fölött, ide csak a bánatukat hozták. És hallgatag borujok nagy emberi szomorusággá mélyítette a kertet.

És tényleg: a kert csak úgy szűrődött lelkébe, mint egy nagy elszomorodás. A szemeibe nem ment belőle semmi. A remegő szemek nem merték köszönteni az ismerős dolgokat. Jaj, hátha felverik a régi napokat s azok mint büntető poroszlók fekete vesszőkkel jönnek megverni a szivét.

Egy szekér ment el az uccán. Nagy nyikorgó döcögéssel történtett az új nap kenyere után. Bakján egy öreg ember aludt, alvó kezében aludt a gyeplő. De a lovak mentek, mintha nyitott szem vigyázná őket, mintha éber lélek parancsolna nekik.

Aztán itt is, ott is felmozdult az élet. Valahol egy kapu csapódott be. Valahol egy kutat rángattak s az árva nyöszörgött, mint egy megapadt lélek. A kakasok kukorékoltak. Hosszu emlékeztetéseik áthúzták a szomoru reggelt, mint őszi mezők ökörnyálai.

A szomszédban valami állati vakkantás hallszott. Egy női hang meleg csordulással mondta: - szegény kutya! - Ez a hang olyan jólesett fázásának s ráfacsarodott lelke mint félő gyermek az anyai kézre. - Csak sütne fel a nap, csak sütne fel a nap! - ismételgette benne egy gyermek-szemű rimánkodás.

Egy kéz nyúlt be a kertkapu repedésén, félretolta a reteszt. Öreg, rovátkolt, bütykös asszonyi kéz. Mózes odaíjedt szemmel várta: jaj, mi fog következni, milyen arc fog bejönni a tragikus kertbe? A kapu szélesre nyilt egy csizmás láb lökésétől. Egy öreg paraszt-féle asszony jött be, fején deszkadeberke, benne tejes köcsögök. Mózes felkiáltott:

- Ferenc néni!

A régi jó tejesasszony volt, aki pendelyes korában annyiszor itatta meg a friss tej fehér örömével. Az öregasszony megállott, csipőjére tette kezeit. Úgy összehúzta a szemeihez futó rovátkákat, hogy a szemgolyói alig látszottak. Úgy nézte felszúró nézéssel Mózest. Akkor szépen leemelte fejéről a deberkét, letette a földre. Most már szétlökte karjait s kanyargóan nyujtott hangon ádázkodni kezdett:

- Édes jó megsegélő szent Istenem, ne hagyj el! Hiszen ez a Mózes úrfi. Itt szakadjak meg, ha nem a Mózes úrfi. Én édes mindenható Istenem, hát már ilyent ki gondolt volna.

Mózes odaugrott, átölelte az öregasszonyt s vörös arcát, melyet az idő ráspolya feldurvított, megcsókolta. Egészen a régi gyermekszemeivel nézett az öregasszonyra. Úgy ismételgette:

- Ferenc néni! Ferenc néni!

Az öregasszony titokra sunyította a fejét, lehalkított hangon kérdezte:

- Alszik még a tekintetes asszony?

- Alszik, - mondta Mózes és megnedvesedtek a szemei.

Az öreg asszony látta a megvonagló arcot és egyszerű szive értett mindent. Zavarodott ténfergéssel motyogta:

- Bizony, nagyon megváltozott itt minden. Hát maga hogy jött haza, lelkem?

Mózes legyintett a kezével. Az öregasszonyból kibővült a lélek:

- Mindig csak magát emlegette, mindig csak magát várta. Sokszor még enni sem mert, mind az úrfinak tette el a falatjait: hátha éppen ma jön, mondogatta. A gyümölcs, a vetemény ott rothadt sokszor a fán vagy a földben, mert várta, hogy akkor szedi meg, mikor a Mózes úrfi hazajön. Hányszor mondta: - Na, Ferencné lelkem, ma biztosan megjön a fiam, az éjjel meg-álmodtam. - Egyszer szegény még egy fejkendőt is adott nekem örömében. Aztán az úrfi csak nem jött.

Verték, ütötték, áztatott kenderkötéllel verték az egyszerű szavak a megidézett fiut. Ha szétomolhatott volna bűnbánó sírássá, beszivódhatott volna a földbe, szétáradhatott volna az otthoni rögök közé! Hogy az ősi kert minden fájában, virágjában, minden életében nyujtsa ki könyörgő kezeit: - Irgalom, bocsánat, add vissza, élet, az én egyetlenegy anyámat, akit

megöregítettem, akit holttá tettem. Eltűrök mindent, nehéz vezeklés lesz minden percem, csak az anyámról muljék el, amit én szereztem rá.

Az öregasszony egy percre elhallgatott. Lehajolt, igazított valamit a tejes köcsögökön. Nem mert a fiura nézni, szégyelte egyszerű lelke, hogy azt az ő szemei előtt veri ki a bűnbánat. Talán várt is valami szót. Aztán mégis folytatta:

- Aztán folyvást betegeskedett is. A nehéz idők, a gondok is nagyon megviselték. Különösen a föld elvesztése fájt szegénynek. Mindig csak azt mondta: - Ferencné lelkem, úgy érzem, mintha boldogult férjem testét adtam volna el. - Néha napokig enni sem tudott. Olyanná lett szegény, mintha csak az árnyéka járna s testi valósága nyugodnék valahol a földben.

Itt megzokogott az öregasszony hangja is. Felemelte felső szoknyáját, törült egyet az orrán és szemein. Tovább mondta:

Egyszer csak ágyba verte a nagy bánkódás. Engem hívott ide, három hétig én viseltem a gondját, én láttam el a ház dolgait, ahogy öreg fejemtől tellett. A Mihály László doktor úr, áldja meg az isten a jóságát, minden nap eljött, néha még kétszer is. Egyszer még öt üveg jó vörös bort is hozott. Azt mondta szegénynek, hogy nincs semmi baja, csak pihennie kell és nem szabad búsulással rontani magát. De nekem megmondta a tekintetes doktor úr: - Ferencné lelkem, maga jó asszony, vigyázzon jól erre a szegény öregasszonyra, mert hamar eltörhet az olajos lámpája. - Én kérdeztem tőle, mi baja van szegénynek, tekintetes doktor úr? - Hát, - mondja -, nincs annak semmi különös baja, de baj neki az egész élet. Nagyon egyedül van s valami nagy bánat rágja szegényt. Ezért aztán hamar eltelt az idő felette s olyan öregségi gyengesége van, amilyen csak a nagyon öregeknek szokott lenni. Pedig az ideje nincs meg hozzá. Haza kellene hozni a fiát. - Mondtam én is neki: - Bizony, tekintetes doktor úr, ez volna az egyetlen orvosság.

Mintha az egyszerű jó öregasszony helyett vörös ruhás, zúzókaru hóhér sujtott volna három-szor a fiuhoz, majd szétfreccsent a vér belőle. Oh, hogyha valaki megtaposná, ha súlyos vas-hengerek zúznák el minden tagját, hogy megtörjék, széttiporják, megsemmisítsék a fájdalmat benne. Az öregasszony egy percre hallgatott. Aztán egy nagy széles szomorut lendített a levegőbe:

- Aztán csak felkelt, de a betegségétől fogva egészen mássá lett. A hallása is úgy megromlott, hogy csak nagy nehézséggel lehet szót értetni szegénnyel. De az még csak megvolna, megesik az más ember gyermekével is. De szegény néha olyan, mintha nem volna otthon a lelke. Csak elbeszélget néha, olyan okos a szava egy darabig, mint régen volt. Aztán egyszerre, mintha, kiköltöznék a lélek belőle, azt sem tudja, miről esett szó. Ne hagyja el többé, Mózes úrfi, a szegény tekintetes asszonyt. Halálában sem lesz nyugta szegénynek, ha nem az úrfi kezei fogják le a szemeit.

Megint szotykosak lettek a szemei, az orra hegye. Megtörölte őket. Kitöltötte az idejáró tejet, betette a konyha ablakán. Aztán meggondolta magát:

- Adjon még egy csuprot, Mózes úrfi, mérjek többet egy félliterrel, most az úrfi is itthon van.

A kapuból még visszafordult:

- Holnap hozok gyenge ordát az úrfinak, ha most is úgy szereti, mint régen. Csak legyen jó fiu a szegény tekintetes asszonyhoz.

Mózes visszatántorgott. Leült a konyha küszöbére. Élete nem mert gondolatba, érzésbe, szavakba nyúlni, nehogy a fájdalom új mozdulással őrültté tegye. Belülről csendes hívás hallszott:

- Mózes fiam, Mózeske!

Bement. Amint belépett, a sápadt öreg arcot megsugározta az öröm. Oh, milyen szomoru volt az öröm ezen az arcon.

- Csakhogy igazán itt vagy! Már azt hittem, fiam, hogy csak álmodtam az egészet.

Mózes odafutott az ágyhoz. Karjai átölelték az öregasszonyt, feje lehullott az életadó ölbe. Az öregasszony megölelte, megcsókolta. Ravasz nevetéssel kérdezte:

- Emlékszel, rajkó, az öreg fakanálra?

Most már Mózes is mosolygó arcot tartott édesanyja felé. Az majdnem dicsekedve mondta:

- Látod, még most is őrzöm. Menj csak, húzd ki annak a kasztennek a középső fiókját, mi van benne.

Mózes odafutott, kirántotta a fiókot. Egy valamikori fakanálnak barna, kopott, fejetlen nyelét vette ki belőle. Az anya és a fiu édesen összenevettek s nevetésük mint régi arany csengett.

Ez a fakanál volt az anyai szigoruság egyetlen emléke. Harmadik gimnázista korában, a kamasz ösztönök feszítő gazdagságában, a kis Mózes osztálytársaiból titkos rablóbandát szervezett. Ő volt Rinaldo Rinaldini, a nők szerelme, a férfiak réme. A stilusegység kedvéért meg is esküdött, hogy a Török igazgató kis Annuska lányát el fogja rabolni, beront az öreg Herepey tiszteleteshez, mellének szegzi pisztolyát s úgy kényszeríti, hogy rögtön eskesse meg őket. Minden rendben volt már. Bandáját titkos összejövetelekben a Hója- vagy a Feleki-erdő titoktartásában gyakorolta be szörnyű támadásokra. Csak az a kutya pisztoly hiányzott a drámához. A próbákon még csak lehetett az elsikkasztott nagy kapukulccsal helyettesíteni, de azt mégsem lehetett várni az öreg Herepeytől, hogy egy kapukulcstól pisztolylövést rémüljön. Végre leghívebb hadsegédének, az öreg Györke csizmadia fiának sikerült elkölcsönözni hazulról egy elég rémes pisztolyt két bő-zsebnyi kápszlival. Ez már valóságnak is elég íjesztő volt, mert a kápszlik akkorát puffantak, mint egy ágyu: az elpattantója rázkódott össze a legjobban. Roppant ordasra hízott örömük, hogy ők most milyen rettenetesek. Minden este külön puffantó összeesküvésre gyűltek össze a temető mellé. De a végzet előre megfontolt külön furkálásokkal áskálódott Rinaldini ellen. A temető-őr csirkéi napról napra idegesebbek lettek az öreg Herepey leendő rémületétől s a temető-őr panaszt tett a kolégyom igazgatóságánál. Szegény Rinaldót bezárták egy egész vasárnapra bandájával együtt, kettesével egy-egy terembe, egy darab cipóval és egy kanna vízzel. Haza meg zord hírnök ment, hogy Mózes ilyen meg ilyen szörnyűségekkel tette lógóvá az erkölcsi világrendet, tessék szigoruan megfenyíteni. Az édesanya, aki soha még rossz szóval sem érintette a kékszemű rajkót, nagykeservesen elhatározta, hogy most döntően szigoru lesz. Vette boldogult férje öreg botját, odatette az ajtó mellé, hogy kéznél legyen, ha hazajön a zsiványfőnök. Aztán csak nézte, nézte a botot. Jaj, de vastag, jaj, de súlyos, még vasalás is van a végén. Hogy megzúzná gyenge húsát, szép patyolat bőrét hogy megroncsolná, talán még a csontokban is kárt tenne. Utóvégre is csak gyermek. Olyan jó gyermek. Hiszen még az okos öregek is félre lépnek egyszer-máskor. Fogta a botot, eldugta az egyik derékalja alá, nehogy kezeügyébe essék. Kiment a kertbe, fiatal bokorról gyenge vesszőt vágott. Letisztította a levelektől, a levelek szárát körmeivel lecsípdeste. Ezt a vesszőt tette az ajtó mellé. Aztán csak nézegette a vesszőt is. Jaj, de szívós, jaj, de suhintó. Milyen csúf vörös vonalakat mar a drága zsenge bőrre. Aztán mindig másfelé hajlik, mint ahová akarják s még kárt tehet a gyenge részekben. Fogta a vesszőt, összetörte, bedobta a konyha tüzébe. A gyalázatos, még az ő fiát akarja bántani. Ennye, mivel is verje meg azt a rossz kölyköt! Csak úgy kézzel nem akarta. Mindig ott volna az ütések fájása a kezében. Meg aztán az nem elég rettenetes. Ott volt egy doboz makaróni. Talán egy makaróni szállal? Nem, az rögtön eltörnék és a betyár még csúfolkodnék. A konyha asztalán egy öreg fakanál büsult. Tünődött: fakanál-é még vagy csak kulturtörténeti emlék? Mert a kanál része már kisded legyezővé kopott, a nyakát meg félig átrothasztotta a sok

nedves teremtménye az istennek. Az özvegy meglátta a fakanalat. Milyen barna, milyen zord s azért mégsem bot, nem is vessző. Kinevezte lángpallósnak. Azzal állt a paradicsom küszöbére s várta a félrelépett Ádámkát.

Rinaldo Rinaldini jött. Szemei nagy kék szepegéssel kandikáltak az anyai felhő felé. Baczóné tragikus-zord volt, mint a végítélet:

- Hát nem sülyedsz a föld alá? Nem szakad le a kiterjesztett erősség fölötted? Szegény anyád mindent elkövet, hogy embert faragjon a fiából és te tönkre akarod tenni az egész világot. Adok én neked Rinaldo Rinaldinit, hogy még az unokád is megemlegeti.

Lecsapott, lecsapingált, lecsapocskált a fiu vállára. Hát az öreg fakanál megragadta ezt a pátétikus alkalmat s bús szökéssel elvált a nyelétől. Kitört a nyaka. Az anya ledobta a nyelét is, két rohanó karja közé szorította a kis börtönviseltet:

- Jaj, Mózeske, nem akartam. Édes kis fiam, csak ne sírj. Gyere be, egyetlen szivecském, főzök csokoládés rizskását. Ugye, éheztettek azok a rossz tanárok? Volt lelkük az istenteleneknek éhen-szomjan tartani az én gyermekemet. Szegény kis fiam nem evett egész nap és én még rudakat török el a hátán. Pedig szegényke nem is csinált semmit, csak híres ember akart lenni. Nem lehet mindenkinek az a vágya, hogy fényes fenekű szürke tanár legyen. Gyere, szegény kis árvácskám, ha már apád nincs, legalább az anyád ne emésszen.

A kis Mózes számára nagy tőke lett a fakanál. Hosszu hetekig, ha korholta az anyja, vagy valamit akart, vagy nem akart: csak tapogatni kezdte kis karját: - Mama, úgy fáj, ahol megütött, - és meglett minden kivánsága. A szegény asszony pedig örök példára eltette a fakanalat. És ha néha méregbe hozta fia, mint ciliciumot tette maga elé: rossz anya, emlékezz bűneidre.

Mózes visszaűlt az ágy szélére. Baczóné édes visszahívással kérdezte:

- Emlékszel, Mózeske, mikor ötéves korodban sült pityókát loptál? A pityóka égetett a zsebedben és sírva vallottad meg a dolgot. Szegény apád kikergetett a sötétbe, te pedig úgy sírtál, hogy összeszaladt az egész szomszédság. Hogy fájt akkor a lelkem érted. Sokszor még most is hallom azt a sírásodat.

Az emlékezések megindultak s a két lélek mind szorosabbra ölelkezett egymáshoz az elmult napokkal. Az öreg asszony úgy nézte a fia száját, hogy a saját szájával utána mozogta annak mozdulatait és inkább így értette meg fia beszédét. Mózesben egy pillanatra felömlött, hogy most mondja el minden panaszát, most sírja el életét a kitárt karu szivnek. De nem akarta elfelhősíteni ezeket a derűs perceket. A legrégibb dolgokról, gyermekkora édes apróságairól beszéltek. Az öreg asszony bámulatosan emlékezett mindenre, visszalátott minden rebbenő kis mozdulatot, visszahallotta a régi napok minden kis neszét. Mintha egészen a régi ős gazdagságu édesanya volna. Egyszer csak Mózes kérdezte:

- Tényleg lopják Séráék a kertünket?

Az öreg asszony nagy szemei elkomolyodtak. Megcsóválta a fejét:

- Ugyan, fiam, hogy mondhatsz ilyent azokról a becsületes emberekről? Ha nem tudnám őket itt a szomszédban, talán nem is tudnék itt megmaradni magamban. Még az öreg Séráné szokott kisegíteni, hol egy tökkáposztával, hol egy cső gyenge kukoricával. Hogy juthatott eféle az eszedbe?

Mózesben megint megfagyott a vér. A pillanatra napos lélek elborult. Mély nyeléssel mondta:

- De hiszen mama panaszkodott tegnap, hogy lopják a karalábét.

Baczóné elüresedett szemekkel nézett fiára:

- Én panaszkodtam? Ugyan már, édes fiam, hogy mondasz ilyeneket! Én panaszkodtam! Van azoknak több kalarábéjuk, nem szorulnak az enyémre.

Mózes hallgatott. Baczóné nézte fia elárnyékosodott arcát. Az üres szemekbe valami félelem lopózott és kémlelt a fia lelke felé:

- Tudod, fiacskám, esténként minden rám nehezedik. Lehet, hogy néha ott is panaszkodom, ahol nincs ok rá. Öreg szék minden érintésre nyikorog. Nem kell ám mindent felvenni, amit az ember beszél. - Aztán gyengéden eltaszította fiát:

- Menj, lelkem, menj a kertbe. Ideje, hogy felkeljek én is. - Aztán egy nagyot sóhajtott:

- Csak az a szegény Mózeske jönne már egyszer haza!

Mózes őrült rémülettel kiáltott fel:

- Anyám, anyám lelkem, hát már elfelejtette újból, hogy itt vagyok!

Baczóné különösen, elfordult lélekkel nevetett:

- Dehogy felejtettem, szivem. Ugyan, hogy tudnám elfelejteni. Csak éppen, hogy kijött ez a fohászkodás belőlem. Nagyon megszoktam már, nehéz volna visszatartani.

Reggeli után Mózes elköszönt anyjától: megy, ebédig megjárja a rég nem látott várost. Egymásután ődöngte végig az uccákat és tereket. És minden lépésére inkább nőtt egy nagy hideg sajgó üresség benne. Jaj, milyen idegenek lettek az arcok, hogy nem látja meg senki a visszatért fiut, hogy nem mozdul egy sziv sem sebesebben attól, hogy ő itt van. Még mintha a házak, a kövek is elidegenültek volna. Sehonnan nem nyúlik ki az a várva várt kéz, mely élete összes harangját megkondítaná. Hát nem facsarja, nem lugozza, nem mossa újjá életét a hálátlan város! Még csak egy könnyet sem sajtol a szemébe. Ez is idegen lett már, ez sem látja az ő szenvedéseit.

A Hunyadi-téren megállott. Hova menjen? Ahol ismerik, ahol jó hangok hajolnak élete felé, ahol meleg szem néz rá, mert fáj, fáj ez az elidegenült város. Oh, megfojtotta valaki az elmult napokat s azok nem jönnek vissza, hogy melegükkel újra élővé sugározzák az elhomályosodott fiut. - Felmegyek a kolégyomba, - mondta benne a legbátrabb félénkség.

A kolégyom öreg nagy zöld kockája ott nyomtatta még a Farkas-ucca egyik sarkát. Kapujában az öreg viharvert szolga, Józsi bá fogadta. Nyersen koppant neki:

- Kit keres az ifju úr?

Mózes fájdalmas szepegéssel kérdezte:

- Hát nem ismer meg, Józsi bácsi?

- Ismeri a Krisztus. Van itt nekem elég ismerni valóm.

- Én vagyok, Baczó Mózes, ezelőtt négy évvel érettségiztem itt.

Az öreg egy nagy üres kört kanyarított a levegőbe:

- Tesz itt érettségit minden évben egy csomó. Azért kolégyom, vagy mi a fene.

Mózes szivéig nyelte le a nyálát. Mennyi kedves emlékkel körülködölve hordta ő ezt a ravasz vén csontot magában és ennek még egy jó mosolygása sem maradt az ő gyermekarca számára. Elszontyolodva kérdezte:

- Csiky tanár úr fel szokott jönni a vakáción a kolégyomba.

- Fel az, csak hogy azzal is szekáljon. Most is ott űl a könyvtárban, mint egy téli bagoly. Nekem kell lesni, mikor méltóztatik jönni, mikor méltóztatik elmenni, aztán takaríthatom utána vakáció derekán az egész könyvtárt. Még a szivarcsutkáját sem tudja rendes helyre dobni. A dolgot szaporítani tudják, de a fizetés mindig a régi marad.

Mózes felment az első emeletre. Végigment a folyosón. A felriasztott csend, mint egy nyárra alvó öreg medve, felűlt és léptei után köhögött. Üresek, szomoruak, lehullók voltak köhögései. Hová lettek azok a felszökő apró csengő hangok, felnyiló vörös hang-rózsácskák, melyek régi léptei nyomán fakadtak?

Megállott a könyvtár vasajtaja előtt. Hallgatott a nagy öreg épület. Nem látta meg a visszatért fiut, nem volt ölelkezés a hűvös vén falakban. Sajátságos félelem töltötte meg Mózest. Már vissza akart térni, már bánta, hogy eljött. De mégis csak bekopogtatott.

Csíky tanár egy kisebb asztalnál űlt. Előtte egy félig teleírt ív várt. Hátra dűlve székében, cigarettájából felhőzött. Barna sörtés, csak itt-ott őszes haja, erős, csontos arca majdnem eltűnt a füstben. A Mózes köszönésére kihajlott a felhőjéből:

- Kit tetszik keresni?

A Mózes hangjára kirezgett a fájdalom:

- Nem ismer meg a tanár úr?

Csíky a papirosok alúl előmatatta a szemüvegét. Feltette. Parancsolt mosolygással mondta:

- Ön az, Baczó ur? Igen jeles dolgozatokat írt. A versei sem voltak rossznak mondhatók, de volt bennük valami, amit nem szerettem.

- Hát már nem tegez a tanár úr! - kérdezte Mózes mély, segítségre hívó hangon.

Csíky tanár éveken át osztályfőnöke volt. A magyar irodalmat tanította s maga is író ember volt. Egy szilágysági falusi pap fia volt, Kolozsvárt nőtt fel, ott végezte az egyetemet is. Első gimnázista korától egészen a tanárságáig a kolégyomban lakott. Csak mikor rendes tanárrá lett és megházasodott, adtak neki egy pár szobát a kolégyommal szemben levő tanári lakásban. Budapesten sohasem volt, a külföldet inkább csak a térkép térbeli tulzásainak tartotta. Nyugateurópa létezését is csak azért hitte el, hogy legyen hová tennie minden irodalmi bűn, dekadencia, romlásnak indult erkölcs s más szörnyűség forrását. Neki a világ még mindig csak Petőfiig és Aranyig volt világ. Különben igen jó, lelkiismeretes tanár volt s a maga elhatárolt világát igyekezett a lehető legtöbb haszonnal adni át a fiuknak. Mózes kedves tanítványa volt. Sokszor ismételte:

- Ha majd lehiggadsz, leszűrődöl, fiam, még Szász Gerőt is túlhaladod a lantos költészet terén. - Szász Gerő a reformátusok egyik költő-papja volt.

- Bizony, édes fiam, az ember elszokik attól is. Űljön le. Mi hozta hozzánk?

Mózesben, mikor belépett, a becsületes jó arc láttára, már tolult szájához az életét megvalló nagy panasz, már benne mozdult hangjában a segítség könyörgése. Most visszanyelte a felömlő lelket, lehulltak a karjai. Megfázva dadogta:

- Látni akartam a tanár urat. Hogy tetszik lenni?

- Köszönöm. Jobban is lehetne. A sok munka, a sok gond megöli az embert. Nehéz most itt az élet, fiatal barátom. Ön, ugye, már végzett tanár? - és erősen a fiu arcába kémlelt.

- Igen, - hullott ki gépiesen Mózesből. De ezek előtt a benéző tanárszemek előtt mégis visszaíjedt beléje a régi diák. Elpirult, megrázta fejét: - Akarom mondani, még nem végeztem.

Csíkynek láthatólag hidegült az arca:

- Hm, hm, pedig jó az a diploma. Természetesen mindenki azt az utat követi, amelyik hozzá legjobban talál. Csak úgynevezett modern verseket ne csináljon, Baczó úr, csak modern verseket ne. A modern versekért vesztettük el az országot.

Olyan egyetlen szalmaszál volt ez az ember a fiatalember lelkének, hogy azért sem akarta elengedni. Azért is lelket, embert akart csiholni belőle a fájdalmához.

- Egy nagy kéréssel jöttem tanár úrhoz, - és szaporán kezdte nyelni a szájában felgyűlt nyálat.

Csíkynek az arca bezárult. Szinte lehetett hallani, hogy csukódik el a lelke. Lassu udvariassággal mondta:

- Csak tessék, tessék Baczó úr. Tudja, hogy mindig kész vagyok jó tanáccsal szolgálni jó tanítványaimnak. Fájdalom, egyébbel nem lehetek segítségükre. A magamféle szegény tanár csakhogy éppen máshoz nem megy koldulni.

Mózes mélyen elpirult. Arcán, szemein kilángolt a szégyen. Kilobbanva mondta:

- Természetes, hogy csak tanácsért jövök a tanár úrhoz. Mert ismerem a tanár úr jóakaratát és meglátó szemét. Az egyetemi éveket végighallgattam, de a vizsgákat nem tettem le. Több lapnál voltam újságíró. Nincs kedvem a tanársághoz, itt szeretnék végleg letelepedni s valami állásra szert tenni. Érzem, hogy csak itt van értelmem, hogy csak ez a föld hozhat termést belőlem. A tanár úrnak nagy befolyása van az erdélyi irodalmi életben. Ha talán...

Csíky íjedten közbevágott:

- Higyje meg, hogy nem tehetek semmit. Egyedül az Ellenzéknél van valamelyes szavam, ahol főmunkatárs vagyok. Ott pedig ezekben a nehéz időkben éppen csak hogy annyi erőnk van, hogy a tiszta, hagyományokon nyugvó magyar irodalmat nem hagyjuk éhenhalni. Nem hiszem, hogy az ön temperamentumának alkalmas terep volna Erdély. De hát egy ilyen legényt nem féltek, megél ön a jég hátán is.

Elővette az óráját, megnézte:

- Tyűh, már tizenegy óra! És még mennyi írnivalóm van. Délutánra be kell fejeznem a vasárnapi cikket.

Mózes megértette. Elbiborult arccal szökött fel a székről. A tanár arca megint kinyilt s a kedvesség, mint egy fal mögül nyujtott csokor, virágzott fel rajta:

- Minek siet úgy, fiatal barátom? Tudja, hogy mindig szerettem. Csak előre, bátran. Audaces fortuna juvat.

Kikisérte az ajtóig. Ott kétszer is megszorította a kezét:

- Csak modern verseket ne csináljon. Csak úgynevezett modern verseket ne. Elég volt Adyból egy példány.

Mózes csak akkor érzett magához, mikor a lépcsőn megbotlott és elesett. A homlokát beütötte a falba. Ez a testi fájdalom valósággal jólesett neki. Mintha élete sürgős hazugsággal tartotta volna a testet a fájdalom elé: - Nincs más fájni-valóm, bizony isten csak ez van, elégedj meg ezzel.

Hazafelé tartott. Amint nagy bódultan baktatott az idegen emberek sodrában, a Jókai-uccában egy ismerős alakot látott maga előtt. A hosszu fej, a vézna nyulánk test, a kaszáló lábak gyermeknapjai egyik legkómikusabb társát mondták. Volt osztálytársa, Krüger Viktor volt. Évekig űltek egymás mellett ugyanabban a padban. Ő csinálta a nehézfejű gyermek minden dolgozatát, az ő súgásai butorozták be elégségessé annak tudományát. Nagy meleg ölelés nyilt ki Mózesben. Ez az átabota fiu mégis az ő multjának egy darabja. Vele mégis visszaszorít-

hatja arcát a régi virágok kelyheihez s beszívhatja az eltünt partok illatát. Gyengéden megérintette a fiatalember vállát:

- Szervusz, Viktor.

Az megfordult. Sajátságos fölényes bosszankodás villant át arcán. Aztán olyan hangon, mintha azt mondta volna: bánja a fene, essünk át rajta, - felelt:

- Szervusz.

Mózes nem látott ki a saját jóléséből:

- Hát nem is adsz kezet? Milyen jó, hogy találkoztunk. Tudod, mit? Menjünk el este valahova, olyan jó lesz a régi dolgokról beszélgetni.

Viktor felbiggyesztette az ajkát:

- Nem lehet. Nincs időm. - Aztán tetőtől talpig végigmérte Mózest:

- Mi vagy te most voltaképen?

Mózesnek úgy kellett most az emberi jóság, hogy nem akart hinni az érzékeinek. Elnevette magát:

- Jaj, fiam, én a legnagyobb úr vagyok, akinek senki sem parancsol és aki nem fizet adót. Senki. Hanem hiába rugkapálsz. Ma estére az enyim leszel. Talán a Decker-kertbe megyünk, vagy a Tamásovszkihoz. Természetesen, én fizetek.

Viktor most már hagyta látszani a bosszuságát.

- Ma estére a tied leszek! Úgy látszik, te még mindig nem adod lennebb a fölényeskedésedből. Krüger Viktor ma estére a Baczó Mózesé lesz! Ez már mégis csak furcsán hangzik. Te, amiért volt egy kis svádád, meg firkáltál a fiuknak egy pár dolgozatot, amit ők úntak megtenni, azt hitted, hogy a világ verese vagy. Úgy látszik, az életnek más véleménye volt rólad. Én nem faragtam rímeket, nem borzoltam Petőfire a hajam, nem firkáltam tele a mások irkáját is, de van utrius que juris doktori oklevelem és tiszteletbeli aljegyző vagyok a városnál.

Mózest kétségbeesett makacsság szállta meg, hogy mégis jó szóra melegíti ezt a papiros-szivet. Gyermek felé hajló dédelgetéssel mondta:

- Jól van, Viktor, ha kell, megnagyságozlak. De azért ma este magammal viszlek valahova. Olyan jó lesz visszahívni a régi napokat. Hiszen emlékszel, mennyi kalandunk volt együtt. Emlékszel a nagy rablósdikra a Szent János kútja körül?

Viktorból nagy türelmetlenség sündisznózott ki:

- Úgy látszik, te még mindig a régi nótánál tartasz. Azóta változtak az idők. Persze, ez is a zseniáliskodáshoz tartozik. Tudod, én nem szeretem a zseniket. Előbb-utóbb kölcsönkérnek az embertől.

Mózesben, mint egy exotikus vendég, különös gondolat nézett szét:

- Vajjon, ha ezt a koponyát bezúznám, nem ölném-é meg azt, aminek ő csak egy paránya, az egyetemes Krügerviktorságot? Milyen gennyes zöld vére lehet a nyavalyásnak.

Odadobott egy szervuszt neki, melyre az egy alaktalan hangtesttel felelt. Tovább haladt. Majdnem futva ment, hogy a sietés izomláza csak testté bódítsa. Már terített asztal várta. Majdnem kizökkenő zokogással mondta anyjának:

- Mama, édes mama, meghalt Kolozsvár. Nincs többé az a Kolozsvár, melyet magamban hordtam. Ezentul már honvágyam sem lesz.

- Tálalom, fiacskám, tüstént tálalom az olaszkáposztás csirkét. Másfél liter tejfelt tettem belé. Csak ne adnák olyan drágán azok a rabló kofák.

A csirke már végefelé járt, mikor az öregasszony összeütötte kezeit:

- Na, látod, fiam, mondtam, hogy nincs a fejem helyén és nem akartad elhinni. Jó tejlevest csináltam vékony laskával, mert tudom, hogy szereted. Hát nem elfelejtkeztem róla!

- Majd megesszük a végén, - mondta szomoru mosolygással Mózes.

Az egész délutánt künn a kertben egy fa alatt aludta át. A lélekkel átgyötört test torkig szívta magát az álom emlőjéből. Keserű, fekete tej volt benne. Azt álmodta, hogy meztelenül megy Kolozsvár uccáin. Teste véres, sáros és piszkos. Ő végtelen fájással sír s a könnyek hosszu árkokat mosnak mocskos testén. Mindenki rámutat, mindenki ránéz, a szemek röhögnek, a szájak rikácsolnak. Az alvás után még fáradtabb, még hullottabb volt, mint azelőtt.

Vacsora után kiűlt édesanyjával a kertbe. Egy darabig hallgatagon űltek egymás mellett. De a kert megszánta a két árvát. Felszívta minden szépségét s úgy nyilt bele a holddal szűrt éjszakába. A holdban fürdő nehéz lombok, a csendbe tikkadt virágok némán mondták: Ne búsuljatok, rossz napokhoz ért árvák. Az idő nem múlik, az idő mozdulatlan és nem vesz el semmi belőle. Mi is ugyanazzal a fiatalsággal vagyunk illat, virág és tavasz, mint régen, mint mindig. A csók, a szeretet, az ölelés ott állnak mozdulatlanul az egyetlenegy időben. Fussatok vissza hozzájuk és melegedjetek nála. - Mózes nézte az öregasszonyt. Nézte ezüst haján a holdat, halvány arcán az időt, görnyedt hátán az édesanyát. Érezte: itt a pillanat, mikor a végsőt kell megkisérelni. Hátha egy megváltó nagy ölelésre, mint visszatérő tenger vize, visszazuhog az ős anyalélek ebbe az elnéptelenült életbe. Nagy reménykedő buzgással kezdte:

- Mama, lelkem, szeretek egy csodálatosan tiszta leányt. Egy híres, de szegény tábornoknak az unokahuga. Már el is jegyeztem. Oh, édes mama, ha még lehetne számomra élet, munka és család!

Az öregasszony nagy komoly figyelemmel nézte a fényes homályon át fia szájmozdulásait. Öreg helyeslés volt az arcán. Szétnézegetett a kert felé:

- Bizony, meg kellene öntözni őket. Nagyon megtikkadtak, szegények. Az isten adhatna is már egy kis jó esőt.

Aztán valami harag gyűlt szemeibe. Mély méltatlankodással mondta:

- Képzeld csak azt a vén boszorkány Séránét. Jól mondtam, hogy a körme hegye sem becsületes. Nem átjött ide délelőtt, hogy nem ide repült-é a csirkéje? Engem gyanusít meg, hogy elloptam a csirkéjét, engem, akinek a huszadik nagyapám is református tiszteletes úr volt!

- Mama, édes mama, hát nem látja a szenvedésem, hát nem tud az anyám lenni többé! - rimánkodott a fiu. És hogy fel ne ordítson a fájdalomtól, a csodálatos éjszaka gazdagságából bemenekült a kis ház öreg bánatába.

Körülbelül két hét telt el így. Az összemarcangolt életnek ezek voltak a legnehezebb napjai. Nagy ritkán volt egy-két bánatos sugaru sziget ebben a sötét időben: mikor édesanyja elhomályosult lelkébe felfénylettek a régi napok. Ilyenkor, ha nagyon rég mult dolgokról beszélt, csodás-élesen emlékezett mindenre. Érzékei élővé fürödtek a meleg vizű napokban, majdnem teljesen a régivé épült vissza. Beszéde is összefüggő volt, sőt visszakapta régi szinét. De mihelyt az utóbbi évek vagy napok dolgairól volt szó, vagy Mózes tett kétségbeesett kisérletet, hogy anyát találjon benne a fájdalmához: szemei megüresedtek, lelke ténfergő, félrekapdosó lett, sőt hallása is még jobban megnehezült. Mózesnek olyan borzadalmas fájdalmakat okozott így látni azt, aki termője és minden lelke volt, hogy már nem is nyúlt szavakkal feléje, hogy ne fedje fel ezt a lakatlan koporsót. Ha édesanyja beszélt:

türelmesen, mosolyogva, szemei fájdalmas szeretetével hallgatta. De ő már nem igen beszélt. Már csak azért sem, hogy ne szúrja mindegyre az öreg asszonyba süketsége fájdalmát. De azért a háztól nem mozdult ki: nem akarta új és új ütődéseknek kitenni telezúzott életét. Egész napokat akaratlan, húlló bámulással hevert a kertben. Élete többé nem mozdult tervbe, gondolatba. Még a dolgok látásától is elfordult. Szűk, szürke cellává szegényült, ahova az élet semmi izenete nem ment be. A szerencsétlen fiatalember, aki jött, hogy fájdalmai ugródeszkájáról belevesse magát az elzuhogó multba és új életet frissítsen izmaira: most holtabb volt minden eddigi halálánál.

Július közepén Kolozsvár vidékén is megkezdődtek az aratások. Az öreg Rózsa Miklós, aki harmadik szomszédja volt a Baczó háznak s megvette a Baczó föld utolsó maradékát a kert mögött, egy este nagy bokrétáju szivességgel szólt be:

- Mózes úrfi, ha nem lett nagyon büszke, nézzen el holnap hozzánk az aratásra. Csak úgy családban fog lefolyni az egész, ezzel a darab földdel mi is végzünk. Én és a két fiam majd vágjuk, Mózes úrfi majd kereszteket köt a két leánnyal. Este aztán egy kis lakomát ütünk künn a szabad ég alatt a termés örömére. Úgy is megzsugorodik az ember, ha mindig csak a könyveket bújja.

Mózesben mégis lángot vetett a behamvazott parázs. Az ő mélyére ásott álma: erős karokkal vidám énekek közt birkózni a földdel a levegő friss tágasságában, megint felmerült. Hátha ez a nap olyan jóvá teszi szájában az élet ízét, hogy lesz hite és ereje új kezdésre. Mert csak kezdeni kellene: hogy lendüljön az izom, feszítsenek az inak, induljon meg a tespedt vér. Hogy az élet megindult árja hozzon neki való új lelket: földből fakadt, izmokban akaró, jóétvágyu erős lelket.

Már éjféltől kezdve minden tíz percben kidugta fejét a paplan alúl: nincs-e még reggel? És a pitymallat alig nyomta oda szürkés zöld arcát a világ ablakához, már kiszökött az ágyból. Az elgyötört, halál felé íjesztett fiunak most minden vércseppje, testének minden kis élő része s a beléjük bolyhosult apró lelkek úgy futottak az élet felé, mint megnyilt kalitka madarai a nap széles kedvéhez. Kiment a kúthoz, egész fejét s felső meztelen testét lecsurgatta a föld-hűvös friss vízzel: olyan jó volt összeborzadni egy kicsit. Jól megdörzsölte testét, felöltözött. Még valami nóta gyenge zsongása is kifakadt ajakára. Még a régi gyermekes huncutság szikráiból is feléledt benne. Elővette az ereklye fakanál-nyelet, beszúrta ékesen egy cserép virág mellé. Egy cédulára nagy öreg betűkkel ráírta: - Kinzó eszköz az ó és új századokból. Ezzel a doronggal ütötte le Kain Ábelt és Baczó Józsefné igen derék és okos fiát, Baczó Mózest. - A cédulát ráakasztotta a fakanál maradványra s az egészet odatette alvó édesanyja fejéhez.

Egy pár ugrással át volt Rózsáéknál. Ott már nagy mozgolódás volt s a gyermekek szétbimbózó örömmel fogadták. A legnagyobb fiu, Miklós, már házasodás előtt álló hatalmas legény-ember, egykoru volt Mózessel s az elemit együtt járták. Öccse, Jancsi, tizennyolcéves földrengető siheder, akinek bika-torpantó testén olyan félénk szőke gyermekfej volt, hogy azt a hatást tette: valami fejruhatárban hirtelenjében a másét tévesztette a nyakára. Rózsi, huszonkétéves, kissé durva arcu, csontos, kemény szavu, morcosan anyaféle lány és a tizenhét éves Eszti, gazdag ember-almafa teljes virágzásban.

Egy pár jó falat, egy pohár szilvórium után, mitől a lányok minden kacagásuk könnyeit kitüsszentették a szemükbe, megindultak nagy kaszásan, gereblyésen a tag felé. Látszott rajtuk a büszke kérkedés, hogy ők most milyen komolyan aratók s milyen fontos nagy dolgot intéznek el az erejükkel. Egy kis ösvényen libasorban odakerültek a Baczó kert mögé. Előre súlyosodott fővel, elszánt mozdulásban várták a kalászok a végzetet. A férfiak fenni kezdték a kaszát s a penge felsírt az elitélt vetés fölött. Aztán sorba álltak a férfiak és megsuhant a kasza.

Mózes a lányokkal beszélgetve várta, hogy nekik is legyen tenni-valójuk. De csakhamar beleszúrt a büszkeségébe, hogy ő nincs ott az elintéző férfiak közt. Meg aztán karja is szomjazta a Rózsa fiuk karjának széles lendülését. Felkapott egy kaszát. A lányok sikító biztatása mellett odaállott negyediknek. Első suhintása olyan széles-hatalmas volt, hogy egy növendék erdőt lenyakazott volna. Csak éppen az volt baj: hogy szárat nem talált, hanem elsuhant a kalászok feje fölött. Kövér, gazdag kacagások gerezdjei lógtak a levegőben. Az öreg Rózsa nagy tudományosan megmutatta az okszerű kaszálás kis tükrét. De bizony a kasza csak úgy csetlett-botlott a fiatalember kezében. Inkább rögöt talált, mint kalászt. Lélegzete is lázassá gyorsult, arca halálosan sápadt lett. Aztán karjaiba is valami sajgó ólom ömlött szét. Elszontyolodva tette le a kaszát. Nagyon hiábavalónak, nagyon senkinek, élet-hulladéknak érezte magát.

A lányok jó szive megtapogatta a leforrázott arcon át a szenvedő lelket. Vigasztalták, igyekeztek figyelmét másra vonni. Vidám vérű szavaik mint szines lepkék röpködtek a szomoru élet halálos kelyhe körül. Nemsokára aztán nekik is akadt dolguk. Együtt kötötték keresztekbe a lehullott kalászokat. Mózes is tett-vett, beszélgetett. De ámbolyogva, de valami sötét örvény felé fordult lélekkel. Halálos fáradtságot érzett. Szeretett volna hazafutni, berejtőzni a szoba zárt levegőjébe, eldűlni a diványon: aludni, aludni.

Délben az öreg Rózsáné kihozta az ebédet: gyenge csirke-becsináltat, hatalmas, paplanméretű ordás-lepényeket. Körbe űltek a szántóföld tarlóvá meztelenült részén, úgy ettek. Pompás étvágyuk, hangos kedvük volt s az élet dús bokrétája kinyilt minden lélekben. A lányok zsirmaszatos ajkán olyan jó, olyan kivánatos volt az élet. Mózes, mint a repülésre gajdult liba, vergődött, hogy jókedvet, tréfát, kacagást erőltessen ki magából. Ez aztán még fáradtszomorubbá, majdnem ingerültté tette. A kis Eszti észre is vette a dolgot. Nagy golyvás huncutsággal elébe tartotta a tányérját:

- Mózes, dugja be az ujját a levesembe.

- Miért? - kérdezte az elámulva.

- Nem elég savanyu. Egy kis ecetre volna szükségem, - csücsörítette elfojtott kacagással a lány.

A kis lány kötekedése s a nyomán fakadó kacagás olyan édes volt, hogy egy pillanatra mégis átlehelték lelkén a fiatalság szelét. Mózes felugrott, szörnyű íjesztéses arcot vágott:

- Na, ezért most bosszuból össze-visszacsókolom.

Nagy szájtátásokkal futott a kis leány felé. Az felszökött, gazdag fiatal testét hosszu visítással toldta tovább a napos levegőbe s felfogva vörös szoknyája lebbenését, menekült a félig letarolt mezőn. Az övéi kicsorduló kacagással biztatták Mózest, aki teljes nekivetődéssel iramodott utána. A lány ügyes kanyargásokkal mindegyre ki tudta kerülni az utána kapó kezet s új és új diadal kacagása lobogott ki belőle. Egyszer Mózes félre is bukott s a kis lány öröme széttoporzékolt a levegőben. Mózes most már virtusból futott, már nagyon a lány nyomában volt. Már majdnem a Baczó kert végéhez értek, amikor a kis lány egy menekülő-gyorsat fordult. A fordulás olyan hirtelen volt, hogy az elhajított test beesett a kalászok közé s Mózes is utána bukott.

- Most már vége, most megeszem, - lihegte.

A lányka fejénél egy pipacs gyenge lángja reszketett. Letépte a virágot s ezt a lenge piros ostort tartotta maga elé védelemnek. Mózes már a lány arca felé hajolt a bosszuálló csókra. De egyszerre szétfutott arcából a vér s úgy kapta el fejét, mintha a pipacs lángja megégette volna. Itt, ezen a helyen adta vissza testét a kölcsönadó földnek édesapja. Talán erről a tőről fakadt pipacson csókolta meg utoljára elmaradó nagy szerelmesét, az életet. És már nem a fiatal lány friss teste feküdt a kalászok között. Megvonagló csontos testével az öreg föld-turó paraszt

feküdt ott: fennakadt szemei őt keresik, feléje nyilt száján dermedt hívás vonaglik feléje, hozzá reszkető keze mintha intené: - Gyere utánam, fiacskám, neked nincs helyed az életben. Szegény kis halálra fogamzott fiam, gyere hozzám, olyan egyedül vagyok a föld alatt.

Mózes feltápászkodott. Keze fejével végigsimogatta kiverejtékezett homlokát. Kisértetre rémült szemekkel nézett a leányra.

Az még egy percig, kiterített teste édes ingerlésével, várta a csókos támadást. Aztán nagy durcásan felszeszpetelődött, megigazította szoknyáját, hogy ahol látszott valami, ne látszódjék s ahol nem látszott, látszódjék. Várt valami szót, valami feléje mozdulást az elködösült fiatalembertől. Aztán elbiggyesztette ajkát, odavágta Mózeshez a pipacsot: - Mafla! - és eliramodott az övéi felé.

Mózes nagy nehezen vánszorgott vissza a társasághoz:

- Nem tudom, mi lelt. Egy kissé rosszul lettem. Talán a szokatlan jókorkelés szédített meg, - mentegette magát.

De már meg volt ölve a napja. Óriási erőfeszítéssel próbálta még tűrhetővé tenni magát. De nem tudta, hogy mit beszél, nem vette észre a mások szavát. Kezei sem engedelmeskedtek. És vette észre, hogy a benne növő árnyék átnehezedik a többiek jókedvébe. Egyszer azon kapta rajta Esztikét, hogy nagyot ásít és int a nénjének. Alig volt még délután négy óra, kiállott az erősek jókedvéből. Megvallotta, hogy igen rosszul érzi magát s nagy sajnálkozással elköszönt.

Az édesanyja nem volt otthon. Valamelyik szomszédba tipegett át: odadörzsölni a maga öreg nyomoruságát a mások nyomoruságához, hogy így mindakettő melegebb legyen. Mózes a forró nyári délutánon didergett az elhagyott házban. - Mit tegyek? Mit csináljak estig? - kérdezte gépiesen.

Szétkutatgatott az apja öreg íróasztalán. Kihúzott egy kisebb fiókot. Az édesapja revolvere volt benne és egy csomó töltés.

Hátra hanyatlott a székben. Az arca elfehéredett. De lázadásra s a kétségbeesés vad vonaglásaira nem volt ereje az elgyötört életnek. Ez hát az izenet, ez az utolsó tanács, melyért olyan rohanó szivvel jött Kolozsvárra. Idők és események mélyén ez a revolver várt rá. És minden keresése, futása, akarata, szerelme csak azért volt, hogy rátaláljon itt, abban a házban, mely életet adott neki.

Kitántorgott, leűlt a ház elé. Elszürkült szemekkel, elszürkült arccal, vacogva várta édesanyját. Este, a vacsora után fáradtságot panaszolt és lefeküdt. De éjfél után felült az ágyban. Mintha az álom parancsa alatt mozogna: leszállt, felöltözött, összepakkolta holmiját. Az íróasztal fiókjából kivette a revolvert három töltéssel, odagöngyölte a ruhaneműjéhez. A kész batyut a konyha ajtójába tette. Akkor csendesen alvó anyjához ment.

Most már nem bírta tovább. Most már leszakadt a felhő, fekete súlya irtózatos zokogásban hullott alá. - Anyám, édesanyám, ne hagyjon el, jőjjön segítségemre! - könyörgött az elitélt fiu.

Az öregasszony aludt. Felnyilt ajkai közt csendes panasszal járt az élet. Olyan gyámoltalan elpilledt gyermek volt az alvó öregasszony.

Mózes letérdelt az ágy mellé, homlokát odaszorította az ágy éles fájához. A sírás mint egy részeg kovács nagy kalapácsokkal verte mellét:

- Mama, édes mama, legalább csak nézzen fel. Nézzen rám a régi meleg szemeivel. Talán még életet melegíthet belém, talán még visszahívhat. A halál van bennem, a halál tör és ráz, segítség, édes szülém, nem akarok meghalni, szeretem az életet! Élni, dolgozni, szeretni akarok, anyám, édesanyám.

A sírás szétfolyt az éjszakába, de nem lett árnyékosabb tőle. Volt mozdulatlan, sötét, hűvös éjszaka. Az alvó nem rezzent fel fia könyörgő fájdalmára. A fiatalemberből omlottak a könnyek, mint megszakasztott partból omlik a part:

- Édesanyám, csak most érezze meg, hogy szenvedek. Űljön fel, nézzen rám a régi jó szemeivel. Hogy megvalljam minden szenvedésem, hogy szeme elé fedjem minden sebemet, hogy tudjam, hogy ott áll, minden fájdalmam mögött. Nem bírom tovább, nem tudok már egyedül lenni. Édes mama, én élni akarok, jó akarok lenni, hasznos akarok lenni, édesanyám, én még nagy szépségeket akarok teremni. Nem akarom eldobni ezt az életet, melyet annyi gazdagsággal kaptam anyámtól. Jaj, jaj, mi lesz, ha nem tér vissza hozzám, ha nem nyúl ki felém! Félek, félek, édesanyám, védjen meg.

Az alvó megmozdult. Az ősz fej haragosan rázkódott meg a párnán. A széles fájdalmas száj feldöbbent indulattal méltatlankodott ki álmából:

- Megmondtam Sérának, ez már mégsem igazság.

A síró fiu hátratántorodott, mint egy arcába csapó ökölre. A sírást visszalökte vonagló mellébe. Aztán felkelt, az íróasztalhoz ment. Egy papirosra ezt írta:

- Édes mama, ma délután táviratot kaptam. Menyasszonyom beteg, kér, hogy rögtön menjek fel Pestre. Nem akartam mamát megszomorítani a búcsuzással, azért szököm így meg. Édes mama, bocsásson meg gyenge fiának, aki végtelenül, nagyon-nagyon szereti.

Odatette az írást az alvó feje mellé. Most már élete nyugodt fájdalommal szemlélte a halált. Lehajolt az alvó felé, gyengéden megcsókolta a szép nagy szomoru homlokot. Aztán még egy utolsó forró beszívással nézte a lehunyt arcot. - Oh anyám, oh szegény fájdalmas öreg asszony, ezért kellett kifakadnom belőled annyi szépséggel, olyan halálos szerelmével az életnek? - kérdezte egy felnyitott szem a lelkében.

Vette kalapját, batyuját, csendesen elhagyta az ősi Baczó házat, melynek utolsó örökségét rejtette holmija közé. Künn az állomáson dideregve várta a vonat indulását. Amint beűlt a vonatba, mély, vak üregű álomkútba hullott. Nem látta, amint a Budapest felé rohanó vonat mögött Kolozsvár elkeringett az elkékesedő messziségbe, mint egy elhullatott sírás, mint egy el nem bírt fájdalom.

4.

- Mester, ön ma az egyedüli művész Európában. A szobrászat ma Boór Bálint. Az ön neve jelent egyedül jövőt. Borosnyait merik a mesterrel párhuzamba hozni! Aki még a cipősarka sem lehet a mesternek. Minden hónapban hozat egy tégely Uebermenschet Németországból, azt kenegeti a szobraira. A Koleszár pedig cukorport kever a nők húsába, hogy kívánatosabb legyen. Csak a mester a nagy, az ős természet.

Krauterné, mint mindig, szétdöfögetett a szavaiban. Mindenki kacagott. A sajátságos társaság lelkendezve járt szét a szobrok közt. Bálint únott-szórakozottan hallgatta őket. Hogy tegnap, a rendes kirándulásos találkán csak Katicát találta, aki elpanaszolta Mózes gyors elutazását: ő is elhatározta, hogy megint lebujik Sümegre. Úti táskája már kidudorodott oldalakkal készen is várt az előszobában, hogy másnap a reggeli vonattal elutazzék. Ezt a délutánt egy nagy magános sétára akarta használni. Mert mostanában, hogy napjai meglázasodtak az alkotásra ébredő erőktől, megint sok beszélni valója volt önmagával. A legközelebbi őszi tárlatra egy nagy nemzetközi vándordíjat tűztek ki és elhatározta, hogy ő is pályázni fog. De a szobor benne még csak alaktalan érzés, egy nagy fájdalom volt: egy még a testlélek bozótjaiból fel nem szabadult kiáltás. Kifejezni egyetlen alak dermedt életében egész faja és egész élete egy

gyökerű tragédiáját: ez volt benne a még csak vak mélységben megmozdult akarat. Sajátságos vázlatrészekkel töltötte meg vázlatkönyvét: egy arc, melynek kiáltó szenvedésében ott fagy minden emberi fájdalom sírása, egy könyörgő szem, egy segítség után vonagló kar. De érezte, hogy ezek mind csak vak töredékek, fattyu fakadásai a mélyben vívódó fogantatásnak. Ahol a test is lélek, a lélek is test s a térbe domborodó szobor még csak az idő omlásában rohanó fájdalmas élet.

Körülbelül délután öt óra volt, mikor ez a nem kivánt társaság betoppant hozzá. A társaságot Hucskó Amália vezette. Mert erre a dús szőkeségű szláv nőre sohasem mondták azt: Kräuter Edéné. Ellenkezőleg: a férfinak volt a neve: a Máli férje. És tényleg: a férfinak ez volt egyetlen foglalkozása, mely különben nála semmi szellemi vagy testi munkával nem járt. A vörhenyeges, ó skándináv törzsfőnök képű férj csak néma háttér volt a zengő asszony mellett. Ez az ember ős tagadása volt minden tettnek, mozdulásnak, akaratnak. Olyan volt mint az idő: állt és nyelt. Ételt és italt nyelt. Ülni egy jó kis vendéglőben és anyagcserélni: ez volt az élet számára. Annyira nem volt temperamentuma, hogy pesti adoma szerint egyetlen gyermeküket is, akit valamelyik vidéki városban neveltettek, hogy szülői felindulásokkal ne rongálja az apai életet, havi részletekben nemzette. Élete egyetlen kiötlő boldogsága akkor volt, mikor a kommün bukása után, a debreceni biztosítási vállalat, ahol szép állása volt, valami oktalan vádért elbocsátotta hivatalából. Dehogy védekezett volna. Most már úgy lehetett semmit csinálnia, hogy érte mártir és áldozat név járt ki neki. Két évig abból éltek, hogy fényesen berendezett debreceni lakásuk butorait, az asszony hozományát, darabonként adogatták el. Mikor már csak a portörlők s a vásott fejű kefeseprű butorozták az öt szobát, eladták a lakást és feljöttek Budapestre. Itt egy-két újságíró ismerősük révén bejutottak az irodalmi és művészi körökbe. A meglehetősen csinos, ravasz és rideg asszony egy pillantással meglátta azt a módot, mellyel a modern demokrácia beteg árváit fejős tehenekké teheti önmaga és omlatag férje számára. Soha nem olvasott semmit: de tudta minden író minden munkájának a címét. És olyan belső lelkesedéssel tudott szemberajongani egy írót, hogy annak volt annyi önmagához való szeretete, hogy ne kétkedjék az Amália irodalmi tájékozottságában. Mint minden szegény és rideg lélek: nagyszerűen tudta meglátni az emberek apró hibáit, kis nevetséges oldalait, az élet-gladiátor félreficamodásait. És vérbe tűzdelő kegyetlen részletességgel tudta előadni. Így a szerencsétlen, a szabadverseny demokrácia vad harapásában csupa sebbé karmolt írók és művészek közt az a két varázsos képessége volt meg, mellyel ezeket a fáradt, imbolygó lelkeket magához köthette: Elhitetően dicsérni szembe és elhitetően kicsinnyé torzítani minden lehető versenytársat a háta mögött. Azonkivül apróbb és nagyobb viszonyokba, vagy ahogy az új irodalmi tolvajnyelv mondta: szerelmi átélésekbe egyeledett a nevesebb írókkal. A férj csodálatosan tudott néma herceg lenni. És ha a boldog Don Juan egy portorikót tett a szájába és egy korsó sört eléje: Othello a párnát nem arra használta, hogy megfojtsa vele a jövedelmező Desdemonát, hanem hogy behunyja rajta a szemeit. És ezek a viharos zsebű írók és művészek, akiknek oly nehéz volt a kenyér ezekben az agyaros napokban: mégis állandó táplálék és jövedelem tudtak lenni e két ügyes élősdi számára. Sokszor megtörtént, hogy némelyiknek egy krajcárja sem volt, a család otthon reszketve várt: de azért a hosszú éjjeli lakoma után a Kräuterék számláját a maga rovására íratta.

Amália magával hozta üzleti társnőjét: Kokoska Erzsébetet a férjével együtt. Erzsébet valaha tág szemű, tág szerelmű, jóképű kis tót cseléd volt egy budapesti műkereskedőnél. Egy kiváló öreg festőnek feltűnt a lány s kivitte magához gödöllői villájába modelnek és búcsu-sugárnak lemenő napjához. A festő nyilt házat tartott: írók, művészek, műkedvelő urak állandóan nagy asztalt űltek körül nála. A szemfüles kis tót cseléd addig hallott esztétikai, kritikai mondatokat ismételgetni, hogy lassanként vagy négy-öt szó-trikót fércelt össze magának, melyeket bármely irodalmi vagy művészi alkotásra rá lehetett húzni. A festő nagy derültséggel vette észre: hogyan pelyhesedik kulturát az ő kis vad libája. Elkezdte kisasszonynak öltöztetni,

tanítgatta a társasélet furfangjaira, az asztalhoz ültette a vendégek közé. Így került be a modern fiatal írók társaságába. Azok közt aztán egy pár hónap alatt annyi használható szót szedett magára, hogy máról holnapra hálátlanul otthagyta az öreg festőt s beállott külön nagynőnek. És mert az íróknak valóságos szerelmi entoutcas-ja volt, lassanként az új irodalom részének tekintették. Egy ismert szobrász aztán cégjegyzőnek jelentkezett és elvette Erzsébetet. A szobrász göthös, ideges ember volt, borussá tette az Erzsébet egét. De a tüdőbacillusok megsajnálták a megsúlyosodott nőt és férjtelenítették. A felszabadult nő most jutott csak teljes élettudományához. Elvett férjül egy jól öltözött, jóképű, nála sokkal fiatalabb embert, aki annyira jelentéktelen volt, hogy kétévi házasság után még a nő legbensőbb barátnői sem tudták a nevét. Erzsébet pedig beállott egyetemes közvetítőnek. Befúrta magát mindenki barátságába, akinek neve jelentett valamit a képzőművészetben. És ha egy festő, egy szobrász napjai megsápadtak, ha a pénz megfogyott s a gondok szemei megtágultak: Erzsébet az agónia leglázasabb perceiben megjelent mint Gondviselés, mint lélekhez simuló barát. A részvét széles áradásával suttogta a meggyötört fülébe, hogy ő szenvedélyes műgyűjtő, lakásán mesés műkincsek garmadája van, szeretne az illetőtől is valami örökéletű emléket. Ő tehetsége szerint minden áldozatot meghoz, már csak azért is, mert ő sajogja legjobban a művész helyzetét, de bizony neki is szűkén van a pénze s néha a legszükségesebbre sem telik. Így a nyomoruság és a barátság kezet fogtak, hogy rengeteg művészi tárgyat juttassanak az Erzsébet kezébe, aki azokat óriási haszonnal továbbította át pénzes uraknak. Mert bejáratos volt mindenüvé s üzletét már butorok, régiségek közvetítésével bővítette. Ő szüretelte le Budapest úri nyomoruságáról a halálos verejtéket. Titkos összeköttetésben volt a város minden házaló zsidójával. Már ő maga is mint művész szerepelt. Férje rengeteg apróbb-nagyobb szobrot hagyott hátra. Ezek most lassu sorban léptek elő az Erzsébet alkotásaivá. Műtermet tartott, hogy legyen a rengeteg ócskaságnak átmeneti raktára. De néha oda idézte meg ismerőseit. Ilyenkor gondosan, szobrászosan bepiszkolt vászonköpenyeget vett magára, kezeit beagyagozta s homlokára a műalkotás verejtékét vizezte. Különben már híres ősnemesi családból származott, melynek köldökzsinórja a francia Bourbonokhoz is elnyúlt s hosszu mesét tudott arról a küzdelemről, mellyel főrangu családja meg akarta akadályozni, hogy művészi pályára lépjen.

Velük jött a harmadik barátnő, e pesti triumfeminatusnak legrothadtabb és legrikoltóbb tagja: Visky Sára, a két férjű nő. Ezt a jelzőt Sári a törvények minden horzsolása nélkül tudta viselni. Az egyik férje, a kiadósabb, a fitogtatottabb már hulla volt. A szürke szemű, szürke haju, szürke arcu, beteg ingereknek való nő egy régi kassai család utolsó beteg hajtása volt. Már a huszonnegyedik évét szenvedte és még mindig a leányszobában s csak könyvekkel etette hisztériáját. Ekkor, véletlenül, egy pesti kirándulás alkalmával, találkozott Szigethy Gyulával, az új magyar festőművészet egyik legcsodálatosabb lírikusával, a halál nagy festőjével, aki az egész életet, mint a halál téveteg álmát látta. A szerencsétlen lángész, aki akkor negyvenötödik évét tékozolta, már teljesen érett volt a halálra. Az alkohol, a vérbaj, a szörnyű éjszakázások teljesen szétrothasztották. Ebben a sajátságos életben, mely a világ szineit egy roppant halotti zsoltárrá gyűjtötte össze, minden darabka a halál átrágott, megúnt falatja volt. Sári rögtön meglátta, hogy aki ezt az élő hullát az anyakönyvvezetőhöz cipeli, az hamar a nemzet özvegye lesz. Így aztán nagy megértő ráborulásokkal, ezer ravaszságu csiklandozással, bő itatással, összefogva a delirium tremensszel, tényleg polgári és egyházi áldás alá tudta hurcolni a szerencsétlent. Egy pár irtózatos hét után, melyek alatt Sári úgy bánt a szerencsétlen festővel, mint egy rühes kutyával, a halál szelébe kapott lángész tényleg kilobbant. Most lett csak igazán Szigethy Gyuláné Visky Sáriból. Férje műveihez úgy tudott egy-egy adag nemzeti fájdalmat kimérni, hogy nagyszerű üzleteket csinált az új kápitálizmus könnyű pénzű társaságában. És minél inkább vitték szét az árva festőt a férgek és a föld nedvei s amint a csodálatos szineket meglátó szemek szétfolytak, a széles keserű száj lerothadt a fogakról: Sárinak annál férjebb és üzletebb volt ez a csontvázzá rohanó hulla. És mert az

üzemhez könyvvezető is kellett, elvett egy szintelen, szagtalan, íztelen kis költőcskét, egy jóképű élelmes fiucskát, aki belátta, hogy ez a meztelen hulla jobb üzlet, mint a fínoman öltöztetett szonettek. Együtt jártak el minden helyre, minden alkalomra, hol művészi és írói összejövetelek voltak. Nemcsak Sári nem tette le a Szigethy nevet, hanem a kis új férj is úgy mutogatta be magát: a Szigethy Gyuláné férje. Sári teljesen átlényegült Szigethy Gyulává. Mindazt a tiszteletet és ünneplést, melyet életében a hulló lángésztől megtagadtak, most ő kaszálta össze magának. Olyan macska-karmos, meztelen szemtelenségű kegyetlenséggel ítélkezett művészi dolgokban, annyira mímelte a holt lángész lezúzó mondatait, hogy az imbolygó akaratu művészvilágban tényleg be tudta helyettesíteni magát olyan tekintéllyé, amilyen a holt festőt illette meg. De művészkedés, esztétikai kirándulásai, minden szereplése: csak utak és eszközök voltak: hogy féktelen csókvágyát torkig etesse. És a kiváló, ezer tégelybe felüzemezett hulla itt tette a legnagyobb szolgálatot: a kis művészkukacok és írócskák jó reklámot láttak abban, a pesti úri ficsurok hátgerincét pedig különösen izgatta, ha a Szigethy Gyula rothadt teste mellett feküdt nőhöz dörzsölhették magukat. A holt festő édesanyja, egy már csak sírásban élő öreg asszony könyörgő levelet írt neki, hogy legalább egykét festményt engedjen át fia hagyatékából, hogy legyen, amivel körülmelengesse anyai szivét. A bestia visszaírt a könyörgő anyának, hogy jogairól nem szokott lemondani. És ha még alkalmatlankodik, vagy bárkinek is panaszol: ő közzéteszi a holt festőnek a kommunizmus vezetőihez irt leveleit. Ha tehát nem akarja bepiszkolni fia nevét, jó lesz hallgatnia.

Kokoska Erzsébet megállott a Toldi szobor előtt:

- Bálint, te tudod - Erzsébet minden valakit tegezett -, hogy milyen őszinte imádattal voltam mindig művészeted iránt s mennyire mindenki fölött valónak tudlak. A mult évben Firenzében egy egész éjszakán magyaráztam D'Annunziónak: hidd meg, Nuncikám, a mi Boór Bálintunk veri a ti összes holt és élő művészeiteket.

- Vajjon tótul vagy magyarul beszéltél D'Annunzióval, mert más nyelven nem tudsz, - tünődött Bálint magában.

Erzsébet egyet nyelt. Szétkémlelt a hatás után. Folytatta:

- A napokban is összevesztem egy egész társasággal. Léderer-Strommer hercegéknél voltunk, akik anyai ágon atyafiak hozzám és ott gróf Korotnoky Gáborné hevesen támadott. Én akkor megmondtam neki: Nézd, Margitkám, te tudod, hogy én, aki tizenkétéves koromban könyv nélkül tudtam Nietzschet, Lao-Tsét, Dantét és Schopenhauert, nem hamar esem ki a tálamból. És mégis, mikor a Boór Bálint első művét láttam, percekig nem tudtam szólni, úgy megütött ez a hatalmas őserő. Az angol főrendiház elnöke, aki valaha halálosan szerelmes volt belém s most is minden hónapban friss virágokat küld nekem, kérdezte is a mult levelében: - Ki az a Boór Bálint, hogy te, akinek európai neved van a művészet terén, annyira védelmére kelsz?

Visky Sári közbeszólt:

- Szigethy Gyula egyik utolsó beszélgetésében azt mondta: - Ma Magyarországon csak ketten vagyunk történelem, én és Boór Bálint, minden egyéb piszkos rendőri krónika.

A Sári férje a Szigethy mély szemei módjára révedezte el szemeit s halkan dúdolta a holt festő kedvenc dalát:

- Nagy az én rózsám ereje...

Hucskó Máli odasugta Sárinak:

- Te, menj be az alkóvba. Az ágylepedő kilóg a takaró alúl. Nézd meg, hogy tele van bolhapiszokkal.

Erzsébet apálytalanul áramlott:

- Legutóbb a miniszterelnöknek is megmondtam, aki Mikinek nagybátyja - ugye, Miki? -, hogy mindenki otthagyhatja Boór Bálintot, kövekkel dobálhatjátok, de én mindig mellette maradok s büszke leszek, ha egy neki szánt követ az én mellem fog fel.

- Na, hiszen elég széles szügyed is van hozzá, Erzsikém, - mondta mosolyogva Bálint.

- Te betyár, te javíthatatlan nagy betyár, - csiklandozott Erzsébet és a Bálint arca felé babrált ujjaival. Aztán megint ünnepélyesre borult:

- Nem képzeled, Bálintkám, mennyire fáj az nekem, hogy ennyi műkincset, mely egy világrész büszkesége lehetne, itt látok elbújva heverni. Látod, Bálintkám, ha legalább ezt a Toldit juttatnád valahogy hozzám. Tudod, hogy nálam az arisztokrácia, a főpapság, a pénz nagyságai s a külföldi előkelőségek egymásnak adják a kilincset. Olyan piacot szereznék neked, hogy csoda. Természetesen, nem ingyen kívánom, arra még régi és odaadó barátságom - Miki tudja legjobban megmondani, mit szenvedek el naponta minden oldalról miattad - sem jogosít fel. Hanem ha ebben az egy esetben tekintetbe vennéd az én nagyon is szerény anyagi helyzetemet...

- Hm, hm, fene meleg van ma, - motyogta Bálint. - Nem akartok egy kis borvizes bort?

- Nem, nem, kedves mester, miattunk igazán ne fossza meg magát semmitől, - szabadkozott a Szigethy Gyuláné férje.

Erzsébet dühösen intett neki, aztán kedélyes-őszintén mondta:

- Bizony, jót tenne egy pohár.

Bálint kiment a konyhába. Erzsébet rákorholt a Sári férjére.

- Te marha, ha nincs szobor, legalább legyen borvizes bor. Potyán csak nem másztunk fel ide a várba.

Hucskó Máli felfényesedett szemekkel, kihegyesedő fogakkal sugta:

- Nem vettétek észre, hogy rándul a balszeme? Ez a párálizis progressziva előjele. Bizonyisten. Így kezdődött egy nagybátyámnál is.

Sári lelkendezve újságolta:

- Tudjátok, hogy az ágya legalább két hónap óta nem volt tisztába téve? De ez még semmi. Bekukkintottam az éjjeli szekrénybe. Egy szennyes lepedő van az alsó rekeszébe begyurva. Két nagy vérfolt van rajta, bizonyisten.

A Máli szemei új fénnyel ragyogtak fel:

- Lám, mindig mondtam, hogy ennek az embernek van valami titok a nemi életében. Hát szádista! Pompás! Ede, ezért ma pezsgős vacsorát fogunk kapni a Hamvaséktól.

Bálint egy tálcán bort, ásványvizet és poharakat hozott. Megkínálta a vendégeket. Ő maga nem ivott. Máli megint szétszénázott a műteremben. Az íróasztaltól a vázlatkönyv egy kiesett lapjával jött vissza. Gyermekesen könyörgött:

- Mester, nálam nagyobb rajongója nincs az országban. Én még nem kértem soha semmit a mestertől. Nagyszerű ez a fejnélküli szenvedő test. Adja nekem emlékbe, igazán megérdemlem. Művészi keretet csináltatok neki s az ágyam fölé akasztom.

- Sohase akassza, Máli lelkem. Ez is egy tanulmány leendő szobromhoz. Az összes próbálkozásnak szemeim előtt kell lenniök, amig megtalálom az egészet. Mert mindenikben van valami a megszületendő gyermekből.

Máli visszavitte a rajzot az asztalra. Szemei elszélesedtek, mélyükön súnyi kegyetlenség leskelődött. Macskás hízelgéssel mondta:

- Milyen hamisan tud a mester kacsintani a bal szemével. Látszik, sokat van fiatal lányok közt. Egy nagybátyám éppen így kacsintgatott. Az is hires Don Juan volt.

Sári felkacagott:

- Képzeljétek, ez az én drága kis férjem mindig azt mondja, mikor dühbe hozom, hogy párálizisem van. Hát nézzetek ide, látjátok ezt a vékony vonást a padlón. Úgy átmegyek rajta az egész műtermen, hogy félre sem rezzenek.

Széttárva két karját, pillangós könnyűséggel ment végig a mutatott vonalon. A végén hamis-durcásan morcogott a férje felé:

- Na, pupák, csináld utánam, ha tudod. Aztán beszélj párálizisről.

Mind elértették a dolgot. Erzsébet úszott a saját zajában:

- Éljen, éljen! próbáljuk meg mindnyájan. Éppen egy ilyen tréfát csináltunk egyszer az öreg Anatole Francenál. De ott egy vasrúdon kellett végigmenni. Csak én és a walesi herceg tudtuk megtenni.

Nagy kacagással sorban mentek végig a vonalon és megéljenezték egymást. Bálint már nagyon únta a társaságot. Odament az íróasztalához, babrált a papirjai közt. Sári gúnyos kihívással kotkodácsolta:

- A mesternek sem engedjük el! Ha szegény Szigethy élne és itt volna, neki is végig kellene mennie. Nincs kivétel.

A Sári férjét megütötte ez a mondat s mintha mulasztás terhelné lelkiismeretét, mégegyszer végigment a vonalon. De most testtartásában, fejhordozásában, szeme, szája szerepében teljesen utánozta a halott művészt. Az ajkai közt megint zsongotta:

- Nagy az én rózsám ereje...

Bálint most már kirakatba tette az unalmát. Tettetett felriadással kiáltotta:

- Jaj, maguk még itt vannak? Azt hittem, hogy már valahol a walesi hercegnél mászkálnak egy vasrúdon.

A Szigethy Gyula özvegyének a férje csiszolt lett, mint egy szonett:

- Ha terhére vagyunk a mesternek, csak szóljon, rögtön elmegyünk.

Bálint lanyhán nevetett:

- Akkor szólok. Soha szólóbb nem voltam. Kissé fáradt vagyok s holnap utazom.

Erzsébet tojtató anyáskodással kodácsolta:

- Megyünk, megyünk, drága nagy ember, mi megértők vagyunk. Mi tudjuk, mivel tartozunk a lángésznek. Miki, töltsd ki azt a kevés bort.

Nagy ádázkodással búcsuztak el. Mikor leértek a lépcsőről, Máli diadalmas kánkánt táncolt:

- Boór Bálint szádista! Boór Bálint szádista! Óriási újság! Fél Budapest meg fog fulladni a gyönyörűségtől.

- Teljesen oda van az öreg. Az utolsó szobrai csupa giccsek. Ha belerugok egy csomó agyagba, akkor is különb szobor lesz belőle, - agyarkodta Erzsébet.

A Sári férje nagyon férfiuvá kunkorodott:

- Voltaképen kidobott bennünket. Kidobott egy társaságot, ahol ott van a Szigethy Gyula özvegye! Sári csak többet jelent a magyar művészet történetében mint ő. Nem tudom, nem lenne-é a legjobb, hogy holnap elküldjem hozzá a segédjeimet?

Sári fölényesen leintette a hullagazdatisztet:

- Csak te ne küldögess senkit. Szigethy Gyula mindig ellensége volt a párbajnak. Az a vonalon menés döfött be szegény Boórnak, azért volt olyan dühös. Ő érezte, hogy mi tudjuk, miért nem kisérli meg. Ez már a halál előtti őrjöngés.

5.

Bálint másnap reggel elutazott a tapolcai vonattal. Az első osztályu kocsiban, ahová belépett, valami nagy zordság húzódott meg az egyik szegletben. Megismerte:

- Szervusz, Marci.

Mike Márton még jobban behúzódott a szegletbe. Arca hidegre fagyott, szemöldökei majdnem a szemeibe mogorvásodtak. Olyan köpés formán morogta:

- Szervusz.

- Hova? Hova?

- Balatonfüredre.

- Krőzus megy nyaralni, - kötekedett Bálint.

Mike felfortyant:

- Micsoda beszéd! Mert csak te utazhatsz le a Balatonra. Így marsz meg te mindenkit. Mindenkit lepiszkolsz, mintha neked volna egyedül monopóliumod a spanyolviasz gyártásra. Így rontottál neki a szegény Póstásnak, aki mindig olyan nemesen viselkedett veled szemben. Pedig Póstás súlyos ember, nagy legény, nagyobb mint sok megkergült kőfaragó, aki azt hiszi, hogy ő köpi reggel a napot. Addig kapálódsz az összeférhetetlen természeteddel, amig egyszer véglegesen megkapod azt, amit megérdemelsz.

Dühösen felugrott, felkapta kis csomagját s vaddisznó csörtetéssel átment a szomszéd kocsiba. Bálint elhűlve nézett utána. Régi pajtásság kötötte Mikéhez, akiben minden gyengeségei közt is szerette az ős talaj szagát. Igen sok szivességet tett neki és abban is nagy része volt, hogy a festő hírnévhez jutott. Régebben sokat találkoztak, sokat évődtek egymással. Mike mindig jó kedéllyel állta a tréfás osztályoskodást. Mi üthetett ebbe az ő véréből való emberbe? Aztán egyszerre megtalálta:

- Igaz, hiszen ez most a Póstás lapjába rajzolgat riportokat. - Aztán csendesen sóhajtott:

- Ez is magyar. A munkáját félig sem fizetik meg s szegény még aljasságot is ad ráadásul. Így mozdul egy kerék után a magyar óra szerkezete.

A nagy melegben meglehetősen pállottan érkezett Sümegre. Az izzó délutáni órában kihaltak voltak a falu uccái. Amint a szomszéd szőlőhöz ért, gondolta, beszél Annához, hogy jőjjön el majd házi gondviselésnek. A kis vincellér-ház csendes volt. Ajtaja nyitva ásított. A házban sem butor, sem élő lélek. Anna eltűnt az egész családdal. - Hát vajjon ezekkel mi történt? - nyitotta fel szemeit benne az aggódás.

Hazament. Jó hűvös volt az öreg házban, érzett a tűzhely-csarnok földjének szaga. Az alvó dolgok álma átfolyta s egy pár perc mulva már ingre vetkőzve, cipőit ledobva lábáról, mélyen aludt a divánon. Csak napszállta felé ébredt fel.

Kiment a kútra, fejét, felső testét megfürdette. Elhatározta, hogy elsétál a falu Csabrendeknek nyúló vége felé, ahol Annának egy rokona lakott. Majd annál fog tudakozódni az eltűnt család után. De amint odaért, a házat zárva találta. A szomszédok sem voltak otthon. Minden épkézláb embert a földek gondja hívott magához.

Elkedvetlenedett. Egy új árvaság hűvös szomoruságát érezte maga körül. Nagyon hozzászokott a derék asszony gondoskodásához, zord ide-odamozgásához az öreg szobákban, nyers jóságu hangjához, szidásaihoz. Eltöprengve sétált ki a Harasztra, a nagy füves-homokos térségre, mely a hegyek lába előtt, a sikság tágra nyitott kapujában, Sümeg és Csabrendek között nyúlik el.

Az állatok már mentek hazafelé. A felvert porfelhő bibor volt a föld széléről felvérző sugaraktól. Fejüket előre hullatva, vak lelkű szemükkel a földet nézve, lomha hullámokban mozogtak a barmok az istálló álma felé. Lefelé nyúló nyakukon mintha így szabadon is rajta lett volna az iga. Gazdag áradásu testük mégis mintha egy nagy szomoruság hulláma volna. Mintha az anyag: a föld s szelid gyermekei: a füvek és a belőlük lett élet meleg húsa szavatlan bánatban sírná az örök szolga végzetet. Bálint meg-megállott és hosszan nézte őket.

A nap lebukott. Az árnyék-óriás már ott állt a levegőben, ruháját már szőtték a levegő lányai. A Haraszt millió kis túrásában mindegyre kis ürge őrszemek vakkantottak vigyázzt az ürge társadalomnak s betűntek a föld alá. Bálint egy pillanatig eltünődött: vajjon nem ürge világban sétálta el egész életét? Régi mesék mozdultak meg benne és látta az édesanyja meleg szomoru száját.

Amint egy kissé jobban a hegyek felé ténfergett: a Haraszt egyik sárga repedéses kis emelkedésén valami putri féle házacska kék füst-legyezőt teregetett feléje. A putri mellett apró ólacskák bújtak. Bálint ezerszer és ezerszer barangolta össze a Harasztot, de erre a házacskára nem emlékezett. Már jó messziről alakokat is látott mozogni. Asszony, férfi- és gyermekhangok vegyesen jöttek feléje, de szót még nem tudott fejni belőlük. De az összekavargó hangokból mintha ismerős ujjak babrálták volna a lelkét. Amint jobban közeledett, tisztán hallotta az éneket:

Zöld asztalon ég a gyertya,
Barna kis lány koppangatja,
Hol eloltja, hol meggyujtja,
Csak a szivem szomorítja.

Egy erős férfihang énekelte s három-négy gyermekhang ezüstindázta körül. Bálint forró hívással kiáltott be az esti levegőbe:

- Tamás! Tamás!

Drámai fellobogással visszhangzott a válasz:

- Bálint! nagyúr!

És már dobogott is a Haraszt földje s már egy hórihorgas nagy árnyék és négy árnyékkölyök futott a földön. Nagy versenyzéssel szaladtak vele szembe Bokody s az Anna négy gyermeke. A gyermekek vékony fényes kacagás-pántlikákat lobogtak maguk elé. Bálint átölelte a szinészt:

- Hát te mit csinálsz itt?

Tamás olyan volt, mint egy indiai oszlopszent az aranyjubileumán. Mintha Zala minden napja, szele, esője csak az ő arcát vette volna üzembe. Roppant haragos fekete-vörös cseréppé volt égve, sütve, főzve, tele a szétfutó verejték apró csatornáival. E szétfutó fekete-vörös ráncok közül kék szeme valami sajátságos dühös boldogsággal dagadt ki a bibis világ

kötekedései felé. Orra alatt, arcán, állán, duzzogva szétálló szőrű súrlókefék mutatták, hogy hetenként csak egyszer szokott borotválkozni. A gyermekek elhalkulva bámultak Bálintra. Tamás drámai állásba vágta magát s horizontot nyitó széles lendítéssel mutatott a putri felé:

Bár nem oly gazdag mezeim határa,
Mint Tarentum vagy gyönyörű Larissa
S nem ragyog szentelt ligetek homályin
Tiburi forrás:

Van kies szőlőm, van arany kalásszal
Biztató földem: szeretet, szabadság
Lakja hajlékom. Kegyes istenimtől
Kérjek-e többet?

Szavalása bomló kacagással végződött. Lehajolt, egy kar nyilásába ölelte a négy gyermeket:

- És van négy kölyköm. Az ötödik most készül, anélkül, hogy megváltottam volna az ipar-engedélyt.

Bálint nagy lezuhanásból kiáltott fel:

- Tamás, mit tettél?! Csak nem őrültél meg!

Tamás egész közel vitte arcát a Bálintéhoz. Forró könyörgéssel mondta:

- Mertem boldoggá lenni. Ha valami megjegyzésed lesz, kérlek, hagyd más alkalomra. Mutass ma mindenre jó arcot. Máskép egy nagy jó szivet bántanál meg.

Már karonfogta Bálintot s vitte birodalma felé. A gyermekek előre szaladtak. Visítva újságolták:

- Anyuka, itt van a nagyságos úr! Anyuka, itt van a nagyságos bácsi!

A putri előtt, körülvéve a füst kék rezgésétől, megjelent az Anna szigorú alakja is. Fejét kissé döfésre készen tartotta, hogy ferde szemével is egyenesen lásson. Az arcán a jó öröm s a szégyenkezés tétova keveredésben hullámoztak. Eltompult hangon szólt:

- Isten hozta, nagyságos úr.

Bálint most már kiszélesedő kacagással nyújtott neki kezet:

- Hát mi ez, Anna? Hogy találom én együtt magát ezzel a rossz emberrel? Vagy csak azért jött ki a Harasztra, hogy hozzávágja a palacsintasütőt?

Szegény Anna csak forgatta a betegebb szemét. Mintha abba az egy szembe úgy belebotlott volna, mint valami gombolyagba s nem tudna kilépni belőle. Tamás nevetett:

- Hozzám vágta a palacsintasütőt és mégis ő dagadt meg tőle - és nagy vörös kezeivel megveregette az Anna gyengén feldomborodó hasát.

- Megyek, főzök egy kis jó vacsorát, ma nem engedjük máshová a nagyságos urat, - jutott végre a hangjához Anna. Odament az ólakhoz, felölelt egy nagy csomó rőzsét és bement a házikóba.

Tamás megmutatta az új Bokody uradalmat. A putri fehérre meszelt deszkából volt építve: egy nagyocska szoba és konyha. A szobában csak egy ágy volt az ő közös álmuk számára. A négy gyermek a konyhában aludt egy rettenetes ládaszerűségben. Igen kevés butor volt a szobában, de nagyon tiszta és csinos minden. A két ablak körül habos függönyök is fehérlettek. A falon három kép volt: a Bálint, a Katona József és az Anna első menyasszonykori képe. Ez a három arc butorozta be a Tamás lelkét. Az egyik szegletben, egy kis festett

asztalon, melyet a Tamás iparművészete remeklett, könyvek is voltak. Bánk Bán, a Bálint írásai, egy nagy képes Petőfi, Ady versei és egy évfolyam cafatosra olvasott Tolnai Világ Lapja. Az utóbbi már a család tágabb szükségei számára.

A ház előtt egy kapunélküli sövénykerítés ölelt udvart. Két kis tyúkól, mely felé már ámolyogtak az elesteledett baromfiak. A másik disznóól volt s benne már egy disznóvá komolyodó nevendék malac elégedgetett meg az uralkodó világrenddel. A házikó mögött is nagyobb terület volt körülsövényezve. Ez volt a kert. A káposzta, paradicsom, krumpli, kapor, petrezselyem, retek alsó osztagai mint egy acélrendű hadsereg komoly csoportokban vitték a Tamás diadalát. De a kert emlékezett a kálvinista káték tanítására, hogy az ember két részből áll: úgymint lélekből és testből. És az ágyások szélein, az utacskák partján: rezeda, verbéna, viola, szegfű s a szomoruságra született lélek más vigasságai nyiltak a szembe. Az egyik ágyás szélén két tő szőlőcske is nyujtogatta félénk csápjait valami messzi szüret igérete felé. Tamás büszkén mutatott rájuk:

- Ez a kies szőlőm!

Aztán egy nagy kéz-kanyarítással maga felé kapcsolta az egész esteledő Harasztot:

- Ez pedig az aranykalásszal biztató földem. Még ugyan nem az enyém s nincsenek rajta kalászok, de biztat. Lassanként meg fogom hódítani az egész Harasztot. Ez a kavicsos kopár sivatag úgy sem kell a kutyának sem, legelőnek is szegény.

Bálint halkabbra fogta a hangját:

- És kielégít ez? Hiszed, hogy örökre le fog kötni?

A Tamás arcára szomoruság jött ki. De megbékült, szoktatott szomoruság, mely mint egy jó házilány jár-kel a lélekben, ügyel, hogy rend és tisztaság legyen s hervadt ujjaival megmutatja a nap jóságát. Elfakult hangon mondta:

- Hiszem. A lázadás megszünt. Parasztnak születtem, visszatértem parasztnak. A magyar, ha születése vonalán túlviszik erői, üzött vadja, kietlen árvája lesz az életnek. Ehez nekem nincs erőm, ezt én el nem bírnám. Pesten már kezdtem az alkoholba menekülni. Hamarosan elzüllöttem volna. Pedig mirevaló elprédálni egy emberi életet? Én elfogadtam a magyar végzet parancsát: magyar, maradj az ekeszarvánál. Ebbe bele kell törődnünk: nekünk, magyaroknak nincs hazánk, mely termésre hívja legjobb erőinket. A magyarnak bűn, ha géniusz és én nem vagyok való mártirnak. Az a te méltóságos elhivatásod, nagyúr. Látod, Bálint, én nem vagyok valami nagy filozófus, nincs is elég műveltségem hozzá. De az én paraszti eszemmel sokat gondolkoztam az utóbbi időkben a dolgon. Sokat töprengtem, nem a magam személye miatt. A te sorsod fordította rá a gondolkodásomat. Én azt hiszem, hogy neked mindenben igazad van. Hogy a Szent István eltorzított politikájával evett meg bennünket a fészkes fene. Ez a politika rontott belénk olyan nyavalyát, amilyent még állat-fajta nem ismert ezzel a búval megtervrajzolt fekete földön. Mi azon a címen, hogy asszimilálunk, kenyeret, földet, pénzt és hatalmat adunk minden idegen éhségnek és minden éhes idegennek. Mi állandóan tokaji borral és drága disznó-zsirral locsolgatjuk a tököt, a répát, a keserűlapit, csak azért, hogy azok eltűrjék, hogy magyar muskátlinak nevezzük őket. Így aztán nekünk nem marad borunk és zsirunk, azok pedig a magyar címke fügelevele alatt megmaradnak töknek, répának, keserűlapinak. Mi ezer éven át egy nagy természetrajzi csalásra s renegátokra építettünk történelmet. Renegátokkal marcangoltunk államot és egyházat a friss magyar testbe, renegátoknak adtuk át az ország minden erőpontját. Ha a mi fajtánkból pártolt át más vér jászlához egy ember, azt leköptük. De ha más vérű sokkal aljasabb törtetéssel renegált hozzánk, abból nagy hazafit, országintéző hatalmat csináltunk. Így kerültünk aztán lassanként a küszöbön kivül. Elképzelsz te olyan idegen csirkefogót, aki, ha magyarnak bőgi magát, nem csinál kvinternót ebben az országban? Így jött létre az a sajátságos hazafiság és magyarság, mely minket, magyarokat,

kitagad az életből. Ez a hazafiság, ez a magyarság vitt be minket gyilkos szándékkal a világháboru bűnébe. De valahogy még most is élünk, még van egy pár rögünk és még miénk a csodálatos kincs: Budapest. Ez drága konc, ezért még érdemes ordító magyar lenni. Mi didergő árvák vagyunk, Bálint, a nagy árverés napja előtt. A nagy lenyelő a német lesz s csak kisebb darabkákkal fogja elhallgattatni a többi étvágyat. Hát nem germán elintézésben van már az egész ország? Eltehénkedték a tudományt, a közoktatást, a minisztériumokat, az egyesületeket, a magyar középosztály minden hatalmi állását. Az ő ordító monopóliumuk a magyarság, a kereszténység, a hazafiság. Irtózatos súnyi szolidáritásukkal maholnap az anyaméhből is kiszorítják a magzatot. Mi mehetünk a föld alá megpirongatni a könnyelmű ősöket, vagy szétzüllhetünk a világ négy kétségbeesése felé. Te magad sem tudod, nagyúr, mennyire utolsó nagy jajgatása vagy ennek a szétlopott, szétcsalt, szétmaszlagolt, kitúrt fajnak. Te egyedül és állva maradsz, mert a te tiltó magasságodat még ez a mai förtelmes tetűjárás sem tudja láthatatlanná hemzsegni. De mit tehettem én? Visszajöttem a földhöz, belekapaszkodni a rögbe és mindennapi munkában kiáltani: nem engedem! nem engedem!

Bálint arcát fokozódó nyugtalanság mozdította fel. Lábai ide-oda tapodtak a fűvel serkedt úton, öklökké tömörült kezei tétován kerestek a levegőbe, nyakába feltorlott a vér, szája szélesre kegyetlenült, szemeiben a rárohanás vad tüze égett, homlokán rettenetes volt a fenyegetés. Nagy lélegzettel ürített feldagadt mellén s elfulladó hangon mondta:

- Hagyjuk ezt, hagyjuk ezt! - Aztán megcsitultan:

- És a szegény Annával milyen viszonyban vagy?

- Vasárnap esküszünk. Rengeteg időbe került a fene sok formalitás. Pedig már a porontyom vigan készül benne. Tegnap küldtünk neked egy express levelet és kértünk, hogy okvetlenül jőjj le az esküvőre. Annál jobb, hogy a véletlen maga megcsinálta a dolgot.

Anna az udvar legtisztább szegletébe terített asztalt. Már sűrű szürkület volt, mikor vacsorához űltek. Az asszony lámpát tett az asztalra. Lángja meg sem moccant a rezdületlen levegőben. Anna pörkölt csirkét és tojásos galuskát rögtönzött. A gyermekeknek az asztalhoz közel, két fatuskóra erősített deszkára terítettek. Mariska ölébe vette a kis Pistát, úgy etette. A nap most már a földből sütött ki: a rögök lehelték vissza a beívott meleget. A tyúkok aludtak már, csak néha nyikkant meg valamelyik torkában az álom. A disznó is álmodott, valami boldogságos zsiros-kukoricás mennyországról. Csend és homály volt az egész Haraszton. Az ég bozontos lángszörnyetegei szelid szemekké szelidülve értek le a kis putrihoz.

Vacsora alatt kevés szó esett. Csak a gyermekek csácsogása nyilt ki a falatok közül az estébe. Annát valahogy még nyomta ez a nagy asztali bizalmasság, a két férfi pedig mintha érezte volna az ő zavarát. De az utolsó falat után Tamás súnyi diadalmaskodással ugrott fel:

- Nézz ide, nagyúr, ilyet még nem láttál, - aztán odakiáltott Palinak:

- Gyere, kölykincér, mutassuk meg, hogy mit tudunk!

A gyermek már értette a dolgot. Felugrott s minden félénk húzódozás nélkül kiállt Bokody mellé. Kis testét kihúzta, fejét felemelte. Arcára nagyúri büszkeség és parancs ünnepiesedett. Tamás összeroskadt, arca ólomszinűre szürkült, vonásai megvénültek, az egész alakból sírt a nyomoruság. Az öregség és éhség írtózatos tapogatásával közeledett a gyermek felé. Félénken és mégis bizakodva reszketett felé a hangja:

- Bánk bán, nagyúr, jóreggelt.

A gyermek haragosan, emelt fővel zúdult rá:

- Utonálló!

Tamás együgyűre íjedt arccal ténferegte:

- Igazán? lehet meglátni képemen?

A kis Pali végtelen keserűséggel fakadt ki:

- Minek is becsület emberek között!

Bokody csüggedt sírás lett:

- Való igaz: megőszült a fejem.

A gyermek két szeme szigoru sátrat árnyékolt az öreg parasztra:

- Miért?

Tamás a föld panaszával, temetői lassu búgással mondta:

- Időm elmult jaj s panasz között.

Így játszották végig a jelenést egészen addig, amig Bánk fájdalmasan felkiált: - Magyar hazám! - Akkor Tamás felkapta a gyermeket, odatartotta Bálint elé:

- Mit szólsz a kölyökhöz? Nem a fiammá tettem már is?

Bálintnak befelé könnyesedtek a szemei, amint ez a két nagyszerű magyar arany feléje csillant a kopár sümegi Haraszt homokjából. - Minek, miért ad kincset ez a faj, ha az élet nem kivánja? - Tamás látta a hatást a művész arcán. Most már merészre lobbant:

- Meglátod, nagyúr, drámátizálni fogom az egész Harasztot. A Nemzeti Szinház nagyon kezdetleges próbálkozás lesz a Bokody uradalomhoz képest. Csak a személyzet szűkös még egy kissé. Nagy baj, hogy Anna a legkisebb szerződési kísérletre seprűnyéllel fenyeget. De van egy ötletem. Beveszem az állataimat is a művészet kereteibe. Van egy jércém, csupa ész és szelidség. Ez meglepő hajlamokat mutat az Izabella szerepére. A disznónk elég fiatal és heves, hogy Ottó legyen. Én lehetek Tiborc és Petur egy személyben. Látod, mégis csak eljátszom Tiborcot! De ki lesz Gertrúd? Gertrúdot nem lehet kihagyni.

Az estében két alak mozgó homálya közeledett a világosság szigete felé. Anna arrafelé szúrt összehúzott szemeivel. Arcára jólesés derült:

- Jönnek az öregek, - mondta csendesen.

- Miféle öregek? - kérdezte Bálint.

Tamás hencegve felelt:

- Miféle öregek? Hát Bokody Tamás, sümegi gazdának az öreg szülei.

Bálint elcsodálkozott:

- Hát megbékéltek?

- Meg-e? Akinek olyan fia van, mint én, az nem haragudhatik sokáig. Meg aztán a sümegi Haraszton én vagyok az első gazda! Igaz, hogy én vagyok az utolsó is, mert más gazda nincs a Haraszton. - Aztán komoly elgondolással tette hozzá:

- Hidd meg, nagyúr, nekik volt igazuk. A föld igaza, az egészség, a kenyér igaza.

- Jó estét adjon isten, - mondta egyszerre két hang a homályból.

- Isten hozta, szüleim, - felelte Tamás.

- Isten hozta, édes szüleim, - mondta utána Anna.

Bálint is felállott:

- Jó estét, Gergely bácsi. Hát most hogy van megelégedve a fiával?

Az öreg köszönt. Vén bajuszán végigfent egy halvány ravasz mosolygást. Hümmögte:

- Hát ha nincs ló, jó a szamár is. Ha úr nem lett, legalább paraszt: látja az ember a keze munkáját.

Bokodyné nagy panasszal ömlött a leendő menye felé:

- Jaj, drága lelkem, képzeld, milyen bosszuság emészt. Már három napja egy tojását sem látom a tyúkjaimnak. Valaki ellopja, vagy rontás lehet rajtuk. Egy kis becsinált levest, egy kis tésztát sem csinálhatok. A zsidóhoz csak nem mehetek tojásért.

- Adhatok én egy párat édesanyámnak. A mi tyúkjaink tojnak eleget, - buzgólkodott Anna.

Az öregasszony nagy szájat tátott a lelkének:

- Jaj, az isten áldjon meg, lelkem, csak nem fosztalak meg benneteket. Ha már nem tudunk semmit sem adni nektek, legalább mi ne vigyünk el innen. Pedig majd meghalok egy kis tojásos ételért.

- Majd csak a kötényébe dugunk egynéhányat, nem fog kitagadni érte, - vigasztalta orgonahangon Tamás.

Az öregasszony szétszimatolt a konyhában, az udvaron a gyenge fénynél. Mindent dicsért s nagy éneklő hangon magasztalta Annát. Az alvó disznóhoz lehajolt, megölelte, dédelgette, mint egy gyermeket: - Jaj, édes, drága teremtés, de szép vagy! - és egy nagy csókot ragasztott a disznó csúf pofájára. Az felriadt álmából s amint meglátta a szerelmes öreg asszonyt, elkezdett éktelenül segítségért sivítani. Az egész társaság kacagott a visszautasított szerelmi vallomáson. Az öregasszony nem jött zavarba. Bő büszkeséggel szólt oda Bálintnak:

- Na, most kérdezze a nagyságos úr, hogy meg vagyok-é elégedve a fiammal, az én lelkem fiammal. Nézze ezt a házat, ezt a kertet, ezeket az ólakat: ez mind az ő keze műve. Nagy tál tejbe fog ez még kenyeret aprítani. Jaj, lelkem fiam, csak most jut eszembe, milyen nagy bánatban vagyok. Elfogyott a korpám s az a szegény egyetlen disznónk, így mondom már én is: disznónk, pedig még mindig tartozom az árával, napról napra jobban fogy. Ha legalább addig volna, mit keverjek neki, mig azt a kevés búzánkat eladjuk. De addig el fog pusztulni. Jaj, csak legalább a szemeimmel ne látnám, hogy szenved a szegény jószág.

- Majd adunk mi egy zsákocskát a mi korpánkból, - csitította Tamás.

- Oh édes egyetlen fiam, bizony már még a házatokat is rám tukmáljátok. Mindig ilyen jó fiu voltál, meg is fog áldani az a magasságbéli kegyelmes isten érte. Mindig mondtam a Gergelynek, hogy az a bűvészség csak olyan fiatalság-bolondság, mert én ismerlek és tudom, hogy egész ember lesz belőled. Most meg már még ő áll az erdő felől, hogy ő jósolt mindig jót felőled.

A nagy szózápor közt végre sikerült leűlniök. Most már csendesebb folyása lett a beszédnek. Az öreg Bokodyné Annával tárgyalta fel-felzajosodó hangon a kenyér, a zsir, a kukorica, a vászon: a ház és udvar nagy dolgait. Bálint és Tamás, lehalkított hangon, egymással beszélgettek. Az öreg Bokody pipázott s csak néha szúrt közbe egy szót. Az éjszaka sűrűsödő tengerében mind melegebb fényű sziget lett a lámpa köre. A konyha tűzhelyén a hamvába haló parázs fínom füst-sóhajtással húzta át a sziveket. Pali az ól tetején, a disznó álma fölött, énekkarba szervezte a gyermekeket s Zala megye hamis hangjait feltünő sikerrel tömörítették egy nagy visító kurucságba:

- Daru lábu, szarka orru nyomorult németség...

Bálint édesen kacagott fel:

- Te, úgy látszik, ezekben már alaposan kezded helyrehozni Szent István tévedését.

Tamás meghúzta nyakát, ravaszul sunyított:

- Nem is lesz ezekből svábok kegyese sohasem. Olyan pogány mokány tokányevő kis magyarok lesznek, hogy csoda. Esténként szoktam mesélni nekik. Az csak az igazi történelem. Például azt mesélem nekik, hogy a Szent Gellért német katonái bunkókkal verték agyon azokat a szegény magyarokat, akik az édes nap, a jó föld, a lágy kenyér isteneit nem akarták elhagyni. Amelyik magyar pedig nem tudott németül imádkozni, azt szegeshordóba zárták, úgy gurították be a Dunába: ezért hívják a hegyet Gellért-hegynek. Ez a történelem sem igaz, melyet én beléjük beszélek, akárcsak az a másik. De ennek legalább van teteje. Ez izmaik hősi lendülése, becsületes kis lelkük igazságkereső védő lobogása lesz fajtájukért. Annak a kis pujának pedig, aki ott készül a szegény Annában, Koppány lesz a neve, becsületemre Koppány. Ez majd visszafizeti azt a négyfelé hasítást, melyet a te ősödön elkövettek. Ennyivel már csak tartozom neked, ha másnak nem.

Bálint szétterjedt egy nagy jóság igézete alatt és lelke térré lett. Elnyúlt síkság volt és szelid halmok sora és az éjszaka habjai mint lágy eső mosták. Nagy földtáblák mozdultak benne termésre és a Tamás naiv szavai csirákat hozó tavaszi szél csókjai voltak. Amint látta maga előtt ezt az embert: mennyire az ő lelkéből lelkedzett, mennyire ő tölti meg lelke minden pórusát, mennyire vérének belső katekizmusává lett minden tanítása, ha néha az alkalmazásban kissé túlbuzgó vagy kómikus is: a megszomorított arc megint az élet felé fordult. Nem élt hiába és nem halhat halált többé. Szerteszét az országban szent megszállottak hordják magukban mint titokzatos fogantatást. Ő egy időtlen fájdalomnak örök formát és megölhetetlen kifejezést adott: megadta a magyar tragédia mátematikai képletét. Utána több szem fog látni, több kéz lesz védő ököl, több kar lesz megtartó ölelés. Csak dolgozni, csak alkotni, küzdeni és üvölteni kell. Befolyni élete tüzes folyójával minden lelket, gerincet, vért s kimarni onnan a bestia halált. A föld időtlen testének érezte magát, mely duzzadt emlőket tart mindenkinek s legyőzi a halált az élet megsápadtjaiban.

Éjféltájt vált meg a bevilágított udvartól. Az öreg Bokodyék is vele tartottak. Nem fogytak ki a nagy dicsekvő dicsérésből. Hogy megváltozott fiuk, milyen ember lett belőle, hogy ég kezében a munka. Az öreg asszony óvatosan vitte magát, mert kötényében tíz tojás volt. Annának is jutott a jóból. Derék, munkás, tisztességes fehérnép, még a Nyirádiné sem tud rosszat mondani róla, pedig az a mennybéli szentek becsületét is megrágja. Igaz, hogy négy gyermeke van már. De Pali már kenyeret tud keresni, a Mariska pedig, amilyen cseppség, úgy dolgozik, mint egy felnőtt. Csak ők, az öregek, ne volnának olyan ágról szakadt koldusszegények, hogy ők is segíthetnék valamivel a Haraszt induló életét.

A következő napok, mint mindig, ha egy élete mélyén vajudó kinyilatkoztatást várt, lázasak és nyugtalanok voltak Bálint számára. Némelykor órákig hevert künn a kertben, kinyitott szemekkel, mozdulatlanul. Aztán felszökött s viharos nyugtalansággal járta be a falut és környékét. Néha éjjel álmából riadt fel, rohant vázlatkönyvéhez: leörökíteni egy lelkén átvillanó mozdulatot. Ezekben a napokban felajzott élete végtelenül érzékeny volt: a legkisebb benyomás is hosszu rezdüléssel lett életévé. És minden, ami beomlott a világból érzékein: valahogy odamosta ágyát a mélyén vajudó alkotáshoz s mint harag, keserűség vagy az élet végtelen édessége vegyült hozzá. Egyik esős napon egy nyitott istálló előtt ment el. Megállott, mintha nevén szólították volna. A megnedvesedett, gőzölgő trágya szétpárázó szaga nyomott a lesúlyosodó levegőben. Mintha lassu keringéssel valami zsúfolt csirája ős folyam fogta volna árjába, jött, hogy beleássa magát a földbe, hogy a világ átrohanó nedveit s minden nősző akaratát belekapcsolja teste roppant életébe. Egy másik nap, amint a Sárálláshoz közel egy nyomorult kis uccácskában bódorgott, éktelen zsivaj: ütlegek, káromkodások és nehéz

zokogás futottak füleibe. Oda szaladt. Egy mindkét oldalán apró viskókkal beépített udvaron, az összecsődült lakók és odafutott gyermekek bámulása előtt: egy asszony egy alig tizennégyéves, majdnem egészen meztelen lánykát őrült szitkozódással ütlegelt. És Bálint mély döbbenéssel vette észre, hogy ez a gyermek-lány terhes és igen közel van az anyasághoz. Az egyik szomszédasszony magyarázta meg a dolgot neki. Az éhség szomoru udvarán kilenc család élt egybezsúfolva. A szörnyű zsúfoltságban fiuk és lányok egymás lehelletében, egymás meztelenségében hemperegnek éjjel és nappal. Így esett meg a szerencsétlen gyermekkel az eset. Nem is lehet tudni, kitől való a benne fogant élet, annyian hálnak egy csomóba. Bálintot egész nap egy új fájdalom sajgó dühe rázta. Maga előtt látta a véresre vert nyomorult kis testet s a könnyeken át kérdező gyermek-buta kék szemeket: - Hogyan történt ez velem? Miért az én bűnöm ez? Miért kell szenvednem? - Máskor az ilyen eset beteggé tette s elfordította az élettől. Most ez a fájdalom és dűh valahogy átizmosult a kifejezés megváltó vágyától s csak fokozta benne a teremtés lázát.

Vasárnap megtörtént a Tamás lakodalma. Csak az anyakönyvvezetőnél hitelesíttették a csókjukat. Aztán szelid lakoma volt a haraszti uradalmon. Az öreg szülőkön kivül még ott volt két nagyon közeli atyafi, Török tanító és Füzessy szolgabiró, aki Bokodynak is igen jó barátja volt. De sajátságosan: Bálint most nem tudta élvezni az egyszerű ünnep sok apró kedvességét. Csak a testével volt ott. Sokat hallgatott, nem hallotta a hozzá intézett szavakat, szórakozottan beszélt. Amint tehette, elszabadult a növő jókedv elől és hazament.

Különös várakozás feszült egész életén. Mintha messzi lépteket hallott volna magában. Amint hazaért, érezte: hogy képtelen ágyba menni, lehúnyni szemeit, elmenni mostani önmagától egy ismeretlen Boór Bálint homályos életébe. Nem gyujtott lámpát. Kiült a küszöbre, nézte a nyári éjszakát.

Lelke nem történt szóban, képben vagy gondolatban: egész tudata annyi volt, hogy ébren van. Egyszer aztán a bokrok, a fák kezdtek lucskos-szomoruan kimerülni az éjszaka vizéből. Valami szárnyrebbenést hallott. Aztán mintha egy kis lány sírt volna, talán ázott kötéllel verték. Még a Bokody szétlángoló arca merült eléje. Aztán szétmosódott a világ, szétoldódott tudata. Boór Bálint elaludt.

Egyszer csak felűlt. Kinyitotta szemeit. Ott ébredt fel a küszöbön. Az édesanyja jó hangja szelid korholással nógatta:

- Ennye, Bálintka, indulj már az iskolába, ne légy olyan güzü. Bizony még elkésel. Azt akarod, hogy megint szabályszerűt kapj a magaviseletből, éppen most, érettségi idején!

- Megyek, anyám, megyek, - felelt. De olyan édes volt a lustaság, hogy csak nagyot nyújtózkodott. Egy régi töprengést folytatott magában:

- Milyen pályára menjek? Talán kálvinista papnak? Emberré emelni egy falut. De az csak egy falu. Én az országot akarom felemelni a karjaimon.

- Kinyújtotta izmos karjait. Mellét feldomborította az induló utak széles lélegzete. Felállott.

Amint kiegyenesedett, íjedt-rezzenve nézett végig magán. - Milyen különös nagy vagyok. Úgylátszik, még káprázik szemem az álomtól. - Befelé kiáltott:

- Édesanyám!

A ház nem felelt. Megnőtt íjedtséggel rohant be. Csend volt: magánosság és árvaság volt az öreg falak közt.

- Mi van velem, mi történt? - kérdezte kétségbeesve, mint aki az őrület zavart vizei előtt tördeli a kezeit.

Kifutott a kertbe. Olyan különös volt a kert. És már valami meghajtó szomoruság mosolygott a levegőben. Reggel fejében nyugatról, a Sárállás felől világított a nap.

Egy fiatal asszonyt pillantott meg a szomszéd szőlőben. Átkiáltott neki:

- Néni, hány óra van?

Az nevetve válaszolt:

- Ennye, be megfiatalodott a nagyságos úr, hogy úgy megnénéz. Különben már lehet úgy négy és öt óra közt.

- Olyan korán reggel volna még?

Az asszony megint kacagott:

- Látszik, hogy tegnap lakodalmon volt a nagyságos úr, még most is olyan jókedve van. Délután van bizony, már a vonat is régen megjött.

Bálintra úgy zuhant vissza az átélt világ, hogy megtántorodott belé. Valami titkos erő, az életét szövő legmélyebb folyamatok visszavitték az időben és ő a huszonhat év előtti énjével ébredt fel. Most aztán egyetlen pillantás alatt visszahúllt rá minden. Az elszenvedett évek, a szikla-súlyu gondok, a győzve vesztett csaták, az élet-csúfító arcok. - Milyen nagy temető vagyok már, - sóhajtotta magában.

Besétált lassan a faluba, átballagott rajta. A kórház mellett egy temetéssel találkozott. Egyszerű fekete kocsi vitte az elpihent embert, egy kórházi szolga, egy öregasszony és egy pár odabámuló gyermek követte. Az embereket ilyenkor a nyár kihívja a kenyér nagy birkózásához. Amint a kocsi ment az úton, a nagy gesztenyefák lombjaikkal megsimogatták. Egy alvó kutya felvette fejét két elnyújtott első lábáról és panaszos, hosszú sírást akasztott a nyári levegőbe. Mintha az ember élete titkos szálakkal szövődnék át minden létezőn s dolgok és állatok sajgó eltépődéssel éreznék, hogy egy lélekkel szegényebb lett a világ.

Kiment a mezőkre, Tapolca felé. Elment egészen az erdő széléig, ott leült egy fatönkre. Nézte az elterülő földeket. Csodálatos frissességgel mentek beléje a dolgok. Mintha új szűz testtel most merült volna ki az anyagból és a testvérvilág dolgai mohón sietnének lelket építeni belé.

A földeken még nagyban folyt a munka. Két-három tagon még, megkésett aratással, vágták az őszi vetés kalászait. Egyszerre villantak a kaszák a levegőben, egyszerre zengett a vágás halálos ritmusa. Rücskös, nyütt, rovátkás, trágyaszagu paraszti emberek kezében volt a kasza. Egy nagy krumpliföldön asszonyok kapálták a leendő lelküket. Rongyosak voltak. Sovány meztelenségük itt-ott kisírt a cafatok alul. A lábuk szétterpedt, cserepes, piszkos paraszt láb volt. De az arcuk ős imetéssel volt anya, mintha ők volnának a világ szülei. A krumpliföld szélén, egy barázda hűsébe egy csecsemő volt fektetve. Az embercsepp egy darabig nézte az eget, kis kezeivel utána, utána nyúlkált. Aztán harapdosni kezdte öklöcskéjét s veszett elkeseredéssel sírni kezdett. Úgy megjajgatott, úgy megsírt a kis eleven rög, mintha az egész ős paraszt föld bánatát mondaná. Egy szikkadt, lőcsös, barna parasztasszony odament, felvette a sírót, vézna mellét felbontotta: odatartotta a megfogyatkozott emlőt. Egy dűlő úton két ló húzott egy szekeret. Igás, megőszült vén lovak voltak, a csontok kisírtak a bőrük alúl. A szekér nyikorgott, jajgatott, panaszolta a századok robotját. A szekeres, vén heptikás paraszt, köpdösődött és káromkodott, tékozolta a tüdeje utolsó részletét. És mert az élet nagyon megroncsolta, nagyokat ütött a két lelkelógos vén lovon. Egy keskeny répaföldön egy féllábu ember kapálgatott. Vén kopott katona-blúz panaszolt rajta s fején katonasapka. Idétlenül bukdácsolt a kapával és a féllábával. A másik lábából urabb lett az úr, súlyosabb lett a történelem és elitéltebb lett a falu. Olyan írtózatos volt a megcsonkított ember vergődése a kenyér roppant fakadásában. Egyik oldalon a veszprémi püspökség végtelen uradalmai, másik

oldalon egy gróf hatalma feküdték be a horizontot. A két óriási birtok mint két gigászi tenyér szorította közre a koldusok rögeit.

Bálint elhívott, élete leggyökeréig mélyülő szemekkel nézte az elővajudó kenyeret, az örök népet. Megtágult látásában beszélt minden mozdulat, arcvonás, fáradt szem, elnyelt sóhajtás. És szemeibe sokasodott minden szenvedő arc, lehullott kar, elvágódott élet: minden eposz, vereség és csőd. Mintha meggyűlt volna a föld s a beszívott századok beteg felfakadással jöttek volna vissza, mint parttalan véres zokogás. Nézte, nézte a földet, a földdel küzködőket és látta az örök sírást. És íme lassan megmozdult a föld. Mozdult a rög, meglökte társát, földhab földhabnak adta át a mozdulást. Mozdult a kazal, mozdult a szekér, mozdult az eke. Kimozdultak elrendelt formáikból a fák, a füvek, a kalászok, az emberek, az állatok. Fájdalmas vonaglással rángott, küzködött, remegett a magyar mező. Már nehéz dobbanással indult fel a föld. Küzdő melle feldomborult, szakadt, áradt, új forma felé vívódott. Már hangokkal is verte füleit a vergődő föld láza. Sikoltottak a fák, jajgattak a rögök, siránkoztak a kalászok és nehéz lombu sóhajtással sóhajtottak az emberek. És minden sírás, minden jaj: minden hang és megingott forma: növények, emberek, állatok, dolgok beleforogtak a meglódult föld készülő formájába. És íme egyszerre megdermedt a forrongó mező: roppant fekete trón magaslott Bálint előtt. A föld húsából, a kenyér húsából, a paraszt húsából vetődött magasra a trón és már nehéz lángokkal ízzott biborrá. És már ott űlt a király. Meztelenül űlt a lángok dermedt harapásai közt. Hatalmas teste paraszt volt: szikár, viharvert, nap-ütött, eső-vert, görcsös-izmu paraszti test. A fájdalom írtózatos vonaglásába csavarva, mégis ősileg király, mégis a széles mezők nagy méltósága rajta. Arca paraszt volt: ezer ráncu, földre hajló, napba néző, hunyorító paraszt arc. Beleroncsolva a gyötrelem lobogó kendőjébe. És mégis: írtózatos itélet, tetemre hívás és halhatatlan követelés ez az arc. Felhökölt mellén, hátra kötött karjain, megfeszített combjain harapott sebek lángoltak. És már égett az egész föld, égett az erdő, lobogó fáklya volt minden szálfa, tüzesedtek az ég arcai, a föld mélyedéseiben alvó vizekben lángoltak az ég roppant szemei: a felgyult világ mérhetetlen ravatalán, kimart sebei üvöltő vádjaival égett Dózsa György: az ősjogu király, a megcsalt ember, az örök magyar paraszt.

Bálintnak kinyilt élete, mint óriás templom kapuja a megérkezett isteni szó előtt. Az erdő mögött nagy zuhanás történt. A nap legurult más szivek jajgatásai felé. Elkomorodott az erdő, nagy árnyék-palást hullott a trón elfakult izzására. A csend a rémült föld kétségbeesett kiáltása volt. Nagy hűvösség állt az élet küszöbén. A trón ingott, hullámzott, mint lávába induló hegy. A rajta űlő alak belehalványodott a megsápadt levegőbe. Aztán minden megingott, határtalanná lett. A trón tömörségei szétfoszlottak. Visszaosztottak csendes, kenyérre szoktatott rögökké, termésre szoktatott parasztokká, tűrésre szoktatott állatokká: szelid, mindennapi, tűrő paraszti világgá.

Bálint másnap reggel visszautazott Budapestre. És még az nap megkezdte kiformálni magából a megtalált szobrot.

6.

Mózes másnap reggel érkezett Budapestre. Az egész utazás alatt bódult mélyen aludt. Mikor a megérkezés felébresztette: pihentnek, majdnem frissnek érezte magát. Fájdalma már nyugodt volt. Mint aki tudja már a végzetet és többé nem akar menekülést keresni.

Egyenesen Bálinthoz ment. A művész már dolgozott s morcosan nyitott ajtót. De amint a sápadt arc feléje világolt, magához ölelte a visszafutott fiut:

- Csakhogy megjöttél. Én most megint élek: dolgozom.

Bevitte Mózest a műterembe. Rohamos szavakkal beszélt neki szobráról, megmutatta a készülő művet, mely már hatalmas arányokba indult. Aztán visszarántotta magát a saját életétől:

- De most ülj le szépen, fiacskám, gyóntatni foglak. Egy idő óta nem szeretem az arcodat. Valami nagy szenvedés van alatta. Add nekem felét. Én könnyen bírom. Most már mindent elbírok.

Mózes alig akadozott elkészült leckéjében:

- A szenvedés igen nagy szó, csak egy kis baj van, talán inkább csak bibi. Kolozsváron két orvos is megvizsgált, a legjobbak közül. Mindakettő gyógyíthatatlan szervi szivbajt állapított meg. A tüdőmet sem találták valami pogányerősnek. Ez ellen nincs fellebbezés, ezt a végzést el kell fogadni. E szerint kell berendeznem életemet.

Egy pillanatig hallgatott. Mintha takaróbbá bónyálta volna lelkét a ránéző szemek előtt. Folytatta:

- Így alapítani családot: lelkiismeretlenség volna tőlem. Mesterséget is mást kell keresnem. Visszatérek a földhöz, ahonnan hűtlenül elbolyongtam. A föld, ha nem is gyógyít meg, elzsongítja a szenvedést.

Megrezgett a hangja, szája félrevonaglott. Úgy tett, mintha köhögésroham jött volna rá. Aztán nyugodtabb lett:

- Erdélyben már kaptam is állást egy volt osztálytársam birtokán. Ott fogok letelepedni.

- És Katica? - kérdezte Bálint.

- Éppen miatta jöttem bátyámhoz. Olyan rajongással csüng bátyámon. Csak bátyám szava tudja megvigasztalni. Ha bátyámnak volna türelme hozzá, hogy néha-néha egy pár szóval felvidítsa szegénykét.

Bálint megigérte. Mózes vette kalapját, elköszönt. Még sok dolga van s a művész munkáját sem akarja zavarni.

- Mikor látlak megint? - kérdezte Bálint.

- Holnap még eljövök búcsuzni, aztán visszautazom Kolozsvárra.

Az ajtóban visszafordult Mózes. Szemei teljes nyílással tapadtak a művészre, végtelen fájdalmas szeretettel voltak tele. Bálint sohasem tudta elfelejteni ezt a két halálos kelyhű kék virágot. Megkönnyesedett hangon mondta:

- Bálint bátyám, most, hogy messze leszek, az utolsó percben nem lehet gyanu rajtam, hogy önző célból hizelkedni akarok. Nem képzeli, bátyám, mennyire szerettem. Nem azzal a szeretettel, mellyel egy egyént szeretünk. Ez a szeretet ott volt minden élet felé induló akaratom, minden jószándékom, minden hitem gyökerén. Azért hittem még a magyar faj életében, mert Boór Bálint van. Bátyámnak mindig erősnek kell lennie. Nem képzeli, hány szegény vergődő magyar lelket a Bálint bátyám két karja tart a mélységek fölött. Ha bátyám elejti őket, lezuhannak a halálba.

Bálinttól Mózes a Göncöl kiadó vállalat helyiségébe ment, mely a Döbrentei-tér egyik sarkában hunyorgatott kulturát. Verseit akarta visszakérni. Pusztuljanak el vele együtt nyomtalanul.

A kiadó helyiség két szobából állott. Az első nagyobbacska két ablakfélével nézett a tér kofáira s lírai verseket, regényt, elbeszélést, fordításokat: de újfajta villamos vasalót, önborotválkozót és pátent nadrágtartókat is mutatott nekik. Mert Holló összes üzlete terméseiből hozott

ide mutatni valót. Maga a szoba még zűrösebb kuszáltságban mutatta a termő erők versenyét. Egy nagy csomó kefelenyomaton egy ketté vágott ananász dinnye izente magát a világ négy szimata felé. Egy féloldalra fektetett Neogrády képen egy csomó szövet-minta ágált, melyekről lelógtak a nyomtatott-betűs árjelzések. Négy összeállott könyv-oszlop tetején egy eladó Stradivarius kinálkozott, melyet Holló potom áron vett meg egy hajnali mulatóban egy földrészeg művésztől. Két óriási répa között a Visszaütő Szittyák szövetségének alapszabályai szabályoztak, melynek Holló főpénztárosa volt. A könyvek, dinnyék, vasalók, szövetek, szittyák ellenséges zűrjében két íróasztal is keseredett. Az egyiknél, egy óriási könyv előtt, tollal a kezében, egy kis sárgás-vörös emberke tűrte az életet. Ez football-művész, távugró, vízalatt-lélegző, a vállalat ügyvivő könyvvezetője és még sok mindenféle volt. A kis emberke hunyorított, mosolygott, rágta a pennáját, de nem írt. A másik asztalnál, bevesztve soványságát hosszú haja lelógásai közé, Bakóczy Ferenc, a vállalat másik mindenféléje vékonylott. A szegény ember, aki nyomorult fizetéséből terjedelmes felesége mellett sohasem lakhatott jól, rossz gyomrával, rokkant tüdejével, meghibbant szivével és beteg epéjével állandóan eszméleten kivüli állapotokba bágyadt. És ha magához tért s meglátta a szörnyű üzletet: akkor meg attól vesztette el az eszméletét. Hogy aztán újból magához térjen.

A belső szoba betett ajtaja előtt több ember várakozott. Költők, írók, akik itt szorongtak szellemi kisdedeik pelenkájáért, vagy pedig: hogy egy pár falatra való bankót kijajgassanak az összeszorított ökölből. Üzletemberek, akiket különféle nyugtalanságok hoztak ide. És mindenféle alkalmazottak: számlával, számlával, számlával. Mert a Holló alkotmányának első tétele volt: Holló uralkodik, de nem fizet.

Hosszu várakozás után végre Mózesre került a sor. Bejutott a belső kis kinzó kamarába, ahogy az írók nevezték. A hosszudad keskeny szobácskában drága volt a tér. A fal mentén hasas állóíróasztalok szenvedték mindenféle füzetek, könyvek, képek garmadáját. De volt rajtuk levetett kabát, répa-mag minta, piszkos kézelő, teafőző és sok minden egyéb. A szoba mélyén, hátával neki tehénkedve a falnak, szétfolyva a füstös levegőbe, hájas arcán ködös mosolygással: Holló beszélt részletesen, kanyarogva, terpeszkedve, ellapított végtelen sokaságu szavakkal egy borotvált kis építésszel az ó-kínai keramika első tipusairól. Nem azért beszélt róla, mert értett hozzá, tegnap nyitott életében először egy könyvbe, ahol valamit látott róla. Azért beszélt, mert sokan várták. És hagyta, hogy az idegek végletekig feszüljenek, hogy a szorongó sziv közel jusson a megfuláshoz, hogy az éhségre dermedő szem látását meghomályosítsa a könny: hogy az áldozat halálos fáradtan, összetörve, eltompult aggyal kerüljön elébe s akkor könnyen lehessen vele végezni. A másik szegletben Zucca Benvenuto, a vállalat saját külön olasz zsidaja vitatkozott Sárkány tanár úrral a primitiv törzsek szociológiájáról. Zucca volt a Holló házi démona és legbelső sugója. Kifogyhatatlan szó-ömlésével ő riasztotta el a vendégeket. Zucca mindenről tudott beszélni s több technikus terminusa volt, mint hajszála. A fiumei őszeres fiuból nőtt ragadozó hollója tudott lenni Hollónak s szép kis vagyonkát tudott összebarátkozni tőle. Már egy pármai hercegi családból származott, már családi címerét is kezdte megtalálni s fehér asztalnál bizalmas suttogásban sejteni engedte, hogy ő a volt pápa természetes fia. Közben volt új plátonista, schmidtianus, teozófus, tolsztojanus és máseféle. És ez a svihák, aki a svihák Hollót is meg tudta fejni, balekja volt minden lelki svihákságnak.

A szoba közepén, a kinzópadnál, így hívták a főnöki íróasztalt, a Kalecsák Rajmund vastag alakja gorombállott. Ő volt a vállalat vezérigazgatója, a Holló házi hóhéra, ő végezte az üzlet vastagját. Ha halálos gorombasággal kellett elkedvetleníteni egy fiatal költőt, ha meg kellett sérteni valakit, ha le kellett tagadni a honorárium kilenc-tizedét: Kalecsák végezte. Az alkoholba veszett tót mészáros fia valahai kereskedelmit végzett, aztán egy lóverseny-irodában kapott valamilyen állást. És ahogy urasághoz jutott, alig vette fel az első rövid alsónadrágot és keményített inget: a lomha járásu medve-test és elhájasodott fej rögtön irodalmi hajlamokat

termett. Sápadt versikéket és pincevilágítású elbeszéléseket kezdett irogatni, melyekben a szereplőknek volt arcuk elhervadni a szerelemtől, pláne lassan, a huszadik század tátott szemei előtt. Eljárt minden vendéglőbe, kávéházba, ahol Holló mellé juthatott. Ez aztán megpillantotta benne a kitünő vérebet s odavette a vállalathoz. Engedte kisebb-nagyobb piszkos nyereséghez jutni: ő tagadta le a példányszámokat s percentje volt az így nyert összegből. De az irodalmi termékeit ő sem adta ki. És ezt okos számításból tette: mert a nem érvényesült Múzsa végtelen dűhvé gőzölgött át Kalecsákban minden író-féle ellen. A nyers hús-evés vad kéjét érezte, ha egy író művét visszarughatta, ha egy elfogadott művet hibásan adhatott ki, ha egy író tiszteletdiját megrövidíthette.

Kalecsák éppen egy szegény fiatal írónak ajánlotta, hogy legyen öngyilkos. Mózes egyenesen Hollóhoz ment. Az úgy tett, mintha meg sem látná és tovább magyarázgatott. Mózes megegyszer köszönt és emelkedett hangon mondta:

- Eljöttem, hogy visszakérjem a kéziratomat. Nem akarom többé kiadni a verseimet.

Holló úgy hunyorgatott feléje, mint a macska a gőzölgő fazékba:

- Mit tetszik keresni? Kihez van szerencsém?

Mózesnek türelmetlen lett a hangja:

- Ugyan, kérlek, csak megismersz. A verseimért jöttem.

Hollónak még bizonytalanabb lett az arca.

- A verseiért? Szabad kérnem a nevét?

- Baczó Mózes vagyok. Most csak emlékszel rá?

Holló nagy ködből intett ki:

- Tessék a Zucca úrnál tudakozódni. Benvenutó, kérlek, ez a fiatal úr a verseit keresi.

Odamosolygott az olasznak s visszamerült az ó-kínai keramikába. Az olasz melegen rázta meg a Mózes kezét:

- Tudja, hogy ön csodálatosan hasonlít egy szirakuzai Hermes fejhez? Az örök kérdés az arcon. Ez voltaképen az egész görög művészet. A görög szobrászat nem megoldás, hanem keresés. Az összes ránk maradt emlékek egyetlen kérdésnek a darabjai: mi az élet? mi az ember? A görög szobrászat voltaképen a gnosztikus filozófia márványban...

- A verseimet kérem vissza. Nem fogom kiadni őket, - zsilipezett közbe Mózes.

Zucca átkiáltott Hollónak:

- Te, Géza, olvastad Kernernek a görög művészetről szóló legújabb munkáját? Legközelebb meg fogom cáfolni. Az utolsó betűig megcáfolom.

Mózes türelmetlenül tipegett. Zucca kiszólt az áradatából:

- Nem emlékszem semmiféle Baczó versekre. Tessék Kalecsák úrhoz fordulni. - A Baczó nevet erősen megnyomta s odavillantott szemeivel Kalecsáknak.

Mózes odament a vastag ellenséghez. Kalecsák előre kérdezte:

- Mikor adta be Bakó úr azokat a verseket?

- Nem Bakó, hanem Baczó. Van már egy éve, magának Hollónak adtam át.

Kalecsák eltöprengett:

- Baczó, Baczó! Lássuk csak. Nem egy nagy kék fedelű füzetben volt?

- Igen, kék vászonfedelű.

Kalecsák kinyitott egy rengeteg fiókot. Egy nagy írás-csomóban kutatni kezdett. Aztán kihúzott egy nyomtatott nyugtát, melyre egy megsárgult papiros volt ráragasztva. Súlyos nyugodtsággal mondta:

- Igaz, igaz. Baczó Mózes, ugyebár? Vissza akarja kapni a verseit?

- Igen.

- Itt a nyugtája. Önnek kifizetett a vállalat ezekért a versekért ötmillió koronát. Hajlandó valorizálva visszafizetni?

Mózesnek lángba borult az arca:

- Egy fillért sem kaptam! Úgy adtam Hollónak egy éjszakai megbeszélés után.

Kalecsák gúnyosan tartotta eléje a nyugtát:

- Ez nem az ön írása?

Mózes mohón hajolt a nyugta fölé. A ráragasztott papirosban visszavillant a korcsmai papirszelet. Tényleg az volt rajta, hogy verseiért ötmillió koronát átvett. Ő akkor olvasatlanúl írta alá.

Nagy bágyadtság öntötte el tagjait. Minek dühöngeni, minek veszekedni? Ha egy gazembert le is ütne, nem lenne kevesebb gazember a világon. Szótlanul kiment az irodából.

Első léptei hazafelé vitték, az üllői-úti szobába. Aztán meggondolta a dolgot. Először is: nem akart találkozni Zoltánnal. Félt, hogy barátja szemei meglátják benne a felajzott akaratot s lefogja az elintéző kezet. Aztán: nem akart tragédiát vinni régi tanyájukra. Gondolkozott, eléje tűnt a vérhalmi korcsma a roppant horizont közepén. - Ezt a búcsunapot még megengedem magamnak. Teljenek meg szemeim a világ szépségével s azt zárják magukba örökre. - Felugrott egy villamosra.

Magános volt a Vérhalom, elhagyatottak voltak a környező mezők. Hétköznapon csak reggel és este mozognak itt emberek: a munka erre lakó zsoldosai. Mózes lassan ment az ellankadt rétek és izzó kukoricák közt a domb felé. Napszakadásos zuhatagban ömlött a meleg s a felreszkető levegő tele volt a perzselt élet szagával. Mózes egész testét, testébe göngyölt lelkét átfolyta a nyár jósága. A halálba hajlott test mégis fakadó hálát termett az életnek. Egy nagy megköszönő könnycsepp telt szemeibe.

A korcsma csendes volt és embernélküli. A korcsma udvar nagy napraforgói tág bámulást meresztettek a nagy hallgatásba. A székek ide-oda lökve hevertek. Egy asztalon három veréb kereste a mult lakoma morzsáit. Mózes megállt az udvaron. Nagy hangon köszönt:

- Jónapot kívánok!

Senki sem felelt. A három veréb íjedten rebbent tovább. Fürge szárnyaik felzavarták a nyár nyugvó nehéz vizét.

Mózes már majdnem szorongott. Nagyot kiáltott:

- Jónapot kívánok, Gajdos uram!

Belülről a lakásból, a zárt ajtó mögül, száraz köhécselés hallszott ki. Aztán csendes szeszpetelődés. Az ajtó kinyílt. Sápadtan, köhécselve, valami láthatlan rossz kéztől előre görbítve a korcsmáros csoszogott ki:

- Meghalunk, meghalunk, - mondta csendesen két köhögés-roham fullasztása közt.

A többes szám csak akaratlan méltósági forma volt nála. Mózes összerezzent. Meglúdbőrözött az egész teste. Oh milyen borzadalmas, milyen csúf, hideg-nyálkás ez a szó. Körülnézett a dús horizonton, hogy magába melegítse a nyár roppant életét.

- Kaphatnék valami ebédet, Gajdos uram?

A korcsmáros szemei elüregesedtek, lábai szétálltak, kezei tétován mentek szét a levegőbe:

- Ebédet! Hétköznap! Ki látott ilyet? Talán idegen országbéli a fiatal úr?

- Hát már nem emlékszik rám? Sokat jártam ide a menyasszonyommal. Ezelőtt két hónappal itt tartottuk az eljegyzésünket.

A korcsmáros köhögött. Kivette nagy vörös zsebkendőjét, megtörölte kinyálasodó száját. A zsebkendőt visszatette. Összehúzta a szemeit:

- Jaj, igaz. Két sült csirke, ugorka-salátával, töpörtős pogácsa, ugyebár? Akkor még semmi bajom sem volt. Azt hittem, én fogom eltemetni a lipótvárosi bazilikát. Most állandó vendégem lett a halál. A tüdőm is rágja, a vesém is vájja. Vesét velővel rendelt nálam, azért vagyok korcsmáros, - és halványan nevetett a saját ötletén.

- De valamit csak ad nekem ebédre, Gajdos bácsi? Csak nem jöttem hiába?

- Valamit? A feleségem a rokonainál van. Pincér, szakács nem kell itt hétköznapon. A halált egyedül is ki tudom szolgálni. Turó, az van, meg egy kis szalonna is.

Mózesnek mindegy volt a dolog. Odaült a kis filagóriába, a horizont mérhetetlen csodálkozása elé. A korcsmáros nagy nyöszörgéses, köhécselős buzgósággal lassanként előkerített egy terítőt, egy kevés szalonnát, turót, kenyeret. Három deci vörös bort is tett eléje. Aztán bocsánatot kért: ő beteg, visszafekszik az ágyára. Ott kell hevernie egész nap, mert minden mozgás árt a veséjének. - Higyje meg, fiatal úr, néha kicsordul a könnyem, amint így farkasszemet nézek a halállal, - mondta az öreg és bement a házba.

Mózes nézte a várost, a mezőket, nézte a világot, az életet. A megvidámult hegyek, a megrakott mezők, a naptól izzó kukorica-földek dűltek a város felé. Mintha az erdők, sziklák, gabonaföldek folytonos összerohanásából duzzadna fel a város kincses házakká, hallgató templomokká, rohanó emberekké. Olyan nem tagolt, egyetlenegy forró test volt az egész világ a nyár óriási ölelésében.

- Be szép! be szép! - sugta a küszöbhöz ért fiu.

Aztán szerelmes lassu nézéssel ölelte be a napban égő várost. Kinyilt szemeivel, szelid meghajlásával egy fiatal sírás beszélt benne:

- Oh Budapest! Olyan vagy mint egy végtelen ölelés, de engem elhullattál. Dúsan terített mese-asztal vagy, de nekem nem adtál helyet. Te vagy a kincsek nagy megmutatója. És én ide hozzád futottam, hogy lelkek kincse, akaratok karja, éhes ajkak jó íze legyek. Nem láttál meg, nem hallottál meg, vaklelkű anya. Nincsenek szemeid a te vérszerinti gyermekeid számára.

Azért szeretlek, végtelenül szeretlek, Budapest! Szeretlek, mert élet vagy: megnőtt termés és rohanó csók. Csodálatos gigászi dac vagy, titáni torlasz a halálzuhatag elé. De engem hagytál elsodorni.

Könyörgöm neked, szerelmes szép mostoha édesanyám. Látod: szerteszét az országban titkos kincsű lázas lelkek nőnek. Nőnek az élet vigasztalásának, nőnek az ember megszépítésének s a szerencsétlen faj igazának. Olyan árván dideregnek, lehullanak, elvesznek örökre. Oh lásd meg őket, hívd gazdag öledbe, melegítsd át lendülő karuk vérét, csókold fázó szivüket: hogy ne pusztuljon a magyar termés. Oh, népek szépséges királynéja, hajolj az Európa-vadonba té-

vedt szegény keleti királyfira: takard be forró sziveddel, vidd széles szárnyaidon, légy áldóan, zuhatagosan, termékenyítőn magyar a hozzád futó árvákhoz, visszhangtalan Budapest!

Megint könny jött szemeibe. De a fájdalom már nem roncsolt nehéz kezeivel. Lelke mérhetetlen orgonává tömörlött fel s a bánat mint végtelen zsoltár, mint földből, városból, égből kizúgó melódia reszketett át rajta és végtelenné tette életét.

Aztán enni próbált. Mély meghatottsággal tette a kenyeret, a szalonnát, a bort szájába: a folyton átlényegülő élet csodás titkait. Az étel íze, az ital íze messze rezdülő emlékeztetések voltak. Odahozták az elmenőnek a kolozsvári ház szelid örömeit, az apa és az anya megcsókolt arcát. - Mennyi család van minden falatban és milyen nagy emberi ölelés a kenyér! - mondta benne a felébredt áhitat.

Aztán papirt, ceruzát vett elő. Három levelet írt: Bálintnak, Zoltánnak és menyasszonyának. Bálinttól a hívő forró zokogásával búcsuzott el és mégegyszer kérte, hogy vegye jóságába Katicát. Megkérte, hogy ő temettesse el: egyszerűen, csendben, az ő lelke szerint. Zoltánnak meghagyta, hogy adja el minden cókmókját, ami még maradt tőle. A kapott pénzen utazzon le Kolozsvárra az édesanyjához és valahogy lopja be az öregasszony elborult életébe a megszökött fiu utolsó csókját. Menyasszonyától bocsánatot kért s könnyes, mély szerelmű szavakat csókolt feléje búcsura.

Egész délután ott űlt. Már nem gondolkozott, nem is érzett. Két nagy nyitott szem volt, melyekbe utolsó forró csókolással ment be a világ. Bágyadt, alaktalan köddé oldódott a dolgok ormain. Mintha előre meg akarta volna ízlelni az örök nem-levés határtalanságát.

Estefelé bement a városba. A három levelet bedobta egy póstaszekrénybe. Lassan ámolygott az uccákon, az elrohanó emberek között. Most már sajgott, most már didergett, most már zúzó talpakkal lépett rá egy óriási árnyék. - Még nem, még nem! Még van nap, még nincs éjszaka! - könyörgött benne egy kétségbeesett sírás.

Mégegyszer együtt kell lennie valakivel. Nem mehet el úgy az élettől, mint egy puszta házból, ahol csak süket csend s egy írtózatos gyilkosság emléke íjeszt. Kell, hogy egy feléje hajló arc maradjon meg behullott szemeiben, kell, hogy szivében emberrel telt meleg hangok maradjanak. Olyan egyedül, olyan hangtalanul, olyan társtalanul lesz ott a vak üregben. Hiszen gyermek korában is előre megmelegítette párnáját, mikor aludni ment. - Hova menjek? Kihez vigyem az utolsó fájdalmamat? - kérdezte a gondolata.

Nem adott feleletet rá. De egyszer csak az Óriás-uccában volt, a Sisákék kis háza előtt. Bár még soha nem volt itt, csak az Annuska leírásából ismerte a házat. És most mégis egyszerre megtalálta, anélkül hogy tudta volna, hogy ide jön.

Még kora este volt, a lányok még szobájukban öltözködtek. Sisákné éppen az udvaron matatott. Külön, férfira gyakorlott emlékezetével rögtön megismerte Mózest:

- Jésszusmárja, kit látok! Az elájult költő fiatal úr! Nem volt szép, hogy sohasem nézett erre mifelénk. Hogy tetszik lenni?

- Nagyon jól vagyok, néni. Melyik az Annuska szobája?

- Az ott, lelkem, az udvar szegletében. Éppen most öltözik. Nagyon fog örvendeni a költő úrnak.

A költő urat hangosan és rangosan mondta, hogy megtisztelje vele házát. Aztán az udvar mélye felé kiáltott:

- Annuska szivem, vendége van. Nem is képzeli, hogy kicsoda.

Mózes kopogtatás nélkül nyitotta be az ajtót, mely nem is volt kilincsébe betéve. Annuska egy tükrös asztal előtt űlt, a haján végezte az utolsó babrálásokat. Még csak alsó fehér ruhájában volt s melle kijött az ingből. Hátra sem nézett. Únott hangon mondta:

- Jókor rád ért, kedves pofám. Várj egy percet. Tedd addig magad kényelembe.

- Hát nem ismer meg, Annuska? - kérdezte Mózes fájdalmas íjedten.

A hangra a nő visszafordult. Egészen más arca lett: női arca. A hangja is más zengést kapott:

- Ni, a fiatal úr! Aki azokat a szép verseket írta. Sokáig volt beteg?

Felállott. Jóvá tisztult szemei melegen néztek Mózesre. Az kezet nyújtott neki:

- Lássa, hogy mégis megtartottam a szavamat. Mégis eljöttem.

A nő széket tett eléje, Mózes leűlt. Egy percre hallgattak. Valami zavart érzett mindkettő. A nő nem tudta: akkori vasárnapi önmagát vagy a mestersége rabját keresi a fiatalember, hogyan beszéljen, mit kezdjen vele. Mózest pedig, amint ezt az anyaságra teremtett jó női arcot látta, elöntötte az elpanaszolás, az átsírás végtelen vágya. A szemei nedvesen csillogtak, s hangján kireszketett a nagy erőfeszítés:

- Annuska, szeretnék az egész éjszakára vendége lenni.

A nő láthatólag örvendett:

- Jól van, szivem. Tessék egy percig várni. Megyek és megmondom Sisák néninek, hogy ne engedjen senkit hozzám.

Magázták egymást. Amig Annuska oda volt, Mózes szétnézett a szobában. A szokott ilyenfajta szoba volt, a szomoru kenyeret termő heverő divánnal, a mosdóval és a kannával, a képeslevelezőlapokkal, a fényképekkel s egyéb szokott dolgokkal. De a szépen nappalra vetett ágyon polgári tisztaság volt és látszott, hogy ez az ágy érintetlen, hogy ebben csak Anna aluszik. A két nagy szekrény is ragyogó tiszta volt, jól záró ajtókkal, tele tisztességes ruhákkal. Az egész szobában volt valami több, valami elütő. A tisztaság, a rend megnyugtató jólesése, mely kiszállt a dolgokból. De ami legjobban meglepte Mózest: egy óriási baba volt az ágyon. Neki támasztva hátával a falnak, roppant szőke haja alúl óriási kék szemeket meresztett a szoba fehérségei felé.

Annuska bejött. Észrevette, hogy Mózes a babát csodálgatja. Félénken mondta, mintha kissé szégyelné a bizalmasságát:

- Tudom, min gondolkozik a fiatal úr. Csodálkozik, hogyan kerül egy ilyen gyermekbaba ide. A szegény kis boldogult lánykám babája volt. Egész betegsége alatt ezt szorította lázas kis testéhez. Mikor meghalt, alig tudták kivenni a karjaiból. Itt tartom a szobában egész nappal. Amint néz a nagy kék szemével, úgy érzem, mintha a kis lányom nézne vele. De ha valaki jő, bezárom a szekrénybe. Ha éhen halnék, sem tudnám azt elkövetni az ő szemei előtt.

Mózesből kiszisszent a sírás. Két kezével szorította lehullott fejét. A nő egész közel ment hozzá, íjedt és szánakozó volt a hangja:

- Fiatal úr, mi baja van, szegény fiatal úr?

Kezeivel végigsimogatta a Mózes fejét. A lágy ujjak hosszu meleg sugarakban folytatódtak le a minden sírás gyökeréig.

- Jaj, jaj, - fuldokolta Mózes mint egy meggyötört gyermek.

- Mi bántja, fiatal úr, ne sírjon, - kérlelte Annuska.

Mózesnek olyan jól esett, ha hazugságba pakkolva is, adni valamit, a szenvedéséből.

Felemelte könnyes arcát, fel-felrázkódó sírással mondta:

- Az orvos azt mondta, hogy gyógyíthatatlan beteg vagyok, a szivem...

Annuska mellé űlt. Most már egészen anya volt az arca. Cirógatta a fiatal szőke hajat s hizelgő hangon vigasztalt:

- Ugyan, nem szabad ilyen hamar kétségbeesni egy ilyen szép fiatal embernek. Gyógyíthatatlan baj, macskát! Nem így néznek ki a gyógyíthatatlan betegek. Azok az orvosok összebeszélnek mindent. Nekem is azt mondta egy ezelőtt öt évvel, hogy három hetem sincs hátra. És itt vagyok és olyan egészséges mint a makk. A szegény kis lányomra meg azt mondták, hogy egész nyugodtan alhatom, kutyabaja sem lesz. És oda lett.

Odanézett a babára s olyan jól esett elszomorodnia e mellett a másik nagy szomoruság mellett. Mózes érezte, hogy ebben a fájdalmában tud a szegény nő legközelebb jönni hozzá. Elébe ment:

- Hány éves volt a kis lányka? Hogy hívták?

A legtisztább avar mozdult fel az egyszerű lélekben s könnyes meleg szavakban permetézett ki belőle. Beszélt lánykoráról, férjéről, a kicsike születéséről. Első szemnyílásáról, első kacagásairól, fogairól, első lépéseiről, első édes szavairól, ruhácskáiról. Kutatott a szekrényben s egy titkos fiókból, ahol a régi tisztaságait tartotta, kivett egy hervadt fényképet. A gyermek volt rajta. Átvillanó szőkeségével, nagy, messze néző szemeivel olyan volt, mintha a halál vetette volna magának e lenge virág magvát. Azután sírt, a régi jó megszokott sírással, mely a rendes havi nagymosás volt a lelkében.

Ez a nagy meleg zápor feloldta Mózest is. Lassanként ő is szavakban futott át a másik lélekbe, hogy annak meleg szánalmában bújjék el írtózatos fájdalmával. Beszélt a kolozsvári házról, édesapjáról, anyjáról: mindenről: amit elmenő lelke még egy utolsó búcsuzással akart megcsókolni. Az élet két kivetettje szivet beszélt egymásnak a körülvevő éjszakában. És a baba nagy kék szemeivel nézte ezt a két összehajló szomoru fejet.

Éjfél táján Mózes összerázkódott. - Nem érzem egészen jól magamat. Nem kaphatnék egy csésze forró teát?

- Hogyne, szivem. Várjon, átmegyek Sisák nénihez, magam fogok főzni egy kis jó erős teát. Nekem is el fog kelni.

A nő már az ajtóban volt. Mózes kicsorduló fájdalommal kiáltott utána:

- Annuska!

Az visszafordult. Csodálkozás állt szemeiben. Mózes odament. Forrón, hosszan magához ölelte:

- Köszönöm, hogy olyan jó vagy.

A nő szeliden, anyásan cirógatta meg a szomoru arcot. Kiment. Az ajtó betevődött.

Mózes halálos fehérre sápadt. Kivette nadrágja hátsó zsebéből a fegyvert. Megvert, zokogó, könyörgő szemmel nézett körül a szobában. Sajátságosan: mintha édesanyja violáinak és rezedáinak illata lehelt volna el arca előtt.

Aztán, már elmerült tudattal, odament a babához. És mintha annak festett baba-arca, szőke haja, kidülledő kék szeme mondaná az élet minden ízét: megfogta s egy őrült, zuhanó csókot hullatott rá a puha szőke hajra.

A babát visszatette. A lövés hangjára elsőnek Annuska futott be a konyháról. Ott feküdt Mózes a divánon, hátra húllott szőke fejével, nyugodtan lehúnyt szemeivel. A melléből vékony erecske szivárgott.

A nő felsikoltott. Aztán őrült rémülettel rohant a babához. A baba kicsodálkozó szemeit tenyerével elfedte s úgy zárta be a szekrénybe.

7.

Bálint és Zoltán már délután három órakor künn voltak a farkasréti temetőben. A temető halottasházában volt felravatalozva Mózes. A temetés délután öt órára volt kitűzve. De ők néma megegyezéssel előbb kisiettek: együtt lenni utoljára az eloldott csónak hajósával.

Virág is volt a ravatalon. Katica két napig folyton a mezőket kószálta s nagy ölelésekkel hozta a virágokat az alvóhoz. Bálint kedves virágát, egy hatalmas vörös szegfűcsokrot tett a fiu mellé, aki önmaga fakasztott egyet a mellén. Zoltán egy éjszaka felment a Svábhegyre. Bemászott vagy négy kertbe. Lekaszálta minden rózsájukat barátja számára.

Mégegyszer megnézték a holtat. Nyugodtan aludt, lehunyt szemekkel. Szőke haja még mindig élő fényt vetett fehér homlokára. Az elmenő arcán nem volt vád, nem volt harag, nem volt fájdalom. Csak végtelen nyugodtság s valami áhitatos gyermeki szelidség.

Nemsokára megérkezett Katica is az öreg tábornokkal. Az öreg urat láthatólag nagyon megviselte a dolog. Szótalan volt és messze néző szemű. A Katica viselkedése az első perctől fogva nagyon sajátságos volt és különösen lepte meg Bálintot és Zoltánt. A hír hallatára éppen csak, hogy megharmatozott a szeme. Úgy fogadta az eseményt, mint valami nagyon természetes, magától értetődő dolgot, melyet bántó hiábavalóság lázadással, jajgatással fogadni. Amint a paraszt fogadja a vihart, a dögvészt, az urat: a titokzatos elvégezés elkerülhetetlen izeneteit. De mint egy jó anya vizsgájára készülő gyermeke körül: folyton ott buzgólkodott a halott mellett s még a koporsót is ő választotta ki.

Mózesnek a temető hátsó részében, a hegyoldalon, az új sírok közt jelöltek ki helyet. Katica aggódva kérdezte Bálinttól:

- Ott nagyon agyagos a föld, meggyűjti az eső a vizet. Nem szeretném, ha szegény Mózeske megáznék.

Állandóan úgy beszélt a halottról, mintha tovább is élő világ maradna a föld alatt. Egyszer azt mondta:

- Elkértem a holnapi első órámat az igazgatótól. Ne várjon szegényke sokáig.

Mátray új megindulással nézte a holtat. Csendesen mondta:

- Nekem kellene ott feküdnöm, rajtam van a sor. Szegény gyermek.

Négy óra után az érkező villamosról egyszerre szálltak le B. Ádám Ferenc, Bihari Jóska és Annuska a Sisák családdal, másik két társnőjével és Róbert pincérrel. Sisákék a lányokkal jól félrehuzódva halk beszélgetésben várták a temetést. Bihari Jóska Petőfis-vulkánikusan kérdezte:

- Nincs itt Roznyák? Ha kijön, itt a temetésen fogom felpofozni a gazembert.

Bálint nyugodtan csitította:

- Hadd, fiam, még csak reklámot csinálna belőle magának. A piszok ellen nem lehet és nem kell védekezni. Övék az ország és a hatalom.

A Bihari haragjának alapos oka volt. A lapok egy-két sorban: legtöbb csak a rendőri hirek közt hozta a Baczó öngyilkosságát. De a klerikális Keresztény Ujságban Roznyák egy hosszabb cikket írt Lant és bordély címen. A cikk így kezdődött:

- A magyar irodalom nagy héroszainak: egy Vörösmartynak, egy Aranynak, egy Petőfinek a korában a kard volt a lant társ-szimboluma. Az egyik a költészet örök jelképe volt, a másik a tűzhely védelmének, a honszeretetnek, a vallás tiszteletének ragyogó szimbóluma. A nyugati dekadencia posványában fetrengő Ady alkoholikus emlőin felnőtt írói nemzedék már irtózik a kardtól, mely nagy lelki kiválóságokra kötelez. A bordély fertelme az ők világa, ahol a fekete zongora nyerítésénél abszintet nyelhetnek és fiatal idegeiket eltékozolhatják. Ott keresik az ihletet, ahol a tisztességes embert elfogja a hányás. Egy Baczó Mózes nevű fiatalember, aki tanulmányaitól a versfaragásba csavargott el, mert perverz verseihez nem kapott olvasót, rögtön elhatározta, hogy eldobja magától az életet, melyet Isten adott neki és csak Isten vehet el. És hogy a Baudelaire-Ady stilus reklámja még a halálán is ott gőzölögjön: egy írtózatos lebujba megy, az éjszaka fertelmes leányaihoz s a beszennyezett ágy becstelen párájában oltja ki fiatal életét Kérdjük: mit jelent ez a szomoru tünet?

Roznyák aztán meg is felelt a kérdésre. Vissza kell térni a középkor megtartó elveihez. A francia forradalomban félrebetegedett emberiséget vissza kell vinni az Egyház nagy egészségébe. Ki kell irtani a hatalom minden eszközével a művészet beteg hajtásait. Őrültek házába kell zárni az Adykat, Boór Bálintokat, hogy beteg igézetük ne maszlagozza el a fiatal lelkeket. Szerencsére: a Keresztény Ujság olvasói meg vannak védve a lelki méregtől. A Keresztény Ujság, melynek évi előfizetése oly csekély - aki öt előfizetőt gyűjt egy félévre, már ingyen kapja a lapot - és mely a keresztény irodalom legjobb erőit egyesíti, egy Hlatky Edét, egy Pironcsák Lórántot, egy Roznyák Gáspárt, a külföldön is elismeréssel emlegetett fiatal lírikust. A Keresztény Ujság a keresztény morál tiszta habjaival kimossa a lelkekből a nyugati romlás bacillusait.

A cikk Salvavi animam meam aláírással jelent meg, de a szerkesztőség fiatal tagjai s különben a cikk mondatai is elárulták, hogy Roznyák a szerzője. B. Ádám Ferenc ténfergő szemekkel nézte a koporsót. Halkan szólt:

- Milyen szép egyszerű fekete koporsó. A darabomban van egy jelenet, ahol Lángos Esztert holtan húzzák ki a Tiszából. Aztán koporsóba teszik s fiatal lányok a vállukon viszik a faluba. Ha a Nemzeti elfogadja, követelni fogom az igazgatótól, hogy ilyen koporsót csináltasson.

- El fog jönni Molnár Pista? - kérdezte Zoltán Biharitól. - Szegény Mózes nagyon szerette a szerencsétlent.

Bihari Ádám Ferencre nézett. Az lassan, majdnem hebegve mesélte:

- Akart jönni szegény. Tegnap hozzánk jött a Központi Kávéházba s könyörgött, hogy kerítsünk neki fekete ruhát. Én egész előkelő ismeretségemet bejártam vele, de senki sem volt kapható arra, hogy rákockáztassa a fekete ruháját Molnár Pistára. Végre a leendő kis menyasszonyom tanácsára báró Koltay barátomtól kértünk egyet s az adott is. A ruhát odaadtuk Pistának és ma délután három órára találkát tűztünk a Központiba. Hát amikor ma odamegyünk, hogy magunkkal hozzuk, az ő ős rongyos barna ruhájában holt részegen fekszik a szeparé egyik szegletében. A szerencsétlen eladta rögtön a fekete ruhát és megitta. Gondolta: így bensőbb lesz a gyásza. Holnap előleget kérek a darabomra s megtérítem a báró barátom kárát. Nem akarom, hogy a szegény kis menyasszonyomnak kellemetlensége legyen miatta.

Új villamos érkezett. Sötét ruhás, elünnepiesedett arcu emberek csoportja szállt le. Az egyik budapesti munkás énekkar volt, mely Bálint kérésére jött ki. Mögöttük jött Mindszenty Margit a hosszu Kozma újságíróval, akit tényleges jegyesévé íjesztett. És Roznyák Gáspár, akin igen

elegáns fekete ruha volt s kezében új esernyő. Vele jött Pomp Rezső is, a Bálint házi szemeseinek egyike.

Az égen lomba súlyos felhők úsztak, néha már szemerkélt is. Bálint az énekkar elébe ment s valamit beszélt vezetőjükkel. Roznyák szétlesett a belső szemeivel: nem fenyegeti-é valami vihar a mai cikke miatt. Aztán nagy tisztelő arccal odahajlongott Bálintnak és üdvözölte. Bálint visszabólintott neki, de kezet nem adott. Roznyák visszaíjedt Pomp mellé, halkan beszélgettek.

Sisákné s a három lány, amint meglátták az énekkart, egyszerre könnyel érezték tele a szivüket. Tudták, hogy most nemsokára nagyon fog fájni és erősen, átmosón sírni fognak. És erre előre valami halvány örömet éreztek. Annuska már rezgő hangon mondta:

- Hogy állott ott szegényke a Duna partján. Most értem csak, hogy akkor is halnivaló szándéka volt.

Róbert pincér orgonája legmélyebb hangján beszélt:

- Az bizonyos, hogy a fiatal írói nemzedék egyik legtehetségesebb tagja veszett el benne.

- Anyjukom, add ide a zsebkendődet, az enyimet elfelejtettem a fekete ruhámba tenni, - kért Sisák bácsi.

Az asszony ráfortyant:

- Hát én aztán a valagodba sírjak! Üsd az orrod, ahova tudod. Temetésre jön és nem hoz zsebkendőt.

- Nézze, nézze, - súgta Mindszenty Margit felélénkülő szemmel Kozmának, - azok ott kéjleányok. Mondtam, hogy érdemes lesz eljönni.

A halottas kocsi is előállott. A négy ló únottan hajtogatta fejét a fekete lárvában. Az énekkar tagjai körülállták a koporsót, köhécselni kezdtek. Erre a hangolásra elfeküdt a gyász ünnepélyessége a sziveken. Jószándékon, szánalmon, ledér kiváncsiságon, gonosz akaraton túl: egy percre halandó emberré árvultak a nagy árnyék érintésére.

- Ni, pap nincs, - súgta Roznyák Pompnak és örömében, hogy nem hiában jött, fülig vörösödött.

Bálint tényleg nem hívott papot. Elhatározta, hogy egyszerűen, a halott kedves dalai mellett adja vissza a földnek azt, aki iránt nem volt megtartó irgalom a világon. A karmester már odaállott emberei elé, kis fekete pálcája lecsapott. Mint fekete szökőkút sötét vízlombja omlott fel az ének:

> Kitették a holttestet az udvarra,
> Nincsen, aki véges-végig sirassa.

Sisák bácsiék most sem mertek nagyon közel jönni. Annuskából partot-ontó nehéz zokogás jött ki, a többi is a zsebkendőjébe temetkezett. Sisák bácsi nagyokat szipogott az orrával. Mindenki a földre nézett, mindenki szomoruvá árnyékosította az arcát. Mátray meggörnyedve nézte a ravatalt. Nagy könnycsepp úszott el öreg szemein. Margit kifényesedő szemekkel, de sírás nélkül nézte a Bálint arcát. Zoltánnak minden vére az arcába tolult, kék szemei valósággal kivülre dagadtak üregeikből, kezei görcsös öklök voltak. Bálint úgy nézett maga elé, mintha olvasna valamit. B. Ádám Ferenc odasúgta Biharinak:

- Ha valaha megírom a szegény Mózes drámáját, ezt a jelenetet bele fogom tenni. A Katica különben is pompás drámai alak.

- Nézze csak a menyasszonyt, nem nagyon ugrik a kútba. Milyen szép most ez a Boór Bálint, - lopta Mindszenty Margit a Kozma fülébe.

Az ének után mozgás támadt. A temetkezési vállalat emberei léptek elő, hogy leszegezzék a koporsót. Bálint megállást intett nekik. A halott felé hajolt, egy pár pillanatig nézte az alvó arcot. Aztán megcsókolta a távozó homlokát. Katica közvetlen melléje állt. Csendesen ismételgette: - Szegény Mózes, szegény Mózeske.

- Oh, ha én is odamehetnék, megnézni utoljára! - súgta Annuska Róbertnek.

A koporsót leszegezték. A tompa dobogásra egy percre megint mindenki őszinte remegéssé fázott a naptalan lakás előtt. - Nagybácsi, nagybácsi, nézze, milyen sápadt lett Bálint! - nyögte Katica a Mátray fülébe. - De az talán nem is hallotta. Elhomályosodott nedves szemeivel messze, messze nézett. Talán már a másik koporsót látta, melynek nehéz pompája mellett, mint szétürült vihar utolsó dörgései, ágyuk fognak búcsut üvölteni.

Az emberek felkapták a koporsót, feltették a kocsira. Halkan, könnyen csúszott fel az örök csolnak, nem súlyosodott ellene, nem jajgatott. A lovak megindultak. Mátray, Katica, Bálint és Zoltán közvetlen a koporsó után mentek. Aztán a vendégek, utánuk az énekkar, végül a Sisák bácsiék társasága. Amint a menet megindult: sűrű lomha húllással megeredt az eső. Pomp és Roznyák felhúzták az esernyőjüket. A többit verte a nyári ég nehéz sírása.

A csúszóssá öntözött úton lassan mentek a lovak. A meleg esőt a sírok virágai tele lehelték illatukkal. Egyetlen nagy ernyedt zokogás volt az egész levegő.

- Csak legalább valamelyik meghívna vacsorára, - mondta magában Bihari és egy nagy keserveset nyelt.

- Tudja mit, Margit! Írjuk meg mindaketten egy elbeszélésben ezt a temetést. Meglátjuk, ki hogy fogja meg a dolgot, - ajánlotta Kozma Mindszenty Margitnak.

Margitban felhorkant az irodalom:

- Pompás! Maga a férfi, én a nő szemével fogom megírni. Úgyis bemutattak Borkúthy Eveline-nek a mult hétfőn. Ő egész biztosan ki fogja adni a Turulban.

Felértek a mellékösvényhez, mely odavezetett a megnyitott földhöz. Tovább nem lehetett menni a kocsival. Az emberek a szakadó esőben leemelték a koporsót. Az egyik szolga megcsúszott s egy fél-káromkodás kiesett belőle. Az esővizes üreg fölött már át volt fektetve a kettőbe hajtott kötél. Rátették a koporsót. A csolnak elmerült a mozdulatlan tengerbe.

Az eső húllt, húllt végtelen omlással. Az agyagos sár felfecskendezte a ruhákat. Az öreg temető-őr, aki a multkor székén ülve legeltette nyája néma juhait: most a zuhogó esőben állva, hunyorgó szemmel nézegette az új bárányka érkezését. Az énekkar tagjai megint összeálltak, közvetlen a nyilt sír fölé. Végtelen panasszal, hosszu sírással jajgatott fel a halálig üldözött költő éneke:

Tíz jó évig a halálban,
Egy rossz karddal száz csatában,
Soha-soha hites vágyban,
Soha-soha vetett ágyban.

Kergettem a labanc-hordát,
Sirattam a szivem sorsát,
Mégsem fordult felém orcád,
Rossz csillagu Magyarország.

Sirattalak, nem sirattál,
Pártoltalak, veszni hagytál,
Mindent adtam, mitse adtál,
Ha eldőltem, nem biztattál.

- - - - - - -
- - - - - - -

Áldott inség, magyar élet,
Világon sincs párod néked,
Nincsen célod, nincsen véged,
Kínhalál az üdvösséged.

Elbocsát az anyánk csókja,
Minden rózsánk véres rózsa,
Bénán esünk koporsóba,
De: így éltünk vitézmódra.

Az utóbbi időben ez volt a szegény fiu kedvenc dala s délutáni kirándulásaikon, amig Katica és Bálint beszélgettek, utánuk botladozva, a megszállottság makacsságával mindegyre ez a panasz dudolt ki belőle. Amint az ének nagy sírása szétömlött az esőbe, most már Katica is sírni kezdett. - Nézze, nézze, milyen írtózatos a Boór Bálint arca, - súgta Margit megint Kozmának.

Azután a Zoltán zsoltárát énekelték. Amint ez az ős emberi zokogás felmozdult: minden fej egymásfelé hajolt: együtt voltak, ölelés voltak, egymást látó emberi sírás voltak.

A zsoltár elhangzott. Most a Bálint nótáját, minden termő magyar tragikus szimbólumát énekelték utolsó búcsuzásul:

Ki tanyája ez a nyárfás?
Nem hallik be a kurjantás.
Vagy alusznak, vagy nem hallják,
Vagy talán nem is akarják...

Egy pillanatig halálos csend volt. Csak az eső-cseppek csobogása hallszott az agyagos csatakban. - Jaj, szegény kis lányom, jaj, jaj, egyetlen szép kis kékszemű lányom! - zokogott Annuska.

Most minden szem tágabbra nyilt, minden lélegzet fennakadt, minden sziv várt valamit. Bálint odament a nyitott sír széléhez. Terítői sápadt volt az arca, csak homlokán égett egy vörös folt. Szemeiben valami írtózatos elzuhanás volt. A hangja tompa volt, mintha ércét kimarták volna a belső könnyek:

- Nem siratlak, édes fiam. Magunkat siratom. Magunkat, akik itt didergünk örök házad ajtaja előtt. Te már nem fájsz: nem vagy géniusz, nem vagy magyar többé. Elérted a legtöbbet, amit egy gazdag termésű magyar elérhet: hulla vagy. Hulla vagy, érett gyümölcse a magyar fának: jöhetnek a kis idegenek, szüretelhetnek.

Te voltál a legízlésesebb öngyilkos közöttünk. Panasz és lázadás nélkül visszatértél a földbe, honnan erős apa kicsókolt az élet pompás virágának: életet szépítő, embereket egybeölelő csodálatos géniusznak. Nagy gyermekszemeid szétnéztek: s mert nem találtak hazát, hívó szivet és felfigyelő arcot, visszasimultál a földbe. És nekünk élő öngyilkosoknak most jobban fáj a mi csúfabb öngyilkosságunk.

Mert az öngyilkosság örök elvégezés a magyar géniusz számára. Minden út odabántja, minden arc odainti. Az egyik megtapossa, elrothasztja erőit: lesz élő halottja önmagának. A

másik borba, kártyába, nőbe öli magát, hogy kizsibbadjon lelkéből az elhivatás. A harmadik a legszerencsétlenebb: megöli magát a pénzért. Lesz úri zsiványok szajhája, minden hazugságok sáfára. Mindenik megtiporja, megpiszkálja, megfojtja magában a magyar termést. Te el tudtál menni a szennyes napok előtt.

Földbe mártott fáklyái vagyunk egy halni akaró fajnak. Kitapossa lángunkat, hogy ne lássa meg az arcát, ne lássa meg sebeit, ne lássa meg bűnös gyávaságát. Megöli bennünk saját feltámadását, saját jövőjét, legszebb igazát.

Nem téged siratlak, édes fiam. Az eltévedt, lelke-lopott fajt siratom benned, magyar paraszt fia, magyar géniusz.

Mi tudjuk a föld gondját. Nehéz küzdésben mi csaljuk a rögöt kenyérré: mi vagyunk a betevő falat.

Mi vagyunk a lélek szántói. Vérünkkel és könnyünkkel mi vetünk belé jövőt: mi vagyunk az éltető gondolat.

És kiéhezve, megölve omlunk ismét röggé, hogy másoknak teremjen a magyar föld. Mi a tér két időtlen árvája: a magyar géniusz és a magyar paraszt. Mert mindent ők adnak: a magyar géniusznak és a magyar parasztnak nincs hazája.

A magyar föld felfakadt szája ez a sír. Nehéz szavu, nehezebb vádu száj. És vádlott az egész magyar történelem.

Oh, Szent István, ezeréves koporsód most nehéz sírások döngetik. Súlyos végzetű király, farkasokat hívó pásztor, te nagyon is egész munkát végeztél.

Te tűzzel és vassal idegen istenhez verted át nyájadat. És azóta idegen ordasok prédája a magyar.

Te kiölted az ősi lélek védő testvériségét a magyarból. De csak ember voltál: lelket ölhettél, de újat adni nem tudtál. Azóta széthúlló kéve a magyar, halál felé hajló beteg lombu fa. Élet, mely nem tudja, nem szereti, nem védi önmagát. Mely azért terem tovább, hogy idegen étvágyak prédája legyen.

Súlyosodik a magyar föld a te koporsód fölött. Minden ilyen hulla nehéz átok a rögök között. A magyar föld, a kenyér szelid földje lassanként átcserélődik átok-földdé. Milyen lesz annak a termése? Kik fognak aratni belőle? Oh, ki fog felelni az ezeréves tékozlásért?

Te itt maradsz, fiam, könny, panasz és fájdalom nélkül. Minket még körül ordítnak az idegen farkasok, ránk gyujtott házak az éjszakák s ciliciumok a nappalok. Haza, testvér és kenyér nélkül: mi vagyunk tovább fakadó sírása, felgyúlt sebei, tántorgó öngyilkosai a szépséges, bűnös, megcsalt fajnak. Te tisztán, fiatalon leszel földdé, édes jó fiam.

Majdnem mindenki sírt. Katica halotti fehér, odabűvölt arccal nézte Bálintot. Roznyák és Pomp egy fa alá húzódtak. Roznyák felhúzott térdén gyorsírással jegyezte a Bálint szavait. Pomp dühös csalatkozással fortyant fel az utolsó szó után: - Még itt is óvatos tud lenni a gazember! Nem hiszem, hogy ezért bántaná az ügyészség.

Megkezdték a földet hányni. Mindenki dobott egy rögöt. Annuska, félve, mintha lopna, odasurrant a sírhoz: két fehér rózsát dobott belé. Zoltán is lehajolt, hogy ő is küldjön egy búcsu-rögöt az örök takaróhoz. De arca írtózatosra torzult, erei kidagadtak, szemeibe tébolyodott láng gyúlt. Aztán kilökte karjait a levegőbe, véres hangon üvöltötte:

- Nem! nem! nem!

Átugrott a sírokon, felverte magára a meggyűlt pocsétákat, áttört a felső sövénykerítésen, betűnt a hegynek vivő út fái közé.

Egy percre halálos döbbenet fagyott a szivekre: - Jaj, hátha bennünk is lappang egy őrült, jaj, hátha az a valóságunk! - Ádám Ferenc megnyugtatva magyarázott:

- Nem kell aggódni miatta. Az utolsó időkben többször voltak ilyen rohamai. Két-három napig kóborol s aztán megnyugodva tér vissza.

Bihari zöldre sápadva, hisztérikus síró dűhvel acsarogta:

- Ma egy milliárdosnak bevágok az arcába az öklömmel.

A rothadásnak indult, szajhává vagy zsoldossá tévedt lelkek most mégis fájtak az elmerült fiu után. Lelkük, mint kutya társa hullájánál, panaszosan vonította a közös halált, mely ott várt mindenik útja végén.

Az énekkar tagjai már széledeztek. A sír feltelt. Mind megindultak kifelé. Omló sírás volt az elhomályosodott temető.

A temetőkapuban, valami forgalmi zavar miatt, jó félórát kellett várakozniok a villamosra. Szerencsére egy pár perc mulva az eső egyszerre, mint egy éles kiáltásra, megállt. Feltámadt erős szél lökdöste tovább a fellegeket.

- Milyen különös: nem érzek semmi fájdalmat szegény Mózeske miatt. Úgy érzem, mintha szépen betakartam és elaltattam volna. Olyan valóságos a halál. Én azt hiszem, hogy csak az élőkért fájhat az ember szive, ugye nagybácsi? - mondta Katica és Bálintot nézte.

Mátray felhősen révedezett:

- Én azon gondolkozom, hogy talán meg is takaríthatnám a villamosjegyet. Azért a kevés időért, ami még nekem hátra van, nem érdemes bemenni.

- Ugye, fog írni a temetésről? - kérdezte Mindszenty Margit Kozmától.

Kozma egész hosszában felvörösödött:

- Ugyan, hova gondol?! Póstás úgy kirepítene a laptól, hogy a lábam se érné a földet.

Bihari titokzatosan félrehívta B. Ádám Ferencet.

- Otthon felejtettem a tárcámat. Legyen szíves kölcsönadni a villamosra. Nem akarok elmaradni tőlük.

B. Ádám Ferenc elpirult:

- Én is éppen úgy jártam. Az előbb kértem magam is Kozmától, tessék hozzá fordulni.

Végre megérkezett a villamos. Felszálltak. Annuskáék tisztesség-tudóan a pótkocsiba űltek.

A Bélakert állomásán egy rikkancs belobogtatta a villamosba az esti lapokat. Bálint vett mindenikből egyet. Fásult-únottan nézegette őket.

Az egyikben a vezércikk címe megütötte szemét: - Több ideálizmust! - volt a címe. Nyerges Sámuel elmélkedése volt a Baczó Mózes öngyilkossága alkalmából.

A nagytiszteletű úr csupa lélek és emelkedettség volt s cikkében huszonhét találó metafora és harminckilenc sikerült hasonlat hizlalta az esztétikát. Régen a költők szelid kertészek voltak s a lélek legszebb virágait szedték csokorba az emberiség gyönyörködtetésére. Fínom illat volt a költészet, áldozati füst, esti tiszta harangszó. Most a fiatal költőknek a pénz s a testi kéj álarcos halála hazud életet. Nem akarjuk megnevezni azt a két művészt, akik felelősek a fiatal lélek ilyen megmérgezésében. Az egyik már föld alatt várja az örök biró nehéz itéletét. A másikat kizárta magából a közönség lelkiismerete s talán eljön a nap, mikor a benne lappangó Lucifer gőgje megtörik s ő sírva borul az egyház küszöbére, mondván: - győztél, Galilei. - Íme most is egy fiatalember, az élet tavaszán, nem lát már semmi érdemest a munkában, az

építésben, hanem eldobja a szent célokra kapott életet. És hogy jobban megpiszkolja ezt a méltóságos isteni ajándékot, a bordély mocsarába megy s ott dobja el magától az ifjuságot. Micsoda sivár jelenség! Milyen mély társadalmi sülyedésre mutat. Nincs-e itt az ideje, hogy felkiáltsunk, mi, istentől rendelt őrszemei a nyájnak: több ideálizmust! Az ideálizmus olyan, mint egy gyönyörű antik váza, tele titokzatos drága kenőcsökkel. Az ideálizmus olyan, mint a híves kútfő, mely az életet megfrissítő habokkal csordul. Az ideálizmus olyan, mint a bibliai szél, mely a test mocsarában fetrengő embernek odazúgja Isten tisztító izenetét: légy lélek, légy tisztaság, légy ima!

Bálintnak elszélesedett a szája, mintha egy keserű köpés mozdulna rajta. Amint megfordította a lapot, valami tótágasra állította a csodálkozását. Az újság egész hátsó lapját egy ordító hirdetés foglalta el:

Új lángész a magyar lírában!

A Göncöl kiadó vállalat, mely már annyi áldozatot hozott a magyar kulturáért, most ujjongó felfedezéssel örvendezteti meg a magyar közönséget. Óriási áldozattal megszerezte a két nappal ezelőtt öngyilkossá lett lángeszű költőnek: Baczó Mózesnek verseit. Egy új művészi csoda harmatos terméseivel fogjuk gazdagítani a magyar lírát. Az előszót maga a Göncöl önfeláldozó megteremtője: Holló Géza fogja írni, ki egyetlen barátja volt a meghasonlott fiatal költőnek és akinek - nem kimélve semmi áldozatot - hónapokig sikerült visszatartani sötét szándékától a szerencsétlen lángészt. Az előszóban Holló részletesen adni fogja halhatatlan barátja életét. Hogy a magyar irodalom e nagyszerű új örömét mindenkinek hozzáférhetővé tegyük: a Göncöl óriási anyagi erőfeszítéssel a fűzött példányt csak harminc, a kötött példányt pedig csak ötven aranykoronáért adja. A japáni papiroson megjelenő, szerző fényképével diszített amatőr példány ára pedig száz aranykorona lesz.

Az összes estilapok hátán ez a hirdetés harsogott. Mikor a villamos az Enyedi-uccát szelte: messziről, mintha valami áradás közelednék, növekvő zúgást lehetett hallani. Mindenünnen gyermekek futottak a Déli Vasut állomása felé. Némelyik egy-egy pillanatra megállott, két feldobott karjával kitoldta magát az ég felé, úgy visította:

- Éljen Krammerlauff! Hipp, hipp, hurrá Krammerlauffért!

Mind több lett a futók száma, most már sok felnőtt is volt köztük, különösen nők. Mikor aztán a villamos belekerült az Alkotás-uccába: egyszerre nehéz zúgással vert feléje a tömeg. A déli vaspálya állomása előtt, messze befolyva az Alkotás-uccába, beszorulva a mellék-uccákba, kiáradva a Vérmező torkába: óriási tömeg tolongott. A villamosnak meg kellett állnia. A kocsik és teherszekerek hosszu sora állott és ellepte őket a rájuk felkapaszkodott tömeg. Az emberek hadonáztak, magyaráztak egymásnak, a gyermekek ujjongtak, visítottak. A nők, átízzva a tömeg hisztériájától, lobogó ágyék voltak s éles kiáltásokban csapzottak fel. A felgyúlt arcok tengeréből, a hadonázó karok erdejéből, az egymásba rángó mozdulatok virvárjából mint egy részeg erdőből zengett ki mindegyre a refrén:

- Éljen Krammerlauff!

- Hipp, hipp, hurrá Krammerlauffért!

- Huj, huj, haj Krammerlauffra!

A tömegen, lassu úszással, díszhintók vergődtek át s nyomukban vörösen harsogott az éljen. Az egyikben a kormány képviselője űlt. A másikban egy népszerű herceg, aki nappalait és éjjeleit hazafias reprezentálásokkal töltötte. Már a pohár vizet is úgy köszönte meg a szolgának honfiul reszkető hangon: - Jean, honfi-társam, én becsülöm magát, maga is ember. Köszönöm a honunk vérrel áztatott földjéből fakadt pohár vizet. Amig ilyen vize lesz ennek a

földnek, addig el lehet mondani: Magyarország nem volt, hanem lesz! - A harmadik kocsiban egy tábornok ült.

De mindenünnen kocsik, vagy gyalogos díszküldöttségek, díszmagyarban vagy fekete császárkabátban, küzködtek az állomás felé. A főváros küldöttsége a főpolgármesterrel élén, a budapesti hazafias egyesületek, az egyetemi ifjuság roppant küldöttsége, a különböző hatóságok emberei. És mindenikre új habokat vert az őrjöngő tömeg:

- Éljen Krammerlauff!

- Hipp, hipp, hurrá! Győzött Turán, éljen Krammerlauff!

Egyszer aztán vonat-robogás hallszott, a fedett ég alatt az érkező vonat füstjének perjéje szállt a tömegre. A tömeg most egyetlen izzó, vonagló részeg óriássá tömörült. Úgy üvöltötte százezer szájával:

- Éljen Krammerlauff! Éljen Turán!

Aztán, mintha valaki intett volna, halálos csend lett. Minden arc odafeszült a pályaudvar felé, a tömeg olyan volt, mint egy zuhanásra hajló írtózatos fal. A szónoklatok mondatai ide-ide lobogtak mint szélbe kapott zászlók:

- Te megmentetted a magyar becsületet a nagy világ szemében.

Most a herceg hazafias mollja reszketett át:

- Te halhatatlan dicsőséget szereztél szegény hazánknak. Ha ilyen fiukat szülnek a magyar anyák, elmondhatjuk a nagy Széchenyi szavait: Magyarország nem volt, hanem lesz!

Most a Stavnyicki tábornok hangja recsegett:

- A világháborut elvesztettük. Te visszaadtad a kölcsönt.

Aztán a fiatalság vezérének friss hangja csengett:

A magyar ifjuság szimbóluma, kifejezője, összegezője vagy te. Húszezer magyar főiskolai hallgató ma egyetlen óriási szív, mely azt dobogja: éljen Krammerlauff!

Egyszerre csak megvonaglott a tömeg. Mintha az éhség vad őrülete lökte volna őket, részeg tiprással tolultak a pályaudvar felé. Nők, férfiak egymásba tiportak, gyermekeket legázoltak, néhol a nők beleharaptak az előttük gátló karba. A pályaudvar kijárásánál egy rövid nadrágos, meztelen térdű férficsapat tünt elő. Vállukon egy huszonnyolc-harmincéves fiatalembert hoztak. Sapkáikat a levegőbe lóbálták, széles vigyorgással ordították:

- Éljen Krammerlauff! Huj, huj, haj Krammerlaufffért!

A tömeg kibomlott őrülettel visszhangozott a kiáltásra. A nők mint felégő vérük csókját dobták visításaikat a levegőbe. Ágyékukat előre lökték, hogy testeken át, levegőn át odaadják magukat az ünnepelt hősnek. A gyermekek bomlottan éljeneztek és nagyokat ugráltak. Az őrület vak mámora verte a tömeget. Az a mámor, mellyel királyt ültet a trónra, vagy mártirt állít a máglyára. A Turán footballcsapat most érkezett meg egy nemzetközi mérkőzésből, ahol a legeredményesebben rugdosott. Krammerlauff, a vállra kapott hős, maga kétszer rugta be a labdát az ellenfél kapujába.

A csapat vállán tartotta a hőst, mint egy felmutatott új szentséget. A tömeg őrjöngött: sírt, nevetett, izzó szivekben tajtékzott a bálvány felé. Krammerlauff, társai vállán, sapkáját lóbálta a bomlott arc-tenger felé. Széles, kerek, gyermekül szőke sváb arc volt. Homloka egyáltalán nem volt s vörhenyes szőke haja szemöldökeibe folyt. Elszélesült szintelen szemei hülyén vigyorogtak. Tömpe orrán, nagy széles állati száján, suta vágásu állán csurgott a boldogság.

Két óriási germán lábát, mint most talált ereklyét, két társa nyakáról odatartotta az ujjongó tömegnek. Harcsás, kinyálasodott boldog szája rekedten ismételgette:

- Hipp, hipp, hurrá, az apját neki! Lerugtuk őket, az apját neki!

Bálint Katicával és Mátrayval leszállt a villamosról. Egy kis mellék-ucca védelmében hallgatva lopóztak hazafelé.

HARMADIK KÖTET

Circumdederunt me gemitus mortis
Dolores inferni circumdederunt me.

*

Ki tanyája ez a nyárfás?
Nem hallik be a kurjantás.
Vagy alusznak, vagy nem hallják,
Vagy talán nem is akarják...

*

ELSŐ KÖNYV:
AZ ÖSSZETÖRT SZOBOR

1.

A műteremben hideg volt s a villany fénye még hidegebben verte a falakat, a dolgok arcát. Künn végtelen omlással csurgott az októberi eső. Bálint, ráhajolva íróasztalára, menekülő mohósággal írt. De mintha kivülről a sötétség, az eső és az ősz láthatlan titkos csatornákon beszivárgott volna a lelkébe, mind nehezebb lett a betűk előomlása.

Letette a tollat. Ránézett az alabástrom oszlopos öreg órára. Még alig mult hat óra. Ma olyan hűvös és didergő volt minden a műteremben. Még szobrai is, elfordult lélekkel, csak hideg anyag voltak.

Felkelt, kiment a konyhába, teát főzött magának. Aztán behozta, befészkelte magát kedvenc karosszékébe, iddogálta a forró italt. És mert hideg volt, ősz volt, egyedül volt: a meleg ital távoli tavaszokat lökött meg benne. Mint lenge bárány felhő puha fehér fodra: nyitott szemű női arcok mentek át életén. Lassan mentek, fényképszemükkel nézték az egyedülvaló férfit, hajuk fénye fehér lapokat vetített a lelkére. Lassan széttéresedve mentek egymás után, mint szini játék kisértetei mennek. Mozgásuk zene is volt: lassu ének vagy halk sírás. Az egyik, egy szőke, anyának fakadt bús embervirág, kis gyermeket is hozott a kezénél fogva. A gyermek betegen nagy fejével, gazdag szőke fürtjeivel, halálos nagy kék szemeivel, melyek üresek voltak minden lélektől, mégis annyira ő volt. A legmélyebbre ásott koporsó nyilt fel a férfiban s megmozdult a legtitkosabb sírása.

Egész fiatalon, alig huszonhárméves korában viszonya volt egy fiatal budai polgárleánnyal. Egy csókuk gyermekké lett: halálnak nyilt végzetes rózsa. Öt és fél évet ért meg a gyermek. Teljesen az apja szépségét mondta: de valami elitélt, beteg árnyékolással minden vonása mögött. Lelket nem gyűjtött beléje a világ, beszélni sem lehetett megtanítani, haláláig az értelem semmi jelét nem mutatta. Talán ennek az esetnek széthatalmasodott, tudattalan döbbenete nem engedte, hogy megházasodjék. Később aztán rossz csókok kimarták belőle a nőhöz való hitet.

Pedig mikor így jött az ősz, a nap lelke kiköltözött a dolgokból és szürke sírássá borult a világ. Mikor a falak megteltek ellenséges indulattal s a butorok eltagadták a közösen töltött mult lelkét. Mikor már párázott lehellete a műterem levegőjében: ó, hogy sírták a hosszu esték és hosszuhaju éjszakák a meg nem talált családot. Hogy kellett volna ilyenkor a női mell menedéke, az asszonyi hang édes íze s a gyermek kacagása. A harmadik csésze teát töltötte magába. És a meleg ital még mindig társ, olyan családféle valami volt a visszhangtalan embernek.

Az utóbbi hetekben még csak könnyen nyargalta meg a terhesedő napokat. Élete megkoronázó művén: a tragikus faj csodálatos szimbólumán: Dózsa György szobrán dolgozott. De aztán, hogy elkészült vele s már egy hete el is szállította a kiállítás helyiségébe: egyszerre üres lett az élete. Kiköltözött belőle a munka nagy rajongása: helyébe zuhant az ősz s az elszürkült egek nagy sírásai.

Az utóbbi időkben alig nyitottak be hozzá ismerősei. Visszafáztak tőle, mint olyan elitélttől, akivel az érintkezés is végzetes következményű lehet. Lakása kezdett bélpoklos sziget lenni, hova csak a hivatalos idézések kihordói s a végrehajtók jártak. Mert az üldözés most már eldöntő erővel újult meg s valahogy a levegőben volt az a közhit, hogy Boór Bálinttal, akár így, akár úgy: de most már végezni fognak. Az utóbbi hónapokban, hogy a nyomoruság mind

jobban marta ki az országot, mind több elégületlenség véres szeme meredt a jövő napokra és hogy a bámulatosan megszervezett germán étvágy mind több éhséget túrt ki hazátlanná: itt is, ott is nyugtalanító jelek lobbantak fel: hogy a Bálint tanításai még a kiontott szemű, beólmozott magyar Vazult is kezdik eszméletre karmolni. Aztán, hogy a hír elterjedt, hogy új szobrában a minden magyar tragédiát összegező Dózsát fogja megmutatni, hajszásai elvesztettek minden türelmet. Elvégre is egy ember nem veszélyeztethet annyi pecsenyét. És most már a végleges elintézés makacs akaratával mentek a világító ember ellen.

Dühüket fokozta, hogy a legfelsőbb bíróság a hirhedt kommunista honorárium perében megsemmisítette a két alsóbb bíróság ítéletét s egy nagyszerű megokolással erkölcsi elégtételt adott a körülharapott művésznek. Most már a hajsza a visszaharapott vérebek véres dühével folyt. Az egyik főcél volt: anyagilag teljesen tönkretenni, hogy a falat nélkül maradó ember az őrületbe, az öngyilkosságba, vagy valami mindent beszennyező nyomorúságba zuhanjon. Hetenként hat-nyolc per indult ellene. Soha nem látott emberek perelték be kisebb-nagyobb összegekért. Mindenre volt tanu, mindent tudtak bizonyítani s a gyorsan lepergetett pöröket egymásután vesztette el. De elvesztette azt az egynéhányat is, melyet megnyert, a rámenő sok költséggel. Egyszer aztán arra a szép felfedezésre jött, hogy ügyvédje maga is tagja az egyik titkos szövetkezésnek, mely a legvéresebb hajszát mondta ki ellene. Első haragjában nehéz szavakkal vágta az ügyvéd arcába az infámiát, aminek az lett a következménye, hogy az ügyvéd beperelte becsületsértés és rágalmazás miatt. Leveleit, kikutathatatlan okokból, már egyáltalán nem kapta meg. Az újságok, egyhangúan, most már okosabb taktikát követtek ellene. Észrevették ugyanis, hogyha mocskolták és rágalmazták, azok, akikben életre ható akarat lett Boór Bálint: minden támadás után megnőtt rajongással hirdetik az ő vallását. Sőt a nők és emberül kiváncsiak előtt csak érdekesebbé teszik alakját. Ezért most teljesen agyonhallgatták. Ez az agyonhallgatás annyira részletes és következetes volt, hogy még a kiállító művészek közűl is kihagyták a nevét. Végtelen csendet csinálni körötte, hogy e halálos puszta közepén feltünés nélkül lehessen ledöfni: ez volt az új, ügyesebb haditerv. Írásai valahogy eltűntek a könyvkereskedők kirakatából. A kerepesi temetőben volt egy műve egy híres építész sírja fölött: egy reggel szétzúzva találták. Egy Svédországban felboldogult sváb szélhámost az állam megbízott azzal, hogy írja meg a külföld számára a modern magyar művészet történetét. A Boór Bálint neve meg sem volt említve benne. És azok a gazemberek, akik itthon a magyarkodás bő kosztjából éltek: tapsoltak neki, hogy eldugja a világ elől a magyar erő legnagyszerűbb diadalait. König, heti képeslapjában, mely évtizedek óta a magyar úri középosztály szesznélküli teája volt, lehozta a modern magyar mestereket fő műveik képmásával: Boór számára egy betűnyi hely sem volt. Iskolákban, kongregációkban, hazafias egyesületekben buzgólkodó tanárok kikerülték nevét, mint valami szemérmetlen, szavakkal ki sem fejezhető erkölcstelenséget. És ha egy-egy tanítvány mégis felemlítette nevét, úgy intették le, mintha valami aljas káromkodást ejtett volna ki. Elég volt, hogy egy fiatal kezdőről az a hír terjedjen el, hogy a Boór Bálint híve, vagy csak annyi: hogy egyszer valamelyik művéről jól nyilatkozott: az végleg elitélt ember lett. Vagy rögtön kidobták elfoglalt állásából, vagy mellőzték, bántották, amig végleg félrekedvetlenedett. Azok, akik valaha kabátjukat terítették a léptei elé: most mutatott szemtelenséggel köszönés nélkül vigyorogtak az arcába. Mindenütt ür támadt körötte, mindenki elfázott tőle. És mert a gyávák érezték eljárásuk aljasságát: most már jogosan gyűlölték, mert miatta aljasnak és gyávának kellett lenniök.

Már ő sem járt sehova, még kávéházakba sem. Ha mozogni akart: az erdők és embertelen mezők nagy emberségébe menekült. Már Rendekyékhez sem járt el. Elhivatásának tragikus érzése valahogy átnemesítette erős érzékiségét is s felmutatott életéhez nem találta többé méltónak a régi apró játékokat. Csak Mátrayékkal találkozott néha, hogy a halott kérésének eleget tegyen.

Újból íráshoz akart látni, mikor csengettek. És sajátságos: most nem volt a művészben harag a zaklatás miatt. Lelke egyik titkos szobájában halvány kérés emelkedett fel: ó, bár valaki olyan jönne, aki nem szomjas fogakat, nem ölésre leső szemeket hoz. Valaki, aki egy pár percre mégis elhiteti vele, hogy nem egyedül van a világon. Hogy elridegült szobáját, mint télről bemenekült madarak, meleg emberi szavak üljék meg.

Megnyitotta az előszoba ajtaját. Nem jött be senki. De alázatos, szomoru, fakó hang reszketett be:

- Adjon az isten jóestét, nagyságos úr.

Egy öreg ember állott a küszöb előtt, levett kalappal. Fején az ősz haj csüggedt bánat és siró panasz volt. Beesett arca fehérlett, a fáradt vonások nehéz napok nélkülözéseit sírták. Öreg, eres szemein rajta volt a rossz éjszakák megtágulása: mikor dermedten az éhségtől és fájdalomtól a végzet titkos pillantásával néztek farkasszemet. Egész alakján a gyámolatlan fájdalom s a szégyenkező nyomoruság ügyefogyottsága volt.

Bálintnak jó percig kellett néznie az alakot, mig felismerte. - Gergely bácsi, az istenért, mi van magával? Jőjjön be! - kiáltotta fájdalmasan.

Az öreg bevánszorgott. Látszott, hogy elkészített ünnepélyes mondókájába akar kezdeni s kalapját forgatta az ujjai közt. El is kezdte: - Bizony, nagyságos uram, én is elmondhatom..., - de a hang beletört az öreg fájdalomba. Nagy könny csordult ki szemeire s alig tartott zokogással mondta:

- Bálint úrfi, jaj, Bálint úrfi!

Bálint bevitte az öreget, leültette. Most már visszaerősödött az öregbe a tisztességtudó régi szolga. Kérdezte:

- Ha szabad kérdeznem, hogymint van a nagyságos úr?

Bálint legyintett. Jó meleg szemeivel beborította az öreget:

- Tudja, öreg, én mindig úgy vagyok, mint a sümegi várhegy. Ha nap süti, ha eső veri, csak megvan. De maga nagyon megsoványkodott. Mi történt magukkal?

Az öreg maga elé nézett, mintha széttöprengene lelke sötétségei közt. Talán mégsem illik annyi nyomoruságot, annyi fájdalmat más elé hurcolni. Tétova hangon ejtette:

- Esős őszünk van, igen esős őszünk van.

Bálint ismerte az öreget. Tudta: öreg láda nehezen nyílik meg. Nem akarta siettetni. Szeliden kérdezte:

- Hát a Borcsa néni hogy van?

Az öreg jobb kezével sajátságos mozdulatot tett a levegőben. Mintha lefáradt mozgással kaszát suhintana utolsó vágásra. Aztán csendesen hullatta alá:

- Nincs az már sehogy. Bár én is úgy volnék. Meghalt szegény.

Bálintnak megrándult a felső teste, a két karja, mint mikor egy lebukó ember felölelésére mozdul a test. Szomoru szemrehányással kérdezte:

- És engem nem is tudósított. Mikor történt?

Az öreg megvakarta az állát, szétnézett a teremben. Aztán hozzátalált a szavaihoz:

- Van annak talán már négy hónapja is. Kerestem is a nagyságos urat. De itt azzal küldtek el, hogy Sümegen van. Meg aztán, nem is igen akartam háborgatni az én bajommal. Van a nagyságos úrnak elég.

- Hogy történt? Miben halt meg? - sürgette Bálint.

- Miben halt meg? Hát az öregségben meg a nyomoruságban. Nem mondom, még elélhetett volna, ha lett volna módja hozzá. De ha nincs kenyér, nincs lélegzet s ott a temető.

- Nincs kenyér? De hát mit csinált a fizetésével? - ámult Bálint, aki egy pillanatra azt hitte, hogy az öreg meg van bomolva.

- Mit csináltam a fizetésemmel? Nem csináltam én semmit. Nincs már nekem rég fizetésem, nagyságos úr. Van már három fertály éve, hogy a Homonnay nagyságos úr, a kövérebbik, ott járt a hivatalban. Aztán mikor a méltóságos Helgenmeyer tanácsos úr kikisérte, csak meglát az előszobában. Rám mutatott, mint egy dögbajos disznóra: - Hát ezt a Boór Bálint huszárját hogy tartjátok itt? - kérdezte a méltóságos úrtól. Aztán másnap a méltóságos úr csak behivat. Kérdezi, hogy ismerem-é a nagyságos urat, már mint a Bálint úrfit. Mondom, hogyne ismerném, ismerem én a pulya korától, méltóságos uram, én tanítottam lovagolni, puskát fogni. Kérdezi a méltóságos úr, hogy milyen ember a nagyságos úr. Mondom neki: jó ember az, méltóságos uram, nincsen annál jobb a világon, bár minden ember olyan volna. Mosolyog a méltóságos úr és kérdezi: - Szereti-é maga a nagyságos urat? - Igen én, mondom, s ha szükség volna, akár az öreg vérem is odaadnám érte. - Hát ő szereti-é magát? - kérdezte tovább. Hát, mondom én, erre nincs megbizatásom tőle, hogy az ő nevében beszéljek, de mindig jó szivvel volt hozzám, az apjához sem lehetett volna jobb. Megveregeti a vállam a méltóságos úr és megint mosolyog: - Derék ember maga, Gergely bácsi, nem feledkezem meg magáról. Aztán két órakor, mikor haza akarok menni, csak jön a Raupenstrauch úr, vagy hogy a fenébe hívják. Ez aféle gyakornok, még igen fiatal ember, és mondja: - Na, Dudás, aztán maga ne jőjjön többet a hivatalba.

- Meghűl bennem a vér s nem hazudok, ha azt mondom, hogy majd kicsúszott a lábam alólam. - Hát mért ne jőjjek, instálom, - kérdeztem, de alig volt hangom hozzá.

- A Raupenstrauch úr csak vigyorog. Nem kivánom, de számon fogja még kérni ezt a vigyorgást tőle az isten. - Így is több szolga van, mint kellene, mondja, maga teljesen fölösleges. Különben is, egy ilyen öreg embernek már nem lehet hasznát venni. Csak aztán ne igen prézsmitáljon sokat, mert, ha neszét veszik, könnyen a hűvösre kerűl.

- Szégyen mondani, nagyságos úr, de azt sem tudtam, mit teszek, mit nem teszek, olyan lettem, mint egy gyermek. Egy szó nem sok, de csak egy árva szót sem tudtam szólani. De mit is használ a szegény ember szava. Mikor aztán künn voltam a lépcsőkön, utánam fut az a gyakornok féle úr és azt kiáltja:

- Aztán, ha találkozik a Boór nagyságos úrral, adja át üdvözletünket.

- Nem mondok nagyot, nagyságos uram, de ha akkor annyi erőm lett volna, mint az indulatom, isten bocsásson meg, de holt gyakornok lett volna abból az akadékos nevű úrból. Mert már tudtam, hogy hol a bibi, hogy mi rágja a májukat.

- A gazemberek! A gazemberek! - lihegte mély viharzásu visszatartott hangon Bálint. - Aztán új szemrehányással kérdezte:

- És mért nem jött rögtön hozzám, Gergely bácsi?

Az öreg lekonyította a fejét, mint aki nagyon szégyenkezik:

- Miért? miért? Ha még egyébért kergettek volna el. De így idejőjjek és azt mondjam, hogy elvették a kenyerem a nagyságos úr miatt? Nincs a becsületes embernek arca az efélére. Hogy még azt higyje a Bálint úrfi, hogy a Bálint úrfit okolom érte. Van szegény Bálint úrfinak elég törődése ebben a nagy hercehurcában. Csak azt bírja.

- De hát mégis, mit csináltak, miből éltek?

- Nem csináltam én semmit, nagyságos úr, mit csináltam volna? A feleségem már régen beteg volt. Mióta innen elköltöztünk, sohasem volt meg a rendes állapotja. Meg az a szentlőrinci vacak is, amit kiutaltak, az isten bocsássa meg, igen egészségtelen egy fészek. Ha a szél fú, még a gyertyát is eloltja, az eső beesik, a hideg majd megveszi benne az embert télvíz idején. Aztán a sok bánkódás meg nélkülözés ágyba verte egészen.

- Pénz nem volt, jó falat, meleg étel nem volt, orvoshoz nem mehettem. Néha-néha kaptam itt-ott egy kis munkát, hol favágást, hol valami pakkhordást, abból tengődtünk. De az ilyen öreg embert nem igen szeretik alkalmazni, van elég fiatal, aki munka nélkül lézeng. Aztán eladogattuk, amink volt. Nem sok volt, s mikor szorultságban van az ember, könnyű dolga van a vevőnek. Egyszer aztán, mikor egy délután az ácsorgásból hazamentem, szólítgatom a feleségem, de csak nem felel. Odamegyek, hát hideg, mint a valóságos jég. Szegény lelkem, legalább nem szenvedett többet.

Elhallgatott. Bizonytalanul nézett a levegőbe. Mintha keresne valamit. Új fájdalmat régi sírásához, vagy új sírást a régi fájdalomhoz? Száraz köhécseléssel folytatta:

- Egyedül maradtam, mint a hüvelykujjam. Egy darabig úgy voltam, hogy se nem éltem, se nem haltam. Csak feküdtem az ágyamon éjjel-nappal. - Én istenem, vegyél el, én istenem, vegyél el, - mondogattam. Aztán a gyomor csak felhajtja az embert. Nem magamért volt a bánatom, hanem a szegény Lomposért. Én ember vagyok, én tudom mért szenvedek, de az a szegény kutya csak állat. Ott volt megkötve a parancs szerint a barak mellett, és hogy napokig nem kapott enni, a szegény úgy sírt, hogy majd megvette a szivemet. Bizonyisten, nagyságos úr, nem szégyenlem megmondani, még a konyhákba is bementem koldulgatni egy kis maradékot, hogy tudjak mit adni neki. Kaptam is itt-ott valamit. Néha úgy megkívántam egy-egy falatot, hogy a könnyem kijött utána. De volt erőm, nem vettem el szegénytől. Egyszer aztán napokig alig juttattam valamihez. Beteg is voltam, magam is kellett táplálnom. Hát a Lompos arca egészen elváltozott. Csúnya homályos lett a szeme, elkezdett acsarogni, még rám is. Ha félre nem teszem magam, még megharap. Agyon kellett ütni szegényt.

Most már sírt az öreg. Csendes eredésű lassu sírással. Nem volt lázadás, nem volt vád a sírásában. Sírt mint a fa, a hegyi szikla, a tó, a végzet néma szolgái, ha veri őket a nekik elrendelt vihar. Sírása paraszt sírás volt: nem panasz, hanem meghajlás a végzet előtt. Amint szánt, vet, arat, adót fizet, katonát állít, meghal: úgy sír. Aztán folytatta:

- El is pusztultam volna, ha a vágyam, hogy Sümeget lássam mégegyszer, nem tartja bennem a lelket. De amint meg tudtam takarítni egy pár ezer koronát, csak jött valami baj, betegség vagy az a kutya éhség s a pénz megint odalett. Most aztán már nem bírom tovább, tudom, hogy megírták már az én obsitomat is. Nem volt kihez fordulnom, hát mondtam magamban, na öreg Gergely, sohasem voltál szemtelen, de most vidd oda az öreg ábrázatodat a Bálint nagyságos úrhoz és mondd meg neki, ha annyiszor volt jó...

Elcsuklott a szava, nem tudta kimondani az egészet. Bálintnak alig volt egy pár ezer korona a zsebében, de elébe sietett:

- Nekem fog szivességet tenni, Gergely bácsi. Holnap délután egy órakor el fog jönni hozzám. Adok utiköltséget és egy levelet a Bokody úrhoz, aki megházasodott s most a Haraszton lakik. Ő odaadja majd Gergely bácsinak a házam kulcsát. Lakjék benne, Gergely bácsi. Ami eleséget, lisztet, zsirt, miegymást talál a háznál, használja kedvére. Ha valamire szüksége lesz, forduljon Bokodyhoz.

Hogy megkínálja az öreget, kiment megint a konyhába, új teát főzött. Szalonnát, kenyeret is vágott hozzá. Behozta s biztatás kedvéért ő is nekilátott. Az öreg reszketős-tétován evett, mint aki régen elszokott az eféle örömöktől. Viharos csengetés hasított be s már egy kétségbeesett női hang hívott is:

- Mester! mester! Itthon van?

Bálint megismerte a hangot. Kisietett ajtót nyitni. Katica rohant be. Arca, szemei valami nagy rémület feszítésétől voltak szélesebbek. A felkergetett lélegzés fuldoklásai közt mondta:

- Mester, mester, a szobra...

A Bálint teste végigrándult. Írtózatos arccal kérdezte:

- Mi van a szobrommal?!

A nemzetközi díjra versenyzők szobrait a Képzőművészeti Csarnok egy külön helyiségébe állították fel. Előzetes biráló-bizottság nem volt: a díjkitűzők rendelkezései szerint minden szobrot ki kellett állítani, hogy esetleges rejtett tehetség annál könnyebben jusson napvilágra. A kiállítás megnyitása november elsejére volt kitűzve s a döntő bizottság egész Európa hozzáértőiből volt összeállítva. És éppen, mert egy teljesen elfogulatlan nemzetközi bizottság itélt, Bálint a nagy természeti erők biztonságával küldte el szobrát. És minden egyéni győzelemnél nagyobb öröme volt, hogy diadalával egyszersmind faja tragédiáját fogja bevinni Európa szemeibe.

A lány egész testében reszketett, fogai összevacogtak, halántékait kiverte a láz. Beszélni akart, de ajkai csak némán vonaglottak, a nagy felindulás nem tudott szavakba törni. Bálint bevezette s mint egy gyermeket űltette egy karszékbe. Most már erőt vett magán, hangja dédelgetően ráhajló volt, de mellében zihált a nyugtalanság:

- Pihenje ki magát, Katica. Itt van, szépen igyék ebből a forró teából. Aztán nyugodtan elmeséli, mi történt.

Katica egy nagy mohó kortyot ivott. Aztán szelid-szomoruan elnevette magát:

- Ugye, nagyon megíjesztettem? De én íjedtem meg a legjobban. Lehet, hogy a félelmem túlozza is egy kicsit a dolgot. Már szinte szégyellem, hogy eljöttem. De úgy gondoltam, hogy a mesternek okvetlenül kell tudnia róla. Ugye, nem haragszik? Ki ez a bácsi?

- Ez a bácsi egy nagyon jó bácsi. Apám vincellérje és gyermekkorom nagy barátja volt.

Az öregbe visszatért valami a magyar paraszt megölhetetlen gavallérságából. Felállott, igyekezett vén lábait úgy tenni össze, mintha összeütné a bokáit. Vénlegényes meghajlással, nagy tisztességgel mondta:

- Dudás Gergely vagyok, csókolom a kezét a kisasszonynak. De már nem is alkalmatlankodom, megyek már.

Bálint visszaerőltette az öreget a székébe. Katica felfényesedett szemekkel mosolyogva mondta:

- Lássa, bácsi, én már látom, hogy maga nagyon jó ember. Egész biztosan nagyon jó ember.

- Mit tud a szobromról, édes Katica? - sürgette Bálint.

A lány arca megint szederjes szürkére íjedt. Homlokához kapott:

- Hát még nem mondtam el! Jaj, igaz, borzasztó, nem képzeli, mennyi rossz ember van ezen a világon.

Bálint szétmosolyogta a türelmetlenségét:

- Ezt már Ábel meg akarta állapítani, szivem. De Kain leütötte a megállapítás elől.

A lány duzzogott:

- Lám, már csúfolódik. A férfiak mindig csúfolódnak, mert sohasem azt látják, amit mondani akarunk, hanem azt, ahogy mondjuk. Ma délután fenn volt nálunk B. Ádám Ferenc a nagybácsi vaskereskedő barátjával, akit nem szeretek, mert nagyon közönséges és önző ember. Valaki valamiért dicsérte a mestert s erre a vaskereskedő felpattant, hogy az ilyen embert agyon kellene ütni, de most úgyis megkapja a magáét. Én erre ki akartam kaparni a szemeit, de gondoltam, előbb kiveszem belőle, mit jelent ez a fenyegető mondat. Akkor aztán elmondta, hogy a nemzetközi pályázat magyarországi rendezősége Füley gróffal, Plachotával, Lederer-Strommer herceggel az élén megnézték a kiállított szobrokat. A mester szobrának a látására olyan dűhbe jöttek, hogy kijelentették: ilyen lázító és perverz szobrot semmi esetre sem fognak nyilvánosságra engedni. B. Ádám Ferenc pedig hozzátette, hogy a Központi Kávéházban hallotta, hogy a Szent Imre Gárdája elhatározta, hogy a mestert a szobor visszavonására kényszerítik. Azt is beszélték neki az újságírók, hogy holnap nagy támadások jönnek a mester ellen és hogy most már végleg ledöfik a mestert. Én erre úgy megíjedtem, hogy köszönés nélkül faképnél hagytam őket. Még villamosra sem mertem szállni, csakhogy jobban érezzem a lábaimban a sietséget.

Egy percre elhallgatott. Nagyon elszontyolodott arcot vágott. Aztán nagy megbánással sóhajtotta:

- Legalább a hamutartót vágtam volna ahoz a vaskereskedőhöz. Az úgyis vasból van.

Bálint különös, magába néző arccal járt-kelt a lány elbeszélése alatt. Mintha nem tőle, hanem önmagából hallaná ki az élete legnagyobb művét fenyegető veszélyt. De az utolsó mondat mégis mosolygásra lökte az arcát:

- Ne féljen, kis Katica, nem lesz semmi baj. Most Gergely bácsi szépen visszakiséri, hátha még ott találja a vaskereskedőt és kipótolhatja a mulasztást. Ha kell tőlem is vihet egy hamutartót. Holnap vagy holnapután délután felnézek magukhoz. A szobornak nem lehet semmi baja: nemzetközi védelem alatt van. Bármit akarnak, meg tudom hiusítani. A Szent Imre Gárda tagjai csak a szereplési viszketegjüket vakargatják. Az újságírók pedig csak üssenek megint agyon, sokszor megtették már.

Lágy, megnyugtató hangon beszélt, de messze riadt szemein, felzudult arcán látszott, hogy önmaga is keres valami biztatást, valami megnyugtató gondolatot, melybe belekapaszkodjék. Amint kifelé mentek, megcirógatta a lány haját:

- Lássa, kis Katica, ma éjjel nyugodtabb lesz az álmom. Mert tudom, hogy van, aki íjed és szorong értem. - Aztán elnevette magát: - És aki őrt áll a hamutartójával mellettem.

A lány csodálatos arcot fordított vissza Bálint felé. Egész élete, egész lelke felnyilt ebbe az arcba. Alig mentek el, új vendégek érkeztek. Nem is egy, hanem négy testület egyesített küldöttsége. A Szent Imre Gárdája, Hadur Lovagjai, Loyola Katonái és a Szittya őrszemek ultimátumát hozták. Nagyrészt még egyetemi hallgatók voltak, összesen tizenketten. Bálint egy szemfordulással magába nézte ezeket az arcokat. Sajátságos hasonlóság volt a külső arcokra kisejlő belső arcokban, mintha egyetlen nagy fekete koca tizenkét csecséről lógtak volna le. A szemek különösen bandzsalítók, kis lánguak, mintha mindig a más lelkiismeretébe leselkednének. Az orrok szimatoló, titkokat felszívó, tolakodó orrok. A szájak kegyes énekre görbülő, hiszekegyet hangosan mondó, mások hibáit elárulkodó szájak. Alakjuk az alázatosság és szemtelenség, a kegyeskedés és ledöfő gonoszság sajátos vegyüléke. Azoknak a fajtájából valók voltak, akiknél a szent jelszavak nem hit, hanem bunkó, a fiatalság nem fiatalság, hanem arcátlan tolakodás, a vallás nem vallás, hanem stréberség s a lelkükben termett isten az emberiség legnagyobb szégyene. Szónokuk, valami Kraemer Gottfrid, nagy mutatott tisztelettel kezdett beszélni:

- Igen tisztelt mester, mi tudjuk, hogy Boór Bálint mit jelent a magyar művészetben, ha nem tudnók, nem is jöttünk volna el. Mi sajnáljuk legjobban, hogy hazánk legjobbjai semmi áldozattal sem tudták megnyerni a mestert annak a világnézetnek, mely egyedül képes megmenteni honunkat és legszentebb hagyományainkat. De végleg el vagyunk tökélve, hogy az országot minden nyugati erkölcstelenségtől és fölforgató izgatásoktól meg fogjuk védeni. Nem engedi tiszteletünk, hogy vitába álljunk a mesterrel, de kérjük, hogy szobrát, mely a megbomlott mult egy gyilkos zsiványát pucéron állítja oda a világ szemei elé, sziveskedjék visszavenni. Tiszteletteljes kérésünkkel el akarjuk hárítani magunkról a felelősséget mind-azokért a következményekért, melyek kérésünk esetleges megtagadását követnék.

Bálint nem szólt semmit. Két öklét kabátja zsebébe börtönölte s lesúlyosodó mély szemmel nézte ezeket az elszült fiatalembereket. A csend hosszu pillanatokig tartott. A fiatalemberek kezdték már kínosan érezni magukat ez alatt a tekintet alatt. A vezérből ki is tört a félelem türelmetlensége:

- Milyen izenetet vigyünk megbízóinknak?

- Kik azok? - kérdezte mintegy magához ébredve Bálint.

A vezér mint milliós bankókat vágta ki:

- Szent Imre Gárdája, Hadúr Lovagjai, Loyola Katonái, a Szittya Őrszemek.

Bálint megint hallgatott. Mintha emlékezete kiköpte volna az ott állókat, nagy léptekkel méregette végig a műtermet. Megállt a fiatal Toldi szobra előtt. Hosszasan nézte. De valami különös: szobron, termen, sötéten tulrontó messzi nézéssel. Megint odaállt a fiatalok elé, megbökte a vezér mellét:

- Hogy hívnak?

- Kraemer Gottfrid.

Egy másik elé lépett. Egy hirtelen szőke reszketés elé. Az íjedten szökött a társa háta mögé. De azért mégis tőle kérdezte a művész:

- És téged?

Az lesunyítva dadogta bajtársa mögül:

- Frühauf Tibor.

Szomszédjánál, egy csúcsosfejű, véletlenül világra-esettnél megismételte:

- Téged?

- Pironcsák Vilmos.

A Bálint szája elszélesedett s valami mindenen átütő gúny vérzett fel rajta. Neki zordult egy kis kongregációs képűnek, aki félénken pislogott az örök kegyelembe:

- Téged?

- Ulain Valdemár - nyögte az maga elé.

A művész felkacagott. Erdő zúgásu földrengető kacagással. A fiuk rémülten néztek rá.

Aztán egy zömök, piros képű, kemény barna fejű fiuhoz ment. Most már húsba metsző kegyetlen hangon kérdezte:

- Mi a te neved?

Az felvörösödött s aztán nagyon halvány lett. Jobbra-balra nézegetett, mintha el akarna bújni. Nehéz lélegzéssel lihegte:

- Gulyás Miklós.

- Hova való vagy?

- Cófalvára, Háromszék megyébe.

- Mi az apád?

- Kálvinista kántortanító.

A művész arca elborult. Szemeibe nagy szomoruság felhőzött. Úgy nézte a fiatalembert, mintha egy szétbomló hulla fölött valami kérdés megoldása után kutatna. Aztán csendesen mondta:

- Te, szégyeld magad, fiam.

A fiatalember újból vörös lett és olyan gyermekszeme volt ebben a szégyenkezésben. Bálint vállat vont. Odament a könyves polchoz, kivett egy könyvet. Beűlt egy karszékbe, olvasni kezdett.

Kínos csend volt a teremben. A fiuk nem mertek moccanni. Végre a vezér megszólalt:

- Mi a végső válasza a mesternek?

Bálint únottan fordította oda a fejét:

- Hát ti még itt vagytok? Menjetek a fenébe!

Olyan nehéz volt ez a hang, hogy meglökte a fiatalemberek inait. Fejüket a válluk közé súnyítva, kifelé indultak. De azért hajlongtak s kanyargós alázattal jóéjszakát kivántak. A jól ránevelt úri kutya már tudattalan szolgálj-ja volt ez? Vagy talán saját meztelen lelküknek volt szüksége erre a meghajlásra? Talán egy percre a szerencsétlen vakond-lelkek is érezték, hogy nagy szárnyak suhanása alatt állanak.

Amint lépéseik elhangzottak, Bálint az asztalra dobta a könyvet. Felállott, megint lázas, nagy léptekkel járta a termet. Felzilált arcán, megfeszülő szemein, testetlen szavakat mozgó száján látszott, hogy valami nagy rémületre néz. - A szobrom, a szobrom! - remegte benne egy tántorgó kétségbeesés.

Ebbe a szoborba egyesítette minden erejét. Ez volt a teljesre nyilt virág, mely élete minden szinét, illatát, ízét adta. Az élet minden titkos ereje egybefutott, hogy létrejőjjön. Ez a mű volt a mulhatatlan csók, melyben átadta a végtelen szerelmét tragikus fajának. Ez volt a halhatatlan zokogás, mellyel a világ lelkébe akarta átsírni faja végzetét. Ha ezt is véka alá rejtik, ha ennek valami baja lesz: abban ölik meg, amiben faja védelme és jövője. Akkor örökre elzuhan és nem lesz remény többé.

- Csak képzelődöm. Tulzom az egész veszélyt. Képtelenség, hogy valami történjék. Ilyen botránra nem merik rászánni magukat, - mondta gépies buzgósággal benne egy hang.

Látta szobrát, amint piszkos, csúf lelket izzadó csőcselék veszi körül. A szenteskedők, az epekeresztények, a minden szépre harapó ember-dúvadak s az ellenforradalom jól betanított vérebei. Teste kiegyenesedett, ökleit széttartotta a levegőben: - Nem engedem! nem engedem! - kiáltotta egész élete.

Jókor feküdt le, leoltotta a villanyt. Fejére húzta a paplant s jól befúrta fejét a párnákba. Hogy melegen legyen, hogy elkábuljon, hogy kizsongítsa felvert lelkéből a rémeket. Kétségbeesetten kapaszkodott vissza az elment évekbe, hogy azokból visszatépett arcokkal töltse meg a lelkét: hogy ne férjen belé a fájdalom, a rettenet és a kétségbeesés. Látta a sümegi Haraszt zöld nevetésén a gyermekeket. Ő is köztük van, még rövid nadrágos, zsenge húsu, karmolatlan lelkű gyermekélet. Repül a labda, bomló kacagások sugárkévéje szökik utána, a

harmatos kis tagok lubickolnak az élet édes frissességű vizében. Most édesanyja hintáztatja két szilvafa közé kötött kötélen. Az anyai hang szelid búgással dudol hozzá, ő repül az ég kék, tiszta ragyogása felé és csupa ömlő boldog kacagás. Az éjjeli szekrényen az ébresztő óra ellenséges-élesen tiktakkolt bele elbódító hazugságába. Kinyújtotta hatalmas kezét, megroppantotta az idő nyakát. Az nyikkant egyet és megállt. Állott az idő az éjszakában, mint egy hideg, sötét, kiontott szemű néger óriás.

Végre álomba zsibbadt. Húllott, húllott veszett eséssel mélyre homályló hús kútjába. - Csakhogy alszom, csakhogy alszom! - szepegte egy idegen sírás álmában. És már a sümegi iskolában volt kis diák. Vizsga volt és a nagy közönség rátátott szeme előtt kérdezte a tanár: - Mondd meg, Boór Bálint, hol van a Tűzföld? Ő nagy erdőségek mögött látott egy rőtre égett meztelen földet, rajta csodálatos emberekkel. Nyelvén vonaglott a kivánt felelet, de az első betű bújt, sajgó csiklandozással futott előle. Néha már nyelvéhez ért, de csak hogy éppen a vonalait sejtette, aztán megint homályba merült. Ő elkezdett furcsa hangokat dadogni. Erre a ránéző szemek széles, gúnyos szájakká torzultak és vért buggyantó csúf zsiros kacagás csurgott ki belőlük. Már megint a sümegi Haraszton állott. A nap megsérült a Tátika vállán s szeméből nehéz, véres sugarak dárdásodtak. Valami magaslott a Haraszt közepén, a lehúlló este véres áhitatában. Az ő szobra volt, a Boór Bálint Dózsa Györgye. Oh, sohasem látta még úgy szobrát, nem még a fogantatás csodálatos pillanatában sem. Az ízzó trón dermedt gyötrelmében űl a magyar paraszt. Oh, milyen paraszti ez a meztelen test, milyen ős paraszti panaszos szájak a kimart sebek. A hátra gyötrött fej hogy mondja az időtlen végzetet, a szemek hogy láttatják a kikerülhetetlen átkot, a száj hogy üvölti a századok segítségkiáltását. A nap most lebukott, beleloccsant valami dugva gyűlt vértengerbe. Vér, vér, rengeteg vér freccsent az égre s egyszerre nagy zuhanás hallszott. Belerengett az egész szive, mint vulkán tövébe épített város.

Felébredt. Egész testét verejték verte, fogai összevacogtak. Átfúrhatatlan nehéz sötétség volt az éjszaka. A messze merült város véres szemekkel nézett rá, mint egy támadásra váró szelindek. Olyan őrült döbbenet feszült az éjszaka húrjain, hogy majdnem felvisítottak a dolgok. Felgyujtotta a villanyt.

Úgy, a hálóingére vette a téli kabátját, papucsokba bujtatta a lábait. Megint járni kezdte a felvert világu műtermet. Most minden szobor a lelkén súlyosodott. Az ablakhoz feszülő sötétség föléje roppanó néma sírás volt. Oh, hogy nem taglózhatja le egyetlen ökölcsapással ezeknek a piszkos kis emberbogaraknak beteg világát! Hát megölik őt és megölik faját! Hiába volt minden szépség és minden fájdalom. És nem mozdul a magyar Vazul.

Egyszer csak megállott édesanyja arcképe előtt. Oh, hogyha a mély szemekbe melegség gyűlne, ha a fájdalmas ajkakra visszajönne a lélek hangja és mondaná a régi szivet: - Mi bajod van, édes fiam? Ne félj, itt van édesanyád. - De papiros volt a kép, de rögzött fény hiu árnyéka volt az arc.

Sokáig járt-kelt, hogy az elfárasztott testtel elbódítsa a testbe mártott lelket. Aztán, négy óra tájt, visszafeküdt ágyába s éber, sajgó tompulásba zsibbadt. Alig volt hét óra, mikor a csengő felverte aléltságából.

Amikor váratlanul korai látogatóit meglátta: Leiter birót és Győry tanárt: egyszerre tudta, hogy gyilkosság történt. Halott-sápadtan meredt rájuk.

Győry tanár kiméletes és részvevő volt, mint egy ötven év óta fennálló temetkezési intézet vezetője:

- Kérlek, mester, - kezdte Krisztus öt sebéhez hangolt hangon, - nagyon fájdalmas volt most ide feljönnünk. Igen rossz hírt hozunk.

- A szobrom! - ordította írtózatos hangon Bálint.

A két ember láthatólag megszeppent és közelebb állt az ajtóhoz. Győry a szokottnál erősebb hangot tartott védelmére:

- Mi igazán nem értünk egyet a dologgal, mert mi, mester, még tévedéseidben is tudunk tisztelni. Szobrod lázító ereje és merész meztelensége óriási felháborodást keltett. A Szent Imre Gárda tagjai éjjel betörtek a kiállítás helyiségébe és összetörték. A reggeli újságok tele vannak támadással ellened.

Bálint szétvonaglott szájjal, kitágult szemekkel dermedten nézett maga elé. Most ő volt a szobor, megkövülése egy mindent tulrontó fájdalomnak. Talán nem hallott, nem látott, a világ vak horzsolódással ment el mellette. Leiter is neki bátorodott:

- Látod, édes Bálintom, mi ezt előre tudtuk. Nekünk is van ám valami eszünk. Mi sem vagyunk olyan buták, mint te gondolod. - És beteg lelke vastag mosolygásban hízott ki ajakára. Aztán folytatta:

- Tudod, mi nem akarjuk birálgatni eljárásodat, de...

Bálint öklével belevágott a nyavalyás arcába, hogy az beletántorodott egy székbe. Győry rémülten szökött egy szobor mögé. Onnan mentegetőzött kisíró alázatossággal:

- Mester, kérlek, én mindig rajongó híved voltam és maradok. Én elitélem a dolgot. Én csak véletlenül találkoztam Leiterrel. Én nem vállalok vele semmiféle szolidaritást.

Borzalmas látvány volt ez az óriás ember. Látvány, melyet nem lehet elfelejteni s megmarad örök íjesztése a szemnek. Az arc halálos sápadt volt, a szemek gyilkosságra tágulok. Mélyükön, mint őrült a vetésben, lobogó fáklyával rohant a dűh. Vonásai szétestek, a homloka s az arc felső része nagy néma sírás voltak. De az alsó áll s a szörnyű harapásra dühödt száj a halálra sebzett vad rettenetes bosszuját lihegték. A téboly vak keresésével nézett szét, mintha lesné, mit ragadjon fel, hogy elzúzza ezt a beteg kis férget. Akkor szemeibe ötlött a Győry tanár megszeppent, vén-gyermek alakja. Egy minden fenyegetésnél írtózatosabb vad kacagás bomlott ki belőle. Aztán zsebkendőjével megtörölte arcát, nyakán nehéz visszanyelések görcsei látszottak. De már szemeibe visszajött a mindennapi szeme, már mosolygott. Nagy részvevő udvariassággal hajolt Leiter felé, akit a székben, félájultan, kinyálazott a dűh.

- Hozzád értem véletlenül, édes Tiborkám? Bocsáss meg, egy idő óta heves mozdulataim vannak. Parancsoltok valamit reggelire?

Leiter lábaira tápászkodott. Nem tudott szólni. A dűh hidege rázta s keskeny, hegyes, sárgás fogai belemélyedtek alsó ajakába. Oh, ha az most a másik húsa volna s ha fogaiból valami örökre tébolyító mérget tudna beléje rontani. Szó nélkül indult az előszoba felé. Győry követte, óvatosan elkanyarodva Bálinttól, hogy bármely pillanatban menekülni tudjon.

Leiter elővette zsebkendőjét s kivérző száját törülgette. Bálint ajtót nyitott, meghajtotta magát. Leiter már kiment. Győry behúzta a fejét a nyakába, félt, hogy a kimenés pillanatában sujt le a büntető kéz. Szavakat is buzgólkodott elő az elhárításra:

- Mester, én láttam a szobrodat. A legcsodálatosabb mű volt, melyet valaha alkottak.

Bálint egyedül maradt. - Nem vagyok magyar, nem vagyok magyar többé. Vad állat vagyok, kiköltözöm az erdőbe, - lihegte felízzó arccal s az őrület vad ténfergésével járt szét a teremben.

Élete roppant égésébe, mint szélbe kapott hűvös lomb: behullott az anyja képe. Beteg, harapós dűhvel rohant az arcképhez:

- A te átkozott ágyékod rontott végzetes magyarnak! Halálra szültél, vak szerelmű magyar anya. - És megtébolyult kezét felemelte, hogy leüsse a képet a falról.

De a másik két szem már felnyilt benne. Az önmagát is messziről néző, a mámorát is józanon látó, örökkévalóságba tekintő két szem. Megrázkódott. Csendesen sugta maga elé:

- Vigyáznom kell magamra, most kell legjobban vigyáznom. Nem szabad eldűlnöm, mert akkor én ölnék meg mindent, amiért voltam.

Megmosdott, felöltözött. Mindent parancsoltan nyugodt-lassu mozdulatokkal tett, hogy a fegyelmezett test fegyelmezett lelket mondjon össze. Odaállt az ablakhoz. Hosszu, mély magába nézéssel gondolkozott a teendőkön.

Kilenc óra után vette kalapját. Elhatározta, hogy lemegy a Központi Kávéházba, átnézi a lapokat. Hátha, valami csoda útján, mégis csak vak hír lesz az egész. Most már egészen őrült valótlanságnak tetszett, hogy Európa szemei előtt kis gyáva mesterségesen őrjöngők szét-zúzzák a magyar géniusz diadalát. Mikor leért a lépcsőkön, Homonnay Lajos lépett elébe. Úgy leste a félig nyitott ajtóból. Részvétre szenteskedő szemei mélyén apró gonoszság fürkészte a Bálint arcát. Kérdezte:

- Hogy vagy, édes Bálintom? Éppen tegnap beszéltük öcsémmel, hogy valamelyik nap fel-nézünk hozzád.

Aztán nagy mókásan mutató ujjával megfenyegette a művészt:

- Bizonyára valami kedves találkozóra sietsz ilyen jókor reggel. Különben gratulálok az új szobrodhoz. Mondják, hogy ilyen csodálatos dolgot még nem alkottál.

Bálint megvetően intett a kezével:

- Rossz giccs. Bánom, hogy kiállítottam. Igazán hálás volnék, ha szétrugná valaki.

Az uccákon vak rohanással ment át. Nem vette észre az íjedten, gúnyosan vagy kutatva rányíló szemeket. Egy helyen, az Egyetem-ucca sarkán, egy női hang mégis beesett a lelkébe:
- Szegény!

- Szegény, szegény - mondogatta magában gépies ismétléssel a művész.

A kávéház tele volt a napi meghalásra induló emberekkel. Akik minden reggel idejönnek, hogy mielőtt visszakapcsolódnának az élet keserűségeibe, hozzá rontsák a szájuk ízét egy csésze kávéval. És hogy mielőtt visszamerülnének az ember-csatornákba: készre piszkolják a lelküket az újságok csorduló kloákáival. Hogy kipárázott ezekből az ide szorongó emberekből az élet szomorusága! Amint szórakozott, lázas szájjal nyelik a barna lőrét s mohó lázas szemekkel nyelik a világ löcsedékét. Hogy aztán siessenek a vak-lelkű robotba. Egy kicsit úr, egy kicsit szolga lenni, egy keveset marni egymást, mérsékelten hazudni, óvatosan csalni, a lehetőség határai közt lopni. És ezt az életet fizetik naponta istennel, állammal, törvénnyel és illendőséggel, a felgyűlt századok minden terhével. És a nappal ciliciuma után azért buknak az ágyba egy keserves csókra, hogy a kávéházban mindig igyanak kávét, az újságoknak legyen olvasója, a hivatalokban a robot meg ne szakadjon, tovább is legyen úr és szolga, a kis hazugságok, csalások, lopások meg ne szűnjenek, legyen Isten, állam, törvény, illendőség.

Amint Bálint belépett a kávéházba, minden szem ránézett. Az ismerős szemek egymásnak villantak, az arcok mondták a Boór Bálinthoz való lelküket. Legtöbb arcon a kicsinyek sajátságos öröme volt, hogy ennek a nagy fának is nekivettetett a fejsze. Ő is, minden kiötlő erejével, éppen úgy a végzethez tartozik, mint a parányok. Az egyik asztaltól, ahol újságírók reggeliztek, egy fiatalember fölugrott és lázas sietséggel tűnt ki a kávéházból. A többiek kacagtak. Ő írta az egyik lapban a támadó cikket Bálint ellen.

Bálint egy külön asztalhoz űlt. De nem elbujva valamelyik szegletbe, hanem az egyik Egyetem-uccára táguló ablakhoz. Hat pincér is ugrott hozzá, hogy lássák, hogy tanui legyenek: nem dűl-é ki belőle a tragédia. De ezekben az emberekben mégis volt sziv. Ők, akik annyi ál-urat és hamis hatalmat szolgálnak ki, legjobban megismerik a született fejedelmet. Fokozott figyelmességgel szolgálták ki, arcukon és mozdulataikban őszinte volt a részvét. Egy perc alatt az összes újságok Bálint előtt álltak.

Mindenki őt nézte. De titkon, de a szeme könyökével. Hogyan szederjesedik majd el az arc, vagy hogyan tolul a vér szét az erekben. Hogy tágul kétségbeesésre a szem, vagy hogy lobog fel benne a dűh. Hogy gyötrődik ki a lélek erre a testre, mely olyan kiötlően hatalmas és olyan elzúzóan erős. Némelyik a nagy lesben füléhez vitte kávéját, többen fordítva tartották az újságot. Dehogy ment volna egy is el. Inkább késsék el a hivatalból, inkább nézzen rosszul rá a főnök rettegett szeme, de legalább egy kortyot igyék ebből a tragédiából. - Ha ez dühében nekünk esik, holnap befagy az egész sajtó - sugta tréfásan egy újságíró.

Az első lap, mely kezébe került, a német klerikálizmus magyarnyelvű lapja, a Keresztény Ujság volt. Két helyen is foglalkozott az esettel. A vezércikkben, melynek címe: Él még a magyar lélek! - volt s egy belső cikkben, mely hosszasan beszélte el a dolgot. A vezércikk zengő tedeummal kezdte, hogy a magyar fáról még gazdag gyümölcsöket lehet várni, mert az éjjel megmutatta, hogy vannak még virágai. A Szent Imre Gárdájába tömörült ifjuság vasökköllel verte vissza azt a támadást, melyet egy rombolásba és kéjbe tébolyodott elme követett el a Haza, a Vallás, az erkölcs, az államrend és a művészet tiszta hagyományai ellen. Egy összeférhetetlen, perverz-lelkű izgága alak, aki a géniuszt feltűnéssel akarja pótolni s akinek hagyták, hogy kommunistaságát büntetlenül vigye el, mint egy bomlott bivaly, újból nekiment a társadalmi rendnek. A mult legbecstelenebb zsiványát, Dózsa Györgyöt választotta témának, aki a Hazát megtestesítő történelmi osztályokat, melyek vérükkel fentartották a hazát egy ezredéven át, gyilkolta, égette, rabolta s a Haza szent földjét vértengerré változtatta. És ezt a témát oly szemérmetlen naturalizmussal dolgozta ki, mely még a Zsodoma Párizs disznóságait is felülmúlja. Szerencsére, a szabadkőműves forradalom viharaiban felébredt a nemzet őrlelke. A Szent Imre Gárdájának liliomos vitézei a kiváló szobrász, Huszti Ernő s a magyar sajtó egyik nagy büszkesége, a keresztesvitéz-lelkű Thineberg vezetése alatt ma éjjel behatoltak a Képzőművészeti Csarnok megfertőzött termébe s szent haragjukban összetörték a gyalázatos botránykövet. Lehetetlenné tették, hogy ez a kificamodott elme meggyalázza a magyarságot. Hála istennek, elmondhatjuk: a magyar nyugodtan alhatik: a Trónt, az Oltárt, a Hazát szerető hű szemek vigyázzák.

Az esetet elbeszélő cikkben el volt mondva, hogy a keresztény egyesületek vasárnapra óriási tiltakozó gyűlést rendeznek a Vigadó nagytermében az irodalom és művészet megfertőzése ellen, Habina püspök, Puchberger Frigyes, Eckhardt János és mások bevonásával. A Póstás lapja csak rövid hírben hozta a dolgot:

- A leghelyesebb elintézés. A mai éjjeli órákban tudomásunkra jutott, hogy a Szent Imre Gárda derék tagjai a furcsaságairól s más itt el nem mondható legendákról ismert Boór Bálint szobrát, mellyel a tizenhatodik század vad kommunistáját, Dózsa Györgyöt akarta megörökíteni, összezúzták. Vasárnap a Vigadó termében az összes keresztény egyesületek tiltakozni fognak a fejét már ismét felemelő destrukció ellen, melyre kiváló főszerkesztőnket, Póstás Lajost is meghívták. Addig jár a korsó a kútra, amig eltörik.

A Nemzeti Zászló vezércikkét Militzer bömbölte. Három ordító betűs címe volt: Aljas merénylet a keresztény morál ellen. - Bűnös uszítás a honfentartó osztályokra. - Attila unokái megvédték a magyar művészetet. - A cikk, túlmagas rezgésszámáért, megfelelően elbőgve már nem is lett volna hang az emberi fülben. Különben ötvenhétszer volt benne Boór Bálint gazembernek nevezve.

A keresztény lapok mind nagyobb cikkben foglalkoztak az esettel s követelték a megtorló eljárást a művész ellen. A zsidó lapok egy-két sorban egyszerűen közölték a dolgot, minden kisérő magyarázat nélkül.

Bálint most már tudta nyugodtan, mutatott mosolygással olvasni a lapokat. Sokszor gyermek-jóleséssel fel is nevetett. Mikor az utolsót is letette, kedélyesen átszólt egy újságíróhoz:

- De jó tüdőtök van. Csodálom, hogy nem robbantok szét a nemes haragtól.

Az aggályoskodó arccal kérdezte:

- Mit fogsz most tenni, mester, a szobrod ügyében? Nagyon szomoru eset.

Bálintból nevetés buggyant ki:

- Mit? Hát semmit. Mit is tehetnék? Egy jó keresztény nem törhet mindig diót vagy mogyorót, vagy pláne házasságot: néha szobrot is kell törnie.

Itt-ott nevetés vicogott fel, de sok arc dűhre rángott. Bálint fizetett és elhagyta a kávéházat. Mikor kiment, egy újságíró felméltatlankodott:

- Így pózolni ma senki sem tud Európában.

Bálint egész nap járt-kelt, seholsem talált nyugtot. - Nem bírom, nem bírom tovább, - mondogatta magában. - Valami módot kell találnom, hogy a hazai szemek elől elbujhassak. Hogy ne ezek előtt a szemek előtt pusztuljak el. Nekem nem szabad csúful meghalnom.

Délben kikisérte az öreg Gergelyt a vonathoz. Az öreg nagy sírással búcsuzott:

- Aztán jőjjön ki hozzám, Bálint úrfi, a sümegi temetőbe.

A vonat elindulása után még egy jó óráig ott maradt a váróteremben. A nagy mozdulás, a vonatok zaja, az idegen emberek tolongása mégis valami menedékféle volt neki. Ma nagyon halogatta a percet, hogy egyedül legyen magával otthon.

Mikor este tíz óra felé hazament: ajtójára tűzve egy idézés lógott. Végtelenül húzódó röpirat-perében végre kitűzték a főtárgyalást november másodikára.

2.

Leiter biró leejtette a zsebkendőjét és megállt a Széna-tér közepén. Azért ejtette le, hogy amig nagy körülményesen felveszi, beleszagolhasson a szél irányába: nem követi-é valaki, nem olvasnak rá kutató szemek. Még alig volt este félkilenc s már az egész Széna-tér és a belé torkolló uccák puszták és csendesek voltak. Az elhagyott kofasátrak hallgattak a villannyal félig-szűrt sötétben. Csak jó messze, a Szent János kórház tulsó sarkán lehetett látni egy öreg rendőrt. Neki dűlt a falnak s álmosságából kihajló emlékezete szagolgatta azt a töltött káposztát, melyet ezelőtt huszonhét évvel tálaltak elébe a sógora lakodalmán Csicsókereszturon. Semmi veszély nem horzsolta a Leiter titokzatosságát.

A Gyorskocsi-uccába tartott. Tehát: éppen ellenkező irányban, a sátrak felé ment. Feltartotta a fejét, nagyokat fujt: nagy mutatósan olyan embernek látszatta magát, aki csak úgy kedvtelésből levegőzik egyet vacsora után. De közben be-belesett a sátrak közé. Néha kalapját, vagy bicskáját, vagy megint a zsebkendőjét ejtette le, hogy újból és újból, guggoló űlésben körülforogva tengelye körül, bekukucsáljon a világ rejtelmeibe. Szemein a csirkére lopózó görény mohó harapása volt, száján kegyetlen-kéjes mosolygás vérzett. Látszott, hogy ez a bujósdis sötétkedő játék az erotikája ennek a beteg életnek. De a világ nem rejtelmeskedett, nem

titkolt, nem fondorkodott Leiter biró ellen, még csak nem is borzadott. Mindössze egy félig rothadt kalarábét látott az egyik sátor alatt.

Lassan, minden pillanatban mutatott céltalansággal visszakerült, a Sport-pályát megkerülve, a Széna-térre. Aztán felkószált az Ápolda-uccába. Ott, egy szomoru ház előtt, egy terebélyes csókkofa megállította s hívta be. Leiter megállott, adta a pityókos embert, hosszasan alkudozott vele. Aztán, mintha tulmagasnak tartaná a csók árát, tettetett haraggal otthagyta a nőt. Hangosan kérdezte magától:

- Merre is sétáljak? Még korán van hazamenni.

A Batthyányi-uccába került. Magában kacagott: - Ez az ostoba nő pompás alibi lehet szükség esetén, - és új kéjjel érezte furfangossága jó ízét. Amint a Batthyányi-uccából leért a Hattyu-uccába: megint leejtette a kalapját s újból kikutatta a világ zsebeit.

Ilyen kihuncutkodott óvatossággal ment egészen a Gyorskocsi-uccáig. A Széna-tértől idáig a rövid utat jó egy óra alatt tette meg. A Gyorskocsi-uccában, az ucca közepe felé, egy kis korcsma világolt be a szegény ucca panaszaiba. Ott megállott. Nagy kutatásosan elővette tárcáját. Úgy tett, mintha pénzét számlálná. Közben megbizonyosodott, hogy nem követi-é az öt világrész valamilyen kiváncsisága. Nem követte. Európa, Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália diszkréten hűvöslöttek el a Leiter titkaitól. De azért volt olyan szenvedélyes színész, hogy a néma köveknek is játszódjék. Félhangosan mondta magának:

- Bemegyek egy pohár sörre. Úgyis zsiros volt a vacsora.

Az ajtó riadt csengetéssel kiáltotta, hogy vendég érkezett. A söntésben nyolc-tíz vendég iddogált. A környék szegény emberei: hordár, bolti szolga, foltozó varga, házmester, akik itt mosogatták magukat eleven emberré a napi halál után. De az egyik asztalnál három másféle ember űlt. Két hatalmas ököl-óriás és egy karcsu, barna, harminc év körüli férfi. Rövid bőrkabátja volt s hátul, a kabátja alól, kilátszott egy revolver bőrhüvelye. Barna arcán valami beteg hiuság s a csatorna-Cézár állati parancsa volt. Ez volt az ellenforradalom egyik híres vérbirája, aki, hogy különféle sikkasztásai nehogy itéletté legyenek, itélkezővé lendült az új őrület véres elintézésében. A három ember szemei összevillantak a Leiterével, de nem köszöntötték egymást. Leiter könnyedén odaszólt a kövér sváb vendéglősnek, aki egy nagy korsót csapolt szinültig tele vigasztalással:

- Hadúr adjon jóestét, megihatnék egy pohárka sört?

- Tessék bennebb sétálni, lesz jó friss sör - mondta a vendéglős sajátságos mosolygással.

Leiter bement a belső lefüggönyözött szobába, ahol senki sem volt. Csak asztalok, mindenféle ételre emlékező abroszokkal. A szobából egy ajtó nyilt az udvarra. Leiter kiment rajta. Az udvar mélyén, sűrű zöld függönyök mögül világosság szűrődött a piszkos krumpli-kövekre. Egy ajtó fölött nagy betűkkel ékeskedett:

„Fehér Rózsa Asztaltársaság.”

Leiter lumpos-kedélyesen elkiáltotta magát az ajtó előtt:

- Csak ad Hadúr egy kis pohár sört.

Az ajtó megnyilt. Belépett. A terem a régi budai házak tipikus félgótikus terme volt. Külsejére egészen vendéglő-teremszerű. Közepén egy hosszu asztal, fehér abrosszal megterítve. Azután egy csomó kisebb, szintén terített asztal. A falakon mindenféle hazafias képek, különösen a világháboruból. Köztük a Tisza, a Hindenburg, a pápa és Vilmos császár arcképe.

A teremben még csak egy páran voltak. Nagy korsó sör volt mindenik előtt, csendesen beszélgettek. Az asztalfőn Puchberger és egy fiatalember űltek. Puchberger hasa felét az

asztal alá duzzasztotta, de azért az asztal fölötti része az egész hasával volt tekintélyes. Az arca fontosságba és bölcsességbe szélesedett. A fiatalember mellette Sauer Aurél gróf volt. A gróf azok közé az arcok közé tartozott, melyeket ez a beteg kor a rejtett bűnök vackaiból hívott elé, hogy keresztes vitéz és hős legyen. Hosszu hegyes fején a keskeny homlok majdnem arasznyi magas volt. A csúcsos, fehér, vizszintes barázdákkal áthúzott homlok alatt két téveteg, vért és ágyékot kereső hólyagos szem titubált. Szemöldökei egyáltalán nem voltak. Ez ennek a két beteg dülledt szemnek még undorítóbb, állatibb jelleget adott. Tömpe, buja, kissé felfelé görbülő orra a szaglásukból élő állatok örök-éber szimatát mutatta. Vékony peremű, vértelen, idegesen rángó szája, mintha mindig egy szemei elé igézett szádista tor véres gyönyörűségeire étvágyoskodnék. A Sauer gróf ősei századokon át bajor mészárosok voltak: ökröket taglóztak le, disznókat hasítottak fel, birkáknak oltották ki a mécsesét. Éktelenül meggazdagodva átkerültek Ausztriába és ott folytatták az ősi mesterséget. Már nem a pénz kedvéért, nem muszájból: az öröklötté lett vér szükségéből. Egyik ősük aztán, akit a család alapítójának tekintettek, valami sok ökrű szolgálatot tett a megszorult Mária Teréziának. Ezért grófi címert kapott, mely elől a mészárosi címernek mégis el kellett tünnie. Az ökör-taglózás tehát elmaradt, de a vérontás dühödt szüksége megmaradt a tultáplált, sűrű vérben. A Sauerek állandóan vad, vérre dühödő császárpártiak, örök háboruspárti, izgága, veszélyes emberek voltak. Véres kalandjaikat csak rengeteg vagyonuk s a trón és oltár iránt mutatott vak buzgóságuk tudta menteni. Ezernyolcszáznegyvennyolcban az Aurél gróf nagyapja a császári hadakkal jött be Magyarországba s az ős mészáros szomjuságot torkig itathatta vérrel a magyar falvakban. Ez a császárhű szádizmus aztán egy nagy darabot hozott neki Magyarország testéből, magyar főrend, zászlós-úr, nemzetfentartó elem lett. A fiatal Aurél gróf a háboru alatt a második hadtest fővezérségénél teljesített valami szelid veszélytelenséget az ungvári főreáliskola épületében. Mindennap kiment a főparancsnoki konyhára s nézte, hogy mészárolják le a kappanokat, libákat, malacokat. Igen sokszor elkérte a vergődő állatokat a szakácsok kezéből s ő tépte le puszta kezével jajgató fejüket. Volt is vagy négy érdemrend a mellén, mikor a háboru összeroppant. A két forradalom alatt a bécsi lukszusbordélyokban tompítgatta hazafias fájdalmát. A kommün bukása után az első percekben hazarohant s minden örökölt szádizmusával ellenforradalmár és keresztény, minden elfutott gyávaságával hős lett. Hozzácsatlakozott egy szétkóborló csapathoz s a téboly írtózatos raffináltságával etette torkig az örök hiénát. A kenyér, a védő vér, a fentartó verejték szomoru parasztjait maga akasztgatta fel keztyűs kézzel. Egynek átharapta a nyakát s a szájába szétcsorduló vért az áldozat arcába köpte. Füley gróf, aki pompásan tudott néha egy egész embert egyetlen tréfa villanásába tömöríteni: a nemzeti kaszinóban elkezdte törülgetni a széket, melyről Aurél gróf felkelt. Az csodálkozó megdöbbenéssel kérdezte: - Miért teszed ezt, Lajos bátyám? A gróf mosolyogva felelte: - Azt hiszem, csurom-vér lett alattad. - Aurél gróf úgy kacagott a tréfán, mintha tükör előtt bókot mondtak volna neki, a többiek is nevettek. Mert, bár nyers és lobbanó volt, nagy népszerűsége volt a kaszinóban. Egyike volt azoknak, akiktől a kártyán a legnagyobb összegeket lehetett nyerni és sohasem haragudott ezért.

Sauer mellett Feichtinger Károly űlt nagyon zord, nagyon Mussolini, nagyon összeesküvő arccal. Mellette, óriási fekete keretű, fekete-száru szemüveggel a híres Kohlbauer páter, ajkán lemoshatatlan gúnyos mosolyával, nézett maga elé. De úgy, hogy a mások arca mögé látott. A pátert látták már katonaruhában, szörnyű pisztolyokkal az övén, látták elegáns világfi-hüvelyben, frakban, lakcipőben, látták vadászruhában bő esőköpennyel: de papi ruhában soha senki nem látta. Tartozott-é valamilyen rendhez, volt-e valahol parókiája: senki sem tudta. Hol itt, hol ott tűnt fel az országban. Az ellenforradalom minden kiötlőbb tettében ott volt mint homályos háttér. És kellő percben mindig tudott szétillanó pára lenni. Pénze mindig bőven volt s világi és egyházi hatalmasságokhoz egyaránt volt bejárása. Most nagy szürke köpenyegbe burkolta a talányosságát, de az öve táján azért áttetszettek egy revolver körvonalai. A

páter mellett a Bingenheimer tudós biztonsága vastaglott, aki mellett a szőke, nyálas kis Pomp Rezső olyan volt, mint egy szikla oldalán satnyuló árvalányhaj.

Az asztal másik oldalán, szemben a Feichtinger mussoliniságával, Eckhardt János reszelte a körmét a drága bicskájához tartozó reszelővel. Valaha olvasta egy legény egyleti füzetben, hogy az ápolt köröm is a kultura haladását jelenti. Ezért most nagyon kulturális tényezőnek érezte magát. Ilyenkor igyekezett beszédét idegen szavakkal keverni. Eckhardt mellett a csinos barna Fritz Oszkár tartotta maga és a társaság elé diplomata arcát. Fritz még Feichtingernél is jobban tudott lódítani. Benne volt a demokrácia minden romlottsága, minden erénye nélkül. Ezért nagy tehetségnek tartották s az ellenforradalom állandó külügyminiszter-jelöltje volt. Ezt a jelöltséget aztán ő úgy hálálta meg, hogy a Tolnai Világ Lapja egy régebbi számából magára másolt egy angol diplomata arcot, azt reggel a tükörben mindig frissre igazította s lefekvésig cipelte magán. Úgy hogy néha, mégis elfáradva, úgy érezte, hogy ólomból van az arca, leszakad és meztelen önmagában fog állani a felnyilt szemek előtt. Az asztalnál űltek még: Brexatoris Román, aki nem annyira a maga személyében számított itt, hanem mint az Aisleithner miniszter idenyúló orra, füle és keze. Weidinger Ottó, egy nagy pénzintézet igazgatója, aztán egy bajorországi és két osztrák titkos társaság kiküldöttjei.

És csodálatos volt: ahogy ezek a germánok körülűlték az asztalt, bár a maga személyében külön volt mindenik, kómikus kalandor vagy vaskos nyárspolgár, vérre beteg túllállat vagy tudóskodó tudós, zsiros párvenü vagy talányos bujkáló: mégis egyetlenegy arcot adtak. Mintha minden fej egyetlen, vaskos és korlátolt, de makacs és erős fejjé tömörült volna. Mintha minden szem két óriás szembe nyilt volna fel, mely egy évszázaddal előre lesi a kitűzött koncot, az ős állathúsba ágyazott étvágy letörhetetlen akaratával. Mintha minden arc egyetlen konok, gátat és irgalmat nem ismerő akarat arcává lett volna. Mintha minden állkapca egyetlen írtózatos harapást adott volna össze, mely rányílik az egész világra. A polgári pocakokból, a filiszter arcokból, a családias vagy kómikus alakokból: mint egy roppant fekete sziklából kitestesedő arc: előrémlett Európa nagy lidércnyomása, a magyarság és emberi kultura örök íjesztése: a húsevő és ragadozó germán bulldog. Már nem is külön emberek: külön fej, külön akarat, szeretet és gyűlölet: egyetlen ős vad akarat egyetlen mozduló izma voltak.

A társaság nagyon melegen fogadta Leitert. De az annyira benne volt a kémek kijátszásában, hogy még itt is azt mondta:

- Erre sétáltam. Gondoltam, hogy benézek egy pohár sörre.

Kacagtak. Leiter Kohlbauer páter mellé űlt. A társalgás az idegen kiküldöttek kedvéért németül folyt. Puchberger bölcsen intett:

- Arra figyelmeztetlek benneteket, hogy bármit végzünk is ma Boór Bálint ellen, a végrehajtást magyarra bizzuk. Csodálatos ennek az embernek a szuggesztiója. Még azoknak a látását is befolyásolja, akik gyűlölik. Észrevettem, hogy az Etelköz több magyarja kezd nagyon különösen nézni bennünket.

- Bizzátok rám, - mondta Sauer gróf s a mosolygás mintha serkedő vér lett volna az ajakán.

Puchberger íjedten kapott a levegőbe:

- Az istenért, semmi botrány, semmi feltűnő erőszakosság. Elég bajunk volt már. Minden ilyennel csak az ő elveinek csinálunk reklámot. Ha ilyen úton tesszük mártirrá, holnap az egész Magyarország az ő mondatait fogja bőgni. És a magyar csak akkor veszélyesedik élővé, ha halott vezérre akad.

Eckhardt kitürelmetlenkedett a köröm reszelésből:

- Hát nem tudtok valami kompromittáló pénzhistóriát, vagy valami sexuális botrányt a nyakába varrni? Mire való akkor az egész Etelköz komédia, az egész titkos szervezkedés? Miért fizetjük azt a sok börtönből megszökött gazembert? Egy szervezet, melynek keze mindenütt ott van, ne tudjon elbánni egy kőfaragóval!

Bingenheimer csendes hunyorítgatással kérdezte:

- Hát mi van azokkal a tizenhárom éves lányokkal?

Kohlbauer páter úgy beszélt, mintha egy aktacsomó volna előtte:

- Azok bizony nem tizenhárom, hanem legalább is tizenhatévesek. Ráadásul ezek is régi históriák. Mi elkövettünk mindent. Hónapokig lesettük, kik járnak hozzá. Kifaggattuk a boltok küldönceit, a házban lakó cselédeket, figyelemmel kisértük minden lépését, egy közárnyékszékbe nem térhetett be úgy, hogy utána ne kutattunk volna. Semmi eredmény. A tény az, hogy ez a szörnyeteg nemcsak botrányos, de még bohém, vagy úgynevezett művészi életet sem él. Egészséges és egyszerű az élete, mint egy paraszté. Reggel korán kel, sokat sétál a szabadban, este a tyúkokkal fekszik. Semmi lefülelhető szenvedélye nincs.

Feichtinger legényes-fitymálón biggyesztette az ajkát:

- Olyanok vagytok, mintha szűz leányok lennétek s most jönnétek ki a zárdából. Nincs semmi szenvedélye, nincs semmi adat ellene! Hát azért vagyunk mi itt, hogy legyen. Az egész nagy összefogásnak nem volna értelme, ha ennyit sem tudnánk megcsinálni. Csak ki azzal a váddal! Minél piszkosabb és valószinűtlenebb, annál több hívője akad. Akár meg is gyilkoltathatunk vele szádista hajlamból egy tizenhárom éves leánykát. Van nekem elég újságíróm, aki, ha kell, az édesanyja hulláját is feltrancsírozza. Thineberg, Brozicsevics, Glodariu, Militzer és a többi boldogok lesznek, ha pocsolyát csinálhatnak a nyomdafestékből az ő számára. Ha perel, az ilyen ügy két évig is elhúzódik és még ha a végén ki is mászik belőle, a tömegek lelkében örökre lehetetlenné van téve. Ha csak tanuk kellenek, szóljatok nekem. A Markó-uccában majd mozogni sem lehet a tanutól.

A kis Brexatoris udvarias, aggályos és okos volt:

- Teljesen értem Eckhardt kegyelmes úrnak, kinek éles pillantását mindig csodáltam, türelmetlenségét s mélyen át vagyok hatva a Feichtinger kegyelmes úr tervének zsenialitásától. Távol áll tőlem, hogy szerény képességeimmel velük vitába merészkedjem. De úgy gondolom, hogy nem csodálhatjuk eléggé Puchberger őméltósága bölcs mérsékletét, mely óvatosságra int a mai nehéz időkben. Ezt annál is inkább hangsulyozhatom, mert ő ekszellenciája Aisleithner miniszter úr különösen megbízott annak nyomatékos kijelentésével, hogy ő minden erőszakosságot időtlennek talál. Hiszen jöhetnek napok, mikor a Sauer gróf őméltósága halált megvető bátorságára lesz szükség, hogy ezektől a veszedelmes emberektől megvédjük a fennálló társadalmi rendet. De amint kitünő barátom, főtisztelendő Kohlbauer páter őnagysága előadta, környezete úgy ismeri ezt az embert, mint akinek magánéletében, fájdalom, semmi olyan nincs, mely a törvények beavatkozására támpontot adna. Azért, úgyis mint a miniszter úr ő ekszellenciájának szerény megbizottja, valamint csekély személyemben is, ki merem ejteni annak a kételkedésnek a kifejezését: vajjon nem fog egy ilyen vád egy közismert művész ellen nagy visszatetszést szülni s nem fog-é éppen ellenkező gyümölcsöket eredményezni, mint amilyeneket mi várunk tőle? Nekem kegyelmes megbizóm parancsából sokszor van szerencsém bejárni az ország legkülönbözőbb vidékeit. Mély sajnálkozással és erkölcsi felháborodással kell jelentenem, hogy ennek az embernek sokkal több híve van, mint gondolnók. Nem tartóztathatom magam annak a drasztikusnak mondható ténynek a megállapításától, kegyelmes, méltóságos és nagyságos uraim, hogy a fajmagyarság kebelében igen sok egyénben valóságos Boór Bálint fanatizmus, hogy ne mondjam: vallás, fejlődött ki s mondatai valósággal kátészerűen váltak az illető egyedek vérévé. Én úgy merészelem gondol-

ni, helyesebben: kegyelmes megbizóm gondolatát merészelem úgy tolmácsolni, hogy kár volna nekünk a dolgok természetes menete elé sietni valami olyan zajt okozó ténnyel, mely esetleg éppen célunk ellenkezőjét eszközölné. Ez a nyomorult jelenleg hermetice el van zárva a publicitás és kenyér-szerzés minden útjától. Több végrehajtás van ellene. Közelebbről sümegi házát is elárverezik, ami, mint megbizható forrásból tudom, halálos döfés lesz számára. Paupertas magna meretrix. A jól megérdemelt nyomoruság vagy így, vagy úgy meghozza azt az eredményt, melyet mi a keresztény társadalom érdekében várunk.

A társaság tulnyomó része helyeselt. Csak a Sauer gróf csendje duzzogott s a Feichtinger hallgatása fitymált. Leiter eddig leskődő szemekkel, jó falatra nyálasodó szájjal nézte a beszélőket. Most felállott:

- Kegyelmes, méltóságos és nagyságos uraim! Én ugyan nem vagyok zseni, még talentum sem, de egyet-mást én is meglátok. Én azt hiszem, hogy a holnaputáni tárgyaláson ennek a gazembernek az ügyét jó időre elintézik.

Itt megállott. Ránézett Puchbergerre. A két ember mosolygása olyan volt, mintha egy nyak roppant volna meg közöttük. Aztán fontoskodó íjedelemmel folytatta:

- Az istenért! Nehogy olyan szinezete legyen a dolognak, mintha én előre tudnám az itéletet. Méltóztatnak tudni, hogy én évek óta nem teljesítek birói tisztséget, benn dolgozom a minisztériumban. De ismerem a kitűzött birák hazafias keresztény gondolkodását és törvénytudását s nem kételkedem az eredményben. De ha véletlenül mégis felmentenék: mindig lesz időnk gondolkodni, mit próbáljunk vele.

Mindenki ránézett. A szemébe nézett. A szemeiben levő belső szemekbe néztek. Mindenki mosolygott. Puchberger elővette óráját:

- Vigyázzunk, tíz elmult, mindjárt jönnek. Beszéljünk más témáról.

És tényleg: az udvar krumplikövei már új közeledőket kiáltottak. Az Etelköz titkos szövetkezet a leghatalmasabb volt azok között az összeállások közt, melyeket e beteg napok egybe kergettek. És ezek az arcok, melyek bemerültek az éjszakából a terem halk világába, összeadták lelki térképét az egész mocsárlázban vergődő társadalomnak. Kopott ruhás, ténfergő arcu tanítók, tanárok, hivatalnokok. Éhes szemük mintha előre dermedne a három év mulva bekövetkező fizetési előlépésre, mely körülbelül két kalap árát jelenti. Közben ide jönnek: szókat köpdösni és szókat nyeldesni, hogy sinylő emberségükkel elhitessék, hogy ők is a világtörténelem részei. Meg aztán: ebben az élettelen életben és holt robotban olyan jó nagyon szeretni és nagyon gyűlölni valamit, mert néha mégis, mégis élővé kell nyújtózkodni. Jól öltözött ficsurok, elegáns kalandorok, szimatos ügyvédek, beteg orvosok, kiket a titokzatosság csiklandozása s az étvágy gerjedelme hoz ide. Vasalt nadrágu, vasalt képű, vasalt lelkű törtetők, kiket egy áhított állás, cím, kiviteli engedély, vagy más zsákmánya az embererdőnek csal ide.

Mikor az óra tizenegyet ütött, Puchberger megnyitotta az ülést. Üdvözölte a megjelenteket, akik a mai nehéz időkben is ott állanak a keresztény Magyarország gátján, hogyha kell, testükkel is felfogják a forradalmi világnézet felforgató tanait. Nyugodt intéssel folytatta:

- Kedves magyar testvéreim, egy nagyon szomoru ügyben jöttünk ma össze. Egy magyar testvérünk fölött kell itélkeznünk, ki romboló szenvedélyével, féktelen izgatásával, a keresztény világnézlet vad gyűlöletével máris mérhetetlen károkat okozott a magyarságnak s ha tovább engedjük, talán egy új vörös uralom dögvésze szakad az országra. Én ugyan nem akarok befolyni a testvérek véleményére, csak arra kérek mindenkit, hogy a kellő mérsékletet még ezzel a kártékony emberrel szemben se veszítsük el. És mikor szükségszerűen véde-

kezünk, ne felejtsük el, hogy az ellenség mégis testvérünk, mégis magyar. Szivem teljes melegéből üdvözlöm itt megjelent bajor és osztrák testvéreinket.

Aztán a bajor küldött, vaskos, barna ökölember beszélt a maga és osztrák társai nevében. A német bajtársak meleg üdvözletét hozza a magyaroknak. Németország annyit áldozott a magyarokért, hogy ő és társai meg vannak győződve: ha akad itt egy áruló, aki a hűségesen védő Germánia ellen izgat, a magyaroknak lesz erejük és akaratuk hozzá, hogy örökre elhallgattassák.

Őrjöngő taps-orkán követte a szavakat. Puchberger meghatottan köszönte meg a nagy Németország idedobogó szivét. Nagy biztonság az nekünk, hogy a német szem, minden nehéz bajai közt, ráér a mi kis dolgainkra is figyelni. Magyarország sohasem lehet hálátlan. A világtörténelem a vér, a hit, a szenvedés széttéphetetlen láncával csatolta oda Magyarország sorsát Germánia szekeréhez. Ez a szekér a közel jövőben diadalkocsi lesz.

Új lelkesedés lávázott fel. Az egymásnak szoruló arcok egymásba izzadtak a lelkesedéstől s azt a hatást tették, mintha mindenik a két szomszédja arcával is a maga örömét kiabálná. Glodariu, aki a terem hátsó zsufolásában verejtékezett, a zsebkendőjét lóbálta a bajor felé. Puchberger elünnepélyesedett hangon kérdezte:

- Van-e valakinek valami határozott indítványa a fenforgó ügyben?

A hadonázó, zajongó, egymás arcába lelkesedő tömegre, mint egy roppant jégtábla, egyszerre hullott rá a csend. Mindenki mozdulatlanná merevedett, minden arc némává fagyott. Csak belső szemeikkel lesték egymást: ki fogja elhagyni a jó meleg tömegmenedéket, ki vállalja a külön gonoszság felelősségét? Puchberger megismételte kérdését. Már kínos feszengésbe rándultak a testek. Egy széles éneklésű, kálvinista-papos hang kissé belső remegéssel kezdte:

- Kedves testvérek!

Egy kis emberke állt fel, Kenyeres Joó Ferenc, egy vidéki városi könyvtár igazgatója. Olyan alacsony volt, hogy púposnak látszott. Ráadásul: az íróasztal mindennapi unalma bogárhátuvá tette testét. Tág könnyzacskóju szemei fáradtak voltak s kifejezésük majdnem hülye volt. A rőtes barna bajusz leforrázott lemondással hajlott a világvonzás kényei szerint. Szája sajátságos, zsoltáréneklésre görbült gyermekszáj volt. Egyáltalán: az egész arcon és egész alakon volt valami nagyon fáradt, nagyon vén és nagyon gyermek. Nyelt egy nagyot s most bátrabb zengéssel újból kezdte:

- Kedves testvéreim! Ha a történelem menetét nem a laikus felületességével, hanem a szakember mérlegelésével vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy a Gondviselés bizonyos ritmusban intézi a gyarló emberek dolgát. Vegyük csak a mi szegény hazánkat, Magyarországot. Először elpusztította a tatár, aztán magától talpra állott. Aztán elfoglalta a török. Megint csak visszakerült hozzánk. A Bach korszakban Ausztriává lettünk, a Gondviselés elhozta ezernyolcszázhatvanhetet. Így most is megcsonkítva állunk. De ez nem baj. Ez a jó isten nevelő munkája. A Gondviselés mindent elvégez, csak meg kell érdemelnünk...

- Talán sziveskednél már a tárgyhoz térni, éjfél felé jár az idő, - figyelmeztette az elnök.

Joó Ferenc a legártatlanabb képpel felelt:

- Hiszen éppen a tárgynál vagyok. Itt van ez a Boór Bálint. A Gondviselés közénk adta ezt a megtévelyedett embert, hogy intő példája legyen a magyarságnak. Amint a célját eléri vele, a Gondviselés félre is fogja tenni, amint a gazdasszony eldob egy elkopott seprüt. Én azért azt mondom, ne csináljunk mi semmit, hagyjuk működni a Gondviselést. Mindent elintéz az magától, csak meg kell érdemelni.

- És ez a hülye egy vidéki város legnagyobb tudósa, - mormogta Kohlbauer páter.

- Ne bántsd, ez a tipikus magyar filozófia, - sugta vissza Bingenheimer.

Helyeslés, nevetés és dühös kiáltások horzsolódtak egymásba a kis ember szavaira:

- Éljen, éljen Kenyeres Joó Ferenc! Hagyjuk, itéljen az isten.

- Akkor én a mai esti pörköltem árát is a Gondviselésre bizom.

- Ha neked rohan egy veszett bika, majd várni fogod nyugodtan a Gondviselést.

Az elnök komoly hangja közbevágott:

- Ki kiván még hozzászólani?

Győry tanár most vette észre, hogy szomszédja az ő kalapján űl. Rá akart szólni, de az elnök szavaira lefagyó csendben a hang visszaíjedt torkába s csak egy félhangos nyikkanás jött ki belőle. Erre mindenki ránézett s újból felborzolódott a levegő:

- Halljuk! halljuk!

- Halljuk Győryt!

- Éljen Győry!

Győry igyekezett minél alacsonyabb lenni a székén. Utoljára már csak nagy kisápadó plébános-feje volt a szék fölött, mint a tó felszinére rémült teljes hold. Az elnök kérdezte:

- Győry testvérnek van valami indítványa?

Győry úgy állt fel, hogy lassan a vállait, a karjait maga elé tolta s felállása inkább elbujásnak tetszett. A két váll közűl elődidergett arca teljes holdja. A megszeppenéstől dadogva mekegte:

- É-é-é-één...

Nagy nevetés mosott feléje. Még a Puchberger méltóságára is kizsirosodott egy fényes mosolygás. Új biztatással kérdezte:

- Van, kérlek, valami gondolatod a szóbanforgó ügyben?

- Neekem niincs gon-gondolatom, - vacogta Győry s mert az arcok újból kacagásba törtek, rámutatott nyugodtan űlő szomszédjára:

- A kaalapom, a kala-kalapom, - dideregte kétségbeesetten.

A szomszéd észrevette a dolgot. Előkapta a szétnyomott kalapot. Az ártani gyűlt csúf emberek egy percig zengő kacagás-folyóban lettek fürdőző gyermekekké. Weidinger kikönnyesedve mondta szomszédjának:

- Legalább volt valami értelme, hogy éjfélkor ide mászkál az ember az isten háta mögé.

Most Maczuga állott fel. A tekintélyes test feltornyosulására kezdett csendbe simulni a terem. Két-három tanár a füleit toldta a szájához s a megnőtt nyilással kiáltotta:

- Éljen Maczuga! Éljen Maczuga testvér!

Maczuga a közéleti arcát vette elé, mely ilyenkor mintegy tovább bővült felhörcsökösödött bő nyakába. Feltette szemüvegét, hogy jobban megtalálja a súlyosabb szavakat:

- Kedves testvéreim, mert nem akarom szövetségünk ez ősmagyar megszólítását a kegyelmes, méltóságos és nagyságos, bár megérdemelt, de hűvösebb és nagyobb távolságot jelentő ki-fejezéseivel felcserélni. Kedves testvéreim! Ez a Boór Bálint, akit most a ti bölcs ítéletetek elé hoz a nagytekintetű vezetőség hazafias szeretete: veszedelmes ember. Többet mondok: erkölcstelen ember. Többet mondok: hazaáruló. Azt hiszem, kedves testvérek, nem túlzok, mikor azt mondom, elérkezett a tizenkettedik óra, amikor kötelességünk elkiáltani a quo

usque tandemet. Az utóbbi évek történetén mint vörös fonál húzódik végig ennek az izgága és istentelen embernek a céltudatos destrukciója, mely a sír szélére dobott magyarnak az utolsó lökést akarja megadni. Bármennyire is tisztelem tehát országos hírű kedves barátomat, Kenyeres Joó Ferenc testvérünket, ki kell jelentenem, hogy tenni kell, igenis: tenni kell! Hiszen az isteni Gondviselés éppen az emberi tettekben nyilvánul meg. Ne várjuk, hogy mint derült égből a villámcsapás, egyszerre valami katasztrófa érje az országot e miatt a nyomorult ember miatt. Azért engedjétek meg, hogy lelkiismeretem megnyugtatására odakiáltsam a testvéreknek: videant consules, ne quid respublica detrimenti capiat!

Felszökő éljenek lobogó pálmái közt űlt le. Puchberger nagy tisztelettel kérdezte:

- Van-e tisztelt barátom és testvérem valami pozitív indítványod?

Maczuga, félig felállva, meghajlással viszonttisztelte az elnököt:

- Én, méltóságos uram és testvérem, én az én egyéniségem súlyával nem akarok befolyásolni senkit. Én osztozom a többség akaratában, - és nemes szerénységgel leűlt.

A Maczugától felvert lelkesedési hullám Sörös Dezső tanár urat vette a csúcsára. A gyakorlat-javításos arcu vézna tanár úgy nézett szemüvege mögül Maczugára, mint egy égből lehúllott beszerzési általányra:

- Kedves testvérek! Azt hiszem, hogy azok a hazafias érzésektől lángoló szavak, melyek imádott szellemi tábornokunk, a méltóságos Maczuga testvér ajkairól elhangzottak, mindnyájunk szivében élénk visszhangot keltettek.

- Éljen! Éljen Maczuga! - lelkendezett a terem.

- Igen, testvérek! A méltóságos Maczuga testvér az ő szokott éleslátásával fején találta a szeget: tenni kell! Én így módosítanám a híres latin közmondást: verba volant, scripta manent, hogy: a szavak elröppennek, a tettek megmaradnak. Minden Demosthenesnél szebben beszél a tett, mondja a költő. Engedjétek meg, kedves testvérek, hogy ebből az alkalomból, midőn mint egy fárosz ad nekünk világot a követendő út elé, mindnyájunk nevében mély szeretettel üdvözöljem méltóságos Maczuga főigazgató testvér urat és elmondjam: vajha az isten sok ilyen vezért adna a magyar szellemi hadak élére.

Mint jóllakott piócák, nagy kövér éljenek másztak ki a kis emberpocsétákból. Sörös tanár nagy fényességes elégedetten leült és úgy nézett maga köré, mintha egy új fizetési osztály örömei közt tájékozódnék. Puchberger most már majdnem türelmetlenül mondta:

- Kérlek, elfeledtél indítványt tenni.

A tanár úgy állt fel ismét, mintha dugóhúzó volna egy reszkető kézben. Levette szemüvegét, úgy csodálkozott:

- Indítványt? Nem, nincs indítványom. Én sohasem indítványoztam, - hebegte és visszalapult a székére.

Puchberger íjedten súgta a körötte ülőknek:

- Ezek elszószolnak itt hajnalig s nem lesz semmi eredmény.

Bingenheimer összesúgott Leiterrel, aztán felállt:

- Kedves testvérek, mi egy páran: Puchberger, Feichtinger, Eckhardt, Kohlbauer, Leiter barátaim és én, mindig azon a véleményen voltunk, hogy nem tartozik az Etelköz hatáskörébe fellépni ez ellen az ember ellen. Igenis, mindnyájunknak kötelessége, hogy a saját körében a felvilágosítás nyugodt szavaival védje a lelkeket ennek az embernek a mérgezése ellen. Egyébként, ha vétett valamit a törvény ellen: itéljen a törvény, mi csak tisztelettel hajolhatunk

meg végzése előtt. Ezt az ülést is csak tisztán a Kenyeres Joó Ferenc testvér kívánságára hívtuk össze, hogy a mulasztás vádját elhárítsuk a vezetőségről. Különben is, Boór holnapután bírái elé fog állani, bizzuk azok bölcsességére a dolgot.

Mint egy nagy lélegzés, mely újból domboruvá könnyíti a megszorongatott mellet, úgy szállt fel a helyeslés a terem nagy részéről. Csak itt-ott, gondosan árnyékba súnyított szájakból jöttek dühös kiáltások.

- Hát hagyjuk, hogy tovább is garázdálkodjék?

- Ott kell leütni, ahol találják!

- Ki kell kergetni az országból, az ilyen embernek itt nincs helye.

Leiter lassan, lassan emelkedett fel, mintha ebben a mozdulatban is valami rejtett diplomácia volna. Ajkán, arcán olyan kéjes volt a mosolygás, mintha fogantató csók pattanna szét testében. Halk hangon kezdte:

- Kedves testvérek, talán szerénytelenség, hogy én igénytelen létemre szóra állok fel, de a lángész nem végezhet el mindent, nekünk egyszerű embereknek is segítenünk kell. Én ugyan hat év óta nem gyakorlom a birói hivatalt s egyáltalán nem érintkezem birákkal. De általában fájdalommal tapasztalom, hogy biráink nagy része még a régi liberális kor hagyományaiban él, a legjobb lelkiismeret szerint, ezt elismerem. Ezek pedig nem igen szivesen törnek pálcát művészember fölött s egy határozatlan gondolatszabadság beteg ideológiájában élnek. Azért körülbelül, anélkül hogy arrogálnám az itélet előrelátását, biztosra vehetjük, hogy ennek a veszélyes embernek a hajaszála sem fog meggörbülni. De én, akinek talán volna egy s más panaszom ellene, azt mondom, hadd fusson. Én teljesen egyetértek tudós testvérünkkel, Kenyeres Joó Ferenccel és kiváló vezető testvérünk, Bingenheimer véleményeivel. Csupán egyre hívom fel a testvérek figyelmét. Ennek az embernek még ott áll egy szobra a Szépművészeti Múzeumban. Ezt a szégyent, ezt a nyilvános mérgezést nem szabad tűrnünk. Nyomást kell gyakorolnunk az igazgatóságra. Kérem a testvéreket, írjon mindenikük egy névtelen levelet az igazgatósághoz, mint a nagy közönség egy tagja, követelje felháborodva a szobor eltávolítását. Egy kis fenyegetéssel is meg lehet súlyosítani a sorokat. Ez bizonyára hatni fog. Én különben magát Boór Bálintot nem akarom bántani, csak a mérgezése ellen akarom megvédeni a keresztény lelket.

A névtelen levelet egyhangu lelkesedéssel fogadták. Hát mégis tehetnek valamit: lehetnek ököl, fogak és fullánk, anélkül hogy számadás következnék utána. Puchberger egy pár köszönő szóval bezárta az ülést s az emberek már nagy lélegzéssel felkeltek, hogy a világtörténelemből hazamenjenek. De a fiatal Simon Zoltán ügyvéd, akit Boór Bálint elkergetett az ügyei mellől, zajosan kitaszította maga alúl a széket s harsány hangját mint egy vámsorompót állította a távozni akarók elé:

- Kedves testvérek! Mielőtt szétmennénk e lélekemelő együttlétből, ahol egy nemzet léte fölött virrasztottunk, úgy hiszem, mindnyájunk érzelmét tolmácsolom, mikor szeretett vezérünknek, méltóságos Puchberger Frigyes testvérnek a legforróbb hálánkat fejezem ki azért a bölcs mérsékletért és célkitűző mutatásokért, melyekkel a mai estén az oly fájdalmas és nevezetes ügyben az ülést vezette. Kérem Hadúrt, a magyarok egy igaz istenét, tartsa meg őt sokáig nemzetünk és a keresztény társadalom javára. Ugyancsak köszönetünket kell kifejeznünk méltóságos Kenyeres Joó Ferenc tudós testvérünknek, méltóságos Maczuga és Bingenheimer nagy tekintélyű testvéreinknek, sőt még Sörös Dezső tanár testvérünknek is, hogy mélyreható megjegyzéseikkel megvilágítottak bennünket. Amig ilyen embereket látunk, teljes bizalommal ismételhetjük az ihletett költő szavait: Hiszek egy istenben, hiszek egy hazában, hiszek Magyarország feltámadásában.

- Most aztán újból vasaltathatom a kalapomat, - zsörtölődött Győry tanár.

Mindenki ment kifelé. Sajátos gyermeköröm volt mindenik arcán. Itt voltak, résztvettek valamiben, fontosak voltak: hazafiak és nemzetfentartók és nem került semmibe, még egy kockáztató szóba sem. A vidáman beszélő szájak gőzölögtek a hideg őszi estében. A korcsma előtt, a korcsmalámpa erős világában, a csatorna elfolyásában egy munkásféle ember feküdt. Arcával fölfelé volt, két kezével fejét fogta, lábai szétálltak. Az alkohol, amint kilépett a korcsmából, rögtön letaglózta. És most tudat és álom nélkül vak eltagadásban volt menekülés: nem-ember, nem-élet, nem-fájdalom. Sauer gróf, aki a bajor és osztrák kiküldöttekkel távozott az összebujásról, gúnyosan mutatott az állatba futott emberre s a Simon ügyvéd pátétikus hangját utánozva, németre fordítva szavalta:

- Hiszek Magyarország feltámadásában!

3.

A temető kapuján alig tudott bejutni a rengeteg néptől. A gyertyák már kezdtek felgyulni a sirokon s a hideg köd fényes körben reszketett a lángok körül. Az ősz hideg lehellete csonton, véren, velőn áthatolt s ravatallá tette a lelket. A levegőben az őszi rózsa s krizántémum friss sírása húzott. És még mindig új és új érkezők hozták a virágot a lehunyt szemű embereknek.

Bálint lassan ténfergett az utakat elömlő nagy tömegben. Életébe felgyűltek az arcok, a hangok, a virágba borított sírok, a sírkövek, a lobogó lángok. Temetővel volt tele. És ez olyan jó volt, olyan hosszu simítással csitította az élet lázát. Mintha kékszemű hugocska tett volna lágy kezet homlokára: - Mi bajod van, testvérkém? Ne félj, meg fogsz gyógyulni.

Hatalmas alakjára minden szem rátágult egy pillanatra. Sokan megfordultak utána. Néha nevét is hallotta, gúnyos, ellenséges, vagy hitre lobbant női hangon. Ilyenkor úgy érezte, mintha hideg kéz nyúlna szivéhez s odaütődött szomorusága nagy ólomfalához.

Egy díszes sír körül, melynek fejénél roppant fekete márvány komorlott, óriási fáklyaszerű gyertyák lobogtak. Olyan komorak voltak ezek az égő gyertyák, olyan ravatalos gyásszal ömlött ez a halálos fény, hogy Bálint úgy érezte, mintha a halál-folyó szakadó kútfejénél állna s a fekete hullámok vernék homlokát. Mintha innen özönölne, végtelen mozdulással, a világra a halál.

Már majdnem közel ért a Mózes sírjához, mikor akaratlanul megállott. Itt a hegyoldalon, a temető hátsó részében, a halál proletár negyede van: a szegények sírja. Egy nemrég hantolt sír körül egy inség-arcu munkásasszony állt öt pici gyermekkel, három kis lánnyal és két fiucskával. Az anya is, a gyermekek is, olcsó, rövid gyertyákat dugdostak a még fűtelen sír nedves földjébe s nagy áhitatos szemekkel nézték a kis lángocskákat. A fény felvetődött templomba nyíló arcukra. A kicsinyek orra vörös volt a hidegtől, fénylett is, de szemük nagyra nyilt lélek-margaréta volt. És mint két szegény gyertya fénye: az anya két szeme is fénysátort reszketett a kis fejekre. A kioltott ember fölött, a halál kietlen sátorában, az őszben és hidegben: olyan élet, olyan végtelen szeretet, olyan emberi család voltak. Bálint, észrevétlenül, hosszan nézte őket. Majdnem irigység csúszott a szivéhez. Ha ő feküdnék ott, e hűséges kis szemek meleg vigyázása alatt!

Elérkezett a Mózes sírjához. Az elfutott fiu vak álma fölött egy síri lámpa égett. Mellette egy nagy csokor volt fehér krizantémumból és vörös szekfűből. A lámpát és virágot Katica hozta ide még kora délután. Bálint nézte a sírt.

Nézte a sírt és látta benne a szétfoszló holtat. Látta kifolyni a nagy kék szemeket, elkeveredni a meghígult test szörnyű habarcsába. Írtózatos nedvek szivódnak szét a rögöcskék szájába s a

megvetkezett csontokhoz már csak hígult hús-cafatok ragadnak. Titkos kis hajszálcsöveken sikkad szét, mint egy kiöntött pohár víz, az, aki olyan csodálatos álom, sajgó fájdalom és nagy szeretet volt.

Összerázkódott. Mint szegény lakások falába a föld rossz nedve: a sírból, a temető földjéből minden pórusán, teste minden kis futó csatornáján szívódott fel a halál és elért szivéig. Oh, áldás és jó ajándék minden: az ütés, a nehéz napok, a gondok, az üldözés, az elhagyatottság, az egész emberrel szörnyű világ: csak a nap süssön, csak az ég kék húsa szálljon puhán a szemre, csak zöld fű nevetése frissítse a lélegzetet. A roppant ember minden paránya zuhogó, forró csókot küldött az élet felé.

És akkor ott, a hegyoldal magasabb pontján, belátta szemeibe az egész temetőt. Ezer és ezer láng lobogott feléje az őszi köd óriási glóriájában. Sír hullámzott sír felé, halott csolnak ért halott csolnakot s mint parttalan halál-tenger volt előtte a temető. A sírkövek és fejfák mint elsülyedt hajók árbocai jajgattak ki a halálos végtelenből. Eltűnt a város, eltűntek az alakok, kifakult minden mutatása a domboru életnek. Mint végtelen dagályba mozdult nehéz zúdulásu tenger csak halál volt: halál, halál a világ. Mint elkeseredett szinész, a világ letépte magáról az életszerep minden álcáját s megmutatta örök lényegű fekete arcát.

Végtelen, súlyos döbbenet hideg olvadt ólomja folyt szét az erős férfiban. Oh, ha futhatna, futhatna izmot, agyvelőt, szivet átmelegítő veszett rohanással. Ha elfuthatna valahová, ahol csak nap, csak gyermekek, víg kacagások és virágok volnának. Hogy azokkal rakjon gátat a szive körül a fertelmes áradat ellen, hogy ne érhessen hozzá a halál, hogy meg ne találja. Nem, nem, nem adja oda összelátott kincseit, nem adja a nap, a csók, a szépség ízét, nem adja még a fájdalmakat sem, a drága kincses fájdalmakat. Titokzatos előteremtésben ő benne kapott új szint és formát a világ s ha ő kilobban, szürke sírás omlása lesz az élet.

Otthagyta a sírt. Majdnem futva, lázas íjedéssel vergődött át az embereken, ki a temetőből. Nem űlt villamosra. Gyalog ment, gyorsan, akartan erős lépésekkel, hogy visszamelegítse magába az életet, a test édes bátorságait. Mikor a Roham-utcán ment fel a várba, két úri ficsur léházott el mellette. - Ennek is ellátják a baját holnap, - mondta kacagva az egyik. A mondás csak úgy távolról, alig érintette meg a Bálint lelke könyökét. - Ugyan ki és miért látná el holnap az én bajom? - tünődött egy halvány kisebbik gondolata.

A bezárt hideg levegőben a műtermet sírbolttá fázta s ide érezte a temetői koszoruk szagát. Az utóbbi időben a nyomoruság-szeg nagyon kiütötte fejét a napok zsákjából. Nem telt fára, nem telt semmire, még tisztességes kosztra sem. Majdnem csupán szalonnából és teából élt. Vacogó lélekkel ment a konyhába, teát főzött, ivott vagy három csészével. És mint elgyötört szepegő gyermeket lefektette magát az ágy menedékébe.

Reggel arra ébredt, hogy csurom víz, hogy torkát fojtogatja valami. Feje nehéz zúgásu leszakadt harang volt, tagjait alig tudta mozdítani. - Úgy látszik, tegnap igen nagy kortyot ittam a halálból, - mondta. Aztán elhatározta, hogy ma nem kel ki az ágyból.

Jól becsavarta a paplanba magát s lázas szemeivel nézte az egyedülvalóságát.

Nagyon jólesett volna egy kis feketekávé vagy tea. De akkor fel kellett volna kelnie, kimennie a hideg konyhába. És olyan nehéz volt a teste, úgy nem tudta rászánni magát: elhagyni a felforrósodott ágyat s hagyni magára ömölni a fűtetlen lakás hideg lehét. Oh, hogyha most volna valaki, akinek lépései széthangoznának a lakásban és lelkében: ne félj, szegény Bálint, vigyázok reád. Aki föléje hajolva, meleg szemeibe göngyölné az ő bibijét. Aki mint szoktatott pihés galambokat, szelid szavakat küldene felé: mit kívánsz? hol fáj? kell-é egy kis forró leves? Ezer gondoskodásával úgy röpkedné körül, mint apró, meleg madarak a reggeli fát. Látta, amint egy fiatal szőke nő jön ki a konyhából. A göndör párák rózsássá teszik arcát s fényes ködöt fátyoloznak szőke fürtjei fölé.

Délig úgy feküdt az ágyban, éber-zsibbadtan. Akkor mégis kicammogott egy percre az ágyból. Majdnem farkasüvöltést hallott a műterem hideg magánosságából. Forró testét hirtelen bebujtatta a télikabátjába. Súlyos, únott mozdulatokkal készítette el a teát a konyhán. Egy kis szalonnát vágott hozzá. - Még van körülbelül egy kiló. Nem hallatlan fényes jövője van egy magyar géniusznak, - mondta magában. Aztán visszament ágyába s ott fogyasztotta el a dús ebédet.

Már éppen kezdett visszamelegedni a teste, amikor csengettek. Bálint nagyot kiáltott az ágyából:

- Nem fogadhatok, beteg vagyok!

- Én vagyok, mester! - kiáltotta vissza a Konkoly Zoltán nyers jó hangja.

Erre megint kicipelte testét a párásodó ágyból, újból bebujt a télikabátjába s úgy ment ajtót nyitni. - Látod, fiam, én döglősdit játszom. Megcsapott a halottak napjának a szele.

Zoltánon valami első szemnyitásra megütő változás volt. Már ruhája is valahogy több gonddal volt rajta, mint rendesen. Bozontos rőt haja is mintha valami szizifuszi fésű kétségbeesett kisérleteire emlékeztetett volna. Sötét bronz arca halaványabb volt, nagy dülledt kék szemei visszaroskadtak árkaikba, nem mondták a fakadó erők forró életdühét. Nagy szomoruság, nagy lemondás volt bennük.

Csak akkor szólalt meg, mikor Bálint megint az ágyban volt. Székén kínosan feszengve, kezeivel szokása szerint félszegen hadonázva kérdezte:

- Hát ezért nem jött el a mester a mai tárgyalásra?

Bálint a homlokára csapott:

- Igaz, a sajtóperem! Látod, ez teljesen kiment a fejemből. Pedig talán így is elvonszoltam volna magamat. De annyi baj legyen, majd megidéznek újból.

Zoltán akadozva beszélt, mintha nagy követ hullattak volna a mellére:

- A déli lapok piszkoskodnak. Azt a sejtelmet akarják kelteni a közönségben, hogy a mester bűnös és ki akar bujni a büntetés alúl. Szörnyű, szörnyű világ ez!

A régi lázadó erő visszatért egy pillanatra a fiatalemberbe. Öklét szétrázta s szemei egy percre a régivé haragosodtak. Bálint bágyadtan legyintett.

- Oda mentem én is a tárgyalásra. Ott akartam elbúcsuzni a mestertől. Gondoltam, éppen alkalmas búcsuhely lesz ez arra, hogy sohase kivánkozzam vissza Magyarországba.

A Bálint felső teste megrándult:

- Búcsuzni! Hova az ördögbe mész?

Zoltán egy jó percig hallgatott. Összevonta ajakát, szemeit úgy forgatta, hogy majd kiestek az üregükből. Aztán nagyot nyelt és csendesen mondta:

- Párizsba megyek. Itt már nem bírom tovább a nélkülözést. Nem tudom nézni, hogy pusztul, hogy rothad el napról napra bennem minden, amiért születtem, amiért értelme van, hogy vagyok. Hányszor voltam közel a megőrüléshez s napokig kellett futnom a hegyeket, hogy testemből kifárasszam a megzilált lelket. A Mózes halálával aztán minden reménységem, minden erőm elhagyott. Mintha fokozódó súllyal feküdnék rajtam ez a fiatal hulla, mintha fagyasztana, mintha elnyomna. Kezdett az életem nagyon csúf lenni, de én nem tudok elevenen meghalni. Hiában jártam mindennap a minisztériumban, a városnál, el sem olvasták a kérvényeimet. Oh, mester, milyen hazátlan bitang a magyar tehetség!

Elhallgatott. Aztán, hogy hozzábiztassa magát a többi szavakhoz, furcsán, félszegen nevetett:

- Mindent elpróbáltam, hogy ne tehessek szemrehányást magamnak. Semmi sem sikerült. Utoljára már nem is fogadtak. A szolgák szembe röhögtek, ha láttak. Elmegyek Párizsba. Annyi pénzem van, hogy oda eljuthassak. Erős vagyok, lehetek hordár, boltiszolga, uccaseprő s néha egy kis zenéhez is hozzájuthatok. Eladtam a pianinómat, kottáimat, mindenemet...

Itt megcsuklott a hangja. Felugrott és ideges-dühösen járt szét a szobában, kezeit, mintegy néma szónoklatban, széthadonázta. Szemeiből csurgottak a könnyek. Bálint úgy szorította kezeibe a párna húsát, hogy ujjai belehasítottak a párnahéjba. Vad dűh-roham lökte meg, hogy felugorjék, feltépje az ablakot s szobrait írtózatos átkokkal dobja a vakszivű városra. Zoltán mintegy várta a szót, a kinyujtott kart, melybe belekapaszkodjék. Tétován nézett szét s megint leűlt a székre. Bálint egy nagyot vetődött ágyában s majdnem diákos-tréfás hangon mondta:

- Fiatal vagy, fiatal vagy! Ajánlok egy pompás fogást s két év mulva miniszterelnök, herceg-primás, vagy nagybirtokos lehetsz Magyarországon, minden, amit akarsz. Sajtó neked fog ódát ótvarozni, a magyar föld két tavaszt fog előüzekedni, hogy jobban megtöltse csűreidet, a magyar tehenek ikreket fognak bornyúzni számodra s minden retyerutyádat legalább is plébánossá vagy papgazdasszonnyá teheted. Menj ki, menj ki, ez szükséges azért, hogy kivülről jöhessen be az ember. Változtasd át jól az arcodat, végy fel egy jó cifra nevet, melyből úgy csurog a germán íz, mint a takonykóros birkából a takony. Légy Trajtzigfritzig Eduárd, fáslizd át a hasadat egy sing nemzeti szalaggal s beszéld úgy a magyar nyelvet mint egy bajor tehén. Akkor hirdesd ki, hogy a híres zeneművész, Trajtzigfritzig Eduárd úgy megszerette a lovagias magyar nemzetet, hogy elhatározta: itt fog végleg letelepedni, fajt védeni és keresztény morál lenni. Diadalszekér fog várni a határon. Nem lesz az a részeg sváb csapos vagy ébredő magyar, aki ne bőgjön éljent neked. Ha úgy kapálózol ellene, mint a polturás malac, akkor sem tudod megakadályozni, hogy legalább közoktatásügyi miniszterré ne tegyenek, vagy, ha közben megkukulsz, be ne dugjanak egy egyetemi tanszékbe. Azt túrhatod ki az életből itt majd, akit akarni fogsz. Pfuj, pfuj! kiköpöm a véremet, legyilkolom az első kóbor cigányt s az ő vérét eresztem át a testembe, hogy ne undorodjam magamtól, hogy ne utáljam magamat.

Zoltán már a művészember elrévülő szemével nézte ennek a csodálatos életnek a viharzását. Bálint már felűlt ágyában, de arca úgy elhomályosult, mintha magának beszélt volna:

- Oh, ezek az okos keresztény-nemzeti kis idegen Jákobok igazán méltányosak. Milyen testvériesen osztozkodtak meg a Vörösmarty Szózatán a magyar Ézsauval. Ők maguknak kaparták az Itt élned halnod kell-ből azt, hogy itt élned kell. És kereszténységes, hazafiságos szeretettel nekünk adták a szerepet: itt halnod kell. Hát csoda-é, ha még a bevarrt köldökzsinórjuk vége is hálakönnyektől csepeg, ha Szent Istvánt emlegetik!

Visszalökte fejét a párnára, lehunyta szemeit. Homlokán, arcán a láz tompa fáklyái lobogtak. Aztán felnyitotta szemeit: csodálatos mély kék bánattal voltak már tiszták. Megpuhult hangjában végtelen szeretet volt:

- Menj, fiacskám, jól teszed. A biztos halál helyett válaszd a bizonytalant. Fiatal vagy, fiatal vagy. Talán valaki felismeri ott a zsenidet. És ha úgy egy-két év mulva egy öreg koldussal találkozol, aki hasonlít hozzám, ne menj el szó nélkül mellette.

Zoltán végtelen néma sírással nézett a művészre:

- Igen, fiókám. Csodálatos, hogy a magyar sorsok hogy találkoznak. Látod, éppen tegnap határoztam el végleg magamban a temetőből hazajövet, hogyha ez a sajtóperem, akár így, akár úgy eldűl, amint szabadulhatok, kiköltözöm az országból. Rég bennem van ez az elhatározás, tapogattam néha lelkem vak kezeivel, de meglátni tegnap láttam meg. Félre kullogok a kárörvendő szemek elől, úgy pusztulok el. Én is eladok mindent. Talán külföldön még megjön a munkakedvem, talán egy egészséges emberi kultura még befogad munkásai közé. Oh, ha

odaépíthetnék egy világraszóló koriolánuszi dacot az ontott szemű, ólmos fülű magyar Vazulnak: hagytad, hogy bántsanak, hogy üldözzenek, hogy nehéz átokká tegyék a természet minden áldását bennem. Törvényen kivül didergő űzött vaddá engedtél kimarni. És látod, itt szeretnek, itt meglátták királyságomat és én királyi nagy bőségben ajándékozom meg őket. Bűnös anya, alvó, vak óriás, ha halni hagyod a gyermekeidet, csak melengesd tovább az úri tetveidet, a nagyvilágon van számomra hely!

Arcán az izmok külön kötelekbe csomósodtak, száját fínom tajték verte ki. Aztán íjesztő elzúzással nevetett:

- Ajánlok egyet. A határon húzd meg a vészféket, szállj ki és énekeld el:

Ki tanyája ez a nyárfás,
Nem hallik be a kurjantás.
Vagy alusznak, vagy nem hallják,
Vagy talán nem is akarják.

A dalt fokozott zúgással végig énekelte. Utolsó sora már felszabaduló végtelen zokogás volt. Megint visszafeküdt a párnára. Megjuhászodva mondta:

- Szegény Mózes, szegény Baczó Mózes.

Pár perc mulva egész nyugodtan kérdezősködött a Zoltán körülményeiről, terveiről. Csendesen elbeszélgettek egész szürkületig. Akkor Zoltán búcsut vett. A földfakadásu makacs-erős fiuból megint kihasadt a sirás. Bálint mély apai szeretettel bocsátotta el.

- Viszontlátásra, talán a párizsi Morgueban, - mondta különös mosolygással.

Zoltán az előszobából visszatért. Egy levél volt a kezében. A póstás, hogy csengetését nem vették észre, az ajtó alatt csúsztatta be.

A fiatalember elment. Bálint felgyujtotta az éjjeliszekrény lámpáját. A levelen megismerte a Bokody száguldó sáskabetűit:

- Nagyúr, Rex imperator solus verus, solus legitimus omnium Hungarorum!

- Ezzel összes latin tudományomat a lábaidhoz raktam. Ha módomban volna, nagyobb ajándékot és különb hizelkedést raknék lábaidhoz, hogy enyhítsem azt a nagy disznóságot, melyet meg kell írnom. De remélem, hogy a te erőd, mely mindnyájunk ereje, még ezen a szörnyűségen is diadalmaskodni fog.

- Tegnap éppen fát vágtam, a kis Pali segített felaprózni, - nem képzeled, a kicsi mennyit tud már Bánk bán szerepéből, - hát egyszer csak látjuk, hogy a Gergely bácsi lélekszakadva rohan hozzánk. Szegény öregnek a nyelve is lógott. Aztán elmondta, hogy nem tudja, milyen és nem tudja, hány millióért lefoglalták a házad s e hó huszonötödikére van kitűzve az árverés. Nem tudom megkaptad-é a hivatalos iratokat. Én azért írom meg rögtön, hogy intézkedhess.

- Mi jól vagyunk, dolgozunk és mindennap tudunk némi szórakozást adni a fogainknak. A világ legnagyobb művésze, a Bokody dinasztia legújabb csillaga már olyan vaskossá tette a szegény Annát, hogy nem láthatja a lába ujjait. Ami nem nagy baj, mert annyi dolga van szegénynek, hogy úgysem érne rá nézegetni.

- Mit csinálsz, Nagyúr, hogy vagy, mikor jössz el hű jobbágyaidhoz? Nagyon hálásak lennénk, ha legalább egy pár sort küldenél. Lábaidhoz rakom az én szeretetemet, az Anna, a négy gyerek, az eljövendő Bokody-Talma hűbéri nyilatkozatait

sírig hű szolgád
Thomaseus de Bokod et
de Haraszt.

U. i. Képtelenség Annát drámátizálni. A mult vasárnap egy nagy ajándékos furfanggal rábírtam, hogy legalább két sort olvasson el Gertrud szerepéből. Hát Lycurgust hatszor egymásután nem Júkorgósnak mondta?! És a végén, mert kacagtam, egy vörös répát hajított hozzám.

Az előbb átvonult vihar után fásultan fogadta Bálint a hírt, talán nem is ment be eléggé az életébe. Különben is, amint megesteledett, nagy láz forrósodott egész testére. Abban a sajátságos, éber és mégis álomszerű állapotban volt, mikor az élet élesen felfog minden külső benyomást, de semmire sem válaszol.

A következő napja nagyon szép volt. Láza sokat szünt, éppen csak annyi volt, hogy jó melegbe zsongította az egész testét. És mintha az éjjeli forróság kimart volna minden árnyékot, tragédiát, keserűséget belőle: valami nagy derült könnyű testi boldogságot érzett. A gyenge láz visszahozta életébe a régi gyermek-bibik jó ízét. Amikor, ha az iskolában megnyillallott a torka, vagy egy köhögés esett ki belőle, vagy a gyomra rendetlenkedett valami hurut-félét: egyszerre eszébe villámlottak a betegség édes előnyei, a drága anyai íjedtség, a becézgetések, a kiváltságos ételek s az iskolába nem-menés. Ilyenkor hazamenet már a falu szélén egy egész kórházra való szenvedést játszott az arcára s maga ez a fájást-játszás is jólesett neki. Aztán az úton addig dörzsölte a szemeit, hogy a kertajtóban már sírást tudtak fillenteni. Az ajtót úgy nyitotta ki, mintha az volna búcsumozdulata az élettől s olyan síró hangon mondta a: csókolom kezét, hogy édesanyjának rögtön odaíjedtek a szemei:

- Neked valami bajod van, Bálintka, - kutatott beléje az édestejű jó hang.

- Nekem nincs. Semmi, semmi, - felelt koporsó-beszegezésesen s a szemeivel úgy tátogatott, mint egy tulzottan megvendégelt liba.

És az anya már lehajolt, már két áldott kezével szemeihez fordította a kis arcot, remegő hangon kérte-parancsolta:

- Nyújtsd ki a nyelved, kis jószágom.

Ő erre szomorufűzes bús ingással megrázta fejét és gyászosan hullatta:

- Nincs semmi bajom, édesanyám.

És akkor már szinjátéka annyira meghatotta önmagát, hogy tényleg keserves sírás dűlt ki belőle. Az anyja felkapta, magához szorította, be a testébe, hogy anyai vére, az ő egészsége áradja át és semmi rossz ne merjen hozzányúlni. Csókolta, csókolta és úgy kérdezte:

- Mi a bajod, édes kis fiam? Mondd meg édesanyádnak, kapsz barack-befőttet és adok Jókait olvasni.

A befőtt sem volt kutya, de Jókai volt a nagy csillogó ajándék. Ott állottak kötetei az apai íróasztal fölött és neki nem volt szabad hozzányúlnia. Csak, ha beteg volt, vagy valami szörnyű dicsőséget aratott az iskolában, kapott kezeibe egy-egy megválogatott kötetet. Oh, pedig kis torkos lelkének milyen dús emlők voltak ezek a könyvek! Hogy szívott belőlük hősiességet, nagy igazságtételt, csodás szép arcokat és tragikus faja végtelen szerelmét.

Egy pár perc mulva már kis ágyában volt. Az ágy mellett, egy odatolt asztalkán, felbontott befőttek vártak a kis királyfi nyalánkságára. De kis kezei már Jókait tartották, felforrósodott édes szorítással és lelke már friss fehér vitorlákkal úszott ki a végtelen tengerre.

Amint lelkébe visszafolytak a régi napok, mint búvó pataknak felfakadó habjai: lassanként nem volt egyedül, nem volt boldogtalan. Mélyről jövő csodálatos meleggel: szemein átmelegedtek az édesanyja szemei, szive átmozdult az anyja szivévé: már ő volt az édesanyja is. Ott űlt ágya szélén és nézte gyermek önmagát. Olyan beborító, elringató, végtelen szeretet volt. - Takard be jól, kis fiam, magadat. Ha jó leszel, hamar meg fogsz gyógyulni s akkor

anyuka vesz neked valamit, amit te kívánsz, - mondta anyja-önmagával gyermek-önmagának. És már édes szétgyengülésben tünődött, hogy mit kívánjon magának.

Délután megkönnyítő friss álommal aludt, de estére megint rásúlyosodott a világ. A láz most fűtött be legjobban s valami alaktalan rémület töltötte meg. Nem tudta miért: nem volt mersze lámpást gyujtani. Hagyta, hogy úgy sűrűsödjék fel az este a műteremben. A homályon át olyan különös elváltozott arccal néztek rá a szobrai. Tudata mindjobban elhomályosodott, szaggatott képek mentek át rajta. Egyszer úgy érezte, hogy hideg, únt omlásu megállhatatlan folyó s jeges partok közt homokpusztaság végtelen elhagyatottságán folyik keresztül. És hogy a homályból feléje fehérlő alakok belőle kiszálló ingó árnyékok. Már terjengenek szét formátlan köddé s visszaszállnak lomha felszívódással a folyóba, mely életet adott nekik. Aztán valami régi sírás kelt ki az idő vak vermeiből és ő érezte, hogy a szemei, a szive, a lelke sírnak, de nem tudta, melyik fájdalmáért. Csak éjfél felé tudott álomba zsibbadni.

Reggel még nem volt hét óra, mikor erős csengetés verte fel. Olyan parancsoló sürgetés volt benne, hogy kiugrott ágyából, magára kerítette nagy kabátját s úgy lázas testtel, súlyos fővel kiment a hideg előszobába.

Egy hatalmas alaku, becsületes képű férfi állt az ajtó előtt, előre levett kalappal. Bálint láztól dideregve mondta neki:

- Jőjjön be, kérem, tegye be az ajtót. Én visszafutok az ágyba, beteg vagyok.

A férfi csak két perc mulva jött be az alkóvba, mikor Bálint már az ágyban volt. Nagy barna bajuszát zavartan harapdálta az ajkai közé. Kínos, kölcsönkérő hangon mondta:

- Én Ökrös Ferenc vagyok.

- Mit kiván? - kérdezte Bálint és erős köhögés rázta meg a mellét.

A férfi nagy szánakozó imbolygással nézett szét. Mintha bűnt vallana, úgy ejtette ki magából:

- Bizony... bizony...

- Mit akar, kérem? - kérdezte most már türelmetlenebbül Bálint.

A férfi úgy nézett Bálintra, mint a gazdasszony a nagyon dédelgetett kedves tyúkra, ha mégis kést kell vetni a nyakának. Alig hallhatóan lehelte:

- Detektiv volnék, instálom.

Bálint felűlt:

- És mit akar tőlem?

A férfi elkezdte nézegetni a cipője orrát, mintha most ismerkednék meg velük. Aztán csendes elszánással lódult hangba:

- Mára tűzték ki ujból a nagyságos úr sajtóperét. Nekem kell elővezetni a nagyságos urat.

Bálintot arcul vágta a mondat, mint egy megsuhintott korbács:

- Elővezetni engem egyszeri meg nem jelenés után! Mikor bizonytalan hajléku senki újságírókat négyszer-ötször is megidéznek.

A férfi elpirult, igyekezett sehová sem nézni. Aztán szomoruan megbólongatta fejét:

- Bizony, bizony.

- De hát miért nem értesítettek, hogy ma van az új tárgyalás? Hátha én, nem tudva a dolgot, valahova elutaztam volna. Akkor fegyveres csendőrökkel hurcoltak volna át az egész országon?

A detektiv fájdalmasan sóhajtott:

- Hej, nagyságos úr, gyengén váltotta meg Krisztus ezt a nehéz világot.

Bálint most már nyugodtan mondta:

- Hát húzzon, kérem, ki az ágyamból.

A detektiv most már ránézett Bálintra. Nagy szánakozó szemrehányással mondta:

- Nagyságos úr, nem ismeri a nagyságos úr Ökrös Ferencet.

Bálint kérdően nézett rá. Az lassan, szégyenkezve húzta elő lelke zsebéből a szavakat:

- Ismerem én rég a nagyságos urat, egy előadásán is voltam. Már akkor mondtam a feleségemnek: ez igaz ember, bár minden magyar ember ilyen volna. Később több írását is olvastam. Most is, mikor rám bízták a dolgot, első pillanatban ki akartam szabadkozni magam valami ürüggyel alóla, mert igen-igen bántott, hogy éppen én tegyem ezt a csúfságot a nagyságos úrral. De aztán meggondoltam, hogy mégis jó, ha én csinálom. Azért háborgattam olyan jókor a nagyságos urat, hogy sziveskedjék még jóval kilenc óra előtt a törvényszékre menni. Én aztán kilenc órakor jelenteni fogom, hogy a vádlott eljött önkényt, mielőtt kerestem volna.

Bálint kezét nyujtotta a becsületes embernek és a szemeiben megfizető meleg jutalom volt. A detektiv tisztelgett, katonásan sarkon fordult. Aztán jó magyar arcát ravasz-titokzatosan visszafordította:

- Husz Jánost is elégették, de azért mégis mozog a föld.

Ez a mondat dacos kinyújtózás volt az egyszerű embernél s kinyújtott testvéri kéz az örökemberi Krisztus felé. Amint elment, Bálint egy pár percig mélyen elgondolkozott az ágyban. Aztán valami nagy eltökélés, a végzet intésének hősi vállalása űlt ki arcára. Felkelt, gyorsan felöltözött. A feje ugyan zúgott, láza még ott lappangott a test titkos tűzhelyén, lábai gyengék voltak a hatalmas test alatt s a köhögés is rázta. Leűlt az íróasztalhoz, levelet írt Bokodynak:

> - Kedves Tamás, most indulok a sajtóperem főtárgyalására. Érzem, hogy nehéz lesz az ítélet. De meggondoltam: vállalnom kell. A mi szerencsétlen fajtánknak mártir kell, hogy felnyíljanak a szemei. Talán olyan erős tanító példa leszek, hogy utánam sok minden nem fog megtörténhetni, ami most még naponta megtörténik. Mindenképen ez a kötelességem. Az ősi házat el fogják árverezni, nem tehetek ellene, ez is a sorsom része. Csak arra kérlek: legkedvesebb szülei emlékeimet mentsétek magatokhoz. És nagyon kérlek: ahogy ezt a levelet kapod, jőjj rögtön Budapestre. A lakásom kulcsait meg fogod kapni a szomszéd fűszeresnél, itt közel a Bécsi-kapuhoz, talán emlékszel is rá. Vedd magadhoz s pakolj el mindent úgy a lakásomban, hogy por és idő lehetőleg ne bántsák. Aztán zárd jól be s tétess még Wertheim-lakatot a külső ajtóra. Aztán, kérlek, menj el Bokor kúriai bíróhoz, aki nagyon becsületes ember s kérd meg: vesse minden tekintélyét latba, hogy a lakásom ne vegyék el, amig én börtönben vagyok (mert ott leszek). Ne engem tekintsenek, hanem az ott felhalmozott művészi értékeket. Nagy fájdalom nekem, hogy költséget és munkát okozok neked, de tudom, hogy ezért nem lesz tövis benned ellenem. Ebben a percben, életem elhatározó fordulásánál köztetek érzem magam s nagy szeretettel áldom meg a feleséged becsületes jó arcát, a benne fakadó életet, négy fogadott kis cseléded. Téged pedig mulhatatlan szeretettel ölel Bálint.

Végigjárt a műteremben: utolsó szemnyitásba zárta szobrait. Egy pillanatra megállt anyja képe előtt. - Megyek az elrendeltetés elé, - suttogta és nagy szárnyak suhogását hallotta.

Az uccán az első léptei olyanok voltak, mintha nehéz mámor nyomta volna agyvelejét. Súlyos hideg köd folyta végig az uccát, tüdejébe apró tűk szúrtak. Érezte a hirtelen lehűlt lázat ráfagyni a testére. A feje sajátságosan rázkódott át minden lépésre. - Talán mégis Mózesnek volt igaza, - mondta magában.

A törvényszék folyosója zsúfolva volt. Ugyanaz a tanács, mely felette fog itélkezni, egy másik ügyet is tűzött ki erre a délelőttre. Valami bajor, keresztény és hazafi, Németország egyik vezető politikusát meggyilkolta és Magyarországra menekült. Itt a magyar hatóság elfogta s a német kormány kiadását követelte. És most, hogy a tanács ma fog dönteni a kiadása ügyében, ügyes kezek felmozdították az ellenforradalom mélyebb csatornáit. Beteg szemű rajongók, ölésre dühödt szájú hullott emberek, az égi szerelem hisztérikái s újságírók kavarogtak egymásba a fülledt hemzsegésben. De voltak szelid, becsületes, tizedik és kilencedik fizetési osztályt panaszló arcok is, a középosztály sancta simplicitásai, akiknek a hivatalos robot sivatagságában s a soha jólnemlakás örök senyvedésében szükségük volt valami nagy szeretetre, valami forró bálványra, melyre ráterítsék fázó szivüket. Hogy mégis, mégis élők és emberek legyenek és hihessék, hogy van értelmük az összezilált világon. És mert az utóbbi hetekben éppen ennek a bajornak a neve ordított legjobban életükbe az újságok hasábjairól, hát a nyakába kerítették az egész szivüket, mint Szent Márton a szegénynek a maga köpenyege felét. A homályos, romlott levegőjű folyosón mindenki magyarázott, tiltakozott, dühődött és szívta a többi megromlott lélegzetét.

Bálint az egyik lépcsőn állt meg, ott várakozott. A láz meghomályosította életét s talán az értelmét sem tudta ennek az egymásba hadonázó tömegnek. Csak azon szorongott magában, hogy legalább az ő ügye kerüljön előbb tárgyalásra. Mert félt, hogy nem bírja ki, hogy kiből hamarabb. És akkor minden hiába volt: nem lesz ereje, megtartó szimbóluma a gyengéknek. A tömegből többen megismerték s rossz szemek kezdtek feléje csaholni, mint vérre szagló kutyák. Egymásnak mutogatták ezt a fáradt gígászt s már megjegyzéseket is lehetett hallani:

- Ez szabadon van s a becsületes embert elfogják és át akarják adni a hóhérnak.

- Hazát árulni, azt szabad, de aki védi a hazáját, azt csendőrök hurcolják a börtönbe.

- Adják ki ezt a német cuciknak, örüljenek neki, közéjük való.

De azért ebből az únott és beteg Herkulesből úgy kiütközött a ledöntött király tragédiája, hogy a tömeg nagy része, mely mindig nő és mindig gyermek, még ha felnőtt férfiakból is áll s megérzi a végzetes nagyságok fájdalmát, nem tudott dűhre kapni ellene. Jóindulatu, elhárító csitítások hallszottak:

- Ugyan hagyd el, elegen bántják szegényt.

- Ha bűnös, úgyis megkapja a magáét.

- Sok mindent összebeszélnek az emberek, ami nem igaz.

Ez a hangulat lett úrrá és Bálint még bódultságába is beérezte, hogy néha-néha egy-egy nőszem tapad rá, melegen és szánakozón, mint a jó kutya néz beteg urára. És átnyillallott rajta az írtózatos elrendelés: az emberi jóság mint teherhordó állata, keresztes vitéze, faltörőkosa, puskája és bitója az ügyes gonoszoknak, az okos rablóknak.

Kilenc óra előtt egy pár perccel a tömeg egyetlen egy húsu életté rándult. Mindenik vére forrósodott mindenik erében, mindenik szive lihegett mindenik száján. Két csendőr közt hozták a bajort. Ez azt jelentette, hogy az ő ügye kerül először tárgyalásra. A bajor mutatott büszkeséggel ment a két csendőr közt s tapsot váró, virágzápor elé néző dicsőség szélesedett el húsos arcán. Hatalmas, birkózásra szabott termetét magát-kelletőn ringatta jobbra, balra s széles, vörös-zsiru szája étvágyosan csemcsegett előre.

A tömeg mint egy kirobbanó csók feszült mártirja felé. A felvilágolt arcok, mint valami megelevenült képek a keretükből, mintegy kimozdultak, hogy odaterüljenek szentjük szive elé. A szivek kiüvöltöttek a szájakon, mint tavaszi kutyák a kerítés hasadékain, ha nőstény megy el a ház előtt. A kezek görcsösen összevonaglottak, mint ha védő tőrt, vagy odaörvendő virágcsokrot szorongattak volna. Nem volt ott most Nagy János és Kiss Péter, Szalon Etus vagy Cseber Kata, nem voltak külön egyének a maguk elfutó valóságukkal: az örök néphús voltak: a nagyszerűben és fertelemben egyaránt ártatlan ős ember-anyag. A terem ajtaja megnyilt: a tömeg bezsúfolódott szentje után.

Bálint egyedül maradt a megürült folyosón. Behúzódott az egyik szegletbe, félülésben rátámaszkodott az ablakpárkányra s félig alvó zsibbadásba sülyedt. A nátha most szabadult fel benne, elborította lázas fejét. Mindegyre nehéz köhögés kalapácsolta mellét, gégéje el-elfulladt. - Csak már vége lenne a komédiának! - ásított benne a fáradtság.

Az első tárgyalás, amint előre lehetett látni, elég sokáig tartott. Tíz óra után új arcu emberek kezdtek szállingózni. Ezek már az ő közönsége voltak. Az ő vonásaira, megsápadásaira, szavaira és kitöréseire váró kiváncsiságok. Vagy tíz-tizenkét újságíró, egy pár nő, négy-öt kopott szegény-szagu ember. És Sárkány tanár úr, aki ide is elhozta a szociológiáját és egy sápadt, kancsal zsebbe pislogató emberrel beszélgetett.

Az újságírók mégis tisztelettel üdvözölték Bálintot. A minden szellemi munkás mélyén ott rejlő, ezerszer megfojtott, ezerszer megvakított, ezerszer letagadott és prostituált hősi gyermek mégis felébredt ennek a beteg titánnak láttára. És egy pillanatra mégis tiltakozó szánalom mozdult át a sziveken. Ez aztán annyira felbátorította Sárkány tanár urat, hogy a kancsallal odasétált Bálinthoz és nagyon objektiv és audiatur-et-altera-pars-os arccal üdvözölte:

- Jó reggelt, kedves mester. Engedje meg, hogy én, aki nem a napi politika szempontjából, hanem a történelmi törvényszerűség szögében nézem az eseményeket, habár szabad kritikámat fentartom a mester idevágó tényeire, részvétemet fejezzem ki a sok herce-hurca miatt. Mi a mester minden egyéni indulattól megszűrt véleménye ebben az ügyben?

- Az, hogy hozhattam volna két zsebkendőt. Fene taknyos vagyok s az egyik már használhatatlan - dünnyögte únottan Bálint és egy nagyot ásított.

A kancsal odabuzgólkodta eléje tenyerét:

- Engedje mester, hogy mint buzgó imádója, bemutassam magamat. Erődi Hekler Zoltán vagyok, a kereskedelmi kamara jegyzője. Sokszor fordulok meg Schuster bankigazgatónál, akinél a mester alvó parasztgyermekszobra van. Valósággal imádkozom előtte. Különben minden írását tudom könyv nélkül. Szándékomban van kiadni egy Boór Bálint bréviáriumot. Csak egy embert ismerek, aki jobban imádja a mestert, mint én: a kis feleségemet.

Bálint odaerőltetett egy mosolygást az ajakára. Aztán újból nagy köhögés-roham rázta meg. Sárkány már tisztelő meghajlás után tovább illant s egy újságírónak magyarázta az ügy tudományos oldalát. Hekler omlott, mint a fövő marhahúsból a hab:

- Nem képzeli, mester, hányan vagyunk mi rajongói. Azért is jöttem el, hogy lássam: mint ad fényes elégtételt a bíróság a mesternek. Szó sincs arról, hogy a hajaszála is meggörbüljön a mi bálványunknak. A bíróság a nemzet agyveleje, az agy nem gondolkozhatik máskép, mint ahogy az egész szervezet diktálja. Fogadni mernék egy milliárd angol fontba, hogy teljes felmentéssel végződik az ügy...

- Abba én is mernék fogadni, de tiz üveg sörbe nem merek, - mondta Bálint mutatott türelmetlenséggel.

Egy katolikus pap állott Bálint elé. Furcsa, majdnem feltünő alak volt. Hosszu sovány test, beesett, aszott sötétbarna arc. Kiálló nagy holló orr, mélytüzű barna szemek s végtelen keserű széles száj. Kopott reverendáját öreg piszokfoltok tették még ócskábbá. Valami végzetes, átütő nagy szomoruság árnyékolt az egész alakon. Tompa, de mély melegségű hangon szólt:

- Válthatnék egy pár szót a mesterrel?

Bálint kapott az alkalmon, hogy megszabaduljon a kancsal áradozásaitól. Odabiccentett neki s hagyta, hogy a pap egy homályosabb szegletbe vezesse. A pap szemei két nagy napkeleti csillaggá tüzesedtek. Mint mélyre fojtott lángok, forró lobbanással jött ki lelkéből:

- Mester, én senki vagyok, egy rongy az isten kezében. Rongy, mely azért néha lelkeket tisztított meg. Én figyelemmel kisértem a mester pályáját kezdettől fogva. A mester az igaz ember, az elhívott magvető. De szenvedni kell, szenvedni kell, mert ezzel jár az isteni küldetés. Ne tántorodjék meg, ne hulljon össze, legyen erős! Van isten!

Az utolsó mondatot mély zokogásu nehéz zúgással mondta. Két kezével megkapta a művész kezeit, megszorította. Aztán sarkon fordult s elsietett az épületből.

Bálintra nagy meleg álmosság jött. Teste szétgyengült s jött, hogy ott a folyosó szegletében lefeküdjék s engedje magát lehullani az álom vak vermébe. Hogy ne jőjjenek utána az undorító emberek.

A teremből egyszerre felriadó éljen forró hulláma csapott ki. Pár perc mulva felnyíltak az ajtó szárnyai, mint ölelésre szétlökött karok. Elül jött a bajor. Megmenekült: a nemzet becsülete nem engedi, hogy kiadják. Arca sajátságos vegyülete volt a vidéki úrnak s a jóllakott mészárosnak. A bőre majdnem zsirosra csillogott. Utána jött az őrjöngő tömeg. Sírásban, éljenben, csuklott forró hangokban dobták ki az emberek a megnőtt szivet magukból. Aztán vállukra kapták a bajort s részeg bomlással vitték le a lépcsőn, mint egy nagy emberi diadalt.

A hideggé ürült terem két kitátott ajtószárnyával várt, mint egy hűvös poroszló. A Bálint közönsége bement, elhelyezkedett a padokban. Az újságírók nagy világsajtós fontossággal hegyezték a ceruzájukat. Az utolsó pillanatban nagy gerjedéssel rohant be Mindszenty Margit Kozmával, aki mint férj, végleges szerelmi cégjegyzője lett. Mindenki azt hitte, hogy Bálint, akinek vérberontó, végzetes igézetű előadása ismeretes volt, nagyobb beszédet fog mondani. Bálint is bekullogott s leült a vádlottak padjára.

A belső tanácskozó teremből türelmetlen hangok hallatszottak ki. Aztán az ajtó megnyilt. A közönség és Bálint felállott. A biróság bevonult. Egy őszes, protestáns pap kinézésű biró volt az elnök, vele jött két fiatalabb biró, egy jegyző és az ügyész. Az ügyész oldalt, Bálinttal szemben foglalt helyet. Az elnök hívott:

- Boór Bálint.

- Itt vagyok.

- Álljon ide közelebb.

Bálint odatette magát, mint egy súlyos-súlyos batyut. Az elnök megint szólt:

- Mégis, álljon inkább oda - és egy, az ablakhoz közelebb álló pontot jelölt meg.

Bálint odavánszorgott. Megkezdődtek a szokott kérdések:

- Mi a neve?

Bálint valami mély elrévülésből bódult ki:

- Leiter Tibor.

Az elnök felkapta fejét. A két szavazó biró majdnem megsápadva hökkent a lomha gigászra. Különben sem ilyen megjelenést vártak tőle. Bálint most rezzent a mondásához. Hogyan jutott most ehez a névhez? Megrázta fejét, mint egy hálóba jutott oroszlán s majdnem szégyenkezve szólt:

- Bocsánatot kérek, Boór Bálint.

Az elnök hangosan szólt rá:

- Figyelmeztetem, hogy itt a birái előtt áll s a legkisebb tiszteletlenségre a törvények minden megtorló intézkedéseit alkalmazni fogom. Ez nem bohém lebuj, hogy itt vicceket csináljunk.

Bálint réveteg lázas szemmel úgy nézett maga elé, mintha nem hallaná a szavakat. A biró megint kérdezte:

- Volt-e már büntetve?

Bálint szétkutatott homályos tudatában. És egyszerre, mintha friss tavaszi szél csapta volna meg arcát, egy gyenge mosolygás nyilt arcára. Még nem volt huszonnégy éves s valami vasárnapdélutáni varrólány miatt kamaszos-zord párbaja volt egy jogásszal s két napot kellett űlnie miatta. Majdnem felderülve mondta:

- Párbaj miatt kétnapi fogházat űltem ezelőtt huszonkét évvel.

A kérdések után az ügyész állott fel, hogy vádbeszédjét elmondja. Magas, szikár, csontos szláv ember volt. Első látásra az ember csak feltűnően széles, néma sírásu, fájdalmas száját látta. De sírás lappangott íjedt arcán is és nagy szomoruság tört homályu szemeiben. Kezeit, mintegy félszeg védelem gyanánt, maga elé lökdöste. Magas, kissé görbült testét, zavartan hintázta előre s hátra. Hangjában valami nagy könyörgés s be nem vallott szenvedés volt:

- Tekintetes királyi törvényszék, én értem Boór Bálintot, én megértem Boór Bálintot, én tudom, mit akar. De nekem muszáj vádolni, én hivatalos kötelességem teljesítem.

Minden arc rádöbbent. A birák kínosan néztek egymásra. Az ügyész nyelt egy nagyot, folytatta:

- Én becsülöm Boór Bálintot, mint nagy művészt és mint jó magyar embert. De nekem kötelességem vállalni a vádat.

Megint megtört a hangja. Zavartan nézett szét, mintha a szavakat keresné. A Bálint szemei, felmelegedve, nagy jósággal néztek a vergődő emberre. A közönség soraiban sugdosni kezdtek. Az elnök megrázta a csengőt:

- Figyelmeztetem a közönséget, hogy a legcsekélyebb zajra kiüríttetem a termet.

Csend lett. Az ügyész egy pár szóval kibotorkálta a vádat és leűlt. Nagyot sóhajtott s kiverejtékezett homlokát törülgette. Megvert szomoru szemei kérve tapogattak Bálint felé. Az elnök a művész felé fordult:

- Mit hoz fel védelmére?

Bálint egy nagy köhögés-rohamot nyelt vissza, úgy felelt:

- Ha maga a vádolt röpirat s egész pályám nem tud megvédni, elállok a védelemtől.

A hallgatók arca leesett, mintha hirtelen meglepetés áll a lélek elé. A birák is csodálkozva néztek egymásra. Az elnök elvörösödött:

- Nem védi magát! Ne gondolja, kérem, hogy az ilyen pózolással használni fog az ügyének. Hogyan írhat intelligens ember, mert felteszem, annak számítja magát, ilyent: A magyar állam életét majdnem egy évezreden át idegen érdekű kizsákmányolókra és fajukat megtagadó renegátokra építették!

Bálint hallgatott. Súlyos feje félrefáradt s szórakozottan nézett a levegőbe. Az elnök most már nyersebben szólt:

- Egyáltalán nem szándékozik nyilatkozni, mi célja volt ezzel az írással?

- A célt a röpirat minden oldalán megmondtam.

Az elnök halkan egy pár szót váltott a két biróval. Aztán felállott:

- Tekintettel arra, hogy a vádlott nem él a védelem jogával, a bíróság visszavonul ítélethozatalra.

A bíróság elhagyta a termet. Az egész hallgatóság akarattalan mozdulattal Bálint felé tódult. Egy szegényesen öltözött, igazságra lobogó szemű nő hosszu rezgésű könyörgéssel kérdezte:

- Mester, miért nem védte magát?

Bálint leejtette magát egy padra. - Adjatok egy cigarettát, - nyögte.

Több újságíró nyújtotta feléje cigarettatárcáját. Rágyujtott egyre, de már a második szívásnál elhajította:

- Már ez sem kell, ennek is rossz íze van.

- Mit szándékszik tenni a mester, ha elitélik? - kérdezte egy újságíró.

- Aludni, - felelte Bálint.

- És ha felmentik? - mosolygott egy másik.

- Akkor is aludni.

- Lehetetlen, hogy Boór Bálintot elitéljék, - mondta egy munkás kinézésű ember.

A kancsal kereskedelmi jegyző megint a biztonság nagy gájzirja lett:

- Abszurdum! Fogadok egy millió fontba, hogy nemcsak el nem itélik, hanem a legfényesebb elégtételt kap. Ma nincs bíróság Magyarországon, mely Boór Bálintot elitélje. Boór Bálint már nem csak egyén, hanem fogalom.

Bálint fáradtan intett:

- Hagyjanak magamra.

A közönség elhúzódott s izgatottan vitatta az eshetőségeket. Pont tizenkettőkor bevonult a bíróság. Sajátságos véletlenből ugyanabban a pillanatban a folyosó-ajtón Leiter lépett a terembe. Szeme odavillant a kancsal jegyzőhöz, Heklerhez s az rossz szemével visszafelelt neki. A közönség felállott. Az elnök kezdte:

- A magyar állam nevében.

Halálos csend volt a teremben. Olyan nagy volt a feszültség, hogy az újságírók nem is gondoltak a jegyzésre. Az elnök folytatta:

- A királyi törvényszék Boór Bálint, negyvenötéves, református, nőtlen szobrászművészt, nemzetgyalázás, a nemzet hitelének a külföld előtt való kisebbítése, többrendbeli rágalmazás és osztály elleni lázítás miatt négyévi börtönre, ötmillió korona pénzbírságra, hivatalvesztésre s politikai jogainak ötévi felfüggesztésére ítéli. A bíróság semmi enyhítő körülményt nem

talált. Ellenben sulyosbító körülménynek vette, hogy a vádlott a tárgyalás alatt semmi megbánást nem mutatott és hogy már egy izben párbajvétség miatt büntetve volt.

Mintha valami nagy zuhanás történt volna a teremben és mintha mindenkit megütött volna. Az ügyész tenyerébe temette az arcát.

- Megértette az ítéletet? - kérdezte az elnök.

- Meg.

- Van valami megjegyezni valója?

- Nincs.

Minden fej megrándult, mintha egy dobott követ akart volna kikerülni. Az elnök azt hitte, hogy nem érti a vádlott:

- Nem kiván fellebbezni?

- Nem.

Egy pillanatra nem dobogott sziv a teremben. Az elnök halálosan sápadt volt s a birák is meghalványulva néztek egymásra. Az ügyész könyörögve tette össze a kezeit.

- De hiszen joga van fellebbezni, - mondta az elnök.

- Nem élek vele.

- Akkor természetesen igazságosnak tartja az itéletet?

Bálint lázas, fáradt szemeit ráhullatta az elnökre. Az nem ismételte meg a kérdést.

Egy percig csend volt. Egy percig órányi súlyos csend volt. Az elnök kérdezte:

- Van-e valami kívánsága a büntetés kitöltésének idejét illetőleg?

- Nincs semmi. Kérem rögtön foganatosítani.

Új csend zuhant a teremre. Az elnök idegesen csengetett. Egy szolga jött be s utasítása után egy szuronyos őr elvezette Bálintot.

Senki sem mozdult. Tátott szájjal, kisértésre meredt szemmel, szétvetett lábakkal fagyott-dermedten állt az egész hallgatóság.

Az elnök egy pillanatig nézett a rámeredő szemekbe. Aztán indulatosan szólt rájuk:

- Mit állnak itt? Mit bámulnak? Távozzanak, vagy kiüríttetem a termet.

Lekonyult fejjel, megvert szemekkel, lassan mentek kifelé. Egyetlen szó sem rebbent. Lelkükben érezték, hogy egy nagy ember-fa zuhant el. A tragédia szépsége kitisztította belőlük a mindennapot. Csak végtelen szánalom kiszélesedő szárnyai voltak.

A biróság is elhagyta a termet. A magyar sors megteljesedett: a gyertya a véka alá került. Hideg lett a terem. Hideg és üres. Csak a terem mélyén, leborulva egy padra, odaszorítva arcát a fához, egy inségruháju nő zokogott keservesen. Ki tudja, milyen csőd vagy gyász nyomta a lelkét! És most megfogta a Bálint fájdalmát, mint jó alkalmat, hogy rásírja szivét a törvényszék kopott padjára.

MÁSODIK KÖNYV:
AZ ÖSSZETÖRT SZOBROK

1.

A Dugonics-téren megállt. Nézte a várost. Amint nyugodt széles uccák nyugodt széles uccákba tágultak. Itt-ott összetorkoltak nagy lélegzetű, gabona-tábornak való nyugodt terekké. Az emberek is olyan lassan, olyan föld-biztos nyugodtsággal mozogtak. Még a házsorok is olyan csendes, olyan megnyugtató családiassággal űlték meg az uccák partját, mintha egymás mellett űlő falusi gazdák néznék az elfolyó időt és halkan beszélgetnének a vetésről. Minden nyugodt volt itt, minden biztos és erős. Ez a kenyér városa: Szeged, a magyar Alföld sajátos arcu fakadása. Úgy nőtt ki a kenyérrel, a húst és tejet adó szelid állatokkal, a paraszttal a magyar földből és külön arcot mutat Európa minden városa közt. Ez az igazi magyar város: megnőtt, megtisztult, megszépült, iskolákat termő magyar falu.

Két nő ment el mellette. Az egyik a meglepetés illetlenségében hangosan ejtette ki nevét. A másik halkabban súgta: - Hogy megőszült. - Ez megszúrta s tovább mozdult. Félig éber révedezéssel kószálta a nagy tüdejű város uccáit.

Már délután négy óra körül járt az idő. Az ég szeplőtlen volt, az áprilisvégi nap torkaszakadtából fujta víg ébresztőjét. De Bálintban szomoru esti takarodóvá lettek a sugarak. Aztán a szellő még igen hűvös volt s ha árnyékokon ment át, szivére visszazuhant az egész tél.

Fázott. Olyan különös volt minden. Hát tényleg: még van világ: sírás, nevetés, emberek és tényleg élő valóság ő is? Az egész világ úgy zenélt most rajta, mintha egy gyermekkorában hallott, rég elsülyedt dal jött volna vissza húrjaira. Egy dal, mely tele van könnyekkel és keserű, mint a halál.

Ma reggel hagyta el a Csillag-börtönt. Ma reggel adták tudtára, hogy az államfő, remélve, hogy a börtönben töltött másfél év teljes javulást eredményezett, büntetése többi részét elengedte. A börtönigazgató a maga jóságából is adott egy tanácsot a kegyelemhez:

- Kedves Boór úr, én javát akarom. Hagyja a fenébe azt a firkálást, politizálást s mi a fenét. Meg azokat a pucér szobrokat is. Keressen valami jó állást, hiszen úri ember volna, vagy mi? Éldegéljen csendesen: aki senkit sem bánt, azt nem bántja senki.

Azóta itt kószál Szeged uccáin. Ez a nagy, napos, nyugodt város olyan volt, mint egy hűvös jó kéz felvarrosodott életén. Már két vonat is indult Budapestre, mindig elhalasztotta az utazást. - Majd az éjjeli személyvonattal - mondta magában. Úgy félt pesti otthonától, mint egy felidéző éjszakától.

Fogsága első öt hónapját a rabkórházban töltötte. Betegsége hatalmas influenzával kezdődött, aztán bonyolult valami különös ideglázzal járó bajjal, melyet az orvosok is csodálkozó szemekkel ténferegtek körül. De sajátosan: a legnagyobb lázrohamban s az önkivület vonaglásaiban: soha egy szó nem jött ki a szájából. Egyáltalán: egész hosszu betegsége alatt alig lehetett szavát venni. A kiűzött lélek elfordult a világtól és nem akart többé hidat verni feléje.

Betegsége alatt Katica minden vasárnap lejött hozzá, néha Mátrayt is magával hozta. De felgyógyulása után a börtönben már csak egy látogatást kapott tőle. Aztán levélben tudatta, hogy egy kis örökséghez jutottak Heves megyében. Szép kis falusi házhoz, kerttel és egy pár hold földdel. Katica lemondott a tanítónői állásáról, nagybátyjával oda telepedtek le. És odavárják majd a kiszabaduló Bálintot. Két hónap mulva aztán egy új levél szomorubb hírt hozott. Nagybátyját a váratlanul kapott föld úgy hivogatta, húzta, hogy párheti gyengélkedés

után elment rögnek a saját kertjébe. És Bálint képzelete látta, amint az öreg úr a mennyország ragyogásában, ágyudörgés és katonai pompa közt, fűszerüzletet nyit mennyei kis nyalánk angyalok számára.

Látogatója kevés volt a másfél év alatt. Egy-két kiváncsi újságíró, nehány hisztérika. Egyszer pedig egy úritársaság valami másnapi jó hangulatban állított be hozzá autogrammot kérni, de ezeknek hátat fordított. Rabtársai nagyon szerették s egész különös tisztelettel bántak vele. Lezuhanva az emberbecsülés minden polcáról, társadalmon kivül lökve és szenvedésben: az emberek jobban látják az örökkévaló dolgok arányait és magukat nemesítik vissza azzal, hogy a szerencsétlen emberi nagyságnak megadják a tiszteletet. Ezeknek a félreficamodott vagy félrelökött embereknek friss levegőt, megtágult horizontot és megszépült arcot jelent az, ha látják, hogy valamelyik rabtársuk: tragédiája nagyságával s szenvedései tisztaságával fölötte áll a világ itélőinek.

Egy a börtön életében kiötlő eset még növelte Bálint körül a rabok becsülését. A börtönben rabtársa volt egy tanár, akit kommunista tényeiért tízévi börtönre itéltek. Egy átabota ember, sajátságos vegyüléke a szélhámosnak és rajongónak, akinek mindig szüksége volt valami nagy elvbunkóra, melyet dühösen suhintgasson az emberek feje fölött. Már fiatal tanár korában iskolából iskolába helyezték át s körülbelül körültanította az egész Magyarországot. Mindenütt botránya volt: vagy ő pofozott, vagy őt pofozták, vagy kölcsönbe ment a dolog. Ráadásul: minden évben egy új életet dühöngött szegény feleségébe, mert csókját is elv-zápor közben végezte: növeljük a proletárok táborát. A feldagadó család mind írtózatosabb nyomoruságban hallgatta az örökégő tanár végtelen szónoklatait. A kommün nagy fújása lobogó lánggá nőttette ezt a beteg tüzet. A tanár úr vagy két hétig megyebiztos lett, nagy proletár úr s itélt elevenek és holtak fölött. A holtak még csak elbírták a dolgot, de az élők közűl több halott lett az itéleteitől. A kommün bukása után a törvényszék kötél általi halálra itélte a szerencsétlent, de a felső bíróságok a büntetést tízévi börtönre enyhítették. Itt a börtönben, mert különben nagy olvasottságu s világosabb perceiben érdekes gondolkodásu ember volt, meglehetős tekintély lett. Hogy aztán Bálint jelenléte elhajtotta tőle a lelkeket, a detronizált lelkek gyűlöletével utálta meg a művészt. Igyekezett lehetőleg kellemetlen lenni neki, rossz szavakat szúrt belé, látatlanul gúnyolta műveit s néha napokig néma duzzogással fordult el tőle. Bálint a jó orvos nagy nyugalmával fogadta ennek a beteg embernek a harapásait. Egyszer aztán csodálatos változás történt a szerencsétlen emberrel. Elnémult. El nem zsilipelhető szóáradásai, melyekért sokszor kellemetlensége volt a börtönben, elmaradtak. Szemeiben kilobbant az őrület folyton égő lángja: szomoruak és szelidek lettek, mint egy elhagyott tűzhely. Napokig egy szót sem szólt s ha valaki kérdezett valamit: röviden, majdnem könyörgő szelidséggel felelt. Egyszer aztán, ebédidő után, a rabok és őrök meglepetése előtt odament Bálinthoz, letérdelt, megcsókolta a kezét:

- Itt mindenki előtt, hogy jobban megalázzam magam, én, Debreczeny Elek, megtévedt gimnáziumi tanár és nagyon bűnös ember, bocsánatot kérek Boór Bálinttól.

Mindenki mozdulatlan maradt. Bálint nem tudta, mit szóljon, mit csináljon. A tanár szemeibe visszalobogott a beteg fény:

- Te vagy az igaz ember! Nézzetek ide, legyetek tanui, hogy Debreczeny Elek, gimnáziumi tanár meglátta, hogy Boór Bálint az igaz ember.

Másnap reggel egy rabbal kevesebb volt a börtönben. A szerencsétlen azon az éjszakán átlépte azt a küszöböt, melyet fegyver nem őrizhet, biró nem tilthat. Éjjel a rabok nagy kiáltást hallottak: - A családom, a családom, Boór Bálint ne hadd el a családomat! - Mire hozzá mentek, már nem ezekhez a törvényekhez tartozott.

A másfélévi börtön sok esztendő mulasztását rágta ki a Bálint hatalmas szervezetén. Külsején még nem látszott annyira. Bár fejét már majdnem egészen beeste a halál hava, arca megsoványkodott s szemeiben valami végtelen fáradtság unalma súlyosodott. De a test, roppant felépülése egészében, még mindig a régi oszloprázó titánt mutatta. Hanem belül, a lélek földalatti boltozataiban helyrehozhatatlan omlások történtek. Ez a hatalmas sugárzású lélek másfél évig falnak fordult, minden száját elvette a világ csecseitől, minden alkotó kezét tétlenül lógatta. Állandóan egy alaktalan szürke elborulásban élt. Még emlékezni sem engedte magát. Eleinte ugyan írni kezdett. Életrajzát akarta megírni, hogy a börtön hosszu unalmába visszateremtse maga körül a faltalan élet tágasságát. De három-négy oldal megírása után széttépte. Érezte, hogy képtelen mégegyszer vállára venni a már leejtett életet.

Kiszabadulásának hirtelen híre sem tudott mélyebben hatni a felkérgesedett lélekre. És most, hogy ide-odahurcolta magát ennek az álekszandrinusokban írt városnak széles ritmusai közt, úgy vitte magát, mintha egy óriási burkolt csomagot vinne, melynek tartalmát már elfelejtette s melynek súlyát talán nem is érdemes cipelni. A Széchenyi-tér nagy lélegzésében megint megállott egy darabig. Szemei ernyedt szájjal érintették a dolgokat, de únott csömörrel nem ettek a világ húsából.

A Tisza-szálló mellett kikerült a Tisza partjára. Lomhán, nehezen ömlött a szürke víz a barna híd nagy ásítása alatt. A tulsó parton végig és a távoli Maros partján is, elnyúlva a beláthatatlanba, öreg fűzek állottak virágzó barkás fejük omló aranyával. Az ég, a parttalan levegő, az elnyúló földek: valahogy egyetlenegy darab voltak, egyetlen óriási testetlen szikla, valami ősvégzettől elrendeltetett mozdulatlanság. Mintha itt mutatódnék meg az idő lényege: a változatlan, érzéstelen örök állás. S mintha a folyó is, víz rengetegei lassu mozdulásával: minden mozduló akarat elátkozott dermedt börtöne volna.

- Nyújtózz el, ásíts, aludj! Az élet: átheverés az emberi csókból a föld rögévé. Nyújtózz el, aludj: az élet láz, a föld a gyógyulás, - mondták az elterült mezők. - Nyújtózz el, aludj: az élet üres ásítás, - mondta a Tisza. És Bálint egy szemfordulásba látta ezer harcu tragikus életét. - Minek hadonászik, minek rángatózik úgy ez a különös behemót ember? - Kérdezte lassu bámulással és önmagára mutatott.

Lenn, a víz mellett, a part fövényes-kavicsos lábainál egy ember egy óriási disznót hajtott. Kurtán és zömöken torlott óriási csizmáiban az ember. Rengeteg gömbölyű fej űlt a nyaktalan törzsökön. Rengeteg gömbölyű hájas szemek, gömbölyű zsiros tömpe orr, kerek, vastag piros száj, csurom-zsir az az élet javaitól. A mell, a has, az ágyék egyetlenegy gömböt, egy saját életű külön glóbuszt ad össze a rövid, vastag lábszárakon. Előtte szuszogva matat előre a disznó óriási domborodása. Mintha a falánk földnek egy felduzzadt háj-hulláma volna, rengő roppant hasával, hájas-párnás hátával, behizott apró szemeivel, buta-tompa pofájának tömérdek csemcsegésével. Gazda és disznó olyan egy hullámban mozogtak s mintha egy tüdővel szuszogtak volna. Az abszolut anyag volt a két alak, az evés: sub specie aeternitatis. Hogy mintegy odadomborítsák a lélek nagy gyötrőttjének a zsiros föld százados tanítását: - Mit rontod te a te lázas eretnekségedet a mi zsiros, nyugodt örökkévalóságunkba? Itt egy szolidáritás van: az étvágy. Has a világ és zabálás az élet.

A hidnak került. Átment a hidon. Átment a zsendülő ligeten, ahol a tavasz megújrázó tapsaira a vén primadonna kezdte a tavalyi komédiát. Éppen olyan friss rügyekben mutatott zsenge emlőcskét, mint tavaly, éppen olyan szemekkel révedezett fel a korai virágokban, éppen olyan hosszu simításu kéjjel bontotta haját a fűzek ágai közt. A vén lotyó már az isten kezdete óta adja ezt a naiva szerepet: és még mindig csókra hajt és kivántatja az élet lázait.

Kiért a földekre. A tél uszálya még ott volt a levegőben s a lehajló nap is vacogott. A Maros felé vette útját, a földeken át, akaratlanul meggyorsítva lépteit, hogy a fázás kiálljon testéből. A fák, az elszórt tanyák, a trágyadombok és téli kazlak már csúfondáros óriásokká lettek a

leguruló nap tréfájában: árnyék-kelevézeket dobtak rá: - Miért jöttél hozzánk fároszt játszani? Miért zavarod ezeréves nyugalmunkat? - Bálint elgörnyedve ment a ráhúlló hideg, nehéz árnyékok alatt.

Nagy barna földtáblák nyiltak nagy barna földtáblákba. Föld, föld, föld mindenütt: végtelen omlásu, ős mélységű tenger föld. És minden barázda végénél, minden földtábla barnaságán meghajlott emberek szántottak, vetettek, kapáltak, űltettek: fúrták, faragták, csiholták az ember kenyerét. A végtelenbe szélesülő földeken, forró szorongással, állattá görbült ezer és ezer ember arca hajolt a vén uzsorás füleihez: - Kenyeret! kenyeret! kenyeret! Kenyér az élet.

És a kenyér már mozdult. A nagy terhesség titka barnult a felhasított rögök keblén. Jaj: szétszórva millió rög titkába, készül már az ember leendő lelke. Ott gyilkos nedvek fogtak össze, dagasztják a magvat, tépik a háncsot, kergetik a csirát. Jaj, bűn lesz itt a kalászban: Káint fog enni magába az éhes száj s halálnak halálával hal meg. Ott beszívták magukba szelid rögök a nap csókját, eldugták mélyen kebelükbe: arany csókok ringatásában fakad az új csira. És lesz áldott kalász, jó család és meleg ölelkezés. Oh föld, föld, ős végzet, föld, kimondott itélet, föld, elmulhatlan akarat! Légy irgalmas a magyar szántóvetőhöz, teremj szelid, jó ölelő embereket.

Felért a Maros töltésére. Már megfakadt a nap. Az olvadt arany omló biborában ringott a gazdag mellű város. Mintha e dús édesanya ős fakadásu meleg életfolyóban ringatná duzzadt gyermekeit. A város harangjai megzúgtak a közeledő este érintésére. Nehéz, roppant hullámokkal mozdult a hang. A hullámok összevegyültek a fényözön dús omlásával s lassu hullámba indult az elbiborult föld is. A város, a föld, a nap, a templomok egyetlen ős ritmus nehéz hullámzásában zúgták, mint időtlen zsoltárt, mint végtelenbe nyúló könyörgést: kenyér, kenyér, kenyér, kenyér!

Bálint szétnézett az este biboros csendjében. Véres volt a Maros és a Tisza összefutása is. Valaha ezen a vidéken járt tábort Dózsa György a kenyér tépett vitézeivel. Azok a szivek már kilobbantak, mint homokba tört fáklyák. Azok az arcok belehalványultak a szétpárázó évekbe. De a mozdulatlan időben ott áll: ugyanaz a harc, ugyanaz a fájdalmas, véres kizengése az emberi zűrnek: kenyér, kenyér.

A fiatal fűzhajtások erős szaga, a zsenge fű nyers lehellete, a feltárt földek roppant mozdulása, a végtelen levegő nagy tágítása: az élet vad, zuhatagos feláradása elkábította a börtönből jött embert. Arca megsápadt. Szemei világossá halványulva, tikkadt tágulással állottak kaput a berohanó világnak. Ajka félig nyitva volt. Melle magas ívekbe feszült, mint ünnepi tedeum előtt egy mérhetetlen dóm boltja. A hatalmas embert majd földhöz verte az élet szétöntött nehéz bora.

És lassanként a föld, a tavasz, az élet mély titkos beszédbe vegyültek az elrévülő férfi testével. És a test nem volt többé külön magános élet. Szétgyökerezett a megfiatalult földbe, átfutották a kezdő élet mohó nedvei, visszaheggedt ős egyfakadásu testvéreihez: a füvekhez, a fákhoz, az induló kenyér gyökereihez. A föld oktalan, céltalan tömérdek boldogsága áthúsosodott testébe. Vércsepp mozdult vércsepphez, izom izomhoz, idegsejt idegsejthez boldog szerelmes pezsdülésben: jó élni az életért, az élet nagy gyönyörűség. És a befalazott napok vak kérgén át: át a varrosodott sebeken, a fájdalom szörnyű falain valami nagy önmagáért való testi boldogság szűrődött át a megkergetett férfi lelkébe. Élete titkos mélyét megűlte egy meleg madár, szive körül zsongott valami forró csók, szemeibe kiteljesedett egy zsúfolt könny. És a borzalmas napokból, a romokból, az összehullott életből kikelt félénken egy gondolat s szétnézett mint gyermekleány a leégett faluban. - Oh élet, csodás, szerelmes szép élet, egyetlen nagy szeretőm, ne hagyj el! Oh, legyen valahol a föld terein egy zug, mely hazává melegszik alattam, legyenek emberek, kik emberül néznek a szemeimbe, legyen még jó munka, vidám egészség, tiszta csók számomra! Könyörgöm, föld, könyörgöm, nap, könyörgöm, tüdőm szent

öröme, levegő, ne hagyjatok el, élni, élni, élni akarok! Van jogom az élethez: erő van bennem, jóság van bennem, végtelen szeretet van bennem. Ne pazaroljatok el a halálnak.

Arra tért magához a nagy tavaszi bódulásból, hogy fázik. Az ég már elszürkült, csak itt-ott fáztak még halvány-zöld sávok. Szürke, súlyos ólom nyomtató volt a város is a kenyér nagy csataterén. A földeken az emberek kapták az ásót, a kapát, a gereblyét s futottak az otthoni vacokba, egy falat ételre, talán egy kézügyben levő csókra s mély, életet letagadó buta álomra. Hogy másnap reggel megint itt lehessenek s naphúlltáig szolgálják, könyörögjék, gondozzák a véletlenszivű fejedelmet. A levegőben már érezni lehetett az éjszaka súlyát.

Lassan, előre hullatott fejjel baktatott a város felé. Mikor a hidon átment, már sötét este volt. Csillagok voltak a Tisza lassu omlásában. A nappal szürke folyója dús tárulással mutatta kincseit az éjszakának. A parton a fűzek közt egy fiatal hang énekelt.

A Tisza-szálló elé érkezett. Itt akart vacsorálni, mint mindig, ha Szegeden járt. De egyszerre nagy buta félelem szállt rá. Háromszor-négyszer is elsétált a szálló előtt. Itt a város úri társadalma étkezik. Nem, nem akar ma rossz szemeket, ellökő arcokat látni, nem akar ma sugva gyilkos szavakat hallani. Megint kikerült a Tisza-partra s hosszu habozás után egy kis korcsmába ment be vacsorázni.

A korcsmában egy-két asztalnál egyszerű emberek űltek. Kocsisok, halászok, díjnok-féle emberek. Mikor Bálint vacsora után fizetett, az egyik asztalnál egy póstás nagy-titkon rámutatott:

- Ez az.

- Kicsoda? - kérdezte a poharas társa.

- Akiről a Szegedi Őrszem írt a reggel.

Bálintnak csak úgy a lelke szélét érte ez a mondat. De amint kiért az állomásra, megint fülébe jöttek a szavak. Megvette a lap aznapi számát.

A Szegedi Őrszem az odavaló germán tömörülés úgynevezett fajvédő lapja volt. Egy kis cikkben adta tudtul a Bálint kiszabadulását:

> - Vigyázat, becsületes emberek! A szegedi Csillagbörtön lelki Pasteur-intézetében négy-évi kezelésre itélték a hirhedt veszett szobrászt, Boór Bálintot, aki olyan vad gyűlölettel támadta a magyarság minden igazi értékét. Az államfő kegyelme most hirtelen megnyitotta számára az intézet kapuját. A haza és a kereszténység hívei vigyázzanak: Boór Bálint megint szabadon jár és nincsen szájkosár rajta.

Bágyadt undorodással dobta félre a lapot. Sokáig kellett várnia a vonatra. Úgy űlt a váróteremben, behúzódva felső kabátjába, alvást tettetve, bedugva érzékeit. Nem mert izenetet engedni életébe az ellenséges világból. A vonat pont éjfélkor indult s vitte az alvó óriást szomoru felébredések felé.

2.

A vonat egyórai késéssel csak reggel hét óra után érkezett Budapestre. Mikor pakkját odaadta egy hordárnak, hogy kocsit keressen, az egy pár percet késett, mert még két másik pakkal volt dolga. Bálint valami lappangó gúnyt látott a hordár arcában s ezt a késlekedést irányzott sértésnek érezte. Odarohant a csomagok fölé hajló emberhez, írtózatos erővel ragadta meg a vállánál fogva. Valósággal felemelte a levegőbe, íjesztőre zilált arccal lihegte:

- Viszi rögtön azt a pakkot, vagy összetöröm.

A hordár olyan őszinte elámulással mentegetőzött, hogy Bálint rögtön elengedte s már valami szégyen is bágyadt tagjaira. Kétszeres borravalót adott az embernek, hogy enyhítse hirtelen mozdulatát. De amint a nyitott kocsiban űlt s az lassan evickélt a többi kocsik s szétmozgó rengeteg ember közt, megint növő igerültség feszítette idegeit. Mintha a kocsik szántszándékosan kerültek volna az övé elé, hogy akadályozzák azt előhaladásában. Mintha a kocsisok s a kocsiban ülők arcán csúfondáros ingerkedés leselkedett volna. És az elmenő arcok is úgy dobódtak szemeibe, mint hántásra felkapott kövek. Egyszer majd kiugrott a kocsiból, hogy öklét egy fiatalember arcába vágja, aki egy lánnyal ment el a kocsi mellett és felkacagott. Minden arcban, minden mozdulatban volt valami neki szánt, valami bántó, valami sorsán rikácsoló.

Mikor aztán egy mellék-ucca hűvösebb nyugodtságába ért a kocsi, haragja egyszerre lezuhant, mint egy kioldódott vasfüggöny s döbbenve nézett önmagára. Önmagát félőn, önmagába jóslón látta, hogy a börtön utáni világ örökre különböző lesz a börtön előttitől. Hogy ezután mindig két arcot fog látni az embereken. Az egyik a saját mindennapi arcuk. A másikat ő fogja rálátni mindenikre, azt az arcot, mely látja az ő tragédiáját, mely nem sír, mely felelős azért, hogy nem jajgatott az ország az ő sebeiért. Azt az arcot, melyen ki kell öklözni megbántott igazsága végtelen szomját. Érezte, hogy a börtön örök harcra kötelez, egy sírig tartó párbajra és hogy régi nyugodt elnéző szemeit sohasem fogja visszakapni.

A kocsisnak szólt, hogy hajtson át az Alagúton, a Philadelphia kávéház elé. Gondolta, jó lesz előbb, mielőtt látná otthonát, egy kis meleg kávé biztatása. De lehet, hogy titkos félelem kezei nyúltak ki lelke valamelyik vak üregéből s azok lökték tovább a viszontlátás súlyos percét.

Ahogy belépett a kávéházba, hol fiatalabb éveiben annyi kedves órát töltött s hova annyiszor menekült később, hogy fázó magánosságát mégis emberarcokkal dörzsölje körül, valami meleg zsongást érzett testében. A Horváth-kert kövér rügyekkel, lenge levéltenyerekkel gazdagodó fái boldog világos zölddel verték be a napot a hatalmas ablakokon s mosolygóvá és jóvá tették az emberarcokat. Az ős, megoszthatatlan budai csendben csendes emberek itták a reggeli kávéjukat. Huszonöt évvel ezelőtt ugyanazokat az arcokat, ugyanazokat a mozdulatokat, mosolygásokat és csendet látta itt. Még a kassza-hölgy, egy anya-féle arcu, tisztes komolyságu nő is ugyanaz. És az örök Sándor, a fizető pincér, aki már annyira ismeri Budát, hogy minden elhaló budai ember sírjánál meg tudja mondani: hány kiflit és hány csésze kávét visz le magával a föld alá. Ez az örökkévalóság kávéháza, a csend szelid szigete, ahol nincs párt, nincs vélemény, nincs felekezet s más könnyű gyilkossága a Káintól elszaporodott világnak. Csak pihenés, mosolygás és habtalan csend. Körül vásárol, elad, üvölt, bánt és rajong a millió szivű város. De aki ide belép: annak szétlágyul az ökle, véleményei lefáradnak, akarata eljuhászodik. Látja a mozdulatlan időt és mint egy ódon öreg órát, hallja dobogni a saját szivét. És nem itél, nem gyűlöl, nem követel. Mint javíthatatlan harapós, kedves öreg kutyát: magához édesgeti és cirógatja az életet.

A Sándor becsületes arcán felvilágolt a viszontlátás öröme. De szemeibe akaratlanul kijött a szánalom, mikor ezen a győzelemre nőtt Herkulesen látta a szenvedések nyomait. És becsületes lelke megérezte, hogy kérdezni vagy részvéteskedni nem szabad. Odavezette Bálintot szokott régi asztalához, a középső ablakhoz. És már elébe tett minden lehető újságot s már a kávé is ott párolgott az asztalon. A vendégek csendes, letompított budai kiváncsisággal néztek a művészre. Egyik pincér leejtett egy csésze kávét, annyira Bálinton volt a szeme.

Bálint alig küldte le az első forró kortyot, a kávéház mélyéből egy fiatalember és egy elegáns új ruha jött feléje. Az elegáns új ruha a fiatalemberen volt, de azért saját külön egyéniséget kiabált magának s mintegy nem volt szolidáris a gazdájával. A fiatalember büszkén felhúzott vállal s valami vadonat-új uri jómóddal köszönt:

- Jóreggelt, mester.

És már, minden engedelemkérés nélkül, nagy háziasan letelepedett az asztalhoz, Bálinttal szembe. Bálint sötét kérdéssel nézett rá.

- Nem ismer meg, mester? Szegény Baczó Mózes révén ismerkedtünk meg. Bihari József vagyok, az ismert költő. Láttam, hogy milyen egyedül van a mester, gondoltam, ide ülök. Én az emberi előítéletek fölött állok, én nem a börtönt, hanem az embert nézem. Különben is: a börtön mindenkire esedékes s talán egyszer a bitóval is szembe kell néznünk.

Így mondta: bitó és nem: akasztófa. Nagy biztonság, fölényes bátorságu jólét volt minden mozdulatában, hangjában. Bálint arca türelmetlenre mozdult, de amint a Baczó Mózes nevét kiejtette, mégis valami meleg csillogás jött a szemeibe. Szelid mosolygással mondta:

- Neked, úgy látszik, jobban megy a dolgod, fiam.

Bihari Jóska nagyon fitymáló arcot vágott s megvetően legyintett a kezével:

- Mit! jól megy a dolgom! Bihari Józsefnek jól megy a dolga, ha koszos tíz-tizenöt milliót költhet havonta és nem jár rongyosan! Ezt adja nekem Magyarország hat kötet olyan líráért, amilyent ma nem pipál Európa. Más országokban milliárdokban fetrengenék. - Azzal kivett egy valóságos, fínom, új bőr dohány tárcát, odatartotta Bálint elé:

- Parancsol mester?

- Nem fiam, most kávézom.

Szájába tett egy cigarettát s egy külön e célra rendelt zsebből elővett egy szintén valóságos, kézzelfogható öngyujtót, fellobantotta s úrias könnyedséggel gyujtott rá:

- Mester, én tudom, hogy az ilyen helyzetben az embernek jó, ha olyannal találkozik, akinek összeköttetései vannak. Ha valami kívánsága volna a mesternek, én szivesen szólok a kollegáknak. Van közöttük minden rangu és rendű ember.

- Kik azok a te kollegáid, fiam?

Biharinak mellebb lett a melle és büszkék a szemei:

- A Petőfi Társaság tagjai.

Bálint mosolygott. Most már értette, miért bitó az akasztófa. Biharinak megint fitymálóra biggyedt a képe:

- Erőszakkal beválasztottak. Én vonakodtam, de a Petőfi kedvéért, hogy mégis méltóvá tegyem a nevéhez ezt a társaságot, elvállaltam. Meg a Micike is zsarnokoskodott.

- Micsoda Micike?

- A menyasszonyom. A Haller nagykereskedő lánya.

Ez Budának egyik legnagyobb fűszerkereskedője volt. Most már azt is tudta Bálint: honnan az új ruha, az öngyujtó, a bőrtárca s a többi jó. Hirtelen mohósággal kérdezte:

- Nem hallottál hírt Konkoly Zoltán felől?

Bihari nagy urambátyámos neheztelést kanyarított a levegőbe:

- Konkoly Zoltán! Mi hírt lehet Konkoly Zoltánról hallani! Nem komoly ember az. Hogy nyomorog Párizsban, vagy talán már ki is tették a Morgueba. Ezek a pasasok azt hiszik, hogy a zseninek okvetlenül éhenkórásznak kell lennie. Már bocsánatot kérek, ha valaki lírai természet, ma elsősorban én vagyok az. De ez nem jelenti azt, hogy ne tegyünk eleget a társadalmi kötelezettségeknek. Különben: ilyen mindenik. A hályogszemű Bocskoros Ádám Ferenc valahová Olaszországba tűnt. Molnár Pistát már csak az árkokban lehet néha látni, persze részegen. Párizsban különben most nagyon sokan züllenek. Mike Márton is odakerült, mert itt

már nem termett fű számára. Kutassy is ott csavarog és még egy egész falka. Pedig az a Molnár nem volna tehetségtelen. Amig lehetett, vittem a vállamon, próbáltam a mocsár fölé tartani. De ő csak visszasülyedt. Én nem vagyok felelős.

Kivette az óráját: aranyórát. De sajátságosan úgy zárt fedéllel nézegette, mintha most ismerkednék meg vele.

Bálint megrándult. Kinézett: az uccán a járókelők csapatba verődve bámultak rá. A legtöbb arcon csak kiváncsiság volt, egy-két szemben szánalom. Két tányérsapkás egyetemi hallgató tüntetőleg röhögött. Bálint felugrott, fizetett. Idegesen nyújtotta kezét Biharinak:

- Szervusz, fiam.

Bihari Jóskából megint kidőlt a rangos jólét:

- Mondtam, mester, hogy csak szólania kell. A kollégáim boldogok lesznek, ha nekem szivességet tehetnek.

Bálint már nem hallotta. Ideges gyorsasággal rohant fel a Várba. Minden szembejövő közeledtére, akaratlanul, könnyed, fölényes, észrenemvevő, vagy vidám arcot próbált vágni s ez olyan súlyos, súlyos munka volt, hogy majdnem eldőlt alatta. A házban majdnem futva rohant fel a lépcsőkön. Úgy érezte: ha most kijön valamelyik házigazdája, gyilkossá lesz. A menekülő lélek rohanó mozdulataival nyitotta fel a zárat s úgy lépett be lihegve, elszorult szivvel, mint kergetett vad a csalitba.

Benzárt, hideg, koporsó-levegő volt a műteremben. A vászonfüggönyök le voltak eresztve s az átserkedő nap félhomályosra szűrte a befalazott levegőt. Állt az óra, állt az idő, állt a fájdalom a teremben. Az ágy olyan volt, mint egy ottfelejtett ravatal. Egy elzsibbadt sírás feküdt a csendben. Már kinyitotta szemeit, hogy meglássa régi gazdáját. Bálint beleroskadt egy karszékbe.

- Fel kellene nyitnom az ablakot, hogy jőjjön be a nap, - mondta egy gondolata.

De az izmok nem küldtek. A tagok nem mozdultak. Jaj, hátha egy hulla van a terem homályában s ha a nap hozzáér, szétbomlik és megfojt irtózatos szagával! Hátha valami új nagy bánat van elrejtőzve, ugrásra készen s a világosságnál torkon ragadja. Az erős ember didergett a félelemtől.

Egyszer aztán mégis az ablakhoz ment s mint aki nagy félelemben tökéli el magát, vad rántással vonta félre a vásznakat s nyitotta fel az ablakot. A nap bedűlt mint egy vízfal, mely elől elrántják a zsilipet. És lett világosság.

Lassan, félve másztatva szemeit, káprázva a belső hidegtől, nézett szét a teremben. És minél jobban tágultak a szemek, annál homályosabban látott. A hazatért férfi odadőlt a karosszékre és sírt, sírt zuhanó sírással.

Aztán, hogy a sírás elfáradt és a fájdalom elzsibbadt attól, hogy olyan irtózatos fájdalom: szemei szétmentek a nagy teremben. Óvatos lassusággal, félve mentek szét, mint aki éjjel megy át az erdőn s minden lépésben ütődést remeg. Az íróasztal még úgy mutatta a félbeszakított élet nyomait, mint akkor. Csak por volt mindenen, vastag porréteg. Ez a por olyan halotti örökkévalóságba nyugtatta a dolgokat. Szemben, a falon, az édesanyja arcának nagy részét hálóval fedte egy pók. Kövér, pohos, undorító teste most is ott lesett zsákmányra a háló közepén. Az óra állt a por nehéz hamva alatt. Fekete lépcsőin ömlött a csend, mint szélesre nyitott kripta-ajtón. A falak csupaszsága valahogy ráfázott a lélekre, mint ólomkoporsó hideg oldalai. De legíjesztőbbek voltak a szobrok. A Bokody gondossága mindeniket nagy, szennyes, zöld vásznakba takarta. Ott álltak súlyosan, hallgatagon, burkolt formáik ködös vonalaiban, mintha testüktől megvált alaktalan lelkek várnák dideregve sorsukat a homályos

küszöbön. És mintha lomha hulla-alakjaiknak mégis szemeik volnának, mélyre súlyosodó végzetes szemeik és néznék, néznék őt, mint éjjel felébredt komondorok a kapu elé érkezett vándort.

Egy pillanatra felmozdult a teste, hogy ujra élő valóságukra bontsa ki az elátkozott szobrokat. De aztán mégsem tette. Érezte, hogy most nem elég erős viszontlátni élete életét. Gyorsan megmosdott, átöltözött s mint besompolygó tolvaj, elhagyta otthonát.

Először a Vár nagy hallgatását akarta viszontlátni. De amint a Tárnok-uccába betért, öthattagu úri társaság jött vele szembe. Egyetlen ismerős alak sem volt közöttük, arcukat még nem is igen vehette ki. Mégis: hirtelen megállt s mintha hitelezői elől menekülne, lázas-sietve átvágott a Sétányon, le a Krisztina-városba. A Krisztina-téren a barna sátrak, a friss retek, zöldhagyma, kenyér és hús kacagásai, a vadász-szemű kofák egy percre mégis megetették benne a művész örök éhségét s szemei kitartott köténnyel fogták fel az élet feldobált piros almáit. De megint arra rezzent fel, hogy egy úriasszony nézi. Szomoru, mélyre ásó szemekkel, mint aki már látja a kész halottat az élet mozgójában. - Mit lát benne ez az asszony, miért szánakoznak a szemei? Azért ő még mindig Boór Bálint, mindig különb erő. - Gyorsan tovább ment s dűhvel vágott neki a Gellérthegy-uccának.

Gyorsan rohant felfelé és fokozottan súlyosodott rá az az érzés, hogy követi valaki. Kezei ökölbe mozdultak, hirtelen megfordult, mint aki szembe akar nézni valakivel. Az egész uccán nem volt senki, csak a tavaszi nap győzelme. Most még jobban megdöbbent. Úgy nézett magára, mint egy magános sötét házra, melybe egy őrültet zártak.

Mikor a Szirtes-uccán ment fel, az egyik földszintes ház ablakában egy ember reggelizett. Hatalmas kövér ember, fel-feltátott szájába villára gyűjtött óriási rántotta-boglyákat gyúrt be. Bálint szemeibe bement ez a nyugodtan zabáló zsiros alak. Majdnem könnyekig égető dűh lobbant át rajta. Alig tudta úgy elvinni magát, hogy öklével ne üssön a hájas arc közepébe. Aztán szégyenkezve lihegte a gondolata: - Miért voltam dühös erre a szegény emberre? Mit vétett?

És amikor fenn volt a Gellérthegyen, még nagyobb zavarban kérdezte: hogy jutott ide, miért éppen ide, micsoda dugott akarat hozta ide? Nem lesz valami jelentése ennek, nem várja itt valami ráleső végzet? Kezdte magát két embernek érezni. Az egyik, a homályosabb, az idegenebb önmaga ott jött állandóan önmaga mögött, különös hangzásu léptekkel, egyik kezét a zsebén tartva. És nem lehetett tudni, nincs-é benne tőr.

Aztán egyszer csak látta, hogy a keleti sziklákon áll, ahol azon az éjszakán egy végzetű találkozása volt a magyar paraszttal. Füstön, párán, felvert szemeten keresztül áttört a fiatal nap s az óriási várost a kezdés roppant ritmusába sodorta. A messze nyúló kelenföldi sikság a nap mérhetetlen zengő cimbalma volt, villáztak a megütött húrok s harsogott rajtuk az élet vad ritmusu csinnadrattája. Íjedtre sápadva, elkáprázott szemmel, lélegzet vesztve állt a kilökött ember az élet lakomája előtt.

Fájt, sajgott, zokogott benne ez a rengeteg élet. Botorkálva ereszkedett le a meredeken a Ménesi-út felé. Mindegyre megállt, vissza-visszanézett. Szeme változó méregetésén, arca néma beszédén látszott, hogy valamit vizsgál. Egy kis fiu mászott fel vele szemben a hegynek. Megállította. Majdnem nyers hangon kérdezte:

- Látsz valamit ott a sziklán?

A gyermek kaput nyitott a szemeiben:

- Semmit - felelte csodálkozva.

- Ott, a legmagasabb sziklán. Nem látsz semmit?

A gyermek megint nagy buzgó vizsgálásra parancsolta szemeit:

- Semmit - mondta újból.

- Takarodj, szamár! - kiáltott ingerülten a gyermekre.

Az íjedten illant tova. Egy pillanat mulva a művész visszahívta. Egy tízezerkoronást nyújtott neki:

- Nessze, fiacskám, csak meg akartalak íjeszteni.

De amint tovább ment, halálos rémülettel mondta magában:

- Már hallucinálok, már betegek a szemeim. Menekülnöm kell valahova. Gyógyulni, gyógyulni akarok.

És fájdalma az élet mély könyörgésével nyújtotta ki karjait az élet sugárzó keresztfájára. Az előbb fenn a sziklán saját szobrát látta, úgy ahogy fél-tréfásan felépítette a szegény Mózes eljegyzésén.

Amint leért a Ménesi-útra, megnézte óráját. Már tizenegy óra volt. Félénken, mint egy szegény rokon, halványlott fel benne a kérdés:

- Hátha betérnék Rendekyékhez?

Nem a régi vad torna, nem a hetyke csókbirkózás hívta oda. A nagy szenvedések kiégették a rossz csókok salakját ebből az egyetlenül nemes ércből. Az elkomorult lélek már rég komoly áhitattal nézte a folytatás misztériumát s csak az a csók volt életgazdagítás számára, melyben felnyilott a halhatatlan virág. De embereket akart maga körül látni, a mindennapi szokásos megbecsülés apró jeleit: a közönséges hogylét utáni kérdezősködést, a leűltetést, a szokott érdeklődéseket.

A kert nyitva volt. Úgy jutott fel az első emeletre, hogy egy élő lélekkel sem találkozott. De valahonnan zongora-hang hallatszott s a zene áthúzott életén, mint egy bontott női haj. Rendekyt, aki szenvedélyes gyűjtő volt, a régiség-teremben találta. A koponya osztály előtt állott s egy avar koponyának kinevezett volt emberfejjel bajlódott.

Amikor meglátta Bálintot, majd leejtette a koponyát. Íjedten dadogta:

- Szervusz, kérlek, nézd, milyen érdekes avar koponya, hívom a feleségem.

Ezzel a koponyát a Bálint kezeibe nyomta s eltűnt az egyik ajtón. Bálint tudatából egyszerre minden kiesett s az egész valóság ez a koponya volt. - Hogyan jutott ez a koponya a kezébe? Miért adták oda neki, éppen neki? - Rendekyné lépett a terembe.

Nagyon nyugodt, nagyon hűvös, nagyon úri asszony volt:

- Jó reggelt, kedves Boór úr, igazán szép, hogy még a börtön után is mi vagyunk az első gondolata.

Bálint beszélni akart. De amint ezt a teljesen idegenné lett asszonyt látta, kinek hideg szemeiben egy egész más Boór Bálint állott, visszagyűrődtek belé a szavak. Idegesen forgatta kezei közt a koponyát.

Rendekynén egy alig sejtett mosolygás villant át. Aztán lassan, súlyosan, hidegen mondta:

- Férjemnek hirtelen dolga akadt s bizony nekem is sok teendőm van. Tudja, mi még mindig ezen a kutya-követelőző társadalmon belül élünk. És ön, aki olyan intelligens, nem fog megharagudni, ha valamire kérjük. Ismeri a mi kényes helyzetünket, férjem társadalmi kötelezettségeit, bármint is becsüljük önt...

Bálint már tántorgott kifelé, köszönés és szó nélkül. A küszöbön vette észre, hogy még kezében van az avar koponya. Ráakasztotta a kilincsre. Mikor a kerten ment át, Ildikó egy padon olvasott. Nagyon megnyúlt, megkarcsult, halvány, érdekes nagylány lett belőle. Rövid szoknyája így űltében még a térdéig sem ért. Nagyon el volt merülve az olvasásban.

Bálint úgy állott meg, mint aki egy lezuhanó falnak veti a hátát, hogy fentartsa, hogy kétségbeesett erővel megkisértse a lehetetlent. Mély fakadásu zokogó hangon köszönt:

- Jó reggelt, Ildikó.

Az hosszu kémlelésű szemmel nézett fel s aztán azzal a bizonyos kedves udvariassággal, mellyel egy házmesternek vagy bolti szolgának köszönnek, mondta:

- Jó reggelt, kedves Boór úr.

Bálint tovább ment. Egyetlen égő könny freccsent ki a szeméből, mely már nem fájdalom, nem dűh, nem szégyen volt: hanem az egész összeroncsolt élet felégő vére.

Alig hagyta el a kertet, Sárkány tanár úr jött vele szembe, aki éppen a Rendeky-villa felé tartott. Amint meglátta Bálintot, arca hátra hökkent, aztán szétnézett a világ négy búsítása felé: hol és merre inalhat el. Nem volt más menekülés, hirtelen felkapaszkodott az út magas martjára, lehajolt egy burján felé s egy egész Linnére való botanikai érdeklődést csődített a szegény növény nyakába. Bálintnak már csak keserű köpés gyűlt a szájába.

Egész nap barangolt. Nem tudta hol, nem tudta, miért. Vak találomra ment a legfélreesőbb, legmagánosabb helyekre. Kétszer is jött az a gondolata, hogy hazamegy: de nem, nem tudott világosságnál hazamenni. Majd ha sötét lesz, majd, ha az este eltakarja felszántott arcát, ha majd nem nézhetnek belé.

Este aztán lázas loholással lopózott haza. Elkerülte a lámpák fényernyőjét, el a lobogó kirakatokat. Úgy lopta fájdalmát át az uccákon, mint egy orzott kincset. A verejték kiverte, mire hazaérkezett.

És a világ súlya itt sem esett le vállairól. Az a furcsa érzése volt a műteremben, hogy valaki lesi: nem mutatja-é az őrültség jeleit. Nagyon nyugodt arcot csinált, rendes, hűvös mozdulatokat parancsolt magára. Elővett egy könyvet s úgy tett, mintha olvasna. - Biztos, hogy semmi rendkivüli nem látszik rajtam, - nyugtatta meg magát.

Sajátságos nyugtalan éberség feszült idegein. Mintha várt volna valamit, mintha szinpad csukott függönye előtt állana: és az egyszer csak szétrándul s elébe esik a tragédia. Reggel óta egy falatot sem evett, de azért semmi éhséget nem érzett. Az alkóvba ment, felgyujtotta a villanyt, a tükör elé állott.

Mély tó volt a tükör és nagyon-nagyon sok Boór Bálint-arc feküdt el már csendes vizében. Győztes és fiatal, megvert gladiátor és síró szemű árva. Jaj, melyik fog most felmerülni?

A fej majdnem teljesen ősz volt. A homlok fáradtan súlyosodott, eltűnt róla a régi parancs s az életakarat győztes csillogása. Olyan nehéz volt, olyan előrehulló, olyan végzetes. És a szemek, ez a két felfakadt mély sebe életének: végtelen fáradtság s az egyetemes csőd néma zokogása. A száj halálos bágyadtságba ernyedt. Az egész arc olyan szétomlott, tétova, mintha a testrészek külön kis lelkei menekülni akarnának az egész végzetétől. A tükrön át, az arcon át: vad zuhogással csapott át az idő könyörtelen folyója, vájt, tépett, rohant. Bálint kétségbeesve nyújtotta ki a két karját.

Most már meglátta a szobrokat: kiálló cölöpjeit az egyetemes rohanásnak. Mintha eltépő forgatag elől menekülne partra, úgy rohant hozzájuk. Egymásután tépte le róluk a vásznat.

És egymásután kerültek a fénybe a szobrok. A visszaütő fiatal Toldi, a fiát váró parasztasszony, az utolsó harcra váró Koppány és a többi. Elszélesedett a terem s az örökkévalóság tágasságában ott ujjongott, nevetett, sírt, könyörgött, követelt egy tragikus faj minden mulhatatlan szépsége. Örök szemük túlnézett a múláson, élő ajkuk átkiáltotta a halált s formájuk a zene mozdulásával volt örök. És ez a sok arcu, sok mozdulatu világ egyetlenegy sírás volt: az ő életének és fájdalmának egybefolyt sírása.

És mintha felmozdultak volna a szobrok. Mintha szemük élet felé fordult volna. Mintha ajkukról, mint kitárt kapun zengő kürtök, széles győzelemmel harsogott volna:

- Boór Bálint! Boór Bálint! Boór Bálint!

Aztán különös változás ment át rajtuk. Örök vonalu arcuk elernyedt, beesett, mint éhségtől rágott koldus arca. Szemük harapós kutya-szem lett, szájuk elgörbedt senyvedő seb. Testük is eltorzult, kinek golyvája nőtt, kinek púpja duzzadt, némelyik megpohosodott. A nyálas, görbe keserves szájakból elnyújtott koldus-siránkozással, mint száraz kenyér kérése zárt kapu előtt, jajgató s mégis vigyorgó könyörgéssel kuncogott ki:

- Boór Bálint! Boór Bálint! Boór Bálint!

A roppant férfi szemeiben véres haju lobogó fáklyák égtek. Megmozdult teste minden röge, felszabadított minden ős erőt magából s e roppant erő-zuhatag feltorlott a szörnyű testen, a herkulesi mellen, a támadásra szegett hatalmas fejen. Borzalmas dűh vonaglása volt a felnyilt száj. Bomlott gondolata, mint részeg zsoldos lihegte:

- Megmartatok, kutyák. Megfizetek, megfizetek. Az egész életemet megfizetem.

Írtózatos erővel felkapott egy bronz mellszobrot. Azzal nekiment a többi szobroknak s vad zuhanásu ütésekkel törte-zuzta őket. Egymás után robbant szét holt anyaggá a márványok élete. A három-négy bronzszobrot is addig döngette, kalapálta, amig alaktalan csufos csonkok lettek. Az éjszaka messze vitte az ütések döngő zaját. Mintha óriási hullák estek volna le valami döngő ravatalra. Bálint lelke közepén véres szájjal, éhes üvöltéssel lobogott a gondolat:

- Aratok, aratok, ez a magyar aratás. Előre megfizettek, erre fizettek, az előleget dolgozom le. Csuhaj, tele lesz a magyar csűr! Így akarták, ezt akarták, teljesedjék a kedvük.

Már minden a földön volt. Az egész műterem szétzúzott tagok, tört fejek, tiport karok, megölt arcok halottas garmadája volt. A villany verte halotti dobját a nagy csatatér fölött. Csak az öreg parasztasszony állott még, fiát váró szerelmes öreg szemeivel, keserves-bánatu széles szájával, drága testének anya-roskadásával. Talán vak érzéssel kerülte eddig ki. Az őrjöngő kéz rá is felemelte a halált. De a lesujtó kéz mégis megállt egy pillanatra. A szobor most már az ő édesanyja volt, a sümegi föld közé elvegyült jó öreg asszony, az nézett most rá, sirból kisíró végtelen könyörgéssel:

- Ne bánts, fiam, anyád vagyok.

Már megrezgett a zúzó kéz, már sírásra vonaglott gyermek-szájak lettek a szemek. De új dűh hulláma rázta meg a zilált testet. - Te szültél, legyen átkozott az ágyékod, tékozló anya, magyar anya!

Nőtt agyarkodással, egymásután csapott le az írtózatos kéz. A panaszosan előrehajló test darabokra tört. Az édes aggódásu jó öreg homlok szétzúzódott, az imás-kérő arc tompa márvány-rög lett. De egy lábához esett darabból felsírt a halhatatlan szerelmű édesanyai szem:

- Fiam, édes fiam, nagyon szenvedsz.

Már minden rom volt. Eldobta a bunkóvá idomtalanult bronzot s berugta a tört testek közé:

- Most már csapra üthetik a magyar hordókat. Kész az aratás, nagyon gazdag aratás volt.

Aztán felkacagott:

- Jöhetnek az idegen sáskák, tarló már a magyar vetés. Méltóságos gróf urak, kegyes főtisztelendő urak, szerelmes édes svábocskáim, vegyétek meg a kalangyáimat.

Aztán karjai lelógtak, mint két fekete tört szárny. Inge szétnyilt, arcán, testén csurgott a verejték. Felizzadt fürtjei mint fájdalmas ujjak vonaglottak szét, arca a felhajtott vértől vörös volt. És aztán egyszerre rázuhant az utolsó két nap nagy fáradtsága. Ingó homály lett a világ szemei előtt s ő hullott, hullott egy felörvénylő mélységbe. Odatántorgott az ágyához s a villany halotti világánál, élete tört romjai közt, a roppant test rávágódott az álom bárkájára, mint valami végzettől megostorozott Attila egy új katalaunumi ravatalra.

3.

Nem ment be a faluba. A réteken át vágott neki a Harasztnak. Még reggel hat óra sem volt s a füvek és virágok kis tenyereikben vízcseppet tartottak Májusnak, hogy mosdassa frissre menyasszonyi arcát. Az éjjelt Tapolcán töltötte egy szállóban s a hajnali vonattal jött Sümegre: búcsut venni az odarögzött napoktól és Bokodytól.

Az a három hét, amit kiszabadulása után Budapesten töltött, egy új életre készülés lázas intézkedéseiben telt el. Vagy inkább: az elszakadás készületei voltak a régi élettől: mindentől, ami eddig élet és én volt számára. A jövő alaktalan homály volt előtte s talán nem is volt benne akarat, mely felnyissa szemeit arra, hogy mélyebben fürkésszen bele. Élete egyetlen akarat, egyetlen lázas gondolat volt: elszakadni, elmenekülni.

Másnap reggel, amint felébredt tragikus otthonában, a más ember megütött szemeivel döbbent a tegnapi romokra. Ott feküdt idomtalan darabokban egész élete. Mindaz, amiért fájdalmas faja kitermelte magából, hogy legyen mulhatatlan tolmácsa a magyar sírásnak a világ egybetorló lelkében. Az első pillanatban azzal az elzuhanó, halálos félelemmel nézett magára, mint mikor az apa észreveszi, hogy egyetlen fián az őrület jelei mutatkoznak. Percekig dermedt jajgatással nézte a vérnél véresebb csatateret felrémült szemei néma zokogásával.

De azután a földet hasító ősök felmozdultak benne s visszahozták életébe az ős elküldő erejét. Most már csak értelem volt, két tiszta világu szem, mely oly megfogóan meg tudta látni a millió apró jelenség záporában a törvényt és a betegséget. És amelyekkel önmaga felzilált világába is úgy tudott nézni, mint mélyszemű orvos az ismert betegre. Most már nem szabad habozni, most már minden eszközzel menekülni kell, hogy rá ne lepjen a minden halálnál halálabb halál. Elmenni innen, elfutni a rossz szemek és ellenséges arcok elől, kiszakadni volt napjai lidércnyomásából, levetni magyarsága Nessus-ingét. Új ég sátora alatt, új levegő csókjában: nem harapásra közeledő emberek közt új életre fürdeni.

És már az ősöktől kapott makacs paraszti számítással méregette a teendőket. Könyvtára állott vagy másfélezer kötetből, általában igen értékes könyvek, köztük sok ritka kiadás. Butorai közt is volt egy-két értékesebb régiség s a többiért is csak adnak valamit. Azután megvoltak irodalmi és politikai harcainak eredeti kéziratai. Ha sikerül divattá forrósodó érdeklődést felvernie holmija eladása körül, az eféléért a gyűjtők sok pénzt adnak. De a legjellemzőbb volt erre a makacs erejű életre, mely még saját hullásait is át tudta szervezni gyakorlati védekezéssé: hogy a tegnap szétzúzott szobrok töredékeiből kiválogatott minden olyan darabkát, mely a szépségnek egy-egy tört csókját tudta még a szembe lopni. Egy kinyúlt kéz könyörgését, egy szem szomoruságát, egy tört kar mégis mozduló erejét. Természetesen: ezekből a roncsokból várta a legnagyobb összeget. Az összesből csak fog annyi összejönni, hogy egy-két évig megélhet külföldön. Aztán lesz, ami lesz.

Hatalmas plakátokat nyomatott és végigragasztatta a városon. A hirdetésben sajátos zsúfolt, bekalapácsoló mondataival elmondta, hogy örökre elhagyja Magyarországot és mindenét eladja. El könyveit, melyek közt sok a ritkaság, butorait s egy rossz pillanatban összezúzott műveinek még művészi értéket jelentő darabjait. Az eladás június tizedikén fog kezdődni a lakásán és egy hónapig tart.

Ez a hirdetés mégis megkondította a részvét harangjait. A lelkek megérezték, hogy nem egyetlen ház égését jajgatja s hogy egy faj egyetemes meggyilkolása idéz tetemre ennek az egy férfinak az elzuhanásában. Egyszerre elrendeltetett tisztaságában állt előttük ennek a menekülő titánnak a tragédiája, aki olyan egyedül harcolt, mindig saját tagjaiban, saját szívében vérezve, nem kapva és nem követelve magának semmit s aki most is saját szenvedésével fizeti magát. És ennél a látásnál mint egy írtózatos titkos gyilkosság felszinre tűnt, amit elkövettek e végzetes magyarságu géniusz ellen. És mint éjjel felkiáltott alvó döbbent fel a szem a megmaszlagolt fajban: hogy ennek az embernek az esete az egész faj lassu, ügyes kigyilkolásának a megmutatása.

A tömeghisztéria felébredt. A kiváncsiak, az igazság kelekólái, a felfakadt magyarok, az előre szaglás ügyesei lármázni kezdtek e tragikus név körül. Póstás Lajos, az ő örökös holnapra átdugott csápjaival annyira ment az alibije megalapozásában, hogy egy vezércikkében, melyet a magyar géniusz tragédiájáról élelmeskedett össze, röviden megemlítette Boór Bálintot is, mint agyonhallgatott magyar zsenit. A lapok általában, bár minden kisérő ajánlás nélkül, feltűnő helyen közölték hirdetése szövegét. Csak a germán klerikálizmus lapjai kisérték kárörvendő rikácsolással s aljas magyarázatokkal a megvert titán utolsó menekülési kisérletét.

Május végén aztán, mikor már minden előkészületet megtett az eladásra, sőt útlevelét is megszerezte: elhatározta, hogy a hátralevő pár napot arra használja, hogy mégegyszer utoljára beszívja életébe a sümegi halmok mosolygását. Bármennyire is elkapta vitorláit az élet: a parthoz erősítő kötelek ott vannak s ha nem megy el, eloldani őket, még mindig visszaránthatja a sümegi föld.

Csend és magánosság volt a tavaszi réteken. Az éjszaka könnyei még csurogtak a fűzfákról. Az egyik mező közepén egy magános szürke csacsi éldegélt tovább. Fiatal volt még s szemei nagy álmélkodással szívták a világ tőgyét. Nézte, nézte a kék reggelbe felmosolygó sümegi hegyeket, az öreg várromot, az emberek egymás mellé bujt lakását, meg-megcsóválta a fejét és megint nézett. Bálint megállott: nézte a falut, a várromot, a néző csacsit.

Minden mosolygás volt, megelégedés s az élet boldog hite. A kis házacskák olyan szeliden, olyan játékosan simultak egymás mellé, el sem lehetett volna hinni: hogy ebben a sugárzó kis világban nagy árnyéku tragédia is születhetett. Mintha nem is emberi házak lettek volna a nap fényes polcain, hanem boldog kalitkák. Szinte várni lehetett, hogy tündöklő kanárik csapata fog kirepülni a reggelt lobogó ablakokon, odacsiripelni az életnek: köszönjük, hogy olyan szép vagy.

Bálint úgy érezte, hogy teste odahajlik az elrévülő kis csacsi mellé. Hogy már négy erős védelmű patás lábon támaszkodik az értett sugásu földre. Hogy feje szeliden hajlik a füvek közé és érti az anyag beszédét. Ínyében ott volt a zsenge fű íze, szemeiben a lélek nélküli világ rezdületlen nyugodtsága. Úgy érezte, hogy állat, ős visszatéréssel boldog hulláma az örök anyagnak, hogy a lélek rég kiveszett belőle, hogy nem ember, hogy nem fáj.

Tovább ment. A nagy poros országuton kellett átmennie. Nagy felvert ragyogó porfelhőben a barmok mentek ki a legelőre. Egy gyermek kürtölt nekik. Valami ősi honfoglalás volt a nehéz állatok ringó előre mozdulásában. Oh, és milyen mély, megmondó világtörténet voltak a szemeik.

Kiért a Harasztra, a földnek erre a kitárt tenyerére, melyet most zsenge fűvel vert ki a tavasz. Most már majdnem futva ment a Bokody tanya felé. A kis házikó mintegy eléje uszott az áradó napfényben. Új kerítése volt a birodalomnak szép fehérbőrű nyirfából. Mellette már egy nagy gabonatábla is zöldült. Bálint most meglassította lépteit s elfogódott, fuldokló szívvel közeledett a házikóhoz. Vajjon van-e joga idejönni az élet hitének s a munkának e csendes szigetére? Nem fog rájuk hullani valami az ő tragédiájából, mely megnyomja egész életüket? És hátha itt is íjedt arcokat és hűvös sziveket fog találni? Ezt már nem viselné el, ez fájóbb marás volna mindeniknél.

Anna az udvaron etette a disznókat. A falánk állatok visítottak, gurguláztak, sírtak és szerettek az evés örömében. Valósággal a zabálás nagy operáját teremtették meg. Az ajtó előtt az öreg Bokodyné, a Tamás édesanyja ült a földön s valami embercsöppség lobogott ki az öléből. A fal mellett valami állott, nem lehetett tudni, teknő vagy ágy s egy kis hervadt kéz lógott ki belőle. Mariska az ágyneműt hordta ki a napra a házból. Tamás s az Anna két fiugyermeke nem voltak láthatók.

Bálint belépett az udvarba. Némán megállott és nézte a mindennapi eposz csendes omlását. Az asszony megérezte az idegent az életen. Elfordult a disznóktól s ferdén tartva fejét: odanézett a kapuhoz. Naptól égett, munkától cserzett barna arcán végigsugárzott az öröm s boldog felmosolygásában még kancsalabb volt. Kiszélesedő szivvel kiáltotta:

- A Boór Bálint nagyságos úr! Isten hozta!

És már odarohant, meg akarta csókolni a művész kezét. Az átölelte s nagy cuppanó csókot nyomott a barna arc fehér jóságára. Mariska már felvisított:

- Apuka, apuka, itt van a Boór Bálint bácsi!

Egy űzött bölény vad szökései hallszottak s nyomában két gyermekvisítás. Hátulról, a kertből, ingujjban, mellén szétnyilt ingben, foltokból összeszelidített nadrágban, mezítláb, sáros kezeit kilóbálva a tavaszba, az elfeketedett képű Bokody rohant elő. Hangja zsúfolt volt lélekkel:

- Nagyúr! nagyúr!

Azzal odafutott Bálinthoz, nagy bolond zokogó örömmel ledobta magát a lábához, átölelte térdeit. Kiáradó kék szemeiből csurogtak a könnyek. Mint áldozati felmutatás titokzatos szavát, mint szivet felajánló himnusz refrénét kiáltozta:

- Nagyúr, nagyúr, nagyúr!

Bálint felölelte magához a bolondos embert. Már ő sem volt a régi erős. Szemei elhomályosodtak, ajkai reszkettek. Hallgattak. Egy pár percig csend volt az udvaron. Kitárt sugárszárnyaival a kis ház fölött lebegett az élet egyetlen mentsége: a szeretet. A gyermekek is megérezték nagy suhanását. Elrévült boldog arcot tátottak a nagyok felé és ők is hallgattak.

Anna levette kötényét felpatakzó szemeiről:

- Megyek, megyek, készítek egy jó kis reggelit, - mondta és meleg zokogás volt a hangja.

Akkor Tamás nagy szőrös cigány kezeivel megragadta Bálintot s szétkacagó boldog diadallal vonszolta az édesanyja felé:

- Nézd, nézd, nagyúr a huszadik század legnagyobb drámai színészét.

A huszadik század legnagyobb drámai színésze a nagyanyja ölében űlt s rövidke egyszál ingéből minden meztelenségeit odaajándékozta a napnak. A nagy dülledt kék szemek, a sertés haj, a belső áradású elámuló arcocska szóról szóra ismételte a megújrázó életnek Bokody Tamást. Bálint lehajolt, kiemelte a kis művészt a nagyanyja öléből, arcát odatemette a kis meleg testhez. Mintha az életnek ezt a friss habját át akarná járatni életén, hogy átmossa

zsenge lehével. A gyermek méltó volt apjához: egy cseppet sem íjedt meg. Édes gőgicséléssel nevetett a meleg arc csiklandására, kezecskéit kacagva lóbálta apja felé.

- Apuka, apa, - ismételte szótárának jelentékeny részét.

Az öregasszony napba-néző, összehúzott szemmel tapogatott az idegen férfi felé. Aztán öreg szája mosolygásfélére görbült s felfedte a fogatlan ínyét. Üreges, fakó hangon mondta:

- Ni, Boór Bálint nagyságos úr.

Tamás kissé elárnyékosodott:

- Nagyon öreg már az öreg. A szegény édesapám meghalt az ősszel. Anyám odahívott bennünket a régi házhoz, de én nem tudtam itthagyni ezt az új életet, melyet én teremtettem. Aztán mi csaltuk őt ide. A régi telket eladtuk. Az öregnek már csak unokája a világ.

Az öregasszony már vissza is vette ölébe a kis Tamást. Bálint szétnézett a gyermekeken:

- De megnőttetek, kis pulyák. Kovász van a Haraszt levegőjében, - mondta és megveregette arcukat.

A kis Pista egy pontra mutatott ujjacskájával s nagy bölcs elszomorodással mondta:

- Manci beteg, szegény Manci beteg.

Bálint odanézett. Az ágyféle tekenőben, felülve, egy sápadt kis jószág nézett rá nagy beteg gyermekszemeivel. A lázhervasztott kis arcocskán, az elcserepesedett ajkakon, a szenvedésre szokott szemeken bajosan lehetett megismerni a régi kis dacos, házsártos, hangos zsarnok Mancit. Bálint odament:

- Mi bajod van kis Mancika? Megismersz?

A gyermek nagy szemeit, mint két halálos virágkelyhet nyitotta a férfira, de nem szólt. Bálint édes simogatásu hangon ismételte:

- Nem ismersz meg, Mancika? Hogy hívják a bácsit?

A gyermek arca fellázasodott, kis fejét oldalra hajtotta, mintha nehéz erő hívná a földből, hervadt kezecskéjét odaszorította az oldalához:

- Jaj, - mondta csendes gyermekmegadással.

A Bálint arca holt fehérre változott. Vonásai szétestek s szemei nyílásában nagy rémület volt. Elfordult az ágytól, két-három lépést tett a kert felé. Aztán megint visszafordult s úgy nézett a gyermekre, mint mikor az életrengeteg lombjai közűl elősejlik a végzet arca. Tamás észrevette, hogy valami történt benne. Elhárító, kedélyes hangon mondta:

- Menjünk, nagyúr, amig Gertrúd elintézi a reggelit, nézzük meg a Bokody uradalmat.

A gyermekek buzgó, figyelő szeretettel botorkáltak a két férfi után. Látszott, hogy nem tudnak visszamindennapiasodni a ma nagy eseményétől. Tamás szétbimbózó szavak dús vadrózsabokra lett. Minden bokornak, fának, káposzta-zászlóaljnak, kapor-ezrednek elmondta a történetét, az illető növény természetét, kényességeit, kacérkodásait a halállal s az élet fortélyait, melyekkel gyümölcsbe csalja őket. Aztán széles karlendítésekkel a gabonaföldje eposzát szavalta. Elrészegült arcán ragyogott a széles vigyorgás, mikor mondta:

- Tiborcék elbírnak még egy örököst. Anna már hordja is vagy két hónapja.

Bálint türelmesen ment vele és odahajolt kizengő eposzának. De szemei befelé néztek s arcán látszott, hogy lelke széleit felébredt kutyák marják. Hirtelen, majdnem durván kérdezte:

- Te, nem vetted észre, hogy az a gyermek hasonlít rám?

- Melyik? - kérdezte gyors megütődéssel Tamás.

- A kis Manci. Ugyanazokat az árnyékokat látom az én arcomon is. - Úgy tett, mintha nevetne, de nevetése a félelem vacogása volt:

- Mikor kérdeztem, hogy ki vagyok, azt felelte: jaj. Igaza van, én vagyok Jaj-bácsi.

Tamás megállt a boldogságában, mintha szégyenlené. Mélyre szántó komoly szemekkel nézett barátjára:

- Nagyúr, maradj hosszabban itt közöttünk. Fáradt vagy, a falu visszaerősít, - mondta könyörgő mély szeretettel.

Bálint különösen nézett rá:

- Hát nem olvastad a lapokat?

- Nem én. Újévkor láttam utoljára a Budapesti Hírlap egy kéthetűs számát.

- És a faluban nem hallottad senkitől?

Tamás már megíjedt:

- Mit? Én néha két hónapig sem megyek be a faluba. Mit kellett volna hallanom?

- Hogy eladom mindenemet s véglegesen külföldre költözöm. Meg is hirdettem már az eladást, június tizedikén kezdődik.

Bokody behúzta a nyakát a vállai közé. Arca, szeme fájdalmas lett, mint a megütött kutyáé. Csendes kérleléssel búgta:

- Nagyúr, nagyúr!

Bálint ingerülten robbant ki:

- Talán nem helyesled?

Tamás mellére lógatta sörtés fejét. Lábai ide-oda tipegtek:

- Töltsd itt köztünk a nyarat, nagyúr, legalább októberig. Akkor kérdezd újból, akkor felelek.

A felhőtlen jókedv már tovarebbent. A tavaszi természet győzelmi indulójában, a boldog napsütésben már ott állt mögöttük a kimondhatatlan fájdalom. A gyermekek is megérezték hűvös testét s reggelire terítő anyjuk köré oldalogtak. A két férfi elszótlanult.

A reggelinél Bálint elfojtott hangon kérdezte:

- Ki vette meg a házunkat?

Bokody majd lenyelte a kanalát. Nehéz lélegzettel mondta:

- Nem túlságosan zsiros ez a lángos?

A Bálint arcán türelmetlenség lobban át. Majdnem lihegve ismételte meg a kérdést.

- Visszavesszük azt még tőle, - felelt Tamás és nagy biztonság volt a hangjában.

- Tamás! - tört ki fájdalmasan Bálint, - te nem a kérdésemre felelsz.

Bokody megszontyolodott mint egy pirongatott diák. Tette, mintha nem emlékeznék:

- Anna, hogy is hívják a téglagyár könyvelőjét?

- Tudja a csuda. Meg nem tanultam a nevét egy hónap alatt. Valami Frigyes, azt tudom.

Tamás vergődött:

- Igaz, igaz, Frigyes, ennye na: Stuhlmüller Frigyes! A tavaly jött ide hozzánk. Nem rossz ember s már tud valamit magyarul. Különben nagy ébredő magyar. A házfelavatására még Pestről is jöttek le fajvédők, ébredő magyarok s más eféle hangos emberek. Olyan dáridót is csaptak, hogy idáig elhallszott.

- Jaj, milyen fehér lett a Bálint bácsi! - kiáltotta a kis Pista.

Bokody és Anna nem mertek Bálintra nézni. Egy pár perc mulva Anna szelid jósággal terítette a fájdalmas titán elé:

- Nagyságos úr, maradjon itt nálunk a nyáron. A szobát teljesen a nagyságos úrnak rendezem be. Ugyis a nagyságos úr holmijával van tele, amit ide hoztunk az árverés elől. Mi úgyis a konyhában élünk, Tamás pedig künn hál nyáron az eresz alatt. Olyan boldogok volnánk mindnyájan. Ez a bolondos Tamás sem volna olyan szomoru. Mert ez nem olyan ám mindig, amilyennek a nagyságos úr előtt mutatja magát. Néha rájön valami csudaszomoruság s olyankor három napig nem tudom szavát venni. Még a kis Tamásra is úgy néz, mintha fel akarná villázni a szemeivel. A nagyságos úr egy kicsit rendbehozná a fejét.

Ez a másik fájdalom elzsongította Bálintban a száguldó zivatart. Mély, meleg szomoruséggal nézett Bokodyra:

- Te is, Tamás, te is? Hát a Haraszt mégsem gyógyít meg mindent?

Bokodynak nagyon zavarosak lettek a szemei. Borzasztóan zsörtölődni kezdett:

- Ugyan, mit kárpálsz, mit tudsz te! Még a Gertrúd szerepét sem tudod eljátszani. Szomoruság, szomoruság! Mi a fenén szomorkodnám én! Néha a főzted elrontja a gyomrom, annyi az egész. Sohasem tesz fokhagymást a tárkonyosba, csak azért, hogy engem emésszen. Menj gyorsan, hozzák a korpát!

Egy öreg paraszt tartott a tanya felé, vállán egy zsákkal. Bejött az udvarra, szerencsés jóreggelt kivánt. Anna pénzt hozott ki a házból, átvette a korpát, útnak eresztette az öreget. Mikor visszajött, hogy elszedje a reggelit az asztalról, két darab százast tett az abroszra:

- Végre már lassacskán olcsóbb lesz a világ. Ma két százast visszaadott a Mihály bácsi.

Az öreg Bokodyné eddig szótlanul tartotta kis unokáját ölében. Most felhőkölt, élete fellobbant, mint a puskaporral hintett parázs. Két szeme lecsapott a két bankjegyre. Ide nézett, oda nézett, úgy oldalvást oda-odakémlelt fiára és menyére. Gyügyögette a kis fiut:

- Tamáska hintázni akar, hinta, pilinka, sümegi szép bokréta, nagymama hintáztatja Tamáskát.

Felállott. Reszkető kezeivel belerázta a tavaszba a kis testet, aztán mintha lefáradna, félig ejtve letette az asztalra, rá a két bankóra. Aztán szépen alányújtotta a kezeit s most már a pénzzel együtt vette fel a gyermeket:

- Tamáska álmos. Tamáskát beviszi nagymama aludni, - és lassan, nagy boldog jóllakással az arcán tipegett be a házba.

Anna és Bokody összenéztek, mosolyogtak, de nem szóltak semmit. Mikor a két férfi magára maradt, Tamás szörnyen nyöszörgős képet vágott:

- Úgy látszik, valami hülés állott belém, fáj a véknyom meg a farcsikom is. Ma nem dolgozom. Tudod mit, mester, menjünk ki a temetőbe.

Bálintnak megint rámelegedtek a szemei:

- Jó fiu vagy te, Tamás, de hiába minden. Engem már semmiféle temető nem tart vissza. Az élők agyonütötték bennem a holtakat is. El kell mennem, öreg, ez a megfellebbezhetetlen parancs. Másként már úgy sem használhatok ennek a szerencsétlen fajnak. Így talán megmutató szimbóluma leszek egy ezeréves írtózatos csalatásnak.

Már nyugodt-lassan beszélgetett terveiről. Olaszországba megy. Először végigutazza, hogy kiöblögesse életéből a megmérgezett éveket s vitriol-magyarságát. Aztán, ahol legjobban megszereti, letelepszik. Vissza fognak még jönni erői, nagy művészi sejtelmek gomolyognak még életében. Alkotni fog, lesz új hatalmas Átlásza az olasz művészetnek. Ott nem lesz bűn, hogy géniusz és magyar.

Az egész tanyán folyt a munka. Mariska a szobában takarított, Anna csirkéket gyilkolt, a fiuk az ebéd zöldségeit szedegették össze a kertben. Az öregasszony künn az udvaron mosta a kis drámai művész festői igénykedéseit.

Bokody vidámra akarta hangolni a napot. Mosolyogva mutatott édesanyjára:

- Láttad, nagyúr, az előbb az öreget, hogyan kerítette kézhez a kétszáz koronát? Menjünk be a konyhába, mutatok valamit.

Bementek. A konyha egyik szegletében állott az öregasszony ágya. Tamás felemelte a vörös tokos nagy párnát. Alája mutatott:

- Nézz ide, nagyúr.

Bálint elámult s most mégis jó kacagás esett ki belőle. A párna alatt mély gödör volt ásva a szalmazsákba. Ez a gödör csodálatos dús szezámja volt száz és száz apró kincsnek. Lehetetlenül összegyűrt ötven, száz és ezer koronások, ezer arcu gombok, rozsdás kacor, félre lefogyott cérnagombolyag, szallag-végek, különféle rongyok, madzagok, két rossz patkó s más babrája a furcsa ember életének. Tamás visszatakarta a párnát a kincsre:

- Az istenért, meg ne lássa az öreg, hogy itt jártunk. Azt hiszi, hogy semmit sem tudunk róla. Hetvenötéves, alig eszik valamit, semmi szüksége nincs, de ha volna is: mindent nyiltan vehet tőlünk. De ő nem akar soha semmit. De egyetlen szenvedélye még most is mozgatja az öreget. Eldugdos minden olyan dolgot, melyről azt hiszi, hogy mi nem becsüljük eléggé s a mi kezünkön kárba menne. Néha napokig elsomfordál egy-egy ilyen haszontalan zsákmányért. Szegény édesanyám, mintha ezt a cókmókot azért gyüjtené, hogy mint a gyermek verekedő nagyobb társának, oda tartsa a halálnak: - Bácsi, ha nem bánt, ezt mind magának adom.

Később, a Tamás megismételt ajánlatára, mégis csak kimentek a temetőbe. De Bálint szótlan, ideges volt, fáradtnak panaszolta magát s hamar visszatértek. Ebéd alatt sem tudott felderülni, pedig a szegény Anna minden művészetét elébe tette. Ebéd után a kertbe egy fa alá leterítettek egy vastag pokrócot, párnát tettek rá, hogy a jó hűs árnyékban, a rezeda és viola illatában, szunnyadjon egyet. Bokody már valami kerti munkához fogott s azt gondolta, hogy vendége javában alszik. Lábujjhegyen odalopózott, hogy olvasson a lehunyt arcban, hát a pokróc árvaüres volt. Az egész kertben sehol sem volt Bálint. Tamás kikerült az udvarra. Ott állt Bálint a beteg kis ágya mellett s nézte a hévségtől elgyököntött kis alvót. Amint Tamást észrevette, összerezzent. Aztán sajátságos, rejtett lázu hangon mondta:

- Hiába beszélsz, ez a gyermek hasonlít Jaj-bácsihoz.

Napszállta felé odaszólt Tamásnak:

- Egy pár percre bemegyek a faluba. Kissé fáj a fejem, veszek egy-két ászpirint a patikában.

Tamás már buzgólkodott:

- Várj csak, vegyek tisztességesebb bőrt magamra, én is veled megyek.

A Bálint arca elkomorodott. Tamás már tudta, melyik patikába akar menni. A homlokára csapott:

- Jaj, igaz! Ma jön a rendeki zsidó, hogy megvegye a két malacot. Ha nem haragszol, én csak itthon maradok. Legalább megetetem az állatokat s Anna egészen a vacsorának szentelheti magát.

Bálint a falu felé indult. De mindjárt az első úton felkerült a hegy felé s megkerülve a Várhegyet, kijutott a szőlők utjára. Lassan, súlyosan ment. Mindegyre vissza-visszanézett.

Egyszer aztán, az első szőlőnél, megállott. - Nem megyek, nem megyek, legalább ez a fájdalom maradjon el tőlem, - könyörögte magának.

De parancsolt az ideg, mozdítottak az inak, léptek a lábak. Egy nagy vándorkőhöz ért. Leült rá. Előre hajolva nézett. Nézett, de a szeme ablakainál egy vén sírás állt s ernyedt kezével eltakarta a világot. Sírás volt a világ.

Sírás, üresség, végtelen pusztaság volt a világ. Minden elveszett, minden összeomlott, minden elmerült. Oh, milyen öngyilkosul pazarolta el őt a vakra igézett szivű faj. Micsoda mérhetetlen ölelés, milyen végzetet átrontó szeretet volt. Hiába, hiába.

Egyszer a nagy szénagyüjtők
Kis egeret fogtak,
Hová tegyék, mint büntessék,
Azon tanakodtak.

Bolondul, mint egy elkényeztetett rajkó, ez a gyermekvers futott bánatába. Ez a vers, melyet első elemista korában még édesanyjának is megtanított. Honnan jött, miért bujt elő az elhervadt évek közűl, mit keres a vérrel fakadt könnyek között? Felkelt, tovább ment.

Most már nagyon közel volt a bölcsője küszöbéhez. Életén fekete vonat rohant át. Súlyos kerekei veszettül zakatolták: - Stuhlmüller Frigyes, Stuhlmüller Frigyes.

Meggondolta magát. Tudta, hogy a szomszéd szőlőben, ahol régen Anna lakott, senki sem szokott lenni. Bement. Mintha valakitől félne, mintha lopni menne: szőlőtőkétől szőlőtőkéhez bujva, közeledett a fájdalmas ház felé.

Aztán egyszerre csak dobott kalapács zuhant mellének. Lélegzete elállott, szemei dermedt sírás voltak. Látta az ősi Jobbágy házat.

A ház küszöbén egy hatalmas szőke germán asszony űlt, szétvetett lábakkal. Meztelen fehér mellét, mint egy dús füvű tehén, odatárta egy tiz-tizenkét hónapos csecsemőnek. A hatalmas duzzadt gyermek két erőszakos öklével mohón markolta a tejadó emlőt s torkos szájával szívta az életet, a húst, a csontot, a gondolatot: a világot. A kertben egy erős, izmos, barna német férfi karót vert be egy elhajlott fácska mellé, mintha győzelmi zászlót verne egy meghódított sziget ormára. A szelid este csitult mosolygásában olyan végtelen hívás, olyan meleg védelem, olyan eltakaró szent nyugalom volt az öreg barna ház.

Itéletes orkán rázta a kitúrt férfi lelkét. Felrázott káosz volt a világ s rázuhant a megvert életre. Jött, hogy átrohanjon, hogy ökleivel elzúzza a férfit, az asszonyt, a gyermeket, hogy legyen eldöbbentő koporsó az ősi ház, ha nem lehet többé álmainak, erőinek, jóságainak bölcsője. - Az enyim! az enyim! az enyim! - ordította benne ezer ős dúvad s vérnek zuhatagát érezte átomolni a torkán. - Enyim a föld, a fal, a tető, nincs joga ott másnak nevetni, nyugodni, szeretni. Az enyim, az én anyám, az én fájdalmam, az én testem ez a ház, ez a föld! Átok verje az ágyékot, mely az én ágyamban fekszik, a vérbaj marja ki a magzatot, aki bitorlásra születik. Az enyim, az enyim, az enyim!

Egyszer a nagy szénagyüjtők
Kis egeret fogtak,
Hová tegyék, mint büntessék,
Azon tanakodtak.

Halványan és félénken, mint eltévedt madár, a kis vers matatott újból az írtózatos fergeteg szélén. Íjedten, könnyesen jött, mint kékszemű gyermek, ki a verés után bocsánatot jön kérni a haragos apától. A roppant férfi összeharapta ajkait, hogy hangosan fel ne zokogjon.

A német nagy ütésekkel kalapálta a karót a földbe. Erős férfihangján dudolni kezdte:

- Lieb Vaterland, magst ruhig sein,
Fest steht und treu die Wacht am Rhein.

Bálint felugrott. Vad futással rohant vissza a falu felé. Mikor a nagy kőhöz ért, ároskadt s széttágult szemekkel, zilálva nézett maga elé. Mintha véresnek látta volna kezét. Egy őrült gondolat remegve kérdezte benne:

- Vajjon nem gyilkoltam?

Most már vizsgálta kezeit, ruháját: nem véresek? Azok ártatlanok voltak, de mégsem hitt nekik. Hátha nem érte a kiszökkenő vér? Lezuhant szivvel, a rémület hidegrázásával lopózott vissza. A csendes ősi küszöbön ott űlt a gazdag testű nő. A gyermek még mindig szopott. A férfi még mindig dalolt.

Mikor visszakerült Bokodyékhoz, Tamás elrémülve nézett rá. Olyan volt az arca, mint egy szétdult erdő. Bálint rekedt hangon mondta:

- Tiborckám, holnap délután vissza megyek Budapestre.

Tamás fájdalmasan könyörgött:

- Bálint!

A művész intett, hogy ne beszéljen. Leűltek az alkonyodó udvaron. Egy perc mulva Bálint már csendesedve mondta:

- Ne tedd még nehezebbé a fájdalmam, Tamás. Nem tudok ittmaradni. Itt felsajog rám minden, a föld, az egész faj és minden temető. Talán még beleőrülnék. Ezt az egyet pedig ki kell kerülnöm. Pusztuljak el másképen.

Alig űltek vacsorához, amikor a homályban férfi lábak erős dobogása hallszott. Nemsokára az este öléből meleg riadásu csengő férfi hang kiáltott:

- Mester, mester, igaz, hogy itt vagy?

- Igaz, igaz, jó hogy jössz! - kiáltotta vissza fellobbanó kedvvel Tamás.

A vendég a lámpa fénykörébe érkezett. Füzessy szolgabiró volt, de senki sem ismerte volna meg benne azt a húlló lelket, akivel Bálint azon a szomoru karácsonyszombatján a kávéházban találkozott. Az arcról az alkohol végzetes igézete teljesen eltűnt. A haj új fiatalsággal volt fényes és női szemeknek fésülve. A szemben vidáman lobogott az élet tüze: erő, hit és jóság. A bőr egészséges volt, a föld lehelletén serkedt pirossággal, szél- és nap edző barnaságával. A száj piros és fényes az élet kibuggyanó zsirjától. Az egész test ruganyos, látszik rajta, hogy kenyérért birkózik, asszonyért dolgozik és gyermekért hisz. Kiáradó forró szivvel rohant Bálinthoz:

- Oh mester, mester, ha tudnád, mennyit köszönhetek neked. Mindent neked köszönhetek.

- Hát hogy kerültél megint ide? - kérdezte Tamás.

- Valami üzleti dolog hozott ide. Meg aztán volt még egy-két apró adósságom, azokat is kifizettem, hogy a régi kaján élet minden nyoma eltűnjék. - Aztán újból fellobbant rajongással fordult Bálinthoz:

- Mester, holnap reggel elviszlek magammal Somogyvárra. Az apósom gépkocsijával jöttem, rövidesen odarepülünk.

- Nem lehet, nem lehet! - ordította Tamás.

- De lehet, ha le is kell gyilkolnom érte az egész Bokody családot. Mester, tudod, hogy te adtál vissza az életnek? Mikor olvastam az elitéltetésed, azt mondtam a princimnek, hogy marha s nagy elkeseredéssel hazamentem a kis elzüllött birtokomra, Somogyvárra. Onnan aztán átmentem Vámosra a gazdatiszthez s négy napig úgy ittunk, mint két tulzott gödény. Egyszer csak nekiindultam az erdőn át Somogyvárnak. Arra még emlékszem, hogy az erdő veszettül táncolt köröttem, de hogy aztán mi történt velem, nem tudom. Az öreglaki Bocskor Miklós autón jött leányával Eddéről vissza Öreglakra. Ők találtak meg az úton a sárban, vérbe fagyva. Azt sem tudták, ki vagyok, úgy ápoltak otthonukban napokig, mint ismeretlent. Így ismerkedtem meg a lányával. Úgy ápolt a drága, mintha édes testvére lettem volna. Aztán, hogy lábra álltam, én kezdettem hozzájuk járni. Egész viszonyunk a Klárikával abból állott, hogy rólad beszéltünk, rajongással, hittel, napra néző szemmel. Oh mester, a mi szerelmünk, az én új életem a te nagy szárnyaid jósága alatt született. Aztán elvettem Klárikát s most a világ legboldogabb embere vagyok és meg kell nézni, hogy mivé lett az elhanyagolt Füzessy-birtok. Mester, holnap végzik be a kaszálást, este egy kis mezei mulatság lesz nálunk, ezt neked látnod kell. Reggel már háromkor itt leszek az autóval s így holnap még egész nap részt vehetünk a kaszálásban is. Neked el kell jönnöd oda, hiszen ott az egész horizont valaha Boór birtok volt. A te véred emlékével van tele az egész vidék, az a föld, az a levegő adta össze ezer éven át azt, ami benned nagy és erős. Hogy fog örvendeni Klárika, ha meglepem veled, ha meg fog ismerhetni.

Bálintnak lobogott az arca, mintha tűzhely erős lángja felé hajolt volna. Ő, aki mindig vak ösztönnel követte a végzet intéseit, ennek az újjá született embernek a hívásában a végzet mély, titokzatos izenetét érezte. Mintha az elfeküdt századok kikeltek volna az ősi föld mély ágyából s megidéző szemmel nyújtották volna feléje karjaikat: - Boór Bálint, Boór Bálint, jer vissza ide ősi önmagadhoz. Az a Boór Bálint, aki ott sajog, fáj és zuhan: csak egy részed. Itt van az ős Boór Bálint, a kiapadhatatlan forrás, mely századok titkain át mozdult, hogy megnőtt hullámaival új kezdésre lökje faja életét. A levegő vagy te itt, az erdő, a megáshatatlan ős termő föld. Jer vissza, kapcsolódj vissza elszakadt tagjaidhoz. Légy megint minden századdal, minden röggel, minden apáddal erős, egészséges, győzhetetlen Boór Bálint.

Bálint úgy fordult Tamás felé, mint mikor egy gyermeknek rossz orvosságot akarnak bediktálni. Csendesen, simogatóan mondta:

- Tamáskám, engedj el. Csak egy pár órai különbség az egész, délután úgyis elutaztam volna. Olyan régi vágyam volt meglátni a Boórok hajdani királyságát. Most az utolsó percekben olyan sajátságosan jól jött ez az alkalom.

Füzessy Laci felugrott s indián kalamájkát rögtönzött az udvaron a gyermekek nagy örömére. Tamás hallgatott. Az Anna egyszerű szive megfázott a férjére hajló árnyéktól. Fájdalmasan mondta:

- Szegény Tamás mindig csak félember lesz, ha a nagyságos úr örökre itthagy bennünket. Én csak olyan egyszerű asszony vagyok mellette, de a lelke mindig a nagyságos úrnál volt.

Tamás rátette a kezét a felesége vállára. Aztán bús lökéssel énekelte az éjszakába az örök nótát:

Ki tanyája ez a nyárfás?
Nem hallik be a kurjantás...

Még az éjjel széles uszálya ott húzott a sápadt csillagok alatt s a reggel még a világ küszöbe előtt sírta: - Jaj, megint fel kell gyötörnöm szegény embereket, hogy munkában, pénzben, csókban szaladjanak a halál kocsija után! - És már a Haraszt homályába benyúlt az autó két nagy vörös szeme s a Füzessy hívó szava zengett:

- Mester!

- Fenvagyunk! - kiáltotta egyszerre több hang.

Mert Bálint nem tudott egy percet sem aludni s az egész család szive oda volt kötve az ő nyugtalanságához. Még az aprók is csak éppen hogy elpilledtek egy kissé. Mert az ő kis szivük is megérezte a nagyok fájdalmát, amint a lomb madarai megérzik az éjszaka bánatát. Most már ott ténferegtek a nagyok körül s édes gyermekszemük friss kelyhe fordult a nagyok szorongása felé. Leste: mikor kell nagyon, jólesően, összeölelkezőn sírni.

Füzessy bejött, megreggeliztek. Ez alatt a félóra alatt csúszott, lassan csúszott lefelé az éjszaka s a kiöntött reggel szétfolyt a világ térein. Már világosság volt az udvaron s keleten már felsejtődött a nagy nyugtalanság. Már mindnyájan az udvaron voltak. Egy pillanatig szótlanul néztek egymásra. Tamás a most kapott seb fájdalmával könyörgött:

- Nagyúr, nagyúr, ne mondd ki az örökre szót.

És omló gyermeksírással átölelte a távozó férfit. Sírt Anna is és a leesésre kész sírásfal kidűlt a gyermekekből is. A nagy sírás felébresztette az alvó disznókat is. Csúf pofájukat odadugták az ól hasadékaihoz s vinnyogva, hosszu hasítással sírták az emberek fájdalmát. Erre felébredtek a tyúkok, a kacsák, a libák, szárnyaikat verdesték, jajgattak, kértek. Az egész Bokody birodalom sírta az elszakadó férfit.

Bálint végigölelte az egész családot. Annát megcsókolta. Szeliden szólt:

- Legyen tovább is jó felesége és vigyázó édesanyja ennek a nagy gyermeknek.

Mikor a kis Tamást ölelte fel, felemelte a reggelbe, mint egy holnapi zászlót:

- Te légy boldogabb. Oh, ha az én szenvedéseim a te megváltásod lennének!

Arca elszederjesült, sírba néző arccal űlt a gépkocsiba. Még kihasadt a sziveknek egy-egy kiáltása, még rándult a test, lendültek a karok az eltépett férfi után. A kocsi felmorgott, mint egy haragos paripa. A másik percben már az autó lökött rohanással száguldott a falun át Keszthely felé.

Futott, futott a gépkocsi. Vitte magával a tűzhely nélküli férfit, kidobott roppant rögét a tragikus földnek. És a szánakozó reggel megsúgta döbbenését az alvó falunak. Felriadt a falu, indult a várhegy, kiléptek az erdők, megmozdult a temető. Házak, fák, sziklák, a vén Várrom s a temető sápadt kövei veszett kanyargással kezdtek rohanni a rohanó autó után. Bálint visszanézett. Látta utána futni a földet, melynek egy röge az édesanyjából lett. És mintha a reggelen, a levegőn, a szélesedő távolságon át nagy jajgatással két kar nyúlt volna utána: - Ne menj el! ne menj el! - A keringő horizont ziláltságában csak egy pont volt nyugodt és fájdalom nélküli. Egyik mező közepén, a falu szélén, a síró füvek közt, a reggel friss bánatában egy kis csacsi állott. Állt, állt s szelid szemmel, harag és elfogultság nélkül nézte ezt a munkás világot.

4.

Még reggel volt, amikor a gépkocsi befutott Somogy vár széles uccájára. Bálint az egész úton néma volt. Sajátságos szétlágyult, nyitott szemű álma volt. Amint a kocsi rohanásába erdők, falvak, szántóföldek keringtek be, abban a különös, álomszerű, félhomályos képzelgésben terjedt szét, hogy ő a Szahara. És a megrabolt, elcsalt, megbántott magyar föld jajgató könyörgéssel menekül az ő örvénylő szomjuságába. - Segítség! segítség! kiáltották a szántók, a kaszálók, az erdők, a falvak. És ő dideregve mentegetőzött magában: Nem segíthetek, én már csak meddő pusztaság vagyok.

A Füzessy kúria a falu tulsó végén, az Öreglakra vezető út mellett volt. Hat széles ablakkal nézett az útra a tornác négy gömbölyű oszlopa közűl. Előtte nagy udvar és a kerítés mellett, végig az út peremén, nagy sátru nyírfák ezüst zizegése. A kocsi zajára fiatal asszony futott ki a kapuba. A barna arcot első látásra nem mondta szépnek a szem. De a homlok nagy tisztasága, a két meleg barna szem harmatos gyermeksége lefogta a rosszakaratot, mint nyújtott kezű gyermek a dohogó kutyát. A gyengén ívelt orr s a kissé éles áll mégis makacs akaratot s a ház erősebb parancsát sejttette. Füzessy lelkendezve kiáltott:

- Klárika, találd ki, kit hozok.

Az asszony már tudta, mert fényképről ismerte a művész arcát. Megdobogott a szive, mint a régi vizsgák íjesztő arca előtt és elpirult. Egy gyermek-kérés tipegett benne:

- Jaj, csak ne találjon nagyon csúfnak, nagyon ostobának.

A kocsi már megállt, az asszony már a Füzessy ölelésében volt. Aztán a férfi kicsattanó diadalmas mozdulattal mutatta Bálintot:

- Numen adest.

Az asszony az első pillanatokban nagyon félénk, nagyon félszeg volt. De amint látta ezt a rengeteg férfit, aki éppen olyan poros, bágyadt és természetes volt, mint minden más közönséges ember, már felébredt benne a gondoskodó húgocska. Nagy buzgósággal vitte be őket:

- Előbb mosdjanak meg. Vezesd, Laci, a mestert a vendégszobába.

De nagy szempillái alól leste: milyen hatást tett a férfira. Bálintnak csak fáradt mosolygása s hirtelen előkapott sablonos szavai voltak az asszonyka számára. Mikor egy negyedóra mulva, megmosdva, átöltözve a szalonba jött, szemei lázas világoskékek voltak, vonásai szétbágyadtak s lépése is olyan volt, mintha homályban járna félős-találomra. Ahogy az előhozott villásreggeli első falatját érintette, érezte, hogy nem megy a dolog. Ránézett a fiatal asszonyra, mint a gyermek, ha valami muszáj-dologtól akarja elsinkófálni magát.

- Nem ízlik? - kérdezte Klárika íjedt megszeppenéssel.

Bálint bűnbánó arccal kért:

- Megengedi, hogy olyan őszinte legyek magához, mintha régóta az én kis húgocskám volna?

Az asszony arca lángba borult, szemei elhomályosodtak s kedves falusi butasággal nyögte ki a meghatottságából:

- Ojjé.

Ez még a Bálint fáradságára is mosolygást hozott, Füzessy pedig hangosan felkacagott. Bálint nagy cirógatással volt őszinte:

- Az egész éjszaka egy pillanatot sem aludtam s az utolsó éjszakáim általában nyugtalanok voltak. A sok minden nagyon elbágyasztott. Ha megengednék, hogy egy kicsit szundítsak künn a kertben. Ugye, nem várt ilyen goromba öreg vendéget, aki alvással kezd udvarolni a ház asszonyának?

- Oh, mester, nem képzeli, milyen jólesik, hogy ezt ilyen őszintén megmondja nekünk, - hebegte Klárika.

A fiatal pár egy pillanat alatt pompás fekvőhelyet készített a kertben a gyümölcsfák árnyékában. Megszomorkásodott szemük nagy szánalmán látszott, érzik: hogy ebben az emberóriásban egy nagy tragédia utolsó felvonásai zuhannak. Megvárták, hogy leheverjen, hátha nem elég kényelmes a fekvés. Az asszony anyás-húgocskásan könnyű takaróval betakarta. Még érezte a jó kezek lágy babrálását, de már csak egy halvány pillangó repdesett a szeme homályában. Széthullt, szétoldódott s már végtelen édes megsemmisüléssel nem volt Boór Bálint.

Füzessy kiszaladt a kaszálóra, megnézni a munkát, de csakhamar visszajött. Déltől három óráig minden öt percben kimentek megnézni: nem ébred-e az alvó. De az alvó feje olyan csecshez menekülő mohósággal hajolt az álomba, úgy látszott, hogy az elgyötört életnek ez az álom most jó kenyér, édes tej és tápláló hús, hogy nem volt lelkük felébreszteni. Három óra után kettecskén megebédeltek. De nagy árnyék volt rajtuk és alig ettek valamit.

Öt órakor, alig nyitotta fel szemeit Bálint, a két fiatal arc már feléje mosolygott a lombok közül. Füzessy nevetve mondta:

- Már elhatároztuk, mester, hogy alva viszünk ki a kaszálóra.

Bálint homályosan nézett szét. Látszott, hogy elsülyedt benne a világ, minden fájdalom, minden íjedtség s csak tompa zsibbadtság volt álma. Zavartan kérdezte:

- Hol van Stuhlmüller Frigyes?

A fiatal pár megdöbbenve nézett egymásra. Az asszony szelid kérleléssel hívta vissza a valósághoz:

- Mester, már elfelejtett bennünket?

Bálint belebámult a feléje hajló arcokba, mint ködön át homályló csillagokba. Aztán egyszerre vér tolult arcába, felszökött:

- Meddig aludtam? Hány óra van?

- Öt óra mult öt perccel, - felelt Füzessy.

A vérhullám visszahúzódott. Tisztult, csendes bánat fedte az arcot és régi lemondás volt a szemben. Engesztelő szégyenkezéssel mondta:

- Lássa, kis húgocskám, ide jutottam. Fiatal asszony vendége vagyok s átalszom a napot, mint egy hetvenéves öregember.

Negyedóra mulva már útban voltak a kaszáló felé. Füzessy kocsit akart előállítani, de Bálint kérte, hogy inkább gyalog menjenek: frissüljön vissza belé az élet. Nagy gyümölcsösök, szőlők közt mentek el, hol már apró kis zöld buzogányokban készült az ősz hozománya. Mindenünnen jó köszönések szállottak feléjük. A hangon, a feléjük nyíló arcokon érzett, hogy a Füzessyéknek gyökerük van a falu szivében. Elértek a nagy koporsó alaku dombhoz, hova a legendák Koppány vezér hajdani menedékét építik. A hegy keleti felét, egészen a tetőig, dús szőlők borítják. Közel a tetőhöz, öreg kövekben fehérlik ki a föld csontváza a vastag földhús alul. Ezek a kövek, a monda szerint, az ősi isten utolsó nagy szerelmesének feldúlt várából valók. Később a Boórok birtoka volt az egész hegy, az egész ide látszó horizont, kik a hagyo-

mány szerint a négyfelé hasított vezér vérutódai voltak. A kaszáló a hegytető nyugati síkját borította, lenyúlva a hegy menedékesebb oldalain Öreglak felé.

A kaszálás már vége felé járta. Még csak egy fűtábla várta a halált. A sorbanálló férfiak kezében egyszerre suhant a kasza s a halálnak csendes ritmusa mégis az élet, a tavasz éneke volt. A lányok, akik a tegnap lekaszált szénát forgatták, már elvégezték munkájukat. Leheveredve a jó illatban, dévajkodva várták az este örömét. Mikor aztán meglátták a gazdát feleségével és vendégével, felugrottak, köréjük tolongtak, mint örvendő libák. A Bálint hatalmas alakját kóstoló szájakká nedvesült huncut szemekkel nézték. A férfiak a munka mozdulataiból küldtek komoly, szives köszöntést az érkezők felé.

Bálint hallgatagon állott a nevető szines csoportban. A zuhanó emberbe megint bekopogtatott az élet. Mint anyatestű, tűzhelyszemű jó parasztasszony, bekopogtatott az elátkozott ház ajtaján: - Nyiss ajtót, megíjesztett ember, ne félj, én vagyok a föld. Én vagyok az élet jósága, a fakadás öröme, én vagyok a vidám munka, az édes nap, a széles levegő. Én vagyok az örök dolgok egészsége. - És a berozsdásodott ajtók, a bánat-függönyös ablakok megmozdultak sarkaikban. Megmozdultak és széles nagy nyílással tárultak meg az élet kérése előtt. Virágkoszoruval a fején, mint ékes menyasszony, illat-dallal az ajakán, napsugarakba bomló hajával belépett a sötét férfiba az örök vigasztaló, a kenyéradó, a mindig születő. A széna illata üveghangokon muzsikált a levegőben s a levegő érintése olyan jó volt, mint vigasztaló ara puha meleg arca. Az erdők homlokán már komoly gond volt az este, de messze. Öreglakon túl, még nehéz bort öntött a földhöz ért nap. Bálint odarohant a kaszálókhoz, kivette egyik kezéből a kaszát, beigazította magát a sorba. Régi diadalmas mestersége volt ez: túlversenyezni a legerősebb parasztot. Hatalmas kezében megsuhant a kasza és széles félkörben hullottak a fű gyermekei.

Füzessyék nagy meleg szemet sátoroztak a kaszáló művészre. A lányok fiatalságán átcsiklandott a kaszát suhintó úr s tagolatlan apró kiáltásokkal kisérték a munkát. Bálint arca már kipirult, hatalmas szép homlokára visszajött az akarat, szemei felfényesedtek. Ajka félig nyitva volt, mintha nagy szerelmi vallomást sugna a visszatalált szeretőnek. Egyszerre csak a kasza éleset sivított. A roppant lendítésben az acél nekiment egy búját kőnek. Bálint felemelte a kaszát: nagy karéjban kicsorbult az éle. Eldobta a kaszát s fehérre vált arccal kullogott vissza Füzessyék mellé.

Füzessyék látták a megütött lelket s mindent elkövettek, hogy kihúzzák a betört szálkát. Az asszony odavitte a hegy nyugati ormára, ahol a lekaszált föld asztalán terítették az esti áldomás örömeit. Hatalmas bográcsokban főtt a jószagu birka-pörkölt s egy nagy hordó várt duzzadt jókedvével szomjuságukra. A főző fehérnépek tréfás szavakkal csipdesték egymást, testükben már ott lobogott a közeledő tánc széles mámora. Köröttük gyermekek nagy csapatja lábatlankodott, maszatos szájukon csicsergett az igérkező jó falat boldogsága. Közel a lakoma helyéhez, a lekaszált fű halvány rendje közűl egy fafeszület emelkedett ki. A Megfeszített öt nagy sebével komolyan nézte az emberi öröm készületeit.

Az utolsó kasza megsuhant, az utolsó fűszál is elfeküdt. A nap is már más reggel felé nézett. Megkezdődtek a test édes vigasságai. A zsellérek óriási karajban telepedtek le a bográcsok körül. Félkör csupán a fehérnépe volt, félkör a férfia. Most még külön-külön illemkednek, majd a tánc összekeveri őket egycsóku, egyölelésű emberéletté. A karaj közepén, leterített pokrócon Füzessyék és Bálint telepedtek meg. A gyermekek külön kört űltek, egy kissé tovább, közel a feszülethez. A sok piros szoknyácska a sok édes csodálkozásu kék szemmel olyan volt, mint egy búzavirággal kevert pipacskoszoru. A nagyoknak két rengő csipőjű, erőskaru fehérnép osztogatta az étel drága biztatásait. A bort pedig két fiatal legény töltögette, egy pedig az urakat szolgálta ki. A gyermekeknek külön markotányosnéja volt, de Füzessyné

maga is oda-odanézett: van-e falat a vidám kis csőrökben? A nagy kör szélén Bokor Jancsi, a cigány, Somogyvár zengő öröme űlt s igyekezett minél több nótához való erőt falni magába.

Az első falatoknál még a tisztességtudás komolykodása hűvösködött. Az öregebbek nehéz fontos szavakat hullattak a fiatal gazda felé a tavalyi kaszálás eredményéről, az ideiről, az időjárásról. Örök szavakat, melyeket ezer és ezer évek óta így készen ad át egyik nemzedék a másik aggodalmának s melyekben benne van a kenyér sok szivgyökerű eposza. De amint a fuzsitus Kiss Feri belekönyökölt a szomszédja pörköltjébe, felfényesedtek a jókedv szökőkútjai. A vén kujon Simon Péter, a falu ős nótafája, mese-kútfeje, nagy gézengúz komolysággal fedte:

- Te, Feri, te, ne légy olyan szódé. Csak a jobb kezeddel dolgozol, azt sem igen szivesen s mégis a balkönyöködet is eteted.

- Odakivánkozott a birkahús közé, mert úgyis odavaló, - kötekedett a Fejes Mári.

- Hallgass, te száz-csóku. Én csak a perkeltbe tettem a könyökömet, de te még a könyöködön is csókolóznál, ha legény akadna hozzá.

- Csókolózhatnék én minden lábujjkám hegyével, de te még akkor sem kerülnél sorra, - vágott vissza a leány.

Közben felgyujtották a tüzeket. Három helyen is, nagy rakásban lobogott a rőzse, hogy bevilágítsa a vidámságukat. A gyermekek már hancúroztak, a fiatalok lábában már viszketett a tánc. Dongó Ferenc, barna, viharvert erős paraszt, felemelte szinig töltött poharát:

- Az isten adjon a nagyságos úrnak sok családot, jó termést, hosszu békés éveket.

Füzessy összekoccintott a férfiakkal. Simon Péter bá, amint lenyelte a szőlő nedvét, nyögött egy boldogat, megcsettintette nyelvét és mondta:

- De ne haljunk meg mi sem ám, ugye, nagyságos úr?

- Talán meg akar mégegyszer házasodni? - prézsmitálta Birkás Mihályné.

- Meg én, lelkem, még ötször is s ha várasz türelmesen, még téged is megnézlek, akarom mondani a lányodat.

- Oh, a vén kecske! - Na nézd, te, az öreg bakkecskét! - Deszkából van már a Simon bá szeretője! - döfték körül éles visításokkal az asszonyok.

Az öreg már hetvenedik éve látta megsuhanni a kaszát a tavaszi mezők fölött, de félszeme még mindig a menyecskéken volt. Füzessy nagyot kiáltott:

- De talán már táncolnánk is egy kicsit!

A vacsora dolgait egy pillanat alatt félretakarították. Az öregebbek a hordó köré telepedtek, hogy a csendes beszélgetésben meg ne száradjon a száj. Jancsi belegörbült a hegedűjébe s már csűrt döngető, lányt forgató csuhajos nóta jött ki onnan. A fiatalok már egymásba kapaszkodtak s az öreg föld dohogó vén kacagással dobogott erős lábaik alatt. A gyermekek külön boldog ugrándozással csipkézték a nagyok örömét. A hold már feljött s szélesebb fényében halványabbakká sápadtak az arcok.

Bálint hagyta magára folyni ezt az életet, mint erős forrás tiszta vizét. Az édesízű széles szavak, a föld életét néző arcok, a gazdag mellek és izmos combok betágasodtak testébe. És már úgy érezte, hogy ő ez a föld, ezek az erdők, ez a levegő, ez a hold halvány szépségébe öltözött egész vidék. Ő eteti, élteti, öleli ezt a csodálatos tiszta kacagásu, mélysírásu emberi népet. A századokon át számára gyűlt halálos, végzetes szerelem megint teljesre nyílt az elszakadó férfiban. Mi volt neki most az ő elrontott élete, mi saját elfutó énje, mi az egész

átélt tragédia! Csak ezt a népet tudná roppant ölével felemelni, megmutatni nagy szépségeit, rejtett kincseit a világ szemeinek. Odakiáltani az emberiség lelkébe: - Nézzétek, itt van egy sajátos ős szépségű időtlen arc, egy külön zokogásu csodás ének. Ne engedjétek szétmulni ezt az arcot, ne hagyjátok szétlopni ezt az éneket, mert szegényebb lesz az emberiség! - Oh, ha oda tudná űltetni ezt a népet a történelem asztalához, hogy a munkája neki legyen kenyér, a vére neki adjon hazát, megnyitva előtte az utakat a tudás, az üzlet, a hatalom felé. - Szeretlek, végtelenül, kétségbeesetten szeretlek, csak téged szeretlek, csak te voltál értelmem s a halálabb halálom az, hogy nem lehettem megváltott életed, - mondta benne egy felébredt régi zokogás.

- Klárika, talán mi is táncolnánk egyet, - unszolta tréfás szemrehányással Füzessy.

Az asszony félénken mondta:

- Előbb talán a mesterrel. Sokszor hallottam, hogy híres jó táncos.

Bálint kinyújtotta kezét, megcirógatta az asszony puha barna haját. Nagyon jó, megkérlelő arccal fordult Füzessy felé:

- Ugye, nem haragszol érte? De táncolni, édes húgocskám, nem megyek. Nagyon kizörögnének a romok belőlem. Én már rég járom a haláltáncot egyedül. De ha maguk táncolnak, nagy gyönyörűségem lesz.

A fiatal pár elvegyült a táncolók közé. Az ősi somogyi dombon, a tavaszi este nagy szelidségében mégis élet volt az élet. A nehéz kenyér zsellérei most mégis hatalmasok és szépek voltak a fiatalság és szerelem ősi uraságával. Felfodrozódó habjai az örök tengernek, a földnek, most kilüktetett belőlük a világ lelke, a ritmus. És a fák, a füvek, a holdban ázó dolgok eltikkadva gyönyörködtek az emberekkel fiatal tavaszban. A világ visszaszépült a csókos anyag ős örömévé: mert csak dal, csak tánc, csak fiatal vágy volt az élet.

Egyszer aztán kidűlt Jancsi a nótából, de úgy, hogy a csap közelébe rogyott. A táncosok is lepihentek. A férfiak közt megint forgott a pohár. Egy percre lefogta őket az este széles áhítata. A gyermekek édes gerezdjei is lepilledtek a holdfényes fűre s valami szörnyű nagy titkot sugdostak egymásnak és az éjszakának. Egy tízéves kis lányka elvesztette a varkocsából a szalagját. Nagy bánatos körülményességgel matatott szét, hogy megtalálja. Szőke haja széthúlló szálai egybevegyültek a holddal. Nagy kék szemei kitátott szomorusággal keresték az elveszett kincset. Erős kis testén érzett a földből fakadó csók. Kis mellecskéje domboruságán már ott lappangott a leendő édesanya. Egyik kezecskéjével széthulló varkocsát fogta, másik kezével lenge kis kötényét babrálta. Mikor a Bálint lábai előtt kutatott el, az megfogta, magához ölelte, viharos zudulással csókolta, csókolta. Arcát odaszorította, belefürdette a kis testbe. Füzessyné látta a holdvilágnál, hogy az erős férfi melle sírástól rázkódik s szemeiből nagy könnycseppek húllnak. A gyermek csodálkozva nézte a különös bácsit. Amint aztán tovább ment s belefényesült a holdvilág halványságába, vissza-visszanézett Bálintra és mosolygott, mint a kalászok közt nőtt virág.

A fiatal pár összesugott. Nagyon szerették volna valamivel felderíteni Bálintot. Az asszony odaszólt a lányoknak:

- Na, lányok kérjétek meg Simon bácsit, meséljen valamit. Titeket úgyis szeret, a ti kedvetekért megteszi.

A lányok nagy gágogásokat repdestek az öreg felé:

- Simon bá, meséljen valamit.

- Édes Simon bácsi, meséljen a kedvemért.

- Simon bá, kap valamit, ha mesél.

Az öreg fejét besúnyította a vállai közé, ritkás ősz bajuszát szétsimította. Kampós orra alól ravaszul nevetett oda a holdnak:

- Hát, ha egy szép lány megcsókol, nem mondom, hogy nem jön meg a meséhez való hangom. Csóktól jön meg az ember szava, vagy mi.

A lányok nagy vihogásba borzolódtak.

- Felhívjuk a Bunda Rózsit, majd az megcsókolja. Attól aztán megjöhet a szava, - mondta egy asszony.

Bunda Rózsi vén rostás cigányasszony volt, akinek a szerelme ellen már a vályogvető cigányok is ártatlansági egyesületet alapítottak. Az öreg magyar rangosan begyeskedett:

- Csókolja meg a fáradt nyavalyát, ne engem. Nekem fiatal lány csókja kell. Ha nincs csók, nincs mese. Ugye, nagyságos ur?

Füzessy segített neki:

- Igaza van, Simon bácsi. Egy ilyen legény csak nem mesélhet ingyen. Na, lányok, ki csókol nekünk egy mesét Simon bácsiból?

Szabó Kató meglökte a szomszédját:

- Eredj, csókold meg te.

- Csókold meg te, nem én.

- Csókolja meg a Szekfű Boris, annak úgyis zabolás a szája.

Egymást unszolgatták s a legények is beledévajkodtak a tréfába. Nagy ezüst vedrekkel ömlött a kacagás a hold szőkeségébe. Klárika szeliden kérlelt:

- Ej, lányok, ki csókolja meg a kedvemért Simon bácsit?

Egy csinos barna leány felállt. Kezeit nagy katonásan a köténye széleihez tartotta. Kemény eltökéléssel mondta:

- Én megcsókolom, ha a Misi nem bánja.

A legény éppen az egyik tüzet táplálta. Egy parazsos rőzsével nagyot kanyarított a levegőbe. Odakiáltotta:

- Bánja a rosseb, akár tízszer is megcsókolhatod. Annyi, mintha a kapufélfát csókolnád.

A lány odalépdelt mint egy jelentkező káplár s olyan csókot nyomott az öreg arcára, hogy az űlő helyéből hátra borult. Új, szakadásos kacagás ömlött fel. Az öreg béres odakiáltotta neki:

- Nehéz bor már neked a csók, koma.

- Simon bá már csak úgy élvezi a csókot, mint a cigány a kolbászt: a szagáról, - csúfolkodott egy legény.

- Mesét! mesét! mesét! - kiáltották a fehérnépek.

Az öreg felűlt. Úgy tett, mintha a csók édességét kenegetné még a száján. Aztán mondta:

- Talán előbb egy pohár bort innánk, nagyságos úr.

Ittak. Az öreg kortyogatva hajtogatta le. Nagy feszengéssel kezdte:

- Hát bizony én valaha sok mesét tudtam, még az öreglaki gróf úrnak is elmeséltem egy párszor. Ha a faluban mulatott, mindig utánam küldött. Hol egy mesét, hol egy nótát rendelt, azon aztán úgy elbúsultunk kivilágos virradtig, hogy a végén egyikünk sem tudta, melyik a

gróf és melyik Simon bá. De sokat felejtettem s ami még maradt, elvitte a háboru. Egyet még tudok, ez volt a leggyengébb a többi közt, de ha más nincs...

Köhögött egyet, úgy kezdte:

- Hát a régibb emberek úgy beszélték, hogy ez a valóságos hegy, akin mi most ülünk, ezelőtt úgy - nem mondok sokat - ezer esztendővel egy Koponyás nevű gazdag uraságé volt. Nagyon kemény szavu, harcos mokány egy ember volt, kemény makacs fejjel, azért nevezték Koponyásnak. Olyan gazdag volt, hogy csuda. Annyi marhája volt, hogy meg sem lehetett számlálni. Mert a számolása olyan sokáig eltartott, hogy addig megint megszaporodott és újból kellett kezdeni a számítást. Itt volt neki egy igen szép illendő háza. Nem volt neki ehez a nagy vagyonhoz más családja, mint egyetlenegy fia.

Minden szombat este eljött ehez az emberhez a magyar isten. Mert ebben az időben még megvolt a régi istene a magyaroknak. Nagy csuda-pásztor volt ez, ott legeltette a birkáit azokon a hegyeken, ni. Olyan nyáj volt az, hogy még a báránya is akkora volt, nem mondok sokat, mint egy borjas tehén. Ott járt a magyar isten ezzel a nyájjal, a feje a felhőket érte, a nagy szakálla a földig ért. Akkora rosseb botja volt, hogyha Zalában valaki rosszalkodott, csak átnyúlt vele s úgy eltángálta, hogy na. Ha nagy pipájából fujta a füstöt, úgy elborult az ég, hogy az öreglaki tölgyfát sem lehetett látni, ami pedig nem kismiska. Ha megrázta a szakállát, úgy hullott a hó, hogy az már sok. Ha sírt, akkor meg a földi emberek majd odalettek a nagy záporesőtől. Ha pedig egyet lőtt a parittyájával, valahol tüstént leesett az istennyila. Mert olyan nagy magyari isten volt őkegyelme.

Hát csak mondom, hogy minden szombat este lejött az a magyar isten a Koponyás úrhoz. Mondta neki:

- Éhes vagyok, édes szolgám, üttess le nekem három ökröt.

A Koponyás úr a legszebb három ökröt süttette meg neki. Hát a magyar isten csak így csinált: hámm, és már lenyelte a három ökröt. Még kettőig sem számított addig az ember. Akkor megint csak mondta:

- Szomjas vagyok, üss csapra három hordót.

Előkerített akkor a Koponyás úr három akkora hordót, hogy az egyikben, így ahogy itt ülünk, mind, mind elférnénk, ráadásul még az egész falu. Mind a három tele volt jó tavalyi badacsonyi borral. Egy szempillantás, egy hordó, két szempillantás, két hordó, három szempillantás: úgy megitta őket a magyar isten, hogy még a bajuszát sem törülte meg. Akkor megest szólt:

- Üres a pipám, édes fiam.

Előhajtat a Koponyás úr egy hatökrös szekeret. A szekér tetézve van dohánnyal. Pedig akkor a szekér is hatszor akkora volt, mint most. Fogja a magyar isten a szekeret úgy a két kisebbik ujjával, felemeli, beönti a sok dohányt a pipájába. Akkor mondja:

- Jó tett helyébe jót várj, - és elment fel a hegyekre.

De volt is áldás a Koponyás úr életén. Gabonája úgy nőtt, hogy négyszer is arattak egy évben. Bora, szénája, dohánya annyi termett, hogy azt már nem lehet elmondani. Állatja meg több volt, mint csillag az égen, még ha a tejutat is hozzá számítják.

Egyszer a magyar isten éppen ott volt Vámos fölött a pamuki erdőben. Hát csak hozzá jön az úr Jézus Krisztus két sváb féle baráttal.

Meglátják a svábféle barátok a magyar istent. Megijednek a szörnyű nagy alakjától. Tisztességgel legyen mondva, majd letisztelik az alsó ruhájukat. Hajlonganak jobbra, hajlonganak balra, mint az éh-borju. Kiáltják is nagy tisztesség-adással:

- Kuntág! Kuntág!

Rájuk mordul nagy dühösen a magyar isten: - Niksz dájcs! - És egy akkorát köpött, hogy a helyén még most is pocsolya van Pamuk mellett.

Szól akkor az úr Jézus Krisztus:

- Magyar isten, add nekem ezt az országot és az ő népét. Fizetek érte, amit akarsz.

Felfortyan a méreg az öreg istenben:

- Zsidónak néz engem az úr, hogy seftelni akar velem? Nagy szerencséje, hogy ma paprikás bárányt ettem, mert máskép bizony megharagudnék.

Mondja a Jézus Krisztus:

- Ajánlok egy fogadást.

- Tartom, - feleli az öreg isten.

Akkor bővebben beszélt az úr Jézus Krisztus:

- Itt van a te hűséges embered, a Koponyás úr, aki a leggazdagabb ember az egész somogyi tartományban. Én azon három próbát teszek. Ha a három próba közűl valamelyikre eláll tőled fiával és minden háza népével: enyim az egész ország és a magyarok népe. Ha nem áll, akkor neked adom ezt a két sváb féle barátot.

Megnézi az öreg isten a két fekete férget. Köpik megint egy nagyot:

- Hát ugyan mit csináljak én két ilyen ösztövér féreggel? De jól van: nem azért fogad a magyar, hogy kapjon, hanem hogy győzzön. Tartom a fogadást.

Kezet rázott a régi világbéli isten az úr Jézussal. Úgy megrázta a kezét, hogy még a pamuki biró szemfoga is kihullt belé. Ha ugyan akkor volt Pamukon biró.

Akkor az úr Jézus Krisztus megverte Koponyás urat nehéz nyavalyával. Csak sorvad, csak sorvad, se ereje, se étvágya, még csak egy kis gyenge csirkebecsináltot sem tud bevenni. Már a lélek is csak úgy hálni járt belé. Javasember, javasasszony mind neki javasol, orvosok, doktorok csak neki ákombákomoznak, de csak jobban odavan mindennap. Sóhajt szegény, mint az őszi éjszaka:

- Ej, jó öreg magyar isten, mindig jó szivvel voltam hozzád, ne hagyd el a te hűséges szolgádat.

Hallja a régi világbéli isten, hallja. Úgy sajnálja szegényt, hogy majd megszakad a szive. De fogadás tiltja, nem segíthet a beteg ember baján. Beállít a két svábi barát a Koponyás úrhoz:

- Kuntág, kuntág, - mekegnek neki.

- Az ángyod térgye, - sóhajtott a szegény beteg Koponyás úr. Ki akarta hajigálni őket, de nem tudott mozdulni.

Akkor a két barát elkezd povedálni rosszmagyarul:

- Mi az új isten emberei vagyunk, nagyságos úr. Ha átállasz hozzá a fiaddal s minden háznépeddel, olyan egészséges leszel, mint a makk. És még ráadásul halálod után a mennybéli paradicsomba jutsz.

A Koponyás úr, amilyen beteg volt, összeszedte minden erejét s tisztességgel legyen mondva, odafordította a hátulját a két svábfélének. Dühös is lett erre a két barát, hogy csuda:

- Hát akkor tüstént meghalsz.

- Hozzátok hát azt a koporsót, - nyögte Koponyás úr.

Hozzák a koporsót, beteszik a nagyurat. Ásnak egy fene nagy gödröt, leeresztik a koporsót. Vesz két kapát a két svábi barát, hánynak egy csomó földet a Koponyás úrra. Kérdik:

- Átállasz-é az új istenhez?

- Nem én.

Megint dobnak egy csomó földet, megint kérdik:

- Hát most, átállasz-é!

- Nem, - nyögdöste a nagyúr.

A harmadik csomó földre már csak a fejével tudott tagadni. Hát ezzel a próbának vége volt. A Koponyás úr makk-egészséges lett megint, kiugrott a földből és elkergette a két barátot. Örvendezett az öreg magyar isten, úgy örvendett, hogy azt nem lehet elmondani. Nem is állta meg, odalopózkodott egy arramenő felhő mögé, odahunyorított Koponyás úrnak és nagy csendesen sugta:

- Csak szorítsd, sógor, lesz még szőlő lágy kenyér s megtanítjuk a németet.

Hát másnap csak új gyász áll be a magyari úrhoz. A termése megsápad a földeken s egy napon elszárad. A fái elsorvadnak, úgy húll le róluk a levél, mint az öreg ember haja. Az állatok egymásután döglenek. Éjjel lopók törnek a házára, elviszik a kincseit. Jajgat a fia, jajgat az egész háznép: - Jaj, mit fogunk enni holnap meg holnapután! Magyar isten, ne hagyj el! - Hallja ezt az öreg isten, sajnálja népét, mert igen-igen szerette. Segítene rajta, de fogadása tiltja. Szegény öreg isten még enni sem tudott, úgy bucsálódott az ő éhes népéért.

Nagy gyászban űlt a Koponyás úr nyavalyás népe között. Csak jön a két svábféle barát:

- Térj át az új istenhez, makacs ember, ő az erősebb isten. Ha nem térsz át, elveszted fiadat, elveszted háznépedet, mindent. Földönfutó koldus leszel. Ha átállasz hozzá, visszakapsz mindent, még egy annyit és a paradicsom kincseit.

Koponyás úrnak már csak egy kardja volt az oldalán, az volt minden kincse. Leoldotta, megcsókolta, ejtett egy könnyet rája, hogy szánalom volt nézni. Akkor odadobta a kardot a két féregnek:

- Nesztek, vigyétek el utolsó kincsemet a ti isteneteknek. Mondjátok meg, hogyha ő tudott sokat elvenni, én még mindig elég magyar úr vagyok, hogy tudjak adni neki. De az én jó öreg istenemhez nem leszek hűtelen soha.

Elfutott a két kehes barát a nagyfene kardtól. Mennek jelenteni a dolgot az úr Jézus Krisztusnak. Ezzel aztán ez a próba is meg volt téve. Az öreg magyar isten visszaadott mindent még bővebben a Koponyás úrnak. Még nagyobb és gazdagabb úr lett, mint valaha.

Akkor az úr Jézus Krisztus elküldte a két barátot a németek királyához. Mondja a két barát a királyuknak:

- Felséges urunk, az úr Jézus Krisztus jó egészséget kiván neked és azt üzeni, hogy népedet tüstént vidd a Koponyás úrra a somogyi tartományba és kényszerítsd őt tűzzel-vassal, hogy fiával s minden házanépével álljon át hozzá.

Megindult a német király. Akkora hadserege volt, hogy a zászlótartó már a vámosi határnál volt, az utolsó katona pedig még sarkával érintette az ország határát. Megkezdődik a harc. Folyik egy nap, de csak nem tudnak győzni. A Koponyás úr fiával, házanépével úgy aprítja a németet, mint a tepertőnek való hájat. Folyik másnap, futnak a németek, mint a hasmenés. Jajgatni kezd a két barát:

- Uram, Jézus, segíts meg, mert elvesztjük a te fogadásodat.

Megjelenik az úr Jézus Krisztus a német király sátorában. Ott van a két barát is. Csak tanácskoznak, csak furják a fejüket. Egyszer csak szól az úr Jézus Krisztus:

- Menjetek csak, szedjétek össze az elesett sváb vitézeket, vegyétek ki a szivüket és hozzátok ide nekem.

Megy a két barát, mennek a német király emberei. Hát csak hozzák nagy kosarakkal a sok német szivet, hogy csuda volt nézni. Akkor mondja az úr Jézus:

- Hozzátok utánam ezeket a sziveket.

Mennek, mennek az úr Jézus után. Átmennek az árkon, átmennek a bokron, átmennek a magyarok táborába. Hát alszik az egész tábor. Lehajol az úr Jézus egy alvó magyar ember fölé, kiveszi a szivét, csak éppen a gyökeréből szakad oda valami, betesz egy sváb szivet helyébe. Így tesz mindenik alvó magyar vitézzel. Így tesz a Koponyás úr szép fiatal fiával is. Akkor mennek a Koponyás úrhoz. Ott fekszik ékes mennyezetes ágyon. De ő álmában úgy a szivéhez szorította a két öklét, hogy nem lehetett fölemelni onnan. Aztán amint szólt a kakas, vissza kellett menni a német táborba. A Koponyás úrnak megmaradt a régi magyar szive.

Hát reggel csak fujja Koponyás úr a riadót:

- Fel, édes népem, fel, édes vérem, védjük meg a jó magyar istent, aki termő földet, jó húst, puha kenyeret, édes bort és jóillatu szénát ad.

Felébred a tábor, felébrednek a magyarok, felébred a Koponyás úr fia is. De csak ümmögnek, de csak ámmognak. Szól végre nagy savanyu arccal az egyetlen fiu:

- Már, édesapám, kendnek is megjöhetne az esze. Látja, hogy a népek mindenfelé az új istent imádják. Csak nem öletjük le magunkat a mi öreg istenünkért, úgyis olyan öreg már. Kössünk békét a németekkel, térjünk át az ő istenükhez, ők majd megvédenek bennünket.

- Kössünk békét a németekkel! Térjünk át a német istenhez! - kiáltotta az egész tábor, mert már svábi szive volt.

Elszörnyűködött a Koponyás úr. Megfogta írtózatos nagy kardját s rettenetes hangon kiáltotta:

- Hát én megesküszöm a régi jó magyar istenre, hogy itt hasítom ketté azt, aki hűtelen lesz hozzá.

De erre csak nekimennek a magyarok, neki édes egy fia is, megfogják, megkötözik, úgy vonszolják a német király táborába. A német király négybe hasíttatta, ország négy kapujára kiszegeztette. Így veszett el a Koponyás úr, a magyar isten utolsó vitéze. Megy az úr Jézus az öreg magyar istenhez, mondja neki:

- Már innen mehetsz tovább, megnyertem a fogadást: a te néped elhagyott téged és hozzám állott.

Szegény öreg magyar istennek kicsordult a könnye, de nem felelt semmit. Fájt, igen fájt neki az ő hűtelen népe. Csak hátára vette a batyuját, fogta a botját s kergette tovább a nyáját. Kergette erdőn, folyón, levegőn keresztül, az ég fényes útján. Mikor a határhoz ért, mégis nehéz lett a szive. Visszafordult, nézte a szép nagy gabonás országot és nagy keservesen mondta:

- Szegény magyarok, szegény hűtelen magyarok, elhagytatok engemet, el. Elhagylak én is titeket, lássuk mennyire mentek az új istennel. De ha majd egyszer visszatér a régi jó szivetek és visszahívtok, akkor lesz még szőlő s lágy kenyér.

És azóta a magyar ember idegen szivvel mindig idegent szeret. Azért koldus-árva szegény a magyar a saját hazájában. De a régi magyar sziv gyökeréből mindenikbe szakadt egy kicsi. Ez nem elég arra, hogy egymást szeressék. De arra jó, hogy fájjon nekik, fájjon nekik éjjel, fájjon nekik nappal, világvégezetig fájjon magyari állapotjuk.

Vége volt, elhallgatott. Csend lett. A mese fájása ott rezgett minden szivben, mint hirtelen elhallgatott hegedű. A három tűz közűl kettő megkuporodott s alig pisláncsolt, csak a harmadik égett nőtt lobogással. Alvó, boldog sziget volt a világ a hold tengerében. Bálint a fiatal asszony keze fölé hajolt. Mély, forró csókot adott rá:

- Köszönöm, köszönöm, - mondta csendesen és nagy meghatottság volt szemeiben.

- Szép mese volt, Simon bácsi, a vendég nagyságos úr még nem hallott soha ilyen szépet, - mondta Füzessyné.

- Bizony szép mese volt, - erősítette meg elgondolkodva egy fiatal gazda.

- Jó is lesz már hazatérni, holnap is nap lesz, - kárpált az öreg szakácsnő.

- Még egyet táncoljunk, csak egyet! - könyörögték a lányok.

És a fiatalok már fel is ugráltak s Jancsi már bántotta is az árva hegedűt. Amint a tánc mind szélesebb gyűrűket vetett, a Szekfü Borcsa egyszerre csak felsikoltott:

- Ni: a feszület elégett!

A mese alatt az egyik tűz meggyujtotta a lekaszált szénasort. A tűz, mint egy orv-kigyó, odacsúszott a kereszthez. Elégett a kereszt, elégett az ötsebű Krisztus rajta, csak valamicske hamu maradt a pörkölt fűvön. Borcsa lehajolt, megtapogatta a hamut:

- Ni, még egy porcika sem maradt belőle.

A Jancsi nótája rikkant, növekvő tűzzel.

Kovács Pista átkarolta Borcsát, bekurjantotta az éjszakába:

- Sohse halunk meg!

És mintha az ősi szivek felsugaraztak volna az ősi földből a mai csókokba, a tavasz vad mámora csapott át a fiatalokon. Az erős lábak szilaj ritmusban döngették a kenyéradót, a virágost, az elborítót. Repültek a szoknyák, lihegtek a mellek. Az elhamvadt feszület helyén a földből nőtt magyar nóta csókos gyönyörű viharát robogták a fiatal szivek.

Bálint a Borcsa kiáltására felugrott. Percekig ott állt dermedten, ziháló mellel, tágra nyitott szemekkel. És most már meggyötört, megfáradt életébe nagy napos mezők téresedtek el. Csodálatos izenő titkot hallott a tavaszi estében. Úgy tetszett neki, mintha az utolsó isten-látó nagy magyar, a mese elferdített nevű hőse, a négyfelé hasított pogány összenőtt életével kimozdult volna a földből, hogy itt szétdúlt háza és utolsó vére előtt megfizesse bosszuját az idegen istennek. Megfizessen magáért, megfizessen fajáért, megfizessen Boór Bálintért és minden magyar fájdalomért. Mintha távol, a hold fehér suhanásában fehér lovat látott volna s hallaná a makacs, házsártos, drága pogány magyar paripájának közeledő dobogását. Bálint szétlobogott az éjszakába, mint szélbe kapott láng. Odarohant egy szép barna parasztlányhoz, átkarolta s szilaj kurjantással rontott be a tánc forró mámorába. Sodorta a lányt, mint tüzes szél, repítette, ölelte s messze döngette a földet lábaival. Füzessy, Klárika s az idősebb parasztok ámulva nézték ennek a roppant életnek felviharzását. Mintha egy fiatal pogány isten

táncolná ki roppant csókját az emberek lányai közt. Mámora átszállt a többire, piros csuhajok égő kelyhei nyiltak a halvány éjszakába s a végzetes faj ős mámorával ropták a csárdást. Bálint egy örvénylő forgás után felemelte a lányt a tűzhely lobogásához. A lány haja kibontva suhant, gazdag melle zihált: a fakadó magyar anya volt, kinek csókja gyermeket akar. És akkor az óriási férfi, mint megcsalt őse dacát, mint a tavasz lázadását, mint faja fellobogott hitét kiáltotta az éjszaka sátraiba:

- Csuhaj, sohsem halunk meg!

5.

- Mindjárt felfordulok, vagy agyonütök valakit, - mondta egy új jajgatás Bálintban.

Fejét hátravetette a nagy karos-szék támlájára, két karját ernyedten engedte végigpihenni a szék karjain. Fáradt, aláárkolt szemeiben homályos ködök gomolyogtak. Szeme széleinél, orra töve körül megsokasodtak a ráncok. Arcvonásai szétbágyadtak egy végtelen undor sajgásába. Alsó állkapcája leesett s szája szélesre fáradt.

- Most igazán Dózsa György vagyok. Ez az én izzó trónom. És eszik is már a húsomat, - mondta magában.

A műterem, az alkóv, még az előszoba is tele voltak vendégekkel, nőkkel, férfiakkal. Már több mint két hete tart az eladás és Budapest kíváncsisága mindinkább erre nyitotta a szemeit. Természetesen, igen sok csak könnyű kíváncsiságból vette erre útját, vagy hogy kis házi gonoszságait megetesse a szétomlott titán látásával, De vásárló is akadt bőven. A könyves polcokon már nagy hézagok vannak. Több helyen már üresen tátong az elvitt butor helye. De legtöbb kelt el eddig a szobrok töredékeiből.

Egy-két lap most már mint a magyar tragédia tipikus esetével foglalkozott Boór Bálinttal. Egy művész, aki letagadhatatlanul egyik legnagyobb fellobbanása a magyar géniusznak: agyonhallgatva, üldözve, bebörtönözve, kényszerül eladni mindent s kibujdosni idegen haza irgalmába. Mindazok, akik elsősorban voltak felelősek tragédiájában: kezdték komolyan csóválni a fejüket s hullatni a: kár-t, kár-t, mint elborító rögöket. Csak Aisleithner miniszter dugta be makacsul máskor igen éber füleit. Dögöljön a magyar zseni, hogy nagyobb tágasság legyen a germán tüdőnek. Egyik vidéki város Jókai-ünnepén nagy beszédet is mondott, hogy ő egész életét a magyar kulturának szenteli, de előbb a destruktiv elemektől kell megtisztítani a magyar szellemet.

A nagy könyvállvány előtt, a vendégek ide-odahorzsolásában, egy nagyobb csoport áhitattal olvassa a könyvek sarkán a címeket. Kilencen vannak együtt, egy vidéki családcsoport, testvérek, sógorok, gyermekeikkel. Az egyik családfő orvos, a másik tanár, a felnőtt gyermekek közt két tanítónő, egy mérnök. Közben-közben mély, beölelő szemeket lopnak a művész omlott alakja felé. Az egyik nő szeme felnedvesedik: - Szegény! - sugja csendesen.

Három új alak tolongott a vásárlók közé. Durván, kihívón eveztek könyökükkel a vendégek közt. A könyvállványhoz törtettek s kiméletlenül, gorombán félrenyomták onnan az elrévült családot. Az orvosnak már haragra is borult az arca, de a nők elvonták. Hátha ezek éppen azért jöttek, hogy botránnyal súlyosítsák a művész búcsuzó perceit. A három ember szeme mohón nyúlt a könyvsarkok címei felé, orrlikaik kitágultak, valósággal kutya-orrá változtak és vért szimatoltak. Szájuk is megnyilt, hogy harapásra bármely percben készen legyen, szemükben ott csillogott a döfés gonosz öröme. A középső: sovány, őszesedő, arcán a zilált idegek gyilkos beszédével: miniszteri tanácsos, egy kongregáció elnöke s egy félig nyilvános liga vezére, mely azt a föladatot tűzte ki maga elé, hogy végre-valahára megtisztítja a művészetet

és irodalmat az erkölcstelenségektől. A ligának meglehetős nagy befolyása volt és igen sok tagot számlált. Mert alig szellőztette világgá céljait: megmozdultak a budapesti úri nádasok dühödt toportyánjai, a duvaderkölcsösek, az agyarukban-keresztények, a döfésben-hazafiak: műveletlen, korlátolt és beteg agyvelők vagy gonosz törtetők. De mindnyájukat, vakon, sejtetten vagy tudottam a géniusz, a művészet, a kultura ős vad gyűlölete kergette. A sárban, ólban, kegyes frázisokban fetrengő ős emberbestiának visszaütése volt ez a liga az örökkévaló zokogások, a csodálatos formák, a nyugtalanító nagyságok, a mulhatatlan emberi megmutatások ellen. Melyeket ők nem értenek, melyek az embereket kizavarják a régi nyugodt istenlápból s amelyeknek gyanus, különös, alig emberszerű alkotóitól vak félelemmel féltették kenyerüket, állásukat, címüket, rangjuk komolyságát s képükre rohadt kölykeik jövőjét. A két fiatalabb, harminc év körüli vasaltnadrágosai a hiéna-falkának, miniszteri hivatalnokok s a liga tagjai voltak.

Amint nézték a könyveket: ujjaik fokozatosan karmokká görbültek, alsó fogsoruk kijött az ajkak hüvelyéből s mint döghúsba, mélyedtek a levegőbe. Arcuk alsó felét elöntötte a keserű dűh sötét vére. Ki-kivettek egy könyvet, kinyitották, végigszimatolták. De úgy tartották karmaikban, mint a még nyers vadászkutya a lelőtt vadat. Még visszareszket belé a zabolátlan ős étvágy s csak a korbács félelme tartja vissza, hogy szét ne tépje az ős ellenséget. Némelyik könyvet egyik táblájánál fogva felemelték a levegőbe, megrázták: nem esik ki valami szörnyű titok belőle. A tanácsos véres mosolygással dohogta társainak:

- Pedig egész biztosra hallottam, hogy megvoltak a Marx művei. Vagy eldugta, vagy már eladta őket a gazember.

A könyvvizsgálat zsákmány nélkül ért véget. A szobor-töredékekhez mentek. Itt nehezebb dolguk volt, mert a közönség nagy része ezeket nézegette. Egy fiatal lány egy épen maradt angyal-térdecskét tartott kezében s csodálgatta a márvány harmatos frissességét. A tanácsos gyilkos szemekkel harapott neki:

- Egy ilyen fiatal úri leány tarthatna egyebet a kezében. Nem csodálkoznám, ha nem volna keresztény nő.

A lány édes ömléssel kacagott egyet a dühös úr felé. Erre többen odanéztek, mosolygások nyiltak és szemöldökök húzódtak össze. A három alak, mint zajt halló görény, a vállai közé guggta a fejét. Itt egyhamar végeztek, mert igen sok férfinak látszó férfi állt körülöttük. Mikor távoztak, közvetlen Bálint előtt mentek el s mély megvetéssel végigméregették.

Az eladást két fiatalember végezte, akiket a szolgálatkész Erődi Hekler, a kancsal jegyző juttatott hozzá. Amint megjelentek Bálint plakátjai, Hekler rögtön tiszteletét tette nála s hódolattal ajánlotta fel szolgálatait. Bálint már régen tul volt azon, hogy becsületes embereket keressen és sokszor fásultan vagy cinikus öncsúfolásból olyanra bizta legfontosabb dolgait, akit első látásra címeres gazembernek ismert. - Legalább nem fogok csalódni - mondta ilyenkor magában. Hekler aztán hozott két fiatalembert, kiknek becsületességét részletes és bő példákkal magasztalta. De már két nap mulva újból jelentkezett s aggályos arccal hümmögött Bálint előtt, hogy a mai romlott napokban az ember még a testvéréért sem teheti tűzbe a kezét. Ő pedig nagyon aggódik a művész minden egyes filléréért. Azért jól teszi Bálint, ha őt és Győry tanárt, aki régi rajongója művészetének s éjszakákon át magasztalja, megbizza az ellenőrzéssel. Bálint erre is egy fáradt igent biccentett. A két fiatalember mondta meg a közönségnek az árakat, a szerint a leltár szerint, melyet Bálint e célra készített, ők vették be a pénzt és jegyezték fel a jövedelmet. Győry és Hekler pedig állandóan szétkeringtek a közönségben s hol a vevők, hol a két pénzkezelő felé vetettek mozifilmes detektiv szemeket. Néha pedig nagy biztatással pislantottak Bálintnak: - Nyugton lehetsz, őrt állunk.

Bálinttal már forogtak a falak, forogtak az arcok, mintha egy roppant hányás kiöklendezett undorodásai volnának. - Csak már hat óra volna, csak már hat óra volna! - könyörgött magában. Alsó állkapcája súlyos volt a felgomolygó ásításoktól, testében apró görcsök martak s nagy fáradt, elszürkült szemei majdnem kihúllottak üregeikből. És mégis ott kellett lennie, mégsem mozdulhatott el. Mert tudta, hogy ő, az ő élő hullája a vásárlás fő vonzóereje és csak azért jönnek tömegekben, csak azért vásárolnak, hogy szemüket, mint szomjas edényt bemárthassák az ő agóniájának forró italába. Hogy minden bankóért neki kell egy rángást, egy szem-csuklást, egy megsápadást adnia. - Oh, ha már Olaszországban volnék! - sóhajtotta magában. S két nagy szárny mozdult fel benne erős suhanásra.

Benedek tanár ott lődörgött a szobortöredékek körül és adta az ingyen kikiáltót. Fel-felvett egy darabot, nagy elragadtatással nézte, csemcsegett hozzá, megpödörte kis bajuszát. Néha fel-felkiáltott: - Az istenit, ez a remekmű! Egy töredékben több élet van, mint az egész görög szobrászatban! - A mindenségét, ilyen száj! esküszöm, hogy ilyent nem tudnék csinálni, ha a nyavalya is kitörne. - Vagy pedig Bálint felé sugárzott: - Mester, a franc egye meg, ez a gyermekszem valósággal néz, ilyent még te sem igen csináltál.

Egyszer aztán kiválogatott egy elég épen maradt torzót, odavitte Bálinthoz:

- Mester, tudod mennyire imádlak, de fájdalom, pénzem nincs. Ezért úgy sem kapnál valami sokat, add nekem emlékbe.

- Vigyed, - ásított Bálint.

- De lennél szives ide alája, erre a kis cédulára ráírni: Benedek József barátomnak emlékül.

A Bálint melle felmozdult. Karja már kinyúlt, hogy kivegye a bronzot a tanár kezéből és a fejéhez vágja. Aztán a tollhoz nyúlt s odaírta a kivánt mondatot.

- Elég? - kérdezte, - ha kivánod, haza is viszem.

A tanár hálálkodott s aztán a könyvek felé portyázott. Egy nő, aki már három óra óta kutatott az eladandók közt s mindegyre kérdéseket szúrogatott Bálint felé, két kötet népköltési gyüjteményt tartott eléje:

- Mester, mi az ára ennek a két kötetnek?

- Tessék a fiatalembereket kérdezni.

A nő onnan, Bálint mellől, kiáltott át a fejeken:

- Fiatal úr, mennyi ez a két kötet?

- Százötvenezer korona, - jött a válasz.

A nő Bálint elé az asztalra dobta a könyveket:

- Ez drága nekem. Hanem, mester, legyen olyan jó, adjon egy autogrammot. - És odatartott egy névjegyet eléje.

Bálint rádobta nevét a névjegyre. A nő hamiskásan hunyorgott szemeibe:

- Mester, mit fog csinálni azzal a sok pénzzel, amit ezért a vacakért kap?

Bálint már csordultig volt. Odalihegte:

- Sérvéskötőket veszek.

A nő felfintorította az orrát és tovább állt. Egy sovány, vén-kisasszony arcu, negyven-negyvenkétéves férfi-féle merült a gomolygásból eléje. Éretlen alma-szinű arcán gyomorbaj-lélek űlt. Az az apró fogu, gonosz dugott dühű, más piszkában vájkáló lélek, amilyenre a rossz

belek formálják az isten képmását. Szemei pénzolvasó, beteg sóvárgással révültek előre. Kitárta karjait, hogy szinte csikorogtak a kampó-szerű karok:

- Édes Bálintom, mióta nem láttalak!

- Lehet, - nyögte Bálint.

- Talán már nem is ismersz meg?

- Nem.

- Lehetetlen, édes Bálintom, hiszen évekig a legjobb viszonyban voltunk. Ifjuságunk legszebb évei vannak összeforrva. Nézz meg jobban.

- Az arc ismerős, de név nem jön hozzá. Bocsáss meg, igen sok ember ment át az életemen.

- Próbáld kitalálni, P-vel kezdődik.

- Popocatepetl.

A savó-ember nagy buzgással ölelte át a művészt:

- Erről rád ismerek. Most is a régi szellemes cimbora vagy. Pék András vagyok.

- Te vagy, - mondta a művész elnyújtott, fáradt hangon.

- A feleségem üdvözletét küldi. Ő is nagy csodálód. A kis Bandi fiam az esti ima végén mindig oda teszi: - Édes jó istenkém, áldd meg és őrizd Boór Bálint bácsit is.

- Szegény Rostás Nagy Pál, én csakugyan agyvérzést fogok kapni - sóhajtotta magában Bálint.

A savó-ember most már a dolog tövébe lépett:

- Gyönyörű ez a faragott tölgyfaállvány, édes Bálintom. Szegény feleségemmel mindig ilyent kivántunk. A könyveim úgy hevernek a földön, még irodalmi munkásságom sem folytathatom. Éppen ekkorára volna szükségem. Persze, ez nem a mi erszényünkhöz való.

- Odaadom annyiért, amennyit tudtok adni érte.

Az ember arca sajátságosan hasonlóvá lett a hold sarlójához. Vénlányosan síró hangon mondta:

- Fájdalom, most minden fillérünket a kis Bandira kell költenünk. Betegeskedik is, meg okvetlenül zongorát kell vennünk neki. Egy fillért sem adhatok jövedelmemből a magam számára.

- Vidd el ingyen - mondta Bálint úgy, mintha köpött volna.

A savó ember egész teste abba a guggoló mozdulatba rándult, mellyel a bagoly megragadja a döglött egeret. Szemeiből fényes kések villantak ki, melyek valami nagyon jó étel húsába szeldestek bele. Odament az állványhoz, körül sóvárogta. Aztán visszasiklott Bálinthoz:

- Nem rakathatnád le a könyveidet rögtön? Szeretném most elvinni.

Bálint úgy nézett rá, hogy annak akaratlanul az ajtó felé íjedt a szeme. De a művész csak ennyit mondott:

- Ugyan.

- Kérlek, kérlek, én türelemmel várok. De ha már nekem adtad, én igazán nem kértem, nem szeretném, hogy itt ebben a zsibvásárban valami baja legyen.

Pék András valaha, Bálint diákéveiben, egy szomszéd butorozott szobában lakott s tényleg évekig volt szoros ismeretségük. Bálint sajnálta ezt a vénleánynak szült, nyám-nyám legény-

két, aki társainak ingyen csúfja volt s erős élete védelmét kibontotta föléje. Sokszor még filléreiből is juttatott neki. És minden védő ereje, minden jósága felfordított kád volt, mely öntötte a gyűlöletet a beteg lélekbe. Egyszer aztán Pék eltűnt a szobából s ház bére kifizetését és egy csomó apró adósságát Bálintnak hagyta emlékül. Később, hosszu évek mulva, neve úgy tűnt Bálint elé egy újságból, hogy francia tanárrá nevezték ki egy fővárosi főiskolához. A beteg, halálmagos ember elvett egy magához való tanítónőt s hogy abba sikerült egy új halálraitéltet csókolnia, most már önzése megpüffedve: énjévé s az egész világgá szerette a kis hervadt, koporsó felé hajlott, vén arcu csemetét. Az eddig félénk, dugott, aljas ösztönök most már nekibátorodva léptek ki az apából, mert most az apai szeretet dallamos nevét lehetett nekik adni. A budapesti tanári társaságokban ő volt a Bálint nevének legmakacsabb rágcsálója.

A savó-ember furcsa szemet ásott Bálint arcába. Egy székről felvette felöltőjét, melyet a forró nyári napon is magával hordott. Akkor visszaszállingózott a könyvállványhoz, mely előtt ebben a percben senki sem állott. Úgy tett, mintha egy-két könyv iránt érdeklődnék. Az egyik polcon külön állott Tissot Magyarországról szóló bolondos művének remek illusztrációs művészi kiadása. Pék megbotlott, neki esett a könyvállványnak s a lábra-tápászkodás vonaglásaiban a felöltője alá csente a könyvet. Aztán odaköszönt Bálintnak:

- Viszontlátásra. Holnapután majd szekérrel jövök az állványért.

Bálint látta a lopást. Már dühöt: de még undorodást sem tudott termelni az elfáradt élet. Valami nagy unottság zsibbadt rá s kétségbeesetten kapaszkodott tudatába, hogy hat óráig kibírja a dologot. Feje súlyos volt és zúgott, de nem merte tenyerébe nyugtatni. Mert félt, hogy rögtön elalszik s a nem őrzött arcra kijön a megvert, siró, gyámoltalan gyermek. És mindenki látni fogja.

A vendégek összekevert zsibongásából kihallszott egy kihívóan éneklő női hang:

- Fiatal úr, mennyi ez a csonka márvány arc?

- Félmillió, - válaszolt az egyik eladó.

A női hang éles fitymálással kiáltott:

- Ez a vacak!

Nagy zajjal ledobta a márványt és tüntetőleg elrohant. Egy hazafias női egyesület tagja volt, melyet Borkuthy Eveline alapított.

Autó-kürtölés sírt be. Nemsokára erős lépések döngtek fel a lépcsőkön. Két férfi jött be. Egy középtermetű, okos, magyar-képű harmincöt év körüli barna férfi. Már kopaszodó, apás homlok, élesen látó szemek, erős akaratu áll. Magyar gazda, aki úr és biró a portáján. A másik egy borotvált képű, már európai arcu, erős ideg-életet élő fiatalember. Utánuk két markos legény jött egy óriási kosárral. Bálintot mély meghajlással üdvözölték. Aztán a barna férfi odament az egyik eladó fiatalemberhez:

- Kérem, jőjjön velünk és jegyezze a kiválasztott dolgok árát.

Az engedelmeskedett. Erre a két férfi a könyves-állványhoz ment. Egy szemfordulásban áttekintették. Akkor mindakét férfi nagy csomó könyveket emelt le a polcokról a kosárba. Megvették az összes könyveknek egy jó negyedét. Erre a szobor-töredékekhez mentek s egy pár perc alatt abból is jó halmaz volt a kosárban. A barna férfi fizetett: negyvenhat milliót tett ki az összeg. Akkor odament Bálinthoz, mélyen meghajolt előtte. És ebben a percben olyan kálvinista arca lett s mintha az Úrasztalához járult volna:

- Mester, mezőberényi kálvinista földbirtokos vagyok, a nevem mellékes. Csupán ezért jöttünk fel autón és rögtön fordulunk is vissza. Csak annyit akarok mondani, hogy ön az első magyar ige-hirdető, akire végre felnyilt a magyar faj szeme. Nagyon sokan vagyunk, akik

látjuk a mestert és akikben élő fájdalom a mester tragédiája, mely az egész faj tragédiája. Könyörgöm sok becsületes magyar ember nevében: ne csüggedjen, ne pazarolja el magát. Talán még eljön az idő, mikor a hívására szükség lesz. Mi még gyávák vagyunk, de nő a fájdalom és az elkeseredés s talán egyszer bátorság lesz belőle. Legyen erős, mester, szeresse tovább is ezt az árva fajt.

Az erős férfi-szemek elhomályosodtak, a hang megreszketett. Barátja, távolabbról, felkönnyesedő szemmel nézte a művészt. Bálint kezet adott. Nem szólt. De a szeme, az arca megköszönt mindent. A két férfi távozott.

A vásár tovább folyt. Már tizenhetedik napja űlt reggeltől estig izzó trónján Bálint és nézte: hogy hordják szét összeomlott életét könnyű szivű emberek. A vásárlás ideje mindennap este hatig volt szabva. De ma képtelen volt megvárni ezt az időt. Úgy érezte, hogy megszakad egy ér az agyában s odabukik a vásárlók közé. Negyedhatkor felállott:

- Hölgyeim és uraim, bocsánatot kell kérnem, de sürgős dolog miatt ma korábban kell bezárnom az eladást. Holnap legyen ismét szerencsém.

A hang olyan zsúfolt volt a fájdalomtól, unalomtól és fáradtságtól, hogy a közönség nagy része rögtön távozott. De többen, különösen a nők, felhasználták az utolsó percek alkalmát, körülvették Bálintot. Többen autogrammot kértek. Apró kérdésekkel tűzdelték körül:

- Mester, hova fog menni?

- Igaz, hogy már ötszáz milliója van?

- De ugye, vissza fog jönni?

- Oh, bizonyos, hogy vissza hozza a szive.

- Igaz, mester, hogy már a jegyét is megváltotta?

Végre elmentek. Csak a két fiatalember, Hekler és Győry maradtak ott. Heklernek még az ép szeme is belekancsalult a nagy buzgóságba:

- Kedves mester, tudjuk, hogy nagyon fáradt. De azért előbb számoljunk el a jövedelemmel. Les bons comptes font les bons amis.

- Csak egy pillanatra várjatok. Előbb megmosom a kezeimet ettől a sok írtózatos kéztől, - mondta Bálint.

Bement a fürdőszobába, de már meg is gondolta, hogy hirtelen mégis elszámol velük s aztán megfürdik egészen. Sarkon fordult és rögtön visszatért. Amint az alkóvból a műterembe akart lépni, hallotta a Győry ájtatos-dadogó hangját:

- Ne, ne vigyük tulzásba, ezt még ő is észreveszi.

Bálint visszahőkölt, megállott. A kancsal nagy hősködéssel erőszakoskodott.

- Veszi észre fenét, nem vesz ez a marha semmit észre. Hát a mult kedden? Harmincöt milliót és nem tizenötöt csentünk el. És még nem is csodálkozott. És ha a végén majd kételkedik is: úgyis az a hír van elterjedve róla, hogy betegesen gyanakvó és képzelgő. De különben is elmegy a fenébe.

- Két ívre írtuk az árak jegyzékét. Az egyiket egyszerűen zsebre dugom. Ma ugyis szép jövedelem volt, - mondta az egyik fiatalember.

- De mégis, nyolcvanhét millióból tizenötöt elvenni, ez mégis fel fog tűnni, - íjedezett Győry.

Bálint belépett a terembe. Nagyot ásított. Minden tagját külön gyengeséggel érezte széthúllni. Aludni, aludni! Vagy hányni: kihányni az embereket, minden arcot, az egész világot lelkével, istenével, ördögeivel együtt. Minek dühöngjön ő ezekre, mikor csak emberek?

Győry megszeppenve kutatta a művész arcát. De az olyan fáradt, olyan széteső volt, szemei olyan tompa álmossággal fordultak el a világtól, hogy megnyugodott. Hekler már eléje lelki-ismereteskedett az egyik ívvel:

- Itt van, mester, kérlek, a kimutatás, nézd át. A mai jövedelem hetvénkét millió, százhúszezer korona. Ötvenezer korona hiányzott, levontam a fiatalemberek napidíjából. Figyeljenek jobban a más pénzére. - Aztán feléjük fordult:

- Fiatalemberek, a pénzkezelésnél nem lehet elég óvatos az ember.

Bálint fáradt markolással a pénzt a kabátja zsebébe dugta. Lezökkent fejjel hullatta ki magából:

- Menjetek.

- Holnap hánykor legyünk itt, mester? - kérdezte Hekler.

Bálint egy pillanatig nézte őket. Helyesebben: nagy súlyos szemeit rajtuk tartotta. De a szemekben nehéz, fakó fényű ködök szálltak fel s talán nem is látta őket. Egy pillanatra lelke ködös völgyeiben szétjárt a régi oroszlán: most nekik kellene ugorni, elvenni tőlük a lopott pénzt, kiöklözni őket elrémítő üvöltéssel: - Gazemberek vagytok, gazemberek vagytok! - Széthúllón, odaengedve tagjait a nehézkedésnek nyújtózkodott egyet s mindent elejtő nagy ásítással hullatta rájuk:

- Nincs több szükségem rátok.

Azok érezték a káosszá bomladozó gígászban a lesúlyosodó vihart. Nem kérdeztek, nem mentegetőztek, váll-közé súnyított fejjel majdnem futva mentek el. Győry tanár volt leghamarabb az uccán.

Bálint kiment az előszobába. Az ajtót kulccsal belülről bezárta. Egészen elfordította a zárban a kulcsot, hogy kivülről ne lehessen kitolni a zárból. Akkor visszament a műterembe. Egy pillanatig lehúllón, szétomlón állt. Arcán a végsőig űzött vad fáradt, beteg riadása volt. Aztán szétjárt a teremben, óvatosan, mintha erdőben volna s minden bokor mögül támadást várna. Minden butor, minden dolog mögé odakutatott. Az alkóvban lehajolt, az ágy alá nézett. Így vizsgálta meg a fürdőszobát és a konyhát is. A fürdőszobában hatalmas testével végigfeküdt hasra s nagy kínnal valamit kikurkászott a fürdőkád alól. Papirosba göngyölt kis csomag volt. Felűlt a földön, szétnézett, kibontotta a csomagot. Arcát az aggódás görcsei csomókba rángatták. Milliós bankjegyek voltak benne. Megszámította: százötvenhárom darab volt. Arca lassan vak-boldogságu megelégedésbe ernyedt szét. Felkelt, odament a fürdőkályhához. Kinyitotta, a nagy felhalmozott hamucsomót szétkaparta, onnan is hasonló csomagocskát vett elő. Ebben már különböző bankjegyek voltak, összesen kilencvenhat millió. Még két hasonló csomagot bujoskázott elő: egyiket a konyhakemence kéményéből, másikat az árnyékszékben a vízvezeték tartálya mögül. Most leűlt a konyhában a földre, kivette zsebéből a mai nap zsákmányát és összeszámolta egész vagyonát. Háromszázhatvannégy millió és egy pár százezer korona volt. A fáradt mellet most mégis egy nagy lélegzet domborította fel s arcán a hirtelen megpillantott tenger szélessége tükrözött. Aztán négy részre osztotta az egész kincset s visszarejtette helyeikre.

Még hason feküdt a fürdőkád előtt, mikor az előszoba csengője beriasztott. Felugrott, karját mint egy baltát emelte a levegőbe, arca élet-halál birkózásra torzult. Kirohant az előszobába. Akkor vette észre, hogy melle, hasa poros. Jaj, ez mindent el fog árulni, megtudják titkát,

elveszik szétroncsolt élete árát és nem lesz több remény. Visszafutott az alkóvba, gondosan lekefélte magát, a tükröt megkérdezte s úgy ment ajtót nyitni.

Tizenkilenc-huszéves csinos úri lány jött be, kit azelőtt homályosan ott látott a vásárlók között. A felgerjedt csók hidegrázásával dadogta: - Mester, egy könyvet elfelejtettem megvenni, félek, hogy holnapig elviszik. - De szemei forróan haraptak a művész testébe.

Bálint máskor rögtön meglátta volna benne a férfi-lámpa lobogása felé hulló pillangót. De most, a szabadulás küszöbén, beteg félelme mind jobban elárasztotta a régi győzelmesen biztos életet: hogy az utolsó percben rabolják ki vagy gyilkolják meg: és akkor jön a sír vak pihenése vagy az őrültek háza. Szemei végig szaglásztak a lányon:

- Elfelejtett egy könyvet megvenni? Melyiket? - kérdezte gyanakvó, felásó tekintettel. A lány biborvörös lett, szemei elhomályosodtak. Aztán arca egyszerre széles mosolygásba nyilt s most már a vágy meztelensége ragyogott rajta:

- Egyiket se. Az csak ürügy volt. Magáért jöttem.

És teste már szétgyengülő megadás volt, szempilláit leeresztette, ajkán lázas vággyal jött ki a csóktól kergetett lélegzés. Bálint vadul ragadta meg a lány két karját:

- Ki küldte ide?

Az arc olyan gyilkossá zilálódott, a hang úgy tele volt vérrel, hogy a lány felsikoltott. Bálint most már felragadta a levegőbe, kivül tette a küszöbön, dacos-ádázan agyarkodta:

- Mondja meg nekik, hogy Boór Bálinton nem lehet ilyen könnyen kifogni, hogy Boór Bálint az utolsó harapásig védi magát.

Becsapta a lány előtt az ajtót, zajos csikorgatással bezárta. De amikor visszament az alkóvba, lábai már tántorogtak. Lehullatta magát az ágy szélére, betemette homlokát tenyerébe:

- Őrült vagyok, őrült vagyok, - zokogta az egész élete.

Aztán egyetlen nagy kéréssel nyúlt a végtelenbe, a világ lappangó irgalmaihoz: Csak most, csak még ez alatt a pár nap alatt ne omoljék össze. Csak még ezeket az utolsó gyötrelmeket bírja el csodálatos élete. Aztán teljesre bontott szárnyakkal fog repülni a felejtés, a gyógyulás, az új élet felé.

A csengő, halkan, lágy kéréssel, megint hívott. Most már belekapaszkodott józan önmagába s magát biztató nyugodt, erős lépésekkel ment ki. De belsejében ott lihegett a felvert vad: vigyázz, vigyázz!

Katica volt. Feketében volt, egy lehetetlen alaku fekete kalapban. Nagy ridiküljét félszegen lóbálta:

- Én vagyok, - mondta bátorkodó röviden.

Bálintban felnyilt a Mózes arca, mint egy halálos szimbólumnak nyilt virág. Testébe visszatértek az együttes séták nagy mozgásai, az átfutott mezők illata s a horizontok tág biztatásai. Meleg kéz facsarta meg a besötétedett szivet. Két kézzel fogta meg a lány kezét, úgy vezette be:

- De jó, hogy jött, de jó, hogy most jött.

Katica valami nagy elhatározás rangosságával követte a művészt. Mikor leült, fogta nagy ridiküljét s valósággal odazuhintotta a Bálint ölébe:

- Itt van.

- Mi van itt? - kérdezte Bálint mosolyogva.

- A birtokunk ára. Eladtam mindent. A pénzt kezelje a mester. Mert úgyis a mesterrel fogok menni. Követni fogom mindenüvé, jó kis szolgálója leszek. Ha a pénz elfogy, keresni fogok kézi munkával, szolgálattal vagy akárhogy, de nem hagyom a mestert. Ez alatt a pár nap alatt, amig a mester elkészül, itt fenn lakom Pesten egy távoli rokonomnál.

A beteg ember most mégis apává erősödött vissza. A szenvedések, a dülledt szemű gyanakvások, az írtózatos rögzött gondolatok most visszahőköltek, mint dühödt kutyák a játszó gyermek előtt. Visszatette a ridikült a lány térdeire:

- Gyermek, gyermek, milyen jó és milyen valószinűtlen. Hát azt hiszi, hogy ez csak úgy megy, ahogy otthon elképzeli egy ilyen kis lány? Kedves Katica, én már nem a régi Boór Bálint vagyok. Csak a visszajáró kisértete vagyok önmagamnak. És ez a kisértet beteg, zsörtölődő, képzelődő vén legény. Minden jóságával csak terhemre volna, mert mindennap súlyosabban érezném, hogy nem tudom megérdemelni a jóságát. Hozzám már nem szabad közeledni, az én sebeim már harapnak és nem tudok már hinni senkiben. Különben is: maga még olyan fiatal, csak nem köti a sorsát egy elsülyedő rozoga hajóhoz. Gyerekes képzelgés az egész. Mennyire a szegény valószinűtlen Baczó Mózes jegyese maga most is.

Katica nagyra nőtt szemekkel kérdezte:

- Hát nem visz el magával?

- Nem, édes, határozottan nem. Ha nem lett volna a Mózes menyasszonya s ha nem is szeretném olyan jó barátsággal, még akkor sem fogadnék el ilyen áldozatot. Hát még így!

- Csodálatos, csodálatos, - töprengett előre homályosuló szemekkel a lány.

- Mi csodálatos, kis íjedt madárka? - becézgette Bálint.

A lány nem felelt. Szétnézett. Sepregető, rendező, férfi bajokat bebónyáló női szemekkel. Csendesen mondta:

- Milyen puszta itt minden.

És tényleg: a megürült nagy terem, a még itt-ott lézengő butorok, a szobortöredékek, a könyvállvány félredőlt, megfogyatkozott könyveivel, az ide-oda mozdított székek: az egész lakás, a Boór Bálint egész volt élete olyan zokogó panasz, olyan felsajgó csőd, olyan végtelenbe hidegülő pusztaság volt. Bálinton csak most nyillallott át mindaz, ami vele az utóbbi két hét alatt történt, egész szétkótyavetyélt élete. Már égető teher volt neki a lány jelenléte. Egyedül lenni, egyedül a bánatra lehunyt szemekkel, egyedül mint egy bebörtönölt zokogás, melyet nem hallhat senki. Mert minden más életben, minden más szemben megint ott van az ő tragédiája és megsokszorozva érzi terhét. Felugrott:

- Ne haragudjék, kis madárka, hogy már el is kergetem. Még nagyon sok dolgom van. De ne búcsuzzunk végképen. Ha mindennel kész leszek, az elutazás előtt mégegyszer felkeresem. Rendezünk egy nagy búcsu-sétát és kimegyünk együtt a szegény Mózeshez. Aztán maga itthon marad jó kis leánynak, fog egy ügyes fiatal férjet és lesz jó feleség és jó anya. Én meg képeslevelezőlapokat küldök maguknak.

Katica felállott. Meghatottság, indulat nem volt az arcán. Csak ugyanannak az eltökéltségnek érintetlen makacssága, mellyel belépett. Tanítónős komoly oktatással mondta:

- A mester is azt hiszi, hogy örök gyermek vagyok. Úgy mondja a szavait, mintha pelenkába göngyölne velük. Pedig nem én vagyok a gyermek. Én a lényeget nézem.

A - nem én vagyok a gyermek - mondatot kilüktette s majdnem ravasz mosolygással nézett Bálintra.

Mikor a lány elment, Bálint át akart öltözni, hogy egy nagy felüdítő sétát tegyen s valahol megvacsoráljon. De alig tett egy pár készülő mozdulatot, arca ólomszinűvé fakult, szemei megint egy láthatatlan rém felé tágultak. Hátha éppen addig történik itt valami, hátha feltört ajtóra tér vissza s rejtőhelyeit megrabolva találja! Beleőrülne, egész bizonyos, hogy beleőrülne. És ezt ki kell kerülnie, ezt az egyet nem szabad megérnie.

Fásultan ődöngött idestova az otthontalanná lett pusztaságban. Egyszer csak a könyvállványhoz közel a földön megpillantott egy könyvet. Nagyon megsajnálta szegényt, felvette. A Kriza Vadrózsáinak második kötete volt. A polcon megkereste az első kötetet is: - Ezt elviszem, ezt az egyet magammal viszem, - mondta és a két kötetet eldugta az egyik ruhaszekrénybe. Aztán fáradt-zsibbadtan behullott egy karos-székbe. De nemsokára megint kifelé feszült az élete: egyes könyveit élesen látta maga előtt. A megszokott kötést, a kézbe való kedves formával, a cím igérő betűit, a nagy mezőket tágító meséket. Mindegyre felállott, keresgélt a könyvek közt: A Kisfaludy Társaság népköltési gyüjteményeit, a Thaly gyüjteményeket, Erdélyi János és Gaál Mózes gyüjteményeit, Katona Bánk bánját, Berzsenyi, Vörösmarty, Ady verseit a tolvaj burkoló óvatosságával egymásután dugta a szekrénybe a ruhák közé. A szekrényt minden bujtatás után gondosan bezárta.

Korán dugta magát ágyba. Az első vak hullásu zsibbadás után felriadt. Valami neszt hallott a konyhából. Felemelte fejét az ágyból, szétdult arccal, visszadöbbent szemekkel nézett a sötétségbe. Hallgatózott, de csak a szive őrült zakatolását hallotta, mely úgy ment át életén, mint egy felgyujtott erdőn át rohanó vonat. Megdagadt ereiből majd kifreccsent a vér. Halkan, feszülő óvatossággal kikelt az ágyból, felkapott egy heverő márványdarabot, sujtásra emelt kézzel ment ki a konyhába. Sehol semmi: csak éjszaka, csak sötétség, csak egyedülvalóság és szomoruság. Megint felgyujtott minden fényt a lakásban. Az az érzése támadt, hogy mikor a négy csomag pénzt elrejtette, két szem forró kerek harapását érezte a nyakszirtjén. Hátha kilesték, hátha mégis tudják titkát. Előkutatta őket és a földön ülve, térdein a pénz-csomóval, átszorongott egy jó órát: hova rejtse, hogy biztos legyen benne, hogy megnyugtassák, mert nem bírja tovább.

Végre négy új rejtőhelyet keresett ki, a pénzt eldugta. A lámpákat leoltotta. Az éjszaka hullámai megint elöntötték a puszta lakást. És ő mint egy nagy fekete zokogás omlott ágyába:

- Csak szabaduljak már! Csak jőjjön már a szabadulás!

HARMADIK KÖNYV:
SEGÍTSÉG!

1.

A vonat rohant az éjszakában. Mint hosszu zokogás horzsolódott tova a sötétség tömör falai közt. Szűkölt, hörgött, sóhajtozott, lihegett a mozdony, jajgattak a kerekek, nehéz panasz verte ki a fekete vasat. És ez a szavak nélküli sírás átment az áthasított földekbe, bemozdult a kalászokba s az erdő hallgatag katonáiba. Felmozdult az ország s halotti gyászos keringőben indult az elfutó sírás után.

Az első osztályu kocsiban csak hárman voltak. A kocsi egyik felén, a zöld plüs-diván kopott elegánciáján egy erős, csontos, fekete haju, barna arcu, mély tűzzel égő szemű olasz nő űlt. Egész élete két nagy fekete szemébe gyűl s ez a két szem egy ötéves lánykát néz, ki mellette, elfolyva az ülés többi részét, mélyen alszik. A gyermek szőke s dús ömlésű haja aranyat sátraz alvó kis feje körül. Olyan meleg fakadásu ez a haj, olyan illanó fínomsággal reszketi körül a szép nagy tiszta homlokot, a lehunyt szemeket, a kis fitos orrot, édesen kiváncsi külön életével, a félig nyilt ajkak csorduló mosolygását: mintha a nap eltévedt gyermek-sugarai barangoltak volna errefelé. És hogy meglátták a kis alvót, édes csodálkozásban ott felejtették magukat pihegő élete körül. A gyermek egyik karja elnyúlt alvó kis teste mellett. Másik kezét öklöcskébe szorítva mellén tartja. Nagy kincset szorongat benne: egy félig leszopott piskótát. A kocsi másik felén, lehetőleg behúzódva a szegletbe, Bálint űl.

Ott űl, úgy tesz, mintha aludnék. De leeresztett szempillái alól nézi az alvó lánykát. És élete kinyújtott tenyér lesz s ez a gyermek megűli mint kézre szoktatott kis madár, mint most fakadt lágy szirmu rózsa. Meleg áradt szét benne a szivétől a szeméig. Egy könny mozdult fel élete vak rengetegében. Mint kis Hamupipőke, széttipegett az írtózatos tövisek, harsogó tragikus fák, íjesztő szemű szörnyetegek közt. Itt is, ott is elakad: tövis magához szúrja, rossz állat feléje nyúl. De egy ős jóságu barna-kendős öregasszony tenyerére veszi, nézi, nézi: - Honnan jöttél, szegényke, miért születtél?

Már az olasz asszony is bólongat. Nagy óvatosan lefekteti fejét gyermeke mellé, arcát egészen közel a kis alvó lehelletébe, két kezével átöleli a belőle szakadt életet s már ő is alszik. - Jaj, jaj, jaj! - zokogja az éjszakába ütköző vonat.

Jaj, jaj, jaj! Mint fekete ostorok, vernek Bálintra a vonat jajgatásai. A barna öregasszony elejti a könnyet, a kinyújtott tenyér elejti a madárkát: már csak éjszaka és sírás a világ. Odatapasztja lázas szemét a kocsi ablakához, hogy belásson az éjszaka bánatába. A csillagok serkedt fényénél lomha hegyek, borzas hátu erdők és sápadt síkságok járnak valami döbbenetes különös táncot. Az éjszaka nehézszavu megidézésében táncol Magyarország. Az elpazarolt vér, a kimondhatatlan fájdalmak hazája gígászi furcsa haláltáncot lejt.

Már a Balaton partját dörömbözi az átvonagló vas-sárkány. A tó halálos ónszinű tükre temetői néma csendben mutatja a lezuhant eget. Olyan döbbentő, olyan halálos, olyan hallgatag az egész ország a fekete szemfedő alatt.

És most már mind tisztábban hallja, hogy egy külön sírás fut a vonat nagyobb zokogása után. - Jaj, édes fiam, ne fuss el, én vagyok a te sírásod. Mi lesz az értelmem nálad nélkül és mi leszel te nélkülem? - El-elmaradt a sírás, aztán új lihegéssel futott. Már el is szaladt a vonat mellett, hosszu fekete haját berázta az ablakon. Sikoltva előre rohant. De egy kanyarulónál megállt, bevárta a vonatot. Most már két fájdalmas szemével benézett az ablakon.

- Jaj, az anyám utánam futott, - vacogott a félelem a hatalmas férfiban. Aztán jobban odafeszült a benéző arcnak: - Nem, nem, hiszen ez nem az anyám, ez szegény Baczó Mózes. - De már nem is ő volt. Fehér éhség-arcával, sötét szemei néma sírásával Ijjas Nagy Ferenc volt, a Gellért-hegy könyörgő vádlója. Aztán mégis Konkoly Zoltán volt s meghervadt ajakán hosszu szálu, nehéz bánatu zsoltár sírt.

Felugrott, kiment a folyosóra. Amint a fülke felforrósodott levegőjéből kilépett, az éjszaka hűse ráhúllott, mint egy nedves szemfedő. Felrántotta az egyik ablakot, égő fejét kitartotta az éjszakába. És akkor a kisértő arc belehalványult a levegőbe, de sírása ott maradt. A sírás megint átragadt a földre. A keringő mezők, mintha óriási gonosz rovarok marták volna meg, roppant buborékokba pörsentek fel. Már sírdomb volt minden pörsenés s a halál-daganatok nőttek, mozdultak, mint fekete kelések. Aztán felfakadt az egész végtelen temető, meztelen, jajgató karok nyúltak az égnek. Éjféli szörnyű lidércjárás volt az egész ország s csontkarjait belerázva a végtelen éjszakába egy mindent tulrontó időtlen kiáltással jajgatta: - Segítség! segítség!

Most már fázott, most már rázta a hideg. Őrült rémülettel menekült vissza a fülke lélegzetelen meleg tömörségébe, ahol mégis egy anya és egy gyermek van. - Jaj, nem futhatok el, utánam jön minden sírás és minden fájdalom. Utánam fut az ország. Hova bujjak, hova rejtsem el a szemeimet, a szivemet? - Jött, hogy odalopja magát a gyermek mellé, az anya erős ölelésébe, hogy legyen melegség és védelem számára a világon.

Most már kaján lett a vonat. Nyújtott, gúnyos ritmusban rázta a füleibe: - Stuhlmüller Frigyes, Stuhlmüller Frigyes, - és csurgón, lepcsesen röhögött a név után. Aztán egyszer a Rostás Pál Ferenc sápadt arca kiáltott feléje: - Vigyázz magadra, Boór Bálint, moriturus te salutat.

Okvetlenül álomba akarta zsongítani sajgó életét. Gépiesen, fokozott gyorsasággal, újból és újból ismételte magában:

Egyszer a nagy szénagyüjtők
Kis egeret fogtak,
Hova tegyék, mint büntessék,
Azon tanakodtak.

Egyszer aztán a szavak szétritkultak, mint napsütött hópelyhek. Sajgás és képek kisülyedtek tudatából. Nehéz, alvásféle zsibbadásba fáradt. De az állomás nevek mégis átszúrtak életén, mint éjszakába dobott kések.

Éjfél után felriadt. Zajos ajtónyitással a határvizsgálás emberei jöttek be. Éjszaka és hideg jött velük a fülkébe. Az anya is felébredt. Előkeresgélte útlevelét, kinyitotta podgyászát. A hivatalnokok és katonák komor, idegen arccal végezték munkájukat. A gyermek alvó testét megcsipte a hideg keze. Az rándult egyet, aztán elnyújtózott. Aztán felűlt, kinyitotta nagy mese-látó szemeit. Egy felébredt édes mosolygás húllt ki arcára. Ráhúllt onnan a hivatalnokok, a katonák szemeire. Már mindenkin mosolygás volt a fülkében s mindenik férfinak apa-szemei lettek. Az emberek félbe is hagyták a hivatalos kutatást, megcirógatták az álomba visszahomályosodó kis arcot s jó köszönéssel kimentek.

Most már elaludt Bálint, pihentető jó alvással. Már jó magasan ízzott a nyári nap s a vonat már Trieszt felé kanyargott, mikor felébredt. Még nem nyitotta fel szemeit, de érezte, hogy nézik. Amint lassan felemelte szemhéját, két édes kiváncsiságu nagy gyermekszem nézett rá s piros mézű kis szájával fakadt feléje:

- Buon giorno, signore.

Meleg szétderülés felelt a Bálint arcán. De rögtön nagy íjedelem rángott nyomába. Végigtapogatta testét. Kabátja belsejébe bevarrva, lehetetlenül titkos zsebekbe, kis táskákba osztva volt elrejtve pénze. Minden a helyén volt. A gyermek mosolygása körül nem volt tolvaj.

Rögtön nagy barátságot kötött a gyermekkel. Már kötekedtek, játszottak. Az anya is belebeleszólt a nagy bakolódásba s jó mosolygások nyiltak arcán. De egy félóra mulva Triesztbe érkezett a vonat. Az anya és gyermeke kiszálltak. A gyermek arca majdnem sírásra tört. Bálint pedig úgy érezte magát, mint az egy ablaku szoba lakója, ha elmegy a reggeli sugár. A régi sírás felfakadt az elmenekült férfiban: - Egyedül vagyok, egyedül vagyok.

Úgy tervezte, hogy először Velencében tart nagyobb pihenőt, hova régebben sokszor menekült egy-két heti elbujásra. De egyszerre csak átvillant rajta egy kép, melyet Génuáról, erről a sok-arcu városról látott, a hol még sohasem volt. - Génuába megyek s ha megtetszik, ott telepedem le örökre - mondta magában. - Ott tenger és nagy temető van. A két végtelen közt talán nagyon kis sajgás lesz az én életem.

Mikor Mestrénél kiszállt, hogy megvárja a Génuának menő vonatot s nekitámaszkodva egy vasoszlopnak, egyik lábát podgyászára nyugtatva, holt-vakon nézett maga elé, egy hang ment be a zsibbadásába:

- Jónapot, mester.

Bálint íjedten rezzent össze. Mintha mégis egy hazai kéz nyúlt volna utána s fogta volna meg az elfutó karját. Katica állott előtte, jobbra súlyosodva egy karján lógó roppant bőrtáska terhétől. Arca olyan nyugodt és természetesen mindennapi volt, mintha a pesti élet könnyű véletlenében találkoztak volna össze.

- Hogy került maga ide?! - riadt rá Bálint.

A lány arcára széles gyermek-ravaszság derült:

- A vonaton. Harmadik osztályon jöttem. Tudtam én, hogy mikor a mester azt mondta nekem, hogy még találkozni fogunk az elutazása előtt, az csak olyan gyermeknek való bonbon-hazugság volt. Ezért még aznap este összepakkoltam mindenemet. Másnap reggel elcipeltem a podgyászomat az állomásra, betettem a ruhatárba. Aztán napról napra reggeltől estig ott ácsorogtam a mester lakása körül, hogy meg ne szökhessen. Mikor pedig láttam, hogy autó áll a ház elé s hozzák a mester podgyászát, tudtam, hogy illan már a madár. Hopsz, rögtön egy kocsiba ültem s ki az állomásra. Harmadosztályu jegyet váltottam és elbujtam a harmadosztályu váróteremben. Mikor aztán a vonatra felült, én is felsurrantam. Trieszttől kezdve minden állomáson lestem, nem száll-é ki az én szökevényem. Most aztán itt vagyok. Ha én belekapaszkodom valakibe, az nem menekülhet tőlem.

Bálintban majdnem haraggá lett az aggódás:

- Nézze, Katica, ne legyen olyan gyermek. Én látom magamat, tudom, hogy mennyire romokban vagyok. Nem tudom elviselni, hogy az én sorsom súlya mást is nyomjon, hogy az én fájdalmam más életét is keserűvé tegye. Nehéz, megvénült, elevenre nyúzott ember vagyok s a világ minden érintése fáj nekem. Még a jóság is teher már nekem. Olyan hamar komisz lennék magához és ez nekem fájna legjobban. Nagyon kérem, mindakettőnkért, tegyen le erről a csacsi felbuzdulásról. Elmegy szépen Velencébe, megnézi. Ha akarja, oda elkisérem. Aztán egy nagyot sírunk, maga visszamegy Budapestre. Maga fiatal, élet és család van még előtte. Bűn volna egy egészséges szép jövőt elpazarolni egy beteg emberért, akin már úgy sem segíthet.

Katica megint a szokott csodálkozó karikára nyitotta szemeit. Újból ismételte szokott töprengését:

- Csodálatos, csodálatos!

Bálint majdnem türelmetlenül kérdezte:

- Mi az ördögöt talál maga csodálatosnak ebben, amit józan ésszel még vitatni sem lehet?

A lány előre nyújtotta egyik sovány karját, mintha egy iskolai táblán valami felírt képletet magyarázna:

- A multkor is azt kérdezte, miért mondom, hogy csodálatos. Azért mondom, mert csodálatos, hogy egy olyan zseni mint Boór Bálint, tud néha olyan lenni, mint egy közönséges józaneszű ember. Mond szavakat, szavakat és azt hiszi, hogy elintézhet velük valamit. Hát nem veszi észre, hogy nekem muszáj követnem, hogy az egy rajtam fölül álló akarat s hogy ennek nem lehet nem engedelmeskedni?

A férfi hallgatott. A lány most már gyermekké hizelegte a hangját, hogy bennebb menjen a férfiba:

- Mester, a szegény Mózes emlékéért ne kergessen el magától.

Bálint egy pillanatig nem felelt. Arcán nagy szelidség, szemeiben messze néző szomoruság űlt. Nagy sóhajtással esett ki belőle:

- Jó hát, Katica, jőjjön, legyen Antigoném. De nagy bolondok vagyunk mindaketten.

A vonat pár perc mulva megjött. A vasúti kocsiban már tréfa is halaványult a férfi ajakára:

- Hogy engem negyven nemtudomhányadik évemben egy huszonötéves leány megszöktessen!

Katica mintha valamin tünődött volna. Aztán éneklő iskolás hangon kérdezte:

- Mester, ugye Olaszország éghajlati viszonyai nagyon különbözők?

- Igaz, lelkem, és Milánó vasúti gócpont élénk rizskereskedéssel, - felelt nevetve Bálint, de egy új sóhajtás mondta benne: - Szegény kislány, nagyon nehéz batyu leszünk mi egymásnak.

Katica nagyon eleven lett s csak úgy bimbózott belőle a szó és a nevetés. De beszéde legtöbbnyire könnyen maga elé dobott kérdések volt, melyekre maga sem igen várt választ:

- Mester, mi volt írva arra az oszlopra?

- Mester, miért áll ott az az öregasszony?

- Miért nem árultak semmit ezen az állomáson?

Nevetései pedig sajátságos, önmagukért való gyermeknevetések voltak, melyeknek okát nem lehetett látni. Egyszer aztán, úgy a századik kérdés után, észrevette, hogy Bálint, odabágyasztva fejét a kocsi falához, elszenderedett.

Éjfél tájt érkeztek Génuába. A nyári éjszakát átlehelte a tenger s mégis frissesség és új holnap biztatott a sötétben. Bálint melle felduzzadt, arcára valami sajátságos széles fény derült ki, mint mikor valaki egy napos országút nagy igéretébe néz. Oh, hátha most az éjszaka titkából kijön a végzet intése, az élet nagy szánalma, mely irányt ad és új élethez igazít. Mély hallgatás sűrűsödött köréje, melyet a Katica kérdései sem tudtak átszúrni.

Autóba ültek. Alig értek a szomszéd ucca sarkáig, a gépkocsi haragosan felmorgott és megállt. Az olasz soffőr káromkodott, leugrott, felnyitotta a gépet, babrált vele, megint káromkodott. Próbálta újból megindítani, nem lehetett. Megállított egy mellettük üresen elhaladó gépkocsit, odaszólt Bálintnak:

- Tessék átszállni ebbe az autóba. Ezt megvette a fészkes fene.

Bálint valami különös íjedtséget érzett. Mintha megroppant volna benne valami s nem tudná, vajjon nem-e az élet egyik tartó kötele. Átcipelkedtek a másik autóba. Az nagy olasz vigassággal indult útnak. Már közel voltak a Deferrari-térhez, mikor ez az autó is mondott valami nagy dühöset az éjszakának. Megállott. A soffőr piszkálta, fujta, szidta. A kocsi némán tűrt és nem mozdult, mint egy pocsolyába feküdt bivaly.

- Tessék kiszállani. Ezzel az isten sem megy tovább, - mondta a soffőr.

Az érkezés tömegei már széthullámoztak. A kocsik is már mind elhaladták őket, még zajuk is elhalt. Sötétek és néptelenek voltak az uccák. Katica íjedten sikoltott fel:

- Mi a baja, mester?

Bálint ott állt az éjszakában, a két földre tett csomag közt. Arca kifehérlett az éjszakából, mint egy vizszinre vetett halotté. Fogai összevacogtak, szemei írtózatos félelmet mondtak. Látni lehetett: ha valaki egy ujjal meglöki ezt az óriási testet, felbukik és saját súlyával szétzúzza önmagát. Rekedten lihegte:

- Hiába minden. Mindennek vége van. Nincsen remény.

- Mester, mester, mi lelte? - könyörgött Katica.

De az őrült rémület süket falán nem kopogtak át a kérő szavak. Bálint úgy állott, mintha egy elébe sápadó rémmel beszélne. Fenhangon, sajátságos hanglejtéssel, mint aki igézet alatt más akaratával beszél, mondta az éjszakának:

- Vigyázz magadra, Boór Bálint, moriturus te salutat.

A lány most már íjedten ragadta meg a férfi karját:

- Mester, édes mester, mi baja van? Ne álljunk itt a sötétben, mert nem kapunk helyet sehol. Menjünk, keressünk egy szállodát.

A meleg kéz érintése visszahozta a férfit a szokottabb fájdalmához. Csendesen mondta:

- Nincs semmi bajom, csak halálos fáradt vagyok. Az az eladási hercehurca nagyon megviselt. Alszom majd egy hétig. Most pedig tényleg siessünk.

Végigjárták a nagyobb szállókat: már seholsem volt hely. A két árva úgy kóborgott az alvó város kietlenségében, mint két kergetett lélek. Végre mégis sikerült a kikötő felé egy nyomorult kis szállóban két szomszédos szobát kapni. Írtózatos szobák voltak; minden piszkuk és rongyuk mutatta, hogy inkább a koldus-csók pillanatnyi menedékei szoktak lenni. De az ablakból látni lehetett a világító tornyot a tenger roppant fekete alvása fölött.

Bálint, mikor magára maradt, látta, hogy lehetetlenség lefeküdnie ebbe az ágyba, mely még maszatos volt a csatorna-Vénusz minden verejtékétől. És hogy nem tudna még egy butort sem megérinteni itten. Leült a batyujára, a lámpát nem oltotta el. Nézte a sorsát.

Pár perc mulva kopogtattak az ajtaján. Nagy erőlködéssel, szétvetett lábakkal cipelve holmiját, Katica menekült át a saját szobájából:

- Mester, engedje meg, hogy itt bujjak meg egy sarokban. Irtózom abban a piszok fészekben egyedül lenni. Majdnem féltem benne. Pedig, ugye, nem vagyok gyáva?

Letette batyuját. A két kihullott lélek a piszkos szoba síró inségében, az idegen éjszakában, előre fáradt arccal ült egymással szemben. De a férfi nem látta a lányt.

2.

Reggel, alig mult még öt óra, már kicipelkedtek pakkjukkal a szomoru tanyáról. A fáradság, az éjszaka összetörték őket s olyan dobott-macskásan mozogtak, hogy Katica csak elnevette magát:

- Úgy mászunk, mint két beteg teknősbéka. Ugye, mester?

Végre sikerült egy egylovas kocsit elcsípniök s azzal vitették ide-oda magukat, amíg nyillik egy kávéház, ahol meg lehet reggelizni. De álomtól leólmosodott szemük nem látott semmit a bő életű város feléjük tartott gyönyörűségeiből s fejük mindegyre lebóbiskolt egymás mellé. Végre a Deferrari téren a Carlo Felice szinház nagy kávéháza felnyitott. Amint az első csésze meleg kávét lehajtotta, Bálint egyszerre nagyon eleven lett:

- Tudja mit, kis Antigoné? Nem is fogunk szállóba menni. Itt szépen elvegetálunk egy darabig, aztán megindulunk valahol magánháznál butorozott szállást keresni. Ez nekem még diákkoromban is passzióm volt. Minden ház, minden szoba, a butorok, az ablak egy-egy más életet igérnek és hívnak: - Gyere, itt egy egész új Boór Bálint lappang, kóstold meg azt is. - Kezd nekem nagyon tetszeni ez a város. Ha jól kipihenem magamat, talán később műtermet is keresünk. Maga lesz az első modellem. Tudja, milyen alakban fogom megmintázni?

- Mester, látta, milyen furcsa sapka volt annak a matróznak a fején? - kérdezte Katica.

- Micsoda matróznak? - íjedt fel Bálint.

- Annak, aki ott állott a Corvetto-téren.

- Vagy úgy? - mondta hanyagul Bálint. És úgy érezte, mintha egy ajtó csapódott volna be életében. Egy ajtó, melyen át az előbb a jövőbe, széles levegőbe, új életbe nézett.

Sok keresés után egy hegynek menő sikátorban, a salita Multedóban találtak két butorozott szobát egy szegény családnál. A férj, már öreg pincér, sohasem volt otthon, csak egy idős, jó anya-arcu nő két gyermekkel, egy tizenkétéves fiuval és egy kilencéves lánykával. Az udvar is, szegények udvara, tele volt virágokkal és gyermekekkel. Az udvaron tul kertecske gőgös-ködött, narancs, citrom és olaj fákkal. A két szoba egyszerű volt, szűkös butorzattal, de ablakaikhoz távolról odaduzzasztotta fényes mellét a tenger és reggeltől estig ömlött beléjük a nap. Az otthon újsága, a gyermek-beszéd édes zöreje, a kacagó tenger megint lefujtak egy csomó hamut a parázsba omlott roppant tűzről:

- Lássa, ez a szoba még műteremnek is jó lesz. Ez a Massardo néni pedig olyan jó asszony, mintha a Bokody feleségét látnám idősebb kiadásban. És nézze ezt a tengert, nézze ezt a végtelen ragyogást. Nem lehet kétségbeesni ott, ahol tenger van.

Mikor félóra mulva Katica kopogtatott, hogy egy nagy sétára hívja Bálintot, nem kapott választ. Csendesen benyitott. Bálint, ruhásan végigfekve az ágyon, egyik karját lelógatva, mélyen aludt.

Csak este ébredt fel, hogy egy pár falatot vegyen magához. Aztán, mint mohón szívott csecs-hez, újból odahúllott az álomhoz. Négy napig úgy szólván szakadatlanul aludt, kivéve az evésre ébredt rövid perceket. Az ötödik nap reggelén már hat órakor nagy frissességű hang csordult át a Katica szobájába:

- Ki tanyája ez a nyárfás?

Aztán átkiáltott a lánynak s hangjában új csengéssel örvendett a hervadhatatlan gyermek:

- Antigoné! Ődipusz visszakapta a látását. Siessen, öltözzék fel. Ma csavarogni fogunk egész nap. - Aztán újra nótába lódult a hangja:

- Amíg engem szerettél,
Piros csizmát viseltél...

Mikor a homályos előszobában Massardo néni felszolgálta nekik a reggelit, Bálint boldog buzgással vette elő tárcáját:

- Signora, meggondoltuk a dolgot, itt telepedünk le végleg. Itt van a lakás bére egy egész évre, nehogy kidobjon bennünket.

Azzal a rábámuló két kisgyermeket felkapta a két tenyerére s mint két súlyzót, többször fellökte őket a levegőbe. Azok édes csiklandozással kacagtak s mosolygás világolt a Massardóné komoly barna arcára is. Bálint, mintha bor mámora mozgatná, végigtáncolt velük a szobában. Oda legénykedett Katicának:

- Lássa, kis kérdező szent Marcsa, Toldi Miklós legény a talpán. Ássa meg a sírját a rosseb. Ődipusz vissza fogja hódítani a királyságát. A szfinkszet meg úgy hasba rugom, hogy felfordul. Dolgozni fogok, bizonyisten dolgozni fogok.

- Mester, evett már kókuszdiót? - kérdezte Katica boldogan.

Bálint olyant kacagott, hogy a két gyermek leesett róla:

- Oh, drága Antigoné Kati, jöjjön, hogy csókoljam meg a problémáit. Ha eddig nem lett volna filozófia, maga előtünődné az egészet Plátótól Bingenheimerig.

Megfogta a lányt, odaszorította magához, két arcára, homlokára vidám csattanásu csókot nyomott. Katica sápadt lett s remegett, mint egy szélbe rázott virágkehely. Szeliden tiltakozott:

- Ne, ne, az eféle nálam komoly dolog.

Bálint tovább kujonkodott:

- Most meg már Lukrécia. Ez a lány egy egész ókori arcképcsarnok. Száz arccal fogom megmintázni.

Erre aztán diákos íjedtséggel súnyította le a fejét, mintha egy nyaklevest akarna kikerülni:

- Nem, ezt mégsem, mert akkor száz szájjal fog kérdezősködni.

Erre már Katica is kacagott. Csakhamar az uccán voltak s mint egy boldog szőlőben, lassu tallózással élvezték a gazdag olasz élet gerezdjeit A Corvetto-téren nagyobb csomó ember ment el mellettük. Amint tovább haladtak, Bálint gyanus-feszülten vetette föl a fejét:

- Nem magyarul beszéltek ezek?

- Nem, nem, olaszok voltak. Nem tudom, mi örömük van olyan furcsa nyelven kalatyolni, - felelte ártatlanul Katica, aki egy kukkot sem értett olaszul.

- Érdekes, pedig mintha a nevemet hallottam volna, - tünődött Bálint.

Átmentek a Deferrari-tér nyüzsgő életén s belevesztek a szűk uccák hemzsegő lábirintusába. A magas, szürke, összehajló-házsoru ucca-csatornákban egymásnak dörzsölődtek az emberek. Hangos kacagások, kiáltó alkuk, káromkodások, dalok vitték szét az ucca roppant életét.

- Oh, ezek szabadok! Itt a tüdő elől nem fegyelmezik el a levegőt, a melleket nem nyomja titkos ólom, - mondta Bálint.

Mind sajátságosabb uccákba bonyolódtak. Szörnyű tépett-falu, gyötrött arcu házak, mint egymás vállára roskadt gígászi koldusok, álltak szűk uccákat, elátkozott embercsatornákat. Ha kinyújtották karjukat: érték az ucca mindkét falát. Az ablakokon ott lógott a családok egész kifordított nyomorusága. Sajátságos alaku faléceken, a falba szúrt peckeken vagy szegekhez erősített köteleken: edények, gyümölcsök, konyhavetemények, ruhadarabok ágáltak. És min-

den más titka a furfangos nyomoruságnak, mely máshol elbujik: itt odatartotta meztelenségét a világ szemeinek. És elborítva az ablakokat s az uccán áthúzott köteleket: ezer és ezer fehérneműben száradt a szegények szemérme. A női és férfi alsónadrágok százai lógtak be a levegőbe, ledér szétnyúlással. És ha egy szél közéjük kapott: mérhetetlen arányu buja kárnevált roptak. Mintha a levetett rongyokba átszállt volna a nyomoruság nagy lázadása: s az ékszeres kirakatokkal szemben, a selymes dámák és finom urak fölött s a halál könyörtelen szemei előtt vad azértissel ránganák a folytató csók részeg kánkánját. És mindenütt: a tépett ablakokban, a piszoktól csurgó sötét kapukban, a dögvészt gőzölgő nyomor-uccákban, szemétben és sárban: széles kacagásra vont szájak, röhögésbe patakzó arcok, nevető szemek. Ez a pénz és kacagás roppant városa.

Bálintban már kibomlottak az örök szárnyak. Már roppant csecsemő volt, ki teste millió rezdülésében ujjongta ezt a belé rohanó dús világot. Házak előtt megállott, felbámult, udvarokba bement, gyermekeket megszólított, kirakatokat csodált. Katica száz és száz kérdés vékony fonalát akasztotta rá, de ő talán észre sem vette. Egyszer aztán megint a Deferrari-térre lyukadtak ki. Egy villamos éppen indulóban volt Nervibe. Bálint felkapta a lányt mint egy labdát, feldobta a villamosba s maga is felszökött rá. A lány íjedten kérdezte:

- Az istenért, hova megyünk?

- Ugyan, hogy lehet ilyent kérdezni? Éppen az a jó, hogy nem tudjuk, hova megyünk, - felelt Bálint s egy kis türelmetlenség volt a hangjában.

Amint a városból kiértek, folyton a tengerparton vitt a villamos. Nap és tenger volt a világ. Bálint nyitott szájjal, elgyermekült szemekkel nézte ennek a mérhetetlen sugárzásnak kék boldogságát. A lány a művész arcát nézte: ő ott látta a tengert és az eget. A Bálint ajkai megmozdultak:

- Dolgozni fogok. Újra élni fogok.

Aztán egy nagy élethullám duzzasztotta fel.

Legényes dicsekvéssel verte meg mellét:

- Nem vagyok magyar, olasz vagyok. Valentino Boro, scultore italiano. Ne felejtse el, kicsi: ha visszajövünk a városba, ilyen névjegyet fogok nyomatni.

- Ugye, most dűlt betűkkel divat nyomatni a névjegyeket? - énekelte Katica.

Bálint most megint kegyesen nevetett:

- Drága, ha maga valaha meg fogja pillantani a Niagarát, ezt a kérdést fogja kiváltani magából: A telekkönyvbe vonalzóval írják be az adatokat, ugye bácsi?

Utánozta a lány hangját és fejtartását. Katica nevetett, tiszta, gondolat nélküli kacagással. Látszott: nem csak hogy nem bántja a csúfolkodás, de boldoggá teszi. Azután mondta:

- Hiába csúfolkodik. Magába kapaszkodtam és nem fog soha lerázni.

Amint Nervibe értek, rögtön kimentek a híres tengerparti sétányra. Végig a parton, a tenger odatartott ölében, a sziklák mart duzzadásain, a szakadékokban az emberi kacagás nagy majálisa járta. A kék vízben fehér testek villanását, a kék kacagásu levegőben bontott hajak szőkeségét látták. A sziklák oldalain, odafeküdve a nagy szeretőnek, fehér mellű lányok itták a napot. Néhol gyermekek, csoportokba verődve, kötekedtek a tengerrel, mint egy jó öreg fehér bozontu kutyával. Az mumusos morgással rájuk-rájuk bontotta sörényét. Mindenfelé csolnakok illantak át a nagy sugárzáson, mintha egy boldog országból sietnének valami jó hírrel. Ma nem volt itt halál: a tenger és a nap szánó mellükre vették a föld sápadt gyermekeit:

- Gyertek hozzánk, szegény embergyermekek, higyjétek, hogy éltek és hogy kacagás és bő lélegzés az élet.

Bálint egy percig eltikkadva állott e mérhetetlen nász előtt. Egy nagy könny szökött ki szeméből, mint egy forró köszönés:

- Dolgozni fogok. Már holnap belekezdek, - mondta újból csendesen.

- Mester, szokott fürdeni? - kérdezte Katica. És ez azt jelentette nála: szeretnék én is megfürdeni.

- Nem, szivem, még a születésemkor sem engedtem, hogy megfürdessenek. Úgy tisztogatom magam, mint a macska: megnyálazom az arcomat, - kötekedett Bálint. De már az egyik fürdősátor felé irányította útjukat. Öt perc mulva már fürdőruhában voltak.

Katica mint egy partra dobódott hal nagy vickándozással ugrott a vízbe s elúszott a habok szőke vidámságában. Kacagva csúfolkodott Bálint felé:

- Szép, szép, nem mer a vízbe jönni. Érjen utól, ha tud.

Bálint lábai érintették a vizet, de mozdulatlanul állott ott. A napnak és tengernek ez a rengeteg zuhataga valami mély, örvénylő káprázatba sodorta. Elfult a lélegzete és elfult a szive. Arca megsápadt, szemei most olyan gyermekké kékültek fel. A félig meztelen gígászi férfi, még így húllásában is, olyan szép és olyan antik-görög volt a tenger partján. Mintha a mithosz egy eltévedt istene volna, ki csodálkozva nézi az élet özönét.

Óvatosan lépett le a szikláról s lassan ment bennebb a vízbe. Alig volt még övig a tenger, valami puhát értek lábai. A nedves, nyálkás puhaság hidege felfutott testén a szivéig, a torkáig, az agyáig. Most már forgott a tenger, forgott a nap és forogtak a partok. Az alakok s a part házai és fái belemozdultak a csillogó forgásba. A szédülő tengerre szürke püffedt hullák varrosodtak fel, mind többen, mind nagyobb zúdulással, mind szűkebb körben forogták körül. Már heggyé nőtt a táncoló hullák összerohant örvénye s a feldagadt hulla-hegy teteje ő volt.

- Katica! Katica! - kiáltotta rekedt-rémülten.

A lány a rácsapzó habok lombjai alatt is meghallotta a hangot s egy pár erős kar-lendítéssel odasietett. Alig pillantott a művészre, gyermek arca komolyra íjedt. A Bálint zöldes-szürke arcát halálos görcs csomósította, mellén is külön dudorodások reszkettek, szemei kidagadtak üregeiből. Vacogva mondta:

- Katica, vezessen ki a vízből.

Katica megfogta a férfi kezét s úgy vezette a partra, mint egy gyermek egy vak titánt. - Mi baja van, az istenért, mi baja van? - ismételgette lázasan.

Bálint szemeiben már visszacsillapult a világ tengerrel, nappal boldog ragyogássá. Rémülete kiesett, de nagy szomoruság zuhant helyébe. Leűlt a sziklára s szinte szégyenkezve mondta:

- Még mindig bennem van a nagy fáradtság. Szédülök. De maga menjen csak vissza, szivem. Én majd innen nézem, hogy lubickol.

Katica nem felelt. Melléje űlt, térdeit felhúzta a testéhez, átfogta karjaival, fejét előre hullatta s ő is valami nagy szomoruságba nézett. A végtelen ragyogás szélén, az emberi kacagások csillogó záporában ott űlt a két árva és csak árnyékot, csak sírást láttak.

Egy parti kioszkban ebédeltek meg. Egész délután a parton nézték lefelé menni a napot.

Szó alig esett köztük. A Katica ártatlan kérdései is lefonnyadtak, mint megforrázott palánták. Bálint egy nagy széthúllató, minden tagjából kisúlyosodó vonzásnak engedte át magát.

Egyszer aztán a vízhez ért a nap. A tenger megrándult belé s már szét is folyt a nap alvadt vére vizében. Bibor, lila, violás szürke hullámok rohantak el a befojtott véres fáklyától s a habok új harsogással riadtak fel a part szikláira. Roppant szorongás lett a világ s ez a mérhetetlen véres vonaglás mintha felszabadító kiáltásért gyötrődött volna. Mintha az elvörösödött egek mögött s túl minden harsogáson, valami megölt titán koporsóját emelték volna egy mérhetetlen ravatalra. A Bálint melle elszorult, homloka sötét lett. Tompa hangon mondta Katicának:

- Menjünk haza.

Mikor a villamos vitte be őket a nehézszagu, nyomoruságot gőzölgő uccák és szürke házak közé, Bálint még jobban elsötétült. A kis Multedo sikátort nehéz lépéssel hágta meg. Katicára ügyet sem vetett, mintha nem is tudna az ottlétéről. Csak mikor a lakásuk elé értek, mondta kilüktető türelmetlenséggel:

- Ilyen bolond is csak én vagyok, hogy ilyen szűk uccába jőjjek lakni. Igazán, figyelmeztethetett volna.

Másnap délig aludt. Délután megint a várost rótták, szótlanul, mosolygás nélkül, befelé fordult lélekkel. Egyszer aztán kiértek a piazza di Francia-térre. A körhinták, céllövősátrak, óriáskigyók, hullámvonatok közt rengeteg nép szellőztette a kacagását. A Bálint szemei is felfényesedtek. Neki támadt Katicának:

- Lássa, nem juttatta eszembe, hogy megrendeljem az olasz névjegyemet.

A lány nem felelt. Bálint azt hitte, hogy nem helyesli a dolgot, vagy makacskodik. Nagy ingerültség lobbant fel benne s kitörő daccal mondta, minden szót külön pörölyözve ki magából:

- Pedig még holnap reggel megrendelem: Valentino Boro, scultore italiano.

- Ni! - kiáltott fel Katica. Ujjával egy cirkusz ponyvasátra felé mutatott, arcán valami nagy meglepetés lángja pirult.

- Mi az? Így örvend egy cirkusznak, maga gyermek, - mondta megbékülve Bálint. Már szégyelte a fellobbanását és fájta is, mert az omlását érezte benne.

A lány nem felelt, rohant a sátor felé. A sátor ponyvája óriási hirdetésekkel volt körülaggatva. A plakáton egy vadul rohanó struccon egy férfi lovagolt fehér trikóban. Kezei kétségbeesetten szorították a strucc előredobott nyakát, térdei szorították az állat oldalait, arca kifelé volt fordítva. - Ni, látja, megismeri? - kérdezte Katica.

- Mit, mit? Mi bántja, kis csacsi? - enyhítgette Bálint, aki valami nagy gyermekségre volt elkészülve.

- Ezt az arcot, nézze! - kiáltott a lány s kezével megérintette a strucc-lovag arcát.

Bálint ránézett a képre. A fájdalmasan íjedt arc, a téveteg nagy barna szemek, a csüggedten elejtett kacsaszőrszerű száj még e kezdetleges képben is megcsiklandozták az emlékezetét. Eltünődő szemekkel kérdezte:

- Ejnye, kihez is hasonlít ez?

- Az az író, aki szegény Mózesnek jóbarátja volt. A temetésén is ott volt. Nagybácsinál is járt egypárszor. Három neve is van, - lelkendezte Katica.

Bálint most egyetlen nagy szemnyitással nézte meg a képet, egészen odaébredt lélekkel. Különös hangon mondta:

- Tényleg, egészen olyan, mint Bocskoros Ádám Ferenc.

- Az, az, lássa, hogy rögtön megismertem. Csak most olvasta el Bálint a hirdetés olasz szövegét:

Ma fog először fellépni
a világ nyolcadik csodája
a világhirű strucc-lovas

Rózsa Sándor

a legnagyobb spanyol érdemrend tulajdonosa,
Abesszinia volt miniszterelnöke, a persa sah belső barátja,
ötszáz különböző érdemrend tulajdonosa.
Igazgatóságunknak sikerült
óriási áldozattal
és csak
egy napra
megnyerni a világhirű művészt, aki egy teljesen
Vad Struccot fog lovagolni, melynek hátán még senki sem űlt.
A minden idők legnagyobb lovagló művészét
csak egy liráért
akárki bámulhatja s azonkivül végignézheti a páratlan gazdag programmot.

A bejárónál már szólt az előadásra hívó dob s mind többen mozdultak a pénztár felé. Bálint elmélyült hangon mondta:

- Menjünk be, szivem, mi is. Lássuk a perzsa sah belső barátját.

A cirkuszban két belisztezett klaun már mulattatta a közönséget. Világtörténelmet játszottak: nagy pofonokat adtak egymásnak, sírtak, kacagtak, kibékültek, megint pofozkodtak. Az emberek kigombolt hassal nevettek s piros kiáltásokkal buzdították őket. Aztán a rendes kötéltánc következett. Egy hervadt fekete-karikás szemű lány a piros napernyőjével illegette magát, rezgett, átment a kötélen, meghajtotta magát, a közönségnek csókokat ontott és a végén kecsesen leugrott. Az emberek ezerszer látták már ezt, de azért most is izgultak, feszültek, féltek, megkönnyebbültek: nőtt lobogással éltek azért a koszos liráért. Tapsoltak is hálából.

Most az igazgató lépett a porond megvilágított körébe. Nagy cécóval bejelentette, hogy most következik az a szám, mely örökre életük kiötlő emléke marad. Ezt a látványosságot még sem az ős Róma, sem a művészi Firenze, sem a bájos Nápoly, sem a dús Velence: semmilyen olasz város nem tudta megszerezni. De ő semmilyen áldozatot sem tartott nagynak, hogy Genova la Superba elsőnek élvezze ezt a világtörténeti jelenséget. Rózsa Sándor csak ma érkezett városunkba. Magyar királyi család leszármazottja s egyik őse, Hunyadi Mátyás, a legnagyobb magyar király volt és olasz nőt vett el feleségül. A fiatal Alessandro nem tudta nézni, hogy ősei trónján más űl. És mert ármánykodtak is az életére, kibujdosott Dél-amerikába, ahol vad bölényeket sarkantyuzott meg. A chilei elnök lánya öngyilkos lett érte. Tekszasban egy oroszlánt az öklével ütött agyon. A spanyol király, tegeződő barátja, azt mondta neki egy barcelonai nyilvános előadáson: - Én csak spanyol király vagyok, de te a világ minden lovasának királya vagy.

Az egész közönség egyetlen várakozás feszülő íve lett. Trombiták harsogtak, a belső bejáró függönyei szétrándultak. Elül hat cilinderes, vörös frakos szolga jött. Aztán négy markos egyenruhás szolga hozta a kapálózó vad struccot, mely a legbecsületesebb buzgalommal mutatta, hogy ő a vad strucc. A strucc után, négy frakkos szolga díszkiséretében, rengeteg érdemrenddel a mellén jött a hős.

Sajátságos, nem epikus lépésekkel jött. A fehér-trikós lábszárak ténferegve léptek, mintha inkább szeretnének hátrafelé menni, vagy elfutni a világ kevesebb szemű tájéka felé. A testben volt valami hanyag odaengedés, de valami halvány húzódozás is. A fehérre rizsporozott arc kisértéséből két nagy szomoru barna szem tétovázott elő, mintha valami nagy panaszt hordana, mintha megbujtató meleg emberi szivet keresne. A furcsa széles száj mosolygott s mégis didergő-szomoru volt az egész arc.

- Ez ő, tényleg ő, - mondta Bálint és gyors nyelések görcsözték a torkát.

A hős meghajolt a tömeg előtt. És ebben a meghajlásban olyan könyörgő bocsánatkérés, olyan nehéz megvallás volt. Fergeteges taps és bravo kiáltás zúdult feléje. Odalépett a strucchoz, melyet még fogtak a szolgák. Odalépett mint mártir az elfogadott gyötrelemhez. Egy szolga segítségével felugrott a riadt állat hátára. Minden lélegzet fennakadt. A szolgák elengedték a struccot.

Az állat, mintha meglepte volna a szabadság, egy pillanatra megállt. Buta fejét felütve a levegőbe, elhomályosodva nézett, mint egy német filozófus a metafizikába. De amint érezte a férfi kétségbeesett szorítását a nyakán, kapált egyet a lábaival, lódított egy nagyot a nyakán s egy bolond szökéssel vad iramodásba kezdett. A hős már a földön is volt. Itt-ott már gúnyos kacagások szúrtak elő, de a közönség nagy része meg volt győződve, hogy csak színlelt esés és a strucc-lovaglás művészetéhez tartozik. És tényleg: a hős elég gyorsan feltápászkodott, megleste a körbe szorongó strucc egy alkalmas lassúdását, felugrott rá és most már úgy belekapaszkodott a nyakába, mint meztelen lélek az örök irgalomba. A strucc rázta magát, kapálózott, fel-fellökte a hátulját, le-lekapta a fejét. A férfi hol jobbra, hol balra lógott le róla, vagy pedig a lábaival felfelé lökődött a levegőbe. De makacs kezei nem engedték a strucc nyakát. Az érdemrendek sorra potyogtak szét róla, arcát kiverte a halálos verejték, szája az utolsó csuklás riktuszába merevedett, nagy sötét szemei két dermedt segítségkiáltás voltak: de a kezek nem engedtek. Egyszer aztán mégis az állat úgy mázolta egy oszlophoz a kilógó lovast, hogy Hunyadi Mátyás utóda, Abesszinia volt miniszterelnöke véresen nyúlt el a porondon.

Éktelen fütyülés, röhögés, káromkodás tette forró zagyvalékká a tömeget. Az elbukott hőst kivitték. Aztán jött egy klaun és olyan eltemető bús mozdulatokkal szedte fel a széthúllott érdemrendeket, hogy a nagy-gyermek közönség már kacagott. Arra megjelent az igazgató s bár látszott rajta, hogy a dűh nyavalyája töri, nagyon nyájas, nagyon megkenő szavakkal kért bocsánatot a közönségtől. A művésznek egy oroszlánvadászaton kapott sebe felújult, azért ájult el s ez magyarázza meg az egész dolgot. De helyébe az öt világrész legcsodálatosabb zenebohócnője fog jönni, aki számára elbujt melódia az egész világ s minden tárgyból elő tudja csalni a benne rejlő nótát. Az igazgató visszatűnt s az elbujt nóták tündére már nyujtogatta is tisztelgő lábszárait a közönség felé. Bálint csendesen sugta Katicának:

- Menjünk, nézzük meg a szerencsétlent.

Kilopóztak a tömeg soraiból. A cirkusz hátsó bejáratához kerültek, melyet csak a személyzetnek szabad használni. Bálint egy szolgának pénzt adott: az idegen lovasművészt akarják látni.

A szolga bevitte őket a sátorba. Mindenfelé lázas készülődés volt a következő számokra. - Hol van az idegen lovas úr? - kérdezte a szolga egy másiktól.

- Az igazgatóval számol, - mondta az és egy nagyot röhögött.

A sátor egy szegletébe mentek, egy elkülönített iroda-féle helyiséghez. Megálltak: a szolga nem merte tovább vinni őket. Rikácsoló hang hallszott ki. Közbe-közbe egy csendes, hápogó hang kérlelt. Aztán mintha egy pofon csattant volna el. Megint egy kérő hang szelid, bánatos muzsikája hallszott. A rekesz vászna félrelebbent. A hős vánszorgott ki rajta.

Homloka át volt kötve. A kötésen gyengén átserkedt a vér. Egyik arca még halálos fehér volt a rizsportól és egyébtől. A másik arcán az odafutott vér nagy vörös folton ízzott. A szeme szomoruan mosolygott, mint az ütlegekből kiszabadult kutya. De egyik kezében egy ötven-lirás bankó lobogott.

- Ádám Ferenc, hogy jutottál ide?! - kiáltott gyökerestül vele szakadt lélekkel Bálint.

A hős odagyökerezett a sátor homokos földjéhez. Nagy szemei két homályos rémület voltak. A pénzt maga elé tartotta, mint egy védő paizst. Aztán a másik arca is átgyulladt a rizsporon át. De már a szemeken valami gondolat villant át. Nagy úri könnyedséggel, mely mégis szomorubb volt minden zokogásnál, mondta:

- Kezeit csókolom, Katica. Jónapot, mester. Hogy méltóztattok lenni?

Bálint megfogta a férfi két karját:

- Hogyan jutottál idáig, hogy adtad a fejedet efélére? - kérdezte fájdalmasan.

B. Ádám Ferenc úgy tett, mintha nem hallotta volna a kérdést. Kecsesen hajlongott Katica felé:

- Olyan most is, mint egy szedetlen liliom. Emlékszik rám, Katica? Én mindig nagy bámulója voltam.

- Nem fáj a sebe? - aggódott Katica.

- Csak az a sebem fáj, melyet maga ütött rajtam és az gyógyíthatatlan, - sóhajtotta Ádám Ferenc. Aztán arcára ravasz diadal csillogott ki. Odatartotta a pénzt Bálint elé:

- Azért ötven liráig megvágtam az öreget. Majd én ingyen potyogálok itt neki arról a fene struccról!

Többen kezdtek arra nézni s gúnyos szemekkel méregették a magyar trón várományosát. Bálint idegesen sürgetett:

- Menjünk innen, nem bírom itt a levegőt.

- Egy percre, csak átöltözöm, helyesebben: ráöltözöm, mondta Ádám Ferenc és betűnt a sátor egyik vackába.

Pár perc mulva földig érő, nagy aranygombos, sötétkék köpenyegben s cilinderben jött vissza.
- Mehetünk, - mosolyogta házias-nyugodtan.

Mikor az uccán voltak, mindenik érezte, hogy nehéz kő az első szó. Katica szabadult fel először:

- Ha akarja, újból bekötöm a sebét. Nehogy valami baja legyen. Borzasztó, hogy odaütődött ahoz az oszlophoz.

- Bár csak ilyen seb lenne a szivemen is, - felelt Ádám javíthatatlanul s nagy sóhajtásos szemmel nézett a lányra.

- De mégis, hogy juthattál idáig, hogy vetemedtél ilyen őrült gondolatra? - ismételte majdnem haragos türelmetlenséggel Bálint.

Az Ádám Ferenc szemei elgyermekültek. Pirosra lobbant az öröm beporozott arcán:

- Tudod mit, mester? Itt közel a tengerparton van egy kis korcsma. Ott nagy tekintélyem van, menjünk oda. Az étterem az első emeleten van s lehet látni az egész tengert. Nagyon szép város ez a Génua. Ha megházasodom, itt telepszem meg végleg. Egy eladó házat ki is szemeltem már magamnak. - És jelentősen nézett Katicára.

- De váltsd fel előbb az ötven lirádat. Hátha a háztulajdonos nem tud majd visszaadni, - morogta Bálint.

A korcsmában egy erős csontu, villogó szemű, kissé már szétfolyt csók-nimfa szolgált ki, akin úgy látszottak a matróz-nemzedékek ölelései, mint sokat játszott kártyán az izzadt kezek. Ádám Ferencet mint ismerőst üdvözölte. Bálint már értette az Ádám nagy tekintélyét. Ádám a lehető legjobb sonkát és chiantit rendelte. Bálint nem nyúlt sem az ételhez, sem az italhoz. Nehéz türelmetlenséggel mondta:

- Most már beszélj.

Ádám letette cilinderét, mert már kövér cseppeket izzadott alatta, de köpenyegét még ki sem gombolta. Fejét kissé felvetette, nagy szemein ködök gomolyogtak át. Letompított hangon, mintha álmot emlékezne vissza, kezdte:

- Tudod mester, hogy Budapesten egy előkelő lány, akinek nevét nem akarom megmondani, halálosan szerelmes volt belém...

Bálint haragosan csapott az asztalra:

- Ugyan, kérlek, hagyd már ezeket a hülyeségeket. Ébredj már fel egyszer, vén fiu. Hogy züllöttél idáig?

Ádám megvert-fájdalmasan nézett, nem Bálintra, hanem a lányra. Mint akitől elveszik az élet egyetlen ürügyét, az egyetlen elhitető vigasztalást. Az ajkai testetlen szavakat motyogtak tovább. Mintha továbbmozdulnák az életévé szoktatott drága hazugságokat. Aztán nagy húzódozással kezdett beszélni:

- Hát, tudod, a darabom visszadobták. Nem volt semmi keresetem, a lapoknál nem találtam helyet. Nem értek én a könyökléshez. Aztán gondoltam, ha elpusztulok, legalább ne otthon pusztuljak el, az ismerős szemek előtt.

- Te is! - kiáltotta Bálint egy láthatatlan ellenségre dühöngő hangon.

Az Ádám szeme most már egészen elhomályosult valami nagy messzeség felé. A hangja majdnem szétlágyult sírás volt. A hiuság és önáltatás hazugsága elmállottak egy nagy alaktalan szomoruságban:

- Tudod, mester, csak mit sajnálok? Évek óta van egy kis regényem: a boldogult édesanyám a hőse. Beletettem ebbe a regénybe minden szépséget, amit magamba szívtam a világból, mindent, amit szerettem. Szegény Baczó Mózes elolvasta egyszer, úgy sírt, mint a gyermek. Ennek szerettem volna még kiadót kapni, de nem tudtam. Nem fogja ezt már senki olvasni, csak én. Mindig magammal hordozom, néha egy éjszaka kétszer is átolvasom. És hiszed-e, hogy én, a vén fiu, akit annyi tenyérrel vert meg az élet, úgy sírok ilyenkor, mint egy bölcsős gyermek!

- Milyen szép maga most, Ádám! Ugye, mester? - kiáltotta Katica.

Ádám nagy hálás szemeket melegített a lány felé. Bálint most már nyugodtan mondta:

- De, fiacskám, még mindig nem mondtad meg, hogy kerültél ide, pedig ezt szeretném hallani.

Ádám bizonytalanul mosolygott. Úgy mesélt, mintha lehullt avarban csavarogna:

- Széthányódtam én már az egész Olaszországban. Bizony voltak nehéz napjaim s ha hölgyek nem volnának jelen, sok mindent tudnék mesélni. Utoljára Pisában voltam, ahol két hétig franciát tanítottam egy gazdag kereskedő fiának. A fene egye meg azt a savoir igét, az volt az oka mindennek. Megjött a kereskedő idős lánytestvére, aki igazgatónő egy lányinternátusban. Végighallgatta egy órámat. Hát nem je savrainak mondtam a savoir futurjét! Erre aztán elbúcsuztak tőlem. Hallottam, hogy Génua gazdag város, gondoltam, éppen ez kell nekem, ide jövök. Már három napig ténferegtem itt, de Génua nem igen dörzsölte hozzám a gazdagságát. Tegnap reggel aztán kivetődtem a Piazza di Franciára. Ott olvastam egy hirdetést, hogy a Demarchi cirkusz nagy díjazással kitünő lovast keres. Én ugyan sohasem űltem lovon. De gondoltam: magyar vagyok, csak benne van a véremben a lovaglás. Beállítottam a cirkuszba s úgy belemelegedtem a gondolatba, hogy azt találtam mondani: Magyarország leghíresebb úrlovasa vagyok. Amint meghallották, hogy magyar vagyok, roppant nagy bravózással csaptak a tenyerembe. De kijelentették, hogy nem lovon, hanem vad struccon kell lovagolni. Gondoltam, nekem ez igazán mindegy. Mindjárt próbát is akartak rendezni, de én kijelentettem, hogy annak, aki lovaglásával el tudta ragadni a spanyol királyt, a persa sahot és Abesszinia uralkodóját, nincs szüksége próbára. Rögtön markomba is nyomtak egy öltözet trikót, hogy igazíttassam a testemhez, lefényképezték a fejem, hogy odaragasszák a már kész strucclovas plakátokra. Ma aztán mindenféle rendjelet akasztottak a mellemre. A többit láttátok. De ötven lirát azért elhódítottam a magyar gazdasági életnek.

Bálint nem igen szokott inni s ha valami testi vagy lelki fajdalma volt, szándékosan tartózkodott minden italtól. De most, amint arca fokozatosan felízzott s szemeibe kigyúlt a láz bolygó tüze, mind többször vitte szájához a poharat s fenékig itta ki a nehéz vörös bort. De látszott, hogy nem is tud róla, hogy iszik, hogy karja külön ösztönnel öntöz valami írtózatos tűzzel égő parázst. Majdnem lihegve kérdezte s szemei erős kutatással fogták az elgurult férfi arcát:

- Mikor szándékszol hazamenni?

Ádám ivott. Nagy ködbe keresgéltek szét szemei. Aztán kinézett az ablakon az esteledő tenger roppant elszomorodásába:

- Mikor megyek haza? Mit nevezel te, kérlek, hazamenésnek? Hol van nekem haza? Budapesten már csak szemét és nélkülözés volt az életem. Talán egyszer, ha sikerül egy kis vagyonkát keresnem. Visszavásárolom az ősi Bocskoros Ádám kúriát. Ha te láttad volna ezt a házat. A Tisza partja mellett van. A fűzek ott tavasszal olyan fiatal zöldek, hogy az ember akaratlanul odanevet a lombjuknak. És olyan jó szaguk van. Nagy gömbölyű oszlopokon van a ház tornáca s lehet róla látni a viz nagy kékségét s a túlparti falut. Nagy udvara van öreg diófákkal s egy hatalmas szép kertje. A kert végén temettük el édesanyánkat. Ha legalább annak a sírnak a földjét vásárolhatnám vissza. A Wild kereskedő vette meg, a Puchberger sógora.

Bálint újból magába öntött egy poharat s szemei vérző tüze új táplálással lobogott fel. Katica fehér kérdéssel nyúlt a két férfi közé:

- Mondja csak, Ádám, miért nem házasodott maga meg? Maga olyan jó fiu, biztos, hogy nagyon jó férj lenne. És legalább volna, aki gondját viselje.

Ádám Ferenc nagy boldog nyeléssel zárta szemeibe Katicát. Titkos-szemérmesen mondta:

- Annak is megjön a maga ideje. Talán nem is olyan sok idő mulva.

Bálint rászólt:

- Vesd le azt a fene kék lebernyeget. Megfősz benne.

Ádám elpirult:

- Nem, nem lehet. Tegnap meghültem, vigyáznom kell. Egy kissé fázós vagyok.

- Ugyan ne komédiázz! Fázós vagy! Hiszen úgy húll rólad az izzadság, mintha főnél. Felsőkabátban űlni a Rivierán kánikula idején!

- Kérlek, hát megvallom, egy különös fogadásból tartom magamon, de erről nem beszélhetek.

Egyszer aztán, a bor nagy felejtetésében, kezei mégis kigombolták a kabátot. De rögtön rémülten gombolta vissza. Csakhogy már késő volt: meglátták a titkát. Még mindig a cirkuszi trikó volt rajta. Ruháját, mihelyt a trikó kezében volt, elzálogosította ebben a korcsmában.

- Jézus, maga trikóban van! - tört ki a Katica ártatlanságából.

- Az orvosom rendelte. A trikó jobban megőrzi a pórusok lehelletét. Egyszer otthon öt évig trikót hordtam a ruhám alatt.

Beszélgettek. Bálint egyszer csak felugrott. Szemeiben már máglyát rakott a bor s hatalmas homloka is nehéz tűzben égett:

- Valaki a nevem kiáltotta. Nem hallottátok?

Egy pillanatig csend húllott a kis szobára. Bálint megint megrándult:

- Megint kiáltották. Onnan, a tenger felől. Hallottátok?

- Csak képzelődik, mester. Munkások énekelnek künn az uccán, - kérlelte Katica.

- Maga semmit sem hall, semmit sem akar hallani. Magával még jobban egyedül vagyok, - mondta durva szemrehányással Bálint. Aztán szelidebben kérdezte Ádámtól:

- Te sem hallottál semmit?

Ádám bölcsen magyarázott:

- Nem. De nem csodálkozom a dolgon. Ha az ember idegenbe jön: eleinte mindenféle magyar szót képzel maga körül hallani. Nekem hetekig mindig a darabom címét kiabálta egy hang. Aztán elmaradt. Most már csak a cirkuszok igazgatói kiabálják a nevem. De ötven lirával fizetik meg ezt a jogot.

Lágyan, széthullóan nevetett. Később már újra szétmelegítette szárnyait a bor:

- Mester, add meg, kérlek, az adresszedet. Ha visszavásárlom a tiszaparti kúriát, neked ott egy szép műtermet fogok berendezni. Meglátod, mennyi téma fog akadni a Tisza partján.

Aztán a kedve búsulóra fordult. Szavai szétomló lágy könnyek voltak:

- Szegény édesanyám, akkor dobják ki a csontjait, mikor akarják. Hatszáz éven át volt a Bocskoros Ádámoké az a kert s most még a csontjaik is csak kegyelemből nyugszanak benne. Tudom, utánam jön, ha kiteszik az ősi földből. Egyszer Nápolyban egy borzasztó szállóban éjjel magától megnyilt a szobám ajtaja. Már azt hittem: ő jön értem. Talán ő is volt, csak én nem tudtam látni.

Egyszer aztán kijelentette Bálintnak, hogy egy pár igen fontos titkos szava volna. Bálint a hazamenetelre akarta halasztani a bizalmasságot. De Ádám erősködött, hogy igen sürgős és életbevágó dolog s rögtön el kell intézni. Katicát egy pár percre magára hagyták. Ádám kivitte Bálintot a szűk folyosóra, ott egy szegletbe szorította:

- Kérlek, ismered a lovagiasságom, nem ledér kíváncsiságból kérdem: milyen viszonyban vagy te ezzel a nővel?

- Milyen viszonyban? Hát hozzám szegődött szegényke, mert Mátray meghalt. Olyan hugocska-féle mellettem, vagy talán Antigoné.

Ádám vallató szemeket meresztett Bálintra:

- Mondd meg, kérlek, lovagi becsületedre, komoly szándékod van neked ezzel az úri leánnyal?

- Fiam, nekem már csak a temetővel van komoly szándékom. Különben is: mit érdekel a dolog téged?

Ádám még titokzatosabbá halkult, de a szemei fényt ettek:

- Kérlek, megmondom. De add becsületszavadat, hogy nem mondod meg senkinek. Elhatároztam, hogy új életet kezdek. Szerezni fogok egy szép kis házat Génuában, megházasodom. Már egy házat ki is szemeltem. A te kedvedért lemondok Katicáról, de ha te nem állsz utamba, meg fogom kérni.

Aztán a hangja sírásba bomlott:

- Olyan egyedül vagyok. Olyan kétségbeesetten egyedül.

Bálint kivett egy száz-lirást a tárcájából:

- Feleséget egyelőre nem kapsz, öreg, de nesze, váltsd vissza a ruhádat, hogy ne légy annyira egyedül.

Ádám forró utánakapással vette el a pénzt. Aztán nagyon gyermekké mosolyogta az arcát, úgy kérdezte:

- Ugye leszel szives majd kifizetni a vacsora számláját is?

Mikor visszamentek, Katica nagy olvasó szemekkel kérdezte Bálinttól:

- Mit felelt neki?

- Hát azt nem is akarja tudni, hogy én mit mondtam? - nevetett Ádám édeskedő hizelgéssel.

- Maga megkért engem a mestertől. Ezt én már láttam magában. Maga olyan gyerek s én minden gyermeken átlátok, - felelt Katica.

Ádám, mintha virággal csiklandoznák, magát kelletősen kacagott. Tovább beszélgettek. A szót leginkább Ádám vitte, de Katica is mind több szóban rügyezett feléjük. De éjfél felé egyszerre csak Bálint kezdett beszélni. Erős, majdnem kiáltó hangon beszélt, nem az ő hangján. Kezeit széles lendítésekkel lökte szét a levegőbe s közben-közben kihajtotta poharát:

- Lesz még szőlő s lágy kenyér, Ádám pajtás. Holnap agyagot, márványt veszek, mindent, ami kell és dolgozni kezdek. Én is alkotok egy ébredő rabszolgát, ez nekünk való téma, megmutatom, hogy mi is tudunk valamit. Óriási szobrokat fogok csinálni: lázadó titánokat s Attilát a katalaunumi csata előestéjén. Szétöntöm mindazt az erőt, ami az én lázam és majd megfullaszt. Megmutatom a taliánoknak, ki a legény a csárdában. És aztán a szobraim élén bevonulok Magyarországba s ezzel a gígászi hadsereggel legyőzök minden tragédiát, bűnt, kizsákmányolást: az egész multat. Megszerzem azt a trónt, amelyre születtem. Igazságot teszek minden népeknek: és kenyere lesz minden munkának és élő öröm lesz a magyar falu. Így akarja Valentino Boro, rex imperator solus legitimus omnium Hungarorum.

Mellét kiduzzasztotta, hatalmas fejét előre hajtotta, mintha a felajánlott koronának tartaná. Odaütötte poharát az Ádáméhoz:

- Ne félj, öreg, visszaadom neked a tiszaparti kúriát s ráadásul kapsz egy struccfalkát egy társzekér trikóval.

Kacagott vadul, hosszu ömléssel. Egész hatalmas testét rázta a nevetés, míg nedvesek lettek a szemei. Aztán énekelni kezdte:

Nagypénteken mossa holló a fiát,
Ez a világ kigyót-békát rám kiált...

Ádám szép mély fakadásu meleg hangjával vele tartott. Katica is kibátorkodott magából egy anyátlan, apátlan mostohahangot, de Bálint olyant nézett rá, hogy visszanyelte az énekét. Csak a száját mozgatta s magában kisérte a két férfit. Azok egymásután énekelték kedves nótáikat. De éjfél után két óra felé Bálint ellökte a poharat, elszakította a nóta gyökerét:

- Nem tudok mámoros lenni, nem tudok. Menjünk haza.

Ádám szabadkozott, hogy ő itt marad, neki itt még fontos dolga van. És tényleg: a kiszolgáló lány mindegyre nagy lapos igéreteket ragasztott a szemeiből rá. Elbúcsuztak. Amint leértek, Bálint bekiáltotta az éjszakába vesző uccákba:

- Valentino Boro, scultore italiano.

Otthon, mikor Katica a szobájába akart menni, Bálint megfogta karját:

- Jőjjön hozzám, beszélgessünk még, ne hagyjon egyedül. Ma félek.

Bementek az ő szobájába. A szobát szinte faltalanná sejtelmezte az éjszakából beserkedő világosság. Nem gyujtott lámpát, odaűltek az ablakhoz. A város lámpái mozdulatlanul vigyázták az éjszakát. A tenger végtelen szőkesége mellett, egyedül, bemagasodva az éjszakába, olyan volt a világító torony, mint egy csüggedt sírás.

Egymás mellett űltek. A férfi, mintha belső hidegtől vacogna, átkarolta a lányt, odahozta fiatal testét a testéhez. Az hallgatott és boldogan engedelmeskedett.

Egyszer, mintha sírás vergődött volna a férfi mellében. A lány feléje fordult s úgy tartotta oda neki felfényesedett szemeit, mint két hódolati adópénzt. Bálint kétségbeesett erővel szorította magához a lányt:

- Ma szeress, ma légy az enyim, ma áldozz fel mindent értem.

A lány átölelte a férfi nyakát. Az felemelte s zokogó kacagással vitte az ágyhoz.

Reggel Katica az első csók elzúzó boldogságából arra ébredt, hogy Bálint pakkolja össze a holmiját. Szemei még rózsaszín-nedvesek voltak a boldogság harmatától, félénken kérdezte:

- Bálint, mit csinálsz?

Bálint igyekezett szeliden felelni, de hangjában forró ingerültség feszült:

- Kelj fel, szivem, öltözz fel gyorsan. Menjünk innen, talán Nápolyba, akárhova. Borzasztó fészek ez, csodálom, hogy három napot is kibírtam ebben a városban. Milyen piszkos uccák, ravasz, rongyos nép s az az írtózatos Piazza di Francia. Aztán ez a tenger is a híres szikláival úgy mosolyog, mint egy kifestett vén leány. Az ember végre is megúnja ezt a nagy tócsa limonádét. Úgy érzem magam, mintha gummi arabicummal oda volnék ragasztva egy fénynyomásos levelezőlap szélére. Borzasztó reggelem volt, itt két nap alatt belebetegedném. Ennek a háznak is olyan hulla szaga van s ez a vén pincér, olyan mint egy sírásó. Nem vetted észre, hogy milyen súnyi-gúnyosan pislogat rám. De kelj ki már, ne kéresd magad, még lekésünk a vonatról.

3.

- Bálint, édes Bálint, nyisd ki az ajtót, én vagyok.

Hang nem felelt. De valami nehéz matatás hallszott az ajtó mögött. Katica megint kérlelt:

- Bálint, elejtem a holmit. Mi bajod van? Nyisd ki az ajtót.

- Várj! ha elejted, felszeded, - zúdult ki egy mély zúgásu hang tele rosszasággal.

A lány karjain apróbb-nagyobb pakkok voltak s egy nagy kenyér, a bevásárlás gazdagságai. Szerette ezt a munkát, a napi falat ezer bajlódását, a cipelések terhét: mindent, amiben gondos anyának és alázatos cselédnek érezhette magát azért, akit szeret. Egy hosszu perc mulva megnyilt az ajtó.

- Mindig a legrosszabbkor zavarsz. Egy percre sem tudok tőled szabadulni. Miattad nem tudok megmaradni egy helyen, te űlsz a kezemen, mikor dolgozni akarok. Mit akarsz velem? Ki bérelt fel ellenem, hogy még itt se legyen nyugtom?

A szavak rohanó sietséggel jöttek ki az elborult férfiból. Lázasan, lihegve lépték egymás sarkát. Látszott: félnek, hogy nem tudnak elég rosszak lenni, ha csak egy kicsit is meglassúdnak. A lány aláterítő kérő alázattal felelt:

- Bálint szivem, ne haragudj, olyan szép friss csirkét hoztam.

- Edd meg a csirkédet. Egyébbel sem tud etetni! Únok már minden csirkét, únok mindent, érted?

A nagy világításu flórenci szoba egyik szegletében valami nagy szürke vászonnal volt letakarva. Bálint sohasem dolgozott a lány előtt. Azt mondta, hogy ezek csak olyan agyagpróbálgatások, majd ha megtalálja azt, amit keres, megmutatja. Most az indulatok hirtelenségében odadobott vászon csak félig takarta a dolgokat. A lány szeme mohón esett oda s fürtös örömmel jött ki belőle a kiáltás:

- Ni, parasztok, magyar parasztok!

Nagy örömében elfeledkezett a roppant ember haragjáról. Odafutott, egészen elhárította a vásznat. Egész csomó apró agyagfigura élete áradta körül: mind magyar parasztot ábrázoltak. Az egyik a szántás, a másik a vetés, az aratás, a kaszálás, vagy a kenyér nagy harcának más mozdulatában. A mély szemek, a rücskös arcok, a nehéz gondu görbe hátak ide hozták a messzi földek szorongását. Katica összetapsolta kezeit:

- Jaj, de szép, jaj, de szép! Oh, de boldog vagyok, hogy végre megint van kedved dolgozni.

A férfi dermedten, szétmeredt kezekkel állott ott. Úgy nézett az agyagcsoportra, mint egy álomban megjelent kisértésre. Oh, nem a régi Boór Bálint volt már s az a másfél hónap, melyet Olaszországban töltöttek, hosszu évek nehéz súlyát rakta a megvert életre. Megnőtt haját egészen kiverte a vénség ezüstje, szomoru, panaszos ezüst. Arca megsoványkodott, szemei megnőttek, kékjük elszürkült s nagy tágasságukban valami rossz fakó fény bolyongott. A sovány arcban a száj valahogy szájabb lett: kegyetlen és végtelenül keserű. A diadalmas vállak már olyan roskadtak, az egész roppant törzs előre hajlik, nincs többé benne az élet győzelmes kiáltása. Az egész alakban van valami rossz, valami akarattal bántó és mégis szánalmas, mint egy éjszakai gyermekzokogás.

Ahogy Génuát elhagyták, egy napi pisai tartózkodás után megállás nélkül lerohantak Nápolyba. Onnan, tulhajszolt kóborlások után Nápolyban és vidékén, átmentek Sziciliába s egy átvillanó futásban benyargalták az egész szigetet. Seholsem tudott megpihenni: a holnap már mindig tovább kergette. A legszomorubb a dologban az volt, hogy mikor egy új helyre érkezett, az első percekben gyermek-örömmel ölelte meg szépségeit s azt hitte, hogy ott fog letelepedni örökre. Ezért rögtön villát vett ki félévre, egy évre vagy még továbbra is és előre kifizette az egész időt. Így a pénz veszettül fogyott. Ha Katica könyörgött, durván rátámadt, hogy megöli az életét, az életébe vetett hitét, hogy örömeit már kifakadásuknál megfojtja. Mert már sokszor durva volt a lányhoz, durva minden szenvedésével, egész tragédiájával s

leginkább annak a fájdalmával, hogy érezte, milyen igazságtalan ehez az egyetlen rajongásra született tiszta szeretethez.

Egyszer aztán, valahol Szirakúzában, egy éjjel eszébe ötlött, hogy Flórenc fogja elzsongítani multját az ő csodálatos multjával, hogy voltaképen ott van elrendeltetett otthona. Éjfél idején felverte Katicát, pakkolózni kezdtek. Jókor reggel már a vonaton űltek s egy rohanással jöttek ide. Rögtön kivette ezt a konyhából s két tágas szobából álló lakást az öreg flórenci házban, közel a Duomohoz. Az első napok új, szerelmes ölelkezések voltak a város szépségeivel és Katica már azt hitte, hogy a halálra sebzett élet megkapta a nagy lökést a megújhodás, az alkotás felé. Egy este-felé aztán egy nagy csomó agyaggal állított be és elárulta, hogy márványt is vásárolt. De ettől a pillanattól kezdve aztán visszaromlott élete még rosszabbra. Ezt a második hetet már sötét, elfordult lélekkel élte. Néha éjszaka is felkelt, elkószált a városba s ha Katica kérdezte, hol volt: durvaságokkal ütött vissza. Csak akkor dolgozott, ha a lány a konyhán volt elfoglalva, vagy nem volt otthon. Utána nagyon fáradt, nagyon legyőzött volt. Vagy hallgatott, vagy véres, részletes bántásokkal gyötörte a szegény lányt. De néha nagy megbánásai voltak és ilyenkor könnyes szavakkal, jó dédelgetésekkel fizette meg szegényke minden szenvedését.

Bálint percekig állt ott valami új rémület nehéz lidérce alatt. Akkor szemei harapóssá romlottak, szája félrevonaglott s kiverte a dűh tajtéka. Odarohant, ellökte a lányt:

- Takarodj, takarodj ki a házamból! Únlak már, utállak, undorodom tőled. Örvend a paraszt-nak, paraszt kellene neki, jó erős paraszt ölelés, hogy mozdulni se tudjon utána. Megbánta már a kisasszony, hogy hozzám varrta magát. A Boór Bálint bika teste csalt: nem kamatozik annyi csókot, amennyit várt tőle. Pusztulj innen, rosszféle.

Beteg dűhvel taposott belé a kis agyagemberekbe. Hatalmas lábai egymásután oltották ki kölcsön életüket, mint gyenge lámpást. A kis okos fejek, az élettől nehéz arcok, a nagy messziségű szemek visszaidomtalanultak buta sárrá. A lány két szeme végtelen könyörgés volt. Látszott bennük: hogy nem a rossz szavakat, hanem a férfi szenvedését szenvedi. Kinyúlt két kezével feléje:

- Bálint! Bálint!

A férfi most már őrült dühvel rikácsolt:

- Menj rögtön, menj, menj! Te vagy az életem megrontója. Menj, mert megütlek.

Felemelte írtózatos kezét. A lány arca felvilágolt, szemei kilobogtak, teste meghajolt boldog szelidséggel. Máglyák nagy lángja visszhangzott róla s mintha az arkangyal trombitáját hallaná, édes mosásu hangja nagy alázattal szólt:

- Üss meg, édes Bálint, üsd ki rajtam a szenvedésedet. Csakhogy megenyhülj, csakhogy te ne szenvedj. Én úgyis csak akkor érek valamit, ha érted szenvedek, ha érzem, hogy osztom a sorsodat. Máskor csak egy hülye gyermeknek maradt ostoba lány vagyok.

Bálint elfordult, lábai megtántorultak, teste összeroskadt. Ledobta magát egy székre, odaszorította fejét a szék hátára s viharosan sírni kezdett:

- Oh, Katica, Katica, nem bírom tovább. Te vagy életem egyetlen nagy jósága s ez is csak nagyobb szenvedés nekem, mert most már magamat is utálnom kell. Valami bánt, amitől nem tudok szabadulni, valamitől félek, valami írtózatostól. És mégis, mégis: nem tudom kívánni a halált.

A lány odament hozzá. Cirógatta a nehéz sírásban rázkódó fejet. Úgy állt a férfi sötét miszté-riuma előtt, mint egy gyermek az éjszaka szélén, aki csak szeretni és szenvedni tud, de látni nem. Szeliden kérlelte:

- Ne sírj, ne sírj, édes Bálint. Minden el fog mulni. Még bántanak az emlékek. Ugye, meg fogsz gyógyulni?

A férfi felemelte fejét. Megfogta a lány fejét a két kezével s odahozta arcához. Most már félelemtől dideregtek a szavai:

- Nézz rám jól, Katica. Nézz a szemeimbe, az arcom vonásaiba. Nem látsz semmi különöset?

- Egy kicsit megsoványkodtál, annyi az egész. Ez a sok kószálás, meg a furcsa olasz koszt teszi. Hányszor fogytam én le az életemben. Szegény nagybácsi annyiszor mondta: - No, pintyőkém, te nemsokára átbujsz egy tű fokán. - És aztán egyszerre csak megjött az étvágyam s visszajött minden.

Bálint arcán türelmetlenség rángott át:

- Nem, nem, nem efélét értek. A vonások mozdulataiban, a szemek kifejezésében nincs valami idegen, valami íjesztő?

Tikkadt félelemmel várta a lány válaszát. Az mosolyogva rázta a fejét:

- Ugyan mi volna? Ugye, csak meg akarsz íjeszteni?

- Nem látszom olyannak, mintha őrült volnék? - kérdezte a férfi tompává rekedt hangon.

A lány majdnem sírva fakadt:

- Oh, hogy vehetsz ilyent a fejedbe? Látod, az ilyenek tesznek beteggé. Aki még olyan nagyszerű parasztokat...

Bálint az egyik kezével megragadta a lány kezét, a másik kezét a torka után nyújtotta ki, mintha belé akarná fojtani a szót. Halálos didergéssel mondta:

- Ne, erről ne beszélj! Hiszen éppen ez a baj. Én egy szobor-csoportot terveztem: Jupiter harcát a lázadó titánokkal. Egész éjszakákat ezzel foglalkoztam és előttem volt már minden arc, minden mozdulat és izom. Az erőnek mérhetetlen szimfóniája lett volna. És kezdtem dolgozni rajta, mikor te nem láttál. Mert, nem tudom miért, ne haragudj, Katica, a szemeid előtt nem tudok dolgozni. És hiszed-é, hogy én azt hittem, hogy ehez a szoborcsoporthoz csinálok próbákat? Hiszed-e, hogy csak a te felkiáltásodra vettem észre, hogy magyar parasztokat gyúrtam? Beteg vagyok, Katica, halálos beteg, a mult mint olvadt méreg folyik ereimben s halál felé nyúlok minden mozdulatomban. Ne haragudj, édes Katica, ne büntess meg, ne hagyj el. Ápolj és tűrj mellettem. Ha te nem volnál, lezuhannék abba az írtózatos mélységbe. Bocsáss meg, szeress, szeress, szegény kis hugocskám.

A lány térdére tette fejét és úgy sírt. Az boldog szenvedéssel szorította öléhez a fájdalmas fejet. Bolond, ártatlan kis lelke vigasztalt:

- Ne sírj, édes Bálint. Ma pompás lakomát készítek számodra. Lesz ugorkasaláta is a csirke mellé.

Mikor egy félóra mulva Katica bejött a konyhából, Bálint a vasúti menetrendet nézegette:

- Úgy készülj aztán, szivem, hogy este indulunk Rómába. Itt hagyjuk örökre Flórencet. Olyan ez a város, mint egy halálos mákony. Nagyon szép, de csak szép. A szépségen kivül nincs semmi benne. Engem pedig csak az élet gyógyít meg: az egész élet. Rómában még úgysem voltam soha. Hátha ott bújik az én patikám.

Este, összebujva a homályos világításu váró teremben, várták a vonatot. Olyan halálos szomoru volt minden. A terem nagy gömbölyű villanylámpája, melynek üvegét vonatfüst és öngyilkos rovarok ragadták körül, fényét a gyász és az apró hullák közűl sírta elő. Az unalom-szagu idomtalan butorok, a fáradt, ványolt arcok, a messzi szomoruságok felé révedező

szemek, a hordárok lomha mozdulásai, a mozdonyok tragikus lihegése s a szeptembervégi eső irgalmatlan csurgása: nehéz ásítássá tették az életet. Hallgattak, még Katica is. Mert szegényke lassanként megtanulta ezt a nehéz mesterséget is a súlyosodó férfi mellett. Ilyenkor magában ketté oszlott, két Katica-féle ártatlansággá, szembe űlt önmagával és annak tett kérdéseket: - Ugye, meg fog gyógyulni Bálint? - Ez csak átmenet a hosszu küzdelem után, ugyebár? - Engem sohasem fog magától elkergetni, ugye, másik Katica?

Valami vonat indult. A portás benyitotta a váróterem ajtaját s kiáltotta az állomások neveit. Olyan súlyosan húllottak a nevek a homályos fénybe, mintha nehéz gályarabokat idézne fekete pálcás biró elé. A közönségben nagy mozdulás támadt. Egy fiatal pár nagy sietve rohant el Bálinték előtt. De azért a nő, egy világos-szőke, korán hervadt arcu, kirengő kékszemű asszony, odanézett rájuk. Elsikoltotta magát: - Boór Bálint! - És hisztérikus forró sírás tört ki belőle. A férj gyengéden tovább vitte, visszafordult s bocsánat-kérő szomoru mosolygással emelte meg kalapját. Katica felbámult. Bálintot pedig átriasztotta a sírás, mint valami végzetes üzenet. Hát úgy kitetszik belőle a tragédia, olyan ragadós a fájdalma, hogy sírást kap tőle, aki megérinti körötte a levegőt?

Végre a vonatban űltek. Csak ketten voltak a fülkében. Bálint nézte, nézte a Katica makacsul virrasztó kis arcát. Kinyújtotta kezeit, szeliden megbabrálta:

- Ugye, nehéz társ vagyok, kicsi bogárkám? Ugye, rossz vagyok? Látod, szivecském, ilyen a világ. Az én jóságom, az én végtelen szeretetem is átok és halál lett számomra. És most, hogy te jó vagy és szeretsz, én is csak úgy fizetek neked. Nem lehet büntetlenül jó lenni ezen a világon.

Hűvös, szürke és nedves volt Róma, mikor reggel egy rozoga kocsin behajtottak. A kocsiban, egy ucca fordulójánál, Bálint megragadta a Katica karját:

- De most már igazán kiáltotta a nevem valaki. Ez már igazán nem volt képzelgés. Éreztem a hang ismerős ízét. Nem hallottál semmit?

Az uccák még puszták és álmosak voltak. Katica jobbnak látta félig igazat adni:

- Valami kiáltás félét én is hallottam.

A Piazza spagnuolán, az Albergo dei principi-ben vettek egy szobát. Amint mentek felfelé a szálló lépcsőcsarnokában a gyermekszolga vezetése után, egy felvidámuló hang köszöntött eléjük:

- Szervusz Bálint!

Egy negyven-negyvenhároméves férfi jött velük szemben. A termet magas, széles, erővel kicsókolt élet volt, de mozdulataiban volt valami bágyadtság és akart fínomkodás. Az arc egészséges, a szemek mély tüzűek. De azért a kövéres piros arcon is valami fáradtság s majdnem íjedség lappangott, a szemek pedig mindegyre félénk siránkozást ejtettek maguk elé. A különben igen elegáns öltözeten is volt valami szándékos hanyagság és gyűrtség. A Bálint arca felderült:

- Szervusz, Elemér! Látod, Katica, ez jó jel, határozottan jó.

Bemutatta a férfit Katicának. A férfi egy pár szóban nagyon kedves, nagyon szellemes tudott lenni. Szilágyi Elemér az új magyar líra egyik kiötlő jelensége, a magyar faj egy egészen sajátos hajtása volt. A pályatörés nehézségei, a budapesti írói élet mindennapi szomoruságai, az írtózatos arcok befelé íjesztették ezt a díjbirkózó testű férfit. Nem harcra született lelke visszaundorodott az élet mindennapi bokszolásaitól. Ezért minden szájnak igent mondott, minden arcnak mosolygást mutatott, minden elvnek helyeslést bólintott: csakhogy ne bántsák, csakhogy ne dörzsölődjenek hozzá szörnyű valóságukkal. Elbujt élete legmélyebb csalitjába,

az örök szépségek fakadó forrásaihoz s onnan, mint megijesztett gyermek a kályha mögül, sírta ki, csodálatosan gyermeki és mégis öreg szemmel: a világ íjesztéseit, az apró-nagy ütődéseket, az emberekre itélt szépségeket. És hiába álcázta félővé magát: mégis sok ellensége és irigye volt s háta mögött szidták és gyűlölték ezt az embert, akinek nagy udvariasságát, engesztelő alázatosságát nem lehetett szembe megbántani. Ő lassanként elidegenedett az egész magyar élettől, ahol csak a lelkére léptek s ahol olyan gyengének és félénknek kellett lennie. Már tagadta a magyar élet minden termését, még a csodálatos nyelvet is megutálta, melynek ő volt egyik legtöbb hangu muzsikása: hiszen ezen a nyelven pazarolta pusztába élete minden szépségét. Évek óta külföldön kószált, elhatározta, hogy elfelejt magyarul s az olasz nyelv költője lesz. Bálinttal, bár a két lehető legellentétesebb életforma voltak, vagy talán éppen ezért, valaha nagy barátságban élt. És az elválás után is megmaradt bennük a jó napok melege.

A költő meleg szivességgel ajánlkozott:

- Kedves Bálintom, nagyon szivesen állok bármikor rendelkezésetekre. Nekem úgy sincs semmi dolgom. Rómát pedig jobban ismerem mint a tenyeremet. Oh, milyen város ez! Ez a haza, a mindenki hazája. Itt senki sem hontalan, aki gondolkodik és látja a szépet.

Bálint kapott az alkalmon:

- Nagy jót fogsz tenni, Elemér, ha vezetni fogod a mi falusiasságunkat. Nem is annyira a vezetésért, hiszen mi is csak eligazodnánk valahogy, de nagyon jól fog esni, ha egy pár órát tölthetünk együtt. Ez a szegény kis teremtés is mindig csak velem van, talán őt is fel fogod vidítani. Most pihenünk egyet. De ha délután ráérsz, nagy örömet szerzel.

Délután három órakor Szilágyi pontosan megjelent a Bálinték szobájában. Azok már készen várták. Kocsiba űltek. Bálint kivánságára először a Kolosszeumhoz hajtattak. A kocsiban Bálint első kérdése ez volt:

- Mikor mész haza, Elemér?

A költő arcán különös íjedség szenvedése ment át. De nagy barna szemeinek delejes felcsillogása gyűlölet volt. Majdnem síró hangon kérte:

- Kérlek, csak erről ne beszéljünk. Csupán az említésére napokig beteg vagyok. Hogy élhet ott valaki, akinek nem muszáj? Az az öngyilkosság országa, én pedig élni akarok. Különben is, nekem semmi közöm Magyarországhoz. Külön levéltári kutatást végeztem és rátaláltam, hogy egyik dédanyám francia volt, ősapám pedig Olaszországból költözött be. Az én hazám Róma, az én hazám Firenze, Párizs, London. Haza van mindenütt, ahol szépségeket teremhet az ember s ahol nem taposnak bele az azalea virágaiba.

Sajátosan: asszonyos-fínom fájdalommal beszélt. Leghevesebb szavát is lágyan, kérően, síró megbujással mondta. Bálint tudta, hogy ez az egész idegen származás mese s hogy a költő egy régi tősgyökeres dunántúli családból való. De értette, hogy kell neki ez a hazugság, hogy az elíjesztett, megkarmolt embernek szüksége van erre az elégtételre. Rajta is valami ideges ingerültség hatalmasodott el s már szinte bánta, hogy ezt a beteg életet hívta a fájdalmához. Másra terelte a beszédet. De Katica kirohant a hallgatásából:

- Maga rossz ember! - mondta fellobogó arccal a költőnek.

Szilágyi meghajtotta fejét, mintha bókot kapott volna. Mosolyogva kérdezte:

- Mivel érdemeltem meg ilyen hamar ezt a pontos minősítést?

Katica olyan tágra nyitotta a szemeit, mintha ott akarta volna kirohanni a mondanivalóját:

- Rossz ember, mert nem tud, nem akar szenvedni. Olyan rossz, mint egy nő, aki nem akar anya lenni, hogy meg ne rontsa a szépségét. Maga elfut a szenvedéstől és nem bánja, hogy mások szenvedik tovább azt, amitől maga elfutott. Ahelyett, hogy ott maradna, hogy harcolna a szenvedés ellen, hogy másokat is megszabadítson tőle.

A költő arca megint széternyedt s egy félénk gyermek íjedt ki a vonások közűl. De a Bálint homlokán kidagadt egy ér s vére felhullámzott az arcába. Nyersen riadt a lányra:

- Vissza akarsz kergetni?

A lány rémült csendbe fagyott. A szó megritkult köztük. Bágyadt érdeklődéssel nézték a kocsi mellett elfutó házsorokat. A kocsi a Kolosszeumhoz ért.

A roppant rom láttára Bálintban felállott a leökölözött gígász. Éhes szemekkel nézte a hatalmas köveket s mintha a századok fekete tárogatói fogadták volna a Cézár-arcu férfit. Katica felkiáltott:

- Milyen melegük lehetett nyáron a rómaiaknak ebben a rengeteg épületben!

Szilágyi elkezdett magyarázni a lánynak. Bálint hagyta őket előre menni. És mikor jó távol voltak tőle, ellenkező irányban ment neki a kőkolosszusnak. Felment a legfelső karzatra, honnan belátni az egész romot és az egész Rómát. Leűlt egy kőre.

Csend volt, ősz volt, Róma volt. A csend nem az a nagy lélegzetű szelid jóság volt, mely a tavaszi vetés, a virágos föld álma fölött pihen és hosszu rezdüléssel igér csókot és lágy kenyeret. Nem is az a szelid sóhajtás, mely a pihenő tűzhely s a hallgató butorok fölött, mint egy jó meleg selyemkendőbe, magába bónyálja a mindennapi gondokat s a kis emlékek végtelen édességét. Roppant kövekből boltozott óriási sírbolt volt ez a csend s fehér kövein a halál zuhogott tova. Az ősz pedig, egének mély kékjével, a hervadás nagy hullámu zenéjével nem hegedű volt itt, egy magános bánat fínom zokogása. Mérhetetlen orgona volt s halott népek rekvieme zúgott át rajta. És Róma az örök Róma volt: a sártitán kirontó daca a rögből, a kicsinyből, a halálból.

A csend, az ősz és Róma, mint dalok sírására feszített cimbalmot, láthatatlan pálcákkal verték a sokat vert férfit. És mint régen elbujt sírás, a legmélyebbre ásott fájdalom jött fel a lelkéhez. Oh, fia lenni egy óriási álmu népnek, beélni erejét egy gígászi lendületű faj erejébe, megmaradni egy roppant állam boltozatában, kiötlő alkotások piramisaiban, lenni mulhatatlan Cézár egy prométheüszi faj halhatatlan építésében! Hogy törvényekben, monumentumokban, a hódító élet írtózatos acélformáiban ezer év mulva is az ő arca intsen, parancsoljon és indítson! Háta mögött hallotta a Katica és a Szilágyi hangját. Fájdalmas gúnnyal fordult a költőhöz:

- Elemér, láttál-e már olyan apró faju kis körtefát, mely csak akkora, mint a karom és olyan nagy körtét terem, hogy majd gyökerestől felbukik alatta?

- Igen, miért kérded? - kérdezte majdnem gyanakvón Szilágyi, aki minden szó mögött tövist rettegett.

- Ilyen körte vagyok én a magyar fán. Azért lettem férges. Ha akarjátok, menjünk valami más csodálkozáshoz.

Estig egy egész csomó nevezetességet néztek meg. Szilágyi csinált hévvel, tulzottan dicsért mindent, mint aki önmagát akarja belovagolni valamibe. Mindegyre hasonlítást tett az otthoni és a római viszonyok közt s a hisztérikus nő sokféle bántásával tudta meggúnyolni az elhagyott országot. Bálint egész délután rosszkedvűen hallgatott s a szemei befelé néztek.

Este hét óra tájt megvacsoráltak a San Carlo vendéglőben. Bálint inkább csak ivott, valami erős Etna-bort. Vacsora után haza akartak menni, de Szilágyi, akit a szokatlan bor felélénkített, kérte őket:

- Nézzétek, milyen csodálatos holdvilágos este van. Ne menjünk haza. Tudjátok mit? Sétáljunk ki a Szent Péter terére. Nagyszerű hatása lesz, ha legelőször ilyen világításban látjátok meg.

Katica nagyon megörvendett a dolognak. Bálint hagyta magát vinni.

- Nézze, Katica, ezt a rengeteg embert az uccákon. Mennyien vannak és mindenik beszél, vitatkozik, nevet és mégis milyen csend van. S az összefolyó hangoknak milyen halk a muzsikája. És milyen fínomak, melegek a mozdulatok, hogy ritmusba verődik tudatlanul is a tömeg. Itt nincs kiötlő betyárkodó hang, nincs káromkodás, nincs köpés: ez a nép a ritmus és a szépség népe, - lelkesedett a költő.

Bálint különös hangon szólt közbe, melyről nem lehetett tudni, hogy támadó gúny vagy csak tréfa:

- Tényleg, így járnak a sümegi cigányok is, a ritmus, és a szépség népe.

Amint a Tiberisen mentek át, egy úri nő ment el mellettük egy férfival. Szilágyinak felgerjedt a szeme. Megragadta a Katica kezét:

- Látta ezt az olasz nőt? Micsoda szépség! A sovány ideges testből hogy száll a dallam minden mozdulattal, mint egy nagyszerű hegedűből. Ez nem magyar tehén, nem szoptatásra és kenyérdagasztásra született nőstény. Látta a szemeit? Micsoda zsúfolt éjszaka s az arcon háromezer év kulturájának bonyolult lelki élete. Az ilyen nő lehet csak a lélek szeretője. Nálunk a férfi lelke mindig magános a szerelemben.

Bálint kiköpte szájából a cigarettáját, rátaposott. Egy pár lépéssel hátramaradt. Elsötétült, türelmetlen hangon mondta:

- Ti csak menjetek előre, én majd követlek. Kissé fáj a fejem.

Végre kiértek a Szent Péter terére. Mint egy mérhetetlen harang, a holdvilágban majdnem ringva tűnt eléjük az ima roppant bazárja, a leggígászibb isten-pörsenés, melyet a halhatatlanság férge feltúrt magának a földből. Fehérek voltak az éjszakában a lépcsők s fehérek voltak a tér árkádjai. A komoly házi lány, az éjszaka, a hold selyemkendőjével mosta őket. Csak a bazilikával szemben levő kis vendéglőkből vetette ki élők árnyékát a fény.

A költő kilendítette kezeit a hold szélesen hömpölygő álmába. Arcán a bosszuálló nőnek súnyi, fogas öröme bujt. Felforrósodott hangon mondta:

- Ez a haza, ezért érdemes élni, ez fizeti meg az életet. A nyomoruság sem sajoghat, a halál sem íjeszthet ott, ahol ilyen szépségeket lehet látni ma, holnap, mindig, elmulhatatlan valóságban.

- Jó kis korcsmák lehetnek azok ott, - mondta könnyű, majdnem legényes hangon Bálint s parasztosan kiköpött az ajkai közt.

Szilágyi összerezzent. Nagyon gyermekké, szinte lányossá íjedt az arca. Szemeit sajátságos delejes fényű homály borította el s úgy nézett, mint éjjel a macska, ha valami furcsát lát. Most már a megbántott nő makacs hisztériájával lobogott fel:

- Két és félezer évvel ezelőtt itt már város, történelem és kultura indult! Ezek már akkor emberek voltak és fakadt belőlük az emberi jövő. Mi talán akkor még négykézláb jártunk.

- Igazad van félig. Négy lábon jártunk. Nagyszerű paripák négy repítő lábán. A mi életünk, a mi énünk nem fért falak közé. Végtelen sikságokat nyargaltunk be s mindennap örök újat sóvárgó lázzal kergettünk új holnapot. Faltalan, határtalan volt az életünk, az álmunk, a szerelmünk. Végtelen csókban és végtelen álomban voltunk nagy zúdulásu rohanó emberzápor. A mi életünk szétölelkezett a napba, a földbe, a végtelen térbe s az egész természettel voltunk nagyok és erősek.

A két férfi már mint ellenség állott egymással szemben, ugyanannak a fájdalomnak két arca. A költő idegesen remegett, ajkaira beteg dűh sápadt ki. Olyan volt, mint mikor a végletekig megbántott nő férje szemeibe akarja köpni minden eltűrt szenvedését, egész multjukat:

- Nem értelek, édes Bálint, mert fel sem tudom tenni rólad, hogy csak engem akarnál bántani. Ne menjünk vissza olyan messze a multba, tulságos tág és homályos az. Vegyünk csak egy olyan időpontot, mely mindent magába szimbolizál. Mikor ez a nagy emberi csoda itt kinőtt a földből, mi volt Magyarország? Úttalan vadon, mocsár, mocsár, sáros, trágyás, nem emberi vad falvak, félvad, káromkodó szörnyű emberek. Dulakodtak, disznót etettek, ittak és rókáztak. És itt képben, kőben, zenében az emberi szépség legnagyobb csodáit alkották.

- Mi volt akkor Magyarország? Hát én megmondom neked, mi volt akkor a magyar falu, a te vad falvad, a te nem emberi parasztod. Hát mi is volt a magyar paraszt akkor? Volt neki istene, volt neki császárja, volt neki hűbéres ura és ott volt ráadásul a török. Az istenének szolgáit etette, verejtéke egy részével szép kövéresre hizlalta őket, nagy fehér házakat termett nekik, szép butorokkal, jó bort termő szőlővel. A császárja németjei megsarcolták, marháját elhajtották, vetését elgázolták, kenyerét elvették, asszonyát bántották. A hűbéres ura volt a minden percnyi végzet fölötte. Mindig ott volt életében lecsapó karma, feltátott szája, ütő ökle, szomjas torka. Ő torkig tudta etetni-itatni mindezt kenyérrel, hússal, borral, vérrel. A török kirabolta s rágyujtotta a falut. Neki csak az eke volt a kezében: az egyetlen fegyver, az egyetlen véső, ecset, kalapács és toll. És ezzel mégis tovább tudta írni a fakadó élet nagyszerű költeményét: mégis ő volt a tápláló kenyér, a védő vér, és mégis: ő volt a szépség. Mert mégis dalolt, hímzett, faragott, virágot ültetett, dús lelke ősi csodái mégis felnyiltak mint szűzi rengeteg virágcsodái. És vérben, lángban, jajgatásban, robotban volt türhetetlenül izmosan kenyeret, szépséget, jövőt termő nagyszerű magyar paraszt.

A költő arca majdnem sírásba oszlott, szemei beteg hántással harapdostak az éjszakába, visítva rontott ki magából:

- Te beszélsz így, te, Boór Bálint! Hiszen az egész életed harsogó meghazudtolása annak, amit mondasz. Nálunk egy Boór Bálint száműzött! Ezek pedig itt már kétezer évvel ezelőtt kulturát csináltak, érted, kulturát? Csináltak könyvtárt, csináltak egyetemet, csináltak tudományt!

- Mi meg barázdákba hasítottuk a vad földeket. Mi szorítottuk hátra a mocsárt, az erdőt. Mi hódítottunk teret az ember kenyerének. Mi nehéz aggódással hajoltunk a serkedő csira fölé. Mi ápoltuk és tisztítottuk a tejet és húst adó drága barmot, az ember erejét és eszét. Mi szorongtunk az időjárásért, mi kaszáltunk, mi kapáltuk az édes bor tövét, mi arattunk: mi építettük a kenyér roppant katédrálisát. Mi benne maradtunk a föld, a nap, a levegő ős testvériségében s velük építettük az élet, az egészség erős dómjait. És közben teremtünk dalt, nótát és zsoltárt, teremtünk iskolát, tiszta családot s az új holnap makacs akaratát. Mi csináltuk a lélekké épülő kenyér mindennapi csodás eposzát. Hát ez nem kultura, ez nem élet! Csakhogy ősibb fakadásu s a mi belső törvényeink szerint való. Mi még fiatalok vagyunk, mi még csak most értünk el ahoz, hogy ez a földből nőtt időtlen kultura egy másik kulturát: szerinte való várost, művészetet, könyvtárt, tudományt teremjen. És fog is teremni, szélesebb nyitásu, több egészséget adó, naposabb és tágasabb kulturát, mint más befalazott beteg népeké. Mi lassu folyásu nehéz folyó vagyunk, de kiszáríthatatlan, de szétárkolhatatlan, de minden gáton áttörő. A te híres kétezeréves kulturád itt: a falak, a városok, a templomok, a

könyvtárak százszor is romokban voltak azóta. A magyart vérzivatarok verték, ő volt a történelem nagy falurossza: de tűrt, de hajlott, állított vagy tagadott és: ravaszul hunyorgatott egymásnak. Behúzta kalapját, befordította a subáját, hagyta múlni a vérzimankót, nem jajgatott, nem kiabált: volt súnyi, makacs erővel győzhetetlen egészséges magyar. Mi vagyunk a föld ereje, a kalász diadalmas fakadása, a nagy síkságok széles lélegzete, új egészség és felvirradó szépség vagyunk mi, érted, és fütyülök a te rothadt kulturádra!

Szilágyinak most már egészen halk sírás lett a hangja. A gyengék, a nők, az eltaposottak menekülő sírása:

- Jaj, kérlek, bocsássatok meg, most jut eszembe, hogy én ma estére egy igen fontos összejövetelre adtam a szavamat. Ugye, Katica, megbocsát, ha magukra hagyom? Majd máskor szivesen leszek rendelkezésükre.

Egész testében remegett és nagyon csúnyák voltak a szemei. A két férfi hidegen adott kezet. Katica ártatlanul mondta:

- Maga most hazudik, Szilágyi. Milyen különösek maguk. - Aztán mosolygásra derült az arca:

- De tényleg, jó, hogy elmegy. Még összeveszn*é*nek Bálinttal.

A költő betűnt az idegen éjszakába. Mikor hazaértek, Bálint nagyon jó, széles ellágyulással volt meleg Katicához. Egyszerre csak nagyon dicsérni kezdte Párizst:

- Oh, szivem, az a város, az az egyetlen város. Ott szelidült legemberebbé ez a furcsa kétlábu állat. Ifjuságom legszebb emlékei s egy nagy újjászületés boldogsága kötnek oda. Ott lehet hinni az emberi munkában, a nagy tömegek jövőjében s az emberi igazság eljövetelében. Mindig jobb voltam, mélyebben tudtam erőimet és dolgozni tudtam, ha ott voltam.

Katica ráragasztotta világos szemeit a férfira, úgy kérdezte:

- Miért dicséred nekem most úgy Párizst?

Bálint diákos zavarodással hebegte:

- Hát, tudod, Róma csak Róma. Templom, makaróni, templom, makaróni: egyik sem az én ételem. Meg itt járvány a malária is. Mi lenne, ha megkapnád! Mi lenne velem nélküled? Csak érted mondom: jó volna, ha holnap tovább állnánk Párizsba.

A lány szeliden mosolygott:

- Ha te akarod.

De mikor lefeküdtek, Bálintból már beteg feszültséggel tört ki:

- Csak már reggel volna, hogy tovább álljunk. Nem bírom elviselni a gondolatot, hogy mégegyszer találkozunk Szilágyival. A magyar, ha rothadt, rothadtabb minden másnál. Beteg ember, határozottan beteg. Én pedig nem akarok beteget látni, nem akarok beteg lenni. Én egészséges akarok lenni, én élni akarok.

4.

Fejét felemelte az ágyból. Óvatosan, halk hangon szólt:

- Katica.

A lány nem felelt. A csendes szobában olyan szomoru volt a villanylámpa fénye. Egy idő óta így aludtak egész éjjel égő lámpa mellett. Mert a sötétségből rémek jöttek ki, felverték az alvó férfit álmából és megtaposták a szivét. Bálint kissé emeltebb hangon ismételte:

- Katica!

A lány hallgatott. Szabályos lélegzete csendesen muzsikált a szoba néma szomoruságában. Már ötödik napja, hogy reggeltől estig róják Párizst s ma hat órakor délután halálos fáradtan jöttek haza. Egy pár falat vacsora után rögtön ágyba is bujtak. Bálint rögtön úgy tett, mintha fejest bukna valami mély álomba. De lehunyt szemmel, visszafojtott szivvel leste, mikor alszik el a szegény lány. Katica még babrált valami megigazítni való kalapon az ágyban, olvasott is valamit s csak most félkilenc óra tájt könyörült rajta az álom. Oldalt, kifelé fordulva aludt, két karja lelógott, mintha kérve nyújtaná valami homályos irgalom felé:

A kis hotel Beauvoir, ahol fészket fogtak maguknak az Observatoire avenuején, a Port-Royal kis pályaudvara mellett volt, a hirhedt Bal Bullier második szomszédságában. Tiszta, csendes kis szálló, vidéki kis tőkések, tanárok, kis földbirtokosok átmeneti otthona. Itt torkolnak egybe a Saint-Michel, a Port-Royal, a Montparnasse boulevardok, az avenue de l'Observatoire és még vagy három kisebb ucca és nagy levegőjű keresztutat alkotnak. A Bálinték szobája a második emeleten volt egy kis erkéllyel, ahonnan be lehetett látni az odafutó boulevardok dicsőségébe és örvendeni lehetett az avenue hatalmas fáinak egészen a Luxembourg kertig.

Ez a Párizsban töltött öt nap hosszu hetek zsúfolt életét foglalta magában. Már a vasúti utazás, egy csodálatos októberi napon, át az őszi Franciaországon, fellehelte a megnehezedett élet lappangó kedveit. Az első napon a nagy étvágyu kamasz mohóságával vetette magát Párizsnak. Elment mindenüvé, ahova valami emlék kötötte, ahol fiatal vitorlái valaha valamilyen szélre kibomoltak, ahol az élet egy nagy jelentése dobbant fiatal szivébe. Azt hitte, hogy a hajdan olyan nagy lobogással átélt dolgok igézete visszavarázsolja életét a fiatal, jövőbe rontó Herkulessé, aki ereje vad mámorában nem félt semmitől és hitt a munkában, az emberekben, a szépben. Este aztán összetörve, kedvetlenül, majdnem betegen tért haza. A lány ártatlan kérdéseire az eddigieknél is durvábban támadt rá. Kergette magától: menjen vissza Magyarországba, ne nyomja az ő életét, ő az oka mindennek. Másnap aztán még nehezebbre borult a meglökött lélek. Végigmentek a nagy boulevardokon, ahol hajdan annyi bimbót csókolt élete az életbe. Most unalmas holt lézengés voltak a körutak. Betértek a Louvre muzeumaiba, megnézni régi nagy szerelmeit. Hát ezeket találta ő szépségeknek! Minden szobor, minden kép milyen ezerszer elásított ásítás. Elmentek a Luxembourg kertbe: diák-koplalásai, diákálmai s egy széles szárnyu nagy szerelme lombos fészkébe. Banális, kinyírt, megborotvált vén park volt, mint egy öreg társalkodóné hamis huncutkáival, hazug virágaival. Bementek pihenni egyet a Cluny kávéházba. Milyen ízléstelenek, locsogók, vén arcuak lettek a diákok. Hol van a jövő lobogása szemükből, az álom szárnyai homlokukról? A Comédie Françaiseben délutáni előadás volt: Molière Précieuses Ridiculesjét adták. Micsoda erős nevetéssel duzzadt valaha élőbbé e darab láttára. A szinészek alig mozogtak, Molière olyan közhelyesen szellemtelen, olyan sületlen volt. Nem tudta az első felvonást sem végignézni, úgy ráncigálta ki Katicát a szinházból, a kacagás bő csecsein csüngő közönség meg is pisszegte a csendháborításért. És szemei mind sötétebbre mélyültek, arca mind komorabbá zordult, ajkai mintha néma circumdederuntot zokogtak volna. Mert bármerre ment, bármit nézett, bárhová fordult az életért jajgató lélek: nehéz fáklyák komor fényében, fekete tárogatók súlyos zenéje mellett egy óriási temetés ment előtte. Ebbe a temetésbe, mint valami fekete tóba, behúllott Párizs minden öröme, munkája és szépsége s megnövesztő része lett a roppant gyásznak. Tizenkét fekete ló súlyos patája verte az elhidegült földet: úgy hozták a mérhetetlen koporsót. És a koporsóban, égfelé fordult arccal, hervadt virágokkal a homlokán, hosszu fekete talárban feküdt az eldőlt fiatal Herkules: a fiatal Boór Bálint. Az uccákon hemzsegő tömeg, a hatalmas házsorok, szinház, park, zene belekeringtek ennek a temetésnek ritmusába. Sírás és temetés volt az egész Párizs: az ő fiatalságának roppant ravatala. Mikor este haza értek, kiverte a halál hidege, szivén vad jajgatásokat vertek ki az évek és mint nehéz batyut, melybe egy meggyilkolt embert dugtak, hullatta a lány elé: - Párizs megvénült. - Ezt mondta: - Párizs meg-

vénült. - Hogy ne kelljen mondania: - Jaj, jaj, elrohant az idő, jaj oda az életem, jaj, jaj, jön a halál és nem lesz napsütés.

Halkan kikelt az ágyból, lábujjhegyen odament az alvóhoz. Aludt a szegény teremtés s olyan gyermek volt az álom nagy szánalmában. Hogy megsoványkodott, hogy megsápadt az arca. Hogy megverte, megrágta, lehervasztotta életének egyetlen nagy befogadott boldogsága: a folytonos szenvedés azért, akit szeret. Szegényke egy pár hét óta már anya, új élet készül a felajánlott testben. Még gyermekebb, még ártatlanabb, még bolondosabb mint valaha. Sokszor már azt sem tudja, hogy hol a feje, hogy mit tesz: úgy megzavarja a sok szenvedés s élete egyetlen nagy aggódása. A férfi szemeibe nehéz könnycsepp serkedt: - Szegény, szegény kis életbe sodort árvalányhaj, a te nagy szereteted kellett, hogy még nagyobb lehessen a szenvedésem, - sóhajtotta magában.

Halkan felöltözött, felöltőt vett magára, kalapját is feltette. Már az ajtó felé indult, kinyitotta. De még megfordult, visszanézett az alvóra. Kilépett, bezárta maga után az ajtót. Amint kiért az uccára, megállott. Millió fényben, százezer vágyban indult Párizs éjjeli élete. Megnézte óráját. Alig mult félkilenc. - Hova menjek, mit csináljak magammal, hogy ne sajogjon olyan írtózatosan, hogy vagyok?

Neki indult a Saint-Michel boulevardnak. Homályos szemmel, ténferegve ment az elsiető arcok hullámai közt. Egyszer csak vidám ének csapott fel. Diákok és diáklányok szökdécseltek a járdán, félkörben összefogózva, valami huncut nótát énekelve. Nevetéstől volt zsiros a szemük s bomlott belőlük a kacagás, mint a tavaszi nedv a megcsurgatott nyírből. Szeretett volna nekik menni, ráöklözni az arcukra, hogy ne döngessék olyan arcátlan-kegyetlenül az ő koporsóját.

Átment a Pont-neuf hidon. Hűvös szél fujt a Szajna fölött s lent az alvó barna hajókon vörös, zöld, sárga lámpák pislogtak, mint borzalmas óriási macska-szemek. Mintha ráleselkednének, mintha már ugranának. Jaj, a karmaik közé kerül és vége lesz. Majdnem futólépéssel ment át a hidon.

Oh, ha valahová mehetne, ahol meleg és világosság van. Testvér-féle szivek melege, jóakaratu, őt meglátó szemek világossága. Ahol sokan volnának, nagyon sokan: és mikor őt látnák, mindeniknek felfényesednék a szeme s mindenik szivében ott húzna az ő királyságának széles bíbora. És az ajkak mondanák: - Itt jön Boór Bálint, a mi királyunk, a lelkünk, az életünk királya, aki vért adott a vérünknek, lelket a lelkünknek, életet az életünknek. Gyere hozzánk, nagyon szeretünk. Körül állunk lelkünkkel mint erős fal, nem engedünk hozzád szenvedést, gondot, halált.

A Louvre áruház árkádjai alatt ömlött a fény és ömlött a nép. Párizs százezer és százezer robotosa: a pénz szörnyű birkózása, a kenyér vad kergetése, az élet nehéz gályamunkája után ezer úton futott a nő-ágyék vigasztalásához. Párizs roppant élete kinyilt, mint végzetes alvilági virág. Elitélt, vak ragyogásu mező volt a millió csóku város, ahol száz és százezer bódult emberbogár röpködött a női ágyék halálos forró kelyhe felé. És a vágy rohanó zuhataga mellett sápadt asszonyok mellükre ragasztott csecsemővel kértek irgalmat. Nyomor-arcu gyermekek árultak cipőfűzőt, levelezőlapot, plajbászt, virágot. Bűn-árnyéku, szörnyű arcu férfiak ajánlottak ledér képeket vagy ledérebb kalauzolást a város égő kárhozatai közt. A nyomoruság torz halászai ki-kivetették a maguk kis hálóit az elrohanó vágy folyóba. Hogy megszedjék a csók adóját, hogy megvámolják a női húsba lehulló embert.

Az avenue de l'Opéra sarkán egy férfi állott. Leste az elmenőket s ha egy férfit alkalmasan gerjedtnek itélt, odament hozzá, félrehívta. Kabátja zsebéből kivett valamit, mutogatott belőle, felkínálta. Amikor meglátta a Bálint fáradt fejedelem-alakját, rögtön hozzá ugrott. Sajátos durva, inkább parancsoló hangon mondta rossz francia kiejtéssel:

- Monsieur, j’ai des cartes postales très intéressantes.

És már nagy titkosan fel is mutatott egy csomót. Az első lapon egy gőzölgő testű nő vad odatartással várta a megszálló férfit. Bálint bosszankodva hárította el a jobbkarjával. De akkor a fény a férfi arcára esett. Bálintból a halálos íjedség zuhanásával jött ki:

- Mike Márton! Te vagy?

A férfi összerezzent, mintha a gyilkos nevet verték volna az éjjeli álmához. Lábai futásra rándultak, a képes levelezőlapok kifolytak a kezéből. Lehajolt értük, felszedte őket. Megsápadt, megvert arcát odafordítva, nehéz lélegzéssel mondta:

- Én vagyok, Bálint.

A két férfi egymásra nézett. Hervadt arcot, összehúllott roppant romokat, megölt életet, kilökött csillagot látott mindakettő. Ment, ment a négy szem egymás felé, belemerültek egymás mély kútjába, le mélyen, mélyen, ahol gondolaton, szavakon, képeken, az álcás világ furfangjain túl: csak könny, csak fájás, csak zokogás van a tagolatlanul rohanó életben. Mindkettőnek ökölbe szorult a keze. Aztán egymásfelé rándult a két kéz, könny csillogott a négy szemben:

- Szegény Márton!

- Szegény Bálint! - mondták egyszerre.

Egy percig hallgattak. Ott álltak kezet fogva Párizs bomlott ragyogásában, a nagy izzó folyóban sötét sziget voltak. Olyan egyedül voltak ott a százezrek áradatában, olyan különök, olyan árvák. Elkergetett napjai egy éjszakát akaró fajnak.

A könnyek végigcsurogtak a Mike Márton arcán. Nagy bűnbánattal kérlelt fel fájdalma mélységéből:

- Bocsáss meg, Bálint.

- Ugyan mit kellene megbocsátanom? - mondta Bálint és sebet befedő nagy szánalom volt a hangja.

- Rossz voltam, szajha voltam, megtagadtalak, mikor melletted kellett volna kardot rántanom. Nem hallottam az örökkévaló kakas hívását. Magamat öltem meg, mikor gyáva voltam hitet vallani melletted. Megrohasztott a pénz s az a bestia asszony.

Bálint nem felelt. Szótlan öleléssel nézte ezt a félrepazarolt embert. Mike nagy nekifohászkodással folytatta:

- Mert az asszony volt oka mindennek. A végén képes volt gyermeket szülni, hogy odakössön a gályájához. Én bosszuból Malakiásnak kereszteltettem a kis fattyut, hogy egész életében cipelje ezt a nevet, amiért megcsúfolt vele az az asszony. Aztán csak azon vettem észre magamat, hogy a kis Malakiás a furcsa nevével nagyon hozzám nőtt. Olyan édes kacagása volt, olyan nagy szemei. Ezt meglátta a hárpia s még arcátlanabbul pumpolt. Nem képzeled, mennyi aljasságot követtem el a pénzért. Prostituáltam magamat, a művészetemet, festett koporsó lettem. Mind lejebb züllöttem s mind olcsóbban öltem meg magamat. Aztán a kis Malakiás meghalt. Akkor belerugtam abba a fertelmes dögbe, aki megölte az életemet. Ott hagytam, mint egy rühes kutyát. Most itt vagyok és látod, hogy keresem a kenyeremet. És mégis, hidd el, Bálint, ebben a percben nem én fájok magamnak, nem az én megfojtott, megpiszkolt életem: hanem a te arcod, a te végzeted fáj, a tied, aki tiszta és hős voltál. Mert te mutatod az egyetemes magyar halált.

A szavak sírássá omlottak a megvalló férfi ajkain. Bálint úgy állott ott, mint egy lezuhant harang, melynek minden parányában benne reszket a fájdalom. Mike szomoruan mondta:

- Ha csak én volnék itt a falu árvája. Én legalább megérdemeltem a sorsomat. De ha látnád a többit, Párizs bujdosó koldus magyarjait. A szegény Konkoly Zoltánt...

Bálintot mellen ütötte a név. Megtántorult s rohanó lélegzettel kérdezte:

- Hol van Zoltán, mi lett belőle?

Mike keserűen legyintett az éjszaka ragyogásába:

- Vak zongorás egy szegényesebb csóktanyán. Ha akarod, hozzámehetünk. Ma ugyis találkánk van éjfél után, legalább előre érte megyünk. Én mára beszüntetem az üzletet.

Bálint megfogta a mellette levő lámpa oszlopát, hogy fel ne bukjék. És egy pillanatra az rándult át az életén, hogy ez a világ oszlopa s ha ezt kitépi helyéről, lezuhan a vak mennyezet s elzúz minden emberi szenvedést. Nehéz vihar sepert végig benne. Percek teltek, amig tompára rekedt hangon ennyit tudott mondani:

- Menjünk hát.

Visszamentek a Szajnán át, a diáknegyed olcsóbb örömei közé. Az Odéon mellett a Quatre-vents-ucca szűk nyomoruságában átvilágított nagy vörös szám mutatta az ötödik számu házat. Nagy csengetés figyelmeztetett át az egész épületen, mikor beléptek a kapun. A még sötét udvarból egy öreg olcsó Vénusz jött elő azzal a mosolygással, mely kidöbbenti a fajfentartást a férfi-gerincből. De amint megpillantotta Mikét, a mosolygás visszacsuszott az üzleti tartalékba. Egész jó, szivesre derült arccal mondta:

- Monsieur Zoltán a szalonban van.

Mike vezetett. Amint mentek fel az első emeletre, itt-ott félig nyitott szobákba esett be a pillantásuk. Némelyik már üres volt s únott ásítással mutatta a szalonba repült pillangó szépség-kellékeit. De legtöbben még ott volt a csók gályarabja s félig vagy egészen meztelenül, a nagy tükör kegyetlensége előtt, készítette anyából szakadt testét, anyától csókolt arcát, anya-szemtől nézett szemeit csók-csiholásra, vérkergetésre, a vágy beteg kutyáinak felverésére: pénz, pénz, pénz-szerzésre. Mikor a két férfi elhaladt ajtójuk előtt, gépiesen, talán tudatlanul és akaratlanul, kivigyorogtak rájuk, mint valami mosolygásra begépezett mű-koponyák.

A szalonból halk beszélgetés jött ki. A nagy csillárnak még csak egy-két világa égett. A csók nagy bálja csak sokkal később, éjfél után kezdődik. Ilyenkor még csak egyesek jönnek: az erkölcsi-világrendesek, a szolid életűek, akik úgy rendezik el a test vágyait, mint a kettős könyvvitelt, vagy a falióra felhúzását. Vagy ilyenkor jönnek a vér beteg korbácsoltjai, az őrült tornák rögzöttjei, akik félnek az emberi szemektől s az első sötétség magánosabb menedékében sietnek elrángani halálos itéletük egy-egy jelenését. Nyolc-tíz lány volt a teremben, mindenik teljesen meztelenül, csak a vállukon volt valami ragyogó szinű: bibor, kék, sárga, zöld palástszerű plüsköpenyeg. Az egyik szegletben egy szolga űlt és ásítozva hallgatta a tereferét. Hátával odadűlve a zongorának, egy férfi beszélt a lányokkal. A lámpa fénye ráesett arcára.

A lámpa fénye ráesett arcára és ez az arc már újra felvérzett égő seb volt a Bálint lelkén. Oh, hogy megváltozott ez a diadalmas életnek csókolt fiu. A hajdan hancuros göndör fürtökben hejehujázó vörhenyes haj most vállig nőve, hátra van simítva, mintha járdahengerek lapították volna a dacos fejhez. A dacos fejhez, mely már nem dacos, olyan fáradt, olyan oldalra húlló, olyan szomoru. Az arc megfogyott, régi vörös szine oda van. Sápadt és íjedt, mint visszaidézett halott. Az áll, az arc, a bajusz helye csupasz és fehér, eltűnt az élet dús sörtéje róluk. A nyak is megvékonyodott, megfehéredett s mintha hosszabb volna. Az ádámcsutka kiötlik belőle, mint egy kiejtett panasz. A szemek többé nem az élettől kiduzzadó sugárzó golyók. Két megnőtt kék tó, melyeknek szomoru, zavart vizeiben különös árnyékok suhannak el.

Bálint megállott a küszöbön, hogy lélegzetet vegyen a szive. A lányok megérezték az idegen szagot s testük kínálata már odavillant a vendégek felé. De Bálint az emberi fájdalomnak olyan óriási, olyan átkonduló jelenése volt, hogy rögtön hűvös fagyott rájuk. Nyomorult testük, melyből a rossz csókok kimarták a lelket, mégis női test volt, mégis anyának küldött. Megérezték, hogy ez a szenvedés nem a csók mákonyáért jött. Zoltán látta a lányokon, hogy idegent látnak. Felvetette szemeit.

Szája, az első pillanatban, kiáltásra vonaglott. De az ajkak néma zokogásra csuklottak fel s elzárták a kitörő hangot. Sápadt arca kifeszült, kezeit mellére tette, mint eltakaró pajzsokat, szemei még nagyobbak lettek. Indult, áradt, kihullámzott a két nagy kék szem kétségbeesett, írtózatos sírása és beleszakadt a szomoru arc, a vonagló száj, a meghervadt test: az egész ember egy végtelen sírás hangtalan, borzalmas mozdulása volt.

Bálint odarohant, átölelte a fiatalembert, elhajított fáklyáját a részeg tékozlásu fajnak. Most már hangba tört a fiu, erős, darabos, rettenetes csuklásu nehéz zokogásba. És ez a sírás s a Bálint némán vonagló arca bement a csók szomoru lárváiba. Bement az ágyékká züllött lányokba, bezuhogott, mint megnőtt folyó a parti viskókba. Bement a legmélyebbre, hol elbujva, mint mostohától kergetett kis lány, gyermeksírásuk reszketett. És szivük megkondult, mint vasárnaptól lökött harang és lassan, lassan harmat űlt ki a szemükre. A szomoru csók vásárcsarnoka széppé lett egy percre: szánalom és emberi ölelkezés volt.

Lassanként kiláttak a Zoltán szemei a nagy sírásból. Végigjárták a Bálint arcát, alakját, mint visszajött gazda az ugarba árvult földet. Végtelen fájdalommal szökött ki belőle:

- Oh mester, hogy megváltozott! Hova lett a régi Boór Bálint?

Hova lett a régi Boór Bálint? A kérdés, mint téli orkán fagyos fergetege zúgott át a megomolt férfin. Roppant fekete város volt s minden harangja temetésre ringott: Hova lett a régi Boór Bálint, hova lett a régi Boór Bálint? - Tompa hangon mondta:

- Elment viaszfigurának a magyar klinika panoptikumába. - Aztán feláradó nagy szeretettel kérdezte:

- Velünk jöhetsz?

A Zoltán arcán nagy íjedség villant át s valami halvány vér-féle jött az arcába. Zavartan mondta:

- Éjfélkor biztosan felváltanak. De talán már itt van a kollegám és akkor megteszi azt a szivességet, hogy ma helyettesít. - A lányok felé fordult:

- Nem tudják, megérkezett már Cocteau úr?

Három lány is felugrott, hogy megnézik. Olyan szivesen, olyan nem pénzért voltak most jók, hogy szinte nem látszott a meztelenségük. Az egyik lelkendezve futott vissza:

- Cocteau úr még nincs itt, Monsieur Zoltán.

Zoltánnak lehervadt a feje. Csendesen mondta:

- Akkor itt kell maradnom. Menjenek bátyámék előre Veszprémihez, én legkésőbb egy órakor ott leszek.

Bálintban valami dühös makacs akarat tántorodott fel: mélyéig látni ezt az írtózatos végzetet. Megcirógatta a sápadt arcot:

- Nem, fiam, megvárunk itt. Lányok, hozassanak maguknak a kedvemért valami likőrt.

Leűlt egy székre. A lányokból a fizetésre kivillant a szajha, testük újból meztelenné rohant s vidám nevetéssel kiáltották a szolgának rendeléseiket. Mike Márton is széket fogott. Dacos-szomoruan mondta:

- Ez a bordélyház most többet jelent a magyar szellemnek, mint a Magyar Tudományos Akadémia.

A szolga már felhozta a likőröket, töltöttek az uraknak is. A lépcsőházból friss, fiatal hangok zaja jött fel. Négy fiatalember rontott a terembe. A lányok már odariszálták nekik a kelendőségüket, már rángták szomoru boltjuk bevált mozdulatait. A fiatalemberek láthatólag valami boros cécóból jöttek s az első mámor kedves huncutságával voltak zajosak. Az egyik, aki itt törzsvendég lehetett, odakiáltott Zoltánnak:

- Hé, monsieur Zoltán, jouz-nous quelque chose de bien rigolo!

Zoltán ránézett Bálintra. És ebben az egyetlen pillantásban ott volt minden magyar temető minden kisértete. Aztán odahúllt a zongorához, ráhajolt a billentyűk fölé, verte rajtuk az uccák jókedvét, a Venus vulgivaga vad bokázását. A fiatalemberek felkaptak egy-egy lányt s fiatalul, bolondosan vad táncba keringtek.

Zoltán verte a zongorát, veszettül, dühösen, mintha a végzetet verné vissza. Forgott a nóta, forgottak a párok. A lányok mind felugrottak, egymáshoz ölelték meztelenségüket s bontott kacagással lódultak bele a ritmusba. Temetői vihar fekete kavargása volt Bálintban a tánc. Mike zokogó gúnnyal mutatott a bordély zongoráját verő magyar géniuszra:

A nagy világon e kivül
Nincsen számodra hely.

És csontra száradt zord arcát igyekezett kacagásba torzítani.

- Bonsoir, mesdames, messieurs, - mondta egy hang. Egy kövérkés, kedélyes ragyogásu, mintegy harmincéves férfi lépett be.

A lányok nevetve fogadták köszönését. Zoltán felugrott a zongorától:

- Monsieur Cocteau!

Egy perc alatt elintézték az ügyet. A jó Cocteaunak még ajándék volt, hogy tovább lehet a mások jókedve és megnőtt vágya. Zoltán lázasan mondta:

- Menjünk, menjünk!

Bálint fizetett. Elköszöntek. Pár perc mulva már a Pont des arts hidon menték át a Szajnát.

- Hova megyünk? - kérdezte Bálint.

Mike Márton felelt:

- A Sainte-Anne-uccába. Emlékszel-e a Veszprémi kis magyar korcsmájára? Ez most a magyar cínterem, itt kisértenek vissza éjfélkor a magyar halottak. Szép társaságot fogsz látni: ott lesz az egész magyar kulturfölény. Mindennap lesem, mikor fognak jönni a csontvázak is Veszprémi papához bablevesre. Mert hogy előbb-utóbb a temetőből is kifajvédik a magyar csontokat, az bizonyos. Ez a magyar föld asszimiláló ereje. Az a hant, amely ide köt. Éljen Jókai tata!

Közel az Operához, a szűk Sainte-Anne-uccában, egy halvány fényű kirakatos kis korcsmába mentek be. Elül a söntésben egyszerű munkás-féle emberek ettek vagy ittak s egy-két hervadt ucca-lány. Többnyire magyarok. A csapnál az öreg Veszprémi, ősz kecskeszakállával, lelógó fehér bajuszával, töltögette az italt. Az üvegek mögül csak a feje látszott ki. Olyan volt, mint a régi fametszeteken a vízözön után lenéző atyaisten. Nagy szivességgel köszönt az érkezők elé:

- Hozta isten az urakat! A többiek már odabenn vannak. Csak még az a szegény Timár hiányzik. Tessék bennebb kerülni.

Akkor szeme megakadt a Bálint hatalmas alakján. Letette kezéből a csap alá tartott poharat, elzárta a bőven öntő csapot. Nézte, nézte Bálintot:

- Ha nem sértem meg, ugye szintén magyar tetszik lenni? - Aztán megvakarta a homlokát:

- Egyszer volt is itt az úr, ugyebár? Bablevest tetszett enni, töltött káposztát és turós palacsintát. Nem, nem, üreset, nem kellett sem lekvár, sem turó belé.

Bálint majdnem irigységgel nézett erre az öreg emberre, akinek élete efélével van butorozva: egy arc, egy étel, egy ital. Ez a multja, a mindennapja, a jövője s az utolsó töltésnél elalszik, mint egy fáradt gyermek. Kezet nyújtott az öregnek:

- Igen, Veszprémi úr, igaza van, egyszer voltam itt. Nem is olyan régen. Alig húsz, huszonkét éve.

A söntés mögötti kis szobából lépcső vezetett fel az emelet egyetlen szobájába. A villany fényét gomolygóvá homályosította a nagy pipázás. Mikor beléptek, a bágyadt fényből arcok merültek eléjük:

- Szervusz Márton, szervusz Zoltán, - mondták az arcok. Aztán olyan hangon, melyben benne volt a megíjesztett test lúdbőrözése s a megütött lélek sírása, egyszerre kiáltották:

- Boór Bálint!

Mind felugrottak. Mindeniküknek nagyobb volt most a szeme, élőbb az arca és jogosabb a szenvedése. Otthon Magyarországon, a kenyér és biztos holnap védelmében: talán tagadták volna, talán a felébredt Kain ellene támadt volna. Talán ők is fontak volna egy tövist koszorujához, szítottak volna egy parazsat máglyája alá. De itt a temetőben már kisértetek és jók voltak. És ahogy ez az óriási élő hulla közéjük zuhant: ebben a mérhetetlen tragédiában magukat érezték megnemesedve, saját végzetüket látták az örökkévalóság sugárzásában. Itt csak áhitat, csak szánalom, csak szeretet voltak.

Bálint leűlt közéjük. Alig kellett egy-kettőt bemutatni neki, ezeket is majd mind ismerte névről. Különös emberek voltak ezek és talán itt volt minden arca a magyar szenvedésnek. Legjobban ismerte köztük Gombkötő Istvánt, akivel valaha mindennapi barátságban volt. A híres ügyvéd egy diósgyőri gyári munkásnak volt a fia. Széles ölelésű eszével, vasakaratával a magyar jogász világ élére küzdte magát. Vagyont szerzett s egy régi úri család nagyszerű virágát kapta meg feleségül. Már város-atya volt, a politika egyik kiötlő birkózója, akit a jövő eljövendő hatalmának emlegettek. De népből szakadt húsában ott volt az emberi nyomoruság emléke s az elitélt tömegek nagy szánalma. A háboru összeomlásakor, mikor az addig politikát kalózkodó urak gyáván megszöktek, mint megrazziázott szajhák: ő úgy gondolta, hogy kötelessége maradni. Maradni a végletekig, ott szorongani az elbukott ország véres teste fölött, menteni, amit lehet, enyhíteni a sebeket, együtt szenvedni a szenvedőkkel, osztozni a fenyegető veszélyben. Neki mindegy az elv, az irány, az izmus, csakhogy fajtáját beleölelhesse erős élete védelmébe, hogy föléje tarthassa eszét és szivét mint egy forró paizst a haragos napok előtt: ez az én vérem, az én szerelmem, nem engedem, nem engedem!

Az első forradalom alatt államtitkár lett az egyik minisztériumban, a kommün alatt pedig a hadiárvák és rokkantak ügyének volt népbiztosa. Ezer könyörgő kézbe adott kenyeret, ezer remegésnek volt védelme, ezer és ezer sírást törült le. És mikor a kommün véres sárba bukott, mikor az elbujtak visszapáváskodtak biráskodni: a gyávák és bűnösök hisztérikus aljasságával őt visították legelőször hazaárulónak, hogy nagyszerű feláldozása ne legyen érdem és ítélet az ők hitványságával szemben. És azok, akikkel jót tett: nehogy a hála és az elfogadott jótéte-

mény bűnük legyen, a gyengék íjedt aljasságával jöttek tanuskodni ellene. Elfogták, iszonyuan összemarcangolták. És ami a legszörnyűbb volt: fiatal felesége a tragédia első szimatára cégéres-kegyetlenül elhagyta s külföldre utazott egy grófi ficsurral. Több heti börtön után halálra itélték, de Oroszország magához váltotta s onnan került ide. Itt aztán, hosszu, nehéz nélkülözés után, bejutott segédnek egy szajnaparti könyvkereskedésbe.

Gombkötő mellett egy alig huszonnyolc éves fiatalember űlt. Komoly, könyvbe néző arcu, súlyos homloku, nagy, tiszta szemű. Szemek, melyeken látszott, hogy a gondolatok testetlen járását szokták figyelni. Ez Szőke Gábor volt, a fiatal magyar történettudós, aki egy szinésznő és egy letört magyar dzsentri csókjából fakadt a magyar élet fájdalmas virágának. Első dolgozatai Dózsa Györgyről, a magyar jobbágyság történetéről, a magyar falu kulturtörténetéről nagy feltünést és ádáz harcokat vertek fel. Első hősies kisérletek voltak ezek a tanulmányok, hogy a magyar történelmet a régi érdekszövetségek szervezett reklámjából átalakítsák a faj élet-törvényeit megmutató, az emberi igazság útjára rátérő tudománnyá. A forradalom aztán egyetemi tanszékbe űltette a még gyermek embert, akinek neve bontott zászló volt a fiatal szivekben. Ez lett halálos bűne. Hiába mondta minden munkája az elrendeltetett halálos szerelmet faja iránt, hiába volt a katédrán minden szava kitartott könyörgő tenyér az elnyomott magyarságért: kikergették hivatásából mint egy rossz cselédet, falat nélkül, gyalázatosan. Bármerre fordult, elhúzódtak tőle az emberek s egy pár véres ütődés után ide vonszolta a nyomoruságát. S itt, mert valamit pingálni is tudott: kiáltó cégérek és plakátok mázolásával kereste kenyerét. És a nagyszerű ész, a hatalmas tudás, melyek talán megváltó értelmet tudtak volna adni a magyar multnak, naponként azon töprengett: milyen alakot ordítson egy bajuszkenőcs vagy sárkefe reklám-plakátjára. Hogy minél több bámulót csődítsen és minél több fillért hozzon az ő inségének.

Két munkás értelmes arca közt, únottan s már lelkével az alkohol menedékében űlt Apor László. A székely földről fakadt nagyszerű férfit mint honvédkapitányt érte a világháboru. Olyan mélyen kétségbeesett öleléssel ment a véres üzembe, hogy ne hagyja fajtáját, hogy érinthetetlenné őrizze az ősi fájdalmak küszöbét, a magyar gyermekek, az áldott mellű magyar anyák tűzhelyét. A világháború egyik felvilágló neve lett. Aztán orosz fogságba esett s csak az első forradalom végén került haza. Mikor a kommün offenzivákat rendezett, önkényt jelentkezett a hazai rögök védelmére. A gyülevész, fegyelmezetlen embercsordával csodákat művelt s eposz tudott lenni a véres szatirában. Mikor aztán a kommün összeomlott, Sauer gróf vérebeivel rátört egy éjszaka s vérbe marcangolva mint holtat hagyták lakásán. Csoda mentette meg és aztán, felgyógyulva, ő is idejött, hogy sebeit s élete összetört eposzát betemesse Párizs zúgó kebelébe.

És mindnyájan, akik ott űltek: értelmes munkások, lecsuszott látájnerek: szép, okos, aggódó magyar arcok, mind részei voltak a magyar tragédiának, elgurult aranyai a magyar tékozlásnak, busuló juhászai az idegen pásztorokhoz tévedt nyájnak.

Alig indult szó, alig koccant össze az első pohár: egy ember-medve cammogott a szobába. Idomtalan behemót testét előre hullatta mint egy megúnt terhet. A hatalmas fej, a szép homlok még a géniusz erejét és méltóságát mondták. De a nagy barna szemek már homályosak voltak az alkohol megszokott mámorától, dülledtek és véres erecskékkel átfutottak. A püffedt arc vörös volt, az orron és az orr körül már kivirágzott a bor. A lomhán elejtett, harcsásan tartott szájból dűlt a borszag. A lelógó barna bajusz mintha a beszívott ital megcsordult csapja lett volna.

Az alak, lomhán, szuszogva, megállott a fény homályos körében:

- Adjék isten jóestét, - lihegte.

Fogadták köszönését. A férfi szemei, mint valami gutaütésre hizlalt disznók, végig turkálták az arcokat. Egyszerre csak kizökkent a mámorából. Egyik kezét odalökte Bálint elé:

- Egyen meg a fene, ha ez nem Boór Bálint! Szervusz pajtás! Látod: ez a demokrácia. Ha mi megdöglünk, dögöljön meg a fejedelem is. A hullák közt nincs rang, nincs fizetési osztály. Engedd, hogy melléd üljek, ezt a kitüntetést talán még mindig megérdemlem.

Odament Bálinthoz, átölelte, nagy boros csókot cuppintott az arcára. Leült melléje s már szájához szopott egy telt poharat. Timár Sándor a magyar nyomoruság legmélyéről nőtt fel. Valami dunántúli szolgáló szerelmének volt megállandósult csókja. Lakatos mesterségre ment, de a fiatalembert elrendeltetett igézettel vonzotta a könyv, a vers, a szépség s csakhamar egy jószivű tanár vezetése alatt, ki meglátta benne a feszengő tehetséget, rendszeresen művelte magát. Első versei új levegőt: az elitélt tömegek mély gyökerű sírását hozták a magyar lírába. A feltűnt nevű fiatal munkás nagy szerephez jutott a szociáldemokrata pártban és ez lett végzete. Dűlt a pénz és dűlt a csók hozzá s ezt a gyenge lelket elragadták ősi rendeltetésétől. A szenvedés mitológiája kihalványult lelkéből. Azok a gyökerek, melyek a néphúshoz kötötték s honnan géniusza legmélyebb szineit szívta, elsorvadtak. Lett modern fínom ficsurok, selyemharisnyás nőstény vámpirok, kófic-tisztelők szabad zsákmánya. Már ágyat vetett benne minden úri bűn s hogy megszabaduljon belső szemei kérdéseitől: mind jobban odadobta magát az ágy és az asztal örömeinek. És nem volt kéz, nem volt jóakarat, mely megfogja ezt a nagyerejű tévelygőt s visszavigye tisztább, ősi önmagához. A forradalom alatt, a magyar sebek szörnyű kiáltásai közt, meghasonlott pártjával, átment az ellenforradalomba. De ott aztán olyan tervszerű meggyilkolását látta mindannak, ami magyar érdek és emberi igazság, hogy mégis megkondultak benne az elsülyedt harangok. Annyira romlott nem volt, hogy aljas, annyira erős nem volt, hogy tiszta és hős tudott volna lenni. Mindenkivel meghasonolva s hogy felesége is meghalt, vagyonkája töredékével eljött Párizsba: inni, amig van bor a pohárban, kipusztítani magából a feljajgató lelket, a megölt géniusz feljáró lidércét s aztán elnyúlni valamelyik árokban örök elfelejtésre.

Timár letette a poharat. Megázott bajuszáról csurgott az ital. Kiáltotta:

- Éljen Boór Bálint, a legújabb halott! Látod, jó kis kriptácskánk van nekünk itt. Van ital bőven, egy kis bableves is akad, még hitelünk is van az öreg Veszpréminél. Mi kell több a magyarnak?

Gombkötő nagy barna szemeivel valami távoli szomoruságba nézett:

- Boldog vagy te, Sándor, te legalább inni tudsz. Bizonyisten, sokszor irigyellek. Mi, mi védtelenek vagyunk.

Mike oda vigasztalt neki:

- Ne búsulj, komám, lesz még nekünk hazánk. Olyan hazánk lesz, mint a pinty. Én fogom nektek szerezni, én leszek az új honalapító. Rajzolok egy szép képes levelezőlapot s megkérem rajta az Eszterházyakat, hogy adjanak a négyszázezer holdjukból nekünk egy négyzetméter földet, ahol levetkőzhetjük csontjainkról a húst. A csontjainkon aztán cukrot főzhetnek.

Apor ideges-dühösen fortyant fel:

- Ti mindig csak huhogtok. Az ember egyebet sem hall itt, mint kriptát, hullát és halált. Magyarország volt már nagyobb beteg is, mint most és mindig kiheverte. Mi olyanok vagyunk, mint a csalán, akkor nő igazán, ha nagy záporok lugozzák meg és villámok ütnek belé.

Timár belekötekedett a mámorából:

- De nagy legény vagy, te villámütött csalán. Ilyenek vagytok mind, ilyen a magyar: ha két felől rugdossák, de talál egy szép metaforát vagy egy büdös hasonlatot, már boldogan hasra fekszik s hiszi, hogy mindent elvégez a Gondviselés. Már ennél jobb hódító az én borom, ezt legalább nyelni lehet.

Szőke Gábor mély tünődésből emelte fel szép, gondolatra formált fejét. Szemei éles-acélosan néztek maguk elé, mintha a végzet írását olvasnák. Hideg-keményen mondta:

- Nincsen remény. Voltunk magyarok. Meghalunk. Egy félszázad mulva nem hangzik magyar szó Európában.

Minden arc odafeszült a megidéző hangra, minden szem kisérteti tágulással nézett az arc hideg sápadtságára. És talán benn az elrejtett arc mindenikben könyörgött: - Hazudj inkább, hazudj valami meleg, másnapra buzdítót, valami menedéket adót! Mit ér a valóság, ha írtózatos, ha eltipor?

Szőke nagy, olvasásra nyilt szemekkel mondta:

- Meghalunk. Semmi sírás, semmi lángolás nem fog segíteni rajtunk. Utolsó széthangzó sírása vagyunk egy elnémuló költeménynek. Köröttünk erős fajok kezdik a modern élet új, valóságos eposzát. Akik vallásos hittel tudják szeretni önmagukat. Akiknél a vér: szolidaritás, ölelkezés, segítség és közös tőke és erre a tőkére építik az élet nagyszerű épületét. Minket agyonnyomott a Szent István koronája. Mi elhagyottak, hontalanok voltunk mindig saját honunkban. Idegenek, elhagyottak voltunk a kereszténységgel szemben, mely sohasem lett vérünk, életünk formája és idegen kizsákmányolóknak jelentett kenyeret, földet, hatalmat. Idegenek, elhagyottak voltunk a minden vérrel át és átrontott arisztokráciával szemben, mely csak rajtunk élő végzet tudott lenni és nem nekünk élő szerv. Idegenek és elhagyottak voltunk az idegen betodulókkal szemben, akiknek olcsó magyarkodásért mindent adtunk s akik kitúrnak most bennünket. Idegenek és elhagyottak voltunk a demokráciával szemben, melynek gyümölcseit mások szedték s nekünk csak verejtéke, tövise és piszka maradt. Idegenek és elhagyottak voltunk és vagyunk önmagunkkal szemben: elvesztettük a kezdeményezés merészségét s a szolidáritás hősi vállalását. Idegen étvágyu arisztokrácia, idegen érdekű papság, idegen zagyvaléku középosztály mellett nincs történelmi réteg, mely megvalósítsa a magyar forradalmat: az új magyar államot, mely a magyar faluval s a magyar munkással épít jövőt s ezekből fejleszt középosztályt és történelem-csináló erőket. A magyar élet minden hatalmi pontján, a magyar lélek minden formáló műhelyén idegen érdekű emberek idegen vér törvényei szerint építenek életet. Ma még magyarkodnak s a lencsés tálban még szép frázisokat nyujtnak felénk, de a nagy sír már meg van ásva. A fekete pálcát eltörte az idő fölöttünk, Germánia már feltátotta száját.

Apor kétségbeesett lobogással, tűzvészre riadt szemmel kiáltott Boór Bálint felé:

- Mester, mester, ugye nem igaz, ugye, ön hisz a magyarság jövőjében?

Boór Bálint felemelkedett. Valahogy nem ő, nem az akarata emelte fel. Az egész test felmerült a székről, mint a víztől taszított hulla. Arca szederjes volt, bomlott szemei mintha vak kereséssel néztek volna a fösvény századokba, megpüffedt ajkai közül kétségbeesett kiáltással üvöltött:

- Dózsa!

És írtózatos zuhanással elvágódott az asztal mellé. Mindenki felugrott. Egy a telefonhoz rohant, a többi a fejét vesztve tipegett az élettelen roppant test körül. Zoltán, rászorítva fejét a lebukott férfi vállára, ideges, tördelt zokogással hívta vissza a lezuhant lelket.

5.

Katica félrehárította a fehér függönyt. A tisztán ragyogó októbervégi nap bejött a tágas szobába s előhívta az ódon breton butorok régi mosolygásait. Künn derült, de csipős hideg őszi idő volt. A szél már napok óta korbácsolta a tenger sörénylő lovait. Azok jajgattak s vad nyerítésük beharsogott az öreg szobába. Az öreg szobába, ahol csend volt, mosolygás és béke.

Balint kinyújtotta kezeit a lány felé, ki ott állott az ablak széles sugárzásában. A láz utáni enyhület szelid, majdnem gyermek hangján mondta:

- Gyere ide, édes pintyőkém. Már én is csak úgy szólítalak, mint boldogult nagybátyád. Halott ajakról haldokló ajakra szállt ez a szó. Ugye, sokat szenvedtél? Ugye, rossz voltam hozzád?

A lány odaomlott az ágy szélére s egész test-lelke forró hullás volt a nagy beteg felé. Nagy zokogásu boldog hangon mondta:

- Bálint, édes Bálint.

A beteg lázvert, sovány kezével megbabusgatta a lány ritkásodó szőke haját. Édes zsongás támadt tőle a lányban s most minden hajszála a szivében gyökerezett. Egy nagy boldog, hálás könnycsepp hizott ki a szemébe:

- Olyan jó vagy, Bálint. Csak gyógyulj meg, csak te ne szenvedj.

A férfi tört fényű szemei végigsimogattak a hűséges jó arcon. Szelid megadással mondta:

- Beteg vagyok, pintyőke, nagyon beteg.

- Meggyógyulsz, édes Bálint. A láz már elmult. Az orvos azt mondta, hogy rohamosan be fog következni a javulás. Csak nem szabad búsulnod, csak nem szabad magad emésztened. Fordítsunk hátat a multnak, felejtsünk el mindent. Nézzünk csak a jövő felé.

A férfi bágyadt arcán mély meghatottság áhitata reszketett. Felömlő meleg jóságu sírás volt a beszéde:

- Szegény kis pintyőkém, olyan gyermek vagy. Neked volna szükséged egy jó mamára és te leszel anya. Vajjon hol leszek én akkor, mikor szegényke megszületik? Oh, talán ez a csók volt a legnagyobb bűnöm, mert annak fájdalmát nem én fogom szenvedni. Katica, édes Katica, nem fogsz soha átkozni engem?

A lány nem szólt. De szemeiből rohantak a könnyek, hogy megmondják élete egyetlen szerelmét, hitét, vallását. A művész lassan cirógatta a feléje hajló fejet.

Azon az estén alig tudták eszméletre hozni Bálintot. Úgy nagybetegen vitték haza a szállóba, a Katica kétségbeeséséhez. De egy napi pihenés után már felkelt, azt mondta, hogy nem érez semmi bajt, hogy utazásuk óta sohasem volt ilyen friss és egészséges. Csak éppen Párizs nem való neki: ez a nagy zúgás, ez a millió arc fárasztja. Aztán ezekből a magyarokból is úgy párolog a halál, mint valami fekete mocsarakból. Valaha fiatal korában sokat kóborolt Brest vidékén. Bresthez közel, a Baie des Trépassés: a Halottak öble mellett lakott akkor egy kis mezei breton házban s hetekig nem csinált egyebet, mint nézte a tenger örök nyugtalanságát s hallgatta a hullámok bőgéseit a sziklákon. Talán a fiatal emlékek hatása alatt, vagy talán halálba hajló lelkét a hely neve is vonzotta, ide hozta Katicát. Csodás véletlenből a kis breton házban még élt az öreg házaspár és szivesen kiadták nekik a tiszta szobájukat. Ilyenkor, ősz végén, már úgyis csak a nagy művészek, vagy a nagy bolondok járnak ezeken a vad tájakon.

Aztán ott mindjárt az első nap leverte lábáról a betegség. Írtózatos lázai voltak. Látomásaiban az egész multtal birkózott s néha az egész breton család segített Katicának, hogy lefogják az ágyba dühöngését. De a lázközti lebágyadásokban nagyon melegen, nagyon gyermekül volt jó s Katicát élete legszebb perceivel fizette.

Hogy ápolta, hogy vigyázta, hogy virrasztotta a beteget a szegény lány. És a minden percnyi riadásban, a nappal ezer gondjában, az éjszaka hosszu aggodalmaiban, a beteg durva öklei és ütőbb szavai alatt: mégis élete legboldogabb napjait élte. Mert minden gondban, gondolatban, éjjel és nappal gyötörhette, könnyekkel égette, tűréssel, virrasztással fogyasztotta, imával, böjttel marcangolta magát érte, mert megsemmisülhetett benne, mint valami tüzes forgatagban. Szenvedő test-lelkével az övé volt, egészen az övé, az ő ápolásáé, az ő vigyázásáé, az ő elrendelt végtelen szerelméé.

Ma, a nyolcadik napon aztán jóval alább hagyott a láz. A jókor reggel ide kocsikázó orvos gyors javulást igért. A beteg elrévedező szemekkel szólt:

- Az éjjel mind nyírfákat láttam. Egész életemben úgy szerettem a nyírfákat. Sümegen, nem messze a házunktól, a Nyirád felé nyiló hegyek közt van egy völgy. Soha életemben nem láttam ilyen szép völgyet. A hegyek ormairól a menedékes oldalokon nyírfák ezrei szállnak le egészen a völgyfenék zöld pázsitjáig. Nincs is ott egy szál más fa. Csupa nyír: öregek, bozontos fejűek, fehér testükön nagy szájak és szemek íjesztenek. Vagy fiatalok, rezgő haju, meztelen térdű lenge bakfisok. Olyan könnyűek, olyan vidámak, hogy várod: elkezdenek kacagva szökdécselni a völgy szelid domborodásain. Az éjjel hozzám jöttek ezek a fák. Könnyű lombjuk illanó fényességét rárezgették arcomra s ez olyan jó volt, mint fürdőből kiszálló lány puha csókja. Fehér törzsük bevilágolta az álmomat, mintha menyegzői vidám nagy gyertyák lettek volna. Milyen jó helye lett volna ott a síromnak.

- Bálint, édes Bálint, ne gondolj a halálra. Hiszen már gyógyulsz. Meglátod, hogy új élet van előtted, hogy még boldog leszel.

A beteg komoly, szelid feddéssel szólt:

- Ne bántsd, pintyőkém, a halált. Tudod, hogy azért tudtam egész életemben tiszta és hős lenni, mert mindig kézen fogva jártam a halállal. Ha néha megtántorodtam s félelem vagy kisértés fért szivemhez, rám nézett és sötét szemei mondták: - Boór Bálint, van-e valami az elfutó időben, ami megérdemli, hogy te méltatlan légy magadhoz, hogy eltérj a hivatásodtól? - És én újra erős, újra jó lettem.

Katica odaszorította arcát a beteg forró kezeihez, úgy szívta magába ezt az omlásában is egyetlenül csodálatos életet. A beteg szeliden elnevette magát:

- Na, a Herkules-Bálinttal ugyan megesett. Most egy gyenge kis lány tartja benne az életet. Úgy tartja erőtlen kis kezeivel a halál fölött ezt az idomtalan embert, mintha erőmutatványokat végezne. Kis pintyőkém, ha felgyógyulok, cirkuszt nyitok és milliókat szerzek veled.

Délre Katica jó ebédet főzött neki. Átmelegítő rántott levest és gyenge csirkét. A beteg mohón evett s utána elaludt. De este felé, mikor a szél erősebbre dühödött s a tenger végtelen kétségbeesése átzokogta a szobát, hirtelen felriadt. Felűlt ágyában, világos kékre sápadt lázas szemekkel mondta:

- Valaki hívott. Valaki a nevemet kiáltotta a tenger felől. Ennye, Katica, ne légy olyan önző, törődj már egy kicsit velem is. Nézd meg, ki akar velem beszélni.

A lány könyörgött:

- Bálint, édes Bálint, rosszat álmodtál. Ott künn itéletidő van. Hiszen ha kiáltana is valaki, akkor sem lehetne hallani a tengertől és a széltől.

Bálint húsba metszőn, gyanus-gúnyosan nézett a leányra:

- Úgy, úgy, te is összeszűrted vele a levet. Tudom, ki van ott künn. Stuhlmüller Frigyes úr leskedik, hogy mikor ölhet meg veszély nélkül. De nem engedem magam, de én vagyok az erősebb, jőjjön, támadjon szembe, birkózzunk. Majd meglátjuk, ki a legény a csárdában.

Ki akart ugrani, de valami görcs végigrándult a testén s visszadobta ágyába. Véres hörgéssel acsarkodott:

- Hát már te is rám támadsz? Ezért bujtál mellém, hogy mikor gyenge leszek, ledöfj. Ők tartottak mellettem, ők fizetnek, te kóchaju szajha!

Írtózatosan csikorgatta fogait, száját kiverte a tajték. Egy percre lehúllatta arcát a párnába. Nyöszörgött, mint egy beteg állat, melynek nincs szava, hogy megmondja szenvedését. Aztán újból felűlt. Különös üres csodálkozással nézett körül:

- Ni, megint puszta lett a Haraszt, olyan mint a tenyerem.

Kitartotta lázas tenyerét és nézegette. Aztán szemei ráestek a lány néma sírásu arcára. Egyszerre végtelen zokogó szánalom telt beléjük:

- Szegény Tiborc, búsulsz? Elverte vetésedet a jég. Nincs már kalász a Haraszton. - Aztán nagy aggódással keresett szét:

- Hol vannak a disznók, Anna lelkem, hova tette azokat a disznókat? Mi lesz a világgal, ha nem lesznek disznók?

Egy darabig hallgatott. Üresen nézett két felmagasodó térdére, mintha kémlelné, micsodák lehetnek. Egyszer csak elkezdte billegetni a fejét, mintha hegedűbe diktálna nótát. Aztán csendesen dudolta:

Vagy alusznak, vagy nem hallják,
Vagy pedig nem is akarják.

A szemei megcsurrantak. Visszatette fejét a párnára, kezeivel betakarta arcát, testét elnyújtotta. Negyed óráig meg sem mozdult. Aztán hirtelen felűlt, végtelen hívással kiáltotta:

- Katica! Katica!

- Itt vagyok Bálint, légy nyugodt édes. Mit kívánsz?

A beteg kitárta karjait. Forró húllásu végtelen bűnbánattal mondta:

- Bocsáss meg, bocsáss meg!

A lány fergeteges sírással omlott a két lázas kar közé. Nehéz rázkódással fuldokolta:

- Oh Bálint, Bálint, ha tudnád, milyen boldog vagyok minden szenvedésben, melyet érted szenvedek.

A beteg szemeibe visszajött az értelem. Szelid kéréssel mondta:

- Kis pintyőke, te maradj meg tanunak, te láttad a lelkemet. Ha valaki majd kérdi, ki nyugszik a siromban, mondd neki: egy megölhetetlen nagy szánalom, egy végtelen szeretet.

Késő éjjel volt, mikor végleg álomba csitult. És amikor a megenyhülés lágy pirja kiverte az alvó arcot, a felzilált vonásokon elsimult a szenvedés s a nyilt ajkakon szabályosan jött ki a lehellet: a lány letérdelt az ágy mellé. Künn tengerrel és széllel volt írtózatos az éjszaka, a világ tépte magát, mint az őrült Lear. És a szerencsétlen, új csirára csókolt nő kétségbeesett imádkozó kezet nyújtott a végtelen fekete harsogás felé:

- Oh Isten, édes jó Istenem, legyél, kell, hogy most legyél, hogy az én kétségbeesésem, az én könyörgésem ne legyenek egyedül. Kérlek, könyörgöm minden szenvedésemmel, gyötörj engem, nyomoríts meg engem, vedd el cseppenként a vérem, tépj ízekre, ölj meg, de vedd el az ő szenvedéseit, de add vissza neki az életet, a munkát!

Másnap reggel kilenc óra után a beteg csak kikukkantott a paplan alúl. Az arca vidám volt, szemei a régi tisztasággal ragyogtak. Gyermekes huncutsággal kiáltotta:

- Kukukk, Katica.

Katica fakadó boldogsággal futott hozzá. Szobalányos meghajlással kérdezte:

- Hogy aludt az úrfi? Hogy érzi magát?

Bálint felült és tréfás, papos prédikálással mondta:

- Halld meg, ó leányzó, a te uradnak beszédeit. Boór Bálint ma éjjel legyőzte a betegséget, Boór Bálint meggyógyult. Felkel az ő ágyából, jár és új életet kezd.

Már ki is akart ugrani az ágyból. De Katica kérlelte:

- Bálint, ne légy gyermek. Legalább az orvost várd meg. Az én kedvemért.

- Jól van, kedves nagysád, a maga kedvéért akár ide szegeztetem magam. De adjon enni, mert a halhatatlan lelkem éhes.

Nagyszerű étvággyal, vidáman evett. Tíz óra után megjött az orvos, gondosan megvizsgálta. Elámulva mondta:

- Csodálatos egy szervezet! Mintha nem lett volna soha semmi baja. Egy pár nap mulva erősebb lesz, mint valaha. Csak sok séta, sok szórakozás és gyakori étkezés. Tényleg, csak ártana, ha tovább is az ágyban vesztegelne.

Bálint kiugrott az ágyból, átnyalábolta az orvost s egy saját szerzésű keringőbe zötyögtette. Az öreg úr megszorult lélegzettel nevetett:

- Nini, ezért gyógyítsa meg az ember a betegét, hogy aztán az megfojtsa.

Amint az orvos elment, Bálint nagy legényes örömmel fogott neki az öltözésnek. Mosdás után jó félóráig elbabrált a tükör előtt. Vőlegényes hiu gonddal fésülte, csinosította magát. Nagy hegyesen odakacérkodott Katica elé:

- De szép legény ez a Bálint, - mondta neki kanyargó hangon.

Később, hogy enyhült a szél, kimentek a napos partra sétálni. A tenger még őrült daccal rázta karjait s harsogva szökött fel a sziklák hátára. Bálint eltikkadt nagy gyönyörűséggel nézte a nagyszerű képet:

- Nem képzeled, pintyőke, milyen jó nagy beteg lenni és a láz a legnagyobb bűvész. Kiégeti a multat az emberből és újból gyermekké teszi. Olyan jólesik most testem minden mozdulása, olyan új ízzel szép a világ, mintha ma öltöztették volna rám az élet friss húsát. Meglásd, pintyőke, még szép életünk lesz. Kihúllottak belőlem a magyar temetők, új ember, új élet vagyok.

Este, mikor otthon összebujtak a szőke lámpa sugárhajához, már kész tervei voltak:

- Egy-két napot még itt pihenünk, pintyőkém. Aztán szétnézünk a közeli falvakban. Keresünk egy szép kis házat nagy kerttel és kivesszük bérbe. Reggeltől estig dolgozni fogok. A kertet már most ősszel felásom, hogy elpusztuljanak a férgek benne. Gazdálkodni fogunk. Termelünk gyümölcsöt, zöldséget, bevisszük Brestbe eladni. Lesz szekerünk, lovunk, tehenünk, szerzünk egy nagy kutyát is.

Szemei széles sugárzással nézték az élet felderült arcát. Aztán gyerekes súnyisággal tette hozzá:

- Azért szobor is akadhat néha napján. Ha tudnád, hány alak gyűlt fel bennem. Hogy kérnek életet, húst magukra.

Másnap reggel korán, mint harmatos virágu fa, hajolt a nóta a Katica álmába:

Nem loptam én életembe
Csak egy csikót Debrecenbe,
Mégis rám tették a vasat,
Babám szive majd meghasadt.

Katica felébredt. A hang édes folyására lopva kikukkintott a szemhéja alúl. Bálint, hanyatt fekve ágyában, kezeivel vidáman szétlóbálva a ritmust, egymásután énekelte a régi magyar nótákat:

- Mikor mentem Várad felé,
Hasadt az ég három felé...

Már vagy tíz-tizenkét nótát fujt el. Hogy látta, hogy Katica még nem ad életjelt magáról, nagy ravasz íjesztéssel kiáltotta:

- Milyen jó, hogy ez a Katica most olyan mélyen alszik. Itt az alkalom, megszököm tőle.

Kiugrott az ágyból s hogy látta a Katica boldog arcát, hozzá ment és egy nagy csókzáport zúdított rá. A lányt zúzta a nagy boldogság, mint forró malomkő:

- Bálint, Bálint, - mondta elfuló csókolással.

Reggeli után az új életre épülő szervezet türelmetlenségével sürgette Katicát:

- Kis Bálintka mamája, vedd fel már a hacukádat. Menjünk csavarogni.

Katica félénken próbálkozott:

- Olyan írtózatos szél fú. Várjunk későbbre.

Bálint kihúzta magát:

- Hát nem hallod, hogy trombitál a nap? Engem hí. Mit szólna hozzá, ha Boór Bálint félne.

Neki indultak. Az ég sötétkéken derült volt, a dolgok körvonalai bevéső élességgel látszottak a hideg őszi levegőben. A nap sűrű aranya olyan nagy őszi szánalom, olyan szegényeknek küldött kárpótlás volt. És ebben a végtelen mosolygásban a tenger világos zöldjén őrült szél táncolt. Mintha hisztérikus tébolyodott vággyal a vérnek valami írtózatos táncát járná, ömlő vérre ujjongó visítással forgott, elfúlt, szétnyúlt s újból kezdte. A tenger mint egy kergetett gígászi nő, szétzilálva futott a roppant sziklák éleinek, rájuk vetette magát, korbácsolt fürtjei felcsapzottak a napos levegőbe s aztán nehéz hörgéssel visszavágódott a saját dühébe. Egyetlen csolnak nem volt a tenger hátán.

Egy percre megálltak. Lélegzet vesztve bámulták a nyugodt napban őrjöngő végtelent. Bálintból kilobogott a gyönyörűség:

- Be szép! be szép!

Megindultak a part felé. Minden léptük külön erőfeszítés volt a rohanó szél forgatagában és ez nagy gyermek örömet okozott Bálintnak. Felső kabátját kigombolta s mint szárnyakat bontotta ki a szél ellen. - Meglátjuk, ki erősebb! - mondta diákos kötekedéssel.

Egy kis öblöcske kiálló pontjáról két breton halász vetett hálót a vizek háborgásába. Mind-egyre kihúzták s néha volt is benne egy-két rémült hal. Közel hozzájuk, félig beásva a homok

védelmébe, vastag kabátkájába jól begombolva, egy kis kékszemű, vörös arcu pöttöm lányka nézte a tenger rendetlenkedését. Bálint lehajolt, megcsókolta a széltől csipett kis arcot, odadörzsölte arcához. Aztán öt frankot tett a didergő pici kézbe. A cseppség mosolygott a nagy embernek és mosolygott a pénznek.

Tovább mentek. Jó negyed óráig küzködtek a levegő rohanó katonáival. Egy nagyobbacska sziklás öbölhöz jutottak. A sziklák védelmében egy kis vitorlás bárka rángott. Közel hozzá a sziklán egy ember űlt és nézte a megbolondult tengert.

Megálltak. Bálint kitárta karjait ennek a mérhetetlen életnek s kitágult szemekkel itta a csodálatos látványt. És amint a végtelen horizontban őrjöngő hullám őrült hullámra rohant, amint ez az egész felrázott végtelenség felszökött az égnek s a roppant küzdelem fájdalma kiharsogott a sziklákon: ebben a halálos rohanásban valami minden ösztönön túlrontó mámor töltötte meg. Belerohanni ebbe az iszonyu kavargásba, küzdeni a feltámadt világgal, mint egy őrült vak gladiátorral, odafeszülni a szél vad tenyereinek, akarata alá tiporni a tébolyodott anyagot, kibontani izmai ujjongását egy mérhetetlen győző kacagásba! Odarohant az ember-hez:

- Fizetek akármit, vigyen a bárkával sétára bennünket.

- Bálint, Bálint! - sikoltott Katica.

Az ember vontatva beszélt, mint aki azt hiszi, hogy bolondoznak vele:

- Nincs annyi pénze az úrnak. Ilyenkor még az ördög bátyja is a parton űl.

- Adok ötszáz frankot egy félórai sétáért.

Az ember most már ránézett. Teljesen meg volt győződve, hogy bolonddal beszél:

- A szegény ember élete olcsó, de nem eladó. Jőjjön holnap.

A Bálint arcán végzetet kihívó vad lobogás volt. Kivett tárcájából öt darab ezer frankost:

- Hát engedje, hogy menjünk mi. Ez a pénz a magáé. Legkésőbb egy óra mulva visszahozom a bárkáját. Ha baja lesz, megfizetem.

Az ember elvette a pénzt:

- Hát legyen az úr kedve, nem én fizetem a rekviemjét, - mondta csendesen. Nagy gondosan megnézte a bankókat, összehajtogatta, betette a belső zsebébe.

Bálint már beugrott a bárkába. Az ember oldozni kezdte a köteleket. Bálint harsogva kiáltotta:

- Gyere, pintyőke! Gyere gyorsan, menjünk a tengerre! Ez lesz a nászútunk!

Katica síró rimánkodással nyújtotta feléje kezeit:

- Bálint, mindenre kérlek, kérlek szegény leendő gyermekünkre, ne menjünk! Édes Bálint, most az egyszer teljesítsd a kérésemet!

A bárka már szabad volt, csak az evező tartotta még a parthoz. Bálint diadalmas hetykeséggel kiáltotta oda a lánynak:

- Hát maradj a parton, kis gyáva. Aki Magyarországon Boór Bálint tudott lenni negyvenhat éven át és nem pusztult bele, az nem fél egy ilyen kis vizes patáliától.

Eltaszította a bárkát. A szél már meg is kapta a vitorlát s mintha dús hajánál fogva hurcolna egy szőke lányt, őrült hajítással dobta a bárkát a part mentén a feltarajló haboknak. Katica futott a parton a bárka tűnése után s bele-belejajgatta a szélbe:

- Bálint! Bálint!

Diadalmas vad kacagás jött a bárkáról. A férfi állt a bárkán, a szörnyű ingás nem fogott ki rajta. Már melle volt a felrázott tenger, tüdeje a rohanó levegő s mérhetetlenné szélesedve ömlött át rajta az egyetemes élet erőmámora.

Amint tartotta a kormányt és repült a habok fürtjei között: látta, hogy száz lépésre tőle írtózatos kavargásba csapzik össze a víz valami rejtett szikla fölött. Óriási erőfeszítéssel igyekezett kilökni a bárkát a halálos iramból. És mert mégis anyából szakadt, haláltól visszafélő ember-hús volt, kiszakadt a kiáltás belőle:

- Segítség! segítség!

Az iszonyu hang átverte a tenger és a szél haragját. A két halász odanézett:

- Ez aztán a bolond, - mondta az egyik.

- Mit kiabál? - kérdezte a másik.

- Ki tudja, az ördög érti, talán az angyalát látja.

A víz felől mégegyszer jött a halálra dermedő élet írtózatos kiáltása:

- Segítség! segítség!

Az egyik halászból felnyugtalankodott a bekérgesedett ember:

- Ennye, mit kiabálhat az az ember?

- Ő tudja, nem a mi nyelvünket beszéli, - vont vállat a másik.

Bálint és a bárka eltűntek. A mérhetetlen vizek fölött csak a rohanó szél volt s a hullámok őrült győzelme.

Katica megkövülve nézte a jelenetet. Aztán tébolyodott rémülettel, írtózatosra torzult arccal kezdett szaladgálni a sziklákon, hogy kivisítsa, kisírja, kitépje élete egyetlen értelmét a habokból. Őrült vijjogással kiáltotta a könyörtelen vak harsogásba:

- Bálint! Bálint!

A szél megkapta a hangot, mint egy kiszakított virágot s gyilkos visítással dobta be a tenger haragjába. Az ég és a nap, mint a keresztelő fölött, mint a nász fölött, mosolyogtak a roppant koporsó zárulásán. És a szegény anyává csókolt nő, új élettel méhében, bomlott könyörgéssel zokogott az idegen tenger haragja előtt.

Kezdtem: 1923 november hó 21-én.

Bevégeztem: 1925 október hó 17-én.

Írtam: A Gellérthegyen, Génuában, Soriban, Nerviben, Taorminában, Párizsban, Szegeden, a Rókus-hegyen.